HILARY MANTEL

WOLF HALL

.

Hilary Mantel

WOLF HALL

.

Vertaald door Ine Willems

SIGNATUUR 2010

.

Opgedragen aan een bijzondere vriendin,
Mary Robertson

Deel 1

I - Over het Nauw

Putney, 1500

.

'Opstaan.'

Geveld, verdwaasd, zwijgend: hij is gevallen, languit neergeklapt op de kasseien van de binnenplaats. Zijn hoofd is opzij gedraaid, zijn ogen zijn op het hek gericht, alsof er hulp te verwachten valt. Eén goedgeplaatste klap zou nu zijn dood betekenen.

Bloed uit de jaap op zijn hoofd - het resultaat van zijn vaders eerste inspanningen - druipt over zijn gezicht, en zijn linkeroog zit dicht, maar als hij moeite doet, kan hij vanuit zijn rechterooghoek zien dat het stikwerk van zijn vaders laars rafelt. De twijn is losgesprongen van het leer, en een harde knoop erin heeft nog een snee in zijn wenkbrauw getrokken.

'En nou opstaan!' buldert Walter boven hem, terwijl hij bedenkt waar hij hem nu zal schoppen. Hij tilt zijn hoofd een paar centimeter op en kruipt op zijn buik naar voren. Hij probeert zijn handen niet bloot te geven; Walter stampt er graag op. 'Wat moet jij voorstellen, een paling?' vraagt zijn vader. Hij gaat op een drafje een stukje terug, neemt een aanloop en mikt zijn volgende trap.

Die slaat hem de adem uit zijn longen; zijn laatste misschien wel, denkt hij. Zijn voorhoofd zakt weer op de grond. Hij wacht tot Walter boven op hem springt. De hond, Bella, blaft, opgesloten in een hok. Ik zal mijn hond missen, denkt hij. De binnenplaats ruikt naar bier en bloed. Er schreeuwt iemand bij de rivier. Niets doet er pijn, of misschien juist alles, omdat er geen afzonderlijke pijn is die hij eruit kan pikken. Maar de kou dringt wel tot hem door, op één plek maar: zijn jukbeen, dat op de kasseien rust.

'Kijk nou, kijk nou,' brult Walter. Hij hupt op één voet alsof hij danst. 'Kijk nou wat ik heb gedaan. Mijn laars kapotgeschopt aan die harde kop van je.'

Centimeter voor centimeter. Centimeter voor centimeter vooruit. Laat hem je maar een paling of een worm of een slang noemen. Hou je hoofd laag, geef hem geen aanleiding. Zijn neus zit dicht met geklonterd bloed en hij moet zijn mond opendoen om adem te krijgen. Zijn vaders tijdelijke gebrek aan concentratie vanwege het verlies van een goede laars geeft hem de gelegenheid om te braken. 'Wel ja,' schreeuwt Walter. 'Spuug maar raak.' Spuug maar raak op mijn goeie kasseien. 'Kom op, jong, overeind. Laat maar 'ns zien wat je waard bent. Bij god, schijnheilig onderkruipsel, op je benen.'

Schijnheilig onderkruipsel? denkt hij. Waar heeft hij het over? Zijn hoofd draait weg, zijn haar ligt in zijn eigen braaksel, de hond blaft, Walter brult en er klinken klokken over het water. Hij voelt beweging, alsof de smerige grond onder hem de Theems is geworden. Die geeft mee, deint onder hem en hij ademt uit, één lange zucht. Nou heb je het voor mekaar, zegt een stem tegen Walter. Maar hij sluit zijn oren, of God sluit ze voor hem. Hij wordt stroomafwaarts gesleurd met een diep, zwart tij.

Het volgende moment loopt het tegen de middag en houdt hij zich staande tegen de deurpost van de *Pegasus. Zijn* zus Kat komt de keuken uit met een bakplaat vol hete pasteitjes in haar handen. Ze laat ze bijna vallen als ze hem ziet. Haar mond valt open van verbazing. 'Wat zie jij eruit!'

'Kat, niet zo hard, dat doet pijn.'

Ze schreeuwt om haar man: 'Morgan Williams!' en draait om haar as, haar blik verwilderd, haar gezicht rood aangelopen door de hitte van de oven. 'Neem die bakplaat van me over, godallemachtig, waar is iedereen!'

Hij rilt van top tot teen, net als Bella die keer dat ze van de boot was gevallen.

Een meisje komt aanhollen. 'De meester is naar de stad.'

'Dat weet ik toch, sufferd.' Door de paniek bij het zien van haar broer was ze het glad vergeten. Ze duwt het meisje de bakplaat in handen. 'Als je ze ergens neerzet waar de kat erbij kan, geef ik je zo'n draai om je oren dat je sterren ziet.' Nu ze haar handen vrij heeft, slaat ze ze in een kort, hevig gebed ineen. 'Heb je weer gevochten of was het je vader?'

Ja, zegt hij, en hij knikt heftig, zodat er druppels bloed uit zijn neus spatten. Ja, wijst hij op zichzelf, als om te zeggen: Het was Walter. Kat roept om een teil, om water, om water in een teil, om een doek, om de duivel, dat hij subiet verschijnt en zijn dienaar Walter afserveert.

'Ga zitten voor je valt.' Hij probeert uit te leggen dat hij nog maar net is opgestaan. Van de binnenplaats. Het kon een uur geleden zijn of misschien wel een dag en voor zover hij weet, kon vandaag evengoed morgen zijn, behalve dat Walter hem had afgemaakt als hij daar een hele dag had gelegen omdat hij dan in de weg lag, en dat zijn verwondingen gestold waren geweest, zijn hele lijf nu pijn had gedaan en hij te stijf was geweest om te kunnen bewegen. De ruime ervaring met Walters vuisten en laarzen heeft hem geleerd dat de tweede dag meestal erger is dan de eerste. 'Ga zitten. Niet praten,' zegt Kat. Als de teil komt, buigt ze zich over hem heen, bet zijn dichtgeslagen oog en werkt in kleine kringetjes rond en rond naar zijn haargrens toe. Haar ademhaling gaat hortend en haar vrije hand rust op zijn schouder. Ze vloekt binnensmonds, snikt af en toe en wrijft troostend over zijn nek, "t Is goed, stil maar, 't is al goed' fluisterend alsof hij

degene is die huilt, maar dat is hij niet. Hij heeft het gevoel dat hij zweeft en dat zij hem aan de grond houdt; hij zou zijn armen om haar heen willen slaan, zijn gezicht in haar schort willen begraven, daar uitrusten en luisteren naar haar hartslag. Maar hij wil haar niet bevuilen, haar niet onder het bloed snieren.

Als Morgan Williams binnenkomt, heeft hij zijn goede stadsjas aan. Hij ziet er Welsh en strijdlustig uit; het is duidelijk dat hij het nieuws heeft gehoord. Hij komt naast Kat staan en staart omlaag, voor even met de mond vol tanden, tot hij zegt: 'Zie!' Hij balt een vuist en ramt hem drie keer in de lucht. 'Daar!' zegt hij. 'Dat kan ie van me krijgen, Walter. Dat kan ie krijgen. Van mij.'

'Ga nou maar achteruit,' maant Kat hem. 'Je wilt geen stukjes Thomas op je Londense jas.'

Dat wil hij inderdaad niet. Hij gaat een eindje verderop staan. 'Niet dat het mij uitmaakt, maar kijk jou nou, jong. In een eerlijk gevecht zou je die bullebak zijn vet geven.'

'Het gevecht is nooit eerlijk,' zegt Kat. 'Hij besluipt je vanachter, hè, Thomas? Met iets in zijn hand.'

'Een glazen fles, lijkt me, in dit geval,' zegt Morgan Williams. 'Was het een fles?'

Hij schudt zijn hoofd. Zijn neus bloedt weer.

'Niet doen, broertje,' zegt Kat. Haar hand zit helemaal onder; ze veegt de bloedklonten af aan haar schort. Wat een troep; hij had zijn hoofd evengoed wel tegen haar aan kunnen leggen.

'Ik neem aan dat je het niet gezien hebt?' zegt Morgan. 'Wat hij precies in zijn hand had?'

'Dat is nou het mooie van een aanval in de rug,' zegt Kat, 'en jouw domme pech bij de rechter. Morgan, zal ik je eens wat zeggen over mijn vader? Hij pakt gewoon wat er voorhanden is. En soms is dat een fles, ja. Ik heb het hem zien doen bij mijn moeder. Zelfs bij onze kleine Bet, ik heb gezien dat hij haar op het hoofd sloeg. En ik heb het ook niét gezien, wat erger was, want dan kreeg ik de klappen.'

'Ik vraag me af in wat voor familie ik getrouwd ben,' zegt Morgan Williams.

In feite zegt Morgan dit maar; zoals sommige mannen uit gewoonte hun neus optrekken en sommige vrouwen hoofdpijn hebben, zo stelt Morgan zichzelf deze vraag. De jongen luistert niet naar hem; als mijn vader dat heeft gedaan bij mijn moeder, die nu al zo lang dood is, denkt hij, heeft hij haar dan vermoord? Nee, daar was hij vast voor opgepakt. Putney mag dan wetteloos zijn, met moord kom je niet weg. Hij heeft Kat als moeder, zij verzorgt zijn wonden, wrijft hem troostend over zijn nek.

Hij doet zijn ogen dicht om zijn linkeroog gelijk te maken aan zijn rechter, dan probeert hij ze allebei te openen. 'Kat,' zegt hij, 'ik heb daar toch nog wel een oog, hè? Want ik zie er

niks mee.' Ja, ja, ja, zegt ze, terwijl Morgan Williams zijn onderzoek naar de feiten voortzet en tot de slotsom komt dat het een hard, vrij zwaar, scherp object is geweest, maar wellicht geen kapotte fles, anders had Thomas de rafelige rand ervan wel gezien voor Walter zijn wenkbrauw kapottrok en hem probeerde een oog uit te steken. Hij hoort Morgan zijn theorie op poten zetten en zou de laars te berde willen brengen, de knoop, de knoop in de twijn, maar de moeite die het hem kost om zijn mond open te doen, lijkt in geen verhouding te staan tot de baten ervan. Hij is het in grote lijnen met Morgans redenering eens; hij probeert zijn schouders op te halen, maar dat doet zoveel pijn en hij voelt zich zo murw en ontwricht dat hij zich afvraagt of zijn nek gebroken is.

'Maar,' zegt Kat, 'wat heb je gedaan, Torn, dat hij ontplofte? Gewoonlijk begint hij pas na het donker, of het moet ergens over gaan.'

'Ja,' zegt Morgan, 'ging het ergens over?'

'Gisteren. Ik heb gevochten.'

'Je hebt gisteren gevochten? Met wie heb je in godsnaam gevochten?'

'Weet ik niet.' De naam is hem, samen met de reden, door het hoofd geschoten, en het voelt alsof ze op weg naar buiten een gemeen scherpe botsplinter uit zijn schedel hebben meegetrokken. Hij voelt voorzichtig aan zijn hoofd. Een fles? Mogelijk.

'O,' zegt Kat, 'ze vechten continu. Jongens. Bij de rivier.'

'Even zien of ik het goed begrepen heb,' zegt Morgan. 'Hij komt gisteren thuis met scheuren in zijn kleren en ontvelde knokkels, en de ouwe zegt: Wat krijgen we nou, heb je gevochten? Hij wacht een dag en slaat hem dan met een fles. Hij slaat hem op de binnenplaats buiten westen, trapt hem waar hij hem raken kan, geeft hem er links en rechts van langs met een stuk hout dat voor het grijpen ligt...'

'Heeft hij dat gedaan?'

'De hele goegemeente weet ervan! Op de werf stonden ze in de rij om het me te vertellen, ze schreeuwden het me toe nog voor de boot was afgemeerd. Morgan Williams, luister, de vader van je vrouw heeft Thomas in elkaar geslagen en hij is stervend naar het huis van zijn zus gekropen, ze hebben er de priester bij geroepen ... Heb je er de priester bij geroepen?'

'O, die Williamsen!' zegt Kat. 'Jullie denken echt dat jullie hier wat voorstellen. Mensen die in de rij staan om jou wat te vertellen. En waarom is dat? Omdat je je alles laat wijsmaken.'

'Maar het klopt!' schreeuwt Morgan. 'Min of meer! Toch? Als je de priester niet meetelt. En dat hij nog niet dood is.'

'O, jij schopt het wel tot magistraat,' zegt Kat, 'zoals jij het verschil opmerkt tussen een lijk en mijn broer.'

'Als ik magistraat ben, zet ik je vader in het blok. Een boete?

Die boete kan niet hoog genoeg zijn. En wat heb je eraan als je iemand een boete oplegt die dan toch de eerste de beste onnozelaar op zijn pad een poot uitdraait of berooft om aan het geld te komen?'

Hij kreunt en probeert het te doen zonder te storen.

"t Is al goed, 't is al goed,' fluistert Kat.

'Ik zou zo zeggen dat de magistraten de buik vol hebben van hem,' zegt Morgan. 'Als hij zijn bier niet aanlengt, weidt hij wel illegaal beesten op de meent; als hij de meent niet plundert, valt hij wel een gerechtsdienaar aan; als hij niet dronken is, is hij wel straalbezopen; en als hij niet doodgaat voor zijn tijd, is er geen gerechtigheid meer in deze wereld.'

'Ben je klaar?' zegt Kat. Ze wendt zich weer tot hem. 'Torn, je kunt vanaf nu maar beter bij ons blijven. Wat zeg jij ervan, Morgan Williams? Hij kan het zware werk doen, zodra hij is opgeknapt. Hij kan de boeken bijhouden voor je, hij kan optellen en ... hoe heet dat andere? Nou zeg, lach me niet uit, hoeveel tijd heb ik gehad om te leren rekenen, denk je, met zo'n vader? Dat ik mijn naam kan schrijven, is omdat Torn het me geleerd heeft.'

'Dat zint hem,' zegt hij. 'Vast niet.' Alleen zo lukt het hem, met korte, eenvoudige aantonende wijs.

'Niet zinnen? Hij zou zich moeten schamen,' zegt Morgan. Kat zegt: 'Schaamte kwam er niet aan te pas toen God mijn vader schiep.'

Hij zegt: 'Want. Vlakbij. Makkelijk voor hem.'

'Om achter je aan te komen? Laat maar komen.' Morgan laat zijn vuist weer zien, zijn zenuwachtige Welshe mepjes.

Nadat Kat hem had opgelapt en Morgan Williams zijn ophef over en reconstructie van de aanval had gestaakt, ging hij een uur of twee liggen om ervan te bekomen. In dat tijdsbestek kwam Walter aan de deur met een paar kennissen van hem. Er werd wat geschreeuwd en tegen deuren getrapt, al bereikte het lawaai hem gedempt en dacht hij dat hij het had gedroomd. De vraag die hem nu bezighoudt, is: wat moet ik doen; ik kan niet in Putney blijven. Deels omdat zijn herinneringen aan eergisteren terugkeren, aan het eerdere gevecht, en hij meent dat er mogelijk een mes in voorkwam, en in wie het ook is gestoken, niet in hem, maar misschien door hem? Het staat hem allemaal niet duidelijk voor ogen. Wat wel duidelijk is, zijn zijn gedachten over Walter: ik heb er genoeg van. Als hij me nog een keer te grazen neemt, maak ik hem af, en als ik hem afmaak, hangen ze me op, en als ze me ophangen, wil ik een betere reden. Onder hem: het rijzen en dalen van hun stemmen. Hij pikt niet elk woord op. Morgan zegt dat hij zijn schepen achter zich heeft verbrand. Kat heeft spijt van haar aanbod, een baantje als biersleper, keukenhulp en deurwacht, omdat, zoals Morgan zegt: 'Walter hier elke dag op de stoep staat met zijn: "Waar zit Torn, stuur hem naar

huis, wie heeft die godvergeten priester betaald om hem te leren lezen en schrijven, ik toch zeker, en nou doe jij er je voordeel mee, Welshe hoer die je bent.'"

Hij gaat naar beneden. Morgan zegt vrolijk: 'Je ziet er niet slecht uit, onder de omstandigheden.'

De waarheid over Morgan Williams - en hij mag hem er niet minder om - de waarheid is: het idee dat hij op een goede dag zijn schoonvader een pak rammel geeft, bestaat alleen in zijn hoofd. In feite is hij bang voor Walter, zoals heel veel mensen in Putney, en trouwens ook in Mortlake en Wimbledon.

Hij zegt: 'Dan ga ik maar.'

'Vannacht moet je hier blijven,' zegt Kat. 'Je weet dat de tweede dag het ergst is.'

'Wie slaat hij als ik weg ben?'

'Niet onze zaak,' zegt Kat. 'Bet is getrouwd; die is daar goddank weg.'

Morgan Williams zegt: 'Als Walter mijn vader was, ik zeg het je, dan zou ik maken dat ik wegkwam.' Hij wacht even. 'Toevallig hebben we wat geld gespaard voor noodgevallen.'

Stilte.

'Ik betaal je terug.'

Morgan zegt, lachend, opgelucht: 'En hoe had je dat willen doen, Torn?'

Hij weet het niet. Ademhalen gaat moeilijk, maar dat betekent niets, het komt alleen door de klonters in zijn neus. Die lijkt niet gebroken; nadenkend voelt hij eraan, en Kat zegt: Voorzichtig, dit is een schoon schort. Ze glimlacht gepijnigd, ze wil niet dat hij gaat, al zal ze Morgan Williams niet tegenspreken. De Williamsen zijn belangrijk volk, in Putney, in Wimbledon. Morgan aanbidt haar; hij herinnert haar eraan dat ze dienstmeiden heeft die het bakken voor hun rekening kunnen nemen en op het brouwen kunnen toezien; waarom gaat ze niet boven zitten borduren als een dame, bidden voor zijn welslagen als hij in zijn stadse jas zaken gaat doen in Londen? Twee keer per dag zou ze in haar goede jurk haar opwachting kunnen maken in de *Pegasus* en op orde brengen wat er op orde gebracht moet worden; zo denkt hij erover. En hoewel ze, voor zover hij kan zien, even hard werkt als toen ze nog thuis woonde, ziet hij ook hoe het haar streelt dat Morgan er bij haar op aandringt dat ze gaat zitten en een damesleven leidt.

'Ik betaal je terug,' zegt hij. 'Misschien word ik wel soldaat. Ik zou je een deel van mijn soldij kunnen sturen, en misschien deel ik in de buit.'

'Maar er is geen oorlog,' zegt Morgan.

'Er is er vast wel ergens een,' zegt Kat.

'Of ik kan scheepsjongen worden. Maar, je weet wel, Bella ... denk je dat ik haar moet ophalen? Ze blafte als een bezetene. Hij had haar opgesloten.'

'Om te zorgen dat ze niet in zijn tenen beet?' zegt Morgan. Hij drijft altijd de spot met Bella.

'Ik zou haar graag meenemen.'

'Ik heb gehoord van scheepskatten, niet van scheepshonden.'

'Ze is maar klein.'

'Je verwart haar niet met een kat,' lacht Morgan. 'En trouwens, je bent hoe dan ook te groot voor een scheepsjongen. Die moeten als aapjes het want in ... heb je ooit een aap gezien, Toni? Soldaat lijkt er meer op. Zeg nou zelf, zo vader, zo zoon: je stond niet achteraan toen God vuisten uitdeelde.'

'Juist,' zegt Kat. 'Even zien of we elkaar goed begrijpen, ja? De ene dag gaat mijn broer Torn uit vechten. Als straf besluipt zijn vader hem de volgende dag van achteren en slaat hem met god weet wat, maar waarschijnlijk iets zwaars en scherps, en als hij dan neerstort steekt hij hem zowat een oog uit, werkt zich in het zweet om zijn ribben te breken, slaat hem met het eerste het beste stuk hout en bewerkt zijn gezicht zo dat ik hem amper zou herkennen als ik zijn zus niet was, en mijn man zegt: De oplossing, Thomas, is soldaat worden. Neem iemand die je niet kent, steek hém een oog uit en schop hém in zijn ribben; kortom vermoord hem, neem ik aan, en krijg ervoor betaald.'

'Waarom niet,' zegt Morgan. 'Beter dan die vechtpartijen bij de rivier waar niemand wijzer van wordt. Kijk naar hem; als ik het voor het zeggen had, begon ik een oorlog alleen al om hem van de straat te houden.'

Morgan haalt zijn geldbuidel tevoorschijn. Met verlokkende bedachtzaamheid legt hij munten neer: *kling, kling, kling.* Hij voelt aan zijn jukbeen. Het is gekneusd, niet gebroken, maar zo koud.

'Hoor eens,' zegt Kat, 'we zijn hier opgegroeid, er zijn heus wel mensen die Torn willen helpen ..." Morgan werpt haar een welsprekende blik toe: Bedoel je nou dat er mensen zijn die het graag aan de stok krijgen met Walter Cromwell?

Hem hun deur in laten trappen? En ze zegt, alsof ze zijn gedachte hardop hoort: 'Nee. Misschien niet. Misschien zou het toch beter zijn, Tom, wat vind je?'

Hij staat op. 'Morgan,' zegt ze, 'kijk nou naar hem, zo kan hij vanavond niet weg.'

'Ik moet wel. Over een uur heeft hij zich laten vollopen en dan komt hij terug. Hij zou de boel in brand steken als hij dacht dat ik er was.'

'Heb je alles wat je nodig hebt voor onderweg?' zegt Morgan. Hij wil Kat aankijken en nee zeggen.

Maar ze heeft haar gezicht afgewend en huilt. Niet om hem, want niemand, denkt hij, zal ooit om hem huilen; daar heeft God hem niet op gemaakt. Ze huilt om haar idee over hoe het leven zou moeten zijn:

's Zondags na de mis, alle zussen, schoonzussen en echtgenotes die elkaar begroeten met kusjes en klopjes, die elkaars kinderen een draai om de oren geven maar tegelijkertijd van ze houden en ze over hun bolle wangen aaien. En terwijl de vrouwen baby's vergelijken en van hand tot hand laten gaan, praten de mannen in groepjes over zaken, over wol, garen, lappen stof, transport, verduvelde Vlamingen, visrechten, brouwen, jaaromzet: fijne, praktische informatie, dienst-wederdienst, een douceurtje hier, een contractje daar, mijn advocaat zegt... Zo zou het leven moeten zijn, als echtgenote van Morgan Williams, gezien de status van de Williamsen in Putney ... Maar om een of andere reden heeft het niet zo uitgepakt. Walter heeft het allemaal verpest. Voorzichtig, stijfjes, staat hij op. Alles doet nu zeer. Niet zo erg als het morgen zal doen; op de derde dag beginnen de kneuzingen te tonen en moet je vragen beantwoorden over hoe je eraan komt. Tegen die tijd is hij hier ver vandaan, en waarschijnlijk rekent niemand hem iets aan, omdat niemand hem kent of om hem geeft. Ze zullen denken dat het normaal is dat zijn gezicht er zo gehavend uitziet. Hij pakt de munten op. *'Hwyl, Morgan Williams. Diolch am yr arian.* Bedankt voor het geld. *'Gofalwch am Katheryn. Gofalwch am eich busness. Wela i chi eto rhywbryd. Pobl Iwc'.* Zorg goed voor mijn zus. Zorg goed voor je zaken. Tot weerziens, ooit. Veel geluk.

Morgan Williams staart hem aan.

Hij grijnst bijna; zou het doen ook, als zijn gezicht daardoor niet openspleet. Al die dagen dat hij bij de Williamsen rondhing; dachten ze nu echt dat hij alleen een warme hap kwam halen?

'Pobl Iwc', zegt Morgan langzaam.

Hij zegt: 'Als ik de rivier volg, kom ik er dan?'

'Waar wil je naartoe?'

'Naar de zee.'

Even kijkt Morgan alsof het hem spijt dat het hierop uit is gedraaid.

'Red je het wel, Torn? Ik beloof je, als Bella je komt zoeken, stuur ik haar niet met een lege maag naar huis. Kat geeft haar wel een pasteitje.'

Met dit geld moet hij het een hele poos zien uit te zingen. Hij zou onderweg stroomafwaarts geld kunnen verdienen, maar hij is bang dat Walter hem te pakken krijgt als hij wordt gezien door een van diens vele maatjes, mannen die alles doen voor een gratis borrel. Eerst overweegt hij aan boord te glippen van een van de smokkelaarsschepen die vanaf Barking, Tilbury, vertrekken. Maar dan denkt hij: in Frankrijk hebben ze oorlogen. De paar mensen met wie hij praat - hij knoopt makkelijk gesprekken aan met vreemden - zijn dezelfde mening toegedaan. Dover, dus. En hij gaat op weg. Als je een kar helpt laden is de kans groot dat je een lift krijgt.

Het valt hem op hoe onhandig mensen karren laden. Mannen die met een brede houten kist recht vooruit door een nauwe doorgang proberen te lopen. Een simpele kwartslag lost een boel problemen op. En paarden, hij heeft altijd met paarden van doen gehad en zeker met bange, aangezien Walter 's morgens, als hij niet bezig was zijn roes uit te slapen van het sterke brouwsel dat hij voor zichzelf en zijn vrienden bewaarde, zijn andere vak uitoefende: dat van hoefsmid. En of het aan zijn zurige adem lag of aan zijn harde stemgeluid of aan zijn manier van doen, zelfs de paarden die zich normaal gesproken vlot lieten beslaan, begonnen met hun hoofd te schudden en deinsden weg van de hitte. Met hun hoeven in Walters greep trilden ze. Het was zijn taak om hun hoofd vast te houden en tegen ze te praten; dan wreef hij over de fluweelzachte plek tussen hun oren en vertelde ze dat hun moeder nog steeds van ze hield en het nog steeds over ze had, en dat Walter gauw voorbij zou zijn.

Een dag of wat eet hij niets; het doet te veel pijn. Maar tegen de tijd dat hij Dover bereikt, is de jaap op zijn hoofd dicht, en hij gaat ervan uit dat de kwetsbare delen in zijn binnenste zich hebben hersteld: nieren, longen en hart. Door de manier waarop mensen hem aankijken, weet hij dat zijn gezicht nog altijd bont en blauw ziet. Morgan Williams had voor hij vertrok de inventaris bij hem opgemaakt: tanden (wonderbaarlijk genoeg) nog op hun plaats; beide ogen, waaruit hij wonderbaarlijk genoeg nog kon zien. Twee armen, twee benen: wat wil je nog meer?

Hij loopt de kaden af en vraagt aan deze of gene: Weet u waar op het moment een oorlog gaande is?

Iedereen die hij het vraagt, staart naar zijn gezicht, doet een stap terug en zegt: 'Dat weet jij vast beter dan ik!'

Ze vinden het zo'n goede mop en lachen zo hard om hun eigen vondst dat hij het blijft vragen, alleen om de mensen aan het lachen te krijgen.

Tot zijn verbazing merkt hij dat hij Dover als een rijker man zal verlaten dan hij er was aangekomen. Hij had een man gadegeslagen die het dopjesspel speelde, en zodra hij hem de kunst had afgekeken, was hij zelf in zaken gegaan. En omdat hij maar een jongen is, wagen de mensen een gokje. Pech voor hen.

Hij rekent uit wat hij nog heeft, na zijn uitgaven. Trekt er een klein bedrag af voor een stoeipartij met een straatmot. Niet iets wat je in Putney, Wimbledon of Mortlake kon maken. Niet zonder dat de familie Williams erachter kwam en je bij hen over de Welshe tong ging. Hij ziet drie al wat oudere mannen uit de Nederlanden met hun bepakking worstelen en schiet te hulp. De pakken zijn zacht en log, stalen wollen stof. Een kaaimeester maakt problemen over hun papieren en blaft hen af. Hij slentert achter de ambtenaar door, doet of hij een

Nederlandse onbenul is en geeft de kooplui met opgestoken vingers te kennen hoeveel smeergeld hem eerlijk lijkt. 'Alstublieft,' zegt een van hen in moeizaam Engels tegen de ambtenaar, 'wilt u deze Engelse muntstukken voor me in bewaring nemen? Ze zijn me te veel.' Ineens is de kaaimeester een en al glimlach. De Nederlanders zijn ook een en al glimlach; ze zouden veel meer betaald hebben. Als ze aan boord gaan, zeggen ze: 'De jongen hoort bij ons.'

Terwijl ze wachten tot ze kunnen afvaren, vragen ze naar zijn leeftijd. Achttien, zegt hij, maar ze lachen en zeggen: Jongen, dat bestaat niet. Vijftien, oppert hij, waarop ze in overleg gaan en besluiten dat vijftien volstaat. Ze denken dat hij jonger is, maar willen hem niet in verlegenheid brengen. Ze vragen wat er met zijn gezicht is gebeurd. Hij zou meer dan één smoes kunnen opdissen, maar hij kiest voor de waarheid. Hij wil niet dat ze denken dat hij een of andere mislukte rover is. Ze bespreken het onder elkaar, tot degene die kan vertalen tegen hem zegt: 'Volgens ons zijn de Engelsen wreed voor hun kinderen. En koud. Het kind moet opstaan als zijn vader de kamer betreedt. En altijd moet het kind heel beleefd zeggen: "mijnheer mijn vader" en "mevrouw mijn moeder".'

Hij staat versteld. Zijn er dan mensen in de wereld die niet wreed zijn voor hun kinderen? Voor het eerst verschuift de druk op zijn borst een beetje. Hij denkt: misschien bestaan er wel plaatsen waar het beter is. Hij komt los; hij vertelt over Bella, en ze kijken medelijdend en zeggen geen stomme dingen als: Je kunt toch een andere hond nemen. Hij vertelt over de *Pegasus* en over zijn vaders brouwerij, en dat Walter minstens twee keer per jaar een boete krijgt wegens het aanlengen van bier. Hij vertelt dat hij boetes krijgt voor het stelen van hout omdat hij andermans bomen kapt, en over de schapen die hij in te groten getale op de meent weidt. Daar zijn ze in geïnteresseerd; ze laten de wolstalen zien en bespreken het gewicht en het weefsel. Af en toe wenden ze zich tot hem om hem erbij te betrekken en uitleg te geven. Ze hebben over het algemeen geen hoge dunk van Engelse stoffen, al zouden ze zich bij deze stalen nog bedenken ... Hij raakt de draad van het gesprek kwijt wanneer ze proberen duidelijk te maken waarom ze naar Calais gaan, en wie ze daar allemaal kennen. Hij vertelt over zijn vaders hoefsmederij, en de Engelssprekende man vraagt belangstellend: Kun jij hoefijzers smeden? Hij beeldt uit hoe dat is: met heet metaal en een slechtgehumeurde vader in een krappe ruimte. Ze lachen, ze houden ervan hem een verhaal te zien vertellen. Goede spreker, zegt een van hen. Voor ze aanmeren, zal degene van hen die het minste heeft gezegd, opstaan en een vreemd formeel toespraakje houden, waarop een ander zal knikken en de derde vertalen:

'We zijn drie broers. Hier wonen we. Als je ooit onze stad

aandoet, is er een bed, een haardvuur en eten voor je.'

Tot ziens, zal hij dan zeggen. Tot ziens, en veel geluk in jullie leven. *Hwyl,* stofmannen. *Golfalwch eich busness.* Hij stopt niet tot hij bij een oorlog komt.

Het is koud, maar de zee is vlak. Kat heeft hem een heiligenmedaille gegeven om bij zich te dragen. Hij heeft hem aan een stuk touw om zijn nek gehangen. Hij ligt kil tegen de huid van zijn keel. Hij knoopt hem los. Hij drukt hem tegen zijn lippen om hem geluk te brengen. Hij laat hem vallen; fluisterzacht komt hij in het water terecht. De eerste aanblik van de open zee zal hem bijblijven: een grijs gerimpelde weidsheid, als het bezinksel van een droom.

II - Afkomst

1527

.

Zie daar: Stephen Gardiner. Gaat net naar buiten als hij binnenkomt. Het is nat en voor een aprilavond ongewoon zacht, maar Gardiner gaat gekleed in bontvelien die het aanzien hebben van een dicht, glad zwart verenpak; hij zet het nu op, wanneer hij de kledingstukken als zwarte engelenvleugels om zijn lange, rechte gestalte heen vouwt.

'Te laat,' zegt meester Stephen op onaangename toon. Hij laat niets blijken. 'Ik, of jijzelf?'

'Jij.' Hij wacht.

'Dronkenlappen op de rivier. Volgens de jollenman is vanavond het feest van een van hun patroonheiligen.'

'Heb je nog tot haar gebeden?'

'Ik bid tot iedereen, Stephen, zolang ik geen vaste grond onder de voeten heb.'

'Het verbaast me dat je zelf geen roeispaan hebt opgepakt. Jij moet als jongen toch ervaring hebben opgedaan met rivierwerk.'

Stephen tapt altijd uit dat ene vaatje. Je verdorven vader. Je lage geboorte. Stephen is, als je het moet geloven, een koninklijke bastaard: tegen betaling in alle discretie grootgebracht als het eigen kind van discrete lieden in een klein stadje. Mensen uit de wolhandel, die door meester Stephen worden verfoeid en liefst vergeten, en daar hijzelf iedereen in de wolhandel kent, is hij beter op de hoogte van zijn verleden dan Stephen lief is. Het arme weeskind!

Meester Stephen verfoeit alles aan zijn situatie. Dat hij de niet-erkende neef van de koning is. Dat hij de Kerk in handen werd gegeven, al heeft de Kerk hem goed behandeld. Dat iemand anders tot in de kleine uurtjes zit te praten met de kardinaal, van wie hij de privé secretaris is. Dat hij een lange man is van het schriele soort, zonder veel gewicht; en hij

verfoeit de wetenschap dat meester Thos. Cromwell, als ze elkaar op een donkere avond zouden tegenkomen, degene zou zijn die zich het stof van zijn handen klopte en lachend doorliep.

'God beware je,' zegt Gardiner, als hij de ongewoon zachte avond in loopt.

'Bedankt,' zegt Cromwell.

Zonder op te kijken van zijn schrijven zegt de kardinaal: 'Thomas. Regent het nog steeds? Ik had je eerder verwacht.'

Jollenman. Rivier. Heilige. Hij is vanaf de vroege ochtend op weg, nadat hij het gros van twee weken in het zadel heeft doorgebracht voor zaken van de kardinaal, en is in etappes - en niet de gemakkelijkste etappes - uit Yorkshire gekomen. Hij is bij zijn klerken in Gray's Inn langsgegaan, waar hij schoon ondergoed heeft geleend. Hij is ten oosten van de stad geweest om te horen welke schepen er zijn binnengekomen en de omzwervingen na te gaan van een ongeregistreerde lading die hij verwacht. Maar hij heeft nog niet gegeten en is nog niet thuis geweest.

De kardinaal komt overeind. Hij doet een deur open en spreekt de alomtegenwoordige bedienden aan. 'Kersen! Wat, geen kersen? April, zeg je? April pas? Het wordt nog lastig om mijn gast tevreden te stellen.' Hij zucht. 'Breng maar iets, dan. Maar het is geen manier van doen, weet je. Waarom kan het nou nooit eens op rolletjes lopen?'

Dan is de hele kamer in beroering: voedsel, wijn, het haardvuur opgestookt. Een man neemt onder bezorgd gebrom zijn natte bovenkleding aan. Alle bedienden in het huishouden van de kardinaal zijn zo: troostend, zacht van tred en in permanent verontschuldigende en getergde staat gehouden. En alle bezoekers van de kardinaal worden op gelijke wijze tegemoet getreden. Al viel je hem tien jaar lang elke avond in de rede, al keek je hem bij elke gelegenheid woest aan en mat je je onvree breed uit, je zou nog steeds zijn gewaardeerde gast zijn.

De bedienden smelten weg in de richting van de deur. 'Is er verder nog iets van je dienst?' zegt de kardinaal.

'Dat de zon gaat schijnen?'

'Zo laat nog? Je stelt mijn krachten behoorlijk op de proef.'

'Met dageraad ben ik al tevreden.'

De kardinaal geeft zijn bedienden een knikje. 'Dit verzoek handel ik zelf wel af,' zegt hij ernstig, en ernstig brommend trekken ze zich terug.

De kardinaal vouwt zijn handen samen. Hij slaakt glimlachend een innige zucht, als een luipaard die zich op een warm plekje nestelt. Hij kijkt zijn zaakwaarnemer aan; zijn zaakwaarnemer kijkt hem aan. Op vijfenvijftigjarige leeftijd ziet de kardinaal er nog even goed uit als in zijn jongere jaren. Vanavond is hij niet gehuld in zijn dagelijkse scharlaken, maar

in bijna zwart purper en fijne witte kant, als een nederige bisschop. Zijn grote gestalte maakt indruk; zijn buik, die billijkheidshalve had toebehoord aan een man met een meer zittend leven, is slechts een van de vorstelijke aspecten van zijn aanwezigheid, en vaak laat hij er losjes een grote, bleke en met ringen getooide hand op rusten. Een groot hoofd - door God ongetwijfeld ontworpen om de pauselijke tiara te stutten - wordt statig gedragen op brede schouders; schouders waarop de zware ambtsketen van de kanselier van Engeland rust (zij het niet op dit moment). Het hoofd nijgt. De kardinaal zegt met zijn zoetgevooisde, van hier tot Wenen beroemde stem: 'Goed, vertel eens: hoe was het in Yorkshire?'

'Smerig.' Hij neemt plaats. 'Het weer. De mensen. Hun manieren. Hun zeden.'

'Tja, ik veronderstel dat je aan het juiste adres bent met je klachten, al heb ik het weer al aangekaart bij God.'

'O, en het eten. Amper tien kilometer uit de kust, en geen verse vis.'

'En weinig hoop op citroen, neem ik aan. Wat eten ze daar wel?'

'Londenaren, als ze eraan kunnen komen. U hebt nog nooit zulke barbaren gezien. Ze komen tot hier, hebben een laag voorhoofd, wonen in grotten, en toch gaan ze in die streken door voor adel.' Hij zou er eigenlijk zelf eens heen moeten, de kardinaal; hij is aartsbisschop van York, maar heeft zijn zetel nooit bezocht. 'En wat de zaken van Uwe Eminentie betreft...'

'Ik luister,' zegt de kardinaal. 'Nee, sterker nog: ik hang aan je lippen.'

Terwijl hij luistert, trekt het gezicht van de kardinaal zich in zijn welwillende, eeuwig belangstellende plooi. Van tijd tot tijd schrijft hij een getal op dat hem wordt gegeven. Hij neemt slokjes van zijn uitstekende wijn en zegt uiteindelijk: 'Thomas ... wat heb je gedaan, jij verschrikkelijke dienaar? Een abdis zwanger gemaakt? Twee, drie? Of heb je, laat eens zien ... Whitby in de as gelegd omdat je er toevallig zin in had?'

In het geval van zijn man Cromwell beschikt de kardinaal over twee grappen, die zich soms samenvoegen tot één. De eerste is dat hij bij binnenkomst om kersen roept in april en om sla in december. De andere is dat hij op zijn reizen door het land een spoor van wandaden trekt die voor rekening komen van de kardinaal. Zo nu en dan, al naargelang zijn behoefte, voert de kardinaal andere geestigheden aan. Het is een uur of tien. De vlammen van de waskaarsen buigen beleefd naar de kardinaal en rechten zich weer. De regen - die sinds september valt - klettert tegen het raam. Tn Yorkshire,' zegt hij, 'wordt uw project niet gewaardeerd.'

Het project van de kardinaal: met toestemming van de paus wil hij zo'n dertig kleine, slecht geleide kloostergemeenschappen samenvoegen met grotere, en de

inkomsten van deze gemeenschappen - die een kwijnend maar historisch diepgeworteld bestaan leiden - als investering gebruiken voor de twee colleges die hij bezig is op te richten: Cardinal College in Oxford en een college in zijn thuisstad Ipswich, waar men goede herinneringen aan hem heeft als de geleerde zoon van een welvarende, vrome slager, een gildelid en iemand die bovendien een grote, drukbezochte herberg runde van het soort dat door de beste reizigers wordt aangedaan. Het probleem is ... nee, er zijn in feite verscheidene problemen. De kardinaal, met een universitaire graad in de letteren op zijn vijftiende en een in de theologie rond zijn vijfentwintigste, is bekwaamd in het recht, maar niet gecharmeerd van zijn kenmerkend slepende termijnen. Hij kan maar met moeite accepteren dat onroerend goed niet in geld kan worden omgezet met eenzelfde snelheid en gemak als waarmee hij een hostie in het lichaam van Christus verandert. Toen hij een keer, bij wijze van experiment, de kardinaal een onbeduidend punt van het landrecht uitlegde over - nou ja, het doet er ook niet toe, het was een onbeduidend punt - zag hij dat de kardinaal het zweet uitbrak, waarop de man zei: Thomas, wat kan ik je aanbieden zodat je hier nooit meer op terugkomt? Zorg dat het in orde komt, regel het, zei hij, wanneer zich obstakels voordeden; en als hij hoorde dat een of andere nietige figuur zijn grootse plan dwarsboomde, zei hij: Thomas, geef ze wat geld opdat ze verdwijnen.

Hij heeft de gelegenheid om hierover te peinzen, omdat de kardinaal neerstaart op zijn bureau, naar de brief die hij half af heeft. Hij kijkt op. 'Tom ...' En dan: 'Nee, laat maar. Vertel me waarom je zo nors kijkt.'

'De mensen daar zeggen dat ze me gaan vermoorden.'

'O?' zegt de kardinaal. Zijn gezicht zegt: Ik ben verbaasd en diep teleurgesteld. 'En gaan ze dat ook echt doen, denk je?'

Achter de kardinaal hangt een tapijt over de volle lengte van de muur. Koning Salomon, met zijn handen uitgestrekt in het duister, begroet de koningin van Sheba.

'Als je een man wilt vermoorden, doe dat dan, dat denk ik. Schrijf hem er geen brief over. Ga niet razen en dreigen en maken dat hij op zijn hoede is.'

'Als je ooit van plan bent om van je hoede af te komen, laat het me dan weten. Het lijkt me de moeite waard om te zien. Weet je ook wie

... maar ik veronderstel dat ze hun brieven niet ondertekenen. Ik geef mijn project niet op. Ik heb deze instituten persoonlijk en zorgvuldig geselecteerd, en Zijne Heiligheid heeft er zijn zegel van goedkeuring aan gehecht. Wie bezwaar maakt, begrijpt mijn bedoelingen verkeerd. Niemand stelt voor om oude monniken op straat te zetten.'

Dat is waar. Herplaatsing, pensioen, compensatie: het is allemaal mogelijk. Er kan over onderhandeld worden, met wat

goede wil van weerskanten. Buig voor het onvermijdelijke, dringt hij aan. Eerbiedig Zijne Eminentie, de kardinaal. Waardeer diens vaderlijke zorg; vertrouw erop dat hij altijd het belang van de Kerk voor ogen heeft. Dat zijn de frasen die hem ter beschikking staan bij de onderhandelingen. Armoede, kuisheid en gehoorzaamheid: daarop leg je de nadruk als je een seniele abt zegt wat hij moet doen. 'Ze begrijpen het niet verkeerd,' zegt hij. 'Ze willen de opbrengsten gewoon voor zichzelf.'

'Je zult een gewapende escorte mee moeten nemen, de volgende keer dat je naar het noorden gaat.'

De kardinaal, met oog voor het levenseinde van een christen, heeft zijn tombe al laten ontwerpen, door een beeldhouwer uit Florence. Zijn lichaam zal onder gespreide engelenvleugels rusten, in een sarcofaag van porfier. Dat geaderde gesteente wordt zijn monument wanneer de balsemist zijn aderen heeft laten leeglopen; en wanneer zijn ledematen erbij liggen als marmer, worden zijn deugden in goud gegraveerd. Maar de colleges moeten zijn levende nagedachtenis worden, die doorwerkt lang nadat hijzelf is heengegaan: arme jongens, arme geleerden, die het vernuft van de kardinaal, zijn fascinatie en schoonheidszin, zijn gevoel voor decorum en genot, zijn finesse moeten uitdragen in de wereld. Geen wonder dat hij het hoofd schudt. Het komt niet elke dag voor dat je een jurist een gewapende escorte moet geven. De kardinaal heeft een hekel aan elk vertoon van geweld. Hij vindt het onkies. Soms geeft een van zijn mensen - Stephen Gardiner, bijvoorbeeld - een nest ketters in de stad bij hem aan. Dan zegt hij oprecht: Die arme onwetende zielen. Bid voor hen, Stephen, en ik zal ook voor hen bidden. Wie weet brengen we hen met ons tweeën tot inkeer. En zeg dat ze hun fatsoen houden, of Thomas More krijgt hen nog te pakken en sluit hen op in zijn kelder. Dan horen we alleen nog hun geschreeuw.

'Goed, Thomas.' Hij kijkt op. 'Spreek je ook Spaans?'

'Een beetje. Soldatentaal, weet u. Ruw.'

'Ik dacht dat je in het Spaanse leger had gediend.'

'Het Franse.'

'Ah. Juist. En verbroedering?'

'Tot op zekere hoogte. Ik kan mensen in het Castiliaans uitschelden.'

'Dat hou ik in mijn achterhoofd,' zegt de kardinaal. 'Het kan nog van pas komen. Op het moment... Het lijkt me zinnig om wat meer vrienden te hebben in de hofhouding van de koningin.'

Spionnen, bedoelt hij. Om te zien hoe ze op het nieuws reageert. Om te horen wat koningin Katherine te zeggen heeft, in besloten kring en zonder muilkorf, wanneer ze de strik lostrekt rond het diplomatieke Latijn waarin haar te kennen

wordt gegeven dat de koning - na zo'n twintig jaar samen - graag een andere dame zou trouwen. Welke andere dame dan ook. Iedere prinses met goede connecties van wie hij denkt dat ze hem een zoon zal schenken.

De kin van de kardinaal rust op zijn hand; met duim en wijsvinger wrijft hij over zijn ogen. 'De koning ontbood me vanmorgen,' zegt hij, 'in alle uitzonderlijke vroegte.'

'Wat wilde hij?'

'Medelijden. En dat op zo'n ongoddelijk uur. Ik ben met hem naar de lauden geweest, en hij kletste er de hele tijd dwars doorheen. Ik hou van de koning. God weet dat ik van hem hou. Maar soms staat mijn vermogen tot barmhartigheid onder druk.' Hij heft zijn glas, kijkt over de rand. 'Stel je eens voor, Torn. Stel je dit eens voor: je bent een man van een jaar of vijfendertig. Je bent gezond en gezegend met een goede eetlust, je ingewanden doen dagelijks hun werk, je gewrichten zijn soepel, je botten sterk en je bent nog koning van Engeland ook. Maar toch.' Hij schudt zijn hoofd. 'Maar toch! Wilde hij maar iets eenvoudigs. De Steen der Wijzen. De Fontein der Eeuwige Jeugd. Zo'n schatkist uit een sprookje, vol goudstukken.'

'En als je er wat uit haalt, raakt hij vanzelf weer vol?'

'Precies. Zo'n kist goud schrijf ik niet meteen af, evenmin als de fontein en de rest. Maar waar moet ik zelfs maar beginnen te zoeken naar een zoon die na hem zijn land regeert?'

Achter de kardinaal buigt, in beweging gebracht door de tocht, koning Salomon, zijn gezicht in de schaduw. De koningin van Sheba - lachend, lichtvoetig - doet hem denken aan de jonge weduwe bij wie hij in Antwerpen inwoonde. Had hij haar moeten trouwen, aangezien ze het bed hadden gedeeld? In ere wel. Maar als hij met Anselma was getrouwd, had hij niet met Liz kunnen trouwen, en waren zijn kinderen andere geweest dan hij nu heeft.

'Als u geen zoon voor hem kunt vinden,' zegt hij, 'moet u op zoek naar een Bijbelcitaat. Bij wijze van troost.'

De kardinaal schijnt er al naar te zoeken, op zijn bureau. 'Tja, je hebt Deuteronomium. Waarin van harte wordt aanbevolen dat een man de vrouw van zijn overleden broer trouwt. Wat hij ook heeft gedaan.' De kardinaal zucht. 'Maar hij houdt niet van Deuteronomium.1

Zinloos om te vragen waarom niet. Zinloos om te betogen dat je, als Deuteronomium je beveelt om je broers weduwe te trouwen en Leviticus zegt: Doe dat vooral niet, want je krijgt geen nageslacht, dat je dan met die tegenstrijdigheid moet proberen te leven en moet accepteren dat de kwestie welke opvatting voorrang krijgt, twintig jaar geleden, toen de dispensatie werd verleend en voorzien van pauselijk zegel werd afgeleverd, in Rome tegen een torenhoog honorarium door prominente prelaten tot op de bodem is uitgezocht.

'Ik snap niet waarom hij zich Leviticus aantrekt. Hij heeft toch een dochter.'

'Naar ik meen wordt algemeen aangenomen dat in de Bijbel "nageslacht" "zoons" betekent.'

De kardinaal rechtvaardigt de interpretatie met verwijzingen naar het Hebreeuws; zijn stem is mild, kalmerend. Hij onderwijst graag, daar waar de bereidheid bestaat om onderwezen te worden. Ze kennen elkaar nu al een aantal jaren en hoewel de kardinaal erg plechtstatig is, is de formaliteit tussen hen vervaagd. 'Ik heb een zoon,' zegt hij.

'Dat weet je, natuurlijk. God vergeve me. Een zwakte van het vlees.'

De zoon van de kardinaal - ze noemen hem Thomas Winter - lijkt geneigd tot een academisch leven in de luwte, al heeft zijn vader misschien andere plannen. De kardinaal heeft ook een dochter, een kind nog; niemand heeft haar gezien. Hij heeft haar, nogal nadrukkelijk, Dorothea genoemd, geschenk van God. Ze is al in een klooster ondergebracht, waar ze bidt voor haar ouders.

'Jij hebt ook een zoon,' zegt de kardinaal. 'Of moet ik zeggen: je hebt er één aan wie je jouw naam hebt gegeven. Ik vermoed dat er aan de oevers van de Theems wel een paar rondlopen die je niet kent?'

'Ik mag hopen van niet. Ik was nog geen vijftien toen ik van huis wegliep.'

Het amuseert Wolsey dat hij zijn leeftijd niet kent. De kardinaal tuurt door de maatschappelijke strata naar een laag ver onder de zijne als de op rundvlees grootgebrachte zoon van een slager, naar een plek waar zijn bediende in diepe obscuriteit op een onbekende datum het levenslicht zag. Zijn vader was ongetwijfeld ladderzat bij zijn geboorte; zijn moeder had, begrijpelijkerwijs, andere dingen aan haar hoofd. Kat heeft hem een datum toegewezen, en hij is er dankbaar voor.

'Tja, vijftien ...' zegt de kardinaal. 'Maar op vijftienjarige leeftijd kon je dat toch voor elkaar krijgen, neem ik aan? Ik kon dat in elk geval wel. Nu heb ik een zoon, die jollenman van je op de rivier heeft een zoon, de bedelaar op de hoek heeft een zoon, ongetwijfeld hebben je aspirant-moordenaars in Yorkshire zoons die gezworen zijn om je tot in de volgende generatie het leven nog zuur te maken, en jij, zoals we zojuist zijn overeengekomen, hebt een hele schare waterkantse vechtersbazen voortgebracht... maar de koning heeft, als enige, geen zoon. Wiens schuld is dat?'

'Die van God?'

'Dichterbij dan God?'

'Die van de koningin?'

'Overal oorzakelijker mee verbonden dan de koningin?'

Hij kan een brede grijns niet onderdrukken. 'Uzelf, Uwe

Eminentie.'

'Ikzelf, Mijne Eminentie. Wat moet ik doen? Ik zal je zeggen wat ik misschien doe. Misschien stuur ik meester Stephen naar Rome om de pauselijke curie te peilen. Maar eigenlijk heb ik hem hier nodig ..." Wolsey ziet zijn gezicht en lacht. Het gekibbel tussen ondergeschikten! Hij weet heel goed dat ze, ontevreden met hun oorspronkelijke verwekker, vechten om de positie van zijn uitverkoren zoon. 'Wat je ook van meester Stephen vindt, hij is goed thuis in het canonieke recht en kan bijzonder overtuigend zijn, behalve wanneer hij jou probeert te overtuigen. Ik zal je zeggen ...' Hij breekt zijn zin af, leunt naar voren, houdt zijn indrukwekkende leeuwenhoofd in zijn handen, het hoofd dat daadwerkelijk de pauselijke driekroon had gedragen, mits bij de laatste verkiezingen het juiste bedrag was betaald aan de juiste mensen. 'Ik heb hem gesmeekt,' zegt de kardinaal. 'Thomas, ik ben op mijn knieën gegaan en heb vanuit die nederige positie geprobeerd hem ervan af te brengen. Sire, zei ik, luistert u naar me. Als u van uw vrouw af wilt, komen daar alleen maar grote problemen en hoge kosten van.'

'En toen zei hij...?'

'Hij stak een vinger op. Als waarschuwing. "Noem die goede dame," zei hij, "nooit mijn vrouw, tenzij u kunt aantonen dat ze dat is en hoe dat zo kan. Noem haar tot die tijd mijn zuster, mijn dierbare zuster. Aangezien ze zeer zeker de vrouw van mijn broer is geweest, voordat ze een soort huwelijk met mij doormaakte.'"

Nooit zul je van Wolsey een woord van ontrouw jegens de koning horen. 'Het is,' zegt hij, 'het is ...' Hij aarzelt om het woord te gebruiken. 'Het is, naar mijn mening ... belachelijk. Maar mijn mening blijft natuurlijk binnenskamers. O, wees er zeker van, er werden indertijd wenkbrauwen opgetrokken over de dispensatie. En jaar na jaar klonk er gemor in het oor van de koning. Hij luisterde er niet naar, al moet ik er nu van uitgaan dat hij het wel degelijk heeft gehoord. Je weet dat de koning vreselijk dol was op zijn vrouw. Twijfels werden de kop ingedrukt.' Hij legt een vlakke hand, zacht en stevig, op zijn bureaublad.

'Keer op keer werden ze allemaal de kop ingedrukt.'

Maar er bestaat geen twijfel over wat Henry nu wil. Een nietigverklaring. Een verklaring dat zijn huwelijk nooit heeft bestaan. 'Achttien jaar lang,' zegt de kardinaal, 'heeft hij in dwaling verkeerd. Hij heeft tegen zijn biechtvader gezegd dat hij achttien jaar zonde goed te maken heeft.'

Hij wacht, in de hoop op een reactie, hoe gering ook. Zijn dienaar blikt eenvoudigweg terug, vindt het niet meer dan vanzelfsprekend dat het biechtgeheim wordt verbroken als het de kardinaal zo uitkomt.

'Als u meester Stephen naar Rome stuurt,' zegt hij, 'geeft dat

de gril van de koning, als u me toestaat...'

De kardinaal knikt: zo mag je het noemen.

'... internationale bekendheid, niet?'

'Meester Stephen kan heel discreet gaan. Om een persoonlijke zegen van de paus, als het ware.'

'U begrijpt niet hoe het in Rome werkt.'

Daar kan Wolsey niets tegen inbrengen. Hij heeft nooit de kille vlaag in de nek gevoeld waardoor je een blik over je schouder werpt, wanneer je uit het gouden licht van de Tiber in een groot schaduwblok stapt. Achter elke gevallen zuil, elke sobere ruïne wachten de rovers van rechtschapenheid, de hoer van een of andere bisschop, een neef-van-een-neef, een rijke verleider met wijn op zijn adem; soms denkt hij dat hij geluk heeft gehad dat hij uit die stad is weggekomen met zijn ziel intact.

'De spionnen van de paus,' zegt hij, 'zullen, kort gezegd, raden waar het Stephen om te doen is terwijl hij nog bezig is zijn koffers te pakken, en de kardinalen en secretarissen zullen alle tijd hebben om hun prijs te bepalen. Als u hem toch stuurt, geef hem dan flink wat contanten mee. Die kardinalen nemen geen schuldbekentenissen aan; ze houden vooral van baar goud, waarmee ze hun bankier tevreden kunnen stellen, omdat hun krediet doorgaans op is.' Hij haalt zijn schouders op. 'Dat is wat ik weet.'

'Ik zou jou moeten sturen,' zegt de kardinaal vrolijk. 'Je zou paus Clemens een lening kunnen aanbieden.'

Waarom niet? Hij kent de geldmarkten; het kon waarschijnlijk geregeld worden. Als hij Clemens was, leende hij dit jaar flink, zodat hij troepen kon inhuren om zijn grondgebied te beschermen. Waarschijnlijk is het al te laat; voor een zomerseizoen van oorlog moet je met Lichtmis al rekruteren. Hij zegt: 'Maakt u de zaak van de koning niet liever aanhangig in uw eigen rechtsgebied? Laat hem de eerste stappen zetten, dan weet hij of hij echt wil wat hij zegt dat hij wil.'

'Dat is mijn bedoeling. Ik ben van plan hier in Londen een klein hof bijeen te roepen. We zullen hem geschokt benaderen: Maar koning Harry, naar het schijnt hebt u al die jaren op onwettige wijze samengeleefd met een vrouw die niet uw echtgenote is! Gelukkig heeft Zijne Koninklijke Hoogheid er een hartgrondige hekel aan om in een verkeerd daglicht te staan, wat precies is waar we hem moeten zetten, en wel met beide benen. Mogelijkerwijs vergeet hij dan dat de gewetensbezwaren oorspronkelijk van hem kwamen. Mogelijkerwijs scheldt hij ons de huid vol en haast hij zich in een aanval van verontwaardiging terug naar de koningin. Zo niet, dan moet ik die dispensatie laten herroepen, hetzij hier, hetzij in Rome, en als ik erin slaag hem van Katherine te scheiden, dan trouw ik hem als de bliksem met een Franse

prinses.'

Onnodig te vragen of de kardinaal al een prinses in gedachten heeft. Hij heeft er niet één in gedachten, maar twee of drie. Hij leeft nooit in één enkele realiteit, maar in een verschuivend, schimmig netwerk van diplomatieke mogelijkheden. Terwijl hij zijn best doet om de koning getrouwd te houden met koningin Katherine en haar Spaans keizerlijke familie door Henry te smeken zijn gewetensbezwaren te vergeten, smeedt hij tegelijkertijd zijn plan voor een alternatieve wereld, een waarin 's konings gewetensbezwaren wet zijn en het huwelijk met Katherine nietig is. Zodra die nietigheid wordt erkend - en de afgelopen achttien jaar van zonde en lijden is uitgewist - stemt hij het evenwicht van Europa opnieuw af, waarbij hij Engeland aan Frankrijk koppelt en zo een machtsblok vormt tegen de jonge keizer Charles, ook wel Karel, Karl of Carlos genoemd: Katherines neefje. Elke uitkomst is een waarschijnlijkheid, en allemaal kunnen ze worden gestuurd, gekneed zelfs, tot wenselijkheden: gebed en pressie, pressie en gebed, al wat gebeurt, gebeurt volgens Gods plan; een plan dat is heroverwogen, geredigeerd en van een paar zinnige correcties voorzien door de kardinaal. Vroeger zei hij: 'De koning besluit zus of zo.' Vervolgens ging hij over op: 'Wij besluiten zus of zo.' Tegenwoordig zegt hij: Tk besluit zo.'

'Maar wat gebeurt er met de koningin?' vraagt hij. 'Als hij haar verwerpt, waar moet zij dan naartoe?'

'Kloosters zijn niet oncomfortabel.'

'Misschien gaat ze terug naar Spanje.'

'Nee, dat denk ik niet. Dat is een ander land geworden. Het is - hoeveel? - zevenentwintig jaar geleden dat ze in Engeland aankwam.' De kardinaal zucht. Tk zie haar nog voor me bij haar aankomst. Zoals je weet, waren haar schepen opgehouden door het weer, en ze had dagenlang op het Kanaal rondgedobberd. De oude koning was het land door gereden, vastberaden om haar te begroeten. Ze verbleef in Dogmersfield, in het paleis van de bisschop van Bath, en haar tocht naar Londen verliep langzaam. Het was november, en natuurlijk regende het. Toen hij aankwam, stond haar hofhouding op hun Spaanse mores: de prinses moest gesluierd blijven tot haar echtgenoot haar op hun huwelijksdag zag. Maar je kent de oude koning!'

Die kende hij natuurlijk niet. Hij werd geboren op of rond de datum dat de oude koning, een afvallige en zijn leven lang op de vlucht, zich een weg vocht naar een onwaarschijnlijke troon. Wolsey praat erover alsof hij overal getuige van is geweest, ooggetuige maar liefst, en in zekere zin is dat ook zo, omdat het recente verleden zich alleen voegt naar de patronen die hij met zijn superieure brein herkent en die hem welgevallig zijn. Hij glimlacht. 'In zijn latere jaren kon het

minste of geringste de achterdocht van de oude koning wekken. Hij deed of hij de teugels inhield om met zijn escorte te overleggen, sprong uit het zadel - het was nog steeds een lenige man - en zei de Spanjaarden recht in hun gezicht dat hij haar wilde zien, want anders ... Mijn land, mijn wetten, zei hij; geen sluiers hier. Waarom mag ik haar niet zien, ben ik bedrogen, is ze misvormd, bent u van plan mijn zoon Arthur te laten trouwen met een monster?'

Thomas vindt dat hij zich onnodig Welsh gedraagt.

'Intussen hadden haar hofdames het meisje in bed gestopt, dat zeiden ze tenminste, omdat ze dachten dat ze in bed veilig voor hem zou zijn. Dat was ze niet. Koning Henry liep met grote passen de kamers door en zag eruit of hij het beddengoed zo van haar af zou rukken. *De* hofdames trokken haar snel wat kleren aan. Hij stormde het privé-vertrek in. Bij haar aanblik raakte hij helemaal de kluts kwijt. Hij stamelde iets en ging achterwaarts de kamer weer uit als een jochie dat zijn tong had verloren.' De kardinaal grinnikte. 'En toen ze voor het eerst danste aan het hof-onze arme prins Arthur zat glimlachend op de estrade, maar het kind kon amper stil blijven zitten - kende nog niemand de Spaanse dansen, dus ging ze de dansvloer op met een van haar dames. Ik zal nooit die draai van haar hoofd vergeten, dat moment waarop haar prachtige rode haar over haar schouder gleed ... Geen man die het zag en zich geen voorstelling maakte ... Al was de dans in feite heel ingetogen. Ach, hemel. Ze was zestien.'

De kardinaal staart voor zich uit en Thomas zegt: 'God vergeve u?'

'God vergeve ons allen. De oude koning bracht voortdurend zijn lust te biecht. Prins Arthur stierf en kort daarna de koningin, en toen de oude koning weduwnaar was geworden, speelde hij met de gedachte om zelf met Katherine te trouwen. Maar ja...' Hij haalt zijn prinselijke schouders op. 'Ze konden het niet eens worden over de bruidsschat, weet je. Hij en de oude zwendelaar, Ferdinand, haar vader. Die boorde je elke cent die je toekwam door de neus. Maar onze huidige vorst was een jongen van tien toen hij op de bruiloft van zijn broer danste, en volgens mij heeft hij ter plekke zijn zinnen op de bruid gezet.'

Een poosje blijven ze in gedachten zitten. Het is verdrietig, ze weten allebei dat het verdrietig is. De oude koning die haar buitenspel zette, haar in het koninkrijk en in armoede hield, niet bereid om het deel van haar bruidsschat dat hij volgens hemzelf nog te goed had, aan zijn neus voorbij te laten gaan, maar al evenmin bereid om haar weduwegeld te betalen en haar te laten gaan. Maar interessant is het ook, het uitgebreide diplomatieke netwerk dat het meisje in die jaren heeft opgezet, de expertise waarmee ze het ene belang heeft leren uitspelen tegen het andere. Toen Henry met haar trouwde was

hij achttien, argeloos. Zijn vader was nog niet dood of hij eiste Katherine al voor zich op. Ze was ouder dan hij, en jaren van zorg hadden haar ontnuchterd en haar schoonheid getekend. Maar de vrouw van vlees en bloed was minder levensecht dan het visioen in zijn gedachten; hij was begerig naar wat zijn grote broer had toebehoord. Weer voelde hij het lichte trillen van haar hand, die ze op zijn arm had gelegd toen hij een jongen van tien was. Alsof ze hem had vertrouwd, alsof - zei hij tegen zijn intimi - ze had geweten dat ze nooit was voorbestemd Arthurs vrouw te zijn, behalve in naam; haar lichaam was hem voorbehouden, de tweede zoon, die ze haar prachtige blauwgrijze blik had toegekeerd, haar gedweeë glimlach. Ze heeft altijd van me gehouden, zei de koning. Zeven diplomatieke jaren, als je het zo mag noemen, hebben me van haar zijde gehouden. Maar nu hoef ik niemand meer te vrezen. Rome heeft gedispenseerd. De papieren zijn op orde. De allianties op hun plaats. Ik ben met een maagd getrouwd, aangezien mijn arme broer haar niet heeft aangeraakt; ik ben met een alliantie getrouwd, met haar Spaanse familieleden; maar ik ben bovenal uit liefde getrouwd. En nu? Weg. Of zo goed als weg; een half leven dat op het punt staat te worden uitgewist, uit de boeken te worden geschrapt.

'Ach ja,' zegt de kardinaal. 'Wie zal het zeggen? De koning verwacht dat hij zijn zin krijgt, maar zij, zij laat zich niet zomaar opzijzetten.'

Er doet nog een verhaal de ronde over Katherine, een heel ander verhaal. Eens, nog niet zo lang geleden, trok Henry ten strijde tegen Frankrijk en liet Katherine achter als regent. Toen kwamen de Schotten; ze leden een flinke nederlaag, en hun koning verloor zijn hoofd op Flodden Field. Katherine, die zoete engel, stelde voor dat ze bij de eerste de beste oversteek het hoofd in een zak zouden meenemen om haar man in zijn kampement op te vrolijken. Ze wisten haar ervan af te brengen, zeiden dat het, als gebaar, on-Engels was. Ze stuurde in plaats daarvan een brief. En met de briefde mantel waarin de Schotse koning was gestorven en die stijf stond, zwart en bros, van diens vergoten bloed. Langzaam dooft het vuur, een tot as gebrand blok verzakt; de kardinaal, in zijn dromen verzonken, komt uit zijn stoel overeind en geeft er hoogstpersoonlijk een trap tegen. Hij staat een poosje te staren, draait aan de ringen om zijn vingers. Dan roept hij zichzelf terug in het heden en zegt: 'Het was een lange dag. Ga naar huis. Niet dromen van Yorkshiremen.'

Thomas Cromwell is nu net veertig. Krachtig van bouw, niet lang. Verscheidene uitdrukkingen staan zijn gezicht ter beschikking, en een ervan is leesbaar: die van ingehouden vermaak. Zijn haar is donker, dik en krullend, en zijn diepliggende ogen, die bijzonder scherp zien, lichten op in

gesprek: zo vertelt de Spaanse ambassadeur ons binnen afzienbare tijd. Het gerucht gaat dat hij het hele Nieuwe Testament in het Latijn vanbuiten kent, wat hem uitermate geschikt maakt als dienaar van de kardinaal: hij heeft tekst paraat wanneer abten de draad kwijt zijn. Zijn manier van spreken is kalm en beslist, zijn houding zelfverzekerd: hij is evenzeer op zijn plaats in rechtszaal als haven, in bisschoppelijk paleis als kroeg. Hij kan contracten opstellen, valken dresseren, landkaarten tekenen, straatgevechten stoppen, huizen inrichten en jury's naar zijn hand zetten. Hij geeft je de klassieke auteurs op een presenteerblaadje, van Plato tot Plautus en terug. Hij kent hedendaagse poëzie en kan die opzeggen in het Italiaans. Hij werkt de godganse dag, is als eerste zijn bed uit en als laatste erin. Hij verdient geld en geeft het uit. Hij neemt elke weddenschap aan.

Hij maakt aanstalten om te vertrekken en zegt: 'Als u het er inderdaad eens met God over had en de zon zou doorbreken, dan kon de koning eropuit met zijn heren, en als hij niet voortdurend binnen opgesloten zat, zou hij opvrolijken, dan zou hij misschien niet zo kniezen over Leviticus en dan zou u het makkelijker hebben.'

'Je begrijpt hem niet helemaal. Hij verdiept zich graag in de theologie, dat doet hij bijna even graag als uit rijden gaan.'

Hij is bij de deur. Wolsey zegt: 'O, trouwens, de roddels aan het hof

... Zijne Genade de hertog van Norfolk klaagt dat ik een kwade geest heb opgeroepen en op hem heb losgelaten. Als iemand er melding van maakt... gewoon ontkennen.'

Hij staat in de deuropening, met een trage glimlach. Ook de kardinaal glimlacht, alsof hij wil zeggen: Ik heb de beste wijn voor het laatst bewaard. Ik weet toch waar ik je gelukkig mee maak? Dan buigt de kardinaal zich weer over zijn papieren. Hij is iemand die, in dienst van Engeland, amper slaap nodig heeft; vier uur verfrist hem al, en zodra de klokken van Westminster de volgende natte, rokerige, grauwe aprildag hebben ingeluid, is hij weer op. 'Welterusten,' zegt hij.

'God zegene je, Tom.'

Buiten staan zijn mensen met toortsen te wachten om hem naar huis te escorteren. Hij heeft een huis in Stepney, maar vannacht gaat hij naar zijn woning in de stad. Een hand op zijn arm: Rafe Sadler, een slanke jongeman met bleke ogen. 'Hoe was het in Yorkshire?' Rafes glimlach flitst op, de wind trekt de toortsvlam tot een regenachtige waas.

'Ik mag er niet over praten. De kardinaal is bang dat we nachtmerries krijgen.'

Rafe fronst zijn wenkbrauwen. In al zijn eenentwintig jaren heeft hij nooit een nachtmerrie gehad; sinds zijn zevende slaapt hij veilig onder het dak van de Cromwells, eerst aan Fenchurch Street, nu op Austin Friars, en hij is opgegroeid met

zijn gedachten aan kant en zijn nachtelijke zorgen louter rationeel: dieven, loslopende honden, plotselinge kuilen in de weg.

'De hertog van Norfolk...' zegt hij, en dan: 'Nee, laat maar. Wie heeft er naar me gevraagd terwijl ik weg was?'

De vochtige straten zijn verlaten; de mist komt vanaf de rivier aangeslopen. De sterren worden versluierd door wolkennevel. Over de stad ligt de weeë rottingslucht van de gemakkelijk vergeten zonden van gisteren. Norfolk knielt klappertandend naast zijn bed; de late pen van de kardinaal krabbelt, krabbelt, als een rat onder zijn matras. Terwijl Rafe naast hem een samenvatting geeft van het nieuws op kantoor, formuleert hij zijn ontkenning aan allen die het betreft:

'Zijne Eminentie de kardinaal verwerpt geheel en al elke aantijging dat hij een kwade geest zou hebben gestuurd om Zijne Genade de hertog van Norfolk te bezoeken. Hij laakt de suggestie in de sterkst mogelijke bewoordingen. Geen kalf zonder kop, geen gevallen engel in de vorm van een tongslobberende hond, geen krioelende, reeds gebruikte lijkwade, geen Lazarus of tot leven gewekt kadaver is door Zijne Eminentie opgeroepen om Zijne Genade te achtervolgen, noch is een dergelijke achtervolging ophanden.'

Iemand schreeuwt, verderop bij de kaden. De jollenmannen zingen. Er klinkt een flauw, veraf plonsen; misschien verdrinken ze iemand.

'Zijne Eminentie de kardinaal verklaart zulks zonder afstand te doen van zijn recht om Zijne Genade de hertog van Norfolk lastig te vallen en te kwellen door middel van enig fantasma waartoe hij in zijn wijsheid besluit, op enig toekomstig tijdstip en zonder voorafgaand bericht; een en ander uitsluitend ter beoordeling van Zijne Eminentie.'

Dit weer laat oude littekens opspelen. Maar hij loopt zijn huis in alsof het klaarlichte dag is: glimlachend, met de bevende hertog voor ogen. Het is één uur. Norfolk zit nog altijd geknield, in zijn gedachten. Een zwartkoppig duiveltje met een drietand prikt in zijn eeltige hielen.

III - Austin Friars

1527

.

Lizzie is nog op. Als ze de bedienden hem hoort binnenlaten, komt ze tevoorschijn met zijn kleine hond in piepend verzet onder haar arm.

'Vergeten waar je woont?'

Hij zucht.

'Hoe was het in Yorkshire?'

Hij haalt zijn schouders op.

'De kardinaal?'
Hij knikt.
'Gegeten?'
'Ja.'
'Moe?'
'Niet echt.'
'Glaasje?'
'Ja.'
'Rijnwijn?'
'Waarom niet.'
De lambrisering is geschilderd. Hij gaat de gedempte groen-metgouden gloed binnen. 'Gregory...'
'Brief?'
'Graag.'
Ze geeft hem de brief en de hond en haalt de wijn. Ze gaat zitten, schenkt zichzelf ook een glas in.
'Hij doet ons de groeten. Alsof er maar één van ons is. Waardeloos Latijn.'
'Och,' zegt ze.
'Maar goed, luister: hij hoopt dat jij het goed maakt. Hoopt dat ik het goed maak. Hoopt dat zijn lieve zussen Anne en kleine Grace het goed maken. Hijzelf maakt het goed. "Bij gebrek aan tijd hou ik het kort. Met plichtsgetrouwe groet, Uw zoon, Gregory Cromwell."'
'Plichtsgetrouw?' zegt ze. 'Is dat alles?'
'Dat is wat ze leren.'
Bella, de hond, knaagt aan zijn vingertoppen, haar grote onschuldige ogen glanzen hem tegemoet als vreemde manen. Liz ziet er goed uit, zij het moe na haar lange dag; wassen kaarsen houden achter haar dapper stand. Ze draagt de parels en granaten die hij haar met Nieuwjaar heeft gegeven.
'Je biedt een mooier plaatje dan de kardinaal,' zegt hij.
'Dat is wel het zuinigste compliment dat een vrouw ooit heeft gekregen,' zegt ze.
'En ik oefen er al de hele weg uit Yorkshire op.' Hij schudt zijn hoofd. 'Ach ja.' Hij tilt Bella hoog op; die trappelt speels. 'Hoe staan de zaken?'
Liz bestiert een atelier voor zijdewerk. Linten voor de zegels op documenten, fijnmazige kapjes voor dames aan het hof. Ze heeft twee leermeisjes in huis en een oog voor mode, maar klaagt, als altijd, over de middelmannen en de prijs van garen. 'We zouden naar Genua moeten gaan,' zegt hij. 'Ik leer je wel hoe je met de leveranciers onderhandelt.'
'Dat wil ik best. Maar ik zie jou nog niet ontsnappen aan de kardinaal.'
'Hij probeerde me vanavond over te halen om banden aan te knopen met mensen uit het gevolg van de koningin. De Spaanssprekers.'
'O?'

'Ik zei dat mijn Spaans niet goed genoeg was.'

'Niet goed genoeg?' Ze lacht. 'Angsthaas.'

'Hij hoeft niet alles over me te weten.'

'Ik ben op bezoek geweest in Cheapside,' zegt ze en ze noemt een oude vriendin van haar, de echtgenote van een juwelier. 'Wil je het laatste nieuws? Er was een grote smaragd besteld en opdracht gegeven voor de zetting ervan, in een ring, voor een vrouw.' Ze geeft het formaat van de smaragd aan, zo groot als de nagel van haar duim. 'Na een paar spannende weken kwam hij aan, en hij werd in Antwerpen geslepen.' Haar vingers schieten uit. 'Aan gruzelementen!'

'En wie draait ervoor op?'

'De slijper zegt dat hij was opgelicht en dat er een verborgen gebrek in de steen zat. De importeur zegt: Als dat gebrek verborgen was, hoe had ik het dan moeten zien? De slijper zegt: Dan verhaal je de schade maar op je leverancier...'

'Die rechtszaak gaat jaren duren. Kunnen ze geen andere te pakken krijgen?'

'Dat proberen ze. De opdracht komt van de koning, volgens ons. Geen mens in Londen kan zo'n steen betalen. Maar voor wie? Niet voor zijn vrouw.'

De kleine Bella ligt nu op haar rug over zijn arm, met knipperende ogen en zacht kwispelende staart. Hij denkt: het zal me benieuwen of en wanneer er een smaragden ring opduikt. De kardinaal houdt me wel op de hoogte. Wat de kardinaal zegt: Het is allemaal leuk en aardig om de koning aan het lijntje te houden en te vissen naar cadeautjes, maar komende zomer deelt ze vast en zeker zijn bed, en tegen de herfst is hij haar moe en stuurt hij haar weg met een vergoeding; en als hij het niet doet, doe ik het. Als Wolsey van plan is een vruchtbare Franse prinses te importeren, wil hij niet dat haar eerste weken worden verpest met door rancune ingegeven scènes van afgedankte minnaressen. De koning, vindt Wolsey, zou meer meedogenloosheid aan de dag mogen leggen ten aanzien van zijn vrouwen. Liz wacht even, tot ze zeker weet dat ze geen hint hoeft te verwachten. 'Over Gregory,' zegt ze. 'De zomer komt eraan. Hier of niet hier?'

Gregory wordt dertien. Hij studeert aan Cambridge, met zijn mentor. Hij heeft zijn neefjes, de zoons van zijn zus Bet, naar hetzelfde college gestuurd, wat hij met plezier voor zijn familie doet. De zomer is hun vrije tijd; wat zouden ze in de stad moeten? Tot nog toe toont Gregory weinig interesse voor zijn schoolboeken, al houdt hij ervan om naar verhalen te luisteren, verhalen over draken, verhalen over groene volken die de bossen bewonen. Je kunt hem luidkeels protesterend door een passage Latijn sleuren als je hem ervan overtuigt dat er een zeemonster of spook op de volgende bladzij staat. Hij is graag in de bossen en op de velden en houdt van de jacht. Hij is volop in de groei, en we hopen dat hij lang wordt.

De grootvader van moederskant van de koning was, zoals alle oude mannen je kunnen vertellen, één meter vijfennegentig lang. (Zijn vader had daarentegen eerder het postuur van Morgan Williams.) De koning is één achtentachtig, en de kardinaal kan hem in de ogen kijken. Henry omringt zich graag met mannen als zijn zwager, Charles Brandon, van al even indrukwekkende lengte en met de breedte van een gecapitonneerde schouderpartij. Groot is niet in de mode in de achterbuurten, en in Yorkshire kennelijk evenmin.

Hij glimlacht. Wat hij over Gregory zegt is: Hij is tenminste niet zoals ik op die leeftijd. En als de mensen vragen: Hoe was jij dan?, zegt hij: O, ik stak vroeger messen in mensen. Dat zou Gregory nooit doen. Dus hij geeft er niet om - of geeft er minder om dan mensen denken - als hij zijn verbuigingen en vervoegingen niet helemaal in de vingers heeft. Als mensen zich bij hem beklagen over wat Gregory niet heeft gedaan, zegt hij: 'Hij heeft het druk met groeien.' Hij begrijpt zijn behoefte aan slaap; zelfheeft hij nooit veel slaap gehad met de stampij die Walter maakte, en nadat hij was weggelopen, had hij rondgezworven, over zee en over land, tot hij in het leger terecht was gekomen. Wat de mensen niet kennen van het leger is de enorme, ononderbroken ruis van lijdelijkheid ervan: je moet alles afstropen op zoek naar voedsel, je kamp is opgeslagen op een plek waar het water stijgt omdat je krankzinnige *capitaine* het zo wil; in het holst van de nacht word je abrupt in een onverdedigbare positie gemanoeuvreerd zodat je nooit aan slapen toekomt; je uitrusting werkt niet naar behoren; de kanonniers blijven kleine ongewenste explosies veroorzaken; de kruisboogschutters zijn óf beschonken óf aan het bidden; de pijlen zijn besteld maar nog niet aangekomen; en je wordt verteerd door de weemakende zorg dat het niet goed afloopt omdat *il principe,* of welk hertogszoontje vandaag de leiding ook heeft, niet bepaald uitblinkt in de basale bezigheid van het denken. Na een paar winters was hij uit de oorlogspraktijk en in de handel gestapt. In Italië kon je altijd 's zomers nog vechten, als je er zin in had. Als je er eens uit wilde.

'Slaap je?' vraagt Liz.

'Nee. Maar ik droom wel.'

'De Castiliaanse zeep is aangekomen. En je boek uit Duitsland. Het was verpakt als iets anders. Ik had de jongen bijna weggestuurd.'

In Yorkshire, dat riekte naar ongewassen mannen die zich hullen in schaapsvacht en zweten van woede, had hij gedroomd van Castiliaanse zeep. Later vraagt ze: 'Wie is nou die dame?'

Zijn hand, die op haar vertrouwde maar liefelijke linkerborst ligt, wordt verbluft weggetrokken. 'Wat?' Denkt ze nu dat hij

het in Yorkshire met een andere vrouw heeft aangelegd? Hij laat zich op zijn rug vallen en vraagt zich af hoe hij haar ervan kan overtuigen dat het niet zo is; als het moet brengt hij haar erheen, dan kan ze het zelf zien.

'De smaragden dame?' zegt ze. 'Ik vraag het alleen omdat de mensen zeggen dat de koning iets heel vreemds van plan is, en ik kan het niet geloven. Maar die roddel gaat wel rond in de stad.'

Echt? De geruchtenstroom is op gang gekomen in de twee weken dat hij zich in het noorden te midden van de holbewoners bevond.

'Als hij dat echt van plan is,' zegt ze, 'heeft hij de helft van de wereld tegen zich.'

Hij had gedacht, en Wolsey met hem, dat ze alleen de keizer en Spanje tegen zouden hebben. Alléén de keizer maar. Hij grijnst in het donker, zijn handen achter zijn hoofd. Hij vraagt niet: Welke mensen?, maar wacht tot Liz het hem vertelt. 'Alle vrouwen,' zegt ze. 'Alle vrouwen in heel Engeland. Alle vrouwen die een dochter hebben, maar geen zoon. Alle vrouwen die een kind hebben verloren. Alle vrouwen die de hoop op een kind hebben verloren. Alle vrouwen van veertig.'

Ze legt haar hoofd op zijn schouder. Te moe om te praten liggen ze naast elkaar, tussen lakens van fijn linnen, onder een quilt van geel Turks satijn. Hun lichamen wasemen de zwakke, geleende geur uit van zon en kruiden. In het Castiliaans, herinnert hij zich, kan hij mensen uitschelden.

'Slaap je nu dan?'

'Nee. Ik lig te denken.'

'Thomas,' zegt ze en ze klinkt geschokt, 'het is drie uur.'

En dan is het zes uur. Hij droomt dat alle vrouwen van Engeland bij hem in bed liggen te woelen en hem eruit duwen. Dus staat hij op, om zijn Duitse boek te lezen, voor Liz er iets tegen in kan brengen. Niet dat ze iets zegt, of hooguit, als ze wordt uitgedaagd: 'Mijn getijdenboek is prima leesstof voor me.' En ze leest haar getijdenboek ook echt, neemt het midden op de dag afwezig ter hand - maar stopt haar eerdere bezigheid maar half-en doorspekt haar gemompelde litanie met huishoudelijke instructies. Het was een huwelijksgeschenk van haar eerste echtgenoot, dat getijdenboek, en hij had er haar nieuwe, getrouwde naam in geschreven: Elizabeth Williams. Soms, in een jaloerse bui, zou hij er andere dingen in willen schrijven, over strijdige gevoelens: dat hij Liz' eerste man heeft gekend, wil niet zeggen dat hij hem mocht. Hij zegt: Liz, daar in die afgesloten kist, daar ligt Tyndales boek, zijn Nieuwe Testament, lees het, hier heb je de sleutel; maar zij zegt: Lees het me maar voor als het dan per se moet; en hij zegt: Het is in het Engels, lees het gewoon, dat is het punt juist, Lizzie. Lees het nou, het zal je verbazen wat er wel niet in staat. Hij had verwacht dat die hint haar over de streep zou

trekken, maar kennelijk niet. Hij kan zich niet voorstellen dat hij als voorganger optreedt voor zijn huishouden. Hij is geen mislukte priester, zoals Thomas More, geen gefrustreerde geloofsverkondiger. Hij kan More nooit zien - een ster aan een ander firmament, die hem groet met een grimmig knikje - zonder dat hij hem wil vragen: Wat mankeert jou?

Of wat mankeert mij? Waarom bevestigt alles wat je weet en alles wat je hebt geleerd jou in wat je toch al geloofde? Terwijl in mijn geval alles waarmee ik ben opgegroeid en waarin ik dacht te geloven, stukje bij beetje afbrokkelt, een schilfer, dan een scherf en nog een scherf. Met elke maand die voorbijgaat, worden de hoeken van de zekerheden van deze wereld afgeslagen, en van die van de andere wereld ook. Laat me zien waar in de Bijbel Vagevuur' staat. Laat me zien waar 'weduwen', 'monniken', 'nonnen' staat. Laat me zien waar 'paus' staat. Hij wendt zich weer naar zijn Duitse boek. De koning heeft, met hulp van Thomas More, een boek geschreven tegen Luther, waarvoor de paus hem de titel 'Verdediger van het geloof' heeft gegeven. Het is niet dat hijzelf veel opheeft met broeder Maarten; hij en de kardinaal zijn het erover eens dat het beter zou zijn als Luther nooit was geboren, of als hij een wat kiesere inborst had gehad. Dat terzijde, houdt hij bij wat er wordt geschreven, wat er wordt binnengesmokkeld via de havens aan het Kanaal en via de inhammetjes van East Anglia, de getij dengeulen waar een bootje met dubieuze lading op het strand kan worden getrokken en in het maanlicht weer kan worden afgeduwd naar zee. Hij houdt de kardinaal op de hoogte, zodat die, wanneer More en zijn vrienden van de clerus binnenstormen en hel en verdoemenis schreeuwen over de nieuwste ketterij, kalmerende gebaren kan maken en kan zeggen: 'Heren, ik was al op de hoogte.'

Wolsey verbrandt boeken, geen mensen. In oktober nog, op St Paul's Cross: een holocaust van de Engelse taal, zoveel voddenpapier ging in vlammen op, zoveel zwarte drukinkt.

Het Testament dat hij in de kist bewaart, is de geplagieerde uitgave uit Antwerpen, waarop je gemakkelijker de hand legt dan op het oorspronkelijke Duitse drukwerk. Hij kent William Tyndale. Voordat het hem in Londen te heet onder de voeten werd, verbleef hij zes maanden in de stad, bij Humphrey Monmouth, de manufacturier. Het is een principiële man, een harde man, en Thomas More noemt hem Het Beest. Hij ziet eruit alsof hij nog nooit van zijn leven heeft gelachen; van de andere kant, wat valt er te lachen als je van je geboortegrond wordt verdreven? Zijn Testament is van octavoformaat, van onaangenaam goedkoop papier, met op de titelpagina, waar het colofon en adres van de drukker hadden moeten staan, de woorden GEDRUKT IN UTOPIA. Hij hoopt dat Thomas More er een onder ogen heeft gehad. Hij komt in de verleiding hem

dit exemplaar te tonen, alleen om zijn gezicht te zien.

Hij slaat het nieuwe boek dicht. Het is tijd om de dag te beginnen. Hij weet dat hij de tijd niet heeft om zelf de tekst in het Latijn om te zetten, zodat die discreet kan circuleren. Hij zou iemand moeten vragen het voor hem te doen, uit liefde of voor geld. Het is verbazend hoeveel liefde er tegenwoordig bestaat tussen degenen die Duits lezen. Tegen zevenen heeft hij zich geschoren, ontbeten en zich heerlijk in fris, niet-geleend ondergoed en fijne donkere wol gestoken. Op dit uur mist hij soms Liz' vader, die goede oude man, die altijd vroeg op was, klaar om een hand op zijn hoofd te leggen en te zeggen: Een fijne dag, Thomas, namens mij.

Hij had de oude Wykys graag gemogen. Hij had voor het eerst met hem te maken gehad bij een juridische kwestie. Hij was - hoe oud, zesentwintig, zevenentwintig? - nog maar net terug uit het buitenland en geneigd om een zin in de ene taal te beginnen en in een andere af te maken. Wykys was een schrandere man en had een aardig fortuin verdiend in de wolhandel. Hij kwam oorspronkelijk uit Putney, maar dat was niet waarom hij hem aannam; dat was omdat hij werd aanbevolen en goedkoop was. Bij hun eerste gesprek, terwijl Wykys de papieren klaarlegde, had hij gezegd: 'Dus jij bent Walters jongen? Wat zit er nu eigenlijk voor verhaal achter? Want, bij god, er was destijds geen rauwer jong dan jij.'

Hij zou het hebben uitgelegd, als hij had geweten welke uitleg Wykys zou begrijpen. Ik heb het vechten opgegeven, omdat ik elke dag naar fresco's keek, toen ik in Florence woonde? Hij zei: 'Ik heb een makkelijkere manier van bestaan gevonden.'

De laatste jaren was Wykys vermoeid geraakt en had hij de zaak laten afglijden. Hij stuurde nog steeds laken naar de Noord-Duitse markt, terwijl hij zich - naar zijn mening, nu de wol tegenwoordig zo vol in het vlies zat en goed gekeperd laken al niet eenvoudig te weven was - eigenlijk op karsaai en dat soort lichtere stoffen zou moeten richten en die via Antwerpen naar Italië zou moeten exporteren. Maar hij luisterde - hij was een goede luisteraar - naar alle bezwaren van de oude man en zei: 'De wereld is aan het veranderen. Laat me u van het jaar meenemen naar de stoffenmarkten.'

Wykys wist dat hij zijn gezicht zou moeten laten zien in Antwerpen en Bergen op Zoom, maar de overtocht zat hem niet lekker. 'Met mij zit hij goed,' zei hij tegen mevrouw Wykys. 'Ik ken een nette familie bij wie we kunnen logeren.'

'Juist, Thomas Cromwell,' zei ze. 'Knoop dit in je oren. Geen rare Nederlandse borreltjes. Geen vrouwen. Geen geëxcommuniceerde priesters in kelders. Ik ken je.'

'Ik weet niet of ik uit de kelders kan blijven.'

'Dan gooien we het op een akkoordje: je mag hem meenemen naar een preek als je hem niet meeneemt naar een

bordeel.'

Mercy, vermoedt hij, komt uit een familie waar de geschriften van John WyclifFe worden gekoesterd en aangehaald, waar de Bijbel altijd al in het Engels werd gekend, met schriftfragmenten in een geheime bergplaats en verboden verzen veilig in het hoofd. Dat soort dingen wordt door de generaties heen doorgegeven, net als ogen en neuzen worden doorgegeven, gedweeheid of passie, spierkracht of de behoefte om risico's te nemen. En als je dezer dagen toch een risico moet nemen, dan liever de prediker dan de hoer; vermijd de Grote Imitator, die in Florence bekendstaat als de Napolitaanse koorts en in Napels ongetwijfeld als Florentijnse rot. Gezond verstand schrijft onthouding voor, overal in Europa, ook op deze eilanden. Ons leven is in die zin beperkt, zoals het leven van onze voorvaderen dat niet was. Op de boot hoorde hij de gebruikelijke klaagzangen van medepassagiers aan: die verduvelde loodsen, ongemerkte vaarwegen, Engelse monopolies. De Hanzekooplui zagen liever dat hun eigen mensen de schepen naar Gravesend voeren: een stelletje duitendieven, maar ze weten hoe ze een schip door vaarwater moeten loodsen. De oude Wykys voelde zich onwel toen ze vertrokken. Hij bleef aan dek en maakte zich nuttig; u bent vast scheepsjongen geweest, meester, zei een van de bemanningsleden. Eenmaal in Antwerpen baanden ze zich een weg naar het uithangbord van de Heilige Geest. De bediende die opendeed riep: 'Thomas is tot ons teruggekeerd!' alsof hij uit de dood was herrezen. Toen de drie oude mannen, de drie broers van de boot, tevoorschijn kwamen, zeiden ze tongklakkend: 'Thomas, ons arme vondelingetje, ons weglopertje, onze mishandelde kleine vriend. Welkom, kom binnen en warm je!'

Alleen hier is hij nog steeds een weglopertje, nog steeds een kleine, mishandelde jongen.

Hun vrouwen, hun dochters, hun honden bedekten hem met kussen. Hij liet de oude Wykys achter bij het haardvuur - het is verbazend hoe internationaal de taal van oude mannen is, met uitwisselingen van tips over zalfjes voor pijntjes, wederzijds erbarmen rond kwaaltjes en diepgaande gesprekken over de grillen en eisen van hun echtgenotes. De jongste broer tolkte, als gewoonlijk: met een stalen gezicht, zelfs toen de bewoordingen anatomisch werden. Hij was met de drie zoons van de drie broers wat gaan drinken.

'Waar ben je op uit?' plaagden ze hem. 'De zaak van de oude man?

Zijn vrouw als hij dood is?'

'Nee,' zei hij, tot zijn eigen verbazing. 'Ik denk dat ik zijn dochter wil.'

'Jong?'

'Een weduwe. Jong genoeg.'

Toen hij in Londen terugkwam, wist hij dat hij de zaak nieuw leven kon inblazen. Niettemin moest hij de dagelijkse gang van zaken in het oog houden. 'Ik heb je voorraden gezien,' zei hij tegen Wykys. 'Ik heb je boeken gezien. Stel me nu voor aan je klerken.'

Dat was de sleutel, natuurlijk, de sleutel tot winst. Mensen zijn altijd de sleutel, en als je hen recht in het gezicht kijkt, kun je met vrij grote zekerheid zeggen of ze eerlijk zijn en het werk aankunnen. Hij gooide de bedenkelijke hoofdklerk eruit - jij stapt op, of wij stappen naar de rechter - en verving hem door een stotterende leerling, een jongen van wie hem was verteld dat hij achterlijk was. Verlegen, meer was het niet; elke avond controleerde hij zijn werk, wees hem zachtmoedig en zonder er veel woorden aan vuil te maken op elke fout en elk verzuim en binnen vier weken was de jongen zowel competent als enthousiast en had hij de gewoonte opgevat om hem op de voet te volgen. Een investering van vier weken en een paar dagen in de haven om te zien wie er omkoopbaar was, en tegen het einde van het jaar boekte Wykys weer winst.

Wykys liep met grote passen weg nadat hij hem de cijfers had laten zien. 'Lizzie?' riep hij luidkeels. 'Lizzie? Kom naar beneden.'

Ze kwam naar beneden.

'Je wilde een nieuwe echtgenoot. Wat dacht je van hem?'

Ze nam hem van top tot teen op. 'Tja, vader. Je hebt hem niet op zijn uiterlijk gekozen.' Aan hem vroeg ze, haar wenkbrauwen opgetrokken: 'Wil je wel een echtgenote?'

'Moet ik jullie dit even alleen laten bespreken?' zei de oude Wykys. Hij leek teleurgesteld; leek van mening dat ze om de tafel moesten gaan zitten om ter plekke een contract op te stellen. Bijna deden ze dat nog ook. Lizzie wilde kinderen; hij wilde een vrouw met contacten in de stad en wat geld achter de hand. Ze waren binnen een paar weken getrouwd. Gregory diende zich binnen het jaar aan. Schreeuwend, sterk, één uur oud, uit zijn wieg geplukt. Hij kuste de donzige schedel van de baby en zei: Ik zal zo zacht zijn voor jou als mijn vader nooit voor mij is geweest. Want wat heeft het voor zin om kinderen te krijgen, als niet elke generatie verbetert wat eraan vooraf is gegaan?

En zo vraagt hij zich vanmorgen - vroeg wakker en piekerend over wat Liz die nacht had gezegd - af: waarom maakt mijn vrouw zich zorgen om vrouwen die geen zoons hebben? Misschien is het iets wat vrouwen nu eenmaal doen: zich voorstellen hoe het is om elkaar te zijn.

Daar kun je wat van leren, denkt hij.

Het is acht uur. Lizzie is beneden. Haar haar is onder een linnen kapje weggestopt en haar mouwen zijn opgerold. 'O, Liz,' zegt hij en hij lacht. 'Je lijkt wel een bakkersvrouw.'

'Let op je woorden,' zegt ze. 'Keukenhulpje.'

Rafe komt binnen: 'Eerst naar Zijne Eminentie?' Waarheen anders, zegt hij. Hij raapt zijn papieren voor die dag bijeen. Geeft zijn vrouw een klopje, zijn hond een kus. Gaat. Het motregent maar klaart al op, en voordat ze bij York Place aankomen is het duidelijk dat de kardinaal woord heeft gehouden. Er ligt een iel laagje zonlicht over de rivier, bleek als het vlees van een citroen.

Deel 2

I - Visitatie

1529

.

Ze breken het huis van de kardinaal af. Kamer na kamer ontdoen de mannen van de koning York Place van zijn eigenaar. Ze pakken oorkondes en perkamentrollen in, missalen, memoranda en de boekdelen van zijn privérekeningen; zelfs de inkt en de ganzenveren nemen ze mee. Van de muren wrikken ze de panelen los waarop het wapen van de kardinaal geschilderd is.

Ze kwamen op een zondag, twee rancuneuze rijksgroten: de hertog van Norfolk als een havik met een prooi in het vizier, de hertog van Suffolk al even happig. Ze vertelden de kardinaal dat hij werd ontslagen als kanselier en eisten dat hij het grootzegel van Engeland overhandigde. Hij, Cromwell, raakte de arm van de kardinaal aan. Een haastig terzijde. De kardinaal wendde zich weer tot hen, minzaam: Naar het schijnt is een schriftelijk verzoek van de koning noodzakelijk; beschikt u daarover? O. Hoe nalatig van u. Het vergt lef om zo kalm te blijven, maar lef heeft de kardinaal te over.

'U wilt dat we terugrijden naar Windsor?' Charles Brandon klinkt ongelovig. 'Voor een stukje papier? Als de situatie zonneklaar is?'

Typisch Suffolk; te denken dat de letter van de wet een overbodige luxe is. Hij fluistert de kardinaal nog iets toe, en de kardinaal zegt:

'Nee, ik denk dat we het hun beter kunnen vertellen, Thomas ... laten we de zaak niet nodeloos rekken ... Mijne heren, mijn advocaat hier zegt dat ik u het zegel niet kan meegeven, schriftelijk verzoek of niet. Hij zegt dat ik het, strikt genomen, alleen aan de archiefmeester ter hand mag stellen. U kunt hem dus maar beter meebrengen.'

'Wees blij dat we het u hebben verteld, heren,' zegt hij luchtig. 'Anders had u drie keer op en neer gekund, nietwaar?'

Norfolk grijnst. Hij houdt wel van een robbertje vechten. 'Zeer verplicht, meester,' zegt hij. Als ze vertrekken, keert Wolsey zich om en omhelst hem, zijn gezicht vrolijk. Al is het hun laatste overwinning, en ze weten dat het dat is, dan nog is het belangrijk om vernuft te tonen; vierentwintig uur is het winnen waard, als de koning zo wisselvallig is. Trouwens, het was leuk. 'De archiefmeester,' zegt Wolsey. 'Wist je dat, of heb je het zojuist uit je duim gezogen?'

Maandagochtend zijn de hertogen terug. Hun bevel luidt om de bewoners vandaag nog uit te zetten, omdat de koning zijn

eigen aannemers en stoffeerders wil laten aanrukken en het paleis klaar wil hebben om aan lady Anne te geven, die een Londens onderkomen van zichzelf nodig heeft.

Hij is bereid om hiertegen stelling te nemen: Heb ik iets gemist? Dit paleis behoort toe aan het aartsdiocees van York. Sinds wanneer is lady Anne aartsbisschop?

Maar de vloedgolf mannen die langs de watertrap binnenstroomt, spoelt hen weg. De beide hertogen laten zich niet zien, en er is niemand om de degens mee te kruisen. Wat een verschrikkelijk gezicht, zegt iemand: meester Cromwell het vechten ontzegd. En nu is de kardinaal klaar voor vertrek, maar waarheen? Over zijn gebruikelijke scharlaken draagt hij de reismantel van iemand anders; ze confisqueren zijn garderobe kledingstuk voor kledingstuk, dus moet hij grijpen wat hij kan. Het is herfst, en ondanks zijn omvang voelt hij de kou. Ze kantelen kisten en kiepen de inhoud eruit. De vloer raakt ermee bezaaid; brieven van pausen, brieven van de geleerden van Europa, uit Utrecht, uit Parijs, uit Santiago de Compostela, uit Erfurt, uit Straatsburg, uit Rome. Ze pakken zijn evangeliën in en vorderen ze voor de bibliotheken van de koning. De teksten liggen zwaar in de armen, onbeholpen, alsof ze leven; hun pagina's zijn gemaakt van kalfsvelijn, door de illuminator opnieuw geaderd in tinten lazuurblauw en bladgroen.

Ze halen de tapijten van de wanden en laten kale muren achter. Ze worden opgerold, de wollen vorsten, Salomon en Sheba; en wanneer ze in verstrengelde nabijheid worden gebracht, vullen hun ogen zich met elkaar en ademen hun kleine longen het weefsel in van buik en dijen. Neer komen ook de jachttaferelen van de kardinaal, de taferelen van wereldse geneugten: speels in waterpartijen rondplenzende pachtboeren en in het nauw gedreven hertenbokken, luid hals gevende meutes, spaniëls aan hun lijn van zijde en mastiffs met hun gepunte halsbanden; jagers met hun messen en beslagen riemen; dames te paard, met een elegante hennin op hun hoofd; met biezen omzoomde vijvers, goedmoedig grazende schapen en blauwachtig uitwaaierende boomtoppen, die tot diep in een gladgestreken verte reiken, naar een landschap van steile krijtrotsen en witzeilende luchten. De kardinaal bekijkt de aasgieren aan hun werk. 'Kunnen we onze visite geen verfrissing aanbieden?'

In de twee grote, aan de galerij grenzende vertrekken hebben ze schragentafels neergezet. Elke tafel is ruim drie meter lang, en ze halen er nog meer bij. In de Gulden Kamer hebben ze het gouden vaatwerk van de kardinaal uitgestald en zijn sieraden en edelstenen; ze ontcijferen er zijn boedelbeschrijvingen en roepen het gewicht van het vaatwerk af. In de Raadskamer stapelen ze zijn zilver en verguldsel op. Omdat alles, tot aan de laatste gedeukte pan uit de keukens

toe, wordt opgetekend, hebben ze onder tafel manden staan waar ze al die spullen in gooien waarop het oog van de koning niet zal vallen. Sir William Gascoigne, de schatmeester van de kardinaal, gaat continu tussen de kamers heen en weer, in beslag genomen, pratend, de aandacht van de zaakgelastigden vestigend op elke hoek, elke kast en elke kist waarvan hij vermoedt dat ze die hebben overgeslagen. Achter hem aan draaft George Cavendish, de herenknecht van de kardinaal, zijn gezicht rauw, de ontzetting duidelijk zichtbaar. Ze halen de kledingstukken van de kardinaal tevoorschijn, zijn koormantels. Stijf van het borduursel, bezaaid met parels en edelstenen. Ze lijken vanzelf te blijven staan. De plunderaars halen ze stuk voor stuk neer alsof ze Thomas Becket vellen. Ze beschrijven ze stuk voor stuk, en nadat ze er een op de knieën hebben gebracht en zijn ruggengraat hebben gebroken, gooien ze hem bij de andere in hun reiskisten. Cavendish krimpt ineen: 'Om godswil, heren, voert u die kisten toch met een dubbele laag batist. Wilt u soms scheuren trekken in dat schitterende werk waar nonnen een eeuwigheid aan hebben gezeten?'

Hij draait zich om: 'Meester Cromwell, krijgen we deze mensen nog voor het donker naar buiten, denkt u?'

'Alleen als we hen helpen. Als het dan toch moet worden gedaan, kunnen we er in elk geval voor zorgen dat ze het naar behoren doen.'

Het is een onfatsoenlijk spektakel: de man die Engeland heeft geregeerd, verlaagd. Ze komen aan met de rollen fijn linnen, fluweel en geribde zijde, sarsenet en taffetas, meters scharlaken: de cochenillerode zijde waarin hij de Londense zomerhitte trotseert, het vermiljoenrode brokaat dat zijn bloed warm houdt als de sneeuw op Westminster valt en in ijzige vlagen over de Theems jaagt. Voor het volk draagt de kardinaal rood, rood zonder meer, maar in een scala van gewicht, weefsel en kleurintensiteit, allemaal het beste in hun soort, het beste rood dat voor geld te krijgen is. Er zijn dagen geweest waarop hij op zijn zwierige weg naar buiten zei: 'Nou, meester Thomas, wat is mijn waarde per strekkende meter?'

En dan zei hij: 'Laat eens kijken,' en liep langzaam rond de kardinaal. En met een: 'Mag ik?' nam hij een mouw tussen deskundige duim en wijsvinger; vervolgens nam hij afstand en bekeek hem van top tot teen om zijn omvang te schatten - de kardinaal dijt met het jaar uit - en uiteindelijk noemde hij een bedrag. De kardinaal klapte dan in zijn handen van verrukking. 'Laat de nijdassen ons aanschouwen! Voorwaarts, kom, we gaan.' Zijn gevolg trad aan met zijn zilveren crucifixen en zijn wachtmeesters met hun vergulde bijlen; de kardinaal vertoonde zich nooit in het openbaar zonder processie. En dus plakte hij dag na dag, op diens verzoek en om hem te amuseren, een prijs op zijn werkgever. Nu heeft de

koning een leger ambtenaren gestuurd om dat te doen. Hij zou hen hun pen met geweld willen afpakken en dwars over hun inventarislijsten willen schrijven: THOMAS WOLSEY IS EEN MAN VAN ONSCHATBARE WAARDE.

'Kom, Thomas,' zegt de kardinaal en hij geeft hem een klopje. 'Alles wat ik heb, heb ik van de koning. De koning heeft het me gegeven, en als het hem behaagt om York Place gemeubileerd en wel in te nemen, dan bezitten we nog andere huizen, we hebben meer dan één dak waaronder we kunnen schuilen. Dit is Putney niet, weet je.' De kardinaal houdt hem vast. 'Dus ik verbied je om ook maar iemand te slaan.'

Hij doet alsof hij zijn armen langs zijn zijden houdt, in glimlachend bedwang. De vingers van de kardinaal trillen.

Schatmeester Gascoigne komt binnen en zegt: 'Ik heb gehoord dat Uwe Eminentie direct naar de Tower moet.'

'Dat heb je gehoord,' zegt hij. 'Van wie?'

'Sir William Gascoigne,' zegt de kardinaal, de naam uitmetend, 'wat denkt u dat ik heb gedaan, waardoor de koning mij naar de Tower zou willen sturen?'

'Echt iets voor jou,' zegt hij tegen Gascoigne, 'om elk fabeltje dat je hoort rond te strooien. Is dat alle troost die je kunt bieden, hier binnenlopen met kwade praat? Niemand gaat hier naar de Tower. We gaan ..." - en het huishouden wacht, met ingehouden adem, terwijl hij improviseert - "... naar Esher. En het is jouw taak,' hij kan het niet laten om Gascoigne een duwtje tegen de borst te geven, 'om al die vreemdelingen in de gaten te houden en ervoor te zorgen dat alles wat hier naar buiten gaat daar terechtkomt waar het terecht hoort te komen, en dat er onderweg niets kwijtraakt, want als dat gebeurt, bonk dan zelf maar hard op de poorten van de Tower en bid dat ze je binnenlaten, als je aan mij wilt ontsnappen.'

Verscheidene geluiden, voornamelijk uit het achterste gedeelte van de kamer: een soort onderdrukte vrolijkheid. Er valt moeilijk te ontkomen aan de indruk dat dit een toneelstuk is en dat de kardinaal erin meespeelt: de Kardinaal en zijn Knechten. En dat het een tragedie is. Cavendish plukt aan hem, bezorgd, transpirerend. 'Maar meester Cromwell, het huis in Esher staat leeg; we hebben er nog geen pan, geen mes, geen spit, waar moet mijnheer slapen, ik betwijfel of er een bed gelucht is, we hebben geen beddengoed of haardhout of... En hoe moeten we er komen?'

'Sir William,' zegt de kardinaal tegen Gascoigne, 'neemt u geen aanstoot aan meester Cromwell, die zich bij deze gelegenheid overdreven ruw uitdrukt, maar neemt u ter harte wat er is gezegd. Daar alles wat ik heb, afkomstig is van de koning, moet alles in goede orde bij hem worden terugbezorgd.' Hij wendt zich met trillende lippen af. Behalve toen hij gisteren de hertogen plaagde, heeft hij in geen maand zo gelachen. 'Torn,' zegt hij, 'ik probeer je al jaren te leren dat

je zo niet praat.'

Cavendish zegt tegen hem: 'Ze hebben nog geen beslag gelegd op de staatsiesloep van mijnheer. Of op zijn paarden.'

'Niet?' Hij legt een hand op Cavendish' schouder: 'We gaan stroomopwaarts, met zoveel als er in de boot passen. Laat de paarden gereedstaan bij - nou, in Putney, in feite - en dan ... lenen we het een en ander. Kom aan, George Cavendish, laat je vindingrijkheid zien, we hebben de laatste jaren wel voor hetere vuren gestaan dan het huishouden overbrengen naar Esher.'

Is dat zo? Hij heeft nooit veel acht geslagen op Cavendish, een gevoelig type dat het vooral vaak over tafelservetten heeft. Maar hij probeert een manier te vinden om wat militaire ruggengraat in hem te steken, en de beste manier is door te suggereren dat ze oude strijdmakkers zijn van een veldtocht.

'Ja, ja,' zegt Cavendish, 'we laten de staatsiesloep komen.'

Goed zo, zegt hij, en de kardinaal zegt: Putney? en probeert te lachen. Hij zegt: Nou Torn, je hebt Gascoigne gezegd waar het op staat, dat is zeker; ik heb die man nooit gemogen, en hij vraagt: Waarom hebt u hem dan aangehouden? Waarop de kardinaal zegt: Ach ja, zo lopen die dingen, en nogmaals: Putney, hè?

Hij zegt: 'Wat ons aan het eind van de reis ook wacht, we vergeten nooit hoe Uwe Eminentie negen jaar geleden voor de ontmoeting tussen twee koningen een paar droeve, drassige velden in Picardië hebt omgetoverd tot een gouden stad. Sindsdien bent u alleen maar wijzer geworden en gestegen in de achting van de koning.'

Hij spreekt zo dat iedereen het hoort en denkt bij zichzelf: bij die gelegenheid draaide het om vrede, of in elk geval om de theorie ervan, maar bij deze gelegenheid weten we niet waar het om draait, het is de eerste dag van een korte of een lange campagne; we moeten onze positie versterken en hopen dat onze bevoorradingslijnen het houden.

'Ik weet zeker dat we wel een paar poken kunnen vinden en soepketels en god weet wat George Cavendish verder absoluut noodzakelijk acht. Zeker als ik me herinner dat Uwe Eminentie ook de enorme legers van de koning die naar Frankrijk gingen, heeft uitgerust.'

'Ja,' zegt de kardinaal, 'en we weten allemaal wat je van die veldtochten vond, Thomas.'

'Wat?' zegt Cavendish, en de kardinaal zegt: 'George, weet je dan niet meer wat mijn man Cromwell heeft gezegd in het Lagerhuis - was het vijf jaar geleden? - toen we om subsidie vroegen voor de nieuwe oorlog?'

'Maar toen heeft hij tegen Uwe Eminentie gesproken!'

Gascoigne, die zich nu vastbijt in deze conversatie, zegt: 'Daar heb je jezelf lelijk mee in de vingers gesneden, meester,

door tegen de koning en mijnheer te spreken, want ik herinner me die toespraak nog goed, net als een heleboel anderen, dat kan ik je verzekeren; je trekt er bepaald geen profijt van, Cromwell.'

Hij haalt zijn schouders op. 'Het was ook niet mijn bedoeling om er profijt van te trekken. We zijn niet allemaal zoals jij, Gascoigne. Ik wilde dat het Huis lering trok uit de laatste keer. Dat ze die goed in het achterhoofd hielden.'

'U zei dat we zouden verliezen.'

'Ik zei dat we bankroet zouden gaan. Maar ik zeg je, al onze oorlogen waren veel slechter afgelopen als mijnheer de bevoorrading niet in handen had gehad.'

'In 1523 ...' zegt Gascoigne.

'Moeten we die veldslag echt nu overdoen?' zegt de kardinaal.

'... stond de hertog van Suffolk nog maar tachtig kilometer van Parijs.'

'Ja,' zegt hij, en weet je wat tachtig kilometer betekent voor een halfverhongerde infanterist midden in de winter, wanneer hij op de natte grond slaapt en kleumend wakker wordt? Weet je wat tachtig kilometer betekent voor een bevoorradingstrein, met de karren tot hun assen in de modder? En wat de overwinningen van 1513 betreft, daar heeft God ons gespaard.'

'Tournai! Thérouanne!' schreeuwt Gascoigne. 'Ben je soms blind voor wat we daar presteerden? Twee Franse steden ingenomen! De koning zo heldhaftig op het slagveld!'

Als wij nu op het slagveld stonden, denkt hij, spuugde ik je in het gezicht. 'Als je de koning zo geweldig vindt, ga dan voor hem werken. Of doe je dat al?'

De kardinaal schraapt delicaat zijn keel. 'Dat doen we allemaal,' zegt Cavendish, en de kardinaal zegt: 'Thomas, wij zijn de werken van zijn hand.'

Als ze naar de staatsiesloep van de kardinaal gaan, flappert zijn vlag: de tudorroos met de alpenkraaien. Cavendish zegt, met grote ogen:

'Kijk eens naar al die bootjes die daar heen en weer schieten.' Even denkt de kardinaal dat de Londenaren tevoorschijn zijn gekomen om hem vaarwel te wensen. Maar wanneer hij in de boot stapt, klinkt er gejouw en boegeroep van de jollen. Op de oevers drommen toeschouwers samen, en ook al houden de mannen van de kardinaal hen tegen, hun bedoelingen zijn glashelder. Als de bewegingen van de roeispanen stroomopwaarts werken in plaats van stroomafwaarts naar de Tower, brengt dat gemopper teweeg en geschreeuwde dreigementen. Op dat moment stort de kardinaal in; hij zijgt neer op zijn plaats en begint te praten, hij praat en praat, de hele weg naar Putney. Haten ze me dan zo? Wat heb ik hun gedaan, behalve hun handel gesteund en mijn goede wil betoond? Heb ik haat gezaaid? Nee. Niemand vervolgd. Elk

jaar wanneer het graan schaars was, heb ik naar oplossingen gezocht. Bij de leerlingenrellen de koning op mijn knieën en met tranen in mijn ogen gesmeekt om de opstandelingen te sparen, terwijl de strop al om hun nek lag, klaar om hen op te hangen.

'De meute,' zegt Cavendish, 'heeft zijn zinnen altijd op verandering staan. Die kan geen groot man zien of ze moeten hem onderuithalen, gewoon om de nieuwigheid.'

'Vijftien jaar kanselier. Twintig jaar in zijn dienst. In die van zijn vader voor hem. Mezelf nooit gespaard ... Vroeg op, laat naar bed ..."

'Ziet u nu,' zegt Cavendish, 'wat ervan komt als je een vorst dient!

We zouden op onze hoede moeten zijn voor hun wankelmoedigheid.'

'Vorsten zijn niet verplicht tot consistentie,' zegt hij. Laat ik me inhouden, denkt hij, of ik leun jouw kant op en duw je overboord. De kardinaal houdt zich niet in, integendeel: hij zinkt weg in het verleden, in een verleden van twintig jaar her, toen de jonge koning de troon besteeg. 'Zet hem aan het werk, zeiden sommigen, maar ik zei: Nee, het is nog een jongeman. Laat hem jagen, meedoen aan toernooien, zijn haviken en valken de vlucht geven ..."

'Muziekinstrumenten bespelen,' zegt Cavendish. 'Altijd maar plukken aan het een of ander. En zingen.'

'Zoals jij het zegt, lijkt hij nog op Nero.'

'Nero?' Cavendish maakt een schrikbeweging. 'Dat heb ik helemaal niet gezegd.'

'De meest zachtmoedige en wijze vorst van de hele christenheid,' zegt de kardinaal. 'Ik wil geen kwaad woord over hem horen.'

'Dat zult u dan ook niet,' zegt hij.

'Maar wat ik niet voor hem heb gedaan! Het Kanaal overgestoken alsof het niet meer was dan een stroompje pis op straat.' De kardinaal schudt zijn hoofd. 'Waken en slapen, te paard of aan de rozenkrans ... twintig jaar lang

'Heeft dit iets van doen met de Engelsen?' vraagt Cavendish ernstig. Hij denkt nog steeds aan het oproer toen ze aan boord gingen; zelfs nu rennen er mensen langs de kant mee die obscene gebaren maken en fluiten. 'Zeg eens, meester Cromwell, u bent in het buitenland geweest. Zijn de Engelsen in het bijzonder een ondankbare natie? Het lijkt me dat ze verandering willen louter om de verandering.'

'Ik denk niet dat het aan de Engelsen ligt. Ik denk dat het gewoon des mensen is. Ze hopen altijd op iets beters.'

'Maar wat winnen ze bij deze verandering?' houdt Cavendish aan.

'De vette, verzadigde hond wordt vervangen door een hongerige, die dichter op het bot kluift. De man die zich

volgevreten heeft aan eer gaat, een magere met honger komt.'

Hij doet zijn ogen dicht. Onder hen verschuift de rivier vage figuren in een allegorie van fortuin. Vergane Glorie in het midden. Cavendish, vooroverleunend aan zijn rechterhand als Deugdzame Raadsheer, mompelt woorden van overbodig en laattijdig advies, waarop de beschaamde magnaat het hoofd buigt; en hij als de Verlokker aan de linkerzijde, en de grote hand van de kardinaal met zijn knokkels van granaat en toermalijn houdt de zijne in een pijnlijke greep. George zou absoluut in de rivier zijn beland, ware het niet dat zijn woorden, de clichés daargelaten, blijk geven van een grimmige logica. En waarom? Stephen Gardiner, denkt hij. Het mag dan niet fijn zijn om de kardinaal een vette hond te noemen, maar Stephen is zeer zeker mager en hongerig en werd door de koning gepromoveerd tot diens hofsecretaris. Het is niet ongebruikelijk dat de staf van de kardinaal een dergelijke overstap maakt na een gedegen opleiding aan Wolseys school van raffinement en ijver; maar toch, dit maakt Stephen tot de man die - zolang hij zijn taken naar behoren verricht - dichter bij de koning staat dan wie ook, afgezien misschien van de heer die hem ten dienste staat op zijn bestekamer en hem een katoentje aanreikt na gedane behoeften. Ik zou het niet zo heel erg vinden, denkt hij, als Stephen dat baantje kreeg.

De kardinaal sluit zijn ogen. Tranen stromen onder zijn oogleden vandaan. 'Want het is maar al te waar,' zegt Cavendish, 'dat Fortuin onbestendig is, grillig en veranderlijk...'

Hij hoeft alleen maar een wurgende beweging te maken, snel, nu de kardinaal zijn ogen nog dicht heeft. Cavendish, wiens hand naar zijn keel vliegt, vat zijn hint. En dan kijken ze elkaar aan, schaapachtig. Een van beiden heeft te veel gezegd; een van beiden heeft te veel gevoeld. Het is moeilijk te weten hoe de balans staat. Zijn blik speurt de oevers van de Theems af. Nog altijd huilt de kardinaal en klampt hij zich vast aan zijn hand.

Naarmate ze verder stroomopwaarts komen, valt er van de kant minder te duchten. Dat is niet omdat de Engelsen in Putney minder grillig zijn. Ze hebben alleen het nieuws nog niet vernomen. De paarden staan klaar. In zijn hoedanigheid van clericus heeft de kardinaal altijd op een grote, sterke ezel gereden, hoewel zijn stal, na twintig jaar jagen met koningen, het voorwerp van afgunst is van iedere edelman. Het beest staat hier nu, zenuwachtig trekkend met zijn lange oren, in zijn gebruikelijke scharlakenrode tuigage, met naast hem meester Sexton, de nar van de kardinaal.

'Wat voor den drommel doet hij hier?' vraagt hij aan Cavendish. Sexton komt naar voren en fluistert de kardinaal iets in het oor; de kardinaal lacht. 'Heel goed, Patch. Nu, help

me eens opstijgen, brave man.'

Maar Patch, meester Sexton, is niet opgewassen tegen de taak. De kardinaal lijkt verzwakt; hij lijkt het gewicht te voelen van het vlees dat aan zijn botten hangt. Hij, Cromwell, laat zich uit het zadel glijden, wenkt met een hoofdbeweging drie meer uit de kluiten gewassen bedienden. 'Meester Patch, hou Christopher bij zijn hoofd.' Als Patch doet alsof hij niet weet dat Christopher de ezel is en het hoofd van de man naast hem beetgrijpt, zegt hij: O, godallemachtig, Sexton, ga opzij of ik stop je in een zak en verzuip je eigenhandig. De man wiens hoofd nu uit de knel is, gaat rechtop staan, wrijft zich over zijn nek en zegt: Bedankt, meester Cromwell, waarna hij de teugels pakt. Hij, Cromwell, hijst samen met twee anderen de kardinaal in het zadel. De kardinaal ziet er beschaamd uit. 'Dank je, Torn.' Hij lacht beverig. 'Dat weet je dan ook weer, Patch.'

Ze zijn klaar om te gaan. Cavendish kijkt op. 'God beware ons!' Een eenzame ruiter komt de heuvel af gegaloppeerd. 'Een arrestatie!'

'Door één man?'

'Een verkenner,' zegt Cavendish, en hij zegt: Putney is louche, maar verkenners zijn nu ook weer niet nodig. Dan roept iemand: 'Het is Harry Norris.' Harry springt van zijn paard. Wat hij ook komt doen, hij heeft er haast mee. Harry Norris is een van de intiemste vrienden van de koning; hij is, om precies te zijn, zijn *porte-coton,* de man die het katoentje aanreikt.

Wolsey begrijpt onmiddellijk dat de koning Norris niet zou sturen om hem te arresteren. 'Sir Henry, kom op adem. Wat kan er zo dringend zijn?'

Norris zegt: Excuus, mijnheer... Uwe Eminentie, en neemt met een zwier zijn gevederde hoed af, veegt met zijn arm langs zijn gezicht, glimlacht zijn allerinnemendste glimlach. Hij richt beminnelijk het woord tot de kardinaal: De koning heeft hem bevolen om achter Zijne Eminentie aan te gaan en hem in te halen en hem woorden van troost te bieden en deze ring, die hij zo goed kent, een ring die hij nu in zijn gehandschoende hand ophoudt.

De kardinaal krabbelt van zijn ezel en stort ter aarde. Hij neemt de ring aan en drukt die tegen zijn lippen. Hij bidt. Bidt, dankt Norris, roept zegeningen uit over zijn vorst. 'Ik heb niets om terug te geven. Niets van waarde om naar de koning te sturen.' Hij kijkt om zich heen, alsof zijn oog zou kunnen vallen op iets wat hij kan sturen; een boom?

Norris probeert hem overeind te helpen, komt uiteindelijk op zijn knieën naast hem terecht, op zijn knieën - deze keurige, charmante man - in de modder van Putney. De boodschap die hij de kardinaal geeft, is kennelijk dat de koning slechts verstoord lijkt en het niet echt is; dat hij weet dat de kardinaal

vijanden heeft; dat hijzelf, Henricus Rex, er niet een van is; dat dit machtsvertoon alleen is om die vijanden tevreden te stellen; dat hij de kardinaal kan compenseren met het tweevoudige van wat hem is ontnomen.

De kardinaal begint te huilen. Het begint te regenen, en de wind blaast de regen in hun gezicht. De kardinaal spreekt tegen Norris, gehaast, met gedempte stem, en haalt een ketting van zijn nek, die hij Norris probeert om te doen, maar die verstrikt raakt in de gespen van diens rijmantel, waarop verscheidenen te hulp schieten maar falen en Norris opstaat en zich met de ene gehandschoende hand afklopt terwijl hij de ketting in de andere houdt. 'Draag hem,' smeekt de kardinaal hem, 'denk aan mij als je ernaar kijkt en beveel me aan bij de koning.'

Cavendish gaat er in draf heen, we rijden knie aan knie. 'Zijn reliek!' George is van streek, ontzet. 'Om er zo afstand van te doen! Een stuk van het Heilig Kruis!'

'We halen wel een ander voor hem. Ik ken iemand in Pisa die er tien maakt voor vijf florijnen of een dozijn als je vooraf betaalt. Bij hem krijg je er ook een certificaat bij met de duimafdruk van de heilige Petrus als bewijs van echtheid.'

'Schande!' zegt Cavendish en hij rukt zijn paard weg. Norris maakt aanstalten om te gaan nu zijn boodschap is overgebracht, en ze proberen de kardinaal weer op zijn ezel te krijgen. Dit keer stappen er vier stevige mannen naar voren, alsof het een routineklusje is. Het toneelstuk is veranderd in een soort kluchtig interludium; dat, denkt hij, is de reden dat Patch hier is. Hij rijdt naar hen toe en zegt, neerkijkend vanuit het zadel: 'Norris, kunnen we dit zwart op wit hebben?'

Norris glimlacht: 'Eigenlijk niet, meester Cromwell; het is een vertrouwelijke boodschap aan Zijne Eminentie. De woorden van Zijne Koninklijke Hoogheid waren alleen voor hem bedoeld.'

'Hoe zit dat dan met die compensatie waar u het over had?'

Norris lacht - dat doet hij altijd, om vijandigheid te ontwapenen - en fluistert: 'Ik denk dat die misschien metaforisch is.'

'Dat vermoed ik ook.' Het vermogen van de kardinaal verdubbelen?

Niet op Henry's inkomen. 'Geef terug wat ons is afgenomen. We vragen niet om het tweevoudige.'

Norris' hand gaat naar de ketting, die nu om zijn nek hangt. 'Maar het komt allemaal van de koning. Je kunt het geen diefstal noemen.'

'Ik noemde het geen diefstal.'

Norris knikt bedachtzaam. 'Nee, dat klopt.'

'Ze hadden de kledingstukken niet moeten meenemen. Die behoren aan mijnheer als geestelijke. Wat willen ze de volgende keer? Zijn beneficiën?'

'Esher - daar gaan jullie toch heen? - is natuurlijk een van de huizen die Zijne Eminentie heeft als bisschop van Winchester.'

'En?'

'Voorlopig houdt hij het landgoed en de titel, maar ... zullen we zeggen ... dat de koning een en ander in beraad zal moeten nemen?

Je weet dat Zijne Eminentie wordt aangeklaagd volgens de statuten van *praemunire,* wegens handhaving van een buitenlandse rechtsbevoegdheid in het rijk van de koning.'

'Vertel me niet hoe de wet in elkaar steekt.'

Norris buigt het hoofd.

Hij denkt: ik had mijnheer afgelopen lente, toen het fout begon te lopen, moeten overhalen om me zijn inkomsten te laten beheren, wat geld te laten wegzetten in het buitenland, waar ze er niet aan kunnen komen, maar indertijd weigerde hij toe te geven dat er iets niet goed zat. Waarom heb ik hem zo laten slapen?

Norris' hand ligt op de teugels van zijn paard. 'Ik heb je meester altijd bewonderd,' zegt hij, 'en ik hoop dat hij zich dat herinnert in zijn tegenspoed.'

'Ik dacht dat er geen sprake was van tegenspoed? Volgens u.'

Wat zou het toch eenvoudig zijn, als hij zijn arm mocht uitsteken en wat rechtstreekse antwoorden uit Norris mocht schudden. Maar het is niet eenvoudig; dat is wat de kardinaal en de wereld hem gezamenlijk willen bijbrengen. Christus, denkt hij, op mijn leeftijd zou ik het toch moeten weten. Je schopt het niet ver met originaliteit. Je schopt het niet ver met intelligentie. Je schopt het niet ver met brute kracht. Je schopt het ver als je een lijpe zwendelaar bent; en om een of andere reden denkt hij dat Norris dat is, en hij merkt dat er een onverklaarbare antipathie postvat, die hij probeert af te schudden omdat hij zijn antipathieën liever verklaarbaar heeft, maar tenslotte zijn deze omstandigheden extreem: de kardinaal in de modder, het vernederende gehannes om hem weer in het zadel te krijgen, al dat praten, praten op de boot en erger, al dat praten, praten op zijn knieën, alsof Wolsey ontrafelt, in één groot lostornen van scharlaken weefsel, tot een draad waarlangs je misschien wel een scharlakenrood labyrint binnenkomt, met een stervend monster in het hart ervan.

'Meester Cromwell?' zegt Norris.

Hij kan natuurlijk niet zeggen wat hij denkt, dus kijkt hij neer op Norris. Zijn gelaatstrekken verzachten, en hij zegt: 'In elk geval bedankt voor dit beetje troost.'

'Goed, nou, haal Zijne Eminentie uit de regen. Ik zeg de koning hoe ik hem heb aangetroffen.'

'Zeg hem hoe jullie samen in de modder knielden. Misschien dat het hem amuseert.'

'Ja.' Norris kijkt triest. 'Je weet nooit wat het hem doet.'

En op dat ogenblik begint Patch te schreeuwen. Naar het schijnt heeft de kardinaal, in zijn koortsachtige zoeken naar een geschenk, hém aan de koning gegeven. Patch, heeft hij meer dan eens gezegd, is wel duizend pond waard. Hij moet met Norris mee, stel nooit uit tot morgen enzovoorts, en er zijn nog eens vier mannen van de kardinaal nodig om hem aan dit voornemen te onderwerpen. Hij verzet zich. Hij bijt. Hij slaat met vuist en voet om zich heen. Tot hij op een van zijn bepakking ontdane ezel wordt gegooid; tot hij begint te huilen, hikkend, met zwoegende ribbenkast, machteloos bungelende voeten, zijn mantel gescheurd en de veer op zijn hoed afgebroken tot een stompje.

'Maar Patch,' zegt de kardinaal, 'mijn beste man. Je zult me vaak zien, als de koning en ik het eenmaal weer eens zijn. Mijn beste Patch, ik zal je een brief schrijven, een brief helemaal voor jou alleen. Ik schrijf hem vanavond,' belooft hij, en ik doe er mijn grote zegel op. De koning zal je koesteren; het is de mildste ziel van de hele christenheid.'

Patch stoot een dunne, hoge jammerklacht uit, als iemand die door de Turken gevangen is genomen en wordt gespietst.

Zie je wel, zegt hij tegen Cavendish, het is een zot in meer dan één opzicht. Had hij de aandacht maar niet op zichzelf moeten vestigen, hè. Esher: de kardinaal stijgt af in de schaduw van de met achthoekige wachttorens bezette burcht van de oude bisschop Wayneflete. De poort is gezet in een ringmuur met daarop een weergang; robuust genoeg op het eerste gezicht, maar het hele ding is in baksteen opgetrokken, met sierranden en mooi inlegwerk. 'Het valt niet te verdedigen,' zegt hij. Cavendish zwijgt. 'George, nou moet jij zeggen "Maar die noodzaak zou zich toch nooit voordoen."'

De kardinaal is er niet meer geweest sinds hij Hampton Court heeft laten bouwen. Ze hebben bericht vooruitgestuurd, maar is er iets op ondernomen? Maak het mijnheer gemakkelijk, zegt hij, en hij gaat regelrecht naar de keukens. In de keukens van Hampton Court loopt het water uit de kraan; hier loopt helemaal niets behalve de neus van de kok. Cavendish heeft gelijk. Het is zelfs erger dan hij had gedacht. De provisiekamers zijn verarmd, en de weinige voorraden die er zijn vertonen tekenen van slecht onderhoud en plundering. Er zitten graankalanders in het meel. Er liggen muizenkeutels waar het deeg zou moeten worden uitgerold. Het loopt al tegen Sint-Maarten, en ze hebben er nog niet aan gedacht hun rundvlees te pekelen. De *batterie de cuisine* is een lachertje en de bouillonketel is beschimmeld. Een stel jongens zit bij de haard, en tegen vooruitbetaling kunnen ze worden aangezet tot schuren en schrobben; kinderen leggen zich graag toe op iets nieuws, en de notie van schoonmaken is blijkbaar nieuw voor hen. Mijnheer, zegt hij, heeft nu iets te eten en te drinken nodig; en hij blijft eten en drinken nodig hebben tot... we

weten niet wanneer. Deze keuken moet op orde worden gebracht voor de komende winter. Hij vindt iemand die kan schrijven en dicteert zijn orders. Zijn blik is onafgebroken gericht op de keukenklerk. Met zijn linkerhand telt hij de punten af: Eerst doe je dit, dan dit, als derde dat. Met zijn rechterhand breekt hij eieren in een kom, stuk voor stuk met één professionele tik, en tussen zijn vingers drupt het wit, kleverig en traag, van de dooier.

'Hoe oud zijn deze eieren? Verander van leverancier. Ik wil nootmuskaat. Nootmuskaat? Saffraan?' Ze kijken hem aan alsof hij Chinees spreekt. Patch' ijle schreeuw hangt nog pijnlijk in zijn oren. Stoffige engelen kijken op hem neer als hij terugbeent naar de hal. Het is al laat als ze de kardinaal eindelijk in een bed krijgen dat de naam min of meer waard is. Waar is zijn huismeester? Waar is zijn administrateur? Zo langzamerhand krijgt hij het gevoel dat Cavendish en hij inderdaad de overlevenden zijn van een afmattende campagne. Hij blijft op met Cavendish - niet dat er bedden zijn om naartoe te willen - en berekent wat ze nodig hebben om de kardinaal in een redelijke mate van comfort te onderhouden; ze hebben fatsoenlijk edelmetalen vaatwerk nodig, tenzij mijnheer van gedeukt tinnegoed gaat eten; ze hebben beddenlakens, tafellinnen, brandhout nodig. 'Ik stuur wel wat mensen,' zegt hij, 'om de keukens in orde te brengen. Italianen. Het zal aanpoten zijn in het begin, maar met een week of drie is alles op orde.'

Drie weken? Hij wil de kinderen het koperwerk laten poetsen.

'Kunnen we aan citroenen komen?' vraagt hij, op hetzelfde moment dat Cavendish zegt: 'Wie zou er nu kanselier worden?'

Ik vraag me af, denkt hij, of er ratten zitten. 'Herinnert u zich Zijne Excellentie nog, de aartsbisschop van Canterbury?'

Hem me herinneren ... vijftien jaar nadat de kardinaal hem uit zijn ambt heeft verjaagd? 'Nee, Warham is te oud.' En te stijfkoppig, met te weinig oor voor de wensen van de koning. 'En evenmin de hertog van Suffolk ...' - omdat Charles Brandon in zijn ogen niet meer verstand heeft dan Christopher de ezel, al vecht hij beter, gaat hij beter gekleed en weet hij in het algemeen beter de aandacht te trekken - 'Suffolk niet, omdat de hertog van Norfolk het niet wil hebben.'

'En vice versa.' Cavendish knikt. 'Bisschop Tunstall?'

'Nee. Thomas More.'

'Wat, een leek en een burger? En terwijl hij vierkant tegen de huwelijksplannen van de koning is?'

Hij knikt: jazeker, More. De koning staat erom bekend dat hij zijn geweten uitbesteedt aan de hoogste bieder. Misschien hoopt hij gered te worden van zichzelf.

'Als de koning hem vraagt - en ik kan me voorstellen dat hij dat misschien doet, bij wijze van gebaar - dan neemt Thomas

More het toch zeker niet aan?'

'Zeker weten.'

'Wedden?' zegt Cavendish.

Ze komen de voorwaarden overeen en schudden er de hand op. Het biedt afleiding van het prangende vraagstuk: namelijk dat van de ratten en dat van de kou; namelijk hoe ze de huidige huishoudelijke staf van honderden op Westminster in het veel kleinere Esher kunnen proppen. Het personeel van de kardinaal bestaat, als je zijn voornaamste behuizingen en iedereen meetelt, van priesters en rechtsklerken tot vloervegers en wasvrouwen, uit om en nabij de zeshonderd zielen. Ze verwachten er driehonderd die hen meteen volgen. 'Zoals de zaken ervoor staan, zullen we het huishouden moeten inkrimpen,'

zegt Cavendish. 'Maar we hebben geen geld voor lonen.'

'Ik mag branden in de hel, als ik hen zonder een cent op straat zet,' zegt hij, waarop Cavendish zegt: 'Ik denk dat u dat toch wel doet. Na wat u hebt gezegd over die reliek.'

Hij ontmoet George's blik. Ze schieten in de lach. In elk geval hebben ze iets behoorlijks te drinken; de kelders zijn vol, wat maar goed is, zegt George, want de komende weken kunnen we wel een borrel gebruiken. 'Wat denkt u dat Norris bedoelde?' vraagt Cavendish.

'Hoe kan de koning nou op twee benen hinken? Hoe kan mijnheer ontslagen worden als hij hem niet wil ontslaan? Hoe kan de koning nou toegeven aan de vijanden van mijnheer? De koning is toch heer en meester, over alle vijanden?'

'Dat zou je wel denken.'

'Of ligt het aan haar? Dat moet het zijn. Hij is bang van haar, weet u. Ze is een heks.'

Doe niet zo kinderachtig, zegt hij. George zegt: Het is echt een heks, de hertog van Norfolk zegt het zelf, en hij is haar oom, hij zou het moeten weten.

Het wordt twee uur, dan drie; soms werkt het bevrijdend om te bedenken dat je niet naar bed hoeft omdat er geen bed is. Hij hoeft niet te denken aan naar huis gaan; er is geen huis meer om heen te gaan, hij heeft geen gezin meer. Hij zit hier liever te drinken met Cavendish, ineengedoken in een hoekje van de grote zaal van Esher, koud, moe en bang voor de toekomst, dan dat hij aan zijn gezin denkt en aan wat hij heeft verloren. 'Morgen,' zegt hij, 'laat ik mijn klerken uit Londen komen, dan proberen we wijs te worden uit wat mijnheer nog aan vermogen heeft, wat niet eenvoudig zal zijn, aangezien ze al het papierwerk hebben meegenomen. Zijn debiteuren staan vast niet in de rij om te betalen als ze horen wat er is gebeurd. Maar de Franse koning betaalt hem een toelage, en als ik me goed herinner, is hij altijd achter met zijn betalingen ... Misschien stuurt hij wel een zak goudstukken, in afwachting van het moment waarop mijnheer weer in de gratie is. En jij,

jij moest maar eens op rooftocht.'

Cavendish' gezicht is leeg en zijn ogen staan hol als hij hem bij dageraad op een vers paard helpt. 'Tijd om te incasseren. Geen edelman in het land die niet op een of andere manier bij mijnheer in de schuld staat.'

Het is eind oktober, de zon een opgegooide munt die amper boven de horizon uit komt. 'Hou hem opgewekt,' zegt Cavendish. 'Hou hem aan de praat. Hou hem aan de praat over wat Harry Norris zei...'

'Wegwezen, jij. En als je toevallig de kolen tegenkomt waarop ze de heilige Laurentius hebben gebraden: hier kunnen we ze goed gebruiken.'

'O, niet doen,' smeekt Cavendish. Hij is van verre gekomen sinds gisteren; hij kan zelfs grappen maken over heilige martelaren, maar hij heeft gisteravond te veel gedronken en lachen doet zeer. Van de andere kant is niet lachen ook pijnlijk. George laat zijn hoofd hangen, het paard roert zich onder hem, de verbijstering staat in zijn ogen te lezen.

'Hoe is het zover gekomen?' vraagt hij. 'Mijnheer op zijn knieën in de modder. Hoe heeft het zover kunnen komen? Hoe ter wereld?'

Hij zegt: 'Saffraan. Rozijnen. Appels. En katten, breng katten mee, grote, uitgehongerde katten. Ik weet het niet, George, waar komen katten vandaan? O, wacht! Denk je dat je aan patrijzen kunt komen?'

Als we patrijzen kunnen krijgen, snijden we de borst door en smoren we ze aan tafel. Wat we zo kunnen klaarmaken, maken we zo klaar; dan wordt mijnheer, als het aan ons ligt, tenminste niet vergiftigd.

II - Een occulte historie van Brittannië

1521-1529

.

Eens, in onheuglijke tijden, was er een koning van Griekenland met drieëndertig dochters. Al die dochters kwamen in opstand en brachten hun echtgenoot om. Onthutst dat hij zulke rebellen had verwekt, maar gekant tegen het doden van eigen vlees en bloed, verbande hun koninklijke vader hen en liet hen afdrijven op een stuurloos schip. Dat schip was voor zes maanden van proviand voorzien. Tegen het einde van die periode hadden wind en tij hen naar de rand van de bekende wereld gevoerd. Ze strandden op een in mist gehuld eiland, en daar het geen naam had, gaf de oudste van de moordenaressen het de hare: Albina.

Toen ze aan wal gingen, hadden ze honger en waren ze begerig naar mannenvlees. Maar er was geen man te bekennen. Op het eiland woonden slechts demonen.

De drieëndertig prinsessen paarden met de demonen en brachten reuzen ter wereld, die op hun beurt met hun moeders paarden en meer van hun soort voortbrachten. Deze reuzen verspreidden zich over de hele landmassa van Brittannië. Er waren geen priesters, geen kerken, geen wetten. En er viel met geen mogelijkheid te zeggen hoe laat het was.

Na achthonderd jaar heerschappij werden ze overwonnen door Brutus van Troje.

Brutus, achterkleinzoon van Aeneas, werd geboren in Italië; zijn moeder stierf in het kraambed, en zijn vader doodde hij, per ongeluk, met een pijl. Hij vluchtte weg uit zijn geboortestad en werd de leider van een groep mannen die slaaf waren geweest in Troje. Samen gingen ze op reis naar het noorden, en de nukken van wind en tij dreven hen naar de kust van Albina, net als eerder de zussen. Toen ze aan land gingen, werden ze gedwongen om strijd te leveren met de reuzen, die werden aangevoerd door Goemagog. Ze versloegen de reuzen en gooiden hun leider in zee.

Hoe je het ook bekijkt, het begint altijd met bloedvergieten. Brutus van Troje en zijn afstammelingen heersten tot de komst van de Romeinen. Voordat Londen Lud's Town heette, heette het Nieuw Troje. En waren wij Trojanen.

Er zijn er die zeggen dat de Tudors deze historie overstijgen, bloedig en demonisch als ze is: dat ze van Brutus afstammen via Constantijn, zoon van Sint Helena, die een Briton was. Arthur, Hoge Koning van Brittannië, was Constantijns kleinzoon. Hij huwde in totaal drie vrouwen, die allemaal Guinevere heetten, en ligt begraven in Glastonbury, maar je moet goed begrijpen dat hij niet echt dood is; hij wacht alleen zijn tijd af.

Zijn gezegende nazaat, prins Arthur van Engeland, werd in het jaar 1486 geboren als oudste zoon van Henry, de eerste tudorkoning. Deze Arthur trouwde met Katherine, prinses van Aragon, stierf op zijn vijftiende en werd begraven in de kathedraal van Worcester. Als hij nog had geleefd, was hij nu koning van Engeland. Zijn jongere broer Henry zou dan waarschijnlijk aartsbisschop van Canterbury zijn geweest en beslist niet (we hopen tenminste vurig van niet) achter een vrouw aan zitten over wie de kardinaal geen goed woord hoort: een vrouw op wie hij, jaren voordat de hertogen binnenwandelden om hem te beroven, acht had moeten slaan; wier historie hij, voordat het verderf hem aangreep, had moeten kennen.

Achter elke historie schuilt een andere.

De dame maakte haar opwachting aan het hof tijdens de kerst van 1521 en danste in een gele jurk. Wat zal ze zijn geweest... een jaar of twintig? Dochter van diplomaat Thomas Boleyn, grootgebracht aan het Bourgondische hof in Mechelen en Brussel en meer recentelijk in Parijs; ze reisde in het gevolg

van koningin Claude van het ene mooie chateau aan de Loire naar het andere. Tegenwoordig spreekt ze haar moedertaal met een licht, niet te plaatsen accent en ze doorspekt haar zinnen met Franse frasen wanneer ze doet alsof ze niet op de Engelse kan komen. Met carnaval danst ze in een masque. De dames gaan gekostumeerd als Deugden, en zij heeft de rol van Volharding genomen. Ze danst gracieus maar kordaat, met een geamuseerde uitdrukking op haar gezicht, een harde, onpersoonlijke kruidje-roer-me-nietglimlach. Al gauw heeft ze een eigen gevolgje van onbenullige aanbidders en één niet zo onbenullige aanbidder. Het gerucht doet de ronde dat ze met Harry Percy gaat trouwen, de erfgenaam van de graaf van Northumberland.

De kardinaal vat haar vader in de kraag. 'Sir Thomas Boleyn,' zegt hij, 'breng je dochter tot rede, of ik doe het. We hebben haar teruggehaald uit Frankrijk om haar in het Ierse te laten trouwen, met de erfgenaam van de Butlers. Wat treuzelt ze nog?'

'De Butlers ...' begint sir Thomas, en de kardinaal zegt: 'Ja? Wat is er met de Butlers? Zijn er problemen, dan neem ik de Butlers voor mijn rekening. Wat ik wil weten is: hebt u haar hierin aangemoedigd? Dat gesmiespel in donkere hoekjes met die dwaze jongen? Want, sir Thomas, en ik zeg het u heel duidelijk: ik sta het niet toe. De koning staat het niet toe. Er moet een eind aan komen.'

'Ik ben de afgelopen maanden amper in Engeland geweest. Uwe Eminentie kan toch niet denken dat ik deel heb aan dat konkelarijtje.'

'Niet? U zou verbaasd staan van wat ik kan denken. Is dit uw beste excuus? Dat u uw kinderen niet in de hand hebt?'

Sir Thomas kijkt wrang en houdt zijn handen op. Hij staat op het punt te zeggen: Die jeugd van tegenwoordig... Maar de kardinaal laat hem niet aan het woord. De kardinaal vermoedt - en heeft zijn vermoeden in vertrouwen medegedeeld - dat de jonge vrouw niet bijster wordt aangelokt door het vooruitzicht van Kilkenny Castle en zijn sobere voorzieningen, of door het soort sociaal leven dat haar ter beschikking staat wanneer ze, bij speciale gelegenheid, over de slechte karrenpaden naar Dublin ploetert.

'Wie is dat?' vraagt Boleyn. 'Daar in de hoek?'

De kardinaal maakt een wuivend handgebaar. 'Gewoon een van mijn juristen.'

'Stuur hem naar buiten.'

De kardinaal zucht.

'Maakt hij aantekeningen van dit gesprek?'

'Doe je dat, Thomas?' vraagt de kardinaal. 'Zo ja, stop er onmiddellijk mee.'

De halve wereld heet Thomas. Boleyn kan er naderhand nooit zeker van zijn dat hij het was.

'Kijk, mijnheer,' zegt Boleyn, en zijn stem bestrijkt de octaven van de diplomaat: openhartig, een man van de wereld, en zijn glimlach zegt: Kom nou, Wolsey, kom aan, Wolsey, jij bent toch ook een man van de wereld. 'Ze zijn jong.' Hij maakt een gebaar, bedoeld om die openhartigheid te benadrukken. 'Ze heeft de aandacht van de jongen getrokken. Het is de natuur. Ik moest het haar tactvol aan het verstand brengen. Ze weet dat het geen doorgang kan vinden. Ze kent haar plaats.'

'Mooi zo,' zegt de kardinaal, 'want het is beneden de waardigheid van een Percy. Ik bedoel,' voegt hij eraan toe, 'beneden zijn stand in dynastieke zin. Ik heb het niet over wat men wellicht op een zwoele avond in een hooimijt onderneemt.'

'Hij weigert het te accepteren, de jongeman. Ze zeggen hem dat hij Mary Talbot moet trouwen, maar ..." en Boleyn laat een luchtig lachje horen, 'hij wil niet met Mary Talbot trouwen. Hij meent dat het hem vrijstaat om zelf zijn echtgenote te kiezen.'

'Zelf zijn ...!' De kardinaal onderbreekt zichzelf. 'Zoiets absurds heb ik nog nooit gehoord! Het is geen boerenpummel. Hij is de man die een dezer dagen het noorden voor ons zal moeten behouden, en als hij zijn positie in de wereld niet begrijpt, moet hij die leren of verbeuren. Het huwelijk met Shrewsbury's dochter is een uitstekend huwelijk voor hem, gearrangeerd door mij en goedgekeurd door de koning. En ik kan u wel vertellen dat de graaf van Shrewsbury niet gecharmeerd is van dergelijke maanzieke fratsen van een jongen die aan zijn dochter is beloofd.'

'De moeilijkheid is ...' Boleyn last een discrete, diplomatieke stilte in. 'Ik denk dat Harry Percy en mijn dochter... dat ze de kwestie misschien wat ver hebben gevoerd.'

'Wat? Bedoelt u nu dat we het wel degelijk over een zwoele avond in een hooimijt hebben?'

Vanuit de schaduw kijkt hij toe; hij bedenkt dat Boleyn de kilste gladjanus is die hij ooit heeft gezien.

'Van wat ze me vertellen, hebben ze elkaar ten overstaan van getuigen hun woord van eer gegeven. Hoe kan dat ongedaan gemaakt worden?'

De kardinaal laat zijn vuist met een dreun op de tafel neerkomen.

'Ik zal u zeggen hoe. Ik laat zijn vader vanuit de grensgebieden hierheen komen, en als zijn onbesuisde gebroed hem trotseert, wordt hij op zijn onbesuisde snuit uit zijn erfrecht gegooid. De graaf heeft meer zoons, en betere. En als u niet wilt dat het Butler-huwelijk wordt afgeblazen en uw hoogwelgeboren dochter daar in Sussex onhuwbaar wegschrompelt en u de rest van haar leven voor haar kost en inwoning moet opdraaien, dan vergeet u elke praat over

erewoorden en getuigen ... Wie zijn het trouwens, die getuigen? Ik ken dat soort getuigen, die zich nooit laten zien wanneer ik ze oproep. Dus laat ik er niets meer over horen. Woorden van eer. Getuigen. Contracten. Godallemachtig!'

Boleyn glimlacht nog altijd. Het is een beheerste, tengere man; het vergt de inspanning van elke fijn afgestemde spier in zijn lichaam om de glimlach op zijn gezicht te houden.

'Ik zal u niet vragen,' vervolgt Wolsey meedogenloos, 'of u in dezen uw familieleden van Howards kant om advies hebt gevraagd. Het zou me tegenstaan om te denken dat u dit plannetje met hun instemming hebt aangevat. Het zou me spijten om te horen dat de hertog van Norfolk ervan op de hoogte is; dat zou me bijzónder spijten. Dus laat ik er niets over horen, hè? Vraag uw familie om zinnig advies. Laat het meisje in het Ierse trouwen voor de Butlers er lucht van krijgen dat ze bedorven waar is. Niet dat ik er iets over los zou laten. Maar aan het hof wordt gekletst.'

Sir Thomas heeft twee plekken boos rood op zijn jukbeenderen. Hij zegt: 'Uitgesproken, Uwe Eminentie?'

'Ja. Vertrek.'

Boleyn wendt zich af met een houw van donkere zijde. Zijn het tranen van woede in zijn ogen? Het licht is zwak, maar zijn, Cromwells, ogen zijn scherp. 'O, nog even, sir Thomas ...' zegt de kardinaal. Zijn stem zwiept door de kamer en sleurt zijn slachtoffer terug. 'Sir Thomas, vergeet uw afkomst niet. De familie Percy behoort, meen ik, tot de edelste geslachten van het land. Terwijl de Boleyns, niettegenstaande uw opmerkelijk fortuinlijke huwelijk met een Howard, ooit actief waren in de handel, nietwaar? Iemand van uw naam was toch burgemeester van Londen? Of verwar ik uw lijn met die van meer gerenommeerde Boleyns?'

Sir Thomas' gezicht trekt bleek weg; de rode plekken zijn van zijn wangen verdwenen, en hij raakt bijna buiten zichzelf van razernij. Wanneer hij het vertrek verlaat, fluistert hij: 'Slagersjong.' En wanneer hij langs de klerk loopt, wiens krachtige hand werkeloos op zijn bureau ligt, sneert hij: 'Slagershond.'

De deur slaat dicht. De kardinaal zegt: 'Kom maar tevoorschijn, hond.'

Hij zit te lachen, met zijn ellebogen op zijn bureau en zijn hoofd in zijn handen. 'Opletten en goed onthouden,' zegt hij. 'Je kunt je stamboom niet verbeteren - en God weet, Thomas, dat jij in nog lagere omstandigheden bent geboren dan ik - het is dus de kunst om hen altijd aan hun eigen maatstaven te houden. Zij hebben de regels gemaakt; ze moeten er niet over klagen als ik ze strikt uitvoer. Percy's boven Boleyns. Wie denkt hij wel dat hij is?'

'Valt het onder goed beleid om mensen boos te maken?'

'O, nee. Maar het biedt een verzetje. Mijn leven is zwaar, en

ik merk dat ik een verzetje nodig heb.' De kardinaal kijkt hem vriendelijk aan; hij vermoedt dat hij het volgende verzetje van de avond is, nu Boleyn aan reepjes is gescheurd en als een sinaasappelschil achteloos op de grond gegooid. 'Tegen wie kijkt men op? De Percy's, de Staffords, de Howards, de Talbots: ja. Als je ze per se moet porren, gebruik dan een lange stok. Wat Boleyn betreft: tja, de koning mag hem, en het is een capabel man. Wat de reden is waarom ik al zijn brieven open, en dat al jaren doe.'

'En heeft mijnheer gehoord ... Nee, sorry, dat is niet geschikt voor uw oren.'

'Wat?' vraagt de kardinaal.

'Het is maar roddelpraat. Ik wil Uwe Eminentie niet op het verkeerde been zetten.'

'Je kunt niet iets zeggen en het dan niet zeggen. Je moet het me nu vertellen.'

'Het is maar wat de vrouwen zeggen. De zijdevrouwen. En de echtgenotes van de stoffenhandelaren.' Hij wacht glimlachend af. 'Het zou u vast niet interesseren.'

Lachend duwt de kardinaal zijn stoel naar achteren, en zijn schaduw komt met hem mee overeind. Flakkert in de gloed van het vuur. Zijn arm wordt uitgestoken en reikt ver, zijn hand is als de hand van God. Maar wanneer God zijn hand sluit, staat zijn onderdaan al aan de andere kant van de kamer, met de rug tegen de muur. De kardinaal wijkt terug. Zijn schaduw weifelt. Weifelt en komt tot stilstand. Hij houdt zich roerloos. De muur registreert zijn ademhaling. Zijn hoofd nijgt. In een nimbus van licht lijkt hij te wachten, zijn handvol niets te bestuderen. Hij spreidt zijn vingers, zijn reusachtige, in het vuur oplichtende hand. Hij legt hem plat op zijn bureau, waar hij verdwijnt, wegsmelt tegen het damast. Hij neemt weer plaats. Zijn hoofd is gebogen, zijn gezicht bevindt zich in het halfduister. Hij, Thomas, ook wel Tomos, Tommaso en Thomaes Cromwell, trekt zijn vroegere zelven terug in zijn huidige persoon en neemt behoedzaam zijn eerdere plek in. Zijn enkele schaduw glijdt langs de muur, als een bezoeker die niet zeker is van zijn welkom. Welke van de Thomassen zagen de klap aankomen? Soms snijdt een herinnering dwars door je heen. Je ontwijkt haar, duikt ervoor weg of vlucht, want anders maakt het verleden zich meester van je vuist en zet die in beweging, zonder tussenkomst van de wil. Stel dat je een mes in die hand hebt? Zo gebeuren moorden.

Hij zegt iets, de kardinaal zegt iets. Ze vallen stil. Twee zinnen gaan nergens heen. De kardinaal gebaart naar zijn stoel. Hij aarzelt, gaat dan zitten. De kardinaal zegt: 'Ik zou de Londense roddelpraat echt graag horen. Maar ik was niet van plan om die uit je te slaan.'

De kardinaal buigt zijn hoofd en fronst naar een document op zijn bureau; hij geeft het moeilijke moment de tijd om

voorbij te gaan, en als hij weer spreekt, is zijn toon kalm en ontspannen, als die van iemand die anekdotes vertelt na het eten. 'Toen ik nog klein was, had mijn vader een vriend, een klant eigenlijk, met een nogal rozig gezicht.' Hij raakt zijn mouw aan ter illustratie. 'Als dit bijna ... scharlaken. Reveil heette hij, Miles Reveil.' Zijn hand zweeft even en komt weer tot rust, met de palm op het diepdonkere damast. 'Om een of andere reden dacht ik ... al was het vast een eerzaam burger die van een glaasje rijnwijn hield, meer niet... Ik dacht dat hij iemand was die bloed dronk. Ik weet het niet... een of ander fabeltje dat ik van mijn kindermeisje had gehoord of van een of ander mal kind ... en toen mijn vaders leerjongens erachter kwamen - alleen doordat ik zo dom was om erover te jammeren en janken - riepen ze: "Daar komt Reveil voor zijn kopje bloed, rennen, Thomas Wolsey..." en dan vluchtte ik alsof de duivel me op de hielen zat. Zodat de hele markt tussen ons in lag. Het is een wonder dat ik nooit onder een kar ben gekomen. Ik vluchtte en ik keek niet om. Zelfs nu nog,' zegt hij - hij pakt een wassen zegel van het bureau, draait hem om, draait hem om, legt hem neer - 'zelfs nu nog, als ik een blonde, blozende man zie, de hertog van Suffolk bijvoorbeeld, barst ik bijna in tranen uit.'

Hij zwijgt even. Zijn blik komt tot een halt. 'Dus, Thomas ... kan een geestelijke niet opstaan, zonder dat jij denkt dat hij je bloed wil zien?'

Hij pakt het zegel weer op, draait het om tussen zijn vingers, wendt zijn ogen af, begint met woorden te spelen. 'Zou je bang zijn voor een bisschop? Panieken bij een parochieklerk? Dichtklappen bij een diaken?'

Hij zegt: 'Hoe heet het ook weer? Ik ken het Engelse woord ervoor niet... een *coustille* ...'

Misschien bestaat er geen Engels woord voor: het mes met zijn korte lemmet dat je in een gevecht van man tegen man tussen de ribben omhoogstoot. 'En dit was ...?' vraagt de kardinaal. Dit is een jaar of twintig geleden. De les is geleerd, en goed geleerd. Avond, ijs, het stille hart van Europa; een woud, meren zilverig onder een patroon van winterse sterren; een vertrek, een haardvuur, een vorm die langs de muur glijdt. Zijn moordenaar had hij niet gezien, wel de beweging van diens schaduw.

'Maar toch ...' zegt de kardinaal. 'Ik heb meester Reveil in geen veertig jaar gezien. Hij zal allang dood zijn, veronderstel ik. En jouw man?' Hij aarzelt. 'Ook allang dood?'

Het is de delicaatst denkbare manier om te vragen of hij iemand heeft gedood.

'En in de hel, zou ik denken. Als het Uwe Eminentie behaagt.'

Dat ontlokt een glimlach aan Wolsey; niet het noemen van de hel, maar de buiging voor de reikwijdte van zijn

zeggenschap. 'Dus als je de jonge Cromwell aanviel, ging je regelrecht de hellepit in?'

'U had hem moeten zien, mijnheer. Hij was te smerig voor het vagevuur. Het bloed van het Lam Gods kan veel, zeggen ze, maar ik betwijfel of het deze gast schoon had gekregen.'

'Ik ben helemaal voor een vlekkeloze wereld,' zegt Wolsey. Hij kijkt verdrietig. 'Heb je gebiecht?'

'Het is lang geleden.'

'Heb je gebiecht?'

'Uwe Eminentie, ik was een soldaat.'

'Soldaten hopen ook op de hemel.'

Hij kijkt op naar Wolseys gezicht. Er valt niet aan af te lezen wat hij gelooft. Hij zegt: 'Daar hopen we allemaal op.' Soldaten, bedelaars, zeelui, koningen.

'Dus je was een schurk in je jonge jaren,' zegt de kardinaal. '£a *ne fait rien.* Hij tobt erover door. 'Die smerige gast die jou aanviel... dat was toch geen geestelijke?'

Hij glimlacht. 'Ik heb het hem niet gevraagd.'

'De streken die het geheugen levert...' zegt de kardinaal. "Thomas, ik zal proberen om niet te bewegen zonder waarschuwing vooraf. Op die manier kunnen we vast uitstekend met elkaar overweg.'

Maar de kardinaal neemt hem van top tot teen op; hij piekert er nog steeds over. Ze kennen elkaar nog niet zo lang, en zijn persoonlijkheid, of het beeld dat de kardinaal zich ervan vormt, is op dit punt nog in ontwikkeling; wellicht krijgt het door deze avond zelfs vastere vorm? In de jaren hierna zal de kardinaal wel eens zeggen: Ik verwonder me vaak over het monastieke ideaal, zeker met betrekking tot jongelui. Neem nu mijn bediende Cromwell: een afgeschermde jeugd, vrijwel geheel doorgebracht met vasten, bidden en het bestuderen van kerkvaders. Daarom is hij tegenwoordig zo doldriest.'

En als de mensen zeggen: O, is hij dat? terwijl ze zich naar beste kunnen een man voor de geest halen die juist uitzonderlijk discreet lijkt; als ze zeggen: Echt? Uw man Cromwell? dan schudt de kardinaal zijn hoofd en zegt: Maar ik probeer alle voorvallen ten goede te keren, natuurlijk. Als hij weer een ruit breekt, laten we gewoon de glazenier komen en nemen we ons verlies. En wat de stoet in goede naam en eer gekrenkte jongedames betreft... Arme zielen, die koop ik af ... Maar vanavond is hij weer een en al zakelijkheid, met zijn handen samengevouwen op het bureaublad alsof hij de belevenissen van die avond bijeenhoudt. 'Komaan, Thomas, je had het over roddelpraat.'

'Uit bestellingen van zijdehandelaren maken de vrouwen op dat de koning een nieuwe ..." Hij onderbreekt zichzelf en vraagt: 'Mijnheer, hoe noem je een hoer, als ze de dochter is van een ridder?'

'Ah,' zegt de kardinaal, die zich in de problematiek inleeft.

'"Mylady" in haar gezicht. En achter haar rug ... Tja, wat is haar naam? Dochter van welke ridder?'

Hij knikt naar de plaats waar tien minuten geleden Boleyn nog stond.

De kardinaal kijkt geschrokken. 'Maar waarom zei je niets?'

'Hoe had ik dat onderwerp nu moeten aansnijden?'

De kardinaal ziet de moeilijkheid.

'Maar het betreft niet de Boleyn-dame die nieuw is aan het hof. Niet Harry Percy's dame. Het gaat om haar zus.'

'Ik begrijp het.' De kardinaal leunt achterover in zijn stoel. 'Natuurlijk.'

Mary Boleyn is een aardige kleine blondine, van wie wordt gezegd dat ze aan het Franse hof - het hele - van hand tot hand is gegaan, voordat ze thuiskwam naar Engeland en daar goede wil begon te verspreiden, met haar fronsende kleine zus eeuwig op haar hielen.

'Natuurlijk heb ik gezien welke kant de blik van Zijne Koninklijke Hoogheid op ging,' zegt de kardinaal. Hij knikt in zichzelf. 'En zijn ze nu intiem? Weet de koningin ervan? Of weet je dat niet?'

Hij knikt. De kardinaal zucht. 'Katherine is een heilige. Maar ja, als ik een heilige was, en een koningin, misschien zou ik dan vinden dat Mary Boleyn geen bedreiging voor me vormde. Cadeaus, hè? Wat voor soort cadeaus? Niet te royaal, zeg je? Dat spijt me dan voor haar; ze zou van haar gunstige omstandigheid moeten profiteren zolang die duurt. Het is niet alsof onze koning zoveel avontuurtjes aangaat, hoewel het gerucht gaat... Het gerucht gaat dat Boleyns vrouw de koning, toen hij jong was, nog geen koning, van zijn maagdelijkheid heeft verlost.'

'Elizabeth Boleyn?' Hij wordt niet vaak verrast. 'Haar moeder?'

'Die, ja. Misschien ontbreekt het de koning in die zin aan verbeeldingskracht. Niet dat ik er ooit iets van geloofd heb ... Als we aan de overkant waren, weet je,' hij wuift in de richting van Dover, 'zouden we niet eens proberen het aantal vrouwen bij te houden. Mijn goede vriend koning Fran9ois... Van hem zeggen ze dat hij eens op de dame af kuierde met wie hij de nacht ervoor had doorgebracht, haar een formele handkus gaf, naar haar naam vroeg en de hoop uitsprak dat ze elkaar beter zouden leren kennen.' Hij knikt, genietend van het effect van zijn verhaal. 'Maar Mary maakt geen moeilijkheden. Het is een makkelijke armvol. De koning kon het slechter doen.'

'Haar familie zal er iets uit willen halen. Wat hebben ze voorheen gekregen?'

'De kans om zich nuttig te maken.' Wolsey zwijgt en maakt een notitie. Hij kan zich voorstellen wat die inhoudt: wat Boleyn kan krijgen, als hij het netjes vraagt. De kardinaal kijkt op. 'Had ik dan in mijn gesprek met sir Thomas ... Hoe zal ik

het eens zeggen? ... *plus doux* moeten zijn?'

'Ik denk niet dat u het zoeter had kunnen brengen. Het viel van zijn gezicht te lezen toen hij ons verliet: het toonbeeld van tevredenheid.'

'Thomas, van nu af aan breng je elke Londense roddel,' hij raakt even het damasten kleed aan, 'direct bij mij. Maak je niet druk om de bron. Laat de bron aan mij over. En ik beloof dat ik je nooit iets zal doen. Echt.'

'Het is al vergeten.'

'Dat denk ik niet. Niet als je de les al zoveel jaren bij je hebt gedragen.' De kardinaal leunt achteruit; hij peinst. 'In elk geval is ze getrouwd.' Mary Boleyn, bedoelt hij. 'Dus als ze jongen krijgt, kan hij ze erkennen of niet, net wat hij wil. Hij heeft al een zoon bij John Blounts dochter, en veel meer zal hij er niet willen.'

Een al te volle koninklijke kinderkamer kan een obstakel vormen voor een vorst. Voorbeelden uit de geschiedenis en van andere landen tonen aan dat de moeders om status vechten en hun gebroed op een of andere manier in de lijn van troonopvolging proberen te manoeuvreren. De zoon die door Henry wordt erkend, heet Henry Fitzroy, een knappe blonde knaap, geschapen naar 's konings beeld en gelijkenis. Zijn vader heeft hem tot hertog van Somerset en hertog van Richmond verheven; nog geen tien jaar oud, en nu al de hoogste edelman van het land.

Koningin Katherine, wier zoons allemaal zijn gestorven, verdraagt het geduldig; dat wil zeggen, ze lijdt.

Wanneer hij de kardinaal verlaat, is hij kwaad op zichzelf. Als hij terugdenkt aan zijn vroegere zelf-aan die jongen, halfdood op de kasseien in Putney - voelt hij geen medeleven voor hem, alleen een vaag ongeduld: waarom staat hij niet op? Voor zijn latere zelf - nog steeds algauw betrokken bij een gevecht, of op zijn minst algauw daar waar een gevecht zou kunnen uitbreken - voelt hij een soort geringschatting, gesaust met een misselijkmakende angst. Zo gaat het nu eenmaal: een mes in het donker, een beweging in je ooghoek, een serie vleesgeworden waarschuwingen. Hij heeft de kardinaal geschokt, wat niet zijn taak is; zijn taak, zoals hij die nu omschreven ziet, is de kardinaal informeren, diens driftbuien sussen, hem begrijpen en zijn grappen opsmukken. Het was louter een kwestie van belabberde timing. Als de kardinaal maar niet zo snel had bewogen; als hij maar niet zo geïrriteerd was geweest omdat hij niet wist hoe hij hem duidelijk kon maken dat hij Boleyn minder despotisch moest bejegenen. De moeilijkheid met Engeland, denkt hij, is dat we hier zo slecht zijn in gebaren. We moeten een handgebaar bedenken voor 'Rustig, onze vorst neukt de dochter van die vent'. Het verbaast hem dat de Italianen dat niet al hebben gedaan. Of misschien hebben ze dat wel, en heeft hij het nooit opgepikt.

In 1529, met Zijne Eminentie nog maar net in ongenade, zal hij terugdenken aan die avond. Hij is op Esher; het is de avond zonder licht of vuur waarop de grote man naar zijn (mogelijk klamme) bed is gegaan en alleen George Cavendish voorhanden is om hem op te beuren. Hoe is het afgelopen, vroeg hij aan George, met Harry Percy en Anne Boleyn?

Hij kende het verhaal alleen in de kille, laatdunkende versie van de kardinaal. Maar George zei: 'Ik zal u zeggen hoe het verderging. Sta op, meester Cromwell.' Dat doet hij. 'Een beetje meer naar links. En, wie wilt u zijn? Mijnheer of de jonge erfgenaam?'

'O, ik begrijp het, het wordt een toneelstuk? Wees jij dan de kardinaal. Ik kan het niet opbrengen.'

Cavendish stelt zijn positie bij en draait hem amper merkbaar weg van het raam, waar de nacht en de kale bomen hun publiek zijn. Zijn blik is op de lucht gericht, alsof hij het verleden voor zich ziet: schimmige figuren die zich in deze lichtloze ruimte bewegen. 'Kunt u gekweld kijken?' vraagt George. 'Alsof u op muitzieke woorden broedt maar ze nog niet durft uit te spreken? Nee, nee, niet zo. U bent jong, slungelig, uw hoofd omlaag, u bloost.' Cavendish zucht. 'Volgens mij hebt u nog nooit van uw leven gebloosd, meester Cromwell. Weet u wat,' Cavendish zet zijn handen, met voorzichtige druk, op zijn bovenarmen, 'laten we van rol wisselen. Gaat u hier zitten. Bent u nu de kardinaal.'

Meteen ziet hij Cavendish een transformatie ondergaan. George frunnikt, hij klunst, hij huilt nog net niet; hij wordt de bevende Harry Percy, een jongeman in de greep van verliefdheid. 'Waarom zou ik niet met haar trouwen?' roept hij uit. 'Al is ze maar een eenvoudige maagd...'

'Eenvoudig?' zegt hij. 'Maagd?'

George kijkt hem woedend aan. 'Dat zei de kardinaal helemaal niet!'

'Niet op dat moment, dat neem ik graag aan.'

'Nu ben ik Harry Percy weer. "Al is ze maar een eenvoudige maagd, en haar vader slechts ridder, ze is van goede komaf..."'

'Is ze niet een soort nichtje van de koning?'

'Een soort nichtje?' Cavendish, verontwaardigd, valt opnieuw uit zijn rol. 'Mijnheer wilde hun afstamming voor zich zien, tot in de puntjes uitgezocht door de hˆHtf n.'

'Dus wat moet ik nu doej

'Doe gewoon alsof! Goed, haar vo'Mˆˆfcˆijn niet onverdienstelijk, betoogt de jonge Percy. Maar hoe feneˆˆfcÉˆen betoogt, hoe bozer mijnheer wordt. De jongen zegt: We

woord gegeven, wat zo goed is als een ware echtverbinte

'Zegt hij dat? Ik bedoel: zei hij dat?'

'Ja, dat was wel de strekking. Zo goed als een ware echtverbintenisT

'En wat deed mijnheer toen?'

'Hij zei: Goeie god, jongen, wat zegje me nu? Als je je hebt ingelaten met een dergelijke wandaad, moet de koning daarvan weten. Ik zal je vader laten halen, en met zijn tweeën zullen we bedenken hoe we deze dwaasheid van je kunnen herroepen.'

'En wat zei Harry Percy toen?'

'Niet veel. Hij liet het hoofd hangen.'

'Het verbaast me dat het meisje ook maar enig respect voor hem had.'

'Dat had ze ook niet. Ze had respect voor zijn titel.'

'Aha.'

'Nou, toen kwam zijn vader uit het noorden ... Wilt u de graaf zijn of de jongen?'

'De jongen. Ik weet nu hoe het moet.'

Hij springt overeind en beeldt berouw uit. Naar het schijnt voerden ze een lang gesprek in een lange zuilengang, de graaf en de kardinaal; daarna namen ze een glas van het een of ander. Het moet iets sterks zijn geweest. De graaf ijsbeerde de gang in zijn geheel door en nam toen plaats, zei Cavendish, op het bankje waar de jongste bedienden tussen twee taken in hun rust namen. Hij liet zijn erfgenaam voor zich verschijnen en hakte hem voor het oog van de bedienden aan mootjes.

'"Jongmens,"' zegt Cavendish, '"gij waart altijd al een driftige, pretentieuze, hooghartige en bijzonder spilzieke kwast." Dat begon dus goed, hè?'

'Geweldig,' zegt hij. 'En dat je de precieze bewoordingen nog weet. Heb je ze indertijd opgeschreven? Of neem je dichterlijke vrijheid?'

Cavendish kijkt sluw. 'Niemand overtreft uw geheugencapaciteiten,'

zegt hij. 'Mijnheer vraagt om de cijfers van het een of ander, en ze rollen u zo van de tong.'

'Misschien verzin ik ze wel.'

'O, dat kan ik me niet voorstellen.' Cavendish is geschokt. 'Dat zou u nooit lang volhouden.'

'Het is gewoon een manier om te onthouden. Ik heb hem in Italië

geleerd.'

'Er zijn er, in dit huishouden en elders, die er heel wat voor zouden geven om te weten wat u allemaal hebt geleerd in Italië.'

Hij knikt. Allicht zouden ze dat. 'Maar goed, waar waren we? Harry Percy, die zo goed als getrouwd is, zeg jij, met lady Anne Boleyn, staat voor zijn vader, en dan zegt de vader ...?'

'Dat hij, als hij de titel eenmaal erft, de ondergang zou betekenen van zijn nobele huis: hij zou de allerlaatste graaf van Northumberland zijn. En "God zij geprezen," zei hij, "ik heb meer zoons om uit te kiezen ..." En toen beende hij weg.

En de jongen bleef in tranen achter. Hij had zijn zinnen op lady Anne gezet. Maar de kardinaal heeft hem getrouwd met Mary Talbot, en nu zijn die twee zo miserabel als de morgenstond op Aswoensdag. En lady Anne zei - tja, indertijd lachten we er allemaal om - ze zei dat ze, als ze mijnheer ooit een hak kon zetten, dat ze het niet zou laten. Kunt u zich voorstellen hoe we moesten lachen? Zo'n vaal wicht, pardon, de dochter van een ridder, mijnheer bedreigen! Op haar teentjes getrapt omdat ze geen graaf kon krijgen! Maar we konden toen niet weten dat ze almaar hoger zou stijgen.'

Hij glimlacht.

'Dus zeg het maar,' zegt Cavendish. 'Wat hebben we fout gedaan? Ik zal het u zeggen. Al die tijd werden we op het verkeerde been gezet: de kardinaal, de jonge Harry Percy, zijn vader, u, ik, want ik denk, ik denk dat toen de koning zei: lady Anne mag niet in het huis Northumberland trouwen, dat hij toen al zijn oog op haar had laten vallen.'

'Terwijl hij in de armen van Mary lag, dacht hij aan zus Anne?'

'Ja, precies!'

'Ik vraag me af,' zegt hij, 'hoe het mogelijk is, met al die mensen die denken te weten hoe ze de koning een genoegen kunnen doen, dat de koning zich bij elke stap de voet dwars gezet ziet.' Bij elke stap gedwarsboomd, gek gemaakt en getart. Deze dame, deze Anne, die hij heeft gekozen om hem te vermaken terwijl zijn eerste vrouw aan de kant wordt gezet en de volgende wordt aangevoerd, weigert ten enenmale aan zijn wensen tegemoet te komen. Hoe ze wegkomt met haar weigering? Niemand die het weet.

Cavendish kijkt terneergeslagen omdat ze het toneelstuk niet hebben voortgezet. 'U zult wel moe zijn,' zegt hij.

'Nee, het zit me alleen dwars ... Hoe kon mijnheer ..." Dit foefje nou missen, wil hij zeggen. Maar zo praat je niet over een kardinaal. Hij kijkt op. 'Ga verder. Wat gebeurde er toen?'

In mei 1527 opent de kardinaal, belaagd en uit zijn humeur, een onderzoekszitting op York Place om de geldigheid te bepalen van het huwelijk van de koning. Het is een geheime zitting; de koningin is niet verplicht om te verschijnen of zich te laten vertegenwoordigen; ze wordt niet eens verondersteld ervan op de hoogte te zijn, al is heel Europa ervan op de hoogte. Henry is echter wel verordonneerd te verschijnen en de dispensatie te overleggen die hem in staat heeft gesteld zijn broers weduwe te trouwen. Dat doet hij, en hij is er zeker van dat het hof het document op een of andere manier in gebreke zal bevinden. Wolsey is bereid om te zeggen dat het huwelijk betwijfelbaar is. Maar, zegt hij tegen Henry, hij weet niet wat dit kerkelijk gerecht voor hem kan doen, afgezien van deze voorbereidende stap; want Katherine zal zich vast en zeker tot Rome wenden. Zes keer (voor zover de wereld weet) hebben

Katherine en de koning in de hoop op een erfgenaam geleefd. 'Ik herinner me het winterkind,' zegt Wolsey. 'Ik veronderstel dat jij destijds nog niet terug was in Engeland, Thomas. De koningin kreeg onverwacht weeën, en tegen de jaarwisseling werd de prins geboren, te vroeg. Ik hield hem in mijn armen toen hij nog geen uur oud was, buiten ijzelde het, binnen flakkerde het haardvuur fel, tegen drie uur werd het al

'Ja, precies!'

'Ik vraag me af,' zegt hij, 'hoe het mogelijk is, met al die mensen die denken te weten hoe ze de koning een genoegen kunnen doen, dat de koning zich bij elke stap de voet dwars gezet ziet.' Bij elke stap gedwarsboomd, gek gemaakt en getart. Deze dame, deze Anne, die hij heeft gekozen om hem te vermaken terwijl zijn eerste vrouw aan de kant wordt gezet en de volgende wordt aangevoerd, weigert ten enenmale aan zijn wensen tegemoet te komen. Hoe ze wegkomt met haar weigering? Niemand die het weet.

Cavendish kijkt terneergeslagen omdat ze het toneelstuk niet hebben voortgezet. 'U zult wel moe zijn,' zegt hij.

'Nee, het zit me alleen dwars ... Hoe kon mijnheer ..." Dit foefje nou missen, wil hij zeggen. Maar zo praat je niet over een kardinaal. Hij kijkt op. 'Ga verder. Wat gebeurde er toen?'

In mei 1527 opent de kardinaal, belaagd en uit zijn humeur, een onderzoekszitting op York Place om de geldigheid te bepalen van het huwelijk van de koning. Het is een geheime zitting; de koningin is niet verplicht om te verschijnen of zich te laten vertegenwoordigen; ze wordt niet eens verondersteld ervan op de hoogte te zijn, al is heel Europa ervan op de hoogte. Henry is echter wel verordonneerd te verschijnen en de dispensatie te overleggen die hem in staat heeft gesteld zijn broers weduwe te trouwen. Dat doet hij, en hij is er zeker van dat het hof het document op een of andere manier in gebreke zal bevinden. Wolsey is bereid om te zeggen dat het huwelijk betwijfelbaar is. Maar, zegt hij tegen Henry, hij weet niet wat dit kerkelijk gerecht voor hem kan doen, afgezien van deze voorbereidende stap; want Katherine zal zich vast en zeker tot Rome wenden. Zes keer (voor zover de wereld weet) hebben Katherine en de koning in de hoop op een erfgenaam geleefd. 'Ik herinner me het winterkind,' zegt Wolsey. 'Ik veronderstel dat jij destijds nog niet terug was in Engeland, Thomas. De koningin kreeg onverwacht weeën, en tegen de jaarwisseling werd de prins geboren, te vroeg. Ik hield hem in mijn armen toen hij nog geen uur oud was, buiten ijzelde het, binnen flakkerde het haardvuur fel, tegen drie uur werd het al donker, en die nacht werden de sporen van vogels en wild bedekt door de sneeuw, werd elke herinnering aan de oude wereld uitgewist en een einde gemaakt aan al onze pijn. We noemden hem de Nieuwjaarsprins. We zeiden dat hij het rijkste wezen zou zijn, het mooiste, het meest aanbeden. In

heel Londen laaiden de vreugdevuren op ... Hij heeft tweeënvijftig dagen geleefd, en ik heb ze een voor een geteld. Als hij was blijven leven, was onze koning misschien - ik zal niet zeggen een betere koning geweest, want dat is vrijwel onmogelijk - maar een tevredener christen, denk ik.'

Het daaropvolgende kind was een jongen die binnen het uur stierf. In 1516 werd er een dochter geboren, prinses Mary, klein maar levendig. Het jaar erop had de koningin een miskraam, weer een jongen. En nog een prinsesje, dat maar een paar dagen leefde; ze zou Elizabeth hebben geheten, naar de moeder van de koning. Soms, zegt de kardinaal, heeft de koning het over zijn moeder, Elizabeth Plantagenet, en dan heeft hij tranen in zijn ogen. Ze was een dame van grote schoonheid, weet je, en heel kalm, zo gedwee onder de beproevingen die God haar oplegde. Zij en de oude koning werden gezegend met talrijke kinderen, van wie sommigen stierven. Maar, zegt de koning, mijn ouders kregen mijn broer Arthur binnen een jaar na hun trouwen, niet al te lang daarna gevolgd door nog een gezonde zoon, ikzelf. Dus waarom hou ik na twintig jaar maar één dochter over, zo schriel dat ze door de eerste de beste windvlaag geveld wordt?

Zo onderhand zijn ze, dit langgehuwde paar, uitgeput door het verwarde zondebesef. Misschien, zeggen sommigen, zou het een genade zijn als ze ervan werden bevrijd? 'Ik betwijfel of Katherine er zo over denkt,' zegt de kardinaal. 'Als de koningin een zonde op haar geweten gedrukt krijgt, geloof me, dan zal ze er boete voor willen doen. Al kost het nog eens twintig jaar.'

Waaraan heb ik dit verdiend? wil Henry weten van de kardinaal. Wat heb ik gedaan, wat heeft zij gedaan, wat hebben wij samen gedaan? De kardinaal heeft er geen antwoord op, al bloedt zijn hart voor zijn goedertieren vorst; hij heeft er geen antwoord op en bespeurt een zweempje onoprechtheid in de vraag. Hij denkt, ofschoon hij het niet hardop zal zeggen behalve in een kleine kamer in afzondering met zijn zaakwaarnemer, dat geen rationeel man een zo louter wraakzuchtige God zou kunnen vereren, en hij gelooft dat de koning een rationeel man is. 'Kijk naar de voorbeelden die we hebben,' zegt hij. 'John Colet, die grote geleerde. Hij was er een uit een gezin van tweeëntwintig en de enige die zijn kindertijd overleefde. Sommigen zouden zeggen dat sir Henry Colet en zijn vrouw wel monsterlijke zondaars moeten zijn geweest, berucht in de hele christenheid, om zo'n slopende last over zich af te roepen. Maar in feite was sir Henry burgemeester van Londen...'

'Twee keer zelfs.'

'... en vergaarde hij een aanzienlijk fortuin, dus hij werd bepaald niet afgewezen door de Almachtige, zou ik zeggen; hij ontving eerder blijk na blijk van goddelijke goedgunstigheid.'

Niet de hand van God beneemt onze kinderen het leven, maar ziekte, honger en oorlog, rattenbeten en bedorven lucht, de besmette uitwaseming van pestgraven; slechte oogsten, zoals die van dit jaar en het vorige; onachtzame kindermeisjes. Hij vraagt Wolsey: 'Hoe oud is de koningin nu?'

'Ze wordt nu tweeënveertig, veronderstel ik.'

'En volgens de koning kan ze geen kinderen meer krijgen? Mijn moeder was tweeënvijftig toen ik werd geboren.'

De kardinaal staart hem aan. 'Weet je dat zeker?' vraagt hij, en dan schiet hij in de lach, in een vrolijke, ontspannen lach die je het idee geeft dat het als prins van de Kerk goed leven is.

'Nou ja, zoiets dan toch. Ouder dan vijftig.' Over dat soort dingen waren ze vaag bij de Cromwells.

'En heeft ze de beproeving overleefd? Echt waar? Ik feliciteer jullie beiden. Maar vertel het niet verder, hè.'

Het levende resultaat van de inspanningen van de koningin was de petieterige Mary: niet echt een hele prinses, misschien twee derde. Hij heeft haar gezien bij zijn bezoeken aan het hof met de kardinaal en meende dat ze ongeveer even groot was als zijn dochter Anne, die een jaar of twee, drie jonger is.

Anne Cromwell is een taaie. Een prinses zou ze rauw lusten. Net als de god van Paulus kent ze geen aanzien des persoons, en haar ring met zijn zaakwaarnemer, dat geen rationeel man een zo louter wraakzuchtige God zou kunnen vereren, en hij gelooft dat de koning een rationeel man is. 'Kijk naar de voorbeelden die we hebben,' zegt hij. 'John Colet, die grote geleerde. Hij was er een uit een gezin van tweeëntwintig en de enige die zijn kindertijd overleefde. Sommigen zouden zeggen dat sir Henry Colet en zijn vrouw wel monsterlijke zondaars moeten zijn geweest, berucht in de hele christenheid, om zo'n slopende last over zich af te roepen. Maar in feite was sir Henry burgemeester van Londen...'

'Twee keer zelfs.'

'... en vergaarde hij een aanzienlijk fortuin, dus hij werd bepaald niet afgewezen door de Almachtige, zou ik zeggen; hij ontving eerder blijk na blijk van goddelijke goedgunstigheid.'

Niet de hand van God beneemt onze kinderen het leven, maar ziekte, honger en oorlog, rattenbeten en bedorven lucht, de besmette uitwaseming van pestgraven; slechte oogsten, zoals die van dit jaar en het vorige; onachtzame kindermeisjes. Hij vraagt Wolsey: 'Hoe oud is de koningin nu?'

'Ze wordt nu tweeënveertig, veronderstel ik.'

'En volgens de koning kan ze geen kinderen meer krijgen? Mijn moeder was tweeënvijftig toen ik werd geboren.'

De kardinaal staart hem aan. 'Weet je dat zeker?' vraagt hij, en dan schiet hij in de lach, in een vrolijke, ontspannen lach die je het idee geeft dat het als prins van de Kerk goed leven is.

'Nou ja, zoiets dan toch. Ouder dan vijftig.' Over dat soort dingen waren ze vaag bij de Cromwells.

'En heeft ze de beproeving overleefd? Echt waar? Ik feliciteer jullie beiden. Maar vertel het niet verder, hè.'

Het levende resultaat van de inspanningen van de koningin was de petieterige Mary: niet echt een hele prinses, misschien twee derde. Hij heeft haar gezien bij zijn bezoeken aan het hof met de kardinaal en meende dat ze ongeveer even groot was als zijn dochter Anne, die een jaar of twee, drie jonger is.

Anne Cromwell is een taaie. Een prinses zou ze rauw lusten. Net als de god van Paulus kent ze geen aanzien des persoons, en haar blik, even waakzaam en vast als die van haar vader, valt koud op ieder die haar de voet dwars zet; het huisgrapje gaat hoe Londen eruit zal komen te zien als onze Anne eenmaal burgemeester is. Mary Tudor is een bleek, slim poppetje met voskleurig haar, dat plechtstatiger spreekt dan de gemiddelde bisschop. Ze was amper tien toen haar vader haar naar Ludlow stuurde om daar hof te houden als prinses van Wales. Waar Katherine als bruid mee naartoe was genomen; waar haar echtgenoot Arthur was gestorven; waar ze zelf bijna het leven had gelaten in de epidemie van dat jaar, en waar ze diepbedroefd en verzwakt in vergetelheid had verkeerd tot de vrouw van de oude koning haar van haar eigen speldengeld had laten terugbrengen naar Londen; een dagenlange martelgang in een draagstoel. Katherine had al het verdriet bij de scheiding van haar dochter weggestopt, zoals ze zo veel wegstopt. Ze is zelf de dochter van een heersende vorstin. Waarom zou Mary niet over Engeland heersen? Ze had haar terugkeer opgevat als een teken dat de koning tevreden was. Maar nu weet ze beter.

Zodra de geheime zitting bijeen wordt geroepen, gutsen Katherines opgekropte grieven naar buiten. Volgens haar is de hele kwestie de schuld van de kardinaal. 'Ik zei het je toch,' zei Wolsey. 'Ik heb het je wel gezegd. De hand van de koning hierin herkennen? De wil van de koning herkennen? Nee, dat kan ze niet. Want in haar ogen is de koning onbevlekt.'

Vanaf het moment dat Wolsey zo hoog was opgeklommen in dienst van de koning, beweert de koningin, heeft hij erop aangestuurd haar te verdringen van haar rechtmatige plaats als Henry's vertrouwelinge en adviseur. Hij heeft geen middel onbenut gelaten, zegt ze, om me te verdrijven van mijn plaats naast de koning, zodat ik niets weet over zijn projecten en zodat hij, de kardinaal, de regie volledig in handen heeft. Hij heeft mijn vergaderingen met de ambassadeur van Spanje verhinderd. Hij heeft spionnen in mijn hofhouding geplaatst; mijn hofdames spioneren allemaal voor hem.

De kardinaal zegt vermoeid: Ik heb nooit een voorkeur gehad voor de Fransen of voor de keizer; het ging mij om vrede. Ik heb haar niet weerhouden van gesprekken met de

Spaanse ambassadeur, maar alleen het volmaakt redelijke verzoek gedaan dat ze hem niet in haar eentje spreekt, zodat ik enigszins in de gaten kan houden wat voor insinuaties en leugens hij haar voorschotelt. De dames van haar hofhouding zijn Engelse edelvrouwen, die het recht hebben hun koningin te dienen; wil ze nou, na bijna dertig jaar in Engeland, alleen maar Spanjaarden om zich heen? En wat dat verdrijven van haar plaats naast de koning betreft, hoe zou ik dat klaar moeten spelen? Jarenlang heeft hij gezegd: 'Dit moet de koningin zien,' en: 'Daar wil Katherine vast van weten, we moeten meteen naar haar toe.' Geen dame ter wereld was beter bekend met de behoeften van haar man.

Ze is ermee bekend; voor het eerst wil ze er niet mee instemmen. Is een vrouw verplicht tot echtelijke gehoorzaamheid, wanneer het resultaat daarvan is dat ze uit de echtelijke staat wordt gezet? Hij, Cromwell, heeft bewondering voor Katherine: hij ziet haar graag in de koninklijke paleizen, even breed als ze lang is, gestoken in japonnen die zo bol staan van de edelstenen dat ze eerder ontworpen zijn om de slagen van een zwaard op te vangen dan om te flatteren. Haar kastanjebruine haar is vervaald en met grijs doorschoten, weggestopt onder haar tudorkap als de bescheiden vleugels van een stadsmus. Onder haar japon draagt ze het habijt van een franciscanes. Probeer altijd, zegt Wolsey, te weten te komen wat mensen onder hun kleren dragen. In een vroeger stadium van zijn leven zou dit hem hebben verrast; hij zou hebben gedacht dat mensen onder hun kleren hun huid droegen.

Er zijn vele precedenten, zegt de kardinaal, die de huidige belangen van de koning kunnen dienen. Koning Louis XII kreeg toestemming om zijn eerste vrouw aan de kant te zetten. Dichter bij huis is zijn eigen zus Margaret, die eerst getrouwd was met de koning van Schotland, van haar tweede echtgenoot gescheiden en vervolgens hertrouwd. En de grote vriend van de koning, Charles Brandon, is nu getrouwd met diens jongste zus Mary, maar heeft een eerdere verbintenis laten verbreken onder omstandigheden die het daglicht amper verdragen. Maar daar staat tegenover dat de Kerk niet doet aan het ontbinden van gevestigde huwelijken of aan het tot bastaard verklaren van kinderen. Als deze dispensatie in technisch opzicht, of in enig ander opzicht, barsten vertoont, waarom de zaak dan niet gelijmd met een nieuwe? Zo zou paus Clemens wel eens kunnen denken, zegt Wolsey. Als hij dit te berde brengt, begint de koning te schreeuwen. Dat kan hij nog van zich afzetten, het geschreeuw; je raakt eraan gewend, en hij kijkt hoe de kardinaal zich houdt wanneer de storm boven diens hoofd losbreekt: met een half glimlachje, beleefd, spijtig, wacht hij op de kalmte die erop volgt. Maar bij Wolsey groeit een gevoel van onbehagen terwijl hij wacht

tot Boleyns dochter - niet de makkelijke armvol, maar het jongere meisje, die met de platte boezem - haar kokette koehandel staakt en de koning ter wille is. Als ze dat was, zou de koning een minder geprikkelde kijk op het leven hebben en minder over zijn geweten praten; hoe zou hij ook kunnen, midden in een vrijage?

Maar sommigen zeggen dat ze hoog spel speelt in haar onderhandelingen met de koning; sommigen zeggen dat ze de nieuwe echtgenote wil zijn. Wat volslagen ridicuul is, zegt Wolsey, maar de koning is natuurlijk bezeten van haar, dus misschien maakt hij geen tegenwerpingen, niet in haar gezicht. Hij heeft de kardinaal gewezen op de ring met de smaragd die lady Anne tegenwoordig draagt, en hem de herkomst en de prijs ervan verteld. De kardinaal keek geschokt. Na het Harry Percy-debacle had de kardinaal Anne naar het huis van haar familie gestuurd, naar Hever, maar op een of andere manier heeft ze zichzelf weer naar het hof en tussen de hofdames gemanoeuvreerd, en nu weet de kardinaal niet waar ze zal opduiken en of Henry aan zijn greep zal ontglippen in zijn landsbrede jacht op haar. Hij denkt erover haar vader, sir Thomas, te ontbieden en hem opnieuw op de vingers te tikken, maar hoe leg je een man uit - zelfs zonder te verwijzen naar de oude roddel over Henry en lady Boleyn - dat, daar zijn eerste dochter een hoer was, zijn tweede dat ook wel moet zijn, waarmee je toch insinueert dat hij er een soort familiebedrijf op na houdt?

'Boleyn is niet rijk,' zegt hij. 'Ik zou hem laten komen. Het hem voorrekenen. Credit, debet.'

Ah,' zegt de kardinaal, 'maar jij bent de man van het pragmatisme, terwijl ik, als geestelijke, moet oppassen dat ik geen actieve steun verleen aan enig overspel van mijn meester.' Hij verplaatst de veerpennen van hier naar daar op zijn bureau, rommelt wat met documenten.

'Thomas, als je ooit... Hoe zal ik het zeggen?'

Hij heeft geen idee wat de kardinaal wil zeggen.

'Als je de koning ooit na staat, als je in de positie komt, misschien na mijn dood ..." Het is niet gemakkelijk om over niet-bestaan te praten, zelfs al heb je je tombe al besteld. Wolsey kan zich de wereld niet voorstellen zonder Wolsey. 'Ach ja. Je weet dat ik je zou voordragen voor een betrekking aan het hof en je nooit in de weg zou staan, maar de moeilijkheid is...'

Putney, bedoelt hij. Het naakte feit. En omdat hij geen man van de Kerk is, zijn er geen ecclesiastische titels voorhanden om het te verhullen, zoals ze het naakte feit van Ipswich hebben verhuld.

'Ik vraag me af,' zegt Wolsey, 'of je geduld zou hebben met onze soeverein? Wanneer hij om middernacht zit te drinken en giebelen met Brandon, of te zingen, en de documenten van die

dag zijn nog niet ondertekend, en hij op jouw aandringen zegt: Ik ga nu naar bed, want we gaan morgen jagen ... Als jouw kans komt om te dienen, zul je hem moeten nemen zoals hij is: een genotzuchtige vorst. En hij zal jou moeten nemen zoals jij bent, wat veel weg heeft van zo'n struise vechthond die lage lieden aan een touw met zich mee sleuren. Niet dat je bij vlagen je charme niet hebt, Torn.'

Het idee dat hij of wie dan ook ooit Wolseys greep op de koning zal hebben, is ongeveer even reëel als dat Anne Cromwell burgemeester wordt. Maar hij schrijft het niet helemaal af. Men heeft tenslotte van Jeanne d'Arc gehoord, en het hoeft niet in vlammen te eindigen. Hij gaat naar huis en vertelt Liz over de vechthonden. Zij vindt het een treffende vergelijking. Hij vertelt haar niet over de vlagen charme, voor het geval dat iets is wat alleen de kardinaal ziet. De onderzoekszitting staat op het punt te worden geschorst, de kwestie onder beraad, wanneer bericht komt uit Rome dat de Spaanse en Duitse troepen van de keizer, die in geen maanden zijn betaald, door de Heilige Stad razen en zichzelf betalen: de schatkisten plunderen en de kunstwerken stenigen. Opgetuigd in gestolen kledingstukken hebben ze de echtgenotes en maagden van Rome verkracht. Ze hebben standbeelden en nonnen tegen de grond gesmeten en hun hoofd verbrijzeld op het plaveisel. Een ordinaire soldaat heeft de punt van de lans gestolen die de zijde van Christus had geopend, en hem op de schacht van zijn eigen moordwapen gezet. Zijn kameraden hebben antieke tomben opengebroken en het menselijke stof eruit gekiept om door de wind te worden weggeblazen. De Tiber ligt tot de rand toe vol verse lijken, doodgestoken en gewurgd dobberen ze tegen de kant. Het pijnlijkste nieuws is dat de paus gevangen is genomen. Aangezien de jonge keizer, Charles, in naam de leiding heeft over deze troepen en waarschijnlijk zijn autoriteit zal doen gelden en zijn voordeel zal doen met de situatie, is het een slag voor het huwelijksgeding van koning Henry. Charles is het neefje van koningin Katherine, en zolang de paus in handen is van de keizer, zal Clemens geen enkel verzoek van de pauselijke gezant uit Engeland met een welwillend oog bezien. Thomas More zegt dat de keizerlijke troepen ter vermaak levende baby's roosteren aan het spit. O ja, echt iets voor hem! zegt Thomas Cromwell. Kom nou, dat doen soldaten niet. Die hebben er de handen vol aan om alles mee te sjouwen wat ze te gelde kunnen maken. Onder zijn kleren - dat weet iedereen - draagt More een paardenharen boetehemd. Hij kastijdt zichzelf met een gesel, van het soort dat door sommige religieuze ordes wordt gebruikt. De gedachte die hij, Thomas Cromwell, niet van zich af kan zetten, is dat iemand die instrumenten van dagelijkse martelroutine maakt. Iemand borstelt het paardenhaar op tot ruwe kwasten, legt er de

knopen in en snijdt de einden recht, wel wetend dat ze tot doel hebben om schrijnend vat te krijgen op de huid en etterende zweren te veroorzaken. Worden ze gemaakt door monniken die met toornige rechtschapenheid knopen en snijden en zich verkneukelen om de pijn die ze een onbekende zullen toebrengen? Worden eenvoudige dorpelingen betaald - en hoe, per dozijn? - om de gesels te maken met hun in was gewreven knopen?

Houdt het boerenknechten aan de gang in de stille wintermaanden?

En als ze het loon voor hun eerlijke werk in handen krijgen, denken de makers dan aan de handen die het product zullen oppakken?

We hoeven pijn niet uit te nodigen, denkt hij. Die zit binnen al op ons te wachten, en eerder vroeg dan laat. Vraag maar aan de maagden van Rome.

Ook vindt hij dat mensen beter te werk moesten worden gesteld. Laten we wat afstand nemen van de situatie, zegt de kardinaal op dat punt. Zijn lichte ontsteltenis is oprecht; het heeft voor hem altijd als een paal boven water gestaan dat een van de geheimen van een stabiel Europa gelegen was in een onafhankelijk pausdom, uit de greep van Frankrijk of de keizer. Maar zijn wendbare geest springt alweer over naar een mogelijk voordeel voor Henry.

Stel nu eens, zegt hij - want in dit noodgeval zal paus Clemens naar mij kijken om de christenheid bijeen te houden - stel dat ik het Kanaal oversteek, een tussenstop maak in Calais om onze mensen daar gerust te stellen en eventuele, weinig behulpzame geruchten de kop in te drukken, vervolgens in Frankrijk rechtstreeks in gesprek ga met hun koning, dan doorreis naar Avignon, waar ze weten hoe ze een pauselijk hof moeten ontvangen en waar de slagers, bakkers, kaarsenmakers, logieshouders en zelfs de hoeren al die jaren hoop op herhaling hebben gekoesterd. Ik zou de kardinalen uitnodigen en een raad oprichten, zodat de kerkelijke regering doorgang kan vinden zolang Zijne Heiligheid de gastvrijheid van de keizer geniet. En mocht de materie die deze raad krijgt voorgelegd de privékwestie van de koning omvatten, kan het dan gerechtvaardigd zijn om een dermate christelijke monarch te laten wachten tot een militaire aangelegenheid in Italië een besluit heeft gekregen? Moeten we dan geen uitspraak doen? Het mag toch niet onmogelijk heten om een boodschap naar paus Clemens te sturen, zelfs al verkeert hij in gevangenschap, of om bericht terug te krijgen, waarin hij vast onze uitspraak onderschrijft, aangezien wij volledig bekend zijn met de details. En zodra paus Clemens natuurlijk, te zijner tijd - en wat zullen we allemaal uitzien naar die dag - weer is vrijgelaten, zal hij zo dankbaar zijn dat in zijn afwezigheid de orde zo keurig is bewaard dat de futiliteit van een

handtekening of zegel een formaliteit is. *Et voila:* de koning van Engeland is vrijgezel.

Voordat dit kan plaatsvinden moet de koning met Katherine praten; hij kan niet continu elders jagen terwijl zij in haar privévertrekken op hem wacht - geduldig, onverzettelijk - met het eten. Het is juni 1527: met zijn baard keurig bijgeknipt en gekruld, lang, vanuit bepaalde hoeken nog altijd in vorm en gekleed in witte zijde, gaat de koning naar de vertrekken van zijn vrouw. Hij beweegt zich in een sterk geurende wolk van rozenolie, alsof hij alle rozen bezit, alle zomernachten. Zijn stem klinkt laag, zacht, overtuigend en vol spijt. Als het hem vrijstond, zegt hij, als er geen obstakels waren, dan zou hij haar boven alle andere vrouwen als zijn echtgenote verkiezen. Het gemis aan zoons zou niet uitmaken; Gods wil geschiede. Dan zou hij niets liever willen dan haar opnieuw trouwen, volgens de wet dit keer. Maar dat is het probleem: het is onmogelijk. Ze is zijn broers vrouw geweest. Hun huwelijk heeft de goddelijke voorzienigheid getart. Je kunt horen wat Katherine daarop zegt. Die wrakstukken van een lichaam, omgord door lacetten en baleinen, bergen een stem die je in Calais nog kunt horen; hij weergalmt van hier tot Parijs, van hier tot Madrid, tot Rome. Ze staat op haar status, ze staat op haar rechten; de ruiten rinkelen van hier tot Constantinopel.

Wat een vrouw, merkt Thomas Cromwell op in het Spaans, tegen niemand in het bijzonder.

Tegen half juli treft de kardinaal zijn voorbereidingen voor de oversteek van het Nauw. Met het warme weer is de zweetziekte naar Londen gekomen; er vindt een aderlating plaats in de stad. Er zijn er al een paar aan ten onder gegaan, en nog veel meer beelden zich in dat ze haar hebben en klagen over hoofdpijn en pijnlijke ledematen. De roddels in de stad gaan alleen nog over pillen en kruidenaftreksels, en bedelmonniken doen goede zaken in heiligenmedailles. Deze pest bereikte ons in 1485, met de legers die ons de eerste Henry Tudor brachten. Nu vult hij om de paar jaren de kerkhoven. Binnen een dag ben je dood. Vrolijk aan het ontbijt, dood met het noenmaal, zeggen ze. De kardinaal is dan ook opgelucht dat hij de stad uit gaat, al kan hij niet vertrekken zonder de voor een kerkvorst betamelijke entourage. Hij zal koning Francois ervan moeten overtuigen dat hij moet oprukken naar Italië om paus Clemens met militair geweld te bevrijden; hij zal Francois de vriendschap en steun van de Engelse koning moeten betuigen, zonder daaraan troepen of fondsen te verbinden. Als God hem gunstig gezind is, komt hij niet alleen terug met een nietigverklaring, maar ook met een verdrag van wederzijdse steun tussen Engeland en Frankrijk, eentje dat de kinnebak van de jonge keizer doet beven en een traan ontlokt aan zijn Habsburgse oogjes. Waarom is hij dan niet beter gestemd, als hij door zijn

privévertrek op York Place beent? 'Wat krijg ik precies, Cromwell, als ik alles krijg waar ik om vraag? De koningin, die me niet mag, wordt afgedankt en, als de koning zijn dwaze plan doorzet, vervangen door de Boleyns, die me evenmin mogen; het meisje koestert een wrok tegen me, haar vader heb ik jarenlang voor gek gezet en haar oom, Norfolk, ziet me liever vandaag dood dan morgen. Denk je dat deze pestplaag over is tegen de tijd dat ik terugkom? Ze zeggen dat het allemaal beproevingen zijn van God, maar ik kan niet voorgeven dat ik Zijn bedoelingen ken. In mijn afwezigheid zou je zelf ook de stad uit moeten gaan.'

Hij zucht; is de kardinaal zijn enige werk? Nee, hij is alleen de beschermheer die te allen tijde op zijn wenken bediend moet worden. De zaken nemen voortdurend toe. Als hij voor de kardinaal werkt, in Londen of elders, betaalt hij zelf zijn onkosten en die van het personeel dat hij op Wolsey-zaken uitstuurt. De kardinaal zegt: Declareer ze, en gaat ervan uit dat hij een nette winstmarge aanhoudt. Hij beknibbelt er niet op, want wat goed is voor Thomas Cromwell, is goed voor Thomas Wolsey en vice versa. Zijn juridische praktijk floreert; hij kan zelf geldleningen uitzetten tegen rente en grotere leningen op de internationale markt regelen, waarvoor hij courtage opstrijkt. De markt is wisselvallig - het nieuws uit Italië is geen twee dagen achter elkaar goed - maar zoals sommigen oog hebben voor paarden of vee, zo heeft hij oog voor risico's. Een aantal edelen staat bij hem in de schuld, niet alleen omdat hij hun leningen heeft verschaft, maar vooral omdat hij hun landgoed winstgevender heeft gemaakt. Niet door huurders uit te knijpen, maar in de eerste plaats door de landeigenaar een nauwkeurig overzicht te geven van de waarde van diens land, oogst, watervoorraden en onroerende goederen, en door het potentieel van dat alles in te schatten, en door vervolgens slimme mensen aan te stellen als rentmeester en met hen een boekhoudsysteem op te zetten dat jaarlijks zijn geld opbrengt en bestand is tegen controles. Onder de kooplui in de stad is hij gezocht om zijn advies omtrent handelspartners overzee. Hij betrekt neveninkomsten uit arbitrage - voornamelijk handelsdisputen - omdat men hier, in Calais en in Antwerpen vertrouwen heeft in zijn vermogen om de feiten van een zaak op waarde te schatten en een snel, onpartijdig oordeel te vellen. Mochten jij en je tegenstander het tenminste nog eens kunnen worden over de noodzaak te besparen op de kosten en het tijdverlies van een rechtszaak, dan is Cromwell, tegen betaling, je man; de plezierige bijkomstigheid is dat hij over het algemeen beide partijen tevreden naar huis stuurt.

Dit zijn goede tijden voor hem: elke dag een gevecht dat hij kan winnen. 'Nog steeds in aanbidding voor je Hebreeuwse god, zie ik,' merkt sir Thomas More op. 'Je afgod Woeker,

bedoel ik.' Maar wanneer More, een in Europa alom bewonderd geleerde, in Chelsea ontwaakt in het vooruitzicht van lauden in het Latijn, wordt hij wakker voor een schepper die het snelle patois van de markt spreekt; wanneer More zich opmaakt voor een sessie zelfkastijding, sprinten hij en Rafe naar Lombard Street voor de wisselkoersen van de dag. Niet dat hij écht sprint; soms speelt een oude wond op, en als hij moe is, draait zijn voet naar binnen alsof hij naar zichzelf toe loopt. De mensen zeggen dat het de erfenis is van een zomer met Cesare Borgia. Hij houdt van de verhalen die ze over hem vertellen. Maar waar is Cesare nu?

Dood.

'Thomas Cromwell?' zeggen ze. 'Dat is nog eens een vernuftige vent. Weet je dat hij het hele Nieuwe Testament vanbuiten kent? Hij is de man die je moet hebben als er ruzie uitbreekt over God; de man bij uitstek om je huurders twaalf goede redenen te geven waarom hun huur redelijk is. De man die korte metten maakt met een juridische verwikkeling waarin je al drie generaties verstrikt zit, of die je jammerende dochter overhaalt tot het huwelijk waarvan ze zweert dat ze het nooit zal sluiten. Dieren, vrouwen en schuchtere litiganten benadert hij met zachte hand; je schuldeisers beweegt hij tot tranen. Hij kan met je converseren over de Romeinse keizers of je Venetiaans glaswerk bezorgen tegen buitengewoon redelijke prijzen. Niemand die hem omverpraat, als hij eenmaal besluit te praten. Niemand die het hoofd zo koel houdt als de markt instort en mannen midden op straat huilend hun kredietbrieven verscheuren. 'Liz,' zegt hij op een avond, 'ik geloof waarachtig dat we over een jaar of twee rijk zijn.'

Ze borduurt overhemden voor Gregory met een *blackwork-motief,* net als de koningin gebruikt voor de overhemden van de koning, die ze nog altijd zelf maakt.

'Als ik Katherine was, liet ik er de naalden in zitten,' zegt hij. Ze grijnst. 'Waarom verbaast me dat nou niet.'

Lizzie was stil en ernstig geworden toen hij haar vertelde wat de koning had gezegd in zijn gesprek met Katherine. Hij had gezegd dat ze uit elkaar moesten in afwachting van een oordeel over hun huwelijk; misschien wilde ze zich terugtrekken van het hof? Katherine had nee gezegd; het was niet mogelijk; ze zou te rade gaan bij canonieke advocaten en hijzelf zou er goed aan doen betere advocaten en betere priesters in de arm te nemen; en vervolgens, toen het getier gedaan was, hadden de lieden die met hun oor tegen de wand gedrukt hadden gestaan, Katherine horen huilen. 'Hij houdt er niet van als ze huilt.'

'Mannen zeggen: "Ik hou er niet van als een vrouw huilt"' Liz strekt haar hand uit naar de schaar, 'zoals iemand zou zeggen: "Ik hou er niet van als het de hele dag regent." Alsof het

helemaal niets met die mannen te maken heeft, dat huilen. Alsof het uit de lucht komt vallen.'

'Ik heb jou toch nooit aan het huilen gemaakt, hè?'

'Alleen van het lachen,' zegt ze.

Het gesprek gaat over in een kameraadschappelijke stilte; zij borduurt aan haar gedachten, hij bedenkt wat hij met zijn geld zal doen. Hij bekostigt de opleiding van twee jonge geleerden, geen familie, aan de universiteit van Cambridge; geven maakt rijk. Ik zou hun toelage kunnen verhogen, denkt hij, en ... 'Ik veronderstel dat ik een testament moet opmaken.'

Ze pakt zijn hand. 'Niet doodgaan, Tom.'

'Goeie hemel, nee, ik denk er niet aan.'

Hij denkt: ik ben dan nog niet rijk, maar wel gezegend. Kijk maar hoe ik onder Walters laarzen uit ben gekomen, onder Cesares zomer en onder al die kwade nachten in donkere steegjes. Het wordt algemeen aangenomen dat mannen hun wijsheid willen doorgeven aan hun zoons; hij zou er heel wat voor geven om zijn zoon een kwart te besparen van wat hij weet. Waar komt Gregory's zachtaardigheid vandaan? Die moet het werk zijn van zijn moeders gebeden. Richard Williams, Kats jongen, is pienter, gedreven en vooruitstrevend. Christopher, de zoon van zijn zus Bet, is ook slim en gewillig. En dan heeft hij Rafe Sadler nog, die hij vertrouwt als een eigen zoon. Geen vorstenhuis, denkt hij, maar je moet ergens beginnen. En rustige momenten als deze zijn schaars, omdat zijn huis elke dag vol mensen zit, mensen die naar de kardinaal willen. Kunstenaars, op zoek naar een onderwerp. Gewichtige Nederlandse geleerden met boeken onder de arm, Lübecker kooplui die uitvoerig ernstige Duitse grappen uit de doeken doen, muzikanten op doorreis, die vreemde instrumenten stemmen, en lawaaierige conclaven van vertegenwoordigers van de Italiaanse banken; alchemisten bieden recepten aan en astrologen een goedgunstig lot, eenzame Poolse bonthandelaren komen aan om te zien of iemand hun taal spreekt; drukkers, graveurs, vertalers en geheimschrijvers, dichters, tuinontwerpers, kabbalisten en meetkundigen. Waar zijn ze vanavond?

'Ssst,' zegt Liz. 'Luister naar het huis.'

Eerst is er geen geluid. Dan kraakt, ademt het houtwerk. In de schoorstenen schuifelen nestelende vogels. Van de rivier waait een briesje aan dat de boomtoppen zwakjes in beroering brengt. In hun verbeelding, vanuit andere vertrekken, horen ze de ademhaling van slapende kinderen. 'Kom mee naar bed,' zegt hij.

Dat kan de koning niet zeggen tegen zijn vrouw. Noch, met enig gewenst effect, tegen de vrouw die hij, naar men zegt, liefheeft. De vele koffers van de kardinaal staan gepakt voor zijn reis naar Frankrijk; zijn entourage doet in pracht weinig onder voor het gezelschap waarmee hij zeven jaar geleden de

oversteek maakte naar *Le Camp du Drap d'Or*. *Zijn* reis verloopt ongehaast voor hij aan boord gaat: Dartford, Rochester, Faversham, een dag of drie, vier in Canterbury, bidden bij de grafsteen van Becket.

Nou, Thomas, zegt hij, stuur me een brief zo gauw je weet dat de koning Anne heeft gehad, diezelfde dag nog. Ik vertrouw er alleen op als ik het van jou hoor. Hoe je weet dat het is gebeurd? Ik zou denken dat je dat wel aan zijn gezicht kunt zien. En als je niet de eer hebt om het te zien? Daar zeg je zoiets. Ik wilde dat ik je had geïntroduceerd; ik had de kans moeten benutten toen ik die had.

'Als de koning Anne niet snel beu wordt,' zegt hij tegen de kardinaal,

'zie ik niet wat u eraan kunt doen. Vorsten doen wat ze willen, dat weten we, en meestal is het mogelijk om hun handelingen wat glans te geven. Maar hoe maak je je sterk voor Boleyns dochter? Wat brengt ze in? Geen verdragen. Geen land. Geen geld. Hoe kun je dat nog als een prijzenswaardig huwelijk presenteren?'

Wolsey steunt met zijn ellebogen op zijn bureau en wrijft met zijn vingers over zijn gesloten ogen. Hij haalt diep adem en begint te spreken; hij begint te spreken over Engeland. Je kunt Albion niet kennen, zegt hij, tenzij je teruggaat naar de tijd voordat Albion was bedacht. Je moet teruggaan naar de tijd voor Caesars legioenen, naar de tijd dat de botten van reusachtige dieren en van mensen op de aarde lagen waar ooit Londen zou worden gebouwd. Je moet terug naar het Nieuwe Troje, het Nieuwe Jeruzalem, naar de zonden en misdaden van de koningen die onder de gescheurde banier van Arthur reden en trouwden met vrouwen die uit de zee kwamen of uit eieren werden gebroed, vrouwen met schubben en vinnen en veren; waarnaast het huwelijk met Anne al minder ongebruikelijk afsteekt, zegt hij. Het zijn oude verhalen, zegt hij, maar vergeet niet dat er nog steeds mensen zijn die erin geloven.

Hij vertelt over het verscheiden van koningen: dat de Tweede Richard verdween in Pontrefact Castle en daar werd vermoord of is verhongerd; dat de Vierde Henry, de usurpator, aan lepra stierf die zijn lichaam zo had toegetakeld en ingekrompen dat het niet groter was dan dat van een ledenpop of een kind. Hij vertelt over de overwinningen van de Vijfde Henry in Frankrijk en over de prijs, niet in geld, die voor Agincourt moest worden betaald. Hij vertelt over de Franse prinses die deze grote vorst als echtgenote nam; een aardige dame, maar haar vader was krankzinnig en dacht dat hij van glas was. Uit dit huwelijk tussen de Vijfde Henry en de Glazen Prinses kwam weer een Henry voort, die over een Engeland heerste zo duister als de winter, koud, bar, vol rampspoed. De komst van Edward Plantagenet, zoon van de hertog van York, was als een belofte van lente; hij was geboren onder Aries, het

teken waaronder de hele wereld was geschapen. Op zijn achttiende nam Edward bezit van het koninkrijk, en dat deed hij vanwege een visioen dat hij had gekregen. Zijn troepen waren lamgeslagen en oorlogsmoe; het was de donkerste tijd van een van Gods donkerste jaren, en hij had net het nieuws gehoord dat hem had moeten breken: zijn vader en jongste broer waren gevangengenomen, bespot en afgeslacht door de troepen van Lancaster. Het was Maria-Lichtmis; ineengedoken in zijn tent, samen met zijn generaals, bad hij voor de vermoorde zielen. Sint-Blasius brak aan: 3 februari, zwart en ijzig. Om tien uur 's morgens rezen er drie zonnen aan de hemel: drie onscherpe schijven van zilver, glinsterend en nevelig in de vorst. Hun krans van licht spreidde zich uit over de droeve velden, over de doorweekte wouden van het Welshe grensgebied, over zijn ontmoedigde en onbetaalde troepen. Zijn mannen knielden in gebed op de bevroren grond. Zijn ridders bogen voor de hemel. Zijn hele leven nam een adembenemende vlucht. In die zee van schitterend licht zag hij zijn toekomst. Toen niemand anders kon zien, zag hij: en dat betekent het om koning te zijn. Bij de slag van Mortimer's Cross nam hij ene Owen Tudor gevangen. Hij onthoofdde hem op het marktplein in Hereford en spietste zijn hoofd op het kruisbeeld op de markt om te laten wegrotten. Een onbekende vrouw bracht een teil water en waste het afgehakte hoofd; ze kamde het bebloede haar. Van toen af aan - Sint-Blasius, de drie zonnen - hoefde hij zijn zwaard maar te trekken of hij won. Drie maanden later stond hij in Londen en was hij koning. Maar de toekomst zag hij nooit meer, niet zo helder als hij hem dat ene jaar had gezien. Verblind baande hij zich, struikelend als door de mist, een weg door zijn koningschap. Hij was ten enenmale de schepping van astrologen, heilige mannen en fantasten. Hij trouwde niet zoals zou moeten, om buitenlands gewin, maar raakte verstrikt in een serie half gegeven, half gebroken woorden aan een onbekend aantal vrouwen. Een van hen was een Talbot, Eleanor, en wat was er zo speciaal aan haar? Er werd beweerd dat ze - in vrouwelijke lijn - afstamde van een vrouw die een zwaan was. En waarom besloot hij uiteindelijk tot de weduwe van een Lancaster-ridder? Was het, zoals sommigen meenden, omdat haar kille blonde schoonheid zijn hart sneller deed kloppen? Niet precies; het was omdat ze afstamming claimde van de slangenvrouw, Melusine, die je wel eens ziet op oude perkamenten, waarop ze zich rond de boom van de kennis van goed en kwaad wentelt en toeziet op de vereniging van zon en maan. Melusine leidde een gefingeerd bestaan als een normale prinses, een sterfelijke prinses, maar op een dag zag haar man haar naakt en ving een glimp op van haar slangenstaart. Toen ze aan zijn greep ontglipte, voorspelde ze dat haar kinderen een vorstenhuis zouden stichten dat eeuwig zou regeren:

ongelimiteerde macht, gegarandeerd door de duivel. Ze gleed weg, zegt de kardinaal, en niemand heeft haar ooit nog gezien.

Sommige kaarsen zijn uitgegaan; Wolsey roept niet om nieuwe. 'Je ziet wel,' zegt hij, 'dat Edwards adviseurs van plan waren om hem met een Franse prinses te laten trouwen. Net als ik... net als mijn bedoeling was. En zie wat er in plaats daarvan gebeurde. Zie welke keus hij maakte.'

'Hoeveel tijd is er inmiddels verstreken? Sinds Melusine?'

Het is al laat; het immense geheel van York Place is in rust; de stad slaapt terwijl de rivier door zijn geulen sluipt en zijn oevers laat dichtslibben. Voor dit soort kwesties bestaat geen tijdmaat, zegt de kardinaal. Dit soort geesten glipt uit je hand en door de eeuwen, als een slang, veranderlijk, sluw.

'Maar de vrouw met wie koning Edward trouwde ... Zij bracht toch een aanspraak in op de troon van Castilië? Heel oud, heel obscuur?'

De kardinaal knikt. 'Dat was de betekenis van de drie zonnen. De troon van Engeland, de troon van Frankrijk en de troon van Castilië. Toen onze huidige koning met Katherine trouwde, kwam hij dus dichter bij zijn oude rechten. Niet dat iemand het zo durfde te stellen tegenover koningin Isabella en koning Ferdinand, natuurlijk. Toch is het alleen maar verstandig dat je niet vergeet, en van tijd tot tijd noemt, dat onze koning heerser is over drie koninkrijken. Als ieder het zijne had.'

'Mijnheer, volgens uw verslag heeft de plantagenetgrootvader van onze koning zijn tudorovergrootvader dus onthoofd?'

'Iets wat je moet weten. Maar wat je niet moet noemen.'

'En de Boleyns? Ik dacht dat het kooplieden waren; had ik moeten weten dat ze ooit giftanden of vleugels hadden?'

'Je lacht me uit, meester Cromwell.'

'Absoluut niet. Maar ik wil over de volledige informatie beschikken, als ik hier de boel voor u in de gaten moet houden.'

De kardinaal vertelt verder: over bloedvergieten, over zonde, over boete die gedaan zal moeten worden. Hij vertelt over de Zesde Henry, vermoord in de Tower; over koning Richard, geboren onder Scorpio, het teken van heimelijke transacties, beproevingen en gebreken. Bij Bosworth, waar de Schorpioen sneuvelde, werden slechte keuzes gemaakt; de hertog van Norfolk had aan de kant van de verliezer gevochten, en zijn erfgenamen werden uit hun hertogdom gezet. Ze moesten hard werken, lang en hard, om het terug te krijgen. Sta je er dan van te kijken, zegt hij, dat de Norfolk van nu siddert en beeft bij een driftbui van de koning? Hij denkt dat hij door de gril van een boos man alles zal verliezen wat hij heeft.

De kardinaal ziet zijn man hiervan nota nemen; dan vertelt hij over de verspreid liggende verschrikkingen onder het

plaveisel van de Tower, over verbleekte beenderen, ingemetseld in trappen en deels weggerot in de modder van de Theems. Hij vertelt over de twee verdwenen zonen van Edward, van wie de jongste geneigd is tot halsstarrige wederopstandingen, die Henry Tudor bijna zijn koninkrijk hebben gekost. Hij heeft het over de munten die de troonpretendent had geslagen, met hun boodschap aan de tudorvorst erin gehamerd: JE DAGEN ZIJN GETELD. JE BENT GEWOGEN EN TE LICHT BEVONDEN. Hij verhaalt over de angst die er destijds heerste voor een nieuwe burgeroorlog. Katherine werd aangetrokken om zich aan Engeland te verbinden; ze werd al sinds haar derde 'prinses van Wales' genoemd, maar voor haar familie haar uit A Coruria liet vertrekken, eisten ze betaling in bloed. Ze verzochten Henry om zijn blik te richten op de voornaamste troonpretendent van de Plantagenets, de zoon van koning Edward en neef van de verdorven koning Richard, die de jongen vanaf zijn tiende in de Tower had vastgehouden. Voor die zachte drang bezweek Henry: op vierentwintigjarige leeftijd werd de Witte Roos Gods licht en lucht in gevoerd om hem zijn hoofd af te slaan. Maar altijd steekt er wel een nieuwe Witte Roos de kop op; de Plantagenets planten zich voort, zij het onder toezicht. De noodzaak van meer bloedvergieten blijft altijd bestaan; het behoeft een sterke maag, veronderstel ik, zegt de kardinaal, en die heb ik nooit gehad; ik voel me altijd onpasselijk bij een executie. Ik bid voor hen, voor die mensen die al zo lang dood zijn. Ik bid af en toe zelfs voor de verdorven koning Richard, al zegt Thomas More dat hij brandt in het hellevuur. Wolsey kijkt naar zijn handen, draait aan de ringen om zijn vingers. 'Ik vraag het me af,' mompelt hij. 'Ik vraag me af welke het is.'

Degenen die de kardinaal benijden, zeggen dat hij een ring heeft die zijn eigenaar in staat stelt te vliegen en de dood van zijn vijanden te veroorzaken. De ring spoort vergiften op, maakt woeste beesten onschadelijk, garandeert de gunst van vorsten en beschermt tegen verdrinking.

'Ik veronderstel dat anderen het weten, mijnheer. Aangezien ze magiërs in de arm hebben genomen om er kopieën van te krijgen.'

'Als ik wist welke het was, liet ik er zelf kopieën van maken. Dan gaf ik jou er een.'

'Ik heb een keer een slang opgepakt. In Italië.'

'Waarom dat?'

'Vanwege een weddenschap.'

'Was hij giftig?'

'Dat wisten we niet. Daar ging de weddenschap om.'

'Heeft hij je gebeten?'

'Natuurlijk.'

'Waarom "natuurlijk"?'

'Anders was het toch geen verhaal geweest? Als ik hem

zonder mankeren had neergelegd, als hij gewoon was weggekropen?'

Onwillekeurig schiet de kardinaal in de lach. 'Wat moet ik zonder jou,' zegt hij, 'te midden van de Fransen met hun gespleten tong?'

Op Austin Friars ligt Liz in bed, maar beweegt in haar slaap. Ze wordt half wakker, zegt zijn naam en schuift in zijn armen. Hij drukt een kus op haar haar en zegt: 'De grootvader van onze koning is met een slang getrouwd.'

Liz murmelt: 'Slaap ik of ben ik wakker?' Eén hartslag, en ze glijdt van hem weg, draait zich om en slaat een arm uit; hij vraagt zich af waar ze over zal dromen. Hij ligt wakker, peinzend. Alles wat Edward ondernam, zijn veldslagen, zijn veroveringen, ondernam hij met het geld van de De Medici's achter zich; hun kredietbrieven waren belangrijker dan visioenen en wonderen. Stel dat koning Edward helemaal niet de zoon van zijn vader was, zoals veel mensen zeggen, niet de zoon van de hertog van York; stel dat zijn moeder hem had gekregen van een onvervalst Engelse soldaat, zoals sommigen volhouden, van een boogschutter die Blaybourne heette; en stel dat Edward met een slangenvrouw was getrouwd, dan was zijn nageslacht... 'Onbetrouwbaar' is het woord dat zich aandient. Als je al die oude verhalen moest geloven, en vergeet niet, er zijn mensen die ze geloven, dan is onze koning één deel bastaardboogschutter, één deel serpent in het geniep en één deel Welsh en zit hij met al zijn delen diep in de schuld bij de Italiaanse banken... Ook hij glijdt weg, af naar slaap. Zijn optelsommen begeven het; de spokenwereld rukt op waar eerst bladzijden vol getallen waren. Probeer altijd te weten te komen, zegt de kardinaal, wat mensen onder hun kleren dragen, want het is niet alleen hun huid. Draai de koning binnenstebuiten, en je treft zijn schubbige voorouders aan: zijn warme, stevige slangenvlees.

Toen hij in Italië om een weddenschap een slang had opgepakt, moest hij hem vasthouden terwijl ze tot tien telden. Ze telden, nogal traag, in een van de traagst mogelijke talen: *eins, zwei, drei...* Bij vier sloeg de geschrokken slang zijn kop naar achteren en beet hem. Tussen vier en vijf verstevigde hij zijn greep. Sommigen riepen nu:

'Christenezielen, laat hem los!' Sommigen baden, anderen vloekten, een paar telden er gewoon door. De slang zag eruit alsof hij misselijk was; toen iedereen bij tien was, en niet eerder, legde hij de opgekrulde slang zachtjes op de grond en liet hem wegglippen naar zijn toekomst. Er was geen pijn, maar de prikwond was duidelijk zichtbaar. Instinctief proefde hij eraan, beet bijna in zijn eigen pols. Hij merkte verrast het bijzondere, blanke, Engelse vlees op aan de binnenkant van zijn arm; hij zag de smalle blauwgroene aders waarin de slang zijn gif had laten lopen.

Hij incasseerde zijn winst. Hij verwachtte te sterven en ging maar niet dood. Als er al iets veranderde, was het wel dat hij sterker werd en al even snel wegdook als toesloeg. Geen Milanese kwartiermeester die barser bulderde, geen ingekochte Berner capitaine die niet achteropraakte tegenover zijn grimmige reputatie van eerst bloed zien, dan praten. Het is warm vanavond, het is juni; hij slaapt; hij droomt. Ergens in Italië is een slang die kinderen heeft. Hij noemt zijn kinderen Thomas; in hun kop dragen ze beelden van de Theems, van modderige lage oevers, buiten bereik van het tij, ver van de deinende golven. Als hij de volgende ochtend wakker wordt, slaapt Liz nog. De lakens zijn klam. Ze gloeit en heeft een hoogrode kleur, haar gezicht glad als dat van een meisje. Hij drukt een kus op haar haargrens. Ze smaakt zilt. 'Zeg wanneer je weer thuiskomt,' mompelt ze.

'Liz, ik ga niet weg,' zegt hij. 'Ik ga niet met Wolsey mee.' Hij laat haar liggen. Zijn barbier komt hem scheren. Hij ziet zijn eigen ogen in een opgepoetste spiegel. Ze zien er levend uit; slangenogen. Wat een bizarre droom, zegt hij in zichzelf.

Wanneer hij de trap af gaat, meent hij Liz achter zich aan te zien komen. Hij meent een glimp op te vangen van haar witte kapje. Hij draait zich om en zegt: 'Liz, ga terug naar bed..." maar ze is er niet. Hij heeft zich vergist. Hij raapt zijn papieren bijeen en gaat naar Gray's Inn.

Het is reces. Dit heeft niets met de wet van doen; het gesprek gaat over teksten en de verblijfplaats van Tyndale (ergens in Duitsland), en het onderhavige probleem is een collega-advocaat (wie kan dus zeggen dat hij daar niet zou moeten zijn, in Gray's Inn?), ene Thomas Bilney, die bovendien priester is en staflid van Trinity Hall. 'Little Bilney'

noemen ze hem, vanwege zijn kleine postuur en zijn kruiperigheid; hij zit te wringen op zijn bankje en praat over zijn leprozenmissie.

'De heilige Schrift is net mede voor me,' zegt Little Bilney, heen en weer schuivend op zijn schriele achterste en schoppend met zijn korte beentjes. 'Ik raak dronken op Gods woord.'

'Om godswil, man,' zegt hij. 'Denk nou niet dat je uit je hol kunt kruipen omdat de kardinaal van huis is. Nu heeft de bisschop van Londen de handen vrij, om het maar niet over onze vriend in Chelsea te hebben.'

'De mis, de vasten, de wake, aflaten ... allemaal waardeloos,' zegt Bilney. 'Dat is me duidelijk geworden. Het enige wat nog overblijft, is daadwerkelijk naar Rome gaan en er met Zijne Heiligheid over praten. Ik weet zeker dat ik hem naar mijn standpunt overhaal.'

'Je denkt dat jouw visie nieuw is, hè?' zegt hij somber. 'Van de andere kant, dat zou ze nog best eens kunnen zijn, eerwaarde. Als je echt denkt dat de paus je advies in dezen

zou verwelkomen.'

Hij gaat naar buiten met de woorden: Die klimt nog zelf op zijn brandstapel als je hem de kans geeft. Meesters, wees op je hoede. Hij neemt Rafe niet mee naar deze vergaderingen. Hij weigert een lid van zijn huishouden in gevaarlijk gezelschap te betrekken. Het huishouden van de Cromwells is net zo orthodox als alle andere in Londen, en even vroom. Er mag hun, zegt hij, niets verweten kunnen worden.

De rest van de dag verloopt weinig memorabel. Hij zou vroeg thuis zijn geweest, als hij niet in de Hanze-enclave, de Stalhof, had afgesproken met een man uit Rostock die een vriend uit Stettin had meegebracht, die aanbood hem wat Pools te leren. Het is nog erger dan Welsh, zegt hij aan het einde van de middag. Ik zal flink moeten oefenen. Kom eens langs, zegt hij. Als je ons laat weten wanneer, pekelen we een paar haringen, en anders eten we wat de pot schaft.

Er is iets mis als je in de schemering thuiskomt en de toortsen branden volop. Het is zacht buiten, en je voelt je zo goed terwijl je binnenkomt, zo jong, zo zonder littekens. En dan zie je de verdrietige gezichten; bij jouw aanblik wenden ze zich af.

Mercy komt voor hem staan, maar haar naam brengt geen genade.

'Zeg op,' smeekt hij haar.

Ze kijkt weg wanneer ze zegt: Ik vind het zo erg voor je. Hij denkt aan Gregory; hij denkt dat zijn zoon dood is. En dan daagt het besef al half, want waar is Liz? Hij smeekt: 'Zeg op.'

'We hebben je gezocht. We zeiden: Rafe, ga kijken of hij in Gray's Inn is, ga hem halen, maar de portiers zeiden dat ze je de hele dag niet hadden gezien. Rafe zei: Heb vertrouwen, ik vind hem wel, al moet ik de stad binnenstebuiten keren. Maar je was spoorloos.'

Hij haalt zich die ochtend voor de geest: de klamme lakens, haar klamme voorhoofd. Liz, denkt hij, heb je dan niet gevochten? Als ik jouw dood had zien aankomen, had ik hem bij de strot gegrepen en hem zijn doodskop ingeslagen; ik had hem aan de muur genageld. De meisjes zijn nog op, al heeft iemand ze hun nachtpon aangetrokken alsof het een avond is als alle andere. Hun benen en voeten zijn bloot, en hun slaapmutsen, ronde kanten kapjes gemaakt door hun moeder, zijn met resolute hand onder hun kin dichtgeknoopt. Annes gezicht lijkt van steen. Ze houdt Grace' hand in de hare gekneld. Grace kijkt weifelend naar hem op. Ze ziet hem vrijwel nooit; waarom is hij hier? Maar ze vertrouwt hem en laat zonder protest toe dat hij haar op de arm neemt. Ze valt meteen in slaap tegen zijn schouder, haar armen om zijn nek geslagen, haar kruin weggeborgen onder zijn kin. 'Anne,' zegt hij, 'we moeten Grace naar bed brengen, want die is nog klein. Ik weet dat je nog niet wilt slapen, maar je moet bij haar gaan

liggen, omdat ze misschien wakker wordt en dan heeft ze het vast koud.'

'Misschien heb ik het ook wel koud,' zegt Anne.

Mercy loopt voor hem uit naar de slaapkamer van de kinderen. Hij legt Grace in bed zonder dat ze wakker wordt. Anne huilt, huilt stilletjes. Ik blijf wel bij ze zitten, zegt Mercy, maar hij zegt: 'Nee, dat doe ik wel.' Hij wacht tot Annes tranenstroom stopt en haar hand in de zijne verslapt.

Die dingen gebeuren; alleen niet met ons.

'Breng me naar Liz,' zegt hij.

In het vertrek, dat die morgen nog alleen maar hun slaapkamer was, hangt de levendige geur van kruiden die ze verbranden om besmetting tegen te gaan. Bij haar hoofd en voeten hebben ze kaarsen aangestoken. Ze hebben haar kaak met linnen dichtgebonden, zodat ze er nu al niet meer uitziet als zichzelf. Ze ziet eruit als een dode; ze ziet er onverschrokken uit en alsof ze een vonnis over je zou kunnen vellen; ze ziet er vlakker en doder uit dan de mensen die hij op het slagveld heeft gezien, met hun uitpuilende ingewanden.

Hij gaat naar beneden om een verslag te krijgen van haar doodsbed, om het huishouden tegemoet te treden. Om tien uur vanmorgen, zegt Mercy, ging ze erbij zitten: Jezus, wat ben ik moe. En dat midden op de dag. Niks voor mij, hè? had ze gezegd. Ik zei: Nee, dat is niks voor jou, Liz. Ik voelde haar voorhoofd en zei: Liz, liefje ... Ik zei: Ga toch liggen, naar bed met jou, je moet het er gewoon uit zweten. Ze zei: Nee, geef me een momentje, ik ben duizelig, misschien moet ik een hapje eten, maar aan tafel duwde ze het eten van zich af... Hij zou willen dat ze haar verhaal minder uitvoerig deed, maar hij begrijpt haar behoefte om het minuut voor minuut uit te spinnen, alles hardop te zeggen. Alsof ze een pakketje van woorden maakt dat ze aan hem zal geven: dit is nu van jou.

Om twaalf uur ging Elizabeth liggen. Ze rilde, al voelde haar huid heet. Ze zei: Is Rafe thuis? Zeg dat hij Thomas gaat zoeken. En Rafe ging inderdaad, en er gingen er nog veel meer, en ze vonden je maar niet.

Om halfeen zei ze: Zeg Thomas dat hij goed voor de kinderen zorgt. En toen? Ze klaagde over hoofdpijn. Maar verder niets? Geen boodschap voor mij? Nee; ze zei dat ze dorst had. Verder niets. Maar je kent Liz; ze zei nooit veel.

Om één uur vroeg ze om een priester. Om twee uur nam hij haar de biecht af. Ze zei dat ze ooit een slang had opgepakt, in Italië. De priester zei dat ze ijlde. Hij schonk haar absolutie. En hij kon niet wachten, zei Mercy, hij kon niet wachten om het huis uit te komen, zo bang was hij dat hij besmet zou raken en zou sterven.

Om drie uur 's middags zakte ze weg. Om vier uur legde *ze de* last van dit leven af.

Ik neem aan, zegt hij, dat ze begraven wil worden bij haar

eerste echtgenoot.

Hoe kom je daar nou bij?

Omdat ik pas later kwam. Hij wendt zich af. Het heeft geen zin om de gebruikelijke instructies uit te vaardigen over rouwkleding, voorbidders, kaarsen. Net als iedereen die door deze ziekte is geveld, moet Liz snel begraven worden. Hij zal Gregory niet kunnen laten overkomen of de familie bijeenroepen. De regel is dat de familie een bos stro buiten aan de deur hangt als teken van besmetting, dat ze veertig dagen lang niemand binnenlaten en dat ze zelf zo weinig mogelijk buiten komen.

Mercy komt binnen en zegt: Koorts, het kan eender welke koorts zijn, we hoeven toch niet te zeggen dat het de zweet... Als we allemaal binnen blijven, ligt heel Londen stil.

'Nee,' zegt hij. 'We moeten wel. Mijnheer de kardinaal heeft de regels opgesteld; het zou ongepast zijn als ik me er niet aan hield.'

Mercy zegt: Waar was je toch? Hij kijkt haar aan. Hij zegt: Weet je wie Little Bilney is? Ik was bij hem. Ik waarschuwde hem, zei dat hij zichzelf tot de brandstapel veroordeelde.

En daarna? Daarna was ik Pools aan het leren.

O, allicht. Net iets voor jou, zegt ze.

Ze gelooft niet dat ze dit kan plaatsen. Hij heeft nooit in de veronderstelling geleefd dat hij wat dan ook kan plaatsen, laat staan dit. Hij kent het hele Nieuwe Testament vanbuiten, maar vind de juiste passage maar eens; vind hier maar eens een tekst voor. Als hij later terugdenkt aan die ochtend, wil hij weer die glimp opvangen van haar witte kapje, al stond er niemand toen hij zich omdraaide. Hij zou zich haar willen verbeelden met de drukte en warmte van het huishouden achter zich, terwijl ze in de deuropening staat en zegt: 'Zeg me wanneer je thuiskomt.' Maar hij kan zich haar alleen voorstellen zoals ze eenzaam aan de deur staat, met achter zich een woestenij in een blauwachtig schijnsel.

Hij denkt terug aan hun huwelijksnacht; aan de japon van taffetas aan haar voeten, de behoedzame manier waarop ze zichzelf bij de ellebogen had gehouden. De volgende dag had ze gezegd: 'Dat zit dus wel goed.'

En geglimlacht. Meer had ze hem niet nagelaten. Liz die nooit veel zei.

Een maand blijft hij thuis: hij leest. Hij leest zijn Testament, maar weet wat erin staat. Hij leest zijn geliefde Petrarca, leest hoe hij de artsen tartte: hij leefde door toen ze hem al hadden opgegeven, en toen ze de volgende morgen terugkwamen, zat hij rechtop in bed te schrijven. De dichter had daarna geen arts meer vertrouwd; maar Liz had hem te snel verlaten voor doktersadvies, goed of slecht, of voor een apotheker met zijn kassia, zijn gember, zijn absintalsem en zijn bidprentjes.

Hij heeft Niccoló Machiavelli's boek, *// Principe;* het is een

Latijnse uitgave, gedrukt door een prutser in Napels, die duidelijk door vele handen is gegaan. Hij denkt aan Niccolö op het slagveld, aan Niccolö

in de martelkamer. Hij heeft het gevoel dat hij in de martelkamer is, maar weet dat hij op een dag de weg naar buiten zal vinden, omdat hij zelf de sleutel van de deur heeft. Iemand vraagt hem: Wat lees je? en hij zegt: Een paar zinspreuken, een paar clichés, niets wat we niet al wisten.

Steeds wanneer hij opkijkt van zijn boek, is Rafe Sadler bij hem. Rafe is een tenger joch; Richard en de anderen doen vaak alsof ze hem niet zien. Dan zeggen ze: 'Ik vraag me af waar Rafe uithangt' en hebben de grootste lol, net een stel kleuters. Rafes ogen zijn blauw, zijn haren gemberkleurig, en je zou hem nooit voor een Cromwell houden, maar hij doet de man die hem heeft grootgebracht niettemin eer aan: vasthoudend, sardonisch, snel van begrip.

Hij en Rafe lezen een boek over het schaakspel. Het boek is gedrukt voor hij werd geboren, maar er staan plaatjes in. Ze bestuderen ze fronsend, streven naar perfectie. Een eeuwigheid doet geen van beiden een zet. 'Ik ben een sukkel,' zegt Rafe, met het puntje van zijn wijsvinger op een pion. 'Ik had u moeten vinden. Toen ze zeiden dat u niet in Gray's Inn was, had ik moeten weten dat u er wel was.'

'Hoe had je dat kunnen weten? Ik ben nooit met zekerheid ergens waar ik niet hoor te zijn. Verzet je die pion nog, of aai je hem alleen?'

'Jadoube'. Rafe trekt snel zijn hand terug. Lange tijd zitten ze naar hun stukken te turen, naar de opstelling die hun geen ruimte meer laat. Ze zien het aankomen: remise. 'We zijn te goed voor elkaar.'

'Misschien moeten we tegen andere mensen spelen.'

'Later. Als we iedereen aankunnen.'

Rafe zegt: 'Ah, ik heb het!' Hij grijpt zijn paard en laat het springen. Daarna bekijkt hij het resultaat, vol afgrijzen.

'Rafe, jongen, je bent *foutu!'*

'Niet per se.' Rafe wrijft over zijn voorhoofd. 'Misschien doet u nog iets stoms.'

'Ja, hoor. Blijven hopen.'

Gemompel van stemmen. De zon buiten. Bijna zou hij kunnen slapen, maar als hij slaapt, keert Liz Wykys terug, vrolijk en kort van stof, en als hij dan wakker wordt, moet hij van voren af aan wennen aan haar gemis.

In een verre kamer huilt een kind. Voetstappen boven zijn hoofd. Het huilen houdt op. Hij pakt zijn koning op en kijkt naar de voet ervan, alsof hij wil zien hoe het stuk in elkaar zit. 'J'adoube,' mompelt hij. Hij zet hem terug.

Anne Cromwell zit bij hem terwijl het regent en schrijft haar beginnelingenlatijn in haar schrift. Tegen Sint-Jan kent ze de verbuiging van alle regelmatige werkwoorden. Ze is vlugger

dan haar broer, en dat zegt hij haar ook. 'Laat eens zien,' zegt hij, en hij houdt zijn hand op voor haar schrift. Hij ziet dat ze steeds weer haar naam heeft geschreven: 'Anne Cromwell, Anne Cromwell...'' Vanuit Frankrijk komt bericht over de triomfen van de kardinaal, optochten, openbare missen en redevoeringen a l'improviste in het Latijn. Het heeft er alle schijn van dat hij, eenmaal van boord, op elke preekstoel in Picardië heeft gestaan en de kerkgangers hun zonden heeft kwijtgescholden. Dat zijn dan een paar duizend Fransen die er weer tegen kunnen.

De koning verblijft het grootste deel van de tijd op Beaulieu, een huis dat hij onlangs van sir Thomas Boleyn heeft gekocht, die hij tot burggraaf Rochford heeft verheven. Hij jaagt de godganse dag, niet uit het veld geslagen door het natte weer. 's Avonds ontvangt hij gasten. De hertog van Suffolk en de hertog van Norfolk schuiven aan bij intieme dinertjes, samen met de nieuwe burggraaf. De hertog van Suffolk is een oude vriend van hem, en als de koning zou zeggen: Brei een stel vleugels voor me, zodat ik kan vliegen, zou hij antwoorden: In welke kleur? De hertog van Norfolk is natuurlijk het hoofd van de familie Howard en Boleyns zwager; een taaie kleine zenuwpees, wiens spiertrekkingen altijd ten dienste staan van eigen baat. Hij schrijft niet naar de kardinaal om hem te vertellen dat heel Engeland zegt dat de koning van plan is om met Anne Boleyn te trouwen. Hij beschikt niet over het nieuws dat de kardinaal wil horen, dus schrijft hij helemaal niet. Hij laat het zijn klerken doen, de kardinaal op de hoogte houden van zijn juridische handel en wandel, zijn financiële positie. Zeg dat we het allemaal goed maken, zegt hij. Breng hem mijn groeten over en mijn dank. Zeg dat we hem missen. In hun huishouden wordt verder niemand ziek. Londen komt er dit jaar makkelijk van af; dat zeggen ze tenminste. Dankgebeden klinken op in de kerken van de stad, of misschien kun je het beter verzoeningsgebeden noemen? In de kleine conclaven die 's nachts bijeenkomen, worden scherpe vragen gesteld omtrent Gods bedoelingen. Londen weet dat het zondigt. Zoals de Bijbel ons voorhoudt: 'Een zakenman blijft zelden voor een misstap gespaard.' En elders staat er:

'Wie snel rijk wil worden, blijft niet ongestraft.' Het is een niet mis te verstaan teken van verontrusting, de gewoonte om de Bijbel aan te halen. 'Want de Heer wijst hen terecht die Hij liefheeft.'

Begin september heeft de pest zijn beloop gehad en kan de familie samenkomen en bidden voor Liz. Nu kan ze de ceremonie hebben die haar ontzegd werd toen ze hen zo plotseling verliet. Er worden zwarte jassen aan twaalf arme mannen van de parochie gegeven, dezelfde rouwdragers die haar doodskist zouden hebben gevolgd, en iedere man in de familie staat garant voor zeven jaar memoriemissen voor haar

zielenheil. Op de aangewezen dag klaart het korte tijd op en hangt er kou in de lucht. 'De oogst is voorbij, de zomer is afgelopen, maar wij zijn nog steeds niet gered.'

Het jongste meisje, Grace, wordt 's nachts wakker en zegt dat ze haar moeder in haar doodskleed ziet. Ze huilt niet als een kind, schel en hortend, maar zoals een volwassen vrouw angsttranen weent.

'Alle rivieren stromen naar zee, en toch raakt de zee niet vol.'

Morgan Williams krimpt met het jaar verder. Vooral vandaag ziet hij er klein, grijs en gekweld uit, als hij hem bij de arm grijpt en zegt:

'Waarom zijn het altijd de besten, hè? Waarom toch?' En dan: 'Ik weet dat je gelukkig was met haar, Thomas.'

Ze zijn terug op Austin Friars: een zwerm vrouwen, kinderen en robuuste mannen die hun dagelijkse tenue amper hoeven te veranderen voor de rouw, met zwart als de kleur van advocaten en kooplui, boekhouders en boedelmeesters. Zijn zus Bet Wellyfed is er met haar twee jongens en haar dochtertje Alice. Kat staat vlak bij haar; zijn zussen steken de hoofden bij elkaar om te beslissen wie er bij hen intrekt om Mercy te helpen met de meisjes 'tot je weer trouwt, Tom'. Zijn nichtjes, twee lieve kinderen, houden hun rozenkrans nog steeds stevig vast. Met grote ogen kijken ze rond, onzeker over wat ze nu horen te doen. Genegeerd, terwijl de mensen over hun hoofden praten, leunen ze tegen de muur en ze werpen elkaar een snelle blik toe. Langzaam laten ze zich langs de muur op hun hurken glijden, met rechte rug, tot ze zo klein zijn als tweejarigen. Alice! Johane!' snauwt iemand, en langzaam, met stalen gezichten, rijzen ze weer naar het correcte peil. Grace komt op hen toe; zwijgend pakken ze haar beet, nemen haar kapje af, schudden haar blonde haar los en beginnen het te vlechten. Terwijl de zwagers praten over wat de kardinaal in Frankrijk doet, dwaalt zijn aandacht naar haar. Grace' ogen worden groot als haar nichtjes haar haren strak naar achteren trekken. Haar mond valt open in een stille geeuw, als de mond van een vis. Bij de eerste kik die haar ontsnapt, loopt Liz' zus, de oudere Johane, de kamer door en pakt haar op. Terwijl hij naar Johane kijkt, bedenkt hij, niet voor het eerst, hoeveel de zussen op elkaar lijken: leken.

Zijn dochter Anne keert de vrouwen haar rug toe en laat haar arm in die van haar oom glijden. 'We hebben het over de handel met de Nederlanden,' vertelt Morgan haar.

'Eén ding is zeker, oom, in Antwerpen staan ze niet te juichen als Wolsey een verdrag sluit met de Fransen.'

'Dat zeiden wij ook al tegen je vader. Maar die blijft bij zijn kardinaal. Kom op, Thomas! Jij moet die Fransen net zomin als wij.'

Hij weet, zoals zij niet weten, hoezeer de kardinaal de vriendschap van koning Francois nodig heeft; hoe moet de

koning zijn scheiding krijgen zonder een van de Europese grootmachten om voor hem op te komen?

'Eeuwige Vrede? Laat me even denken, wanneer werd er voor het laatst een Eeuwige Vrede gesloten? Ik geef deze drie maanden.' Dit komt uit de lachende mond van zijn zwager Wellyfed; John Williamson, Johanes man, stelt een weddenschap voor: drie maanden dus, tegen zes? Dan herinnert hij zich dat het een ernstige gelegenheid is.

'Sorry, Torn,' zegt hij, en hij stort zich in een hoestbui. Johanes stem klinkt er dwars doorheen: 'Als die oude gokker zo blijft hoesten, doet de winter hem de das om, en dan trouw ik met jou, Torn.'

'Is dat zo?'

'O, absoluut. Als ik het juiste papiertje krijg van Rome.'

Het gezelschap lacht en verbergt zijn lach. Er worden blikken van verstandhouding gewisseld. Gregory zegt: Wat is daar zo leuk aan? Je kunt toch niet trouwen met de zus van je vrouw? Hij en zijn neven trekken zich in een hoek terug om privézaken te bespreken: Christopher en Will, Bets jongens, en Richard en Walter van Kat. Waarom hebben ze dat joch Walter genoemd? Hadden ze een herinnering aan hun vader nodig die na zijn dood rondwaarde, om ze voor te houden dat ze niet te gelukkig moesten worden? De familie komt weliswaar nooit bijeen, maar hij dankt de Lieve-Heer dat Walter niet meer onder hen is. Hij maant zichzelf dat hij zijn vader meer zachtmoedigheid zou moeten betonen, maar zijn zachtmoedigheid beperkt zich tot het betalen van de missen voor Walters ziel.

In het jaar voordat hij voorgoed terugkwam naar Engeland, was hij keer op keer de zee overgestoken, zonder een besluit te kunnen nemen; hij had zoveel vrienden in Antwerpen, naast goede zakelijke contacten, en naarmate de stad uitbreidde, wat die met het jaar deed, leek het steeds meer de juiste plaats te zijn. Als hij al heimwee had, was het naar Italië, naar het licht, de taal, de Tommaso die hij daar was geweest. Venetië had hem genezen van elke nostalgie naar de oevers van de Theems. Florence en Milaan hadden hem ruimere opvattingen gegeven dan die van degenen die waren thuisgebleven. Maar iets had er aan hem getrokken: nieuwsgierigheid naar wie er was doodgegaan en wie geboren, verlangen om zijn zussen terug te zien en te lachen - op een of andere manier valt er altijd om te lachen - om hun jeugd. Hij had Morgan Williams geschreven om te zeggen: Ik denk aan Londen als volgende halteplaats. Maar zeg het niet tegen mijn vader. Zeg hem niet dat ik thuiskom.

De eerste maanden probeerden ze hem over te halen. Luister, Walter is tot rust gekomen, je kent hem niet terug. Hij laat de fles nu staan. Nou ja, hij wist dat die hem zijn leven zou kosten. Tegenwoordig zie je hem niet meer in de rechtszaal.

Hij heeft zelfs al een keer zijn dienst vervuld als kerkmeester.

Wat, zei hij, en zich niet volgegoten met de miswijn? Er niet vandoor gegaan met het kaarsengeld?

Wat ze ook zeiden, ze kregen hem niet zover dat hij naar Putney ging. Hij wachtte meer dan een jaar, tot hij was getrouwd en vader geworden. Toen pas voelde hij zich veilig genoeg.

Hij was meer dan twaalf jaar in het buitenland geweest. De verandering die de mensen hadden ondergaan, was overdonderend. Hij had hen jong achtergelaten en ze waren verweekt of verscherpt hun middelbare leeftijd in gegaan. Wie voorheen lenig was, was nu pezig en verdord. De molligen waren molliger. Fijne trekken waren vervaagd en verzacht. Felle ogen stonden doffer. Er waren mensen die hij helemaal niet herkende, niet op het eerste gezicht. Maar Walter zou hij overal hebben herkend. Toen zijn vader op hem af liep, dacht hij: dat ben ik over twintig, dertig jaar, als ik gespaard blijf. Ze hadden gezegd dat de drank bijna zijn einde had betekend, maar hij zag er niet halfdood uit. Hij zag eruit zoals hij er altijd had uitgezien: alsof hij je met één klap tegen de vlakte kon slaan en daar ook zomaar toe kon besluiten. Zijn krachtige, gedrongen lichaam was breder en grover geworden. Er was amper een grijze haar te zien in de dikke krullen. Zijn blik schoot heen en weer; kleine ogen, fel goudbruin. In een smidse moetje goede ogen hebben, zei hij altijd. Overal waar je komt, heb je goede ogen nodig, anders bestelen ze je waar je bij staat.

'Waar heb jij gezeten?' zei Walter. Ooit zou hij kwaad hebben geklonken, nu klonk hij hooguit geïrriteerd. Alsof zijn zoon een boodschap was wezen doen in Mortlake en er de tijd voor had genomen.

'O ... overal en nergens,' zei hij.

'Je ziet eruit als een buitenlander.'

'Ik kom ook uit het buitenland.'

'Wat heb je allemaal uitgevoerd?'

Hij kon zich voorstellen dat hij zou zeggen: 'Van alles en nog wat.'

Hij zei het ook echt.

'En wat voor van alles en nog wat voer je nou uit?'

'Ik studeer rechten.'

'Rechten!' zei Walter. 'Als het niet aan die zogenaamde wet had gelegen, waren we heren. Van een landgoed. Van een heleboel landgoederen hier.'

Dat is een interessant standpunt, denkt hij. Als vechten, schreeuwen, groter, beter, brutaler, schaamtelozer zijn dan de rest van de wereld betekent dat je een heer bent, dan zou Walter er zeker een zijn. Maar het is nog erger: Walter meent dat hij aanspraken heeft. Hij kende het hele verhaal nog van vroeger: ooit waren de Cromwells een rijke familie, we

bezaten land. 'Wanneer, waar?' vroeg hij dan, waarop Walter zei: 'Ergens in het noorden, daar bovenin!' en tegen hem tekeerging omdat hij de spot met hem dreef. Zijn vader hield er niet van dat men hem niet geloofde, zelfs niet wanneer hij aperte leugens verkocht. 'Hoe komt het dan dat we zo laag gezonken zijn?' vroeg hij, en dan stak Walter een tirade af over advocaten en bedriegers en over advocaten die allemaal bedriegers waren en land onder de eigenaar vandaan jatten. Als jij het nog begrijpt, zei Walter, want ik kan er niet bij, en ik ben geen domkop, jong. Hoe wagen ze het om me voor het gerecht te slepen omdat ik mijn beesten op de zogenaamde meent laat? Als ieder het zijne had, was dat mijn meent. Tja, als het land van de familie in het noorden lag, hoe was dat dan mogelijk? Zinloos om dat te zeggen; sterker nog, het was dé manier om een lesje te krijgen van Walters vuist. 'Maar was er dan geen geld?'

hield hij aan. 'Wat is daar dan mee gebeurd?' Eén keer maar, toen hij nuchter was, had Walter iets gezegd wat waar klonk, en voor zijn doen zelfs zinnig: Ik veronderstel, zei hij, ik veronderstel dat we het verkwanseld hebben. En als het eenmaal weg is, is het weg; geluk zie je nooit meer terug, als je het eenmaal verspeeld hebt. Hij heeft er in de loop van de jaren aan teruggedacht. De dag dat hij naar Putney was teruggekeerd, had hij gevraagd: 'Als de Cromwells inderdaad ooit rijk zijn geweest, en ik zou wat ervan over is boven tafel krijgen, zou je dan tevreden zijn?'

Zijn toon was kalmerend bedoeld, maar Walter viel moeilijk te kalmeren. 'O ja, en de zaken mooi verdelen zeker, hè? Jij en die lul van een Morgan met wie je zo dik bent. Het zijn mijn centen, als ieder het zijne had!'

'Het geld zou van de familie zijn.' Waar zijn we mee bezig, dacht hij, meteen ruzie, meteen vechten om rijkdom die niet eens bestaat? 'Je hebt een kleinzoon gekregen.' En hij voegt er, niet hardop, aan toe: En je komt niet bij hem in de buurt.

'O, die heb ik al zat,' zei Walter. 'Kleinzoons. En je vrouw, zo'n Nederlandse?'

Hij vertelde hem over Liz Wykys. Waarmee hij toegaf dat hij lang genoeg in Engeland was geweest om te trouwen en een kind te krijgen. 'Een rijke weduwe aan de haak geslagen,' zei Walter grinnikend.

'Dat was natuurlijk belangrijker dan mij komen opzoeken. Het zou ook eens niet. Je dacht zeker dat ik dood was. Advocaat, hè? Je was altijd brutaal genoeg. Een draai om je oren hielp er niets aan.'

'Maar God weet dat je het hebt geprobeerd.'

'Nou hou je je mond wel over werken in de smidse. En over je oom John helpen en slapen tussen de rapenschillen.'

'God nog aan toe, vader,' had hij gezegd, 'ze aten geen rapen op Lambeth Palace. Kardinaal Morton, rapen eten! Hoe kom je

erbij!'

Toen hij klein was en zijn oom John als kok in dienst was van de grote man, liep hij vaak weg naar het paleis in Lambeth, omdat de kans dat hij te eten kreeg daar groter was. Dan hing hij rond bij de ingang het dichtst bij de rivier - indertijd had Morton zijn enorme poortgebouw nog niet laten neerzetten - en bekeek hij het komen en gaan van mensen, vroeg wie wie was en herkende hen de volgende keer aan de kleur van hun kleding en de dieren en dingen die op hun schild waren geschilderd. 'Sta niet zo te lummelen,' snauwden ze tegen hem, 'laat je handen wapperen.'

Andere kinderen lieten hun handen wapperen in de keuken door af en aan te sjouwen, met hun kleine vingers zangvogels te plukken of aardbeien van hun kroontjes te ontdoen. Telkens wanneer het etenstijd was, stelde de huishoudelijke staf zich in rijen op in de gangen naar de keukens, en bracht het tafellinnen en het tafelschip naar binnen. Zijn oom John mat de broden af, en als ze niet precies goed waren, werden ze in een mand gegooid voor het lagere personeel. De broden die zijn goedkeuring konden wegdragen, telde hij op weg naar binnen; door naast hem te staan alsof hij zijn hulpje was, leerde hij tellen. Daar gingen de vleesgerechten, de kaas, het gesuikerde fruit en de gekruide wafels de eetzaal in, naar de dis van de aartsbisschop; destijds was hij nog geen kardinaal. De kliekjes die terugkwamen, werden verdeeld. Het keukenpersoneel kreeg de eerste keus. Dan het armenhuis en het hospitaal, en de bedelaars bij de poort. Wat voor hen niet geschikt was, ging het rijtje af van de kinderen tot de varkens. Elke morgen en avond verdienden de jongens hun kost door de achtertrappen op te rennen met bier en brood om op de dressoirs klaar te zetten voor de pages van de kardinaal, jonge heren van goeden huize. De pages bedienden aan tafel, zodat ze belangrijke lieden leerden kennen. Ze luisterden naar hun gesprekken en leerden ervan. Als ze niet aan tafel bedienden, leerden ze uit lijvige boekdelen van hun muziekmeesters en andere meesters, die met ruiker en pomander in de hand door het huis gingen en Grieks spraken. Een van de pages werd hem aangewezen: meester Thomas More, van wie de aartsbisschop zelf zegt dat hij een belangrijk man zal worden, nu al zo geleerd en zo scherpzinnig.

Op een dag bracht hij een tarwebrood naar boven, legde het in de kast en treuzelde, en meester Thomas vroeg: 'Wat treuzel je?' Maar hij gooide hem niets naar het hoofd. 'Wat staat er in dat dikke boek?'

vroeg hij, en meester Thomas antwoordde glimlachend: 'Woorden, woorden en niets dan woorden.'

Meester More wordt dit jaar veertien, zegt iemand. Hij gaat naar Oxford. Hij weet niet waar Oxford is, en of hij erheen wil of wordt gestuurd. Een jongen kan gestuurd worden, en

meester Thomas is nog geen man.

Veertien is twee keer zeven. Ben ik zeven? vraagt hij. Niet meteen ja zeggen. En, ben ik zeven? Zijn vader zegt: Kat, om godswil, verzin een verjaardag voor hem. Zeg hem wat je wilt, maar zorg dat hij zijn kop houdt.

Wanneer zijn vader zegt: Ik kan je niet meer zien, maakt hij dat hij wegkomt uit Putney en gaat naar Lambeth. Wanneer oom John zegt: We hebben deze week meer dan genoeg hulpjes, en: Ledigheid is des duivels oorkussen, gaat hij maar weer naar Putney. Soms krijgt hij iets mee voor thuis. Soms een met de pootjes aan elkaar gebonden koppel duiven, hun snavels open en bebloed. Hij loopt langs de rivieroever en laat ze om zijn hoofd zwieren, en dan lijkt het of ze vliegen, tot er iemand naar hem schreeuwt: Hou daarmee op! Hij kan nooit iets doen zonder dat er iemand schreeuwt. En geen wonder, zegt oom John, als je continu streken uithaalt en altijd daar te vinden bent waar je niets te zoeken hebt.

In een klein, koud vertrek aan een van de keukengangen maakt een vrouw die Isabella heet marsepeinen figuurtjes voor de aartsbisschop en zijn vrienden om na het diner toneelstukken mee op te voeren. Sommige figuurtjes zijn helden, zoals prins Alexander, prins Caesar, andere heiligen: Vandaag maak ik Sint Thomas, zegt ze. Op een dag maakt ze marsepeinen dieren en ze geeft hem een leeuw. Je kunt hem eten, zegt ze; hij zou hem liever bewaren, maar volgens Isabella valt hij algauw uiteen. 'Heb je geen moeder?' vraagt ze. Hij leert lezen van de neergekrabbelde bestellingen die uit de provisiekamers van de huismeester komen; voor tarwebloem of gedroogde bonen, voor graan of eendeneieren. Wat Walter betreft, is het nut van leren lezen dat je misbruik kunt maken van degenen die het niet kun-nen; om diezelfde reden moet je leren schrijven. Zijn vader stuurt hem derhalve naar de priester. Maar weer kan hij geen goed doen, omdat priesters er rare regels op na houden: hij zou speciaal voor de les moeten komen en niet onderweg van wat hij verder uitspookt, en zonder pad in zijn tas of messen die geslepen moeten worden, en evenmin onder de krassen en blauwe plekken van een van de deuren (deuren die Walter heten) waar hij continu tegenaan loopt. De priester schreeuwt en vergeet hem te eten te geven, dus gaat hij maar weer naar Lambeth. De dagen dat hij in Putney opduikt, zegt zijn vader: Waar voor den duvel heb jij gezeten? Tenzij hij binnen bezig is, boven op een stiefmoeder. Sommige stiefmoeders gaan maar zo kort mee dat zijn vader het al voor gezien heeft gehouden en hen op straat heeft geschopt tegen de tijd dat hij thuiskomt, maar Kat en Bet vertellen over hen, gillend van de lach. Eén keer vraagt de stiefmoeder van de dag als hij binnenkomt: 'Van wie is dit jong?' en ze probeert hem naar buiten te werken.

Op een dag vindt hij, als hij bijna thuis is, de eerste Bella op straat, en hij ziet dat niemand haar wil hebben. Ze is niet groter dan een kleine rat en zo in shock en koud dat ze niet eens jankt. In de ene hand draagt hij haar naar huis, in de andere een kaasje, gewikkeld in salieblaadjes.

De hond sterft. Zijn zus Bet zegt: Je kunt toch een andere nemen. Hij speurt de straten af, maar vindt er nooit een. Er zijn wel honden, maar die zijn van iemand.

Het kan lang duren om van Lambeth naar Putney te komen, en soms eet hij het cadeau op, als het niet rauw is. Maar als hij alleen een kool meekrijgt, rolt en smijt hij ermee en schopt er net zo lang tegenaan tot het ding helemaal, helemaal vernietigd is. Op Lambeth loopt hij de tafelbedienden achterna en als ze een getal noemen, onthoudt hij het; ze zeggen: Als je geen tijd hebt om het op te schrijven, zeg het dan gewoon tegen Johns neefje. Hij werpt een blik op een zak van wat er dan ook is besteld, en waarschuwt zijn oom dat hij het na moet wegen.

's Avonds, als het nog licht is en alle pannen zijn schoongeschuurd, gaan de jongens op Lambeth naar buiten voor een potje voetbal. Hun kreten stijgen op. Ze vloeken, botsen tegen elkaar op en vechten met hun vuisten en soms met hun tanden tot iemand schreeuwt dat ze ermee op moeten houden. Vanuit het open raam klinkt een meerstemmig lied dat de jongeheren in hun zorgvuldig geschoolde kopstem zingen.

Soms verschijnt het gezicht van meester Thomas More. Hij zwaait naar hem, maar meester Thomas kijkt zonder herkenning naar de kinderen beneden. Hij glimlacht neutraal, en zijn blanke boekenwurmhand trekt de luiken dicht. De maan komt op. De pages gaan naar hun rolbedden. De keukenkinderen wikkelen zich in zakgoed en slapen bij de haard.

Hij herinnert zich een zomeravond waarop de voetballers stil naar boven hadden staan kijken. Het schemerde. De toon van één enkele blokfluit hing trillend in de lucht, ijl en doordringend. Een ekster pikte de toon op en kraste mee vanuit een struik bij het hek aan de waterkant. Een jollenman floot zijn antwoord vanaf de rivier. 1527: wanneer de kardinaal terugkomt uit Frankrijk, geeft hij dadelijk bevel banketten voor te bereiden. Er worden Franse ambassadeurs verwacht om zijn concordaat te bezegelen. Niets, zegt hij, maar dan ook niets is te goed voor deze heren.

Het hof verlaat Beaulieu op 27 augustus. Kort daarna ziet Henry de teruggekeerde kardinaal in eigen persoon, voor het eerst sinds begin juni. 'Je zult te horen krijgen dat de koning me een kille ontvangst gaf,' zegt Wolsey, 'maar ik kan je zeggen dat dat niet het geval was. Wel dat zij - lady Anne - erbij was ... dat wel.'

Zo op het eerste gezicht is een groot deel van zijn missie mislukt. De kardinalen weigerden zich in Avignon bij hem te voegen, met het excuus dat zij in die hitte niet naar het zuiden wilden. 'Maar nu heb ik een beter plan,' zegt hij. 'Ik zal de paus vragen me een medegezant te sturen en dan zorg ik dat de zaak van de koning in Engeland wordt beslecht.'

Tijdens uw verblijf in Frankrijk, zegt hij, is mijn vrouw Elizabeth gestorven.

De kardinaal kijkt op. Zijn handen schieten naar zijn hart. Zijn rechterhand kruipt naar het crucifix dat hij draagt. Hij vraagt hoe het zich heeft voorgedaan. Hij luistert. Zijn duim strijkt over het gemartelde lichaam van God, steeds weer, alsof het een willekeurige klomp metaal is. Hij buigt zijn hoofd. 'Wie God liefheeft..." mompelt hij. Ze zitten in stilte. Om de stilte te verbreken, begint hij de kardinaal onnodige vragen te stellen. Hij heeft nauwelijks een verslag nodig van de strategische zetten van de afgelopen zomer. De kardinaal heeft beloofd om te helpen een Frans leger te financieren dat Italië zal binnenvallen en zal proberen de keizer te verjagen. Terwijl dit zijn beloop heeft, zal de paus, die zojuist niet alleen het Vaticaan heeft verloren maar ook de pauselijke staten, en die bovendien heeft moeten meemaken dat Florence zijn De Medici-familieleden buiten de poort heeft gezet, dankbaar zijn en schatplichtig aan koning Henry. Maar waar het een duurzame toenadering tot de Fransen betreft, deelt hij, Cromwell, het scepticisme van zijn vrienden in de stad. Als je ooit in Parijs of Rouen op straat een moeder haar kind aan de hand hebt zien meesjorren en haar hebt horen zeggen: 'Hou op met dat gekerm, of ik roep de Engelsen', dan ben je geneigd te geloven dat elk akkoord tussen de beide landen louter formeel en hoogst vluchtig is. Het vermogen tot vernietiging dat ze altijd aan de dag hebben gelegd wanneer ze van hun eiland kwamen, wordt de Engelsen nooit vergeven. Engelse legers verwoestten het land waar ze door trokken. Als volgens een vooropgezet plan voerden ze elke door de ridderlijke code voorgeschreven liturgische ceremonie uit en lapten ze elk oorlogsrecht aan hun laars. De veldslagen stelden niets voor; wat zijn sporen achterliet, was hetgeen ze tussen de veldslagen in deden. Ze plunderden en verkrachtten in een straal van veertig kilometer rond hun marsroute. Ze staken de oogst op het veld in brand en de huizen met bewoners en al. Ze namen steekpenningen aan in klinkende munt en in natura, en wanneer ze ergens hun kamp hadden opgeslagen, lieten ze de plaatselijke bewoners betalen voor elke dag dat die ongemoeid werden gelaten. Ze vermoordden geestelijken en hingen hen naakt op op het markplein. Alsof het ongelovigen betrof, plunderden ze de kerken, stopten de miskelken in hun plunjezak, stookten hun kookvuur met de kostbare boeken; ze strooiden relieken rond en stripten altaren kaal. Ze spoorden

de familie van de doden op en eisten dat de levenden losgeld voor ze betaalden; als de levenden niet konden betalen, staken ze de lijken voor hun ogen in brand; zonder formaliteiten, zonder één woord van gebed, ontdeden ze zich van de doden zoals je je zou ontdoen van de karkassen van zieke beesten.

Met dit in het achterhoofd kunnen de koningen elkaar dan wel vergeven, maar de volken zeker niet. Dit zegt hij niet tegen Wolsey, die al genoeg slecht nieuws te wachten staat. In diens afwezigheid had de koning een eigen gezantschap naar Rome gestuurd om in het geheim te onderhandelen. De kardinaal was erachter gekomen, en het was natuurlijk op niets uitgelopen. 'Maar als de koning niet openhartig is, dan helpt het onze zaak niet.'

Nooit eerder heeft hij met zulke zwendel te maken gehad. Het punt is dat de koning weet dat zijn zaak rechtelijk gezien zwak staat. Hij weet het, maar wil het niet weten. Hij heeft zichzelf ervan overtuigd dat hij nooit getrouwd is geweest en nu dus vrij is om te trouwen. Of beter gezegd: zijn wil is daarvan overtuigd, maar zijn geweten niet. Hij kent het kerkrecht, en waar zijn kennis tekortschiet, heeft hij zichzelf tot expert uitgeroepen. Henry was, als jongere broer, opgevoed en opgeleid voor de Kerk, en binnen de Kerk voor de hoogste functies.

'Als Arthur, de broer van Zijne Koninklijke Hoogheid, had geleefd,' zegt Wolsey, 'dan was Zijne Koninklijke Hoogheid de kardinaal geweest, en niet ik. Iets om bij stil te staan. Weet je wel, Thomas, dat ik geen dag vrij heb gehad, sinds ... sinds ik aan boord ben gestapt, veronderstel ik. Sinds de dag dat ik zeeziek was, nog in Dover.'

Ze hadden het Nauw één keer samen overgestoken. De kardinaal had benedendeks tot God liggen bidden, maar hij, gewend als hij was aan de reis, had de tijd aan dek doorgebracht met het schetsen van de zeilen en de tuigage en van theoretische schepen met theoretische tuigage, en met pogingen om de kapitein ervan te overtuigen dat er - 'met alle respect voor uw kunnen', zei hij - een manier was om meer snelheid te maken. De kapitein dacht erover na en zei: 'Als je je eigen koopvaarder uitrust, kun je het zo aanpakken. Natuurlijk ziet elk christelijk schip je aan voor een piraat, dus als je in moeilijkheden raakt, sta je er alleen voor. Zeelui,' verklaarde hij, 'houden niet van nieuwigheid.'

'Net zomin als wie dan ook,' had hij gezegd. 'Niet voor zover ik weet.'

Er kunnen geen nieuwigheden zijn in Engeland. Er kunnen in een nieuw jasje gestoken ouwigheden zijn of nieuwigheden die zich voordoen als ouwigheden. Om vertrouwen te winnen moeten nieuwe mannen zichzelf bedenken met een eeuwenoude stamboom, zoals die van Walter, of in dienst gaan bij eeuwenoude families. Probeer het niet op eigen

kracht te klaren, want ze houden je voor een piraat. Deze zomer, met de kardinaal weer op vaste grond, haalt hij zich die reis voor de geest. Hij wacht tot de vijand langszij ligt en de gevechten van man tegen man beginnen.

Maar eerst gaat hij naar de keukens om te zien hoe ze vorderen met de meesterwerken waarmee ze indruk willen maken op de Franse afgevaardigden. De spits staat al op het suikeren model van St Paul's, maar ze hebben problemen met het kruis en de bal erbovenop. Hij zegt: 'Maak marsepeinen leeuwen; de kardinaal wil ze.'

Ze laten hun ogen rollen en zeggen: Komt er dan geen einde aan?

Sinds zijn terugkeer uit Frankrijk is hun meester ongewoon chagrijnig. Niet alleen de openlijke mislukkingen wekken zijn misnoegen, maar ook het vuile werk achter de schermen. Er werden hekeldichten en schotschriften tegen hem gepubliceerd, en hij had ze nog niet opgekocht of er verscheen een nieuwe lading op de markt. Alle dieven in Frankrijk leken zich samen te trekken rond zijn bagagestoet, en al liet hij in Compiègne zijn gouden vaatwerk de klok rond bewaken, een snotneus bleek langs de personeelstrappen af en aan te lopen om de borden door te geven aan een of andere gewiekste rover die hem had opgeleid.

'Hoe is dat afgelopen? Hebben jullie hem te pakken gekregen?'

'De gewiekste rover werd in het blok gezet. De snotneus is ervandoor gegaan. En op een nacht is een onverlaat mijn slaapvertrek in geslopen en heeft bij het raam een tekening in het houtwerk gekerfd...'

De volgende ochtend was een baan vroeg zonlicht dwars door mist en regen op een galg gevallen waaraan een kardinaalsmuts bungelde. En weer regent het deze zomer weken aan één stuk. Hij zou durven zweren dat het nooit licht is geworden. De oogst is geruïneerd. De koning en de kardinaal wisselen recepten uit voor pillen. Bij de geringste nies legt de koning alle staatszorgen neer en schrijft zichzelf een ontspannen dag voor van muziek maken of wandelen - mocht de regen afzwakken - in zijn park. 's Middags zonderen hij en Anne zich nu en dan af. De roddel gaat dat ze hem toestaat haar uit te kleden,

's Avonds houdt goede wijn de kilte op afstand, en wijst Anne, die de Bijbel leest, hem op krachtige Bijbelse aanbevelingen. Na het diner raakt hij verzonken in gepeins, zegt dat de koning van Frankrijk zich wel vrolijk zal maken om hem, dat de keizer vast ook lacht. Na het donker zucht de koning onder zijn liefdesleed. Hij is zwaarmoedig, onbereikbaar soms. Hij drinkt veel en slaapt diep, slaapt alleen; hij wordt wakker en omdat hij sterk is en nog altijd jong, is hij vol optimisme, helder van geest, klaar voor een

nieuwe dag. Bij daglicht is zijn zaak veelbelovend.

De kardinaal legt zijn werk niet neer als hij ziek is. Hij gaat door aan zijn bureau, al niezend, kwakkelend en klagend.

Terugblikkend is het gemakkelijk te zeggen waar de neergang van de kardinaal begon, maar indertijd was het dat niet. Blik terug, en je herinnert je dat je op zee was. De kim kantelde beschonken, en de kustlijn lag verloren in de mist.

Het wordt oktober, en zijn zussen, Mercy en Johane halen de kleren tevoorschijn van zijn overleden vrouw en verknippen ze voorzichtig tot nieuwe patronen. Niets wordt verspild. Van elk lapje goede stof wordt iets anders gemaakt.

Met Kerstmis zingt het hof:

As *the holly groweth green*
And never changes hue
So I am, and ever hath been,
Unto my lady true.
Green groweth the holly, so doth the ivy.
Though winter blasts blow ever so high.
As the holly groweth green,
With ivy all alone,
When flowers cannot be seen
And greenwood leaves begane,
Green groweth the holly.

Lente 1528: Thomas More, in kuierpas, joviaal, sjofel. 'Precies de man,' zegt hij. 'Thomas, Thomas Cromwell. Precies de man die ik moest hebben.'

Hij is joviaal, eeuwig joviaal; zijn hemdskraag is groezelig. 'Ga je dit jaar nog naar Frankfort, meester Cromwell? Niet? Ik dacht dat de kardinaal je misschien naar de markt zou sturen om onder de ketterse boekverkopers te komen. Hij smijt met geld om hun schrijfsels op te kopen, maar de strontvloed blijft maar komen.'

In zijn pamfletten tegen Luther noemt More de Duitse taal stront. Hij noemt Luthers mond 's werelds anus. Je zou van Thomas More niet verwachten dat hij dergelijke taal bezigt, maar dat doet hij wel. Niemand roert de Latijnse tong zo obsceen als hij.

'Niet echt mijn tak van sport,' zegt Cromwell, 'boeken van ketters. Met ketters in het buitenland wordt in het buitenland afgerekend. Gezien de universaliteit van de Kerk.'

'O, maar als die Bijbellui eenmaal in Antwerpen terechtkomen, weet je ... Wat een stad! Geen bisschop, geen universiteit, geen behoorlijke leerstoel, geen behoorlijke autoriteiten die de wildgroei aan zogenaamde vertalingen een halt kunnen toeroepen, vertalingen van de Schrift die in mijn ogen kwaadaardig en opzettelijk misleidend zijn ... Maar dat weet je natuurlijk, je hebt er een paar jaar gewoond. En nu is Tyndale gesignaleerd in Hamburg, zeggen ze. Jij zou hem toch herkennen, hè, als je hem zag?'

'Net als de bisschop van Londen. Net als jijzelf, misschien.'

'Zeker waar. Zeker waar.' More bepeinst het. Hij kauwt op zijn lip.

'En jij zegt: Tja, het is niet de taak van een advocaat om achter valse vertalingen aan te gaan. Maar ik hoop een zaak te maken tegen de broeders wegens opruiing, snap je?' De broeders, zegt hij; het is een grapje van hem; de verachting druipt ervan af. 'Als er sprake is van een misdrijf tegen de staat, dan treden onze verdragen in werking, dan kan ik ze laten uitleveren. Mogen ze zich voor een zuiverder hof verantwoorden.'

'Heb je opruiing aangetroffen in Tyndales werk?'

'Ah, meester Cromwell!' More wrijft zich in zijn handen. 'Ik geniet van je, echt waar. Nu voel ik me zoals een muskaatnoot zich moet voelen als hij wordt geschraapt. Een mindere man - een mindere advocaat - zou zeggen: "Ik heb Tyndales werk gelezen en tref er niets aanstootgevends in aan." Maar Cromwell laat zich niet grijpen: hij kaatst de bal terug en vraagt in plaats daarvan of ik Tyndale gelezen heb? En ik geef het toe. Ik heb de man uitentreuren bestudeerd. Ik heb zijn zogenaamde vertaling uiteengerafeld, en wel letter voor letter. Ik lees hem, natuurlijk doe ik dat. Met toestemming. Van mijn bisschop.'

'In Sirach staat: "Wie met pek omgaat, wordt ermee besmet." Tenzij hij Thomas More heet.'

'Kijk, kijk. Ik wist dat je je Bijbel kende! Heel gevat. Maar als een priester de biecht afneemt, en de inhoud ervan is losbandig, maakt dat dan een losbandige mens van de priester zelf?' Bij wijze van schijnbeweging neemt hij zijn hoed af en vouwt hem verstrooid op, één keer, twee keer; zijn felle, vermoeide blik schiet rusteloos naar links en naar rechts, alsof hem van alle kanten het zwijgen opgelegd kan worden. 'En ik meen dat de kardinaal van York zelf zijn jonge godgewijden ook toestemming heeft gegeven om de pamfletten van die sektariërs te lezen. Misschien rekent hij jou mee in zijn dispensaties. Is dat zo?'

Het zou raar zijn als de kardinaal zijn advocaat meerekende, maar advocaten hebben dan ook een raar vak. 'En zo is de cirkel rond,' zegt hij.

More kijkt hem stralend aan. 'Het is tenslotte lente. Binnenkort dansen we rond de meipaal. Goed weer voor een zeereis. Je zou meteen wat aan je wolhandel kunnen doen, of pluk je tegenwoordig alleen mensen kaal? En als de kardinaal je zou vragen om naar Frankfort te gaan, zou je dat doen, neem ik aan? Als hij een of ander kloostertje opgeheven wil hebben, wanneer de bezittingen hem aanstaan, wanneer hij de monniken te oud vindt, God zegene ze, en een tikje seniel; wanneer de schuren vol zijn, de vijvers rijk voorzien van vis, het vee vet en de abt oud en uitgeteerd... dan zit jij al te

paard, Thomas Cromwell. Noord, zuid, oost of west. Jij en je kleine gezellen.'

Ieder ander zou hiermee aansturen op ruzie. Thomas More stuurt aan op een uitnodiging voor het diner. 'Kom eens langs in Chelsea,' zegt hij. 'De conversatie is uitstekend, en we zouden het leuk vinden als je eraan bijdroeg. Onze tafel is eenvoudig maar goed.'

Volgens Tyndale is een jongen die borden wast in de keuken God even welgevallig als een prediker op de preekstoel of de apostel op de oever van het Meer van Galilea. Misschien, denkt hij, moest ik Tyndales mening maar achterwege laten. More geeft een klopje op zijn arm. 'Heb je geen nieuwe trouwplannen, Thomas? Niet? Misschien wel zo wijs. Mijn vader zegt altijd: een vrouw kiezen is net als je hand in een zak vol kronkelende wezens stoppen, met zes slangen tegen één paling. Hoe groot is de kans dat je er die paling uit trekt?'

'En je vader is ... hoe vaak? Drie keer getrouwd?'

'Vier.' Hij glimlacht. De glimlach is echt; hij trekt rimpeltjes in zijn ooghoeken. Hij loopt door met een 'Je voorbidder, Thomas' ten afscheid. Toen Mores eerste vrouw stierf, was haar opvolgster in huis voor het lijk goed en wel koud was. More zou priester zijn geworden, ware het niet dat het vlees zijn ongelegen eisen aan hem stelde. Hij wilde geen slechte priester zijn, dus werd hij echtgenoot. Hij was verliefd geworden op een meisje van zestien, maar haar zus was op haar zeventiende nog niet getrouwd; hij nam de oudste, opdat haar trots niet werd gekrenkt. Hij hield niet van haar; ze kon lezen noch schrijven. Hij hoopte dat het verholpen kon worden, maar kennelijk niet. Hij probeerde haar preken vanbuiten te laten leren, maar ze morde en hield stijfkoppig vast aan haar onwetendheid. Daarop nam hij haar mee naar haar vader, die voorstelde dat hij haar een pak ransel zou geven, wat haar zo bang maakte dat ze zwoer dat ze nooit meer zou morren. 'En dat heeft ze ook nooit meer gedaan,' zou More zeggen.

'Al leerde ze ook geen preken.' Maar blijkbaar hadden de onderhandelingen hem voldaan gestemd: de eer was aan alle kanten gered. De stijfkoppige vrouw gaf hem kinderen, en toen ze op haar vierentwintigste stierf, trouwde hij met een weduwe uit de stad, gevorderd in leeftijd en stijfkoppigheid: weer een die niet kon lezen. En daar heb je het: als je toch zo toegeeflijk naar jezelf bent dat je je zin om met een vrouw samen te leven doordrijft, laat het dan omwille van je ziel met een vrouw zijn die je waarlijk verafschuwt.

Kardinaal Campeggio, die op Wolseys verzoek door de paus naar Engeland wordt gestuurd, was een getrouwd man voor hij priester werd. Het maakt hem bij uitstek geschikt om Wolsey - die natuurlijk geen ervaring heeft met huwelijkse problemen - te helpen bij de volgende stap om de hartenwens

van de koning te hinderen. Hoewel het keizerlijke leger zich uit Rome heeft teruggetrokken, heeft een springvloed aan onderhandelingen geen definitief resultaat opgele-verd. Stephen Gardiner is naar Rome geweest met een brief van de kardinaal, waarin die een lofzang houdt op lady Anne en probeert de paus af te brengen van elke dwalende notie die hij er maar op na zou kunnen houden dat de koning eigenzinnig en wuft is in zijn keuze van een bruid. De kardinaal had lang gezeten op de brief met de opsomming van haar deugden en hem eigenhandig geschreven. 'Vrouwelijke bescheidenheid ... kuisheid ... kan ik kuisheid noemen?'

'Dat kunt u maar beter doen, ja.'

De kardinaal kijkt op. 'Weet je soms iets?' Hij aarzelt en zet zich weer aan zijn brief. 'Geschikt om kinderen te baren? Haar familie is in elk geval vruchtbaar. Liefhebbende en loyale dochter van de Kerk... Te veel gezegd, misschien ... Ze zeggen dat ze de Schrift in het Frans op haar kamer heeft staan en haar dames eruit laat lezen, maar daar heb ik geen zekerheid over ...'

'Koning Francois staat de Bijbel in het Frans toe. Ze zal haar Bijbelkennis daar hebben opgedaan.'

'Ah, maar vrouwen, zie je. Vrouwen die de Bijbel lezen, weer zo'n strijdpunt. Kent ze broeder Maartens standpunt over de plaats van een vrouw? We moeten niet treuren, zegt hij, als onze vrouw of dochter in het kraambed sterft: ze doet slechts hetgeen waarvoor God haar heeft geschapen. Uitermate cru, die broeder Maarten, uitermate hardhoofdig. En wie weet is ze geen Bijbelvrouw. Wie weet is het louter kwaadsprekerij. Wie weet heeft ze gewoon genoeg van geestelijken. Ik wilde dat ze mij haar moeilijkheden niet aanrekende. Of in elk geval iets minder.'

Lady Anne stuurt vriendelijke woorden naar de kardinaal, maar hij vermoedt dat ze die niet meent. Als ik zeker wist dat het me een nietigverklaring voor de koning zou opleveren,' had hij gezegd, 'dan ging ik persoonlijk naar het Vaticaan, liet ik mijn aders openen en de documenten in mijn eigen bloed opmaken. Denk je dat het Anne tevreden zou stellen als ze dat wist? Nee, ik dacht al van niet, maar mocht je een van de Boleyns spreken, doe het aanbod dan toch maar. Trouwens, je hebt vast wel gehoord van ene Humphrey Monmouth? Hij is degene die Tyndale zes maanden onderdak heeft verschaft voordat hij de benen nam naar god weet waar. Ze zeggen dat hij hem nog altijd geld stuurt, maar dat kan met geen mogelijkheid waar zijn, want hoe kan hij weten waar het heen moet? Monmouth ... Ik noem zijn naam maar. Omdat ... ja, waarom eigenlijk?' De kardinaal had zijn ogen dichtgedaan. 'Omdat ik hem maar noem.'

De bisschop van Londen heeft zijn eigen gevangenissen al vol zitten. Hij sluit lutheranen en sektariërs op in Newgate en

Fleet, samen met gewone misdadigers. Daar blijven ze tot ze hun geloof verzaken en publiekelijk boete doen. Als ze terugvallen, worden ze verbrand; er bestaat geen tweede kans.

Als er een inval wordt gedaan bij Monmouth thuis, zijn er geen verdachte geschriften te vinden. Het is bijna alsof hij tevoren werd gewaarschuwd. Er zijn boeken noch brieven die hem met Tyndale en zijn vrienden in verband brengen. Toch wordt hij meegenomen naar de Tower. Zijn familie staat doodsangsten uit. Monmouth is een zachtmoedig, vaderlijk mens, een meester-manufacturier, geliefd bij zijn gilde en in de rest van de stad. Hij geeft aan de armen en koopt stof, zelfs als de handel terugloopt, om de wevers aan het werk te houden. Zijn gevangenschap is zonder twijfel bedoeld om hem te breken; zijn zaak staat op het randje van faillissement tegen de tijd dat hij vrijkomt. Ze moeten hem wel laten gaan wegens gebrek aan bewijs, omdat je van een hoopje as in de haard nu eenmaal niets kunt maken. Monmouth zelf was een hoopje as geweest als Thomas More zijn zin had gekregen. 'Je hebt ons nog niet opgezocht, meester Cromwell,' zegt hij. 'Nog steeds droog brood aan het breken in kelders? Ach, mijn tong is scherper dan je verdient. Wij moeten vrienden worden, weet je.'

Het klinkt als een dreigement. More gaat verder, herhaalt hoofdschuddend: 'We moeten vrienden worden.'

As, droog brood. Engeland is altijd al een ellendig land geweest, zegt de kardinaal, een thuis voor een verstoten en verlaten volk, dat langzaam naar zijn verlossing toe werkt en door God met speciale beproevingen wordt bedacht. Als Engeland onder Gods vervloeking verkeert of onder een kwade betovering, dan heeft het er een tijdlang de schijn van gehad dat die betovering verbroken was door de gouden koning en zijn gouden kardinaal. Maar die gouden jaren zijn voorbij, en de komende winter bevriest de zee; de mensen die het zien, blijft het hun leven lang bij.

Johane is met haar man John Williamson en de kleine Johane - Jo, zoals de kinderen haar noemen, omdat ze te klein lijkt voor een volledige naam - bij hen op Austin Friars ingetrokken. John Williamsons hulp wordt gewenst in Cromwells zaak. 'Thomas,' vraagt Johane, 'waar hou je je tegenwoordig eigenlijk mee bezig?'

Op die manier houdt ze hem aan de praat. 'Het is mijn werk,' zegt hij, 'om mensen rijk te maken. Dat kan op veel manieren, en John gaat me erbij helpen.'

'Maar John hoeft toch niet rechtstreeks zaken te doen met de kardinaal, hè?'

Het gerucht doet de ronde dat bepaalde mensen - machtige mensen - tegen de koning hebben geklaagd, en dat de koning tegen Wolsey heeft geklaagd, over de kloostergemeenschappen die hij heeft opgeheven. Ze denken niet aan wat de kardinaal

met het vrijgekomen vermogen tot stand heeft gebracht; ze denken niet aan zijn scholen, aan de studenten die hij onderhoudt, aan de bibliotheken die hij opricht. Ze zijn alleen geïnteresseerd in een deel van de buit. En omdat ze het nakijken hebben gekregen, doen ze het voorkomen alsof de monniken weerloos en weeklagend op straat zijn achtergelaten. Dat zijn ze niet. Ze zijn overgeplaatst naar grotere gemeenschappen onder betere leiding. Sommige jongere monniken zijn ontslagen, jongens zonder roeping. Als hij hen ondervraagt, merkt hij gewoonlijk dat ze niets weten, wat de vloer aanveegt met de bewering dat de abdijen bakens van geleerdheid zijn. Ze werken zich hakkelend door een Latijns gebed, maar als je zegt: 'Nou, vooruit, vertel eens wat het betekent,' dan zeggen ze: 'Wat het betekent, meester?' alsof woorden en hun betekenis zo iel met elkaar verbonden zijn dat hun tuier bij het geringste rukje breekt.

'Maak je geen zorgen om wat de mensen zeggen,' zegt hij tegen Johane. 'Ik draag de verantwoordelijkheid, ik alleen.'

De kardinaal heeft de klachten uiterst hooghartig aangehoord. Grimmig heeft hij de namen van de klagers in zijn dossier genoteerd. Vervolgens heeft hij die lijst uit zijn dossier gehaald en met een strakke glimlach aan zijn zaakwaarnemer gegeven. Hij geeft alleen om zijn nieuwe gebouwen, met zijn banier er wapperend boven en zijn wapen in reliëf in het metselwerk; hij plundert Cambridge om de beste jonge wetenschappers naar Cardinal College te krijgen. Voor Pasen waren er problemen, toen de decaan erachter kwam dat zes van de nieuw geworvenen in het bezit waren van een aantal verboden boeken. Sluit ze vooral op, zei Wolsey, sluit ze op en breng ze tot rede. Als het niet te warm ofte nat is, kom ik misschien zelf wel met ze praten. Het heeft geen zin om te proberen dit aan Johane uit te leggen. Ze wil alleen weten dat haar man niet binnen schootsafstand komt van de roddels die worden afgevuurd. 'Je zult wel weten wat je doet.' Haar blik schiet omhoog. 'Je ziet er in elk geval altijd uit alsof je dat weet, Torn.'

Haar stem, haar tred, haar opgetrokken wenkbrauw, haar opvallende lach, alles herinnert hem aan Liz. Soms draait hij zich om met het idee dat Liz de kamer in is gekomen.

De nieuwe regeling brengt Grace in verwarring. Ze weet dat haar moeders eerste echtgenoot Torn Williams heette; ze noemen hem in hun gebeden. Is oom Williamson dan zijn zoon? vraagt ze. Johane probeert het uit te leggen. 'Doe geen moeite,' zegt Anne. Ze tikt tegen haar hoofd. Haar snelle vinger veert tegen de zaadparels op haar kapje. 'Traag,' zegt ze.

Later zegt hij tegen haar: 'Grace is niet traag, ze is gewoon jong.'

'Ik kan me niet herinneren dat ik ooit zo suf was.'

'Iedereen is traag, behalve wij?'

Annes gezicht spreekt boekdelen: precies. 'Waarom trouwen mensen?'

'Zodat er kinderen kunnen komen.'

'Paarden trouwen niet. Maar er komen toch veulens.'

'Veel mensen,' zegt hij, 'vinden dat ze er gelukkiger van worden.'

'O ja, dat,' zegt Anne. 'Mag ik zelf kiezen wie mijn man wordt?'

'Ja, natuurlijk,' zegt hij, en hij bedoelt: tot op zekere hoogte.

'Dan kies ik Rafe.'

Even, twee hele minuten lang, heeft hij het gevoel dat zijn leven er weer bovenop komt. Dan denkt hij: hoe kan ik van Rafe vragen dat hij zo lang wacht? Hij moet een eigen gezin stichten. Zelfs over vijfjaar is Anne nog een erg jonge bruid.

'Ik weet het,' zegt ze. 'En de tijd gaat zo langzaam.'

Dat is waar; je lijkt altijd ergens op te wachten. 'Je hebt er goed over nagedacht,' zegt hij. Je hoeft voor haar niet uit te spellen dat ze het voor zich moet houden, dat weet ze al; je hoeft dit vrouwenkind niet door een gesprek te leiden met de kunstgrepen en weifelingen die de meeste vrouwen vereisen. Ze is geen teer bloempje, geen nachtegaal; ze is ... ze is een handelsavonturierster, denkt hij. Een doordringende blik om je bedoelingen bij te draaien en een stevige hand op een akkoord. Ze neemt haar kapje af, peutert aan de zaadparels en frunnikt aan een lok van haar donkere haar, die ze uit zijn spiralende krul trekt. Ze pakt de rest van haar haar bijeen, draait het om en om en wikkelt het om haar nek. 'Het zou er twee keer omheen passen,' zegt ze, 'als mijn nek dunner was.' Ze klinkt tobberig. 'Grace vindt dat ik niet met Rafe kan trouwen, omdat we familie zijn. Ze denkt dat iedereen die onder één dak woont, familie van elkaar is.'

'Je bent geen familie van Rafe.'

'Weet u dat zeker?'

'Heel zeker. Anne ... zet je kapje weer op. Wat zal je tante zeggen?'

Ze trekt een gezicht. Het doet denken aan het gezicht dat Johane trekt. 'O, Thomas,' kweelt ze, 'je weet het altijd zo zeker!'

Hij verbergt zijn lach achter zijn hand. Even lijkt Johane een minder grote zorg. 'Zet je kapje op,' zegt hij goedmoedig. Ze plant het ding weinig elegant terug op haar hoofd. Ze is zo klein, denkt hij, maar toch zou een helm beter bij haar passen. 'Hoe is Rafe bij ons gekomen?' vraagt ze.

Hij is bij ons gekomen vanuit Essex, want daar woonde zijn vader op dat moment. Zijn vader, Henry, was een tafelbediende van sir Edward Belknap, die een neef was van de familie Grey en daardoor familie van de markies van Dorset, en de markies was Wolseys beschermheer toen de

kardinaal nog in Oxford studeerde. Dus ja, familiebanden hebben er wel mee te maken, evenals het feit dat hij, terwijl hij nog maar een jaar of twee terug was in Engeland, al op een of andere manier bij de kardinaal in de gunst stond, al had hij de grote man nooit persoonlijk ontmoet. Toen al was hij, Cromwell, iemand wiens diensten goed van pas kwamen. Hij werkte voor de familie Dorset aan verscheidene van hun ingewikkelde rechtszaken. De oude markiezin stuurde hem op jacht naar beddraperieën en tapijten. Bezorg dit. Kom hier. Wat haar betrof was de hele wereld haar bediende. Als ze trek had in kreeft of steur, liet ze het komen, en als ze trek had in goede smaak, verordonneerde ze die op dezelfde manier. De markiezin streek met kleine kreetjes van genoegen met haar hand over Florentijnse zijde. 'U hebt het gekocht, meester Cromwell,' zei ze dan.

'En het is waarlijk prachtig. Uw volgende taak is te bedenken hoe we ervoor betalen.'

Ergens in die doolhof van verplichting en plicht was hij Henry Sadler tegengekomen, en had ermee ingestemd om diens zoon in zijn huishouden op te nemen. 'Leer hem alles wat u weet,' stelde Henry voor, een tikje weifelend. Hij sprak af dat hij Rafe op de terugweg van zaken in dat deel van het land zou oppikken, maar hij koos er een slechte dag voor: modder en stortregen, wolken die vanaf de kust het land in joegen. Even na tweeën kwam hij plenzend aan de deur, en het begon al te schemeren. Henry Sadler zei: Kunt u niet blijven, u haalt Londen nooit voordat ze de poorten sluiten. Ik moet zien dat ik vanavond nog in Londen kom, zei hij. Ik moet in de rechtszaal zijn, daarna de schuldeisers van lady Dorset nog uitgeleide doen, en je weet hoe dat gaat... Mevrouw Sadler wierp een bezorgde blik naar buiten en toen op haar jongen, van wie ze nu afscheid moest nemen, die ze op zevenjarige leeftijd aan de wijde wereld moest toevertrouwen. Dit is niet wreed, het is normaal. Maar Rafe was zo klein dat hij het bijna wreed zou gaan vinden. Zijn babykrullen waren kortgeknipt en op zijn kruin stond zijn gemberkleurige haar recht omhoog. Zijn vader en moeder knielden bij hem neer en knuffelden hem. Toen wikkelden en trokken en knoopten ze hem in een veelvoud van dikke lagen, zodat zijn tengere gestalte opzwol tot iets wat op een tonnetje leek. Hij keek neer op het kind en naar de regen buiten en dacht: er zijn keren dat ik even warm en droog zou moeten zijn als andere mannen; hoe spelen zij dat klaar terwijl het mij nooit lukt? Mevrouw Sadler nam haar zoons gezicht in haar beide handen. 'Onthou goed wat we hebben gezegd,' fluisterde ze. 'Vergeet niet te bidden. Meester Cromwell, zorg er alstublieft voor dat hij niet vergeet te bidden.'

Toen ze opkeek, zag hij dat haar ogen zwommen in tranen en dat de jongen het niet kon verdragen en beefde in zijn vele

windsels en op het punt stond het op een brullen te zetten. Hij sloeg zijn mantel om. Een regen van druppeltjes vloog ervan af en doopte het tafereel.

'Nou, Rafe, wat zeg je ervan? Als je mans genoeg bent..." Hij stak zijn gehandschoende hand uit. De kinderhand vond er een plaatsje in.

'Zullen we eens zien hoever we komen?'

We doen dit snel, zodat je niet achteromkijkt, dacht hij. De wind en regen dreven de ouders weg van het deurgat. Hij wierp Rafe in het zadel. De regen kwam hun horizontaal tegemoet. In de buitenwijken van Londen zwakte de wind af. Indertijd woonde hij in Fenchurch Street. Bij de deur hield een bediende zijn armen op om Rafe over te nemen, maar hij zei: 'Wij drenkelingen blijven bij elkaar.'

De jongen was als lood in zijn armen, een rillend klompje samengetrokken vlees in zeven zompige, overlappende lagen wol. Voor de haard zette hij Rafe neer; de stoom sloeg van hem af. Tot leven gekomen door de warmte begon hij zich met kleine, verstijfde vingers onzeker los te tornen, uit te halen. Waar zijn we nu? vroeg hij met een heldere, beleefde stem.

'Londen,' antwoordde hij. 'Fenchurch Street. Thuis.'

Hij pakte een linnen handdoek en veegde voorzichtig de afgelegde kilometers van zijn gezicht. Hij wreef zijn hoofd droog. Rafes haar piekte rechtovereind. Liz kwam binnen. 'De hemel helpe me, jongen of egel?' Rafe keek naar haar op. Hij glimlachte. Hij stond te slapen op zijn benen.

Wanneer de zweetziekte in de zomer van 1528 terugkeert, zeggen ze, net zoals ze vorig jaar zeiden, dat je hem niet krijgt als je er niet aan denkt. Maar hoe kun je er niet aan denken? Hij stuurt de meisjes weg uit Londen, eerst naar het huis in Stepney, dan nog verder. Dit keer raakt het hof besmet. Henry probeert de zweetziekte voor te blijven en trekt van buitenplaats naar buitenplaats. Anne wordt naar Hever gestuurd. Daar breekt de koorts uit onder de Boleyns, en de vader van de dame gaat als eerste neer. Hij overleeft het, de echtgenoot van haar zus Mary niet. Anne wordt ziek, maar volgens de berichten is ze binnen vierentwintig uur weer op de been. Desalniettemin kan de schoonheid van een vrouw er zwaar van te lijden hebben. Je weet niet om welke uitkomst je moet bidden, zegt hij tegen de kardinaal. De kardinaal zegt: 'Ik bid voor koningin Katherine ... en ook voor die lieve lady Anne. Ik bid voor de troepen van koning Francois in Italië, dat ze maar succes mogen boeken, maar niet zoveel succes dat ze vergeten dat ze hun vriend en bondgenoot koning Henry hard nodig hebben. Ik bid voor de soeverein en voor al zijn raadslieden, voor het vee in de wei, voor de Heilige Vader en de curie, dat zij in hun besluiten vanboven geleid mogen worden. Ik bid voor Maarten Luther en voor al diegenen die met zijn ketterij besmet zijn en voor al diegenen die hem

bevechten, en met name voor de kanselier van het hertogdom Lancaster, onze goede vriend Thomas More. En tegen alle gezonde verstand en bewijzen in bid ik voor een goede oogst, en dat het moge ophouden met regenen. Ik bid voor iedereen. Ik bid voor alles. Daar ben je kardinaal voor. Maar als ik tegen de Lieve-Heer zeg:

"En wat Thomas Cromwell betreft..." antwoordt Hij: "Wolsey, wat heb ik je nou gezegd? Weet je dan van geen ophouden?'" Als de ziekte Hampton Court bereikt, sluit de kardinaal zich af van de wereld. Slechts vier bedienden mogen in zijn nabijheid komen. Wanneer hij weer tevoorschijn komt, ziet hij er inderdaad uit alsof hij heeft gebeden.

Aan het einde van de zomer komen de meisjes terug naar Londen. Ze zijn gegroeid en Grace' haar is gebleekt door de zon. Ze ontwijkt hem, en hij vraagt zich af of ze hem nu alleen maar kan associëren met die avond dat hij haar naar bed heeft gedragen, nadat haar was verteld dat haar moeder dood was. Anne zegt: De volgende zomer wil ik bij u blijven, wat er ook gebeurt. De ziekte heeft de stad verlaten, maar de gebeden van de kardinaal hebben wisselend succes gehad. De oogst is karig; de Fransen lijden zware verliezen in Italië en hun aanvoerder is ten prooi gevallen aan de pest.

Het wordt herfst. Gregory gaat terug naar zijn mentor; zijn tegenzin is duidelijk, al begrijpt hij verder weinig van Gregory. 'Wat is er?' vraagt hij hem. 'Wat zit je dwars?' De jongen geeft geen antwoord. Bij anderen is hij zonnig en levendig, maar bij zijn vader op zijn hoede en beleefd, alsof hij een vormelijke afstand bewaart. Hij vraagt Johane:

'Is Gregory bang voor me?'

Zo scherp als een borduurnaald door canvas, merkt ze op: 'Hij is geen monnik; moet hij bang zijn?' Dan, milder: 'Thomas, waarom zou hij? Je bent een zachtaardige vader, soms zelfs te zachtaardig, als je het mij vraagt.'

Als hij niet terug wil naar zijn mentor, kan ik hem naar mijn vriend Stephen Vaughan sturen in Antwerpen.'

'Gregory is niet uit koopmanshout gesneden.'

'Nee.' Je ziet hem nog geen gunstige rentevoet slepen uit de onderhandelingen met een agent van de Fuggers of met zo'n verwaande De Medici-klerk. 'Wat moet ik dan met hem aan?'

'Dat zal ik je zeggen: regel een goed huwelijk voor hem, zodra hij is afgestudeerd. Gregory is een heer. Dat zie je zo.'

Anne staat te trappelen om met Grieks te beginnen. Hij peinst over wie haar het beste zou kunnen onderwijzen en doet navraag. Hij wil iemand die prettig is in de omgang, met wie hij kan praten bij het diner, een jonge geleerde die bij hen intrekt. Hij heeft spijt van zijn keuze van mentor voor zijn zoon en neven, maar wil ze nu niet meer bij hem vandaan halen. De man heeft altijd wat te klagen, en natuurlijk was het ook een ongelukkig incident dat een van de jongens zijn

kamer in brand had gestoken toen hij in bed bij kaarslicht had liggen lezen. 'Het was toch niet toevallig Gregory, hè?' had hij gevraagd, altijd hoopvol. De meester leek te denken dat hij het als een grap afdeed. En hij stuurt voortdurend rekeningen die hij al betaald meent te hebben; ik heb een privéboekhouder nodig, denkt hij. Hij zit aan zijn bureau, waarop de schetsen en ontwerpen van Ipswich en Cardinal College hoog opgestapeld liggen, met offertes van vaklui en rekeningen voor Wolseys tuinaanplant. Bedachtzaam kijkt hij naar een litteken in zijn handpalm, een oude brandwond die eruitziet als een touwvlecht. Hij denkt aan Putney. Hij denkt aan Walter. Hij denkt aan het schielijke zijstappen van een schichtig paard, de lucht van de brouwerij. Hij denkt aan de keuken op Lambeth en aan de vlasharige jongen die de paling leverde. Hij herinnert zich dat hij de palingjongen bij zijn haar greep en zijn hoofd onderduwde in een tobbe water, en het onder hield. Heb ik dat echt gedaan? denkt hij. Ik vraag me af waarom. De kardinaal heeft waarschijnlijk gelijk; ik ben niet meer te redden. Nu en dan jeukt het litteken; het is zo hard als een stuk been. Ik heb een boekhouder nodig, denkt hij. Ik heb een leraar Grieks nodig. Ik heb Johane nodig, maar wie zegt dat ik mag pakken wat ik nodig heb?

Hij opent een brief. Hij is van een priester, genaamd Thomas Byrd. Hij heeft geld nodig, en naar het schijnt is de kardinaal hem wat schuldig. Hij maakt een aantekening om het te laten controleren en betalen, pakt dan de brief weer op. Er worden twee namen in genoemd, twee geleerden, Clerke en Sumner. Hij kent de namen. Het zijn twee van de zes universiteitsmannen, Oxford-mannen, die Luthers boeken in bezit hadden. Sluit ze op en breng ze tot rede, had de kardinaal gezegd. Hij houdt de brief in zijn handen en kijkt ervan weg. Hij weet dat er iets slechts op komst is; de schaduwen ervan kruipen langs de muur. Hij leest. Clerke en Sumner zijn dood. De kardinaal hoort ervan te weten, zegt de schrijver. Omdat hij geen beveiligd vertrek voorhanden had, leek het de decaan het beste om hen in de kelders van het college op te sluiten, de diepe, koude kelders, bestemd voor de opslag van vis. Zelfs op die stille plek, verborgen, ijzig koud, had de zomerpest hen weten te vinden. Ze waren in het donker gestorven, zonder priester.

De godganse zomer hebben we gebeden, maar niet genoeg. Was de kardinaal zijn ketters eenvoudig vergeten? Ik moet het hem vertellen, denkt hij.

Het is de eerste week van september. Zijn onderdrukte verdriet wordt woede. Wat moet hij met woede aan? Die moet ook onderdrukt worden. Maar wanneer eindelijk het jaar wisselt en de kardinaal zegt: Thomas, wat zal ik jou eens als nieuwjaarsgeschenk geven? zegt hij: 'Geef me Little Bilney.' En zonder het antwoord van de kardinaal af te wachten, zegt hij:

'Mijnheer, hij heeft al een jaar in de Tower gezeten. De Tower zou iedereen angst aanjagen, maar Bilney is een schuchtere man en niet sterk, en ik vrees dat hij hard wordt aangepakt, en mijnheer, u weet nog wel van Clerke en Sumner, en hoe zij zijn gestorven. Mijnheer, gebruik uw macht, schrijf brieven, dien een verzoek in bij de koning als het moet. Laat hem vrij.'

De kardinaal leunt naar achteren. Hij zet zijn vingertoppen tegen elkaar. 'Thomas,' zegt hij. 'Mijn beste Thomas Cromwell. Goed dan. Maar eerwaarde Bilney moet terug naar Cambridge. Hij moet zijn plan om naar Rome te gaan en de paus tot inkeer te brengen, opgeven. De kerkers onder het Vaticaan liggen bijzonder diep, en mijn arm reikt daar niet ver genoeg om nog bij hem te kunnen.'

Het ligt op het puntje van zijn tong om te zeggen: 'Uw arm reikte niet eens tot in de kelders van uw eigen college.' Maar hij houdt zich in. Ketterij - zijn flirt met tolerantie - is een kleine zonde die de kardinaal hem permitteert. Met genoegen legt hij de nieuwste kwade boeken op de ontleedtafel, evenals de roddels uit de Stalhof, waar de Hanzekooplui wonen. Met plezier loopt hij een paar teksten door en stort hij zich na het avondmaal in een debat. Maar voor de kardinaal moet elk twistpunt meermaals omwikkeld worden met een ragfijn filament van woorden, zo fijn als gekloven haren. Elke gevaarlijke opvatting moet zo worden opgeblazen met lachende verontschuldigingen dat ze even plomp en onschadelijk is als de kussens waar je tegenaan leunt. Het is waar dat mijnheer tot tranen geroerd was, toen hij op de hoogte werd gebracht van de ondergrondse sterfgevallen.

'Hoe bestaat het dat ik daar niet van wist?' zei hij. 'Die voortreffelijke jongemannen!'

Zijn tranen stromen gemakkelijk de laatste maanden, al wil dat niet zeggen dat ze onoprecht zijn; in feite veegt hij nu een traan weg, omdat hij het verhaal kent: Little Bilney in Gray's Inn, de man die Pools sprak, de vergeefs uitgezonden boodschappers, de verdwaasde kinderen, Elizabeth Cromwells gezicht in de onomkeerbare striktheid van de dood. Hij leunt over zijn bureau naar voren en zegt: 'Thomas, wanhoop alsjeblieft niet. Je hebt je kinderen nog. En mettertijd wil je misschien opnieuw trouwen.'

Ik ben een kind dat niet kan worden getroost, denkt hij. De kardinaal legt zijn hand op de zijne. De vreemde stenen glinsteren in het licht, laten hun diepte zien: een granaat als een bloedbel; een turkoois met een zilverige glans; een diamant met een geelgrijze flikkering, als het oog van een kat.

Hij zal de kardinaal nooit over Mary Boleyn vertellen, al steekt de aandrang vast de kop op. Wolsey lacht erom of neemt er aanstoot aan. Hij zal de inhoud naar hem toe moeten smokkelen, ontdaan van zijn context.

Herfst 1528: hij is aan het hof voor zaken van de kardinaal.

Mary komt op hem af hollen, haar rokken hoog, een mooi paar groenzijden kousen zichtbaar. Wordt ze op de hielen gezeten door haar zus Anne?

Hij wacht het af.

Abrupt komt ze tot stilstand. 'Ah, jij bent het!'

Hij had niet gedacht dat Mary hem zou kennen. Naar adem happend legt ze haar ene hand tegen het houtwerk en haar andere tegen zijn schouder, alsof hij onderdeel is van de muur. Mary is nog altijd oogverblindend mooi: blond, met zachte trekken. 'Mijn oom, vanmorgen,' zegt ze. 'Mijn oom Norfolk. Hij ging tekeer over je. Ik vroeg mijn zus: Wie is die verschrikkelijke man, en ze zei..."

'Hij is degene die eruitziet als een muur?'

Mary haalt haar hand weg. Ze lacht, bloost en probeert met een hortend rijzen van haar boezem op adem te komen.

'Wat was het probleem van mijnheer Norfolk?'

'O ...' ze wuift zichzelf lucht toe met haar hand, 'hij zei: Kardinalen, pauselijke gezanten, het is altijd al een rampzalige bedoening geweest in Engeland als we kardinalen hadden. Volgens hem rooft de kardinaal van York de adellijke huizen leeg, volgens hem wil hij het allemaal voor zichzelf hebben, met de lords als een stelletje schooljongens die op het matje mogen komen voor een pak ransel. Niet dat je je iets moet aantrekken van wat ik zeg..."

Ze ziet er frêle uit, nog altijd buiten adem, maar zijn ogen sporen haar aan om verder te vertellen. Ze lacht even en zegt: 'Mijn broer George ging ook tekeer. Hij zei dat de kardinaal van York in een hospitaal voor paupers werd geboren en een man in dienst heeft die in de goot werd geboren. Mijnheer mijn vader zei: Kom, kom, beste jongen, je verliest er niets mee als je bij de feiten blijft: niet zozeer de goot, als wel de binnenplaats van een brouwerij, meen ik, een heer is het zeker niet.' Mary doet een stapje terug. 'Je ziet er wel uit als een heer. Dat grijze fluweel is mooi, waar heb je het vandaan?'

'Uit Italië.'

Hij heeft promotie gekregen van zijn status als muur. Mary's hand kruipt terug; verstrooid streelt ze hem. 'Kun je mij er wat van bezorgen? Al is het misschien wat sober voor een vrouw?'

Niet voor een weduwe, denkt hij. De gedachte moet aan zijn gezicht af te lezen zijn, want Mary zegt: 'Daar gaat het om, begrijp je. William Carey is dood.'

Hij buigt zijn hoofd en reageert uiterst correct; Mary verontrust hem. 'Het hof mist hem zeer. Net als uzelf wel zult doen.'

Een zucht. 'Hij was een goede man. Onder de omstandigheden.'

'Het moet moeilijk zijn geweest voor u.'

'Toen de koning zijn oog op Anne liet vallen, dacht hij, omdat hij wist hoe de gang van zaken in Frankrijk was, dat ze

een ... een zekere positie wel zou accepteren. Aan het hof en in zijn hart, zoals hij het uitdrukte. Hij zei dat hij alle andere maitresses zou opgeven. De brieven die hij eigenhandig heeft geschreven ...'

'O?'

De kardinaal zegt altijd dat je de koning nooit zover krijgt dat hij zelf een brief schrijft. Zelfs niet naar een andere koning. Zelfs niet naar de paus. Zelfs niet als het verschil zou maken.

'Ja, sinds de vorige zomer. Hij schrijft, en soms zet hij, in plaats van Henricus Rex..." Ze pakt zijn hand, draait die met de palm naar boven en tekent met haar wijsvinger een vorm. 'Daar waar hij zou moeten ondertekenen met zijn naam, tekent hij een hart, en hij zet hun initialen erin. O, niet lachen ..." Ze kan haar eigen glimlach niet onderdrukken. 'Hij zegt dat hij lijdt.'

Hij wil zeggen: Mary, die brieven ... Kun je ze voor me stelen?

'Maar mijn zus zegt: Dit is Frankrijk niet, en ik ben niet zo dom als jij, Mary. Ze weet dat ik Henrys maitresse ben geweest en ziet hoe ik achterblijf. En ze trekt er lering uit.'

Hij houdt zijn adem in, maar ze heeft nu alle voorzichtigheid overboord gegooid: ze zal haar verhaal doen.

'Ik zeg je: ze gaan over lijken om te trouwen. Ze hebben het elkaar gezworen. Anne zegt dat ze hem wil hebben en dat het haar geen zier kan schelen, al zonken Katherine en alle Spanjaarden naar de bodem van de zee. Wat Henry wil, moet en zal hij hebben, en wat Anne wil, moet en zal zij hebben; en ik kan het zeggen, wie beter dan ik, want ik ken ze allebei?' Haar ogen zijn zacht; tranen wellen erin op. 'En dat is waarom ik William Carey mis,' zegt ze, 'omdat alles nu om haar draait en ik als oud vuil na het eten de keuken uit geveegd word. Nu ik niemands echtgenote ben, kunnen ze tegen me zeggen wat ze willen. Mijn vader noemt me een hongerige mond, mijn oom Norfolk noemt me een hoer.'

Alsof hij er niet zelf eentje van je heeft gemaakt. 'Komt u geld tekort?'

'O, ja!' zegt ze. 'Ja, ja, ja, en niemand heeft daar ook maar aan gedacht! Niemand heeft me dat tot nog toe zelfs maar gevraagd. Ik heb kinderen. Dat weet je. Ik moet...' Ze drukt haar vingers tegen haar mond om het trillen tegen te gaan. 'Als *je* mijn zoon zou zien ... Nou ja, waarom denk je dat ik hem Henry heb genoemd? De koning zou hem als zijn zoon hebben erkend, net als hij Richmond heeft erkend, maar mijn zus heeft het verboden. Hij doet wat zij zegt. Ze wil hem zelf een prins schenken, dus wil ze de mijne niet in zijn kinderkamer.'

De kardinaal heeft er rapporten over ontvangen: Mary Boleyns zoon is een gezonde knaap met roodblond haar en een

levendig temperament. Ze heeft een dochter, ouder, maar in de gegeven omstandigheden is dat weinig belangwekkend, een dochter. 'Hoe oud is uw zoon nu, lady Carey?'

'Hij wordt drie in maart. Catherine is vijf.' Weer legt ze haar hand tegen haar lippen, in consternatie. 'Ik was het vergeten ... je vrouw is gestorven. Hoe kon ik dat vergeten?' Hoe kun je dat zelfs maar weten? vraagt hij zich af, maar ze antwoordt hem meteen. 'Anne weet alles over de mensen die voor de kardinaal werken. Ze stelt vragen en schrijft de antwoorden in een boekje.' Ze kijkt naar hem op. 'En je hebt kinderen?'

'Ja... weet u dat ook niemand dat ooit aan mij vraagt?' Hij leunt met een schouder tegen het houtwerk, ze komt een fractie dichterbij, en het is alsof hun gezichten iets van de gebruikelijke spanning van moedige droefenis loslaten en de verstandhouding aannemen van hen die iemand hebben verloren. 'Ik heb een zoon, groot al,' zegt hij. 'Hij studeert bij een mentor in Cambridge. Ik heb een dochtertje, Grace; een mooi kind, en ze heeft blond haar, al heb ik dat niet... Mijn vrouw was geen schoonheid, en ik ben wat u ziet. En ik heb Anne; Anne wil Grieks leren.'

'Goeie genade,' zegt ze. 'Voor een vrouw, weet je ..."

'Ja, maar ze zegt: "Waarom moet Thomas Mores dochter als enige dat voorrecht genieten?" Ze heeft een rijke woordenschat. En ze gebruikt hem van voor tot achter.'

'Je houdt het meest van haar.'

'Haar grootmoeder woont bij ons in, en mijn schoonzus, maar het is niet... voor Anne is het niet de beste regeling. Ik zou haar in een ander huishouden kunnen onderbrengen, maar dan... nou, haar Grieks... en ik zie haar toch al zo zelden.' Het voelt als een van de langste monologen die hij in tijden heeft afgestoken, of het moest tegen Wolsey zijn.

'Uw vader zou een behoorlijke voorziening voor u moeten treffen. Ik zal de kardinaal vragen om met hem te praten.' Het zal de kardinaal een genoegen zijn, denkt hij.

'Maar ik heb een nieuwe echtgenoot nodig. Om hen te laten ophouden met schelden. Kan de kardinaal aan een echtgenoot komen?'

'De kardinaal kan van alles. Wat voor echtgenoot wilt u?'

Ze denkt erover na. 'Een die voor mijn kinderen zorgt. Een die zijn rug recht houdt tegenover mijn familie. Een die niet doodgaat.' Ze brengt haar vingertoppen bij elkaar.

'U zou om iemand moeten vragen die bovendien jong en knap is. Wie niet vraagt, die niet krijgt.'

'Echt? Ik ben grootgebracht in de andere traditie.'

Dan was jouw opvoeding anders dan die van je zus, denkt hij. 'In het masque op York Place, weet u nog ... Was u toen Schoonheid of Vriendelijkheid?'

'O ...' En glimlachend: 'Dat moet... hoe lang? Zeven jaar geleden zijn? Ik weet het niet meer. Ik heb me zo vaak

verkleed.'

'Natuurlijk bent u nog altijd allebei.'

'Vroeger was dat het enige waar ik om gaf. Verkleedpartijen. Ik herinner me Anne nog wel. Zij was Volharding.'

'Haar specifieke deugd kan nog wel eens op de proef gesteld worden.'

Kardinaal Campeggio komt vanuit Rome met de opdracht te hinderen. Te hinderen en te vertragen. Doe alles behalve een uitspraak.

'Anne zit continu te schrijven, aan brieven of anders in haar boekje. Ze loopt heen en weer, heen en weer. Als ze mijnheer mijn vader ziet, houdt ze haar hand op: waag het niet om iets te zeggen ... En als ze mij ziet, knijpt ze me. Zo ...' Mary knijpt met de vingers van haar linkerhand venijnig in de lucht. 'Zo knijpt ze.' Ze strijkt met de vingers van haar rechterhand langs haar keel, tot ze bij het kloppende kuiltje boven haar sleutelbeen komt. 'Daar,' zegt ze. 'Soms ziet het er blauw. Ze wil me verminken.'

'Ik praat wel met de kardinaal,' zegt hij.

'Doe dat.' Ze wacht.

Hij moet gaan. Hij heeft dingen te doen.

'Ik wil geen Boleyn meer zijn,' zegt ze. 'Of een Howard. Als de koning mijn jongen zou erkennen, zou het anders zijn, maar zoals de zaken staan, wil ik niets meer te maken hebben met masques en feestjes en verkleden als Deugden. Ze kennen geen deugd. Het is allemaal schijn. Als ze mij niet willen kennen, wil ik hen niet kennen. Ik ga nog liever aan de bedelstaf.'

'Echt... zover hoeft het niet te komen, lady Carey.'

'Weet je wat ik wil? Ik wil een man die hen van hun stuk brengt. Ik wil een man trouwen die hun angst aanjaagt.'

Er flakkert iets in haar blauwe ogen. Er is een idee opgekomen. Ze legt een delicate vinger op het grijze fluweel dat ze zo bewondert en zegt zachtjes: 'Wie niet vraagt, die niet krijgt.'

Thomas Howard als oom? Thomas Boleyn als vader? De koning, mettertijd, als broer?

'Ze zouden u vermoorden,' zegt hij.

Het lijkt hem beter dit niet toe te lichten: hij verkondigt gewoon een feit.

Ze lacht, bijt op haar lip. 'Natuurlijk. Natuurlijk zouden ze dat. Wat bezielt me? Maar goed, ik ben dankbaar voor wat je al voor me hebt gedaan, voor de vredige onderbreking van vanmorgen; als ze over jou schreeuwen, schreeuwen ze niet over mij. Er komt een dag,' zegt ze, 'dat Anne je zal willen spreken. Ze zal je laten komen en je vleien. Ze zal een werkje voor je hebben of je om advies vragen. Voordat het zover komt, geef ik je mijn advies: draai je om en loop ervan weg.'

Ze drukt een kus op haar wijsvinger en legt die tegen zijn

lippen. De kardinaal heeft hem die avond niet nodig, dus gaat hij naar huis, naar Austin Friars. Zijn instinct zegt hem afstand te scheppen tussen hem en welke Boleyn dan ook. Er zullen best mannen bestaan die gefascineerd zijn door een vrouw die de maitresse is geweest van twee koningen, maar daar hoort hij niet bij. Hij denkt na over zus Anne, over waarom zij zich voor hem zou moeten interesseren; mogelijk beschikt ze over informatie via wat Thomas More 'die evangelische broederschap van je' noemt, al is dat vreemd: de Boleyns lijken geen familie die veel gedachten wijdt aan haar zielenheil. Oom Norfolk heeft priesters om dat voor hem te doen. Hij heeft een hekel aan ideeën en leest nooit een boek. Broer George is geïnteresseerd in vrouwen, de jacht, kleren, sieraden en tennis. Sir Thomas Boleyn, de charmante diplomaat, is alleen geïnteresseerd in zichzelf. Hij zou iemand willen vertellen wat er is voorgevallen. Er is niemand aan wie hij het kan vertellen, dus vertelt hij het aan Rafe. 'Ik denk dat u het zich verbeeldt,' zegt Rafe ernstig. Zijn bleke ogen worden groot bij het verhaal van de initialen in het hart, maar hij glimlacht niet eens. Hij beperkt zijn ongeloof tot het huwelijksaanzoek.

'Ze moet iets anders hebben bedoeld.'

Hij haalt zijn schouders op; het is moeilijk te bedenken wat. 'De hertog van Norfolk zou ons met huid en haar opvreten,' zegt Rafe. 'Hij zou de boel hier in brand steken.' Hij schudt zijn hoofd.

'Maar dat knijpen. Wat doe je daartegen?'

'Een harnas dragen. Logisch,' zegt Rafe.

'Het kan vragen opwerpen.'

'Niemand kijkt nog naar Mary om.' Beschuldigend voegt hij eraan toe: 'Behalve u.'

Met de aankomst van de pauselijke gezant in Londen wordt het quasivorstelijke huishouden van Anne Boleyn opgebroken. De koning wil de zaken gescheiden zien; kardinaal Campeggio is hier om een oplossing te zoeken voor zijn gewetensbezwaren over zijn huwelijk met Katherine, die volmaakt losstaan, zo benadrukt hij, van alle gevoelens die hij jegens lady Anne zou kunnen koesteren. Ze wordt zonder pardon naar Hever gestuurd, en haar zus gaat met haar mee. Het gerucht dat Mary zwanger is zweeft terug naar Londen. Rafe zegt: 'Uw aanwezigheid daargelaten, meester, weet u zeker dat u alleen maar tegen de muur hebt geleund?' Volgens de familie van de dode echtgenoot kan het met geen mogelijkheid zijn kind zijn, en de koning ontkent het ook. Het is triest om te zien hoe bereidwillig men aanneemt dat de koning liegt. Hoe vat Anne het op? Ze heeft ruimschoots tijd om haar chagrijn te verwerken tijdens haar verblijf op het platteland. 'Mary zal wel bont en blauw zien,' zegt Rafe. In de hele stad komen mensen met de roddel bij hem aan, zonder te

weten hoe diep zijn interesse precies gaat. Het maakt hem verdrietig, het maakt hem aan het twijfelen, het maakt dat de Boleyns vragen oproepen. Alles wat er tussen hemzelf en Mary is gepasseerd, ziet, hoort hij nu anders. Hij krijgt kippenvel bij de gedachte dat hij, als hij gevleid was geweest, als hij vatbaar was geweest, als hij ja tegen haar had gezegd, algauw vader was geworden van een baby die absoluut niets weg had van een Cromwell en alles van een Tudor. Als truc moet je er bewondering voor hebben. Mary mag er dan uitzien als een poppetje, ze is niet dom. Toen ze de zuilengang door holde en haar groene kousen liet zien, was ze op jacht naar prooi. Voor de Boleyns zijn andere mensen voorwerpen die je na gebruik weggooit. De gevoelens van anderen zijn van geen belang, evenmin als hun reputatie, de goede naam van hun familie.

Hij glimlacht bij de notie dat de Cromwells een naam, laat staan een goede, hoog te houden hebben.

Hoe het ook zij, er komt niets van. Misschien had Mary zich vergist, of was het praatje louter kwaadwilligheid; God weet dat de familie ertoe uitnodigt. Of misschien was er wel een kind en heeft ze het verloren. Het verhaaltje sterft een stille dood, zonder welomschreven einde. Er is geen baby. Het is net als een van die vreemde sprookjes van de kardinaal, waarin de natuur zelf op haar kop wordt gezet en vrouwen slangen zijn die naar believen verschijnen of verdwijnen. Koningin Katherine had ooit een kind dat verdween. In het eerste jaar van haar huwelijk met Henry had ze een miskraam, terwijl de artsen hadden gezegd dat ze zwanger was van een tweeling, en de kardinaal zelf kan zich haar nog voor de geest halen aan het hof, met haar lijfje los en een stil lachje op haar gezicht. Ze trok zich in haar vertrekken terug voor haar bevalling, en na een poos kwam ze weer tevoorschijn, met een strak gezicht en een vlakke buik, en zonder baby. Het moet een specialiteit van de Tudors zijn.

Niet veel later hoort hij dat Anne de voogdij op zich heeft genomen van de zoon van haar zus, Henry Carey. Hij vraagt zich af of ze van plan is hem te vergiftigen. Of op te eten.

.

Nieuwjaar 1529: Stephen Gardiner bevindt zich in Rome, waar hij namens de koning bepaalde dreigementen uit tegen paus Clemens; de inhoud van de dreigementen is niet geopenbaard aan de kardinaal. Clemens reageert in het gunstigste geval al paniekerig, en het is niet verwonderlijk dat hij, met meester Stephens zwavel in zijn oor, ziek wordt. Ze zeggen dat hij waarschijnlijk doodgaat, en agenten van de kardinaal zwermen uit over heel Europa, peilen de stemming, tellen hoofden en laten hun geldbuidel vrolijk rinkelen. Met Wolsey als paus zou het probleem van de koning in een handomdraai de wereld uit zijn. Hij moppert een beetje over zijn mogelijke verheffing; de kardinaal houdt van zijn land,

van de meikransen en het tere gekwinkeleer van vogels. In zijn nachtmerries ziet hij qat fluimende Italianen, hinderlagen op elke hoek, een met lijken bezaaide vlakte. 'Ik zal je beslist bij me willen hebben, Thomas. Je kunt aan mijn zijde staan en bliksemsnel ingrijpen als een van de kardinalen probeert me overhoop te steken.'

Hij stelt zich zijn meester vol messen voor, zoals de heilige Sebastiaan vol pijlen zit. 'Waarom moet de paus in Rome zetelen? Waar staat dat geschreven?'

Een trage glimlach spreidt zich uit over het gelaat van de kardinaal.

'De Heilige Stoel naar huis brengen. Waarom niet?' Hij geniet van een stoutmoedig plan. 'Ik zou hem niet in Londen kunnen vestigen, veronderstel ik? Als ik nou aartsbisschop van Canterbury was, dan kon ik mijn pauselijk hof op Lambeth Palace houden... maar die oude Warham geeft maar niet op, hij zit me altijd dwars ..."

'Uwe Eminentie zou kunnen verhuizen naar uw eigen zetel.'

'York ligt zo afgezonderd. Ik kan het pausdom zeker niet in Winchester hebben? In onze oude Engelse hoofdstad? Dichter bij de koning?'

Dit belooft een interessant regime te worden. De koning aan zijn avonddis, samen met de paus, die tegelijk zijn kanselier is ... Zou de koning hém zijn servet moeten aanreiken, hem eerst bedienen?

Wanneer het nieuws van Clemens' herstel komt, zegt de kardinaal niet: Wat een verloren kans. Hij zegt: Thomas, hoe pakken we het nu aan? We moeten het tribunaal openen; het kan niet langer worden uitgesteld. Hij zegt: 'Bezorg me ene Anthony Poynes.'

Hij staat, met zijn armen over elkaar, te wachten op nadere en bruikbaardere bijzonderheden.

'Probeer het Isle of Wight. En snor sir William Thomas op; hij woont in Camarthen, meen ik ... hij is op leeftijd, dus zeg je mannen dat ze langzaamaan doen.'

'Ik heb geen trage mensen in dienst.' Hij knikt. 'Maar ik begrijp wat u bedoelt. Hou de getuigen in leven.'

Het grote proces van de koning nadert. De koning wil bewijzen dat koningin Katherine bij hun huwelijk geen maagd was, daar haar huwelijk met zijn broer Arthur was geconsummeerd. Voor dat doel verzamelt hij de heren die het koninklijke paar na hun bruiloft hebben vergezeld op Baynard's Castle en voorts op Windsor, waar het hof in november van dat jaar heen ging, en later op Ludlow, waar ze heen werden gestuurd om prins en prinses van Wales te spelen. 'Arthur zou van jouw leeftijd zijn geweest, Thomas,' zegt Wolsey, 'als hij was blijven leven.' De begeleiders, de getuigen, zijn minstens een generatie ouder. En er zijn zoveel jaren verstreken, achtentwintig om precies te zijn. Hoe goed

kan hun geheugen zijn?

Het had nooit zover mogen komen, tot dit publieke en onbetamelijke vertoon. Kardinaal Campeggio heeft Katherine gesmeekt om het hoofd te buigen voor 's konings wil, te accepteren dat haar huwelijk ongeldig is en zich terug te trekken in een klooster. Natuurlijk is ze bereid een non te worden, zegt ze poeslief, als de koning een monnik wordt.

Intussen voert ze argumenten aan waarom de zaak niet voor het kerkelijk tribunaal zou moeten komen. Ten eerste is die nog altijd sub judice in Rome. Ten tweede, zegt ze, is ze een vreemdelinge in een vreemd land; gemakshalve vergeet ze de tientallen jaren waarin ze op de hoogte is geweest van elke draai die de Engelse politiek nam. De rechters, beweert ze, zijn bevooroordeeld tegen haar; zeker, ze heeft reden om dat te denken. Campeggio bezweert haar met de hand op zijn hart dat hij een eerlijk oordeel zou vellen, al zou hij voor zijn leven vrezen. Katherine vindt dat hij te intiem is met zijn medegezant; wie veel tijd met Wolsey doorbrengt, is niet langer in staat tot eerlijkheid, vindt ze. Wie Katherine bijstaat? John Fisher, de bisschop van Rochester.

'Weet je wat ik onverdraaglijk vind aan die man?' zegt Wolsey. 'Hij is vel over been. Ik verafschuw die uitgemergelde prelaten. Daar steekt de rest van ons zo ongunstig bij af. Zo ... stoffelijk.'

Hij zit in al zijn stoffelijke praal, zijn beste scharlaken, als de koning en koningin in Blackfriars voor de beide kardinalen worden geroepen. Iedereen had verwacht dat Katherine een gevolmachtigde zou sturen, maar in plaats daarvan verschijnt ze in eigen persoon. De bisschoppelijke afvaardiging is compleet. De koning antwoordt op zijn naam, met een klankvaste, galmende stem die diep uit zijn met juwelen bezette borstkas komt. Hij, Cromwell, zou een handgebaar hebben geadviseerd, een mompelen, een nijging van het hoofd ten overstaan van de autoriteit van het hof. In zijn optiek is bescheidenheid meestal voorgewend; maar het voorwendsel kan winst opleveren. De zaal is afgeladen. Rafe en hij zijn toeschouwers op afstand. Naderhand, nadat de koningin haar verklaring heeft afgelegd - men heeft een aantal mannen zien huilen - komen ze naar buiten, de zonneschijn in. Rafe zegt: 'Als we dichterbij hadden gestaan, hadden we kunnen zien of de koning haar recht in de ogen durfde te kijken.'

'Ja. Dat is in feite alles wat men hoeft te weten.'

'Het spijt me dat ik het zeg, maar ik geloof Katherine.'

'Ssst. Geloof niemand.'

Iets neemt het licht weg. Het is Stephen Gardiner, zwart en dreigend, zijn aanblik geenszins verbeterd door zijn reisje naar Rome.

'Meester Stephen!' roept hij uit. 'Hoe was de terugreis? Nooit leuk om met lege handen terug te komen, hè? Ik heb met je

meegeleefd. Je hebt vast je best gedaan, voor zover je kunt.'

Gardiners frons wordt dieper. 'Als dit hof de koning niet kan geven wat hij wil, is het afgelopen met je meester. En dan leef ik met jou mee.'

'Maar niet heus.'

'Maar niet heus,' geeft Gardiner toe, en hij loopt door. De koningin keert niet terug voor de smerige details van de zaak. Haar raadsman spreekt voor haar; ze heeft haar biechtvader verteld dat haar nachten met Arthur haar onaangeroerd hebben gelaten, en ze heeft hem toestemming gegeven het zegel der biecht te verbreken en haar verklaring openbaar te maken. Ze heeft voor het hoogst mogelijke gerecht gesproken, dat van God; zou ze liegen, tot verdoemenis van haar ziel?

Er is nog iets, wat in ieders achterhoofd meespeelt. Toen Arthur was gestorven, werd ze aan de bruidegommen van gading - de oude koning of de jonge prins, net zo het uitkwam - voorgesteld als onbedorven waar. Ze hadden er een arts bij kunnen roepen, die haar onderzocht zou hebben. Ze zou bang zijn geweest, ze zou gehuild hebben, maar ze had ermee ingestemd. Misschien wenst ze nu dat het zo was gegaan; dat ze er een vreemde man met koude handen bij hadden gehaald. Maar ze hebben haar nooit gevraagd te bewijzen wat ze beweerde; misschien waren de mensen indertijd niet zo schaamteloos. De dispensaties voor haar huwelijk met Henry waren bedoeld om in beide gevallen te voorzien: wel/geen maagd. De Spaanse documenten verschilden van de Engelse; daar zouden we ons nu moeten bevinden, te midden van de subartikelen, gebogen over zwart op wit, in plaats van in een rechtszaal om te kibbelen over een snipper huid en een spat bloed op een linnen laken.

Als hij haar raadsman was geweest, had hij de koningin in de rechtszaal gehouden, hoezeer ze ook piepte. Want zouden de getuigen zich in haar gezicht hebben uitgelaten zoals ze zich achter haar rug om uitlieten? Ze zou zich hebben geschaamd om hun onder ogen te komen, knoestig en grijs, en stuk voor stuk uitgerust met een feilloos geheugen; maar hij had haar hen hartelijk laten begroeten, haar laten uitroepen dat ze hen nooit zou hebben herkend na al die tijd; hij had haar laten vragen of ze kleinkinderen hadden en of de warmte van de zomer hun ouderdomskwaaltjes verzachtte? De ware schande zou voor hen zijn geweest: zouden ze niet geaarzeld hebben, zouden ze niet stamelen onder de oprechtheid in de vaste blik van de koningin?

Zonder Katherines aanwezigheid verwordt het proces tot schuinemoppentapperij. De graaf van Shrewsbury staat nu getuige, een man die nog met de oude koning heeft gevochten bij Bosworth. Hij herinnert zich zijn eigen lang vervlogen huwelijksnacht, toen hij net als prins Arthur een jongen van vijftien was; nooit eerder een vrouw gehad, zegt hij, maar zijn

plicht jegens zijn bruid niet verzaakt. In Arthurs huwelijksnacht hadden de graaf van Oxford en hijzelf de prins naar Katherines slaapvertrek gebracht. Ja, zegt de markies van Dorset, daar was ik ook bij; Katherine lag onder de dekens, de prins ging naast haar liggen. 'Er zweert er nog net geen dat hij bij hen in bed is gekropen,' fluistert Rafe, 'al verbaast het me dat ze niemand daartoe bereid hebben gevonden.'

Het tribunaal moet het doen met de verklaring van wat er de volgende ochtend is gezegd. De prins, die uit de bruidskamer kwam, zei dat hij dorst had en vroeg sir Anthony Willoughby om een pul bier.

'Vannacht ben ik doorgestoten tot Spanje,' zei hij. Een botte grap van een jonge knul voor het voetlicht teruggesleept; de jonge knul zelf is de afgelopen dertig jaar een lijk geweest. Hoe eenzaam is het om jong te sterven, om zonder gezelschap die duisternis in te gaan! Maurice St John is niet bij hem, daar in zijn tombe in de kathedraal van Worcester, evenmin als mijnheer Cromer of William Goodall, noch een van de andere mannen die hem hoorden zeggen: 'Heren, een echtgenote is mooi tijdverdrijf.'

Wanneer ze dit alles hebben aangehoord en weer in de buitenlucht komen, heeft hij het vreemd koud. Hij brengt een hand naar zijn gezicht, raakt zijn jukbeen aan. Rafe zegt: 'Het zou maar een armzalige bruidegom zijn die 's morgens tevoorschijn kwam en zei: "Goeiemorgen, heren. Niets gebeurd!" Hij bralde maar wat, hè? Meer niet. Ze zijn vergeten wat het is om vijftien te zijn.'

Nog terwijl de zitting gaande is, verliest koning Fran9ois een veldslag in Italië. Paus Clemens maakt zich op om een nieuw verdrag te ondertekenen met de keizer, het neefje van koningin Katherine. Dat weet hij niet, wanneer hij zegt: 'Dit was een slechte dag. Als we erop uit waren om door Europa te worden uitgelachen, dan heeft het er nu alle reden toe.'

Hij werpt een zijdelingse blik op Rafe, wiens grootste probleem duidelijk is dat hij zich niet kan voorstellen dat iemand, zelfs niet een gehaaste vijftienjarige, Katherine zou willen penetreren. Alsof je copuleerde met een standbeeld. Rafe heeft dan ook niet de kardinaal gehoord over de vroegere bekoorlijkheden van de koningin. 'Tja, ik schort mijn oordeel op. Wat het hof ook zal doen. Het heeft geen an-dere keus.' Hij zegt: 'Rafe, jij staat er zoveel dichterbij. Ik kan me niet heugen dat ik vijftien was.'

'Vast wel. Was u niet een jaar of vijftien toen u in Frankrijk aankwam?'

'Ja, zoiets moet ik zijn geweest.' Wolsey: 'Arthur zou van jouw leeftijd zijn geweest, Thomas, als hij was blijven leven.' Hij herinnert zich een vrouw in Dover, tegen een muur; haar kleine, breekbare botten, haar jonge, uitdrukkingsloze, vale gezicht. Even welt er een gevoel van paniek, van verlies in

hem op: stel dat de grap van de kardinaal geen grap is, dat de aarde krioelt van zijn kinderen en dat hij hun nooit recht heeft gedaan? Het is alleen maar eerzaam, voor je kinderen zorgen. 'Rafe,' zegt hij, 'weet je wel dat ik geen testament heb opgemaakt? Ik heb gezegd dat ik het zou doen, maar ik heb het nog niet gedaan. Ik denk dat het tijd is dat ik naar huis ga en er een maak.'

'Waarom?' Rafe kijkt verbluft. 'Waarom nu? De kardinaal zal u willen spreken.'

'Kom mee naar huis.' Hij neemt Rafe bij de arm. Aan zijn linkerzijde raakt een hand de zijne: vingers zonder vlees. Er loopt een geest: Arthur, gewetensvol en bleek. Koning Henry, denkt hij, u hebt hem opgeroepen; verlost u hem nu ook maar weer uit zijn lijden. Juli 1529: Thomas Cromwell uit Londen, heer. Gezond van lichaam en geest. Aan zijn zoon Gregory zeshonderdzesenzestig pond, dertien shilling en vier pence. Alsmede veren bedden, peluws en de quilt van geel Turks satijn, het tweepersoonsbed van Vlaams houtwerk, de buffetkast en de resterende kasten, het zilveren vaatwerk en het verguld zilver, en twaalf zilveren lepels. Alsmede de pachtovereenkomsten van boerderijen die door de executeurs voor hem worden beheerd tot hij meerderjarig wordt, en nog eens tweehonderd pond in goud voor hem op die datum. Aan de executeurs geld voor de opvoeding en bruidsschatten van zijn dochter Anne en zijn jongste dochter Grace. Een bruidsschat voor zijn nichtje Alice Wellyfed; toga's, jassen en wambuizen voor zijn neven; aan Mercy allerlei huishoudelijke spullen en enig zilver en wat de executeurs vinden dat haar voorts toekomt. Legaten aan Johane, de zus van zijn overleden vrouw, en haar echtgenoot John Williamson, alsmede een bruidsschat voor haar dochter, eveneens Johane. Geld aan zijn bedienden. Veertig pond om onder veertig arme dienstmeiden bij hun huwelijk te verdelen. Twintig pond voor het onderhoud van de wegen. Tien pond voor voedsel voor de arme gevangenen in het Londense cachot.

Zijn lichaam ter aarde besteld in de parochie waarin hij overlijdt of op aanwijzing van de executeurs.

Wat overblijft van zijn goed is voor memoriemissen voor zijn ouders. Aan God zijn ziel. Aan Rafe Sadler zijn boeken.

Als de zomerpest terugkomt, vraagt hij Mercy en Johane: Zullen we de kinderen wegsturen?

Waarheen? vraagt Johane, niet om hem tegen te spreken; ze wil het gewoon weten.

Mercy vraagt: Kan iemand hem te snel afzijn? Ze putten troost uit de overtuiging dat de ziekte dit jaar minder hevig zal woekeren, omdat hij vorig jaar zoveel levens heeft geëist, een overtuiging die hij niet deelt, en hij bedenkt dat ze de pest lijken te begiftigen met een menselijke of op zijn minst bestiale intelligentie: de wolf valt de schaapskudde aan, maar

niet op de avonden dat de mannen met honden hem opwachten. Tenzij ze denken dat de pest meer is dan bestiaal of menselijk, dat God erachter zit, God, die zijn oude streken niet heeft verleerd. Wanneer hij het slechte nieuws uit Italië hoort over Clemens' nieuwe verdrag met de keizer, buigt Wolsey het hoofd en zegt: 'Mijn meester is wispelturig.' Hij doelt niet op de koning. Op de laatste dag van juli schorst kardinaal Campeggio de zitting. Het is, zo zegt hij, het Romeinse zomerreces. Bericht komt dat de hertog van Suffolk, de goede vriend van de koning, bij Wolsey met de vuist op tafel heeft geslagen en hem in zijn gezicht heeft bedreigd. Iedereen weet dat het hof geen zitting meer zal nemen. Iedereen weet dat de kardinaal heeft gefaald.

Die avond met Wolsey gelooft hij voor de eerste keer dat de kardinaal ten val zal komen. Als hij valt, denkt hij, val ik met hem mee. Zijn reputatie is roetzwart. Het is alsof de grap van de kardinaal gestalte heeft gekregen, alsof hij door zeeën van bloed waadt en in zijn kielzog een spoor van aan scherven geslagen glas, smeulende ashopen, weduwen en wezen achterlaat. Cromwell, zeggen de mensen, dat is een slechte. De kardinaal wil het niet hebben over wat er in Italië gebeurt of over wat er gebeurd is in de rechtszaal. Hij zegt: 'Ze zeggen dat de zweetziekte terug is. Wat moet ik doen? Zal ik sterven? Ik heb er vier keer weerstand aan geboden. In het jaar... welk jaar ook weer?

... 1518 ... en je zult er wel om lachen, maar het is waar: toen de pest met me klaar was, zag ik eruit als bisschop Fisher. Uitgemergeld. God pakte me op en liet mijn tanden klapperen.'

'Uwe Eminentie uitgemergeld?' zegt hij, met een poging tot glimlachen. 'Ik wilde dat u toen uw portret had laten schilderen.'

Bisschop Fisher heeft in de rechtszaal gezegd - net voor het Romeinse zomerreces inzette - dat geen macht, menselijk of goddelijk, het huwelijk van de koning en koningin kon ontbinden. Als er iets is wat hij Fisher zou willen bijbrengen, is het wel om geen overdreven voorstelling van zaken te geven. Hij heeft zo zijn idee van wat de wet vermag, en het komt niet overeen met wat bisschop Fisher denkt. Als je Wolsey tot nu toe, elke dag tot aan vandaag, elke avond tot aan deze, zei dat iets onmogelijk was, dan lachte hij gewoon. Vanavond zegt hij, als hij er eenmaal toe kan worden gebracht: Mijn vriend, koning Francois, is verslagen, en ik ook. Ik weet niet wat ik moet doen. Pest of geen pest, ik denk dat ik sterf.

'Ik moet naar huis,' zegt hij. 'Maar wilt u me zegenen?'

Hij knielt voor hem neer. Wolsey heft zijn hand en laat hem dan, alsof hij heeft vergeten wat hij zou doen, in de lucht zweven. Hij zegt:

'Thomas, ik ben er niet klaar voor om God te ontmoeten.'

Hij kijkt glimlachend op. 'Misschien is God er niet klaar voor om u te ontmoeten.'

'Ik hoop dat je bij me bent als ik sterf.'

'Op een dag in de verre toekomst.'

Hij schudt zijn hoofd. 'Als je had gezien hoe Suffolk me vandaag onder druk zette. Hij, Norfolk, Thomas Boleyn, lord Thomas Darcy, allemaal hebben ze hierop zitten wachten, op het moment dat ik met dit tribunaal tekortschoot, en nu hoor ik dat ze een grootboek aan het opstellen zijn, een waslijst van aanklachten, dat ik de adel heb gekleineerd enzovoorts ... Ze stellen een grootboek op met de titel... Hoe gaan ze het noemen? ... "Twintig jaar beledigingen"? Ze hebben een stoofpot op het vuur waarbij ze het bezinksel gieten van elke sneer, zoals zij die hebben opgevat, waarmee ze bedoelen: elke waarheid die ik hun ooit heb toegevoegd ...' Hij slaakt een diepe, reutelende zucht en kijkt naar het plafond met de tudorroos in bas-relief.

'Dergelijke stoofpotten komen de keuken van Uwe Eminentie niet in,' zegt hij. Hij komt overeind. Hij kijkt naar de kardinaal en het enige wat hij kan zien, is dat er meer werk gedaan moet worden.

'Liz Wykys zou niet hebben gewild,' zegt Mercy, 'dat haar meisjes het land rond gesleept werden. Vooral omdat Anne, voor zover ik weet, huilt als ze je niet te zien krijgt.'

'Anne?' Hij staat perplex. 'Anne huilt?'

'Wat dacht je dan?' vraagt Mercy op scherpe toon. 'Dacht je dat je kinderen niet van je hielden?'

Hij laat de beslissing aan haar. De meisjes blijven thuis. Het is de verkeerde beslissing. Mercy hangt de tekenen van zweetziekte aan de deur. Ze zegt: Hoe kon dit gebeuren? We schuren, we schrobben de vloeren, ik geloof niet dat je in heel Londen een schoner huis vindt dan het onze. We zeggen onze gebeden. Ik heb nooit een kind zien bidden zoals Anne doet. Ze bidt of ze ten strijde zal trekken. Anne wordt het eerst ziek. Mercy en Johane schreeuwen tegen haar en schudden haar door elkaar om te zorgen dat ze wakker blijft, want ze zeggen dat je doodgaat als je inslaapt. Maar de ziekte is sterker dan zij, en uitgeput valt ze tegen het kussen, moeizaam ademend, en valt dieper, in zwarte roerloosheid, alleen haar hand beweegt, een vuist die zich balt en weer ontspant. Hij pakt hem in die van hemzelf en probeert hem tot rust te brengen, maar hij is als de hand van een soldaat die hunkert naar een gevecht. Later komt ze bij, vraagt om haar moeder. Ze vraagt om het schrift waarin ze haar naam heeft geschreven. Bij dageraad zakt de koorts. Johane barst uit in tranen van opluchting, en Mercy stuurt haar weg om te gaan slapen. Anne worstelt om overeind te komen, ze ziet hem duidelijk, ze glimlacht, ze zegt zijn naam. Ze brengen een teil water, bezaaid met rozenblaadjes, en wassen haar gezicht; ze steekt

haar vinger uit om, voorzichtig, de blaadjes onder te duwen, elk blaadje een vaartuig dat water verscheept, een schaal, een geparfumeerde graal.

Maar als de zon aan de hemel rijst, loopt haar koorts weer op. Hij laat hen niet opnieuw beginnen, met knijpen en slaan, met door elkaar schudden; hij geeft haar in Gods handen en vraagt God hem genadig te zijn. Hij praat tegen haar, maar ze geeft geen teken dat ze het hoort. Zelf is hij niet bang voor besmetting. Als de kardinaal deze pest vier keer kan overleven, weet ik zeker dat ik geen enkel gevaar loop, en al zou ik doodgaan, ik heb mijn testament opgemaakt. Hij zit aan haar bed, ziet haar borstkas zwoegen, ziet haar vechten en verliezen. Hij is er niet bij wanneer ze sterft; Grace is ziek geworden, en hij ziet erop toe dat ze in bed wordt gestopt. Hij is dus de kamer uit, nog maar net, en wanneer ze hem naar binnen halen, is haar strenge gezichtje zacht. Ze ziet er meegaand uit, vreedzaam; haar hand is al zwaar, zwaarder dan hij kan dragen.

Hij komt de kamer uit; hij zegt: 'Ze was al Grieks aan het leren.' Natuurlijk, zegt Mercy, ze was een geweldig kind, een ware dochter van jou. Ze leunt tegen zijn schouder en huilt. Ze zegt: 'Ze was slim en lief, en op haar manier was ze mooi, weet je.'

Wat zijn gedachte was geweest: ze was Grieks aan het leren, misschien kent ze het nu. Grace sterft in zijn armen; ze sterft ontspannen, even natuurlijk als ze werd geboren. Hij legt haar voorzichtig terug op het klamme laken: een kind van onmogelijke perfectie, haar vingers open als smalle witte blaadjes. Ik heb haar niet eens gekend, denkt hij; ik wist nog maar nauwelijks dat ik haar had. Het heeft hem altijd onmogelijk geleken dat een handeling van hem haar het leven had geschonken, iets gedachteloos dat Liz en hij hadden gedaan in een niet bijzonder gedenkwaardige nacht. Ze hadden de naam Henry bedacht voor een jongen, Katherine voor een meisje, en daarmee, had Liz gezegd, bewijs je jouw Kat ook eer. Maar toen hij haar had gezien, ingebakerd, prachtig, helemaal af en perfect, had hij iets heel anders gezegd, en Liz was het ermee eens geweest. Gratie of genade is niet iets wat je verdient; we hebben er geen recht op.

Hij vraagt de priester of zijn oudste dochter mag worden begraven met het schrift waarin ze haar naam heeft geschreven: Anne Cromwell. De priester zegt dat hij nog nooit zoiets heeft gehoord. Hij is te moe en te boos om ruzie te maken.

Zijn dochters zijn nu in het vagevuur, een land van trage vuren en bergkammen van ijs. Waar in de evangeliën staat 'vagevuur'?

Nu resten ons geloof, hoop en liefde, deze drie, maar de grootste daarvan is de liefde, aldus Tyndale.

Thomas More vindt het een verderfelijke vertaalfout. Volgens hem moet het 'naastenliefde' zijn. Hij zou je in de boeien slaan voor een vertaalfout. Hij zou je vermoorden om een geschil over je Grieks. Hij vraagt zich weer af of de doden vertalers nodig hebben; misschien weten ze in een fractie van een seconde, in één simpele, onbetamelijke wending, alles wat ze moeten weten. Tyndale zegt: 'De liefde vergaat nooit.'

Oktober zet in. Wolsey zit als gewoonlijk de vergaderingen van de hofraad voor. Maar tegen de opening van het gerechtelijk jaar met Sint-Michiel wordt er in de rechtszalen een akte van beschuldiging tegen de kardinaal opgesteld. Hij wordt beschuldigd van succes. Hij wordt beschuldigd van het uitoefenen van macht. Bovenal wordt hij ervan beschuldigd dat hij landsvreemd recht handhaaft; dat hij, met andere woorden, zijn taak als pauselijke gezant vervult. Wat ze bedoelen, is dit: hij is *alter rex*. Hij is, en is dat altijd geweest, heerszuchtiger dan de koning. En daaraan is hij, als het al een misdaad is, schuldig. En nu komen ze York Place in geparadeerd, de hertog van Suffolk, de hertog van Norfolk: de twee grootheden van het Hogerhuis. Suffolk, met zijn stekelige blonde baard, ziet eruit als een zwijn te midden van truffels; een hoogrode man, herinnert hij zich, maakt mijnheer misselijk. Norfolk ziet eruit alsof hij zich ongerust maakt, en terwijl hij de bezittingen van de kardinaal op zijn kop zet, verwacht hij duidelijk wassen beeltenissen aan te treffen, misschien wel van hemzelf, misschien wel met lange naalden erin. De kardinaal heeft zijn wapenfeiten te danken aan een pact met de duivel; dat is zijn stellige overtuiging.

Hij, Cromwell, stuurt hen weg. Ze komen terug. Ze komen terug met meer en bredere volmachten en betere handtekeningen, en brengen de archiefmeester mee. Ze nemen mijnheer het grootzegel af. Norfolk kijkt hem van terzijde aan en werpt hem een snelle fretachtige grijns toe. Hij weet niet waarom.

'Kom me opzoeken.'

'Waarom, mijnheer?'

Norfolks mondhoeken gaan omlaag. Hij verklaart zich nooit nader.

'Wanneer?'

'Het heeft geen haast,' zegt Norfolk. 'Kom zodra u betere manieren hebt geleerd.'

Het is 19 oktober 1529.

III - Pompen of verzuipen

Allerheiligen 1529

.

Halloween: de rand van de wereld vertoont lekken en vloeit

uit. Dit is de tijd dat de tallymannen van het vagevuur, de klerken en gevangenbewaarders, de levenden afluisteren terwijl die voor de doden bidden.

Om deze tijd van het jaar hielden Liz en hij, met hun parochie, de wake. Ze baden voor Henry Wykys, haar vader; voor Liz' overleden echtgenoot, Thomas Williams; voor Walter Cromwell en voor verre familie; voor halfvergeten namen, halfzussen die al lang geleden waren heengegaan, en verloren stiefkinderen. Gisteravond hield hij de wake in zijn eentje. Hij lag wakker en wenste Liz terug; wachtte tot ze naast hem zou komen liggen. Het is waar, hij is bij de kardinaal op Esher, niet thuis op Austin Friars. Maar, zo redeneerde hij, ze weet waar ze me kan vinden. Ze zal de kardinaal zoeken, in de ruimte tussen de werelden aangetrokken door wierook en kaarslicht. Waar de kardinaal is, ben ik.

Op een gegeven moment moet hij in slaap zijn gevallen. Toen het licht werd, voelde de kamer zo leeg dat hij er zelf niet eens was. Allerzielen: verdriet komt in golven. Nu dreigt het hem te doen kapseizen. Hij gelooft er niet in dat de doden terugkomen, maar dat weerhoudt hem er niet van om de streling van hun vingertoppen, vleugeltoppen, langs zijn schouder te voelen. Sinds gisteravond zijn ze niet zozeer meer individuele gestalten en gezichten als wel één vaste, verzamelde massa; hun vlees stoot tegen elkaar en dromt samen, hun weefpatroon dicht als dat van zeewezens, hun gezichten ziekelijk met een onderzeese weerschijn.

Nu staat hij in een raamneg met Liz' getijdenboek in zijn handen. Zijn dochter Grace keek er graag in, en vandaag kan hij de afdruk van haar kleine vingers onder de zijne voelen. Dit zijn de Mariagetijden voor de canonieke uren, de bladzijden geïllumineerd met een duif, een vaas madonnalelies. Het officie is metten, en Maria knielt op een vloer van tegels in een ruitpatroon. De engel begroet haar, de woorden van zijn begroeting uitgeschreven op perkament dat uit zijn opgehouden handen rolt, alsof het zijn vingers zijn die spreken. Zijn vleugels zijn gekleurd: hemelsblauw.

Hij slaat de bladzijde om. Het officie is lauden. Hier een plaatje van Maria-Middelares. Maria, met haar keurige kleine buik, wordt begroet door haar eveneens zwangere nicht, de heilige Elizabeth. Hun voorhoofden zijn hoog, hun wenkbrauwen geëpileerd; ze zien er verbaasd uit, wat ze ook wel mogen zijn: de een maagd, de ander op leeftijd. Lentebloemen bloeien aan hun voeten, en allebei dragen ze een zwevende kroon van gouddraad zo fijn als blonde haren. Hij slaat een bladzijde om. Grace, zwijgend en klein, slaat de bladzijde samen met hem om. Het officie is priem. Het plaatje de geboorte van Christus: een kleine blanke Jezus ligt in de plooien van zijn moeders mantel. Het officie is sext; de Wijzen houden met juwelen bezette kelken op; achter hen een stad op

een heuvel, een stad in Italië, met zijn klokkentoren, zijn panorama van glooiend landschap en zijn nevelige bomenrij. Het officie is noen: Jozef brengt een kooi met een koppel duiven naar de tempel. Het officie is vesper: een dolk, gestuurd door Herodes, maakt een keurig gat in een geschokte baby. Een vrouw heft haar handen in protest, of in gebed, haar welsprekende, hulpeloze handen. Uit het kinderlijkje vloeien drie druppels bloed, elk in de vorm van een traan. Elke bloedige traan is van perfect scharlaken.

Hij kijkt op. Als een nabeeld drijft de traanvorm zijn blikveld in; het plaatje wordt wazig. Hij knippert met zijn ogen. Er loopt iemand op hem af. Het is George Cavendish. Hij wringt zijn handen, zijn gezicht een masker van bezorgdheid.

Laat hem niet tegen me praten, bidt hij. Laat George doorlopen.

'Meester Cromwell,' zegt hij, 'ik geloof dat u huilt. Wat is er? Is er slecht nieuws over onze meester?'

Hij probeert Liz' boek dicht te slaan, maar Cavendish steekt er zijn hand naar uit. 'Ah, u bent aan het bidden.' Hij kijkt verbaasd. Cavendish kan de vingers van zijn dochter die de bladzijde aanraken, niet zien, evenmin als de handen van zijn vrouw, die het boek ophouden. George kijkt simpelweg naar de plaatjes, op hun kop. Hij haalt diep adem en zegt: 'Thomas ...?'

'Ik huil om mezelf,' zegt hij. 'Ik zal alles verliezen, alles waar ik mijn hele leven voor heb gewerkt, omdat ik samen met de kardinaal ten onder ga - nee, George, val me niet in de rede - omdat ik gedaan heb wat hij me vroeg, en zijn vriend ben geweest, zijn rechterhand. Als ik me bij mijn werk in de stad had gehouden, in plaats van stad en land af te reizen en vijanden te maken, dan was ik nu een rijk man, en George, dan nodigde ik jou nu uit in mijn nieuwe buiten, dan vroeg ik je nu om je mening over meubels en bloembedden. Maar kijk naar me! Ik ben geruïneerd.'

George probeert iets te zeggen; hij stoot een troostend geblaat uit.

'Tenzij,' zegt hij. 'Tenzij, George. Wat denk je? Ik heb mijn jongen Rafe naar Westminster gestuurd.'

'Wat doet hij daar?'

Maar hij huilt weer. De geesten groepen samen, hij heeft het koud, zijn positie is reddeloos verloren. In Italië heeft hij een herinneringstechniek geleerd, zodat hij alles kan onthouden: elke stap die hem hier heeft gebracht. 'Ik denk,' zegt hij, 'dat ik naar hem toe moet.'

'Alstublieft,' zegt George, 'niet voor het diner.'

'Niet?'

'Want we moeten een manier bedenken om de bedienden van mijnheer te betalen.'

Er gaat een ogenblik voorbij. Hij omhult het getijdenboek

met zichzelf, omhelst het. Cavendish heeft hem gegeven wat hij nodig heeft: een administratief probleem. 'George,' zegt hij, 'je weet dat de priesters en diakens van mijnheer achter hem aan hier zijn samengetroept en dat ze stuk voor stuk ... hoeveel? ... Honderd, tweehonderd pond per jaar krijgen dankzij zijn vrijgevigheid? Dan lijkt mij... dat we de priesters en diakens en subdiakens de huishoudelijke staf moeten laten betalen, want wat ik denk, wat ik zie, is dat zijn bedienden meer van mijnheer houden dan zijn priesters. Kom, we gaan aan tafel, en na het eten zorg ik dat de priesters zich schamen; ik zorg ervoor dat ze hun aders laten en geld bloeden. We moeten het personeel minstens voor een kwartaal loon geven, en een voorschot. Voor de dag dat mijnheer in ere wordt hersteld.'

'Nou,' zegt George, 'als iemand het voor elkaar kan krijgen, bent u het.'

Hij merkt dat hij glimlacht. Grimmig, misschien, maar hij had nooit verwacht dat hij vandaag zou lachen. Hij zegt: 'En als dat achter de rug is, vertrek ik. Ik kom terug zodra ik een plaats in het parlement heb.'

'Maar dat komt al over twee dagen bijeen... Hoe wilt u dat klaarspelen?'

'Dat weet ik niet, maar iemand moet voor mijnheer spreken. Of ze vermoorden hem.'

Hij ziet de pijn en de schok; hij zou zijn woorden willen terugnemen, maar het is de waarheid. 'Ik kan alleen mijn best doen,' zegt hij.

'Het is pompen of verzuipen; ik kom terug met een uitkomst.'

Bijna maakt George een buiging. 'Pompen of verzuipen,' mompelt hij. 'Hoe vaak heb ik u die uitdrukking al niet horen gebruiken.'

Cavendish loopt in huis rond en zegt: Thomas Cromwell was een gebedenboek aan het lezen. Thomas Cromwell huilde. Nu pas dringt het tot George door hoe slecht de zaken ervoor staan. Lang, lang geleden was er in Thessalië een dichter die Simonides heette. Hij kreeg opdracht voor een optreden tijdens het banket van ene Skopas, om een ode op zijn gastheer voor te dragen. Dichters hebben zo hun luimen, en in zijn loflied verwerkte Simonides verzen ter ere van Castor en Pollux, de hemelse tweeling. Skopas werd nukkig en zei dat hij slechts voor de helft zou betalen: 'Zie maar dat je de rest van de tweeling krijgt.'

Even later kwam er een bediende de zaal in. Hij fluisterde iets tegen Simonides; er stonden twee jongemannen voor de deur, die speciaal naar hem vroegen.

Hij stond op en verliet de eetzaal. Hij zocht naar de twee jongemannen, maar vond niemand. Toen hij weer naar binnen wilde gaan om verder te eten, hoorde hij het verschrikkelijke lawaai van splijtend en verbrokkelend steen. Hij hoorde de

kreten van de stervenden toen het dak van de zaal het begaf. Van alle gasten aan het diner was hij de enige die in leven bleef. De lichamen waren zo gebroken en verminkt dat de familie van de doden hen niet herkende. Maar Simonides was een bijzonder mens. Wat hij eenmaal had gezien, stond in zijn geheugen gegrift. Hij liep met ieder van de achtergeblevenen door de puinhopen en zei, wijzend naar de verbrijzelde overblijfselen: Daar is degene die u zoekt. Met de tafelschikking in zijn hoofd als uitgangspunt koppelde hij de doden aan hun naam.

Dit verhaal komt van Cicero. Die vertelt ons hoe Simonides die dag de kunst van het onthouden uitvond. Hij kon zich de namen herinneren, zich de gezichten voor de geest halen, sommige zuur en opgeblazen, andere vrolijk, weer andere verveeld. Hij wist precies waar iedereen zat op het moment dat het dak boven hun hoofd instortte.

Deel 3

I - Dopjesspel

Winter 1529 - voorjaar 1530

.

Johane: 'Jij zegt: "Rafe, regel eens een plaats voor me in het nieuwe parlement." En hop, daar gaat hij, als een meisje dat gezegd wordt de was binnen te halen.'

'Zo gemakkelijk is het nu ook weer niet,' zegt Rafe.

'Wat weet jij daar nou van?' zegt Johane.

Zetels in het Lagerhuis zijn grotendeels te vergeven door lords; door lords, bisschoppen, de koning zelf. Een karig handjevol kiezers doet gewoonlijk, met wat druk van bovenaf, wat hun wordt gezegd. Rafe heeft hem het kiesdistrict Taunton bezorgd, Wolseys territorium; ze hadden hem niet toegelaten als de koning geen ja had gezegd, als Thomas Howard geen ja had gezegd. Hij had Rafe naar Londen gestuurd om de ongewisse bedoelingen van de hertog te peilen, om erachter te komen wat er achter die fretachtige grijns schuilt. *'Zeer verplicht, meester'*

Nu weet hij het. 'De hertog van Norfolk denkt dat mijnheer de kardinaal een schat begraven heeft,' zegt Rafe, 'en dat u weet waar.'

Ze praten onder vier ogen. Rafe: 'Hij zal u vragen om voor hem te werken.'

'Ja. Misschien niet met zoveel woorden.'

Hij kijkt naar Rafes gezicht terwijl hij zijn afwegingen maakt. Norfolk is tenslotte de eerste edelman van het rijk, of je moet de bastaardzoon van de koning meetellen. 'Ik heb hem van uw respect verzekerd,' zegt Rafe, 'van uw... uw hoogachting, uw verlangen om tot zijn ... ehm ...'

'Dienst te staan?'

'Min of meer.'

'En wat zei hij?'

'Hij zei "hmm".'

Hij lacht. 'Op die toon?'

'Op die toon.'

'Met dat norse knikje?'

'Ja.'

Goed, dan. Ik droog mijn tranen, de tranen van Allerzielen. Ik zit samen met de kardinaal bij het haardvuur op Esher, in een kamer met een rokende schoorsteen. Ik zeg: Mijnheer, dacht u dat ik u in de steek zou laten? Ik spoor de man op die over schoorstenen en haarden gaat. Ik geef hem orders. Ik rij naar Londen, naar Blackfriars. Het is mistig met Sint-Hubertus. Norfolk wacht op me om te zeggen dat hij een goede meester

voor me zal zijn.

De hertog loopt nu tegen de zestig, maar geeft geen duimbreed toe aan de kalender. Een onverzettelijk gezicht, felle ogen, mager als een afgekloven bot en kil als de kop van een bijl; zijn gewrichten lijken als soepele kettingschakels aan elkaar te hangen, en hij rinkelt ook echt een beetje bij elke beweging, daar zijn kleren relikwieën verhullen: in kleine, met juwelen bezette doosjes houdt hij flinters huid en lokjes haar, en in medaillons draagt hij botsplinters van martelaren. 'Marante!' roept hij bij wijze van vloek, en: 'Bij gods zeven sacramenten!', en soms haalt hij een van zijn medailles of amuletten tevoorschijn vanwaar die dan ook aan zijn persoon bungelt, en drukt er heftig een kus op, waarbij hij een of andere heilige of martelaar aanroept om de razernij van het moment in te tomen voordat die hem de baas wordt.

'Sint Judas geve me geduld!' schreeuwt hij dan; waarschijnlijk verwart hij hem met Job, over wie hij heeft horen vertellen toen hij als kleine jongen aan de knie van zijn eerste huispriester stond. Het is moeilijk je de hertog als kleine jongen voor te stellen, of sowieso jonger of anders dan zoals hij zichzelf nu presenteert. Hij vindt de Bijbel een voor leken onnodig boek, al begrijpt hij dat priesters er enig nut van ondervinden. Hij vindt boekenlezen überhaupt aanstellerij en wilde dat het minder werd gedaan aan het hof. Zijn nichtje, Anne Boleyn, zit voortdurend met haar neus in de boeken, wat misschien de reden is waarom ze op achtentwintigjarige leeftijd nog altijd ongetrouwd is. Hij snapt niet waarom een heer brieven zou moeten schrijven; daar heb je klerken voor.

Nu richt hij zijn blik, bloeddoorlopen en trots. 'Cromwell, het doet me deugd dat u parlementslid bent.'

Hij buigt zijn hoofd. 'Mijnheer.'

'Ik heb een goed woordje voor u gedaan bij de koning, en hem doet het ook deugd. U volgt zijn instructies op in het Lagerhuis. En de mijne.'

'En zullen die hetzelfde zijn, mijnheer?'

De hertog fronst zijn voorhoofd. Hij ijsbeert; hij rammelt een beetje; uiteindelijk barst hij uit: 'Gods bloed, Cromwell, waarom moet u zo'n ... mens zijn? Het is niet alsof u zich dat kunt veroorloven.'

Hij wacht af, met een glimlach. Hij weet wat de hertog bedoelt. Hij is een persoonlijkheid, een aanwezigheid. Hij weet hoe je in het geheim een vertrek in sluipt zodat je hem niet ziet, maar misschien is die tijd voorbij.

'Lach maar,' zegt de hertog. 'Wolseys huishouden is addergebroed. Niet dat...' hij grijpt een medaille, terugschrikkend, 'God verhoede dat ik...'

Een kerkvorst vergelijken met een slang. De hertog wil het geld van de kardinaal en diens plaats aan de zijde van de koning, maar van de andere kant wil hij niet branden in de

hel. Hij loopt de kamer door; hij slaat zijn handen ineen; hij wrijft erin; hij draait zich om. 'De koning maakt zich op voor een duchtig gesprek met u, meester. O, ja. Hij schenkt u een persoonlijk onderhoud omdat hij inzicht wil verkrijgen in de zaken van de kardinaal, maar zoals u zult merken, heeft hij een lang en uitstekend geheugen, en wat hij zich herinnert, meester, is dat u al eens parlementslid bent geweest en dat u zich tegen zijn oorlog hebt uitgesproken.'

'Ik hoop dat hij niet nog steeds overweegt om Frankrijk aan te vallen.'

'Wel vervloekt! Welke Engelsman overweegt dat niet! Frankrijk is van ons. We moeten terugnemen wat van ons is.' Er trilt een spiertje in zijn wang; hij beent geagiteerd weg, draait zich om, wrijft over zijn wang; het zenuwtrekje verdwijnt, en hij zegt op volkomen zakelijke toon: 'Maar u hebt gelijk.'

Hij wacht af. 'We kunnen niet winnen,' zegt de hertog, 'maar we moeten vechten alsof we dat kunnen. De droes met de kosten. De droes met de verspilling ... geld, mannen, paarden, schepen. Dat mankeert er aan Wolsey, snapt u. Altijd aan de onderhandelingstafel. Hoe kan een slagerszoon nou begrijpen ...'

'La gloire?

'Bent u de zoon van een slager?'

'Van een smid.'

'Echt waar? Paarden beslaan?'

Hij haalt zijn schouders op. 'Als het moet, mijnheer. Maar ik kan me niet voorstellen...'

'Dat kunt u niet? Wat kunt u zich wel voorstellen? Een slagveld, een kampement, de vooravond van de strijd ... kunt u zich dat voorstellen?'

'Ik ben zelf soldaat geweest.'

'Is dat zo? Vast niet in een Engels leger. Aha, zie je wel.' De hertog grijnst, zonder enige vijandschap. 'Ik wist dat er iets was met u. Ik wist dat ik u niet mocht, maar ik kreeg er mijn vinger maar niet achter. Waar hebt u gevochten?'

'Bij Garigliano.'

'Met wie?'

'De Fransen.'

De hertog fluit. 'Verkeerde kant, jong.'

'Dat merkte ik, ja.'

'Met de Fransen,' grinnikt hij. 'Met de Fransen. En hoe heb je je uit die janboel gered?'

'Ik ben naar het noorden getrokken. In ...' Hij wil zeggen 'geld', maar de hertog zou handelen in geld niet begrijpen. 'Stoffen gegaan,' zegt hij. 'Zijde, voornamelijk. U weet hoe de markt is, met de soldaten daar.'

'Sente Marie, nou! Huurlingen groeit het geld op de rug. Die Zwitsers! Net een troep toneelspelers. Kant, streepjes,

ingewikkelde hoeden, 'n Makkelijk doelwit, meer niet. Langboog?'

'Af en toe.' Hij glimlacht. 'Ben er aan de korte kant voor.'

'Ik ook. Maar Henry weet 'm te spannen. Doet het heel aardig. Heeft er de lengte voor, en de arm. Maar toch. We winnen er de oorlog niet meer mee.'

'Waarom die strijd dan nog aangaan? Ga in onderhandeling, mijnheer. Het is goedkoper.'

'Ik zeg je, Cromwell, je hebt wel lef om hier te komen.'

'Mijnheer, u hebt me laten komen.'

'Echt?' Norfolk kijkt gealarmeerd. 'Is het daar al toe gekomen?'

De raadslieden van de koning stellen niet minder dan vierenveertig aanklachten op tegen de kardinaal. Ze variëren van het overtreden van het praemunirestatuut - het handhaven van een landsvreemde wet - tot het kopen van rundvlees voor zijn huishouden tegen dezelfde prijs als de koning: van financieel wanbeleid tot onvermogen om de lutherse ketterijen een halt toe te roepen.

De praemunirewet stamt uit een andere eeuw. Geen mens die nu leeft, weet precies wat hij betekent. Van dag tot dag lijkt hij datgene te betekenen wat de koning zegt dat hij betekent. De kwestie wordt in alle rostra's van Europa beredekaveld. Intussen zit mijnheer de kardinaal nu eens in zichzelf te mompelen, dan weer hardop: 'Thomas, mijn colleges! Wat er met mij persoonlijk ook gebeurt, mijn colleges moeten behouden blijven. Ga naar de koning. Welke wraak hij ook op me wil uitoefenen, voor welke vermeende krenking dan ook, het zal toch niet zijn bedoeling zijn om de verlichting der geesten te doven?'

De kardinaal, in ballingschap op Esher, ijsbeert en piekert. De grote geest die eens de belangen van Europa afwoog, bepeinst nu onophoudelijk zijn persoonlijke verlies. Hij vervalt tot stilzwijgende inertie, tobbend in de vallende schemer. Om godswil, Thomas, smeekt Cavendish, zeg hem niet dat u eraan komt als dat niet zo is. Dat zal ik niet doen, zegt hij, en ik kom zo snel mogelijk, maar soms word ik opgehouden. Het Huis vergadert tot laat en voor ik weg kan van Westminster moet ik de brieven en smeekschriften voor mijnheer bij eengaren en iedereen te woord staan die een boodschap wil sturen, maar die niet op schrift wil stellen.

Ik begrijp het, zegt Cavendish; maar Thomas, jammert hij, u weet niet hoe het is, hier op Esher. Hoe laat is het? vraagt mijnheer, en: Hoe laat zou Cromwell er zijn? En een uur later weer: Cavendish, hoe laat is het? Hij stuurt ons er met toortsen op uit en laat ons verslag uitbrengen over het weer, alsof u zich ook maar iets gelegen laat liggen aan hagelbuien of ijzel, Cromwell. Dan vraagt hij: Stel dat hij onderweg een ongeluk heeft gehad? En de weg vanuit Londen, vol rovers; hei

en braakliggend land, zodra het duister valt, wemelt het er van de werkers van het kwaad. En dan gaat hij over op: Doorns en valstrikken liggen op de weg van de verdorvene, en in vele ben ik gevallen, ellendige zondaar die ik ben.

Wanneer hij, Cromwell, dan eindelijk zijn rijmantel afgooit en zich in een stoel bij de haard stort - gods bloed, die rokende schoorsteen bestookt de kardinaal hem nog voor hij adem heeft kunnen halen. Wat zei mijnheer van Suffolk? Hoe zag mijnheer van Norfolk eruit? De koning, heb je hem gezien, heeft hij met je gesproken? En lady Anne, hoe gaat het met haar en ziet ze er goed uit? Heb je een manier gevonden om haar te behagen, want we zullen haar moeten behagen, weet je?

Hij zegt: 'Er is één vlotte manier om die dame te behagen, en dat is haar tot koningin kronen.' Het onderwerp Anne is afgesloten, en hij zwijgt. Volgens Mary Boleyn heeft ze hem opgemerkt, maar tot voor kort liet Anne dat niet blijken. Haar blik ging aan hem voorbij op weg naar iemand die haar meer interesseerde. Haar ogen, donker en een tikje uitpuilend, glimmen als de kralen aan een abacus; ze glimmen en zijn voortdurend in beweging terwijl ze berekent waar haar voordeel ligt. Maar oom Norfolk moet tegen haar hebben gezegd:

'Daar gaat de man die de geheimen van de kardinaal kent,' want als hij nu in haar vizier komt, strekt ze haar lange hals; die glimmende donkere ogen gaan *klik-klik,* wanneer ze hem van top tot teen opneemt en bedenkt welk nut hij voor haar kan hebben. Hij veronderstelt dat het goed met haar gaat voor de tijd van het jaar; ze hoest niet als een dampig paard, bijvoorbeeld, en gaat evenmin kreupel. En hij veronderstelt dat ze er goed uitziet, als je van het soort houdt. Op een avond vlak voor kerst komt hij laat aan op Esher en zit de kardinaal in zijn eentje te luisteren naar een jongen die de luit speelt. Hij zegt: 'Dank je, Mark, je kunt gaan.' De jongen buigt naar de kardinaal en schenkt hem, net, het nijginkje dat een parlementslid toekomt. Terwijl hij zich terugtrekt uit het vertrek, zegt de kardinaal:

'Mark is zeer bedreven, en een aardige jongen; op York Place was hij een van mijn koorknapen. Misschien moest ik hem niet hier houden, maar naar de koning sturen. Of naar lady Anne wellicht, omdat het zo'n knap jong ding is. Zou ze hem willen?'

De jongen heeft staan dralen bij de deur om zijn lof te horen zingen. Een harde cromwelliaanse blik - het equivalent van een schop - stuurt hem naar buiten. Hij wilde dat mensen hem niet vroegen wat lady Anne zou willen of niet.

De kardinaal vraagt: 'Heeft kanselier More een boodschap voor me?'

Hij laat een bundel papieren op de tafel ploffen. 'U ziet eruit

alsof u niet in orde bent, mijnheer.'

'Dat ben ik ook niet. Thomas, wat moeten we doen?'

'We zullen mensen omkopen,' zegt hij. 'We zullen onbekrompen en gul omspringen met de bezittingen die Uwe Eminentie nog heeft; u hebt nog altijd benenden te vergeven, u hebt nog altijd land. Luister, mijnheer, zelfs al neemt de koning u alles af wat u hebt, dan nog zullen de mensen vragen: Kan de koning echt weggeven wat de kardinaal toebehoort? Niemand die hij een schenking doet, zal zeker zijn van zijn titel, tenzij u de schenking bevestigt. U hebt dus nog altijd troeven in handen, mijnheer.'

'Als hij me tenslotte had willen beschuldigen van hoogverraad ..." Zijn stem hapert. 'Als ...'

'Als hij u van hoogverraad had willen beschuldigen, zat u nu in de Tower.'

'Precies, en welk nut zou ik dan voor hem hebben, met mijn hoofd hier en mijn lichaam daar? Het gaat hierom: door mij te degraderen, wil de koning de paus op zijn vingers tikken. Wat hij wil laten zien, is: Ik, koning van Engeland, ben heer in eigen huis. Maar is hij dat wel? Of is lady Anne heer, of Thomas Boleyn? Een vraag die niet mag worden gesteld, niet buiten deze kamer.'

De strijd is nu om de koning alleen te spreken, om zijn intenties te achterhalen, als hij ze zelf al kent, en tot een overeenkomst te komen. De kardinaal heeft dringend vlottende middelen nodig; dat is de eerste schermutseling. Dag in, dag uit wacht hij op een onderhoud. De koning steekt een hand uit en neemt met een blik op het zegel van de kardinaal de brieven aan die hij hem voorhoudt. Hij kijkt hem niet aan, mompelt enkel een afwezig 'Bedankt'. Op een dag kijkt hij hem wel aan en zegt: 'Meester Cromwell, tja ... Ik kan niet over de kardinaal praten.' En als hij zijn mond opendoet om iets te zeggen, zegt de koning: 'Hoort u me niet? Ik kan niet over hem praten.' Zijn toon is vriendelijk, bevreemd. 'Een andere keer,' zegt hij. 'Ik laat u komen. Ik beloof het.'

Als de kardinaal hem vraagt: 'Hoe zag de koning er vandaag uit?'

zegt hij: Hij ziet eruit alsof hij geen slaap krijgt. De kardinaal lacht. 'Als hij geen slaap krijgt, is dat omdat hij niet op jacht gaat. Die bevroren grond is te hard voor de pootkussentjes van de honden, ze kunnen niet naar buiten. Het is het gebrek aan frisse lucht, Thomas. Niet zijn geweten.'

Later zal hij zich die avond aan het einde van december, toen hij de kardinaal naar muziek luisterend aantrof, weer voor de geest halen. Dan speelt hij hem afin zijn hoofd, keer op keer op keer. Omdat hij, wanneer hij de kardinaal verlaat en weer de weg, het uur overweegt, een jongensstem hoort vanachter een halfopen deur. Het is Mark, de luitspeler:'... vanwege mijn vaardigheid zegt hij dat hij me aan lady Anne

wil overdoen. En mij lijkt het wel wat, want wat heeft het voor zin om hier te zijn als de koning de ouwe man elk moment kan onthoofden? Dat zou hij moeten doen, vind ik, zo trots als de kardinaal is. Vandaag gaf hij me voor het eerst een compliment.'

Een stilte. Iemand praat, gedempt; hij kan niet horen wie. Dan de jongen: 'Ja, allicht gaat de advocaat mee ten onder. Ik noem hem wel advocaat, maar wie is hij nou helemaal? Niemand die het weet. Ze zeggen dat hij eigenhandig heeft gemoord en er in de biecht geen woord over heeft gesproken. Maar de taaiste mannen huilen het hardst als ze de beul zien.'

Hij twijfelt er niet aan of het is zijn executie waar Mark zich op verheugt. Aan de andere kant van de muur gaat de jongen verder: 'Als ik eenmaal bij haar ben, merkt lady Anne me vast op en geeft ze me cadeautjes.' Een giechel. 'Ze ziet me vast graag, denk je niet? Wie weet welke kant ze op draait, zolang ze de koning nog weigert.'

Een stilte. Dan Mark: 'Die is geen maagd. Zij niet.'

Wat een betoverende conversatie, zo'n bedienderoddel. Weer een gedempt antwoord, en dan Mark: 'Kan ze aan het Franse hof zijn geweest, dacht je, en als maagd thuiskomen? Net zomin als haar zus, toch? Mary heette daar de Engelse dekmerrie.'

Dit wordt niets. Hij is teleurgesteld. Ik had gehoopt op bijzonderheden; dit blijft steken in het *on dit*. Maar toch aarzelt hij en gaat niet weg.

'Trouwens, Toni Wyatt heeft haar gehad; iedereen in Kent weet ervan. Ik ben met de kardinaal naar Penshurst geweest, en je weet hoe dicht dat paleis bij Hever ligt, waar de familie van de dame vandaan komt, met het landgoed van de Wyatts op een steenworp afstand.'

Getuigen? Datums?

Maar dan, van de ongeziene persoon: 'Ssst!' En weer zacht gegiechel. Hier kun je niets mee. Behalve het in gedachten houden. Het gesprek vindt plaats in het Vlaams, de taal van Marks geboortegrond. Het wordt Kerstmis, en de koning houdt het feest, met koningin Katherine, op Greenwich. Anne verblijft op York Place; de koning hoeft maar een eindje stroomopwaarts om haar te bezoeken. Haar gezelschap is veeleisend, volgens de vrouwen; de bezoeken van de koning zijn kort, schaars en discreet.

Op Esher houdt de kardinaal het bed. Ooit had hij dat niet in zijn hoofd gehaald, al ziet hij er ziek genoeg uit om het te rechtvaardigen. Hij zegt: 'Zolang de koning en lady Anne hun nieuwjaarskussen uitwisselen, gebeurt er niets. Tot Twaalfavond zijn we gevrijwaard van verrassingen.' Hij wendt zijn hoofd af op de kussens. Zegt, heftig: 'Om godswil, Cromwell. Ga naar huis.'

Austin Friars is versierd met kransen hulst en klimop, laurier

en met linten behangen taxus. In de keuken is men druk bezig de levenden te eten te geven, maar dit jaar laten ze hun gebruikelijke kerstzang en -spel achterwege. Geen jaar heeft zoveel verwoesting gebracht. Zijn zus Kat, haar man Morgan Williams, allebei zijn ze uit dit leven gerukt met dezelfde snelheid als waarmee zijn dochters hem werden ontnomen: de ene dag liepen ze nog rond, de volgende lagen ze koud als steen in hun graf aan de Theems, begraven buiten bereik van het tij, de aanblik en de stank van de rivier; doof nu voor het geluid van Putneys gebarsten kerkklok, voor de geur van verse inkt, hop, gemoute gerst, en voor de nog altijd dierlijke lucht van wolbalen; dood voor de geur van dennenhout en appelkaarsen, van zielenbrood in de oven. Tegen het einde van het jaar is zijn huishouden twee wezen rijker: Richard en de kleine Walter. Morgan Williams mocht een grote mond hebben gehad, maar op zijn manier was hij schrander geweest, en hij had hard gewerkt voor zijn gezin. En Kat... ach, de laatste tijd had ze haar broer ongeveer even goed begrepen als ze de bewegingen van de sterren begreep: 'Ik misreken me voortdurend aan je, Thomas,' zei ze vaak, wat zijn eigen schuld was, want wie had haar tenslotte op haar vingers leren rekenen en de facturen van een koopman leren ontcijferen?

Als hij zichzelf bij wijze van kerstgeschenk advies zou geven, zou hij zeggen: Verlaat de kardinaal nu, of je staat weer op straat met het dopjesspel. Maar hij geeft alleen advies aan degenen van wie hij verwacht dat ze het aan zullen nemen.

Ze hebben een grote, vergulde ster, thuis op Austin Friars, die ze met oudjaar in hun grote hal hangen. Daar glanst hij een week lang, als welkom voor hun gasten met Driekoningen. Al in de zomer bedachten Liz en hij kostuums voor de drie koningen, zetten hun zinnen op elk flintertje bijzondere stof en nieuw garneersel dat ze zagen en hamsterden alles; vanaf oktober zat Liz dan in het geheim te naaien, de robes van vorig jaar te verbeteren door nieuwe, glanzende panden erop aan te brengen, schouderstukken te borduren en gewichtjes aan te brengen in de zoom, en jaar na jaar maakte ze de meest fantastische kronen. Het was zijn taak om te bedenken welke geschenken de koningen in hun kistjes zouden hebben. Eén keer had een van de koningen zijn kistje van schrik laten vallen toen het geschenk begon te zingen. Dit jaar heeft niemand het hart de ster op te hangen, maar hij zoekt hem op in zijn onverlichte bergplaats. Behoedzaam haalt hij de beschermende canvas hoezen van de stralen en kijkt of ze onbeschadigd zijn en hun kleur niet vervaagd is. Er zullen betere tijden komen, waarin ze hem weer ophangen, al kan hij het zich nu niet voorstellen. Hij schuift de hoezen terug, met bewondering voor de ingenieuze manier waarop ze zijn gemaakt, hun perfecte pasvorm. De robes van de drie koningen liggen in een kist, net als de schaapsvachten voor de

kinderen die de schapen spelen. De herdersstaven staan in een hoek; aan een haak hangen engelenvleugels. Hij gaat er met zijn hand langs. Zijn vingers zijn stoffig als hij ze terugtrekt. Hij schuift zijn kaars buiten gevaar, haalt ze van de haak en schudt ze voorzichtig uit. Ze maken een zacht ritselend geluid, en de lucht wordt overspoeld met de geur van amber. Hij hangt ze terug aan hun haak; streelt ze met de palm van zijn hand om ze te sussen en hun huiveringen tot bedaren te brengen. Hij pakt zijn kaars. Hij gaat achterwaarts het berghok uit en doet de deur dicht. Hij dooft de vlam tussen zijn vingers, draait de deur op slot en geeft de sleutel aan Johane.

Hij zegt tegen haar: 'Ik wilde dat we een baby hadden. Het lijkt zo lang geleden dat er een baby in huis was.'

'Daar hoefje mij niet op aan te kijken,' zegt Johane. Dat doet hij natuurlijk wel. Hij zegt: 'Doet John Williamson zijn plicht jegens jou niet meer?'

Ze zegt: 'Zijn plicht is niet mijn genoegen.'

Als hij verder loopt, denkt hij: dat gesprek had ik niet moeten voeren. Op nieuwjaarsdag zit hij na donker aan zijn schrijftafel; hij schrijft brieven voor de kardinaal. Nu en dan loopt hij de kamer door naar zijn telbord en verschuift de stenen. Naar het schijnt wil de koning de kardinaal diens leven toekennen en een zekere mate van rijkdom, in ruil voor een formele schuldbekentenis op de praemunireaanklacht; maar wat hem ook resteert om zijn stand op te houden, het zal een fractie van zijn vroegere inkomen zijn. Op York Place is beslag gelegd, Hampton Court is al lang vergeven, en de koning zint op een manier om het rijke bisdom van Winchester te belasten en beroven. Gregory komt binnen. 'Ik heb kaarsen voor u meegebracht. Tante Johane zei: Ga naar je vader.'

Gregory neemt plaats. Hij wacht. Hij frunnikt. Hij zucht. Hij staat op. Hij komt naar zijn vaders schrijftafel en blijft weifelend voor hem staan. Dan, alsof iemand heeft gezegd: 'Maak jezelf nuttig', steekt hij bedeesd zijn handen uit en begint de papieren te ordenen. Hij blikt op naar zijn zoon, al blijft zijn hoofd over zijn taak gebogen. Misschien wel voor het eerst sinds Gregory een baby was, merkt hij zijn handen op en is getroffen door wat het zijn geworden: geen mollige kinderhandjes, maar de grote blanke, ongetekende handen van de zoon van een heer. Wat is Gregory aan het doen? Hij maakt een nette stapel van de documenten. Volgens welk systeem doet hij dat? Hij kan ze niet lezen; ze liggen onderstboven. Hij sorteert ze niet op onderwerp. Op datum dan? Wat is hij in godsnaam aan het doen?

Hij moet deze zin afmaken, met al zijn essentiële bijzinnen. Weer kijkt hij op, en nu snapt hij Gregory's systeem. Het is er een van geze-gende eenvoud: grote vellen papier onderop, kleine bovenop.

'Vader...' zegt Gregory. Hij zucht. Hij gaat naar het telbord. Met zijn wijsvinger schuift hij de stenen wat rond. Dan schuift hij ze op een hoop en maakt er klikkend een keurige stapel van.

Eindelijk richt hij zich op. 'Dat was een berekening. Ik had ze niet lukraak laten vallen.'

'O, sorry,' zegt Gregory beleefd. Hij gaat bij het haardvuur zitten en probeert de lucht niet in beroering te brengen met zijn ademhaling. De mildste blik kan dwingend zijn; onder de druk van die van zijn zoon vraagt hij: 'Wat is er?'

'Zou u even kunnen ophouden met schrijven?'

'Moment,' zegt hij, zijn hand opgestoken ter uitstel; hij ondertekent de brief met zijn gebruikelijke slotformule: uw DIENSTWILLIGE DIENAAR, THOMAS CROMWELL. Als Gregory hem gaat vertellen dat er weer iemand in huis dodelijk ziek is geworden of dat hij, Gregory, zich heeft verloofd met het wasmeisje, of dat London Bridge daadwerkelijk is ingestort zoals in het kinderliedje, zal hij het als een man aanhoren, maar eerst moet deze brief met zand bestrooid en van zegel voorzien worden. Hij kijkt op. 'Ja?'

Gregory wendt zijn gezicht af. Huilt hij? Zo verbazend is dat toch niet, als je bedenkt dat hijzelf heeft gehuild, in het openbaar nog wel?

Hij loopt de kamer door en neemt plaats tegenover zijn zoon, bij de haard. Hij neemt zijn fluwelen baret af en haalt zijn hand door zijn haar.

Lange tijd zegt geen van beiden iets. Hij kijkt neer op zijn eigen brede handen, met de littekens en oude brandwonden verborgen in de palm. Een heer? denkt hij. Zo noem je jezelf wel, maar wie denk je te misleiden? Alleen degenen die je nooit hebben gezien of die je met hoffelijkheid op afstand houdt, je rechtscliënten en je collegaafgevaardigden in het Lagerhuis en bij Gray's Inn, de huisbedienden van hovelingen, de hovelingen zelf... Zijn gedachten dwalen naar zijn volgende brief. Dan zegt Gregory, zijn stem kleintjes, alsof hij is teruggegaan in het verleden: 'Weet u nog die ene Kerstmis, toen de reus meedeed in de toog?'

'Hier in de parochie? Ja, dat weet ik nog.'

'Hij zei: "Ik ben een reus, mijn naam is Marlspijker." Ze zeiden dat hij zo groot was als de meipaal van Cornhill. Wat is de meipaal van Cornhill?'

'Die hebben ze neergehaald. In het jaar van het oproer, *Evil May Day* noemden ze het. Jij was toen nog een baby.'

'Waar is die meipaal nu?'

'De stad heeft hem in bewaring.'

'Hangen we onze ster volgend jaar weer op?'

'Als ons geluk aantrekt.'

'Worden we arm nu het slecht gaat met de kardinaal?'

'Nee.'

De vlammetjes springen en schieten hoog op, en Gregory kijkt ernaar. 'En weet u nog dat jaar dat mijn gezicht zwart was gemaakt en ik een zwarte kalfshuid om me heen had? Toen ik de duivel speelde in het kerstspel?'

'Ja.' Zijn gezicht verzacht. 'Dat weet ik nog.'

Anne had beschilderd willen worden, maar haar moeder had gezegd dat het niet betamelijk was voor een meisje. Hij wilde dat hij had gezegd dat Anne ook aan de beurt moest komen om parochie-engel te zijn, ook al moest ze dan met haar donkere haar een van de gele gebreide pruiken van de parochie op die scheefzakten of voor de ogen van de kinderen schoven.

Het jaar dat Grace engel was, had ze vleugels van pauwenveren. Hij had er zelfde hand op weten te leggen. De andere meisjes waren saaie gansjes; hun vleugels vielen af als ze achter een hoek van een staldeur haakten. Maar Grace schitterde: met zilverdraad in het haar gevlochten, haar schouders getooid met een waaier van trillende pracht, die bij elke ruisende beweging een heerlijke geur afgaf. Lizzie zei: Is er iets wat je niet kunt, Thomas? Ze heeft de mooiste vleugels die de stad ooit heeft gezien.

Gregory komt overeind, komt hem goedenacht kussen. Even leunt zijn zoon tegen hem aan, alsof hij nog kind is of alsof de beelden van het verleden in het vuur benevelend werken.

Zodra de jongen naar bed is gegaan, keert hij de keurige stapel paperassen binnenstebuiten. Hij vouwt ze opnieuw. Hij sorteert ze met het endossement bovenop, klaar voor verzending. Hij denkt aan Evil May Day. Gregory had niet gevraagd waarom dat oproer er was geweest. Het was een oproer tegen buitenlanders. Hijzelf was nog niet zo lang thuis.

Wanneer 1530 aanvangt, houdt hij geen Driekoningenfeest omdat zoveel mensen zich, in het licht van de ongenade van de kardinaal, verplicht zouden zien zijn uitnodiging af te slaan. In plaats daarvan neemt hij de jongelui mee naar Gray's Inn, naar het Twaalfavondfestijn. Hij heeft er vrijwel meteen spijt van; het is dit jaar rumoeriger en platvloerser dan hij zich van enig voorgaand jaar herinnert. De rechtenstudenten voeren een toneelstuk op over de kardinaal. Ze laten hem van York Place naar zijn staatsiesloep op de Theems vluchten. Sommigen wapperen met geverfde lakens om de rivier na te bootsen, anderen komen aanrennen en gooien water over hen heen uit leren emmers. Terwijl de kardinaal in zijn sloep klautert, weerklinken er jachtkreten, en één achterlijke kwast rent de zaal in met een stel otterhonden aan de riem. Anderen komen met schepnetten en hengels om de kardinaal weer op de kant te hijsen. In de volgende scène strandt de kardinaal op zijn vlucht naar schuilplaats Esher in de modder van Putney. De studenten joelen en schreeuwen wanneer de kardinaal huilend zijn handen ophoudt in gebed. Wie van al diegenen

die hiervan getuige zijn geweest, vraagt hij zich af, heeft dit tot een komedie gewrocht? Als hij het wist, of raadde, was die persoon nog niet jarig.

De kardinaal ligt als een scharlaken berg op zijn rug; hij maait met zijn armen: Het bisdom van Winchester voor wie hem weer op zijn ezel helpt. Een stel studenten onder een raamwerk met ezelhuiden eroverheen speelt de ezel, die links en rechts draait, in het Latijn grapt en grolt, en scheten laat in het gezicht van de kardinaal. Er zijn veel woordspelingen op de bisschop en zijn episco-paal, die onder straatvegers misschien voor spitsvondig zouden doorgaan, maar hij vindt dat je van rechtenstudenten beter mag verwachten. Geërgerd staat hij op, en zijn huishouden heeft geen andere keus dan ook op te staan en samen met hem te vertrekken.

Hij blijft staan om een hartig woordje te wisselen met een paar bestuursleden: Hoe hadden ze dit kunnen toestaan? De kardinaal van York is ziek, hij zou kunnen sterven, en hoe staan u en uw studenten dan voor God? Wat voor jongemannen leidt u hier op, dat ze zo dapper zijn om een groot man in zijn tijd van nood aan te vallen, een man om wiens gunsten ze een paar weken geleden nog zouden hebben gesmeekt?

De bestuursleden putten zich in zijn kielzog uit in verontschuldigingen, maar hun stemmen raken verloren in de bulderende lachgolven van de zaal. Zijn jonge gevolg draalt en kijkt achterom. De kardinaal stelt zijn harem van veertig maagden ter beschikking aan eenieder die hem in het zadel helpt; hij zit weeklagend op de grond terwijl een slap, slangachtig lid, gebreid van rode wol, onder zijn soutane uit floept. Buiten branden lichten zwak in de ijzige lucht. 'Naar huis,' zegt hij. Hij hoort Gregory fluisteren: 'We kunnen alleen lachen als hij het toestaat.'

'Nou ja,' hoort hij Rafe zeggen, 'hij is de baas.'

Hij houdt zijn pas in om met hen te praten. 'Het was trouwens die duivelse Borgia-paus, Alexander, die er veertig vrouwen op na hield. En ze waren geen van allen maagd, dat kan ik je wel vertellen.'

Rafe legt een hand op zijn schouder. Richard loopt aan zijn linkerkant en vlak naast hem. 'Jullie hoeven me niet overeind te houden,'

zegt hij goedmoedig. 'Ik ben niet zoals de kardinaal.' Hij blijft staan. Hij lacht. Hij zegt: 'Ik veronderstel dat het eigenlijk...'

'Ja, behoorlijk grappig was,' zegt Richard. 'Zijne Eminentie moet een buikomtrek van anderhalve meter hebben gehad.'

De nacht zindert met het lawaai van beenderratels en de vlammen van fakkels. Een troep ruiters op rieten paarden passeert hen kletterend en onder luid gezang, evenals een groep mannen met geweien op het hoofd en belletjes om de

enkels. Dichter bij huis rolt een jongen in sinaasappelkostuum voorbij met zijn vriend, een citroen. 'Gregory Cromwell!' roepen ze, en voor hem, als hun meerdere, heffen ze hoffelijk een stuk schil in plaats van een hoed. 'God geve u een goed nieuwjaar!'

'En jullie,' roept hij terug. En, tegen de citroen: 'Zeg je vader dat hij langskomt voor die pacht in Cheapside.'

Ze komen thuis. 'Ga naar bed,' zegt hij. 'Het is al laat.' Het lijkt hem op zijn plaats om eraan toe te voegen: 'God beware jullie vannacht.'

Ze laten hem alleen. Hij neemt plaats aan zijn schrijftafel. Hij denkt terug aan Grace, op het einde van haar avond als engel: in het licht van het haardvuur, haar gezichtje bleek van vermoeidheid, haar eigen ogen schitterend en die van haar pauwenvleugels glanzend als topazen in de vuurgloed, goud, omfloerst. Liz zei: 'Kom bij het vuur weg, lieverd, anders vatten je vleugels nog vlam.' Zijn kleine meisje week terug in de schaduw; de veren hadden de kleur van smeulende as toen ze naar de trap ging, en hij zei: 'Grace, ga je met vleugels en al naar bed?'

'Tot ik mijn gebeden heb gezegd,' zei ze, met een snelle blik over haar schouder. Hij liep achter haar aan, bang om haar, bang voor vuur en andere gevaren, al wist hij niet welke. Ze liep de trap op; haar pluimen ruisten, haar veren verflauwd in het donker. Ach, christus, denkt hij, in elk geval hoefik haar nooit weg te geven. Ze is dood, en ik hoef haar nooit over te dragen aan een of ander op bruidsschat belust, zuinig kijkend heerschap. Grace zou een titel hebben gewild. Ze zou hebben gevonden dat hij er een voor haar moest kopen, omdat ze mooi was: lady Grace. Ik wilde dat mijn Anne hier was, denkt hij. Ik wilde dat Anne hier was en verloofd met Rafe Sadler. Als Anne ouder was geweest. Als Rafe jonger was geweest. Als Anne nog in leven was geweest.

Nogmaals buigt hij zich over de brieven van de kardinaal. Wolsey schrijft de heersers van Europa aan om hun te vragen hem te steunen, in het gelijk te stellen, zijn zaak te bevechten. Hij, Thomas Cromwell, wilde dat de kardinaal dat niet deed, of kon, als het dan per se moest, de codering niet wat geraffineerder? Maakt Wolsey zich niet schuldig aan hoogverraad als hij hen oproept de koning te hinderen? Henry zou het zo opvatten. De kardinaal vraagt niet om uit zijn naam oorlog te voeren tegen Henry; hij vraagt alleen dat ze hun sanctie intrekken van een koning die heel graag aardig gevonden wordt. Hij leunt achterover in zijn stoel, met een hand voor zijn mond gesla-gen als om zijn mening voor zichzelf te maskeren. Hij denkt: ik ben blij dat ik van mijnheer hou, want als ik dat niet deed, en ik was zijn vijand - stel dat ik Suffolk was, stel dat ik Norfolk was, stel dat ik de koning was - dan zou ik hem volgende week nog voor het gerecht

slepen. De deur gaat open. 'Richard? Je kunt niet slapen? Ik wist het wel. Die klucht was te opwindend voor je.'

Nu kan hij er gemakkelijk om lachen, maar Richard glimlacht niet; zijn gezicht bevindt zich in de schaduw. Hij zegt: 'Meester, ik heb een vraag voor u. Onze vader is dood, en u bent nu onze vader.'

Richard Williams en Walter-vernoemd-naar-Walter Williams: dit zijn zijn zoons. 'Ga zitten,' zegt hij.

'Zullen we dus uw naam aannemen?'

'Je verbaast me. Zoals ik ervoor sta, zullen de Cromwells eerder de naam Williams willen aannemen.'

'Als ik uw naam droeg, zou ik hem nooit verwerpen.'

'Zou het je vader aanstaan? Je weet dat hij ervan overtuigd was dat hij van Welshe prinsen afstamde.'

'Ach, dat dacht hij. Als hij een glaasje ophad, zei hij vaak: Wie geeft er een shilling voor mijn prinsdom?'

'En toch maakt de tudornaam deel uit van je afstamming. Volgens sommigen.'

'Niet doen,' smeekt Richard. 'Het zweet breekt me uit als ik het probeer te volgen.'

'Zo moeilijk is het niet.' Hij lacht. 'Luister. De oude koning had een oom, Jasper Tudor. Jasper had twee buitenechtelijke dochters, Joan en Helen. Helen was Gardiners moeder. Joan is met William ap Evan getrouwd: zij was jullie grootmoeder.'

'Is dat alles? Waarom liet mijn vader het zo ingewikkeld klinken?

Maar als ik een neef ben van de koning,' Richard valt even stil, 'en van Stephen Gardiner ... wat heb ik daar dan aan? We hebben geen plaats aan het hof, en die zullen we ook wel niet krijgen, nu de kardinaal... nou ...' Hij wendt zijn blik af. 'Mijnheer ... op uw reizen, dacht u toen wel eens dat u zou sterven?'

'Ja. O, ja.'

Richard kijkt hem aan: hoe voelde dat?

'Het irriteerde me,' zegt hij. 'Het leek zo zinloos, veronderstel ik. Om van zo ver te komen. De zee over te steken. Te sterven voor...' Hij haalt zijn schouders op. 'God weet waarvoor.'

'Ik brand elke dag een kaars voor mijn vader,' zegt Richard.

'Helpt het?'

'Nee. Ik doe het gewoon.'

'Weet hij dat je het doet?'

'Ik kan me niet indenken wat hij weet. Ik weet dat de levenden elkaar moeten troosten.'

'Dit troost mij, Richard Cromwell.'

Richard staat op, drukt een kus op zijn wang. 'Goedenacht. *Cysga'n dawel'.*

Slaap lekker. Het is de vertrouwelijke vorm voor wie je na staan. Voor vaders, voor broers. Het doet ertoe welke naam we kiezen, wat voor naam we maken. De mensen die dood op

het slagveld liggen, verliezen hun naam, de gewone man zonder stamboom, zonder bode die naar hen op zoek gaat, zonder fundatie, zonder eeuwigdurende memorie. Morgans bloedlijn gaat niet verloren, hij weet het zeker, al stierf hij in een jaar dat de Dood het druk had, toen Londen geen moment uit het zwart was. Hij brengt zijn hand naar zijn keel, waar de medaille zou hebben gehangen, de heiligenmedaille die Kat hem had gegeven; zijn vingers treffen hem tegen de verwachting in niet aan. Voor het eerst begrijpt hij waarom hij hem heeft afgedaan en in de zee heeft laten glijden: opdat geen levende hand hem kon afpakken. De golven hebben er bezit van genomen, en de golven hebben hem nog steeds. Op Esher rookt de schoorsteen. Hij gaat naar de hertog van Norfolk - die altijd bereid is om hem te spreken - en vraagt hem wat er met het huishouden van de kardinaal moet gebeuren.

Beide hertogen stellen zich in dezen behulpzaam op. 'Niets ontevre-dener dan een man zonder meester,' zegt Norfolk. 'En niets gevaarlijker. Hoe men ook over de kardinaal van York denkt, hij werd altijd goed ten dienste gestaan. Draag hen voor, stuur ze naar mij. Ik neem ze aan.'

Hij werpt een vorsende blik op Cromwell. Die wendt zich af. Weet zich begeerd. De uitdrukking op zijn gezicht die van een erfgename: sluw, koket, koud.

Hij onderhandelt over een lening voor de hertog. Zijn buitenlandse contacten zijn weinig enthousiast. Met de ondergang van de kardinaal, zegt hij, is de hertog opgekomen als de ochtendzon, en nu zit hij aan Henry's rechterhand. Tommaso, zeggen ze, wees serieus; wat bied je nu helemaal als onderpand? Een hertog op leeftijd, die morgen dood kan zijn; zeggen ze niet dat hij cholerisch is? Een hertogdom op dat barbaarse eiland van je, waar om de haverklap burgeroorlog uitbreekt? Met nog een oorlog ophanden, als jullie eigenwijze koning de tante van de keizer werkelijk opzijzet en zijn hoer als koningin installeert?

Maar toch, hij krijgt de lening wel. Ergens.

Charles Brandon zegt: 'Jij weer, meester Cromwell, met je lijst van namen? Is er iemand die je me speciaal aanbeveelt?'

'Ja, maar het is iets van lagere orde, vrees ik; misschien is het passender wanneer ik met uw huismeester ...'

'Nee, vertel,' zegt de hertog van Suffolk. Hij kan het niet verdragen om in spanning te zitten.

'Het is maar een schoorsteenveger, niet echt een kwestie waar Uwe Genade...'

'Ik neem hem, ik neem hem,' zegt Charles Brandon. 'Ik hou wel van een goed haardvuur.'

Thomas More, de kanselier, heeft als eerste zijn handtekening onder de beschuldigingen tegen Wolsey gezet. Ze zeggen dat er op zijn verzoek een vreemde aantijging aan is

toegevoegd. De kardinaal wordt ervan beschuldigd dat hij in 's konings oor heeft gefluisterd en hem in het gezicht heeft geademd; daar de kardinaal de Franse pokken heeft, was het zijn opzet om de koning ermee te besmetten. Als hij dit hoort, denkt hij: stel je voor dat je in het hoofd van de kanselier leeft. Stel je voor dat je een dergelijke aanklacht neerschrijft, naar de drukker brengt en aan het hof en in het land laat circuleren, dat je hem uit laat gaan naar plaatsen waar mensen alles zouden geloven; naar de schaapherders in de heuvels, Tyndales boerenknecht, de bedelaar op straat en naar het geduldige vee in zijn stal of hok; dat je hem laat meevoeren op de bitterkoude winterse vlagen, de zwakke eerste zonnestralen en de sneeuwvlokken in de tuinen van Londen. Het is een fletse ochtend, het wolkendek laag, ononderbroken; het dunnetjes door glas filterende licht heeft de kleur van dof tin. Wat is de koning felgekleurd, net de koning van een nieuw dek kaarten, en wat is zijn effen blauwe blik nauw.

Er staat een hele menigte heren rond Henry Tudor; ze negeren zijn komst. Alleen Harry Norris glimlacht en wenst hem beleefd goedemorgen. Op een teken van de koning trekken de heren zich terug; levendig in hun r ij mantel - het is een ochtend voor de jacht - fladderen, dwarrelen, scharen ze samen; ze fluisteren onder elkaar en voeren een gesprek van knikjes en schouderophalen. De koning werpt een blik uit het raam. 'En,' zegt hij, 'hoe is het met...' Hij lijkt de kardinaal niet te willen noemen.

'Het kan hem niet goed gaan tot hij in uw gunst staat, Sire.'

'Vierenveertig aanklachten,' zegt de koning. 'Vierenveertig, meester.'

'Sta me toe, Sire, er bestaat op elk ervan een weerwoord, en dat geven we graag, als er een hoorzitting zou plaatshebben.'

'Kunt u uw weerwoord hier en nu geven?'

'Als Uwe Hoogheid ze wil aanhoren.'

'Ik hoorde al dat u een rad man was.'

'Zou ik hier onvoorbereid komen?'

Hij heeft bijna zonder nadenken gesproken. De koning glimlacht. Dat lichte krullen van een rode lip. Hij heeft een mooi mondje, een vrouwenmondje haast; het is te klein voor zijn gezicht. 'Een andere keer had ik u eraan gehouden,' zegt hij. 'Maar mijnheer van Suffolk wacht op me. Zal het opklaren, denkt u? Ik wilde dat ik voor de mis was uitgereden.'

'Ik denk dat het opklaart,' zegt hij. 'Het is een goede dag om te ja-gen.'

'Meester Cromwell?' De koning draait zich om, kijkt hem stomverbaasd aan. 'U bent het niet met Thomas More eens, begrijp ik?'

Hij wacht af. Hij kan zich niet voorstellen waar de koning op doelt.

'La chasse. Hij vindt het een barbaarse bezigheid.'

'Ah, ik begrijp het. Nee, Sire, ik juich elke sport toe die goedkoper is dan slag leveren. Het enige is ..." Hoe moet hij dat nou zeggen? 'In sommige landen jagen ze op beren, wolven en wilde zwijnen. Ooit hadden we die dieren hier in Engeland, toen onze wouden er nog waren.'

'Mijn neef Frankrijk heeft wilde zwijnen om op te jagen. Af en toe belooft hij dat hij me er een paar zal sturen. Maar ik heb het gevoel dat..."

Je hebt het gevoel dat hij je beschimpt.

'Wij zijn gewoon te zeggen ..." Henry kijkt hem recht aan. 'Wij heren, wij zeggen dat de jacht onze voorbereiding is op oorlog. Wat ons bij een heikel punt brengt, meester Cromwell.'

'Dat doet het zeker,' zegt hij vrolijk.

'Een jaar of zes geleden zei u in het parlement dat ik me een oorlog niet kon veroorloven.'

Het was zeven jaar geleden: 1523. En hoe lang heeft deze audiëntie geduurd? Zeven minuten? Zeven minuten, en zijn besluit staat al vast. Terugtrekken heeft geen zin; doe dat en Henry krijgt je te pakken. Ruk op, en wie weet breng je hem aan het wankelen. Hij zegt:

'Geen heerser ter wereld heeft zich ooit een oorlog kunnen veroorloven. Het is geen betaalbare waar. Geen vorst die ooit zegt: "Dit is mijn budget; die oorlog kan ik dus kopen." Raak betrokken bij een oorlog, en hij slokt al het geld op dat je hebt, tot je gebroken en failliet achterblijft.'

'Toen ik in 1513 Frankrijk binnenviel, veroverde ik Thérouanne, en in uw toespraak noemde u die stad ..."

'Een negorij, Sire.'

'Een negorij,' herhaalt de koning. 'Hoe kón u dat zeggen?'

Hij haalt zijn schouders op. 'Ik ben er geweest.'

Een flits van woede. 'Ik ook, aan het hoofd van mijn troepen. Hoor eens, meester: u zei dat ik niet ten strijde zou moeten trekken omdat het land zou bezwijken onder de belastingen. Waar dient het land anders voor dan om zijn vorst te steunen in zijn onderneming?'

'Ik meen dat ik zei - met uw permissie, Sire - dat we niet genoeg goud hadden om ook maar één jaar campagne voor u te bekostigen. De oorlog zou al het edelmetaal in het land opslorpen. Ik heb gelezen dat er een tijd was dat mensen lederen noodgeld uitwisselden bij gebrek aan munten. Ik zei dat we tot die tijden terug zouden keren.'

'U zei dat ik mijn troepen niet moest aanvoeren. U zei dat het land het losgeld niet zou kunnen opbrengen als ik gevangengenomen werd. Wat wilt u dan? Wilt u een koning die niet vecht? Wilt u dat ik als een ziekelijk juffertje binnenblijf?'

'Dat zou fiscaal gezien ideaal zijn.'

De koning haalt diep en schor adem. Hij heeft geschreeuwd. Nu - en het is op het kantje - besluit hij om te lachen. 'U raadt

voorzichtigheid aan. Voorzichtigheid is een deugd. Maar er zijn meer deugden die een vorst toebehoren.'

'Moed.'

'Ja. Zet daar maar eens een prijs op.'

'Het betekent niet moed op het slagveld.'

'Leest u me nu de les?'

'Het betekent standvastigheid. Het betekent verdraagzaamheid. Het betekent de kracht hebben om te leven met datgene waardoor u wordt beperkt.'

Henry beent het vertrek door. *Bonk, bonk, bonk* in zijn rijlaarzen; hij is klaar voor la chasse. Hij draait zich om, nogal langzaam, om zijn majesteit beter te doen uitkomen: groot, breed en monter. 'Laten we hier eens op voortborduren. Wat beperkt mij?'

'De afstand,' zegt hij. 'De havens. Het terrein, het volk. De winterregen en de modder. Toen de voorvaderen van Uwe Hoogheid in Frankrijk vochten, had Engeland hele gewesten in handen. Daarvandaan konden we bevoorraden, we konden provianderen. Hoe kunnen we een leger in het binnenland ondersteunen, nu we alleen Calais hebben?'

De koning staart naar de zilveren ochtend. Hij bijt op zijn lip. Maakt hij zich langzaam kwaad, bereikt hij al pruttelend en borrelend het kookpunt? Hij draait zich om, en zijn glimlach is zonnig. 'Ik weet het,' zegt hij. 'De volgende keer dat we Frankrijk binnenvallen, hebben we dus een kustgebied nodig.'

Natuurlijk. We moeten Normandië innemen. Of Bretagne. Dat is alles.

'Heel weldoordacht,' zegt de koning. 'Ik heb niets tegen u. Maar ik neem aan dat u geen ervaring hebt in de politiek of met de strategie van een oorlogscampagne.'

Hij schudt zijn hoofd. 'Geen enkele.'

'U zei, destijds bedoel ik, in uw toespraak voor het parlement, dat het land één miljoen pond aan goud bezat.'

'Ik noemde een rond getal.'

'Maar hoe kwam u aan dat getal?'

'Ik ben opgeleid in het Florentijnse bankwezen. En in het Venetiaanse.'

De koning staart hem aan. 'Volgens Howard bent u een eenvoudig soldaat geweest.'

'Dat ook.'

'Verder nog iets?'

'Wat zou u willen dat ik ben, Sire?'

De koning kijkt hem recht aan; een zeldzaamheid bij hem. Hij kijkt terug; het is zijn gewoonte. 'Meester Cromwell, u hebt een slechte reputatie.'

Hij neigt het hoofd.

'U verdedigt uzelf niet?'

'Uwe Hoogheid is in staat zich zelf een oordeel te vormen.'

'Dat ben ik inderdaad. Ik zal het ook doen.'

Bij de deur rechten de wachters hun lansen; de heren gaan aan de kant en buigen; Suffolk komt dreunend binnen. Charles Brandon: hij ziet er verhit uit in zijn kleren. 'Ben je klaar?' zegt hij tegen de koning.

'Ah, Cromwell.' Hij grijnst. 'Hoe gaat het met die dikke priester van je?'

De koning kleurt van ongenoegen. Brandon merkt het niet. 'Weet je,' zegt hij grinnikend. 'Ze zeggen dat de kardinaal op een dag met zijn bediende uit rijden ging en dat hij zijn paard inhield boven een vallei, waar hij uitkeek op een prachtige kerk met landerijen. Hij zegt tegen zijn bediende: Robin, van wie is dat daar? Ik wilde dat het mijn beneficie was! En Robin zegt: Dat is het al, mijnheer, dat is het al.'

Zijn anekdote oogst weinig succes, maar zelf lacht hij erom. Hij zegt: 'Mijnheer, dat verhaaltje wordt overal in Italië verteld. Over deze of gene kardinaal.'

Brandons gezicht betrekt. 'Wat, hetzelfde verhaal?'

'Mutatis mutandis. De bediende heet niet altijd Robin.'

De koning kijkt hem aan. Hij glimlacht.

Op weg naar buiten baant hij zich een weg tussen de heren door, en natuurlijk loopt hij de hofsecretaris tegen het lijf. 'Goeiemorgen, goeiemorgen!' zegt hij. Hij vervalt niet vaak in herhalingen, maar nu lijkt het op zijn plaats.

Gardiner wrijft in zijn grote blauwe handen. 'Koud, hè?' zegt hij. 'En hoe is het verlopen, Cromwell? Onprettig, denk ik?'

'Integendeel,' zegt hij. 'O, en hij staat op het punt om weg te gaan met Suffolk; je zult moeten wachten.' Hij loopt verder, maar draait zich dan om. Zijn borst doet pijn, als bij een doffe kneuzing. 'Gardiner, kunnen we hier niet mee ophouden?'

'Nee,' zegt Gardiner. Hij knippert met zijn afhangende ogen. 'Nee, ik denk van niet.'

'Goed dan,' zegt hij. Hij loopt door. Wacht maar, denkt hij. Misschien duurt het een jaar of twee, maar wacht jij maar. Esher, twee dagen later: hij is amper de poort door of Cavendish komt de binnenplaats over gestormd. 'Meester Cromwell! Gisteren heeft de koning...'

'Kalmte, George,' maant hij.

'... gisteren heeft hij ons vier wagenladingen vol huisraad gestuurd ... kom kijken! Tapijten, vaatwerk, beddraperieën... Was het uw toedoen?'

Wie weet? Hij had nergens rechtstreeks om gevraagd. Als hij dat had gedaan, was hij specifieker geweest. Niet dit wandtapijt, maar dat, waar mijnheer van houdt; hij houdt van godinnen, niet van maagdelijke martelaren, dus weg met Sint Agnes en haal Venus in de lommer tevoorschijn. Mijnheer houdt van Venetiaans glas; neem die gedeukte zilveren kelken maar weer mee.

Hij kijkt laatdunkend terwijl hij de nieuwe spullen

inspecteert. 'Alleen het beste voor jullie jongens uit Putney,' zegt Wolsey. 'Het is mogelijk,' zegt hij, verontschuldigend haast, 'dat wat de koning voor mij had bestemd, niet is wat men heeft gestuurd. Dat inferieure lieden wijzigingen hebben aangebracht.'

'Dat is zeker mogelijk,' zegt hij.

'Desondanks. Niettemin. Het maakt het ons behaaglijker.'

'De moeilijkheid is dat we moeten verhuizen,' zegt Cavendish. 'Dit hele huis moet nodig geschrobd en gelucht.'

'Heel waar,' zegt de kardinaal. 'Sint Agnes, de ziel, zou steil achteroverslaan bij de lucht van het gemak.'

'Wilt u dat verzoek dus voorleggen aan de hofraad?'

Hij zucht. 'George, wat heeft dat voor zin? Luister, ik spreek niet met Thomas Howard. Ik spreek niet met Brandon. Ik spreek met hém.'

De kardinaal glimlacht. Een stralende, vaderlijke blik. Wanneer ze een financiële regeling voor de kardinaal tot op het bot uitpluizen, doet Henry's inzicht hem versteld staan. Wolsey heeft altijd al gezegd dat de koning een goed stel hersens had, even snel van begrip als zijn vader, maar met meer bevattingsvermogen. De oude koning werd kleingeestiger met de jaren; hij regeerde Engeland met straffe hand; er was geen edelman die hij niet door schuld of plicht in zijn greep had, en hij verkondigde openlijk dat hij, als hij dan niet geliefd kon zijn, gevreesd zou worden. Henry zit anders in elkaar, maar hoe? Wolsey lacht en zegt: Ik moest eigenlijk een handboek voor je schrijven. Maar als hij door de tuin wandelt van de kleine parkwachterswoning op Richmond waarheen de koning hem heeft toegestaan te verhuizen, worden de gedachten van de kardinaal donkerder. Hij spreekt van profetieën en over de teloorgang van de priesters van Engeland, waarvan hij zegt dat die voorspeld is en nu te gebeuren staat. Zelfs als je niet in voortekenen gelooft - en persoonlijk gelooft hij er niet in - kan hij het probleem begrijpen. Want als de kardinaal schuldig is aan een misdaad doordat hij zijn bevoegdheid als pauselijke gezant uitoefent, zijn al die geestelijken die met zijn gezantschap hebben ingestemd, van bisschop tot lekenbroeder, dan niet even schuldig? Hij kan niet de enige zijn die hierover piekert; maar zijn vijanden zien over het algemeen niet verder dan de kardinaal zelf, dan zijn grote scharlakenrode aanwezigheid aan de horizon; ze zijn bang dat die weer hoog opdoemt, klaar om wraak te nemen. 'Dit zijn kwade tijden voor pronte prelaten,' zegt Brandon bij hun volgende ontmoeting. Hij klinkt luchtig, als een man die een deuntje fluit om de moed erin te houden. 'We hebben geen kardinalen nodig in dit land.'

'En die man,' zegt de kardinaal woedend, 'die man, Brandon, toen hij zo tactloos de zus van de koning trouwde ... toen hij haar in de eerste dagen van haar weduweschap trouwde,

terwijl hij wist dat de koning haar had bestemd voor een andere vorst, toen zou hij onthoofd zijn, ware het niet dat ik, een eenvoudige kardinaal, bij de koning voor hem heb gepleit.'

Ik, een eenvoudige kardinaal.

'En welk smoesje diste Brandon op?' zegt de kardinaal. '"O, Sire, uw zuster Mary huilde. Ze huilde tranen met tuiten en smeekte me zelf om met haar te trouwen! Ik heb nog nooit een vrouw zo zien huilen!" En dus droogde hij haar tranen en bemachtigde een hertogdom! En nu praat hij alsof hij de titel al sinds de Hof van Eden in bezit heeft. Hoor eens, Thomas, als mannen met een degelijke opleiding en een goed karakter bij me komen, zoals bisschop Tunstall of Thomas More, en voor hervorming van de Kerk pleiten, dan luister ik natuurlijk. Maar Brandon! En pronte prelaten maar liefst! Wat stelde hij nu helemaal voor? De paardenknecht van de koning! Ik heb paarden gekend met meer verstand.'

'Mijnheer,' smeekt Cavendish, 'drukt u zich gematigder uit. En Charles Brandon komt uit een oude familie, weet u, het is een heer.'

'Een heer, hij? Een opgeblazen windbuil. Dat is Brandon.' De kardinaal zakt uitgeput in een stoel. 'Ik heb hoofdpijn,' zegt hij. 'Cromwell, ga naar het hof en breng me betere tijding.'

Dag in, dag uit neemt hij Wolseys instructies aan op Richmond en rijdt naar waar de koning zich op dat moment bevindt. Hij beschouwt de koning als terrein dat hij moet winnen, zonder kustgebied om hem te bevoorraden.

Hij ziet wat Henry van zijn kardinaal heeft geleerd: zijn zwevende diplomatie, zijn kennis van ambiguïteit. Hij ziet hoe de koning deze kennis heeft toegepast in het langzame, niet te achterhalen, dubieuze verval van zijn dienaar. Aan elke vriendelijke daad koppelt Henry een wrede: een nieuwe beschuldiging of verbeuring. Tot de kardinaal jammert: 'Ik wil weg.'

'Winchester,' stelt hij voor aan de hertogen. 'Zijne Eminentie is bereid om naar zijn paleis daar te gaan.'

'Wat, zo dicht bij de koning?' zegt Brandon. 'We zijn niet gek, meester Cromwell.'

Daar hij, de man van de kardinaal, zo vaak in Henry's gezelschap verkeert, doet in heel Europa het gerucht de ronde dat Wolsey binnenkort zal worden gerappelleerd. De koning gooit het op een akkoordje, zeggen ze: de rijkdom van de Kerk in ruil voor Wolseys terugkeer tot genade. Het lekt roddels uit de Raadskamer, uit de privévertrekken: de koning is niet tevreden met zijn nieuwe hofhouding. Norfolk wordt onontwikkeld bevonden, Suffolk wordt ervan beschuldigd dat hij een irritante lach heeft.

Hij zegt: 'Mijnheer wil niet naar het noorden. Hij is er niet toe bereid.'

'Maar ik wil hem naar het noorden hebben,' zegt Howard.

'Zeg dat hij gaat. Zeg hem dat ik, Norfolk, zeg dat hij moet maken dat hij hier wegkomt. Anders - en zeg hem dat - kom ik hem met mijn eigen tanden aan stukken scheuren.'

'Mijnheer.' Hij buigt. 'Mag ik vervanging door het woord "bijten" voorstellen?'

Norfolk komt op hem toe. Hij staat veel te dichtbij. Zijn ogen zijn bloeddoorlopen. Elke zenuw trekt. Hij zegt: 'Je vervangt niets, jij verachtelijk ...' De hertog prikt met zijn wijsvinger in zijn borst, 'jij ... individu,' zegt hij, en: 'Hels stuk onnut, putenjong datje bent, duivelsgespuis, advocaat.'

Hij staat te prikken als een bakker die de kuiltjes in een baksel manchetbroodjes drukt. Cromwell-vlees is stevig, vast en ondoordringbaar. De hertogelijke vinger ketst gewoon af. Voordat ze van Esher vertrokken, had een van de katten die waren binnengehaald om het ongedierte uit te roeien, een nest jongen gekregen in de privévertrekken van de kardinaal. De brutaliteit van het beest! Maar wacht... nieuw leven, in de suite van de kardinaal? Kan dat niet een voorteken zijn? Op een dag, vreest hij, komt er een voorteken van een andere orde; dan valt er een dode vogel uit die rokende schoorsteen, en dan - wee ons! - moet hij het tot in lengte van dagen horen. Maar vooralsnog bezorgt het de kardinaal afleiding; hij legt de kittens in een open kist op een kussen en kijkt toe terwijl ze groeien. Een ervan is zwart en fel, met een vacht als wol en gele ogen. Wanneer het beestje gespeend is, neemt hij hem mee naar huis. Hij haalt hem onder zijn mantel vandaan, waar hij opgekruld tegen zijn schouder heeft liggen slapen. 'Gregory, kijk eens.' Hij houdt hem op voor zijn zoon.

'Ik ben een reus, mijn naam is Marlspijker.'

Gregory kijkt hem aan, op zijn hoede, in verwarring. Zijn blik verstrakt; hij trekt zijn hand terug. 'De honden maken hem af,' zegt hij. Marlspijker gaat naar de keuken, om groot te groeien en zijn beestenaard gestand te doen. De zomer ligt in het verschiet, al kan hij zich de geneugten ervan niet voorstellen; af en toe ziet hij hem op zijn wandelingen door de tuin, een halfvolgroeide kat, waakzaam soezend in een appelboom of snorrend op een muurtje in de zon. Lente 1530: Antonio Bonvisi, de koopman, nodigt hem voor het middagmaal uit in zijn prachtige, hoog oprijzende patriciërshuis aan Bishopsgate. 'Ik kom niet te laat thuis,' zegt hij tegen Richard, in de verwachting dat het om het gebruikelijke gespannen treffen gaat, met iedereen narrig van de honger; het aantal bereidingswijzen voor gerookte paling of gepekelde kabeljauw is nu eenmaal beperkt, zelfs voor de ingenieuze kok van een rijk koopman. In de vastentijd missen de kooplui hun schapenbout en malvezij, hun nachtelijke gerollebol in een donsbed met vrouw of maitresse; van Aswoensdag tot Stille Zaterdag azen ze met het mes op tafel op snedig nieuws, linke handelsvoordeeltjes. Maar het is een

grootsere bedoening dan hij had gedacht; de kanselier is er, te midden van een groep advocaten en notabelen. Humphrey Monmouth, die ooit werd opgesloten door More, zit op veilige afstand van de grote man. More voelt zich kennelijk op zijn gemak en houdt het gezelschap in de ban met een van zijn verhalen over die fantastische geleerde Erasmus, zijn goede vriend. Maar als hij opkijkt en hem, Cromwell, ziet, valt hij halverwege een zin stil; hij slaat zijn ogen neer, en zijn gezicht neemt een ondoorgrondelijke, ijzige uitdrukking aan.

'Had je het over mij willen hebben?' vraagt hij. 'Dat kan ook in mijn bijzijn, kanselier. Ik heb een dikke huid.' Hij slaat een glas wijn achterover en lacht. 'Weet je wat Brandon zegt? Hij krijgt maar geen hoogte van mijn leven. Mijn reizen. Onlangs nog noemde hij me een Joodse straatventer.'

'En deed hij dat in je gezicht?' vraagt zijn gastheer beleefd.

'Nee. De koning vertelde me ervan. Maar aan de andere kant noemt mijnheer de kardinaal Brandon een paardenknecht.'

Humphrey Monmouth zegt: 'Jij hebt tegenwoordig het entree, Thomas. En wat vind jij, nu je een hoveling bent?'

Glimlachjes verschijnen rond de tafel. Want het idee is natuurlijk al te belachelijk, de situatie al te tijdelijk. Mores mensen zijn stadsmensen, niet meer; hij daarentegen is *sui generis,* ontwikkeld en gevat. En More zegt: 'Misschien kunnen we hier beter niet op doorgaan. We raken wellicht aan gevoelige kwesties. Er is een tijd van zwijgen.'

Een functionaris van het weversgilde leunt over de tafel naar voren en waarschuwt met gedempte stem: 'Thomas More zei, toen hij plaatsnam, dat hij het niet wenst te hebben over de kardinaal of de dame.'

Hij, Cromwell, kijkt het gezelschap rond. 'Maar ik sta verbaasd over de koning. Wat hij niet allemaal tolereert.'

'Van jou?' zegt More.

'Ik bedoel Brandon. Ze zouden gaan jagen; hij loopt binnen en roept: Ben je klaar?'

'Je meester de kardinaal leverde in de eerste jaren van deze regering voortdurend strijd,' zegt Bonvisi, 'om de gezellen van de koning ervan te weerhouden al te familiair met hem om te gaan.'

'Die familiariteit wilde hij alleen voor zichzelf,' suggereert More.

'Nu kan de koning natuurlijk verheffen wie hij wil.'

'Tot op zekere hoogte, Thomas,' zegt Bonvisi; er klinkt gelach.

'En de koning schept plezier in zijn vriendschap. Dat is toch zeker prima.'

'Zachtmoedig gesproken voor jouw doen, meester Cromwell.'

'In het geheel niet,' zegt Monmouth. 'Meester Cromwell staat bekend als iemand die alles doet voor zijn vrienden.'

'Ik denk...'" More zwijgt, kijkt neer op de tafel. 'In alle

eerlijkheid, ik weet niet of men een vorst als een vriend kan beschouwen.'

'Maar je kent Henry toch zeker sinds zijn vroege jeugd,' zegt Bonvisi.

'Ja, maar vriendschap zou minder uitputtend moeten zijn ... die zou kracht moeten geven. Niet alsof...' More wendt zich voor het eerst tot hem, alsof hij uitnodigt tot commentaar. 'Soms voelt het als ... het is net Jakob die met de engel worstelt.'

'En Joost mag weten,' zegt hij, 'waar dat gevecht om ging.'

'Ja, dat staat niet in de tekst. Evenmin als bij Kaïn en Abel. Joost mag het weten.'

Hij bemerkt een lichte onrust aan tafel, onder de vromeren, de minder speelsen; of degenen die gewoon uitzien naar de volgende gang. Waaruit zal die bestaan? Vis!

'Wanneer je Henry weer spreekt,' zegt More, 'spreek dan alsjeblieft tot zijn goede hart. Niet tot zijn sterke wil.'

Hij zou erop door willen gaan, maar de bejaarde wever wuift om meer wijn en vraagt hem: 'Hoe gaat het met je vriend Stephen Vaughan? Wat is het nieuws uit Antwerpen?' Het gesprek gaat nu over de handel, over vervoer, rentestanden; het is niet meer dan achtergrondruis voor wilde speculaties. Als je een kamer betreedt en zegt: Hier gaan we het niet over hebben, dan ligt het voor de hand dat je het nergens anders over hebt. Als de kanselier er niet bij was geweest, zou het alleen over invoerrechten en entrepots zijn gegaan; dan hadden we niet eens aan de tobbende scharlaken kardinaal gedacht en was het beeld van 's konings vingers die over een bestendige, zwoegende maagdelijke boezem kruipen, niet in onze door vasten uitgehongerde geest opgekomen. Hij leunt achterover en richt zijn blik op Thomas More. Op een gegeven moment valt in elk gesprek een rustmoment, een natuurlijke stilte; en na een kwartier waarin hij geen woord heeft gezegd, verbreekt de kanselier die, zijn stem laag en boos, zijn ogen op de restanten van zijn maaltijd. 'De kardinaal van York,' zegt hij, 'kent een onverzadigbare honger om over anderen te heersen.'

'Beste kanselier,' zegt Bonvisi, 'je kijkt naar je haring alsof je ervan walgt.'

'Aan de haring mankeert niets,' zegt de hoffelijke gast. Hij leunt naar voren, klaar voor deze strijd; dit laat hij niet onbeantwoord. 'De kardinaal is een publieke figuur. Net als jij. Moet hij dan terugschrikken voor een publieke rol?'

'Ja.' More kijkt op. 'Ja, ik denk van wel, enigszins. Een iets minder in het oog lopende appetijt aan de dag leggen, misschien.'

'Het is wat laat,' zegt Monmouth, 'om de kardinaal de les te lezen over nederigheid.'

'Zijn echte vrienden hebben hem die lang geleden gelezen,

en werden genegeerd,' zegt More.

'En jij rekent je tot zijn vrienden?' Hij leunt achterover, armen over elkaar. 'Ik zal het hem zeggen, kanselier; bij het bloed van Christus, hij zal er zeker troost uit putten terwijl hij in ballingschap verkeert en zich afvraagt waarom je hem bij de koning hebt zwartgemaakt.'

'Heren ...' Bonvisi komt nerveus overeind.

'Nee,' zegt hij, 'ga zitten. Laat het maar eens ter tafel komen. Thomas More hier zal jullie zeggen: Ik zou een eenvoudige monnik zijn geweest, maar mijn vader zette me tot het rechtswezen. Ik zou mijn dagen in de Kerk hebben gesleten, als ik de keus had gehad. Rijkdom laat me, zoals u weet, onverschillig. Ik ben het geestelijke toegewijd, 's werelds achting betekent niets voor me.' Hij kijkt de tafel rond. 'Hoe is hij dan kanselier geworden? Per ongeluk?'

De deuren gaan open; Bonvisi springt op, opluchting overspoelt zijn trekken. 'Welkom, welkom,' zegt hij. 'Heren, de ambassadeur van de keizer.'

Eustace Chapuys: hij komt binnen met het dessert. De nieuwe ambassadeur, zoals iemand hem noemt, al bezet hij de post al sinds de herfst. Hij poseert op de drempel, zodat ze hem kunnen herkennen en bewonderen: een krom mannetje in een wambuis waarvan het blauwe satijn opbolt tussen banen zwart; daaronder zijn in zwart gestoken stakerige beentjes. 'Ik betreur het dat ik zo laat ben,' zegt hij. Hij glimlacht onnozel. *'Les dépêches, toujours les dépêches'*.

'Zo is het ambassadeursleven.' Hij kijkt op en glimlacht. 'Thomas Cromwell.'

'Ah, *eest Ie juif errantl'*

Meteen put de ambassadeur zich uit in verontschuldigingen; onderwijl kijkt hij lachend om zich heen, alsof het succes van zijn grap hem verbijstert.

Ga zitten, ga toch zitten, zegt Bonvisi; de bedienden zijn druk in de weer, de kleden worden van tafel gehaald, het gezelschap neemt een informelere formatie aan, behalve de kanselier, die blijft zitten waar hij zit. Gekonfijt herfstfruit en gekruide wijn worden binnengebracht, en Chapuys neemt een ereplaats naast More in.

'We spreken Frans, heren,' zegt Bonvisi.

Frans is toevallig de moedertaal van de ambassadeur van het RoomsDuitse Rijk en Spanje, en net als alle andere diplomaten zal hij nooit de moeite nemen Engels te leren, want hoe helpt hem dat nu verder in zijn volgende post? Heel vriendelijk, heel vriendelijk, zegt hij, terwijl hij behaaglijk achteroverleunt in de zetel die hun gastheer zojuist heeft verlaten; zijn voeten komen net niet bij de grond. More komt in bewe-ging; hij en de ambassadeur steken de hoofden bij elkaar. Hij kijkt naar hen; ze blikken beledigd terug, maar kijken staat vrij. Als hun gesprek even stilvalt, mengt hij zich erin. 'Monsieur Chapuys?

Weet u, ik sprak laatst met de koning over die betreurenswaardige toestanden, toen de troepen van uw meester de Heilige Stad plunderden. Misschien kunt u ons duidelijkheid verschaffen? We begrijpen er tot op de dag van vandaag niets van.'

Chapuys schudt zijn hoofd. 'Hoogst betreurenswaardig.'

"Thomas More denkt dat het heimelijke mohammedanen in uw leger waren die van God los raakten ... o, en mijn eigen volk natuurlijk, de Wandelende Joden. Maar daarvoor zei hij dat het de Duitsers waren, de lutheranen, die die arme maagden verkrachtten en de heiligdommen schonden. In beide gevallen moet de keizer, volgens de kanselier, zichzelf wel de schuld geven, maar wie moeten wij de schuld geven? Kunt u het ons vertellen?'

'Mijn beste kanselier!' De ambassadeur is geschokt. Zijn ogen richten zich op Thomas More. 'Hebt u zo over mijn keizerlijke meester gesproken?' Met een snelle blik over zijn schouder gaat hij over op het Latijn.

Het linguïstisch lenige gezelschap glimlacht hem toe. Hij waarschuwt op vriendelijke toon: 'Als u enige vertrouwelijkheid wenst, probeer dan Grieks. *Allez,* monsieur Chapuys, ga uw gang! De kanselier verstaat u wel.'

Kort daarna gaat het gezelschap uiteen, wanneer de kanselier aanstalten maakt om te gaan, maar voor hij gaat, doet hij een mededeling in het Engels aan de aanwezigen. 'Meester Cromwells positie is onverdedigbaar, lijkt me,' zegt hij. 'Hij is geen vriend van de Kerk, zoals we allemaal weten, maar hij is de vriend van één priester. En die priester is de meest corrupte van de hele christenheid.'

Met een uiterst kort knikje neemt hij afscheid. Zelfs Chapuys kan niet op meer rekenen. De ambassadeur kijkt hem na, in dubio, op zijn lip bijtend, alsof hij wil zeggen: Uit die hoek had ik meer hulp en vriendschap verwacht. Alles wat Chapuys doet, is iets wat een toneelspeler zou doen, merkt hij op. Als hij nadenkt, slaat hij zijn ogen neer en zet duim en wijsvinger aan zijn voorhoofd. Als hij treurt, zucht hij. Als hij verbaasd staat, schudt hij zijn hoofd, glimlacht half en half. Net iemand die in zijn onoplettendheid een toneelstuk is binnengewandeld, tot de ontdekking is gekomen dat het een komedie is en heeft besloten om de voorstelling uit te zitten.

Het middagmaal is voorbij. Geleidelijk aan slinkt het gezelschap weg in de vroege schemer. 'Vroeger dan je had gewild, misschien?' vraagt hij aan Bonvisi.

'Thomas More is een oude vriend van me. Je zou hem hier niet moeten treiteren.'

'O, heb ik je feestje verpest? Jij hebt Monmouth uitgenodigd; was dat dan niet om hem te treiteren?'

'Nee, Humphrey Monmouth is ook een vriend van me.'

'En ik?'

'Allicht.'

Ze zijn als vanzelf overgegaan op het Italiaans. 'Er is iets wat me intrigeert,' zegt hij. 'Vertel eens over Thomas Wyatt.' Wyatt is, nu drie jaar geleden, nogal plotseling op een diplomatieke missie naar Italië vertrokken. Hij had er een rampzalige tijd, maar dat is voor een andere avond. De vraag is: waarom ging hij zo halsoverkop weg van het Engelse hof?

'Ah, Wyatt en lady Anne,' zegt Bonvisi. 'Gesneden koek, zou ik denken?'

Tja, misschien wel, zegt hij, maar hij vertelt hem over Mark, de jonge muzikant, die ervan overtuigd lijkt dat Wyatt haar heeft gehad; als het verhaal her en der in Europa de kop opsteekt onder bedienden, hoe groot is de kans dan dat de koning het niet heeft opgepikt?

'De kunst van het heersen bestaat er deels in dat je weet wanneer je je doof moet houden, neem ik aan. En Wyatt is knap,' zegt Bonvisi, 'op de Engelse manier, natuurlijk. Hij is lang, hij is blond, mijn landgenoten vinden hem wonderbaarlijk: waar kweek je dergelijke mensen toch? En zo zelfverzekerd. En nog een dichter ook!'

Hij lacht om zijn vriend, omdat die, zoals alle Italianen, 'Wyatt' niet kan uitspreken. Het komt eruit als *'Guiett'* of iets dergelijks. Er was ooit een man die Hawkwood heette, een ridder van Essex, die in de tijd van de ridderlijke kunsten een spoor van verkrachting, brandstichting en moord door Italië trok. De Italianen noemden hem *Acuto,* de Naald.

'Ja, maar Anne..." Hij vermoedt, van de glimpen die hij van haar heeft opgevangen, dat ze weinig vatbaar is voor zoiets vluchtigs als schoonheid. 'De afgelopen paar jaar had ze meer dan wat ook een echtgenoot kunnen gebruiken: een naam, status, een positie van waaruit ze kon onderhandelen met de koning. Wyatt is getrouwd. Wat had hij haar te bieden?'

'Verzen?' zegt de koopman. 'Niet de diplomatie heeft hem uit Engeland weggehaald. Ze martelde hem. Hij durfde niet langer met haar in één vertrek te zijn. In één kasteel. In één land.' Hij schudt zijn hoofd.

'Een vreemd volk, hè, die Engelsen?'

'Christus, nou,' zegt hij.

'Je zult voorzichtigheid moeten betrachten. De familie van de dame, ze dringen tegen de grens van wat er mogelijk is. Ze zeggen: Waarom wachten op de paus? Kunnen we geen huwelijkscontract opstellen zonder hem?'

'Dat lijkt wel de manier om verder te komen.'

'Proef deze gesuikerde amandelen eens.'

Hij glimlacht. Bonvisi zegt: 'Tommaso, ik mag je toch wel goede raad geven? Het is afgelopen met de kardinaal.'

'Wees daar maar niet te zeker van.'

'Jawel, en als je niet van hem hield, zag jij dat ook.'

'De kardinaal is altijd goed voor me geweest.'

'Maar hij zal naar het noorden moeten.'

'Met de wereld op zijn hielen. Vraag de ambassadeurs maar. Vraag Chapuys maar. Vraag degenen maar aan wie zij verslag uitbrengen. We ontvangen hen op Esher, op Richmond. *Toujours les dépêches.* Dat gaat over ons.'

'Maar dat is precies wat hem ten laste wordt gelegd! Dat hij een land regeert binnen het land!'

Hij zucht. 'Ik weet het.'

'En wat ga je eraan doen?'

'Hem vragen om wat nederiger te zijn?'

Bonvisi lacht. 'Ah, Thomas. Alsjeblieft. Je weet dat je een man zonder meester zult zijn wanneer hij naar het noorden gaat. Dat is het hem juist. Je gaat met de koning om, maar dat houdt maar zolang stand tot hij heeft uitgeknobbeld welke afkoopsom de kardinaal stil zal houden. En dan?'

Hij aarzelt. 'De koning mag me graag.'

'De koning is een onstandvastig minnaar.'

'Niet voor Anne.'

'En daar moet ik je waarschuwen. O, niet vanwege Guiett ... niet vanwege een roddel, een te licht gesproken woord ... maar omdat er algauw een einde aan zal moeten komen ... ze zal toegeven, ze is maar een vrouw ... Bedenk hoe dwaas een man was geweest als hij zijn lot had verbonden aan dat van haar zus, die haar is voorgegaan.'

'Ja, je moet er niet aan denken.'

Hij kijkt het vertrek rond. Daar had de kanselier gezeten. En aan zijn linkerkant de kooplui met hun knagende honger. Rechts van hem de nieuwe ambassadeur. Daar Humphrey Monmouth, de ketter. Daar Antonio Bonvisi. En hier Thomas Cromwell. En er zijn spokenplaatsen gedekt: voor de hertog van Suffolk, groot en nietszeggend; voor Norfolk met zijn rinkelende heiligenmedailles en zijn 'Gods zeven sacramenten!' Er is gedekt voor de koning en voor de kleine, gezette koningin, uitgehongerd in deze tijd van penitentie, met knorrende maag in het kloeke harnas van haar gewaden. Er is gedekt voor lady Anne met haar rusteloze donkere ogen; ze frunnikt aan de parels rond haar slanke hals, zonder te eten, zonder dat haar iets ontgaat. Er is gedekt voor William Tyndale en voor de paus; Clemens kijkt naar de gesuikerde kweeperen - te grof gesneden - en zijn De Medici-lip krult. En daar zit broeder Maarten Luther, vettig en vadsig, met een frons voor allemaal, zijn visgraten uit te spugen.

Er komt een bediende binnen. 'Er staan twee jongemannen voor de deur, meester, die naar u vragen.'

Hij kijkt op. 'Ja?'

'Meester Richard Cromwell en meester Rafe. Met bedienden van uw huishouden, om u naar huis te brengen.'

Hij begrijpt dat deze avond bij uitstek bedoeld is geweest om hem te waarschuwen: om afstand te bewaren. Hij zal het

onthouden, het fatale placement, zo het fataal blijkt. Dat zachte gesis en gefluister van steen dat zichzelf vernietigt? Dat verre geluid van muren die wijken, pleisterwerk dat afbrokkelt en puin dat op breekbare menselijke schedels stort? Dat is het geluid van het dak van de christenheid, dat op de mensen eronder neerkomt.

Bonvisi zegt: 'Je hebt een privéleger, Tommaso. Je zult de rugdekking nodig hebben, vermoed ik.'

'Dat weet je wel.' Zijn blik gaat het vertrek een laatste keer rond.

'Goeienavond. Het eten was lekker. Vooral de paling. Stuur je jouw kok eens bij de mijne langs? Ik heb een nieuwe saus om het seizoen op te fleuren. Je neemt nootmuskaat en gember, wat gedroogde muntblaadjes..."

'Alsjeblieft. Ik smeek je om voorzichtig te zijn,' zegt zijn vriend.

'... een heel, echt een heel klein beetje knoflook...'

'Bij wie je de volgende keer ook dineert, ga alsjeblieft niet..."

'... en broodkruim, een handjevol maar...'

'... aan tafel met de Boleyns.'

II - Waarde vriend Cromwell

Lente - december 1530

.

Het is vroeg als hij op York Place aankomt. De gevangen meeuwen schreeuwen vanuit hun ren naar hun vrije broeders bij de rivier, die krijsend boven de paleismuren zwenken en duiken. De karrenmannen sjorren inkomende goederen vanaf de rivier tegen de helling omhoog, en uit de hoven stijgt de lucht van vers brood op. Een paar kinderen komen hem tegemoet met in bossen gebonden dennentakken en groeten hem bij naam. Om hun beleefdheid geeft hij ieder een munt, en ze blijven staan praten. 'U bent dus op weg naar de boze dame. Ze heeft de koning behekst, weet u? Hebt u een medaille of een reliek, meester, om u te beschermen?'

'Ik had ooit een medaille. Maar ik ben hem kwijtgeraakt.'

'U zou het aan onze kardinaal moeten vragen,' zegt een van de kinderen. 'Die geeft u wel een nieuwe.'

De geur van de dennentakken is scherp en kruidig; het is een mooie ochtend. De zalen van York Place komen hem vertrouwd voor, en als hij ze doorloopt op weg naar de dieper gelegen privévertrekken, ziet hij een halfvertrouwd gezicht en zegt: 'Mark?'

De jongen maakt zich los van de muur waar hij tegenaan geleund stond.

'Jij bent vroeg uit de veren. Hoe gaat het met je?'

Een stuurs schouderophalen.

'Het moet wel raar zijn om terug te zijn op York Place, nu de wereld zo veranderd is.'

'Nee.'

'Je mist mijnheer de kardinaal niet?'

'Nee.'

'Ben je gelukkig?'

'Ja.'

'Dat zal mijnheer fijn vinden.' In zichzelf zegt hij, wanneer hij verder loopt: misschien denk jij nooit aan ons, Mark, maar wij denken wel aan jou. Ik in elk geval, ik denk eraan dat je me moordenaar noemde en mijn dood voorspelde. Het is waar dat de kardinaal altijd zegt dat er geen veilige plek bestaat, geen vertrek met zeven zegels, dat je evengoed je zonden kunt belijden op een straathoek in Cheapside als te biecht gaan bij een priester willekeurig waar in Engeland. Maar toen ik tegen de kardinaal over moord sprak, toen ik een schaduw op de muur zag, was er niemand die het kon horen; als Mark me dus een moorde-naar noemt, is dat alleen maar omdat hij vindt dat ik er zo uitzie. Acht antichambres; in de laatste, waar de kardinaal zou moeten zijn, treft hij Anne Boleyn aan. Kijk,

daar zijn Salomon en Sheba, weer uitgerold, terug aan de muur. Een tochtvlaag; Sheba draait naar hem toe, blozend, weelderig, en hij knikt haar toe: Anselma, wollen dame, ik dacht dat ik je nooit meer zou zien.

Hij had bericht gestuurd naar Antwerpen, discreet navraag gedaan. Anselma was getrouwd, had Stephen Vaughan geantwoord, en met een jongere man, een bankier. Mocht hij verdrinken of iets dergelijks, had hij gezegd, laat het me dan weten. Vaughan had teruggeschreven: Komaan, Thomas, er zijn toch zeker genoeg weduwen in Engeland?

Of frisse, jonge meisjes?

Vergeleken met Sheba ziet Anne er minnetjes uit: bleek en spits. Ze staat bij het raam, haar vingers plukken aan een takje rozemarijn. Zo gauw ze hem ziet laat ze het vallen, en haar handen verdwijnen in haar wijd uitlopende mouwen.

In december had de koning een banket gegeven ter ere van haar vaders benoeming tot graaf van Wiltshire. De koningin was elders, en Anne had op de plaats van Katherine gezeten. De grond was bevroren, de sfeer ijzig. Ze hebben het alleen van horen zeggen, in het Wolsey-huishouden. De hertogin van Norfolk (die zich altijd wel ergens kwaad om maakt) had zich kwaad gemaakt dat haar nichtje voorrang op haar zou hebben. De hertogin van Suffolk, Henry's zus, had geweigerd te eten. Deze voorname dames hadden geen van beiden een woord tegen Boleyns dochter gezegd. Desalniettemin had Anne haar plaats ingenomen als eerste dame van het koninkrijk. Maar nu loopt de vastentijd ten einde, en Henry is teruggekeerd naar zijn vrouw; hij heeft het lef niet om bij zijn bijzit te blijven nu we dichter bij de Goede Week komen. Haar vader is voor diplomatieke zaken in het buitenland; net als haar broer George, nu lord Rochford; en net als Thomas Wyatt, de dichter die ze martelt. Ze verveelt zich, in haar eentje op York Place, en laat uit arren moede Thomas Cromwell komen om te zien of hij misschien voor afleiding kan zorgen. Een meute kleine hondjes, drie, rent bij haar rokken vandaan en jakkert keffend op hem af. 'Laat ze niet naar buiten,' zegt Anne, en met bedreven, zachte hand pakt hij ze op; het is het soort honden, Bella's, met pluizige oren en een korte zwiepstaart, dat iedere koopmansvrouw aan de overkant van het Nauw zou hebben. Tegen de tijd dat hij ze haar heeft terugbezorgd, hebben ze aan zijn vingers en jas geknaagd, hem in zijn gezicht gelikt en hem met grote ogen dwepend aangekeken, alsof ze zó vreselijk naar hem hebben uitgezien. Twee zet hij er voorzichtig op de vloer; de kleinste geeft hij Anne in handen. *'Vous êtes gentil',* zegt ze, 'mijn lievelingen zijn helemaal dol op u! Weet u, ik zou nooit van die apen kunnen houden die Katherine houdt. *Les singes enchainés.* Met hun kleine handjes, hun dunne nekjes in kluisters. Mijn lievelingen houden van me om mezelf.'

Ze is zo tenger. Haar botten zijn zo fijn, haar middel is zo smal; als twee rechtsgeleerden samen één kardinaal zijn, dan zijn twee Annes samen één Katherine. Er zitten vrouwen op krukjes te borduren, of beter gezegd, te doen alsof ze borduren. Een van hen is Mary Boleyn. Ze houdt haar hoofd gebogen, wat wel zo verstandig is. Een ander is Mary Shelton, een Boleyn-nichtje van melk en bloed, die hem van hoofd tot voeten opneemt en - overduidelijk - bij zichzelf denkt: genadige god, dacht lady Carey nu echt dat ze niets beters kon krijgen?

Op de achtergrond, in de schaduw, is nog een meisje. Ze houdt haar gezicht afgewend, probeert zich te verbergen. Hij weet niet wie ze is, maar begrijpt waarom ze zo strak naar de vloer kijkt. Anne lijkt het op te wekken; nu hij de honden heeft neergezet, doet hij hetzelfde.

'Alors', zegt Anne zacht, 'ineens draait alles om u. De koning doet niet anders dan meester Cromwell citeren.' Ze spreekt zijn naam uit alsof ze het Engels niet kan bolwerken: *Cremuel.* 'Zóveel inzicht, hij heeft op alle punten gelijk ... En laten we niet vergeten, *maitre*Cremuel maakt ons aan het lachen.'

'Ik zie de koning inderdaad nu en dan lachen. Maar u, madame? In uw situatie? Zoals het is gelopen?'

Een zwarte blik over haar schouder. 'Ik lach. Zelden, veronderstel ik. Nu ik erover nadenk. Ik had er niet over nagedacht.'

'Zo ziet uw leven er nu dus uit.'

Gedroogde blaadjes en steekjes vallen in stoffige kruimels langs haar rokken. Ze staart naar de ochtend buiten.

'Laat me het zo zeggen,' zegt hij. 'Hoeveel vooruitgang hebt u geboekt sinds mijnheer de kardinaal werd ontslagen?'

'Geen.'

'Niemand weet beter hoe christelijke landen functioneren dan mijnheer de kardinaal. Niemand staat op zo'n intieme voet met koningen. Bedenk hoezeer hij verplicht zou zijn aan u, lady Anne, als dankzij u de misverstanden worden weggevaagd en hij weer in genade wordt aangenomen door de koning.'

Ze geeft geen antwoord.

'Denk na,' zegt hij. 'Hij is de enige in Engeland die u kan bezorgen wat u nodig hebt.'

'Goed dan. Bepleit zijn zaak. U hebt vijf minuten.'

'Ik kan zien dat u het inderdaad enorm druk hebt.'

Anne kijkt hem misprijzend aan, en gaat over op het Frans. 'Wat gaat het u aan hoe ik mijn tijd besteed?'

'Mevrouw, voeren we dit gesprek in het Engels of in het Frans? De keus is geheel aan u. Maar laten we tot het een of het ander besluiten, ja?'

Hij vangt een beweging op vanuit zijn ooghoek; het

halfverborgen meisje heeft haar gezicht opgeheven. Ze is gewoontjes en bleek; ze ziet er geschokt uit.

'Het maakt u niet uit?' vraagt Anne.

'Nee,'

'Goed. In het Frans.'

Hij zegt het opnieuw: De kardinaal is de enige die een gunstige uitspraak van de paus kan aanleveren. Hij is de enige die het geweten van de koning kan aanleveren, en wel schoon.

Ze luistert. Dat moet hij haar nageven. Hij heeft zich altijd afgevraagd hoe goed vrouwen kunnen horen, onder de dempende plooien van hun sluiers en hoofdtooi, maar Anne geeft werkelijk de indruk dat ze hoort wat hij zegt. Ze laat hem in elk geval uitpraten; ze onderbreekt hem niet, totdat ze dat uiteindelijk wel doet: Tja, zegt ze, voor iets wat de koning wil en wat de kardinaal wil, de voormalige eerste onderdaan van het koninkrijk, duurt het allemaal wonderbaarlijk lang voordat er iets van komt, moet ik zeggen, meester Cremuel!

Vanuit haar hoekje voegt haar zuster er nauwelijks hoorbaar aan toe: 'En ze wordt er niet jonger op.'

Niet één steek hebben de vrouwen gezet sinds hij in de kamer is.

'Mag ik hervatten?' vraagt hij overredend. 'U hebt nog een ogenblik?'

'O, ja,' zegt Anne. 'Maar niet meer dan een ogenblik; tijdens de vasten rantsoeneer ik mijn geduld.'

Hij zegt dat ze de lasteraars terzijde moet schuiven die beweren dat de kardinaal haar zaak heeft gehinderd. Hij vertelt hoezeer het de kardinaal pijnigt dat de hartenwens van de koning niet zou worden vervuld, temeer daar diens wens ook altijd de wens van de kardinaal is geweest. Hij zegt dat alle onderdanen van de koning hun hoop op haar hebben gevestigd voor een troonopvolger, en dat hij ervan overtuigd is dat ze daar gelijk in hebben. Hij herinnert haar aan de vele aanminnige brieven die ze in het verleden naar de kardinaal heeft gestuurd: die hij allemaal in zijn archief bewaart.

'Heel mooi,' zegt ze, wanneer hij klaar is. 'Heel mooi gesproken, meester Cremuel, maar probeer het nog eens. Eén ding. Eén simpel ding hebben we van de kardinaal gevraagd, en hij wilde er niet in voorzien. *Eén doodsimpel dingetje'*.

'U weet dat het zo simpel niet was.'

'Misschien ben ik simpel,' zegt Anne. 'Is dat wat u denkt?'

'U zou het kunnen zijn. Ik ken u amper.'

Het antwoord maakt haar woedend. Hij ziet haar zus gniffelen. U kunt gaan, zegt Anne; Mary springt op en loopt achter hem aan naar buiten.

Opnieuw ligt er een kleur op Mary's wangen, staan haar lippen iets van elkaar. Ze heeft haar borduurwerk bij zich, wat hij vreemd vindt, maar misschien haalt Anne de steken uit als ze het achterlaat. 'Alweer buiten adem, lady Carey?'

'We dachten dat ze je aan zou vliegen. Kom je nog eens? Shelton en ik kunnen niet wachten.'

'Ze kan het wel hebben,' zegt hij, en Mary zegt: Ze geniet ervan in de clinch te gaan met iemand van haar eigen niveau, ja. Wat maakt u daar? vraagt hij, en ze laat het hem zien. Het is Annes nieuwe wapen. Dat moet zeker overal op, zegt hij, en ze glimlacht breed: O ja, op haar onderrokken, haar zakdoeken, haar kapjes en haar sluiers; ze heeft kledingstukken die nog door niemand zijn gedragen, zodat ze er haar wapen op kan laten borduren, om maar niet te spreken van de wandkleden, de servetten...

'En hoe gaat het met u?'

Ze slaat haar ogen neer, mijdt zijn blik. 'Afgepeigerd. Een tikje versleten, zou je kunnen zeggen. Kerstmis was ...'

'Ze hebben ruzie gehad. Naar het schijnt.'

'Eerst heeft hij ruziegemaakt met Katherine. Toen kwam hij hierheen om troost. Anne zei: Wat! Ik heb je nog zó gezegd dat je geen ruzie moest maken met Katherine, je weet toch dat je altijd verliest. Als hij geen koning was,' zegt ze met genoegdoening, 'zou je medelijden met hem krijgen. Hij heeft een hondenleven.'

'Er zijn geruchten dat Anne ...'

'Ja, maar dat is ze niet. Ik zou het meteen weten. Als ze uitdijt, ben ik degene die haar kleren moet uitleggen. Trouwens, ze kan het niet zijn, want ze doen het niet. Hebben het niet gedaan.'

'Zou ze u dat vertellen?'

'Absoluut, alleen al uit leedvermaak!' Mary kijkt hem nog steeds niet in de ogen. Maar kennelijk vindt ze dat ze hem inlichtingen verschuldigd is. 'Als ze samen zijn, laat ze hem haar lijfje losmaken.'

'In elk geval laat hij het u niet doen.'

'Hij trekt haar hemd omlaag en kust haar borsten.'

'Een knappe man die ze kan vinden.'

Mary lacht, een luide, weinig zusterlijke lach. Hij moet binnen te horen zijn geweest, want vrijwel meteen gaat de deur op een kier en het jonge, heimelijke meisje glipt erdoor. Haar gezicht is ernstig, haar terughoudendheid volmaakt; haar huid is zo blank dat hij bijna doorzichtig is. 'Lady Carey,' zegt ze, 'lady Anne vraagt naar u.'

Ze spreekt hun namen uit alsof ze twee kakkerlakken aan elkaar voorstelt.

'Ach, verduid!' snauwt Mary en ze draait zich op haar hakken om terwijl ze haar sleep met het gemak van jarenlange oefening naar achteren zwiept. Tot zijn verrassing ontmoet het bleke meisje zijn blik; achter de verdwijnende rug van Mary Boleyn slaat ze haar ogen ten hemel. Op weg naar buiten - door acht antichambres terug naar de rest van zijn dag - weet hij dat Anne een post heeft ingenomen waar hij haar kan zien,

met het ochtendlicht dat langs de welving van haar keel ligt. Hij ziet het dunne boogje van haar wenkbrauw, haar glimlach, de stand van haar hoofd op haar slanke hals. Hij ziet haar voortvarendheid, haar intelligentie en meedogenloosheid. Hij had niet verwacht dat ze de kardinaal zou helpen, maar wat heeft hij te verliezen? Dit is het eerste voorstel dat ik haar heb gedaan, denkt hij. En waarschijnlijk niet het laatste.

Er was een moment waarop Anne hem haar volledige aandacht schonk: haar schuinse donkere blik. De koning weet ook hoe hij moet kijken: blauwe ogen, bedrieglijk mild. Kijken ze elkaar zo aan? Of anders? Heel even begrijpt hij het, dan niet meer. Hij staat bij een raam. Een vlucht zwaluwen strijkt neer te midden van de stijve zwarte knoppen van een kale boomkruin. Dan slaan ze hun vleugels uit, als zwarte knoppen die opengaan; ze fladderen en zingen en brengen alles in beweging, lucht, vleugels, snelle trillers. Het dringt tot hem door dat hij er met plezier naar kijkt: dat iets wat bijna was uitgedoofd, een sprankje hoop, bereid is om de lente welkom te heten; op een schrale, wanhopige manier ziet hij uit naar Pasen, naar het einde van de veertigdagentijd, het einde van de penitentie. Er is een wereld voorbij deze zwarte wereld. Een wereld van mogelijkheden. Een wereld waarin Anne koningin kan zijn, is een wereld waarin Cromwell Cromwell kan zijn. Hij ziet het; dan niet meer. Het moment is vluchtig. Maar inzicht kan niet worden teruggenomen. Je kunt niet terug naar het moment ervoor. Tijdens de vasten zijn er slagers die je rood vlees verkopen, als je weet waar je moet zijn. Op Austin Friars praat hij met zijn keukenpersoneel, en zegt tegen zijn kok: 'De kardinaal is ziek, hij heeft dispensatie voor de vasten.'

De kok neemt zijn muts af. 'Van de paus?'

'Van mij.' Hij laat zijn blik over de rij messen in hun houders gaan, de kapmessen waarmee je bot klieft. Hij pakt er een, bekijkt het lemmet, besluit dat het geslepen moet worden en zegt: 'Vind jij dat ik eruitzie als een moordenaar? Naar jouw mening?'

Stilte. Na een poosje geeft Thurston voorzichtig te kennen: 'Op dit moment, meester, zou ik moeten zeggen ...'

'Nee, maar stel dat ik onderweg ben naar Gray's Inn ... Heb je daar een beeld bij? Met een map vol documenten en een inktpot?'

'Ik neem aan dat een klerk die zou dragen.'

'Dus je kunt het je niet voorstellen?'

Thurston neemt weer zijn muts af en keert hem binnenstebuiten. Hij kijkt ernaar alsof zijn hersens erin zouden kunnen zitten, of in elk geval een aanwijzing voor wat hij zou moeten zeggen. 'Ik kan u voor me zien als advocaat. Niet als een moordenaar, nee. Maar sta me toe, meester, u ziet er altijd uit als een man die weet hoe hij een karkas moet uitbenen.'

Hij laat de keuken rundervinken klaarmaken voor de kardinaal, gevuld met salie en marjolein, keurig opgemaakt en naast elkaar op een bakplaat gezet, zodat de koks op Richmond ze alleen nog hoeven te bakken. Laat maar zien waar in de Bijbel staat dat iemand in maart geen rundervinken mag eten.

Hij denkt aan lady Anne, aan haar ongestilde honger naar een gevecht, de terneergeslagen dames om haar heen. Die dames stuurt hij een paar platte manden vol taartjes met gekonfijte sinaasappel en honing. Anne zelf stuurt hij een gerecht van amandelcrème, op smaak gebracht met rozenwater en versierd met gekonfijte rozenblaadjes en gesuikerde viooltjes. Zelf stad en land afgaan om eten te bezorgen is hem te min, maar niet zo veel te min. Zoveel jaren zijn er niet verstreken sinds de keuken van de Frescobaldi's in Florence, of misschien ook wel, maar het staat hem allemaal nog helder voor de geest. Hij was bezig de kalfsbouillon te klaren en kletste wat in zijn mengeling van Frans, Toscaans en Putney-Engels, toen iemand riep: 'Tommaso, ze vragen boven naar je.' Zijn bewegingen waren ongehaast, en hij knikte naar het koksmaatje dat hem een teil water bracht. Hij waste zijn handen, droogde ze aan een linnen doek. Hij deed zijn schort af en hing het aan een haak. Voor zover hij weet, hangt het er nog. Hij zag een jongen, jonger dan hij, op handen en voeten de traptreden schrobben. Onder het werken zong hij:

Scaramella va alla guerra
Colla lancia et la rotella
La zombero boro borombetta,
La boro borombo...

'Sorry, Giacomo,' zei hij. Om hem erlangs te laten, kroop de jongen aan de kant, in de welving van de muur. Een baan licht vaagde de nieuwsgierigheid van zijn gezicht, veegde het schoon, waardoor zijn verleden opging in het verleden, en de toekomst een onbeschreven blad werd. *Scaramella trekt ten strijde* ... Maar ik ben al ten strijde geweest, denkt hij.

Hij was naar boven gegaan. In zijn oren het geroffel van de legertrom uit het liedje. Hij was naar boven gegaan en nooit meer naar beneden gekomen. In een hoekje van de rekenkamer van de Frescobaldi's had een tafel voor hem klaargestaan. *Scaramella fa la gala,* neuriede hij. Hij had zijn plaats ingenomen. Een punt gesneden aan een veer. Zijn gedachten borrelden en kolkten, vloeken in het Toscaans, Putney-Engels en Castiliaans. Maar toen hij zijn gedachten aan het papier toevertrouwde, kwamen ze eruit in het Latijn en keurig gladgestreken.

Nog voor hij vanuit de keukens van Austin Friars binnenkomt, weten de vrouwen in huis dat hij bij Anne is geweest.

'En,' wil Johane weten, 'lang of kort?'

'Geen van beide.'

'Ik had gehoord dat ze erg lang was. Bleek, hè?'

'Ja, bleek.'

'Ze zeggen dat ze gracieus is. Dat ze goed kan dansen.'

'We hebben niet gedanst.'

Mercy zegt: 'Maar wat is jouw indruk? Goed bekend met de evangeliën?'

Hij haalt zijn schouders op. 'We hebben niet gebeden.'

Alice, zijn nichtje: 'Wat had ze aan?'

Ah, dat kan ik je wel vertellen; hij taxeert en herleidt haar, van kapje tot zoom, vingertop tot voet. Voor haar hoofdtooi meet Anne zich de Franse stijl aan, met een ronde kap die de fijne botstructuur van haar gezicht flatteert. Hij legt dit uit en hoewel zijn toon koel, koopmanachtig is, valt het om een of andere reden niet goed bij de vrouwen.

'Je vindt haar toch niet aardig, hè?' zegt Alice, en hij zegt dat het niet aan hem is om een oordeel te vellen; of aan jou, Alice, zegt hij, terwijl hij haar een knuffel geeft en aan het giechelen maakt. De kleine Jo zegt: Onze meester is in een goede bui. Die zoom van eekhoornbont, zegt Mercy, en hij zegt: Calabriaans. O, Calabriaans, zegt Alice en ze trekt haar neus op; Johane merkt op: Ik moet zeggen, Thomas, je hebt haar wel van dichtbij gezien.

'Heeft ze goede tanden?' vraagt Mercy.

'God nog aan toe, vrouw, als ze ze in me zet, laat ik het je weten.'

Toen de kardinaal had gehoord dat de hertog van Norfolk naar Richmond zou komen om hem met zijn tanden te verscheuren, had hij gelachen en gezegd: 'Marante, Thomas, tijd om te gaan.'

Maar om naar het noorden te gaan, heeft de kardinaal geld nodig. Het probleem wordt voorgelegd aan de hofraad, die in geschil uiteenvalt en de ruzie binnen zijn gehoorsafstand voortzet. 'Tenslotte,' zegt Charles Brandon, 'kun je een aartsbisschop toch niet naar zijn zetel laten kruipen als een bediende die de lepels heeft gestolen.'

'Hij heeft meer gedaan dan de lepels stelen,' zegt Norfolk. 'Hij heeft het diner verorberd waar heel Engeland van had kunnen eten. Bij god, hij heeft het tafellaken gediefd en de kelder leeggedronken.'

De koning kan ongrijpbaar zijn. Op een dag dat hij denkt een afspraak met de koning te hebben, krijgt hij in plaats daarvan de hofsecretaris voor zich. 'Ga zitten,' zegt Gardiner. 'Ga zitten en luister naar me. Oefen geduld, terwijl ik een en ander voor je op een rijtje zet.'

Hij ziet hem links en rechts reiken, Stephen de middagduivel. Gardiner is een man met losjes verbonden knoken; zijn woorden stromen dreigend; hij heeft grote harige handen, en zijn knokkels knakken wanneer hij zijn

rechtervuist in zijn linkerhandpalm drukt. Hij neemt de overgebrachte dreiging mee en de boodschap. Vanuit de deuropening zegt hij vriendelijk: 'Je neef doet je de groeten.'

Gardiner staart hem aan. Zijn wenkbrauwen staan overeind als de nekharen van een hond. Bedoelt Cromwell...

'Niet de koning,' zegt hij sussend. 'Niet Zijne Koninklijke Hoogheid. Ik bedoel je neef Richard Williams.'

Vol afschuw zegt Gardiner: 'Dat bakerpraatje!'

'O, kom op,' zegt hij. 'Het is geen schande om een koninklijke bastaard te zijn. Zo denken wij er tenminste over, in onze familie.'

'In jouw familie? Wat weet die nou van fatsoen? Dat jongmens interesseert me niet, ik erken geen enkele verwantschap met hem en steek geen vinger voor hem uit.'

'Dat hoeft ook echt niet. Hij noemt zich nu Richard Cromwell.' Als hij gaat - echt gaat, dit keer - voegt hij eraan toe: 'Lig er maar niet wakker van, Stephen. Ik heb het uitgezocht. Je bent dan familie van Richard, maar niet van mij.'

Hij glimlacht. Vanbinnen is hij buiten zichzelf van woede, die ziedt in hem alsof zijn bloed even dun is en vol waterig gif zit als het kleurloze bloed van een slang. Zodra hij thuiskomt op Austin Friars trekt hij Rafe Sadler tegen zich aan en wrijft zijn haar in pieken overeind.

'De hemel helpe me, jongen of egel? Rafe, Richard, ik voel me boetvaardig.'

'Dat is de tijd van het jaar,' zegt Rafe.

'Ik wil,' zegt hij, 'tot kalmte komen. Ik wil het hoenderhok in kunnen zonder de knuppel te zijn. Ik wil wat minder als oom Norfolk zijn en wat meer als Marlspijker.'

Hij voert een lang, kalmerend gesprek in het Welsh met Richard, die om hem moet lachen omdat de oude bewoordingen zijn weggezakt en hij de gaten in zijn geheugen continu stopt met flarden Engels in een misleidend Welshe tongval. Hij geeft zijn nichtje de armbanden met parels en koraal die hij weken eerder had gekocht maar vergeten te geven. Hij gaat naar de keuken en doet voorstellen, allemaal vrolijke.

Hij roept zijn personeel bijeen, zijn klerken. 'We moeten bedenken,' zegt hij, 'hoe het de kardinaal gemakkelijk kan worden gemaakt op weg naar het noorden. Hij wil het rustig aan doen, zodat de mensen de gelegenheid hebben om hem te bewonderen. Hij moet in Peterborough zijn voor de Goede Week en gaat daarvandaan in etappes naar Southwell, waar hij de rest van de reis naar York uitstippelt. Het paleis van de aartsbisschop in Southwell heeft goede vertrekken, maar misschien moet er toch het een en ander verbouwd worden ...'

George Cavendish heeft hem verteld dat de kardinaal de gewoonte heeft aangenomen om urenlang te bidden. Dat hij

vaak in het gezelschap verkeert van een aantal monniken op Richmond die hem de waarde voorrekenen van doorns in het vlees en zout in de wonden, de verdiensten van water en brood en de duistere geneugten van zelfkastijding. 'Dat is de druppel,' zegt hij geërgerd. 'We moeten hem op weg helpen. In Yorkshire is hij beter af.'

Tegen Norfolk zegt hij: 'Goed, mijnheer, hoe pakken we dit aan?

Wilt u hem weg hebben of niet? Wel? Ga dan met me mee naar de koning.'

Norfolk gromt. Boodschappen worden verstuurd. Een dag of twee later bevinden ze zich samen in een antichambre. Ze wachten. Norfolk ijsbeert. 'O, bij Sint Judas!' zegt de hertog. 'Zullen we wat frisse lucht gaan happen? Of hebben advocaten die niet nodig?'

Ze wandelen door de tuinen; dat wil zeggen: hij wandelt, de hertog beent. 'Wanneer komen de bloemen uit?' zegt de hertog. 'Toen ik jong was, hadden we geen bloemen. Buckingham is met die knooptuinonzin komen aanzetten, weet je. Vreselijk buitenissig!'

De hertog van Buckingham met zijn groene vingers werd wegens hoogverraad onthoofd. Dat was in 1521, minder dan tien jaar geleden. Het heeft iets triests om er nu naar te verwijzen, in de tegenwoordigheid van de lente, die je uit elke struik, vanaf elke tak tegemoet zingt. Ze worden ontboden. Op weg naar hun gesprek wordt de hertog schichtig en weigert; zijn ogen rollen, zijn neusgaten verwijden zich, zijn ademhaling gaat hortend. Als de hertog een hand op zijn schouder legt, is hij gedwongen zijn pas te vertragen, en ze schuifelen voort - waarbij hij de aanvechting om zich los te rukken, onderdrukt - als twee oorlogsveteranen in een bedelaarsstoet. *Scaramella va alla guerra* ... Norfolks hand beeft.

Maar pas in aanwezigheid van de koning begrijpt hij ten volle hoezeer het de oude hertog de stuipen op het lijf jaagt om in één ruimte te verkeren met Henry Tudor. De vergulde uitbundigheid doet hem krimpen in zijn kleren. Henry begroet hen hartelijk. Hij zegt dat het een prachtige dag is en over het geheel genomen een prachtige wereld. Met zijn armen wijd tolt hij de kamer door, terwijl hij een paar verzen van eigen makelij opzegt. Hij wil overal over praten, behalve over de kardinaal. Norfolk kleurt donkerrood van frustratie en begint te mopperen. Op hun congé gaan ze achterwaarts naar buiten. Henry roept: 'O, Cromwell..."

Hij en de hertog wisselen een blik. 'Gans bloed...' sputtert de hertog. Achter zijn rug gebaart hij: wegwezen, mijnheer van Norfolk. Ik zie u zo.

Henry staat met zijn armen over elkaar, ogen neergeslagen. Hij zegt niets tot hij, Cromwell, dichterbij is gekomen.

'Duizend pond?' fluistert Henry. Het ligt op het puntje van zijn tong om te zeggen: Een mooi begin van de tienduizend die je de kardinaal van York voor z.over ik weet nu al tien jaar schuldig bent.

Hij zegt het natuurlijk niet. Op dergelijke momenten verwacht Henry dat je een knieval maakt: hertog, graaf, burger, licht of zwaar, jong of oud. Dat doet hij. Littekenweefsel trekt; slechts weinigen van ons dragen tegen ons veertigste geen littekens.

De koning gebaart: je mag opstaan. Hij zegt op nieuwsgierige toon:

'De hertog van Norfolk geeft u blijken van vriendschap en achting.'

De hand op de schouder, bedoelt hij: de amper merkbare en onverwachte trilling van hertogelijke handpalm tegen plebejische spieren en bot. 'De hertog neemt elk verschil in rang en stand in acht.' Henry lijkt opgelucht.

Een onwelkome gedachte steekt de kop op: stel dat je ziek wordt, Henry Tudor, en aan mijn voeten instort? Mag ik je dan overeind helpen of moet ik daar een graaf voor laten komen? Of een bisschop?

Henry loopt van hem weg. Hij draait zich om en zegt met een kleine stem: 'Ik mis de kardinaal van York elke dag.' Er valt een stilte. Hij fluistert: Neem het geld met onze zegen. Niets tegen de hertog zeggen. Tegen niemand. Vraag uw meester om voor me te bidden. Zeg dat ik niet meer kan doen.

De dank die hij verwoordt, nog altijd in zijn geknielde positie, verwoordt hij gloedvol en uitvoerig. Henry kijkt hem verstomd aan en zegt: Goeie god, meester Cromwell, spreken kunt u wel, hè?

Hij gaat naar buiten, zijn gezicht in de plooi, weerstand biedend aan de aandrang om breed te glimlachen. *Scaramella fa la gala* ... 'Ik mis de kardinaal van York elke dag.'

Norfolk zegt: Wat, wat, wat zei hij? O, niets, zegt hij. Alleen maar een paar bijzonder hartige woorden die ik van hem aan de kardinaal moet overbrengen.

Het reisprogramma wordt opgesteld. De bezittingen van de kardinaal worden op barken geladen, verscheept naar Huil en gaan daarvandaan over land verder. Hij heeft persoonlijk met de schippers onderhandeld tot een redelijk tarief. Hij zegt tegen Richard: Duizend pond is niet veel als je een kardinaal moet verhuizen, weet je. 'Hoeveel van uw eigen geld hebt u in deze onderneming gestoken?' vraagt Richard.

Sommige schulden moet je niet optekenen, zegt hij. 'Ik weet wat men mij schuldig is, maar bij god, ik ken mijn eigen schulden ook.'

Tegen Cavendish zegt hij: 'Hoeveel bedienden neemt hij mee?'

'Honderdzestig, slechts.'

'Slechts.' Hij knikt. 'Juist, ja.'

Hendon. Royston. Peterborough. Hij stuurt mannen vooruit, met nauwgezette instructies.

Die laatste avond geeft Wolsey hem een pakje. Er zit een klein, hard voorwerp in, een zegel of een ring. 'Open het na mijn dood.'

Steeds lopen er mensen in en uit het privévertrek van de kardinaal, met kisten en stapels papier. Cavendish loopt er verloren tussen, met een zilveren monstrans in zijn handen.

'Je komt toch naar het noorden?' zegt de kardinaal.

'Ik kom u halen, zodra de koning u terugroept.' Hij gelooft tegelijkertijd wel en niet dat dit zal gebeuren. De kardinaal staat op. Er hangt een zekere spanning in de lucht. Hij, Cromwell, knielt voor een zegen. De kardinaal steekt een hand uit voor een kus. Zijn turkooizen ring ontbreekt. Het feit ontgaat hem niet. Even rust de hand van de kardinaal op zijn schouder, de vingers gespreid, de duim in het kuiltje van zijn sleutelbeen. Het is tijd dat hij vertrekt. Er is zoveel over en weer gezegd dat het niet nodig is er iets aan toe te voegen. Het is niet aan hem om nu de tekst van hun historie door te nemen of er een moraal aan te verbinden. Dit is niet het moment voor een omhelzing. Als de kardinaal al geen welgekozen woorden meer te bieden heeft, dan hij zeker niet. Voordat hij bij de deur is, heeft de kardinaal zich weer omgekeerd naar de haard. Hij trekt zijn stoel bij het helle vuur en heft een hand op om zijn gezicht af te schermen; maar zijn hand bevindt zich niet tussen hem en het vuur, maar tussen hem en de deur die dichtgaat. Hij gaat naar de binnenplaats. Hij wankelt; in een rokerige nis waar het licht uit zichzelf is gedoofd, leunt hij tegen de muur. Hij huilt. Hij zegt in zichzelf: Laat George Cavendish niet langslopen en me zien, en het opschrijven en er een toneelstuk van maken.

Hij vloekt zacht, in meerdere talen: op het leven, op zichzelf omdat hij toegeeft aan de eisen ervan. Er lopen bedienden voorbij, die roepen: 'Het paard van meester Cromwell staat klaar! Meester Cromwells escorte staat aan de poort!' Hij wacht tot hij zich weer in de hand heeft en vertrekt onder betaling van fooien.

Wanneer hij thuiskomt, vragen de bedienden hem: Moeten we het wapen van de kardinaal overschilderen? God, nee, zegt hij. Integendeel, schilder het opnieuw. Hij doet een stap terug om het goed te bekijken. 'De alpenkraaien mogen levendiger. En we hebben beter scharlaken nodig voor de baret.'

Hij doet amper een oog dicht. Hij droomt van Liz. Hij vraagt zich af of ze hem terug zou kennen, de man die hij zweert weldra te zijn: onbuigzaam, mild, hoeder van de vrede van de koning. Tegen dageraad doezelt hij weg. Hij wordt wakker met de gedachte: nu ongeveer stapt de kardinaal op zijn paard, waarom ben ik niet bij hem? Het is 5 april. Johane

komt hem op de trap tegemoet; kuis drukt ze een kus op zijn wang.

'Waarom stelt God ons op de proef?' fluistert ze.

'Ik denk niet dat we ervoor slagen,' mompelt hij. Hij zegt: Misschien moet ik zelf naar Southwell gaan? Ik ga wel in uw plaats, zegt Rafe. Hij geeft hem een lijst. Laat het paleis van de aartsbisschop van boven tot onder schoonschrobben. Mijnheer neemt zijn eigen bed mee. Betrek keukenpersoneel bij de *King's Arms*. Controleer de stallen. Neem muzikanten aan. De vorige keer zag ik varkensstallen tegen de muur van het paleis: vind de eigenaar, compenseer hem en haal ze neer. Ga niet drinken in de *Crown;* hun bier is nog slechter dan dat van mijn vader.

'Mijnheer ... het is tijd om de kardinaal los te laten,' zegt Richard.

'Dit is een strategische terugtrekking, geen nederlaag.'

Ze denken dat hij weg is, maar hij is slechts naar een achterkamer gegaan. Hij verschuilt zich te midden van de dossiers. Hij hoort Richard zeggen: 'Zijn hart heeft de bovenhand.'

'Het is een hart met ervaring.'

'Maar kan een generaal een terugtocht op poten zetten als hij niet weet waar de vijand is? De koning is zo dubbel hierin.'

'Je zou je rechtstreeks in zijn armen kunnen terugtrekken.'

'Jezus. Denk je dat onze meester ook dubbel spel speelt?'

'Drievoudig op zijn minst,' zegt Rafe. 'Hoor eens, hij heeft er nooit baat bij gehad om de oude man in de steek te laten; het zou hem hooguit de naam van deserteur opleveren, of niet soms? Misschien valt er iets te winnen door trouw te blijven. Voor ons allemaal.'

'Aan het werk dan, varkenshoeder. Wie zou er verder ooit aan de varkensstallen hebben gedacht? Neem nu Thomas More, die zou er geen moment bij hebben stilgestaan.'

'Of hij zou de varkenshoeder een poot hebben uitgedraaid, mijn beste, met Pasen op komst...'

'... mag ik hopen dat gij uzelve hebt voorbereid om ter communie te gaan.' Rafe lacht. 'Trouwens, Richard, hebt gij dat?'

'Een stuk brood kan ik elke dag krijgen,' zegt Richard. Tijdens de Goede Week komen berichten binnen uit Peterborough: er zijn meer zielen samengedromd om naar Wolsey te kijken dan er sinds mensenheugenis in die stad zijn geweest. Hij volgt de kardinaal op zijn reis naar het noorden op de kaart van deze eilanden die hij in zijn hoofd heeft. Stamford, Grantham, Newark; het reizende hof bereikt Southwell op 28 april. Hij, Cromwell, schrijft een brief om hem te sussen, om hem te waarschuwen. Hij vreest dat de Boleyns of Norfolk, of allebei, het op een of andere manier voor elkaar hebben gekregen om een spion in het gevolg van

de kardinaal te laten infiltreren. Ambassadeur Chapuys, die zich weghaast van een audiëntie bij de koning, heeft hem bij zijn mouw gepakt, hem terzijde getrokken.

'Monsieur Cremuel, ik wilde u een bezoek brengen. We zijn buren, weet u.'

'U bent van harte welkom.'

'Maar de mensen vertellen me dat u dezer dagen vaak bij de koning bent, wat aangenaam is, nietwaar? Uw oude meester, ik hoor elke week van hem. Hij maakt zich zorgen om de gezondheid van de koningin. Hij vraagt of ze goede moed houdt en hoopt dat ze erop vertrouwt dat ze algauw zal terugkeren aan de boezem van de koning. En in zijn bed.' Chapuys glimlacht. Hij geniet. 'De concubine zal hem niet helpen. We weten dat u haar hebt benaderd en bent geweigerd. Nu wendt hij zich dus tot de koningin.'

Hij is gedwongen te vragen: 'En wat zegt de koningin?'

'Ze zegt: Ik hoop dat God het in Zijn goedheid mogelijk vindt om de kardinaal te vergeven, want ik zal het nooit kunnen.' Chapuys wacht af. Hij zegt niets. De ambassadeur vervolgt: 'Ik denk dat u zich bewust bent van de ravage die volgt indien deze scheiding wordt toegekend, of moet ik zeggen: op een of andere manier wordt afgeperst van Zijne Heiligheid? De keizer verklaart Engeland mogelijk de oorlog ter ver-dediging van zijn tante. Uw vrienden in de koopvaardij zullen hun broodwinning verliezen en velen hun leven. Uw tudorkoning gaat wellicht ten onder, en de oude adel vindt erkenning.'

'Waarom vertelt u me dit?'

'Ik vertel het iedere Engelsman.'

'Van deur tot deur?'

Het is de bedoeling dat hij deze boodschap overbrengt aan de kardinaal: dat zijn krediet bij de keizer op is. Maar wat werkt dat anders in de hand dan een bede aan de Franse koning? Langs beide wegen loert verraad.

Hij stelt zich de kardinaal op Southwell voor te midden van de kanunniken, in zijn zetel in de kapittelzaal, waar hij onder het hoge gewelf de voorzitterstaak vervult als een vorst in zijn element op een open plek in het bos, omkranst door sculpturen van blaadjes en bloemen. Die zijn zo soepel van vorm dat het lijkt alsof de zuilen en ribben tot leven zijn gekomen, alsof het steen is losgebarsten in bloemrijk leven; de pilasters zijn bedekt met besjes, pinakels zijn kronkelende stammen, rozen omwinden de schachten met bloeiende bloemen en zaden aan hun ranken; gezichten gluren vanuit het gebladerte, snuiten van honden, van hazen, van geiten. Er zijn ook menselijke gezichten, zo levensecht dat ze misschien wel van uitdrukking veranderen; dat ze misschien wel met verbazing neerzien op het prominente scharlaken van zijn patroon; en wie weet barsten de stenen mannen in de stilte van de nacht, als de kanunniken slapen, wel uit in fluiten en

zingen.

In Italië heeft hij een geheugensysteem geleerd en hij heeft het voorzien van beelden. Sommige zijn onttrokken aan woud en velden, aan heggen en struikgewas: schuw verborgen dieren, met felle ogen in het loof. Het ene is van vossen en herten, het andere van griffioenen, draken. Er zijn er van mannen en vrouwen: nonnen, krijgslieden, kerkgeleerden. Hij drukt hun onwaarschijnlijke objecten in de hand: Sint Ursula een kruisboog, Sint Hiëronymus een zeis, terwijl Plato rondloopt met een soeplepel en Achilles met een dozijn damastpruimen in een houten schaaltje. Het heeft geen zin te proberen je iets te herinneren aan de hand van dagelijkse dingen, bekende gezichten. Je hebt verrassende juxtaposities nodig, beelden die in meer of mindere mate bizar aandoen, belachelijk, onbehoorlijk zelfs. Als je je beeld hebt samengesteld, plaats je het ergens ter wereld op een locatie naar keuze, stuk voor stuk met een eigen pakketje woorden of getallen, dat op verzoek zijn inhoud aan je ter beschikking stelt. Op Greenwich kan een geschoren kat je vanachter een kast in de gaten houden; op Westminster kan een slang vanaf een balk op je neer loeren en je naam sissen.

Sommige van die beelden zijn plat, en je kunt er zo op stappen. Andere zijn in huid gestoken en lopen rond in een ruimte, maar misschien zijn het mannen met hun hoofd achterstevoren of met een staart die uitloopt in een kwast, als die van de liebaards op wapenschilden. Sommigen kijken kwaad zoals Norfolk, anderen, zoals mijnheer van Suffolk, gapen je verbijsterd aan. Sommigen praten, anderen kwaken. Hij houdt ze strikt op volgorde in de portretgalerij van zijn geest.

Misschien omdat hij eraan gewend is deze beelden te maken, wordt zijn hoofd bevolkt door de spelers van wel duizend toneelstukken, tienduizend tussenspelen. En door deze oefening vangt hij regelmatig een glimp op van zijn overleden vrouw, op de trap, waar haar bleke gezicht opkijkt, of terwijl ze om een hoek van Austin Friars of van het huis in Stepney verdwijnt. Geleidelijk aan versmelt haar beeld met dat van haar zus, Johane, en begint alles wat bij Liz hoorde bij haar te horen: haar nauw merkbare glimlach, haar onderzoekende blik, haar manier van naakt zijn. Tot hij zegt: Genoeg, en haar uit zijn gedachten bant.

Rafe rijdt het land door met boodschappen voor Wolsey die te vertrouwelijk zijn om zwart op wit te zetten. Hij zou zelf gaan, maar hoewel het parlement is verdaagd, kan hij niet weg omdat hij vreest voor wat er over Wolsey zal worden gezegd als hij er niet is om hem te verdedigen; bovendien kan de koning hem elk moment ontbieden, of lady Anne. OOK AL BEN IK NIET IN PERSOON BIJ U, schrijft hij, WEES ERVAN VERZEKERD DAT IK IN MIJN HART, GEDACHTEN,

GEBED EN DIENSTBAARHEID BIJ UWE EMINENTIE BEN EN ZAL ZIJN ZOLANG IK LEEF ...

De kardinaal antwoordt: HIJ IS MIJN GOEDE, TROUWE EN VEILIGSTE TOEVLUCHTSOORD IN DEZE TIJDEN VAN MIJN RAMPSPOED. Hij is MIJN WAARDE VRIEND CROMWELL.

Hij schrijft met een verzoek om kwartels. Hij schrijft met een verzoek om bloemenzaad. 'Zaad?' zegt Johane. 'Wil hij wortelschieten?'

De schemer maakt de koning melancholisch. Weer een dag van terugslag in zijn campagne om een getrouwd man te zijn; hij ontkent natuurlijk dat hij al getrouwd is met de koningin. 'Cromwell,' zegt hij, 'ik moet een manier vinden om eigenaar te worden van deze ..." Hij kijkt scheef, niet bereid om te zeggen wat hij bedoelt. 'Ik begrijp dat er juridische problemen aan kleven. Ik pretendeer niet dat ik die begrijp. En voor je begint: ik heb er geen behoefte aan dat ze worden uitgelegd.'

De kardinaal heeft zijn college in Oxford, net als de school in Ipswich, land geschonken dat tot in de eeuwigheid een genereus inkomen genereert. Henry wil hun zilver en goud, hun bibliotheken, hun jaarlijkse opbrengsten en het land dat de opbrengsten levert; hij zou niet weten waarom hij niet zou mogen hebben wat hij wil. De rijkdommen van negenentwintig kloostergemeenschappen zijn in de stichting van de colleges gegaan, kloostergemeenschappen die met toestemming van de paus zijn opgeheven, op voorwaarde dat de opbrengst ten goede zou komen aan de colleges. Maar weet je, zegt Henry, zo onderhand geef ik nog maar heel weinig om de paus en zijn toestemming.

Het is vroeg in de zomer. De avonden zijn lang, en gras en lucht geurig. Je zou denken dat een man als Henry op een avond als deze elk bed zou kunnen bezoeken dat hem belieft. Het hof is vol gewillige vrouwen. Maar na dit gesprek zal hij een wandeling maken in de tuinen met lady Anne, haar hand op zijn arm, diep in gesprek; en vervolgens gaat hij naar zijn lege bed, en zij, denkelijk, naar het hare. Als de koning hem vraagt wat hij van de kardinaal heeft gehoord, zegt hij dat die het lichtend aanschijn van Zijne Koninklijke Hoogheid mist; dat er voorbereidingen worden getroffen voor zijn ophanden zijnde installatie in York. 'Waarom gaat hij dan niet? Het lijkt mij dat hij het continu uitstelt.' Henry kijkt hem fronsend aan. 'Ik moet het je nageven. Je bent loyaal.'

'Ik heb nooit iets anders dan goedheid ondervonden van de kardinaal. Waarom zou ik niet loyaal zijn?'

'En je hebt geen andere meester,' zegt de koning. 'Mijnheer van Suffolk vraagt me: Waar komt die gast toch vandaan? Ik zeg hem dat er Cromwells in Leicestershire en Northamptonshire zijn, mensen met land en bezit, of, tenminste, dat waren het ooit. Ik neem aan dat jij van een minder fortuinlijke tak van die familie stamt?'

'Nee.'

'Misschien ken je je eigen voorouders niet. Ik vraag de herauten om het uit te zoeken.'

'Mijn dank, Sire. Maar ze zouden weinig succes boeken.'

De koning is geërgerd. Hij weigert zijn voordeel te doen met wat hem wordt aangeboden: een stamboom, hoe armzalig ook. 'Mijnheer de kardinaal heeft me verteld dat je wees bent. Dat je werd grootgebracht in een klooster.'

'Ah. Dat was een van zijn verzinsels.'

'Hij vertelde mij verzinsels?' Diverse uitdrukkingen wisselen elkaar in snel tempo af op het gezicht van de koning: ergernis, vermaak, de wens om oude tijden te doen herleven. 'Het zal ook wel. Hij vertelde me dat je een hartgrondige hekel had aan degenen die het religieuze leven hadden opgevat. Dat je daarom zoveel vuur aan de dag legde in zijn dienst.'

'Dat was niet de reden.' Hij kijkt op. 'Mag ik vrijuit spreken?'

'O, om godswil,' roept Henry uit. 'Als iemand dat eens deed!'

Hij staat verbaasd. Dan begrijpt hij het. Henry wil een gesprek, onverschillig waarover. Als het maar niets te maken heeft met liefde, jacht of oorlog. Nu Wolsey weg is, bestaat er niet veel hoop op, tenzij je wilt praten met een priester van een of andere overtuiging. En als je een priester laat komen, waar komt het dan op neer? Op liefde, op Anne, op wat je wilt en niet kunt krijgen.

'Als u me mijn mening over monniken vraagt, spreek ik uit ervaring, niet uit vooroordeel, en al twijfel ik er niet aan dat sommige gemeenschappen goed geleid worden, mijn ervaring is er een van verkwisting en corruptie. Mocht u de zeven hoofdzonden uitgebeeld willen zien, Sire, mag ik dan voorstellen dat u geen masque organiseert aan het hof, maar dat u een onaangekondigd bezoek brengt aan een klooster? Ik heb monniken als rijke heren zien leven van de offerandes van armen die liever zegeningen kopen dan brood, en dat is geen christelijke handelwijze. Ik beschouw de kloosters evenmin als de schatkamers van geleerdheid waar sommigen ze voor houden. Was Grocyn een monnik, of Colet, of Linacre, of wie van onze grote geleerden dan ook? Dat waren mannen van de universiteit. De monniken nemen kinderen aan en gebruiken ze als bedienden, ze leren ze nog geen potjeslatijn. Ik misgun ze niet alle lichamelijke comfort. De veertigdagentijd heeft zijn grenzen. Wat ik onverteerbaar vind, zijn de schijnheiligheid, het bedrog en de ledigheid; hun aftandse relieken, hun dun geworden erediensten en hun gebrek aan originaliteit. Wanneer is er voor het laatst iets goeds voortgekomen uit een klooster?

Ze brengen niets nieuws, ze herhalen alleen, en wat ze herhalen, is gecorrumpeerd. Honderden jaren lang hebben monniken de pen in handen gehad, en wat zij hebben neergeschreven zien wij aan voor onze geschiedenis, maar ik

denk niet dat het dat echt is. Ik denk dat ze de geschiedenis hebben weggelaten voor zover die hun niet aanstond, en dat ze er een hebben geschreven die gunstig is voor Rome.'

Henry lijkt dwars door hem heen naar de muur achter hem te kijken. Hij wacht af. Henry zegt: 'Negorijen, dus?'

Hij glimlacht.

'Onze geschiedenis...' zegt Henry. 'Zoals je weet, verzamel ik bewijs. Manuscripten. Meningen. Vergelijkingen met hoe zaken in andere landen worden aangepakt. Misschien zou je met die geleerde heren in overleg willen treden. Sturing geven aan hun inspanningen. Praat eens met doctor Cranmer; hij kan je vertellen wat er nodig is. Ik zou goed gebruik kunnen maken van het geld dat jaarlijks naar Rome vloeit. Koning Francois is vele malen rijker dan ik. Ik heb nog geen tiende van zijn onderdanen. Hij legt hun naar believen belastingen op. Ik daarentegen moet eerst het parlement bijeenroepen. Doe ik dat niet, dan breken er rellen uit.' Hij voegt er verbitterd aan toe: 'En doe ik dat wel, dan breken er ook rellen uit.'

'Neem geen voorbeeld aan koning Francois,' zegt hij. 'Hij houdt te veel van oorlog en te weinig van de handel.'

Henry glimlacht flauwtjes. 'Jij denkt er anders over, maar wat mij betreft strekt dat een vorst tot eer.'

'Er is meer belasting te halen als het de handel goed gaat. En als er weerstand is tegen belastingen, zijn er wellicht andere manieren.'

Henry knikt. 'Goed, dan. Begin met de colleges. Ga in overleg met mijn juristen.'

Harry Norris is er om hem uitgeleide te doen. Voor één keer zonder te glimlachen, nogal streng, zegt hij: 'Ik zou zijn belastingophaler niet willen zijn.'

Moeten de meest memorabele momenten van mijn leven soms de toets doorstaan van Henry Norris' goedkeuring? denkt hij.

'Hij heeft zijn vaders beste mensen ter dood gebracht. Empson, Dudley. Heeft de kardinaal niet een van hun huizen gekregen?'

Een spin rent onder een krukje uit en reikt hem een feit aan. 'Empsons huis aan Fleet Street. Geschonken 9 oktober in het eerste jaar van deze regering.'

'Deze glorieuze regering,' zegt Norris, alsof hij een correctie verstrekt. Gregory is vijftien wanneer de zomer begint. Zijn zit te paard is voortreffelijk, en van zijn schermkunst wordt hoog opgegeven. Zijn Grieks... tja, met zijn Grieks staat het zoals het altijd heeft gestaan. Maar hij heeft een probleem. 'In Cambridge lachen ze om mijn windhonden.'

'Waarom?' De zwarte dieren vormen een perfect paar. Ze hebben een sierlijke, gespierde nek en slanke poten; ze houden hun ogen neergeslagen, gezeglijk en bedeesd tot ze een prooi

in het vizier krijgen.

'Ze zeggen: Waarom een hond houden die je 's nachts niet kunt zien? Alleen schurken hebben zulke honden. Ze zeggen dat ik op jacht ga in de bossen, illegaal. Ze zeggen dat ik op dassen jaag als een boerenkinkel.'

'Wat wil je dan?' vraagt hij. 'Witte? Gevlekte?'

'Het kan allebei.'

'Ik neem jouw zwarte honden wel.' Niet dat hij tijd heeft om te gaan wandelen, maar Richard of Rafe neemt ze wel mee.

'Maar als ze u uitlachen?'

'O, alsjeblieft, Gregory,' zegt Johane. 'Dit is je vader. Ik verzeker je: niemand durft hem uit te lachen.'

Als het buiten te nat is om te jagen, zit Gregory over de *Legenda Aurea* gebogen; hij leest graag over de heiligenlevens. 'Sommige verhalen zijn waargebeurd,' zegt hij, 'andere niet.' Hij leest *Le Morte d'Arthur,* en omdat het de nieuwste uitgave is, drommen ze om hem heen om over zijn schouder mee te kijken naar de titelpagina. 'Hier begint het eerste boek van de nobele en eervolle vorst, koning Arthur, eertijds koning van Brittannië ...' Op een verheven stappend paard zit een man met een malle hoed van dikke, opgerolde slangen. 'Mijnheer,' zegt Alice, 'droeg u ook zo'n hoed toen u jong was?' en hij zegt: Ik had er een voor elke dag van de week, allemaal verschillend van kleur, maar de mijne waren groter.

Een vrouw zit bij de man achterop. 'Denk je dat dit lady Anne voorstelt?' vraagt Gregory. 'Ze zeggen dat de koning niet van haar gescheiden wil zijn en dat hij haar daarom als een boerenvrouw achter zich op het paard zet.' De vrouw heeft grote ogen en ziet eruit of ze misselijk is van het hotsen; het zou Anne nog best eens kunnen zijn. Op de achtergrond staat een klein kasteel, amper zo groot als een man, met een plank als ophaalbrug. De erboven rondcirkelende vogels zien eruit als vliegende dolken. Gregory zegt: 'Onze koning beweert dat hij van deze Arthur afstamt. Die is nooit echt dood geweest, maar wacht zijn tijd af in het bos, of misschien in een meer. Hij is eeuwenoud. Merlijn is een tovenaar. Die komt later pas. Je zult het wel zien. Er zijn eenentwintig hoofdstukken. Als het zo blijft regenen, lees ik ze allemaal. Het een is waarheid, het ander leugen. Maar het zijn allemaal goede verhalen.'

Wanneer de koning hem weer aan het hof laat komen, wil hij een boodschap naar Wolsey gestuurd hebben. Een Bretonse koopman wiens schip acht jaar geleden door de Engelsen is gestolen, klaagt dat hij niet de compensatie heeft gekregen die hem was beloofd. Niemand kan het desbetreffende dossier vinden. De kardinaal heeft de zaak behandeld; zou hij zich die herinneren? 'Vast wel,' zegt hij. 'Dat was toch het schip met gemalen parels als ballast en een ruim tjokvol eenhoornhoorns?'

God verhoede! zegt Charles Brandon, maar de koning lacht

en zegt:

'Dat zal het zijn.'

'Als er twijfel bestaat over de betalingen, of zelfs over de hele zaak, zal ik die dan onder mijn hoede nemen?'

De koning aarzelt. 'Ik weet niet zeker of je wel locus standi hebt in dezen.'

Op dat moment geeft Brandon hem, volmaakt onverwacht, een referentie. 'Harry, laat hem. Als Cromwell met hem klaar is, betaalt de Breton jou nog.'

Hertogen bewegen in een eigen kring. Wanneer ze samenkomen, doen ze dat niet omdat ze genoegen scheppen in elkaars gezelschap; ze willen hun eigen hof om zich heen, mensen die hen weerspiegelen en aan hen ondergeschikt zijn. Voor hun plezier zoeken ze nog liever het gezelschap van een kennelman dan dat van een andere hertog; zodoende verpoost hij een aangenaam uur met Brandon bij de jachthonden van de koning. Het seizoen voor de jacht op hertenbokken is nog niet begonnen, en de uit hun vel springende renhonden worden goed gevoerd in hun kennels; hun klankvolle geblaf draagt ver in de avond. De speurhonden gaan in aangeleerd stilzwijgen op hun achterpoten staan en volgen kwijlend de rondgang van hun avondeten. De kenneljongens hebben manden brood en botten bij zich, emmers slachtafval en bakken goedgevulde varkensbloedsoep. Charles Brandon snuift waarderend de lucht ervan op, als een douairière in een rozentuin. Een jager roept een favoriet teefje naar zich toe, wit met kastanjebruine vlekken: Barbada, vier jaar oud. Hij zet haar tussen zijn benen en trekt haar kop naar achteren om haar ogen te laten zien, die overtrokken zijn met een melkwitte waas. Hij zal het er moeilijk mee hebben om haar af te maken, maar betwijfelt of ze dit seizoen nog van nut zal zijn. Hij, Cromwell, neemt de snuit van het teefje in zijn hand.

'Met een kromme naald kun je het membraan eraf trekken. Ik heb het zien doen. Je hebt een vaste hand nodig en je moet het snel doen. Ze zal het niet leuk vinden, maar blind zijn zal haar evenmin bevallen.'

Hij laat zijn hand over haar ribbenkast glijden, voelt het paniekerige slaan van haar kleine dierenhart. 'De naald moet heel dun zijn. En precies zó groot.' Hij laat het hun zien, iets tussen vinger en duim. 'Ik zal het er met uw smid over hebben.'

Suffolk werpt hem een zijdelingse blik toe. 'Aan jou heb je nog eens wat.'

Ze gaan verder. De hertog zegt: 'Het zit zo. Het probleem is mijn vrouw.' Hij wacht. 'Ik heb altijd gewild dat Henry kreeg wat hij wilde, ik ben hem altijd trouw geweest. Zelfs toen hij het erover had dat hij mijn hoofd zou afhakken omdat ik met zijn zus was getrouwd. Maar wat moet ik nu? Katherine is de koningin. Toch? Mijn vrouw is altijd een vriendin van haar

geweest. Nu begint ze dingen te zeggen als ... ik weet niet... Ik zou mijn leven geven voor de koningin, dat soort dingen. En dat Norfolks nichtje préséance heeft op mijn vrouw, die koningin van Frankrijk is geweest ... we kunnen er niet mee leven. Begrijp je dat?'

Hij knikt. Hij begrijpt het. 'Trouwens,' zegt de hertog, 'ik hoor dat Wyatt wordt terugverwacht uit Calais.' Ja, en? 'Ik vraag me af of ik hem er niet van op de hoogte moet brengen. Henry, bedoel ik. De arme drommel.'

'Mijnheer, laat die kwestie rusten,' zegt hij. De hertog verzinkt in wat je bij een ander gedachten zou noemen.

Zomer: de koning is op jacht. Als hij hem nodig heeft, moet hij achter hem aan, en als hij ontboden wordt, gaat hij ook. Op zijn zomertoer doet Henry zijn vrienden aan in Wiltshire, Sussex, Kent, en verblijft in een van zijn eigen huizen of in een van de huizen die hij van de kardinaal heeft afgepakt.

Zelfs nu gaat de koningin, de kloeke kleine vrouw, nog wel eens uit rijden met een boog wanneer de koning op jacht is in een van zijn uitgestrekte domeinen of in dat van een andere heer, waar de herten naar de boogschutters worden gedreven. Ook lady Anne gaat - bij verscheidene gelegenheden - te paard en geniet van de achtervolging. Maar er is een tijd om de dames thuis te laten en het bos in te rijden met de speurders en renhonden; om nog voor het aanbreken van de dag op te staan, wanneer het licht omfloerst is als parelmoer; om met de jagers te overleggen en dan de uitverkoren hertenbok uit zijn schuilplaats te jagen. Je weet niet waar de jacht eindigt, of wanneer. Harry Norris zegt lachend tegen hem: Jouw beurt binnenkort, meester Cromwell, als hij je zo blijft begenadigen. Eén goede raad: als de dag begint en je gaat op pad, kies een greppel. Hou hem voor ogen. Tegen de tijd dat hij drie goede paarden heeft versleten en de hoorn voor de zoveelste keer de voortzetting blaast, droom je van die greppel, je stelt je voor dat je erin ligt: meer dan dode bladeren en koel slootwater zul je je niet wensen.

Hij beziet Norris, diens charmante zelfverachting. Jij was erbij in Putney, toen mijnheer de kardinaal op zijn knieën in de modder viel, denkt hij. Heb je de beelden die jou voor ogen stonden, overgebracht aan het hof, aan de wereld, aan de studenten van Gray's Inn? Want als jij het niet bent geweest, wie dan wel?

In het bos kun je verdwaald raken, alleen en verlaten. Je kunt op een rivier stuiten die niet op de kaart staat. Je kunt je prooi uit het oog verliezen en vergeten waarom je er bent. Misschien kom je wel een dwerg tegen, of de levende Christus, of een oude vijand van je, of een nieuwe, een die je pas kent wanneer zijn gezicht tussen de ritselende bladeren verschijnt en je zijn dolk ziet glimmen. Misschien tref je een slapende vrouw aan in de schaduwen van het gebladerte. En even,

voordat je haar niet meer ziet, denk je dat ze een bekende is. Op Austin Friars is de kans klein dat je alleen bent of alleen met slechts één ander. Elke letter van het alfabet houdt je in de gaten. In de rekenkamer heb je de jonge Thomas Avery, die bij je in opleiding is om je privéadministratie ter hand te nemen. Halverwege de letterlijst komt Marlspijker de tuin in wandelen met zijn opmerkzame gouden blik. Tegen het eind van het alfabet verschijnt Thomas Wriothesleynoem-me-Risley. Een schrandere jongeman van een jaar of vijfentwintig, met goede connecties: zoon van de heraut van York, neef van de Eerst aangewezen wapenkoning van de Kousenband. In Wolseys dienst werkte hij onder jouw directe aansturing, vervolgens raakte hij verloren aan Gardiner, om voor hem, de hofsecretaris, te werken. Nu eens is hij aan het hof, dan weer op Austin Friars. Hij is Stephens spion, zeggen de kinderen, Richard en Rafe.

Meester Wriothesley is lang, met roodblond haar, maar zonder de neiging die anderen van dat type zo kenmerkt - de koning, bijvoorbeeld - om egaal rood te kleuren van voldoening of vlekkerig rood bij verzet; hij is altijd even bleek en koel, altijd even aantrekkelijk, altijd even beheerst. Op Trinity Hall gold hij als een geweldig acteur bij het studententoneel, en hij vertoont een zekere ingenomenheid, een zeker zelfbewustzijn, met de manier waarop hij overkomt; achter zijn rug om doen ze hem na, Richard en Rafe, en zeggen: 'Mijn naam luidt Wri-othes-ley, maar daar ik u moeite wil besparen, mag u me Risley noemen.'

Ze zeggen: Hij maakt zijn naam alleen maar ingewikkelder dan die is zodat hij hier van alles kan ondertekenen en onze inkt kan opmaken. U kent Gardiner, zeggen ze, die is te kort van stof voor lange namen, die noemt hem gewoon 'jij'. Dat vinden ze hilarisch, en een tijdlang roepen ze, telkens wanneer ze meester W in zicht krijgen: 'O, jij bent het!'

Heb meelij, zegt hij, met meester Wriothesley. Cambridge-mannen verdienen ons respect.

Hij zou hun willen vragen, Richard, Rafe, meester Wriothesleynoem-me-Risley: zie ik eruit als een moordenaar? Er is een knaap die dat zegt.

Dit jaar is er geen zomerpest geweest. De Londenaren danken de hemel op hun knieën. Met Sint-Jan branden de vreugdevuren de hele nacht. Bij zonsopgang worden madonnalelies uit de velden de stad in gebracht. Met beverige vingers weven de stadse dochters er lange slingers van om op poorten en deuren van de stad te pinnen. Hij denkt aan het meisje als een witte bloem, toen hij bij lady Anne was geweest en zij door de kierende deuropening glipte. Het was een fluitje van een cent geweest om haar naam te weten te komen, alleen had hij dat niet gedaan, omdat hij druk doende was om geheimen te weten te komen van Mary. De volgende keer dat

hij haar ziet... maar wat heeft het voor zin eraan te denken? Ze stamt vast uit een of ander vooraanstaand geslacht. Hij had naar Gregory willen schrijven: Ik heb zo'n mooi meisje gezien; ik kom er wel achter wie ze is, en misschien, als ik onze familie de komende paar jaar handig loods, kun je wel met haar trouwen.

Hij heeft de brief niet geschreven. In zijn huidige precaire situatie zou die ongeveer even informatief moeten zijn als de brieven die Gregory hem vroeger schreef: BESTE VADER, IK HOOP DAT JE HET GOED MAAKT. IK HOOP DAT JE HOND HET GOED MAAKT. BIJ GEBREK AAN TIJD HOU IK HET KORT.

Kanselier More zegt: 'Kom langs, dan zullen we het eens over Wolseys colleges hebben. Ik weet zeker dat de koning iets zal doen voor die arme studenten. Kom toch eens langs. Kom naar mijn rozen kijken voor ze verwelken in de hitte. Kom naar mijn nieuwe tapijt kijken.'

Het is een gedempte, grijze dag. Als hij in Chelsea aankomt, ligt de sloep van de hofsecretaris er afgemeerd, de tudorvlag slap in de zwoelte. Achter het poortgebouw rijst het onlangs uit rode baksteen opgetrokken huis op met zijn kleurige voorgevel naar de rivier. Hij wandelt er tussen de moerbeibomen door naartoe. In de portiek, onder de kamperfoelie: Stephen Gardiner. De tuin in Chelsea krioelt van de kleine huisdieren, en wanneer hij dichterbij komt en zijn gastheer hem begroet, ziet hij dat de kanselier van Engeland een hangoorkonijn met een sneeuwwitte vacht vastheeft; het hangt vredig in zijn handen, als wanten van hermelijn.

'Is je schoonzoon Roper er vandaag niet bij?' vraagt Gardiner. 'Wat jammer. Ik had gehoopt dat ik hem weer van religie zou zien veranderen. Met eigen ogen.'

'Een rondje door de tuin?' stelt More voor.

'Ik dacht dat we misschien mochten meemaken dat hij aanschoof als de vriend van Luther die hij voorheen was, en naar de Kerk terugzwenkte tegen de tijd dat ze de aalbessen en klapbessen opdienden.'

'Will Roper heeft nu vaste grond gevonden,' zegt More, 'in de Kerk van Engeland en van Rome.'

Hij zegt: 'Het is ook geen bijster goed jaar voor zacht fruit.'

More kijkt hem aan vanuit zijn ooghoeken; hij glimlacht. Onder koetjes en kalfjes gaat hij hun voor naar het huis. Zwalkend in hun kielzog komt Henry Pattinson, een bediende van More en door hem ook wel zijn nar genoemd, die hij grote vrijheden toestaat. De man is een enorme ruziezoeker; gewoonlijk neem je een nar aan om hem tegen zichzelf in bescherming te nemen, maar in Pattinsons geval is het de rest van de wereld die bescherming nodig heeft. Is hij echt simpel?

More heeft iets sluws; hij brengt mensen graag in verlegenheid. Het zou net iets voor hem zijn om een zot aan te

houden die er geen was. Pattinson zou van een kerktoren zijn gevallen en zijn hoofd hebben bezeerd. Om zijn middel draagt hij een geknoopt touw, dat hij nu eens zijn rozenkrans noemt en dan weer zijn gesel. En soms zegt hij dat het het touw is dat hem had moeten redden van zijn val. Wanneer je het huis binnenkomt, begroet de familie je vanuit opgehangen positie. Je ziet hen eerst levensgroot in olieverf voordat je hen in levenden lijve ontmoet; More, zich welbewust van het dubbele effect, talmt, zodat je ze kunt bekijken, ze in je op kunt nemen. Oogappel Meg zit met een boek op schoot aan haar vaders voeten. De kanselier wordt losweg omringd door John, zijn zoon; zijn pupil Anne Cresacre, die met John is getrouwd; Margaret Giggs, ook een pupil van hem; zijn op jaren zijnde vader, sir John More; zijn dochters Cicely en Elizabeth; puilogende Pattinson; en aan de rand van het schilderij zijn vrouw Alice, met gebogen hoofd en een crucifix in haar handen. Meester Holbein heeft hen onder zijn toeziend oog gerangschikt en vastgelegd voor de eeuwigheid, zolang geen mot eraan vreet, geen vlam, schimmel of verderf.

In het echt hangt er iets rafeligs om hun gastheer, een vermoeden van loskomend weefsel; bij deze informele gelegenheid draagt hij een eenvoudig wollen hemd. Het nieuwe tapijt ligt, klaar voor inspectie, uitgerold over twee schragentafels. De grondkleur is niet scharlaken, maar meer roze: geen meekrap, denkt hij, maar een andere rode verfstof, vermengd met wei. 'Mijnheer de kardinaal hield van Turkse tapijten,' mompelt hij. 'De doge heeft hem er ooit zestig gestuurd.'

De wol is het zachte materiaal van bergschapen, maar geen van alle zwart, en daar waar het patroon het donkerst is, voelt hij al ruw aan door de ongelijkmatig verdeelde verf, die mettertijd en in het gebruik wel eens zou kunnen gaan bladderen. Hij draait een hoek om, laat zijn vingertoppen over de knoopjes gaan en telt ze per duim, met de ongedwongen beweging van de kenner. 'Dit is de ghiordesknoop,' zegt hij, 'maar het patroon komt uit Pergamon ... zie je de achtpuntige ster binnen de octagonalen?' Hij strijkt de hoek weer glad, gaat een stukje bij het tapijt vandaan, keert zich om, zegt: 'Daar.' Hij komt naar voren, legt een zachte hand op de fout, op de onderbreking in het weefsel, waar de ruitvorm een fractie verstoord is, uit het lood getrokken. In het ergste geval is het tapijt twee tapijten die aan elkaar zijn geknoopt. Op zijn best is het geweven door de Pattinson van het dorp, of vorig jaar in elkaar geflanst door Venetiaanse slaven in een werkplaats in een achterafstraatj e. Om het zeker te weten, zou hij het hele ding moeten omdraaien. Zijn gastheer zegt: 'Geen goede aankoop?'

Het is prachtig, zegt hij, omdat hij Mores plezier niet wil bederven. Neem me de volgende keer mee, denkt hij. Hij laat

zijn hand over het oppervlak glijden. Vol, zacht. De weeffout doet er amper toe. Een kelim is niet zaligmakend. Er zijn mensen in de wereld die alles exact uitgerekend willen hebben, en er zijn er die enige rek in de marge toestaan. Hij is van beiderlei slag. In een pachtovereenkomst bijvoorbeeld zou hij geen achteloze ambiguïteit tolereren, maar instinctief weet hij dat een contract niet altijd volmaakt dichtgetimmerd hoeft te zijn. Pachtovereenkomsten, bevelschriften, statuten, ze worden allemaal geschreven om gelezen te worden, en iedereen leest ze in het licht van eigenbelang.

More zegt: 'Wat zeggen jullie ervan, heren? Erop lopen of aan de muur?'

'Erop lopen.'

'Thomas, wat een luxesmaak!' En ze lachen. Je zou denken dat het vrienden waren.

Ze gaan naar de vollere buiten en zijn verdiept in gesprek terwijl de vinken langsflitsen en zingen. Een kleinkindje komt binnenwaggelen; een vrouw met een schort voor schaduwt hem, of haar. Het kind wijst naar de vinken, maakt geluiden waaruit verrukking blijkt, beweegt de armen op en neer. Hij of zij kijkt naar Stephen Gardiner; het kleine mondje betrekt. De verzorgster tilt het kind snel op, voordat de tranen beginnen te rollen. Hoe voelt dat nou, vraagt hij aan Stephen, om zo moeiteloos effect te sorteren op de jeugd? Stephen kijkt nors.

More pakt hem bij de arm. 'Goed, over de colleges,' zegt hij. 'Ik heb het erover gehad met de koning, en meester hofsecretaris hier heeft zijn best gedaan, echt, dat heeft hij. De koning zal Cardinal College waarschijnlijk in zijn naam herstichten, maar voor Ipswich zie ik geen hoop; tenslotte is het alleen maar... Het spijt me dit te moeten zeggen, Thomas, maar het is slechts de geboorteplaats van een man die nu in ongenade verkeert; meer betekenis heeft het niet voor ons.'

'Het is verschrikkelijk jammer voor de studenten.'

'Dat is het natuurlijk zeker. Zullen we aan tafel gaan?'

In Mores banketzaal wordt uitsluitend in het Latijn geconverseerd, al is Mores echtgenote Alice hun gastvrouw en verstaat ze er geen woord van. Het is hun gewoonte een Bijbelpassage voor te lezen bij wijze van dankzegging. 'Meg is vanavond aan de beurt,' zegt More. Hij popelt om met zijn lieveling te pronken. Ze neemt het boek aan, drukt er een kus op; over de onderbrekingen van de nar heen leest ze het Grieks voor. Gardiner zit met zijn ogen stijf dicht; hij ziet er niet heilig, maar geïrriteerd uit. Hij kijkt naar Margaret. Ze is misschien vijfentwintig. Haar hoofd is gestroomlijnd, rusteloos, net als de kop van de kleine vos waarvan More zegt dat hij hem heeft getemd; die hij niettemin voor de zekerheid in een kooi houdt.

De bedienden komen binnen. Ze zoeken Alice' blik terwijl ze de gerechten opdienen; hier, mevrouw, en hier? Het gezin op

het schilderij heeft natuurlijk geen bedienden nodig; dat bestaat, zwevend aan de muur, vanzelf. 'Neem, neem,' zegt More. 'Iedereen behalve Alice, die barst nog uit haar korset.'

Bij het horen van haar naam kijkt ze op. 'Die uitdrukking van pijnlijke verbazing is haar niet aangeboren,' zegt More. 'Die wordt veroorzaakt doordat ze haar haren naar achteren schraapt en er reusachtige ivoren pennen in steekt, met groot gevaar voor haar schedel. Ze vindt haar voorhoofd te laag. Wat het ook is, natuurlijk. Alice, Alice,' zegt hij, 'help me herinneren waarom ik met je ben getrouwd.'

'Om het huishouden te doen, vader,' zegt Meg met lage stem.

'Klopt, klopt,' zegt More. 'Eén blik op Alice, en ik ben vrij van de smet van concupiscentie.'

Hij is zich bewust van iets vreemds, alsof de tijd een lus heeft gemaakt of zichzelf heeft opgeknoopt; hij heeft hen aan de muur gezien zoals Hans hen heeft vastgelegd, en hier zetten ze zichzelf in scène, met ieder zijn uitdrukking van hooghartigheid of vermaak, minzaamheid en deugdzaamheid: een gelukkig gezin. Hij verkiest zijn gastheer zoals Hans hem heeft geschilderd; van de Thomas More aan de muur kun je zien dat hij denkt maar niet wat hij denkt, en zo zou het moeten zijn. De schilder heeft hen zo vakkundig gegroepeerd dat er tussen de figuren geen plaats is voor een nieuweling. De buitenstaander kan zich alleen maar mengen in het tafereel als een ongewilde vlek of smet; Gardiner, denkt hij, is in elk geval een vlek of smet. De hofsecretaris zwiert met zijn zwarte mouwen; hij is in heftig debat met hun gastheer. Wat bedoelt Sint Paulus als hij zegt dat Jezus een treetje lager stond dan de engelen? Maken Nederlanders wel ooit grappen? Wat hoort het wapen te zijn voor de erfgenaam van de hertog van Norfolk? Is dat onweer in de verte, of houdt de hitte aan? Net als in het schilderij heeft Alice een aapje aan een vergulde ketting. In het schilderij speelt het rond haar rokken. In het echt zit het op haar schoot en klampt het zich als een kind aan haar vast. Nu en dan buigt ze haar hoofd en praat er zo tegen dat niemand het kan verstaan. More drinkt geen wijn, al schenkt hij hem voor zijn gasten. Er zijn verscheidene gerechten, die allemaal hetzelfde smaken - vlees van onduidelijke herkomst, met een zanderige saus als de modder van de Theems - vervolgens wrongel en een kaas die volgens hem door een van zijn dochters is gemaakt: een van zijn dochters, pupillen, stiefdochters, iemand van het vrouwvolk, waaraan het in huis niet ontbreekt. 'Want ze moeten iets omhanden hebben,' zegt hij. 'Ze kunnen niet altijd met hun neus in de boeken zitten, en jonge vrouwen zijn geneigd tot kwaaddoenerij en ledigheid.'

'O, zeker,' mompelt hij. 'Voor je het weet gaan ze op de vuist.' Zijn blik wordt onwillekeurig naar de kaas getrokken; die is pokdalig en onvast, als het gezicht van een staljongen na

een nacht doorzakken.

'Henry Pattinson is vanavond erg opgewonden,' zegt More. 'Misschien moet hij worden adergelaten. Ik hoop dat hij niet te zwaar heeft gegeten.'

'O,' zegt Gardiner, 'wat dat aangaat, maak ik me geen enkele zorg.'

De oude John More, die nu tegen de tachtig moet lopen, is binnengekomen voor zijn maal, en ze geven hem het woord; hij vertelt graag. 'Hebt u al gehoord van Humphrey, hertog van Gloucester, en de bedelaar die beweerde dat hij blind was? Hebt u al gehoord van de man die niet wist dat de Maagd Maria een Jodin was?' Bij zo'n geslepen oude advocaat hoop je op iets beters, zelfs in zijn kindsheid. Dan breekt hij zijn uitgebreide verzameling anekdotes over dwaze vrouwen aan, en wanneer hij in slaap valt en verstek laat gaan, heeft hun gastheer er nog. Lady Alice zit met gefronst voorhoofd. Gardiner, die al die verhalen al eens heeft gehoord, knarst met zijn tanden.

'Zie nu mijn schoondochter Anne daar,' zegt More. Het meisje slaat haar ogen neer; haar schouders verstrakken terwijl ze wacht op wat komen gaat. 'Anne verlangde - zal ik het hun maar zeggen, kind? - ze verlangde een parelsnoer. Ze hield er maar niet over op, jullie weten hoe die meisjes zijn. Stel je haar gezicht eens voor toen ik haar dus een doosje gaf dat rammelde. Stel je haar gezicht eens voor toen ze het openmaakte. Wat erin zat? Gedroogde erwten!'

Het meisje haalt diep adem. Ze heft haar gezicht op. Hij kan zien hoeveel moeite het haar kost. 'Vader,' zegt ze, 'vergeet niet om het verhaal te vertellen van de vrouw die niet geloofde dat de wereld rond was.'

'Nee, dat is inderdaad kostelijk.'

Wanneer hij een blik op Alice werpt, die met pijnlijke concentratie naar haar man kijkt, denkt hij: ze gelooft het nog steeds niet. Na het eten praten ze over slechte koning Richard. Jaren geleden is Thomas More een boek over hem begonnen. Hij kon maar niet besluiten of hij in het Engels of het Latijn zou schrijven en heeft derhalve beide gedaan, hoewel hij het nooit heeft afgemaakt of er iets van naar een drukker heeft gestuurd. Richard was geboren voor het kwaad, zegt More; het was hem op het lijf geschreven vanaf zijn geboorte. Hij schudt zijn hoofd. 'Bloedige daden. Koningsspelen.'

'Duistere tijden,' zegt de nar.

'Mogen ze nooit wederkeren.'

'Amen.' De nar wijst naar de gasten. 'En zij ook niet.'

Volgens sommigen in Londen had John Howard, grootvader van de Norfolk van nu, meer dan alleen een hand in de verdwijning van de kinderen die de Tower in gingen en er nooit meer uit zijn gekomen. Volgens de Londenaren - en de Londenaren kunnen het weten - werden de prinsen voor het

laatst gezien tijdens Howards wacht, al is Thomas More van mening dat kwartiermeester-generaal Brakenbury de moordenaars de sleutels gaf. Brakenbury is bij Bosworth gesneuveld; die kan zijn graf niet uit om zijn beklag te doen. Het punt is: Thomas More is dikke maatjes met de Norfolk van nu en erop gebrand om te ontkennen dat diens voorvader wie dan ook hielp verdwijnen, laat staan twee kinderen van koninklijken bloede. Hij haalt zich de huidige hertog voor de geest: in de ene druipende, pezige hand houdt hij een lijkje met goudblonde krullen, in de andere het soort mes waarmee een man zich aan de dis zet om er zijn vlees mee te snijden. Hij roept zichzelf tot de orde: Gardiner, in de lucht prikkend, legt de kanselier het vuur na aan de schenen over zijn bewijs. Het gegrom en gekreun van de nar worden onverdraaglijk. 'Vader,' zegt Margaret,

'stuur Henry alstublieft weg.' More staat op om hem de mantel uit te vegen, hem bij de arm te grijpen. Alle ogen zijn op hem gericht. Maar Gardiner doet zijn voordeel met de onderbreking. Hij leunt naar voren, spreekt Engels op gedempte toon. 'Over meester Wriothesley. Help me even. Werkt hij nu voor mij of voor jou?'

'Voor jou, zou ik denken, nu hij tot signetklerk is benoemd. Die assisteert de hofsecretaris toch?'

'Waarom zit hij dan altijd bij jou?'

'Hij heeft geen leerlingencontract. Zijn komen en gaan staat hem vrij.'

'Ik neem aan dat hij de clerus moe is. Hij wil weten wat hij kan leren van een ... hoe je jezelf tegenwoordig ook mag noemen.'

'Een individu,' zegt hij gemoedelijk. 'De hertog van Norfolk zegt dat ik een individu ben.'

'Meester Wriothesley heeft zijn eigenbelang op het oog.'

'Ik mag hopen dat we dat allemaal hebben. Waarom heeft God ons anders ogen gegeven?'

'Hij hoopt zijn fortuin te maken. We weten allemaal dat geld aan jouw handen blijft kleven.'

Als luizen aan Mores rozen. 'Nee,' verzucht hij, 'het stroomt als zand tussen mijn vingers weg, helaas. Je weet toch hoeveel ik van luxe hou, Stephen. Laat me een tapijt zien, en ik loop erop.'

Met de nar op zijn nummer gezet en verjaagd, voegt More zich weer bij hen. 'Alice, wat heb ik nu gezegd over wijn drinken? Je neus glimt.'

Alice' gezicht verstijft van afkeer en een zekere angst. De jongere vrouwen, die alles verstaan, buigen het hoofd en kijken neer op hun handen, frunniken aan hun ringen en draaien ze zodat ze het licht vangen. Dan landt er met een doffe dreun iets op tafel, en Anne Cresacre, tot haar moedertaal gedreven, roept uit: 'Henry, stop daarmee!'

Boven hen is een galerij met erkervensters, en de nar, die door een ervan leunt, bekogelt hen met broodkorsten. 'Niet schrikken, meesters,' roept hij. 'Ik vuur God op u af.'

Hij weet de oude man te raken, die wakker schrikt. Sir John kijkt om zich heen; met zijn servet veegt hij het kwijl van zijn kin. 'Henry toch,' roept More naar boven. 'Je hebt mijn vader wakker gemaakt. En je gebruikt Gods naam ijdel. En je verspilt brood.'

'Goeie god, hij verdient de zweep,' snauwt Alice.

Hij kijkt om zich heen; hij voelt iets wat hij herkent als medelijden, een zwaarmoedige beroering onder het borstbeen. Hij is ervan overtuigd dat Alice een goed hart heeft, blijft er vast in geloven, zelfs wanneer ze zich, bij zijn afscheid van haar, dat na toestemming in het Engels plaatsvindt, laat ontvallen: 'Thomas Cromwell, waarom hertrouw je niet?'

'Niemand wil me hebben, lady Alice.'

'Nonsens. Je meester mag dan ten onder zijn gegaan, maar jij bent toch niet arm? Geld in het buitenland weggezet, naar ik hoor. Je hebt toch een goed huis, niet dan? En het oor van de koning, volgens mijn man. En volgens mijn zussen in de stad heb je je zaakjes tiptop in orde.'

'Alice!' zegt More. Glimlachend grijpt hij haar bij de pols, geeft haar een kneepje. Gardiner lacht: zijn diep bassende grinnik, als gelach uit een scheur in de aardkorst.

Wanneer ze naar de sloep van de hofsecretaris lopen, is de lucht bezwangerd met de geuren van de tuin. 'More gaat om negen uur naar bed,' zegt Stephen.

'Met Alice?'

'Ze zeggen van niet.'

'Je hebt spionnen daar in huis?'

Stephen geeft geen antwoord.

Het schemert; lichtjes dobberen op het water. 'Goeie genade, wat heb ik een honger,' klaagt de hofsecretaris. 'Ik wilde dat ik een van de broodkorsten van de zot had achtergehouden. Ik wilde dat ik de hand had gelegd op dat witte konijn; ik lust het rauw.'

Hij zegt: 'Hij durft zich niet uit te spreken, weet je.'

'Dat durft hij zeker niet,' zegt Gardiner. Hij zit in elkaar gedoken onder het baldakijn, alsof hij het koud heeft. 'Maar we kennen zijn opvattingen allemaal, en mijns inziens staan ze vast en zijn ze ongevoelig voor rede. Toen hij het ambt aanvaardde, zei hij dat hij zich niet met de scheiding wilde bemoeien, en de koning accepteerde dat, maar ik vraag me af voor hoe lang nog.'

'Ik bedoelde niet zich uitspreken naar de koning. Ik bedoelde naar Alice.'

Gardiner lacht. 'Heel waar. Als ze verstond wat hij over haar zei, zou ze hem afvoeren naar de keuken om hem te laten villen en roosteren.'

'Stel dat ze doodgaat? Dan zou hij er spijt van hebben.'

'Hij zou de volgende echtgenote in huis hebben voor ze koud in haar graf lag. Iemand die nog lelijker is.'

Hij peinst, voorziet vagelijk een gelegenheid tot een weddenschap.

'Die jonge vrouw,' zegt hij, 'Anne Cresacre. Dat is een erfgename, weet je. Is ze wees?'

'Speelde er niet een of ander schandaal?'

'Nadat haar vader was gestorven, hadden haar buren haar gestolen voor hun zoon om mee te trouwen. De jongen heeft haar verkracht. Ze was dertien. Dat was in Yorkshire ... Zo doen ze de dingen daar. Mijnheer de kardinaal was woest toen hij ervan hoorde. Hij heeft haar daar weggehaald. Hij heeft haar onder Mores dak geplaatst, omdat hij dacht dat ze er veilig zou zijn.'

'Dat is ze ook.'

Niet voor vernedering. 'Sinds Mores zoon met haar is getrouwd, teert hij op de opbrengst van haar landerijen. Ze heeft honderd pond per jaar. Je zou denken dat er wel een parelsnoer van af kon.'

'Denk je dat More teleurgesteld is in zijn zoon? Hij heeft geen neus voor zaken. Maar goed, ik hoor dat jij er ook zo een hebt. Je zult binnenkort wel op zoek gaan naar een erfgename voor hem.' Hij geeft geen antwoord. Het is waar; John More, Gregory Cromwell, wat hebben we onze zoons aangedaan? Hen tot werkeloze jongeheren gemaakt, maar wie kan het ons kwalijk nemen dat we voor hen de rust willen die we zelf nooit hebben gekend? Eén ding moet ik More nageven: hij heeft het er nooit van genomen, nog geen uur, heeft zijn hele leven lezend doorgebracht, schrijvend, ijverend voor wat naar zijn mening het goed van de christenheid was. Stephen zegt: 'Maar wellicht krijg je nog meer zoons. Verheug je je niet op de vrouw die Alice ongetwijfeld voor je opduikelt? Ze prijst je de hemel in.'

Hij wordt bang. Het is net als met Mark de luitspeler: mensen die zich verbeelden wat ze niet kunnen weten. Hij weet zeker dat Johane en hij discreet zijn geweest. Hij zegt: 'Denk jij er nooit over om te trouwen?'

Er komt een kilte aanzetten over het water. 'Ik sta onder geloften.'

'O, kom op, Stephen. Je hebt toch wel eens een vrouw. Niet?'

De stilte duurt zo lang en is zo volmaakt dat hij kan horen hoe de riemen de Theems in gaan, het plonsje waarmee ze bovenkomen, de rimpeling die ze veroorzaken. Hij kan een hond horen blaffen op de zuidelijke oever. De hofsecretaris vraagt: 'Wat is dat voor een Putneyvraag?'

De stilte duurt voort tot Westminster. Door de bank genomen geen verkeerde reis. Zoals hij zegt, terwijl hij van boord stapt: Geen van beiden heeft de ander overboord gegooid. 'Ik wacht

tot het water goed koud is,' zegt Gardiner. 'En tot ik je gewichten aan kan binden. Je hebt er wel een handje van om weer boven te komen, hè? Waarom breng ik je eigenlijk naar Westminster?'

'Ik ga op bezoek bij lady Anne.'

Gardiner is gebelgd. 'Daar heb je niets van gezegd.'

'Moet ik jou verantwoording afleggen over mijn handel en wandel?'

Hij weet dat Gardiner dat zou verkiezen. Het gerucht gaat dat de koning zijn geduld verliest met zijn raad. Hij slingert hun naar het hoofd: 'De kardinaal bestierde mijn zaken beter dan wie ook van jullie.' Hij denkt: als mijnheer de kardinaal terugkomt - wat nu, op een gril van de koning, elk moment kan gebeuren - dan zijn jullie allemaal ten dode opgeschreven, Norfolk, Gardiner, More. Wolsey is een genadig man, maar ook zijn genade kent grenzen.

Mary Shelton houdt haar gezelschap; ze kijkt op, lacht onnozel. Anne is pure pracht in haar avondjapon van donkere zijde. Haar haar hangt los, haar smalle voeten steken bloot in geitenleren muiltjes. Ze hangt in een stoel, alsof de dag haar geestkracht heeft gebroken. Maar wanneer ze opkijkt, glinsteren haar ogen, vijandig. 'Waar ben je geweest?'

'Utopia.'

'O.' Haar belangstelling is gewekt. 'En?'

'Lady Alice heeft aan tafel een aapje op de knie.'

'Ik haat hen.'

'Dat weet ik.'

Hij loopt rond. Anne staat toe dat hij haar vrij normaal bejegent, behalve wanneer ze een plotse, woeste aanval heeft van ik-die-koningin-zal-zijn en hem hard aanpakt. Aandachtig kijkt ze naar de neus van haar muiltje. 'Ze zeggen dat Thomas More verliefd is op zijn dochter.'

'Ik denk dat ze wel eens gelijk zouden kunnen hebben.'

Annes gniffelende lach. 'Is het een knap meisje?'

'Nee. Wel belezen.'

'Hebben ze het over mij gehad?'

'Men noemt uw naam niet in dat huis.' Maar ik zou Alice' oordeel best willen horen, denkt hij.

'Waar ging het dan over?'

'Over de ondeugden en dwaasheden van vrouwen.'

'Ik neem aan dat je je bijdrage hebt geleverd? Maar het is waar. De meeste vrouwen zijn dwaas. En vals. Ik heb het zelf gezien. Ik leef al te lang onder de vrouwen.'

Hij zegt: 'Norfolk en mijnheer uw vader zijn druk in gesprek met ambassadeurs. Frankrijk, Venetië, de man van de keizer, allemaal in de afgelopen twee dagen.'

Ze stellen een val op voor mijnheer de kardinaal, denkt hij. Ik weet het zeker.

'Ik had niet verwacht dat je je zulke degelijke informatie kon

veroorloven. Al zeggen ze dat je duizend pond aan de kardinaal hebt gespendeerd.'

'Ik verwacht het terug te krijgen. Van de een of de ander.'

'Ik neem aan dat mensen je dankbaar zijn. Als ze geschenken hebben ontvangen uit de bezittingen van de kardinaal.'

Je broer George, lord Rochford, je vader Thomas, graaf van Wiltshire, hebben die zich niet verrijkt aan de val van de kardinaal? denkt hij. Moet je zien hoe George tegenwoordig gekleed gaat, moet je zien hoeveel hij uitgeeft aan paarden en vrouwen; maar ik zie weinig dankbaarheid bij de Boleyns. 'Ik neem genoegen met mijn notariële honorarium,' zegt hij.

Ze lacht. 'Daar lijk je het goed van te doen.'

'Weet u, er zijn manieren en manieren... Soms vertellen mensen me gewoon dingen.'

Het is een uitnodiging. Anne buigt haar hoofd. Ze staat op het punt een van die mensen te worden. Maar misschien niet vanavond. 'Mijn vader zegt: Je kunt nooit zeker zijn van die man, je weet nooit voor wie hij werkt. Ik zou denken - ik ben dan ook maar een vrouw - dat het volmaakt duidelijk is dat je voor jezelf werkt.'

Waarmee we van hetzelfde laken een pak zijn, denkt hij, maar zegt hij niet.

Anne geeuwt, een geeuwtje als van een kat. 'U bent moe,' zegt hij. 'Ik zal gaan. Trouwens, waarom hebt u me laten komen?'

'We willen graag weten waar je je ophoudt.'

'Waarom laat mijnheer uw vader me dan niet komen, of uw broer?'

Ze kijkt op. Het mag dan laat zijn, maar niet te laat voor Annes glimlach van verstandhouding. 'Ze denken dat je niet zou komen.'

Augustus: de kardinaal schrijft naar de koning, een klaaglijke brief waarin staat dat hij wordt belaagd door zijn schuldeisers en 'gehuld gaat in ellende en angst', maar de verhalen die terugkomen, zijn anders. Hij houdt banketten en nodigt de voltallige plaatselijke adel uit. Hij beoefent liefdadigheid op de oude vorstelijke voet, beslecht rechtsvorderingen en overreedt van elkaar vervreemde echtelieden met zachte hand om huis en haard weer te delen.

Noem-me-Risley was in juni op Southwell geweest, samen met kamerheer William Brereton, om de handtekening van de kardinaal op een verzoekschrift te krijgen dat Henry rond laat gaan en naar de paus wil sturen. Het is een idee van Norfolk: om de wereldlijke en geestelijke adel deze brief te laten bekrachtigen, waarin Clemens wordt gevraagd de koning zijn vrijheid te gunnen. Hij bevat zekere, niet nader gespecificeerde dreigementen, maar Clemens is eraan gewend te worden bedreigd; niemand weet een kwestie beter te rekken of partijen zo slinks tegen elkaar uit te spelen.

De kardinaal ziet er goed uit, volgens Wriothesley. En zijn bouwwerkzaamheden zijn naar het schijnt het stadium van enkele reparaties en renovaties voorbij. Hij heeft stad en land afgezocht naar glazeniers, metsellieden en loodgieters; het is een onheilspellend voorteken wanneer mijnheer besluit de sanitaire voorzieningen te verbeteren. Geen parochiekerk in zijn bezit waarvan de toren niet werd verhoogd; geen verblijf waarvoor hij geen riolering ontwierp. Hij voorziet graafwerkzaamheden, duikers en leidingen. Daarna volgen ongetwijfeld fonteinen. Waar hij gaat, juicht het volk hem toe.

'Het volk?' zegt Norfolk. 'Dat zou een berberaap nog toejuichen. Wat maakt het uit wat het volk toejuicht? Naar de hel met het volk.'

'Maar wie legt u dan nog belastingen op?' zegt hij, en Norfolk kijkt hem weifelend aan, er niet zeker van of hij een grapje maakt. De geruchten over de populariteit van de kardinaal maken hem niet blij, ze maken hem bang. De koning heeft Wolsey gratie geschonken, maar als men één keer zijn ongenoegen over zich kan afroepen, kan dat ook een tweede keer. Als ze vierenveertig beschuldigingen kunnen bedenken, dan vormen vierenveertig meer - zolang de fantasie niet gehinderd wordt door de waarheid - geen probleem. Hij ziet Norfolk en Gardiner de hoofden bij elkaar steken. Ze kijken naar hem op; ze kijken kwaad en zeggen niets.

Wriothesley blijft bij hem, in zijn schaduw en kielzog, schrijft zijn meest vertrouwelijke brieven: die naar de kardinaal en de koning. Nooit zegt hij: Ik ben te moe. Nooit zegt hij: Het is al laat. Hij herinnert zich alles wat hij zich moet herinneren. Zelfs Rafe is niet perfecter. Het wordt tijd de meisjes in het familiebedrijf op te nemen. Johane klaagt over haar dochters bedroevende vaardigheid met naald en draad; kennelijk heeft het kind, door de naald stiekem over te hevelen naar de verkeerde hand, een onzalig kleine achtersteek ontwikkeld, die niet te imiteren valt. Zij krijgt de taak om zijn correspondentie naar het noorden dicht te stikken.

September 1530: de kardinaal verlaat Southwell en reist in rustige etappes naar York. Het wordt een triomftocht. Mensen komen van heinde en verre in groten getale naar hem toe, belagen hem bij kruisbeelden langs de weg, zodat hij hun kinderen zijn magische handen kan opleggen; ze noemen het 'het vormsel', maar het lijkt een veel ouder sacrament. Ze stromen met duizenden tegelijk toe om hem te zien; en hij bidt voor hen allen.

'De raad houdt de kardinaal in het oog,' zegt Gardiner, terwijl hij hem voorbij beent. 'Ze hebben de havens laten sluiten.'

Norfolk zegt: 'Als ik hem ooit nog eens zie, dan vreet ik hem met huid en haar op: botten, vlees en kraakbeen, zeg hem dat

maar.' Hij schrijft het woordelijk neer en stuurt het noordwaarts: 'Botten, vlees en kraakbeen.' Hij kan het geknars en gekraak tussen de hertogelijke tanden al horen.

Op 2 oktober bereikt de kardinaal zijn paleis in Cawood, vijftien kilometer van York vandaan. Zijn installatie is gepland voor 7 november. Het nieuws komt dat hij een oproep heeft gedaan voor een synode van de noordelijke geestelijkheid, die de dag na zijn installatie in York zal plaatsvinden. Het is een teken van zijn onafhankelijkheid; sommigen zouden kunnen denken dat het een teken is van opstandigheid. Hij heeft de koning er niet over geïnformeerd, hij heeft de oude Warham, aartsbisschop van Canterbury, er niet over geïnformeerd; hij kan de stem van de kardinaal, zacht en geamuseerd, horen zeggen: Maar Thomas, waarom moeten ze dat ook weten?

Norfolk ontbiedt hem. Rood aangelopen en met het schuim op de lippen begint hij te schreeuwen. Hij komt net van een pasbeurt bij zijn wapensmid en draagt nog diverse onderdelen - zijn kuras, zijn culets - waardoor hij een ijzeren pot lijkt, op het punt van overkoken.

'Denkt hij soms dat hij daar in het noorden kan toetasten? Een koninkrijk voor zichzelf kan afsnijden? De kardinaalshoed is zeker niet genoeg voor hem, nee, sakkerventen Thomas Wolsey, zwijn van een slagersjong, is pas tevreden als hij een kroon heeft; en ik zal je zeggen, ik zeg je...'

Hij slaat zijn ogen neer voor het geval de hertog een moment neemt om zijn gedachten te lezen. Hij denkt: mijnheer zou een formidabele koning zijn geweest; zo welwillend, zo overtuigd en beminnelijk in zijn ondernemen, zo billijk, zo snel van geest en zo scherpzinnig. Zijn heerschappij zou de beste heerschappij zijn geweest, zijn bedienden de beste bedienden, en wat zou hij van zijn staatsie hebben genoten. Zijn blik volgt de hertog terwijl die borrelt en schuimt, maar tot zijn verrassing slaat de hertog zich, wanneer hij zich omdraait, tegen zijn met metaal beslagen dij, en welt er een traan op - van pijn of iets anders - in zijn oog. 'Ah, je vindt me een hard man, Cromwell. Ik ben niet zo hard dat ik niet zie hoe jij eraan toe bent. Begrijp je wat ik bedoel? Ik bedoel dat ik in heel Engeland geen mens ken die had gedaan wat jij hebt gedaan voor een in ongenade gevallen man. De koning zegt het. Zelfs die kwast, Chapuys, de man van de keizer, zegt: Er valt werkelijk niets aan te merken op hoe-heet-ie. En ik zeg: Het is zonde dat je Wolsey ooit hebt ontmoet. Zonde dat je niet voor mij werkt.'

'Tja,' zegt hij, 'we willen allemaal hetzelfde. Dat uw nichtje koningin wordt. Kunnen we niet samenwerken?'

Norfolk gromt. Er hapert iets, in zijn ogen, aan dat woord 'samen', maar hij kan niet onder woorden brengen wat. 'Vergeet je plaats niet.'

Hij buigt. 'Ik ben me welbewust van uw goedgunstigheid,

mijnheer.'

'Hoor eens, Cromwell, ik wilde dat je me thuis op Kenninghall kwam opzoeken en met mijn vrouw praatte. Ze stelt monsterlijke eisen. Ze vindt dat ik geen vrouw in huis zou moeten houden ... voor mijn gerief, snap je? Ik zeg: Waar zou ze anders moeten verblijven, mevrouw? Wilt u soms dat ik op een winteravond op pad ga en me op de ijzige wegen waag? Ik lijk het haar maar niet goed duidelijk te kunnen maken; denk je dat je langs zou kunnen komen en mijn zaak bepleiten?' Haastig zegt hij: 'Niet nu, natuurlijk. Nee. Een dringender kwestie, mijn nichtje..."

'Hoe gaat het met haar?'

'Volgens mij,' zegt Norfolk, 'wil Anne bloed zien, nondedju. Ze wil de ingewanden van de kardinaal op een schoteltje om aan haar spaniëls te voeren, en hemzelf vastgenageld aan de stadspoort van York.'

Het is een donkere ochtend en je ogen richten zich vanzelfsprekend op Anne, maar er dobbert iets schimmigs aan de rand van de lichtkring. Anne zegt: 'Doctor Cranmer is zojuist teruggekeerd uit Rome. Hij brengt geen goed nieuws, natuurlijk.'

Ze kennen elkaar; van tijd tot tijd heeft Cranmer voor de kardinaal gewerkt, zoals wie niet? Nu maakt hij zich sterk voor de zaak van de koning. Ze omhelzen elkaar behoedzaam: man van Cambridge en individu uit Putney. Hij zegt: 'Meester, waarom ben je niet naar ons college gekomen?

Naar Cardinal College, bedoel ik. Het speet Zijne Genade dat je dat niet deed. We hadden het je naar de zin gemaakt.'

'Ik denk dat hij meer vastigheid zocht,' sneert Anne.

'Met alle respect, lady Anne, de koning heeft me vrijwel verzekerd dat hijzelf het college in Oxford overneemt.' Hij glimlacht. 'Misschien kan het naar u worden vernoemd?'

Anne draagt vanmorgen een crucifix aan een gouden ketting. Haar vingers trekken er af en toe ongeduldig aan, voordat ze haar handen weer in haar mouwen terugtrekt. Het is zozeer een gewoonte geworden dat de mensen zeggen dat ze iets te verbergen heeft, een misvorming, maar hij denkt dat het een vrouw is die zich niet graag in de kaart laat kijken. 'Mijn oom Norfolk zegt dat Wolsey rondgaat met achthonderd gewapende mannen achter zich. Ze zeggen dat hij over brieven van Katherine beschikt ... Is dat waar? Ze zeggen dat Rome een decreet zal uitvaardigen met het bevel voor de koning om zich van mij los te maken.'

'Dat zou een grote vergissing van Rome zijn,' zegt Cranmer.

'Ja, dat zou het zeker. Want hij laat zich niet bevelen. Is hij soms een miezerige parochieklerk, de koning van Engeland? Of een klein kind?

In Frankrijk zou dit nooit gebeuren; de koning houdt zijn geestelijken daar onder de duim. Meester Tyndale zegt: "Eén

koning, één wet, is Gods ordonnantie voor elk koninkrijk." Ik heb zijn boek gelezen, *The Obedience of a Christian Man.* Ik heb het zelf aan de koning laten zien en de passages aangekruist die te maken hebben met zijn autoriteit. De onderdaan moet zijn koning gehoorzamen zoals hij zijn god zou gehoorzamen; is dat niet de strekking? De paus zal zijn plaats kennen.'

Cranmer kijkt haar met een glimlachje aan; ze is net een kind dat je probeert te leren lezen en je verstomd doet staan met haar onverwachte aanleg.

'Wacht,' zegt ze, 'ik moet jullie iets laten zien.' Een snelle blik. 'Lady Carey...'

'O, alsjeblieft,' zegt Mary. 'Geef er geen ruchtbaarheid aan.'

Anne knipt met haar vingers. Mary Boleyn komt de lichtkring in, een flits van blond haar. 'Geef hier,' zegt Anne. Het is een vel papier, dat ze openvouwt. 'Ik trof dit aan in mijn bed, wil je dat wel geloven?

Toevallig was het een avond dat die ziekelijke melkmuil het laken had teruggeslagen, en natuurlijk kon ik geen zinnig woord uit haar krijgen, als je maar zijdelings naar haar kijkt, barst ze al in tranen uit. Ik weet dus niet wie het daar heeft gelegd.'

Ze laat een tekening zien. Er staan drie figuren op. De middelste is de koning. Hij is groot en knap, en om te zorgen dat hij je niet ontgaat, heeft hij een kroon op zijn hoofd. Aan weerszijden van hem staat een vrouw; bij die aan de linkerkant ontbreekt het hoofd. 'Dat is de koningin,' zegt ze, 'Katherine. En dat ben ik.' Ze lacht. 'Anne *sans tête!*

Doctor Cranmer houdt zijn hand op voor het papier. 'Geef maar aan mij, dan vernietig ik het.'

Ze verkreukelt het tot een prop in haar vuist. 'Vernietigen kan ik het zelf wel. Er bestaat een voorspelling dat een koningin van Engeland verbrand zal worden. Maar voorspellingen maken mij niet bang, en zelfs al zou deze waar zijn, dan neem ik het risico.'

Mary staat als een standbeeld op de plek waar Anne haar heeft achtergelaten, haar handen bijeen alsof het vel papier zich er nog tussen bevindt. O, christus, denkt hij, om haar hiervandaan te krijgen; om haar ergens naartoe te brengen waar ze zou kunnen vergeten dat ze een Boleyn is. Ze heeft het me één keer gevraagd. Ik heb haar in de steek gelaten. Als ze het me weer zou vragen, zou ik haar opnieuw in de steek laten.

Anne keert zich tegen het licht. Haar wangen zijn ingevallen - wat is ze mager geworden - en haar ogen schitteren. *'Ainsi sera',* zegt ze.

'Het maakt niet uit wie erop tegen is, het zal gebeuren. Ik zal hem hebben.'

Op weg naar buiten zeggen hij en doctor Cranmer niets, tot ze het tengere, bleke meisje op hen af zien komen, de

ziekelijke melkmuil, met een stapel gevouwen linnengoed.

'Volgens mij is dit degene die in tranen uitbarst,' zegt hij. 'Dus niet zijdelings naar haar kijken.'

'Meester Cromwell,' zegt ze, 'dit zou wel eens een lange winter kunnen worden. Stuur ons nog wat van uw sinaasappelgebakjes.'

'Ik heb je al lang niet meer gezien ... Wat heb je allemaal gedaan, waar heb je gezeten?'

'Naaiwerk, vooral.' Ze bepeinst elke vraag apart. 'Waar men me heen stuurt.'

'En spionage, denk ik.'

Ze knikt. 'Ik ben er niet zo heel goed in.'

'Och, dat weet ik niet. Je bent klein en onopvallend.'

Hij bedoelt het als een compliment. Ze knippert met haar ogen: erkentelijkheid. 'Ik spreek geen Frans. Doet u dat dus alstublieft ook niet. Dan heb ik niets om verslag over uit te brengen.'

'Voor wie spioneer je?'

'Voor mijn broers.'

'Ken je doctor Cranmer?'

'Nee,' zegt ze; ze denkt dat het een echte vraag is.

'Nu,' instrueert hij haar, 'moet je zeggen wie jij bent.'

'O. Ik snap het. Ik ben een dochter van John Seymour. Van Wolf Hall.'

Hij is verbaasd. 'Ik dacht dat zijn dochters bij koningin Katherine waren.'

'Ja. Soms. Nu niet. Ik zei al, ik ga waar ze me heen sturen.'

'Maar niet waar je wordt gewaardeerd.'

'Dat word ik wel, in zekere zin. Ziet u, lady Anne weigert geen enkele dame van de koningin die tijd met haar wil doorbrengen.' Ze slaat haar ogen op, een flits van bleke intelligentie. 'Het zijn er maar weinig.'

Elke familie in opkomst heeft informatie nodig. Nu de koning zichzelf als vrijgezel beschouwt, houdt in potentie ieder meisje de sleutel tot de toekomst in haar handen, en niet al zijn geld staat op Anne.

'Nou, veel succes,' zegt hij. 'Ik zal proberen het Engels te houden.'

'Dank u zeer.' Ze maakt een buiging. 'Doctor Cranmer.'

Hij draait zich om en kijkt haar na terwijl ze in de richting van Anne Boleyn trippelt. Een vermoeden rijst in hem op over het vel papier in het bed. Maar nee, denkt hij. Dat is niet mogelijk. Glimlachend zegt doctor Cranmer: 'Je hebt een brede kennissenkring onder de dames aan het hof.'

'Niet zo heel breed. Ik weet nog altijd niet welke dochter dat was, er zijn er minstens drie. En ik veronderstel dat Seymours zonen ambitieus zijn.'

'Ik ken hen amper.'

'De kardinaal heeft Edward grootgebracht. Hij is slim. En

Torn Seymour is niet zo dwaas als hij voorgeeft.'

'De vader?'

'In Wiltshire. We zien hem nooit.'

'Je zou hem benijden,' mompelt doctor Cranmer.

Een plattelandsbestaan. Pastoraal geluk. Een verleiding die hem nooit parten heeft gespeeld. 'Hoe lang ben je in Cambridge geweest, voordat de koning je opriep?'

Cranmer glimlacht. 'Zesentwintig jaar.'

Ze zijn beiden in rijkostuum. 'Je keert vandaag terug naar Cambridge?'

'Niet voorgoed. De familie' - hij bedoelt de Boleyns - 'wil me binnen handbereik hebben. En jij, meester Cromwell?'

'Een cliënt. Ik kan niet leven van lady Annes donkere blikken.'

Staljongens staan klaar met hun paarden. Uit diverse plooien van zijn kleren haalt Cranmer in laken gewikkelde zaken tevoorschijn. Een ervan is een zorgvuldig in de lengte in vieren gesneden wortel, een andere een gerimpelde appel, in kwarten. Alsof hij een kind is dat een traktatie eerlijk wil delen, geeft hij hem twee stukken wortel en de halve appel om aan zijn paard te geven. Terwijl hij dat doet, zegt Cranmer: 'Je bent Anne Boleyn veel verschuldigd. Meer dan je wellicht denkt. Ze heeft een hoge pet op van je. Al weet ik niet zeker of ze ook je schoonzus wil zijn ...'

De dieren krommen hun nek, knabbelen, hun oren bewegen waarderend van voor naar achter. Het is een vredig moment, als een zege-ning. 'Er bestaan geen geheimen, wel?'

'Nee. Nee. Geen enkel.' De priester schudt zijn hoofd. 'Je vroeg waarom ik niet naar je college ben gekomen.'

'Ik hield maar een gesprek gaande.'

'Maar toch ... zoals ons in Cambridge ter ore kwam, heb je je zo ingespannen voor de oprichting ervan... de studenten en stafleden prijzen je allemaal... niet het kleinste detail ontgaat meester Cromwell. Maar het comfort waarvan jullie zo hoog opgeven, dat is toch zeker...'

Zijn toon, koel en zonder nadruk, verandert niet. 'De viskelder? Waar de geleerden stierven?'

'Mijnheer de kardinaal neemt dat niet licht op.'

Cranmer zegt luchtig: 'Ik evenmin.'

'Mijnheer is er nooit de man naar geweest om iemand uit de weg te ruimen om diens opvattingen. Je zou veilig zijn geweest.'

'Ik verzeker je dat hij in mij geen ketterij had aangetroffen. Zelfs de Sorbonne had niets op me aan te merken. Ik heb niets te vrezen.' Een zwakke glimlach. 'Maar misschien ... ach ... misschien ben ik gewoon een Cambridge-man in hart en nieren.'

Hij zegt tegen Wriothesley: 'Is hij dat? In alle opzichten orthodox?'

'Moeilijk te zeggen. Hij houdt niet van monniken. Jullie zouden met elkaar overweg moeten kunnen.'

'Mochten ze hem op Jesus College?'

'Ze zeggen dat hij een strenge examinator was.'

'Ik neem aan dat hij niet veel over het hoofd zag. Hoewel. Hij denkt dat Anne een deugdzame vrouw is.' Hij zucht. 'En wat denken wij?'

Noem-me-Risley snuift. Hij is pas getrouwd - met iemand uit Gardiners kennissenkring - maar zijn betrekkingen met vrouwen zijn, over het geheel genomen, niet erg fijnzinnig.

'Het lijkt me een melancholieke figuur,' zegt hij. 'Het soort dat zich in zijn leven wil terugtrekken van de wereld.'

Wriothesleys blonde wenkbrauwen gaan nauw merkbaar omhoog.

'Heeft hij u over de barmeid verteld?'

Wanneer Cranmer komt, zet hij hem het fijnste vlees van de ree voor. Ze dineren met zijn tweeën, en hij krijgt zijn verhaal uit hem los, rustig, rustig en vriendelijk. Hij vraagt de doctor waar hij vandaan komt, en wanneer die zegt: Je zou het niet kennen, zegt hij: Kom maar op, ik ken de meeste plaatsen.

'Als je in Aslockton was geweest, had je niet geweten dat je er was. Al ga je maar twintig kilometer verderop naar Nottingham, al breng je maar één nacht ergens anders door, dan ben je Aslockton al glad vergeten.' Zijn dorp beschikt niet eens over een kerk, bestaat slechts uit een samenraapsel van armoedige arbeiderswoninkjes en het huis van zijn vader, waar zijn familie al drie generaties woont.

'Je vader is een heer?'

'Maar natuurlijk.' Cranmer klinkt licht geschokt: wat zou hij anders kunnen zijn? 'Onder onze connecties tellen we de Tamworths uit Lincolnshire. De Cliftons uit Clifton. De familie Molyneux, van wie je zeker wel hebt gehoord?'

'En jullie hebben veel land?'

'Als ik eraan gedacht had, had ik het grootboek meegenomen.'

'Neem me niet kwalijk. Wij zakenlui...'

Ogen richten zich peilend op hem. Cranmer knikt. 'We hebben wat land. Ik ben niet de oudste. Maar hij heeft me goed opgevoed. Heeft me leren rijden. Gaf me mijn eerste boog. Gaf me mijn eerste valk om af te richten.'

Dood, denkt hij, de vader. Al lang, zoekt nog steeds zijn hand in het donker.

'Stuurde me naar school toen ik twaalf was. Ik had het er moeilijk. De meester was hardvochtig.'

'Tegen jou? Of ook tegen anderen?'

'Als ik eerlijk ben, dacht ik alleen aan mezelf. Ik was ongetwijfeld zwak. Ik denk dat hij zwakte eruit pikte. Schoolmeesters doen dat.'

'Kon je je beklag niet doen bij je vader?'

'Ik vraag me nu af waarom ik dat niet heb gedaan. En toen stierf hij. Ik was dertien. Een jaar later stuurde mijn moeder me naar Cambridge. Ik was blij dat ik was ontsnapt. Dat ik buiten bereik van zijn roede was. Niet dat het vuur der leergierigheid nog bijster fel brandde. De oostenwind van de eerdere jaren had er korte metten mee gemaakt. Cambridge - en met name Magdalen, waar jouw kardinaal heen ging - was alles in die tijd.'

Als je in Putney was geboren, denkt hij, had je elke dag de rivier gezien en je verbeeld hoe die uitmondde in de zee. Zelfs als je de zee nooit had gezien, had je er een voorstelling van door alles wat je had gehoord van de buitenlanders die nu en dan verder de rivier op kwamen. Je wist dat je op een dag een wereld in zou gaan van marmeren plaveisel en pauwen, van berghellingen die zinderden in de hitte, waar de geur van gekneusde kruiden je onder het lopen naar het hoofd steeg. Je bedacht wat je reizen je zouden brengen: de aanraking van warm terracotta, de nachtelijke hemel van een ander klimaat, uitheemse bloemen, de stenen blik van andermans heiligen. Maar als je in Aslockton werd geboren, in vlak land onder eindeloze luchten, dan kon je je misschien Cambridge voorstellen: verder kwam je niet.

'Iemand van mijn college,' zegt doctor Cranmer weifelend, 'kreeg van de kardinaal te horen dat je als baby door piraten was gestolen.'

Hij staart hem een ogenblik aan, glimlacht dan in trage verrukking.

'Wat mis ik mijn meester. Nu hij naar het noorden is gegaan, is er niemand meer om me te verzinnen.'

Doctor Cranmer, voorzichtig: 'Dus het is niet waar? Want ik vroeg me af of er twijfel over bestond of je wel gedoopt was. Ik vrees dat er in voorkomend geval twijfel over zou kunnen bestaan.'

'Maar het geval is nooit voorgekomen. Echt niet. Piraten hadden me teruggegeven.'

Doctor Cranmer fronst zijn wenkbrauwen. 'Was je zo'n weerspannig kind?'

'Als ik je destijds had gekend, had ik je schoolmeester voor je tegen de vlakte kunnen slaan.'

Cranmer is gestopt met eten, niet dat hij er veel van heeft geproefd. Diep vanbinnen, denkt hij, zal deze man altijd geloven dat ik een heiden ben; ik zal hem nu nooit meer uit de droom kunnen helpen. Hij zegt: 'Mis je je studie? Je leven is overhoopgehaald sinds de koning je tot ambassadeur heeft benoemd en je de woelige baren op heeft gestuurd.'

'In de Golf van Biskaje, op mijn terugweg van Spanje, moesten we hozen. Ik heb de zeelui de biecht afgenomen.'

'Dat zullen me verhalen zijn geweest.' Hij lacht. 'En dan nog geschreeuwd ook, om boven het kabaal van de storm uit te

komen.'

Na die angstaanjagende reis had Cranmer, hoezeer de koning ook te spreken was over zijn ambassadeurschap, zijn oude leven kunnen hervatten, ware het niet dat hij bij een ontmoeting met Gardiner had geopperd dat je de zaak van de koning aan de Europese universiteiten kon voorleggen in een opiniepeiling. Je hebt de canonieke juristen geprobeerd; probeer nu de theologen. Waarom niet? zei de koning. Breng me doctor Cranmer en geef hem de leiding over de onderneming. Het Vaticaan meldde dat het niets tegen het idee had, maar dat de geraadpleegde godgeleerde geen geld mocht worden aangeboden; een fraai caveat van een paus met de achternaam De Medici. Hem lijkt dit initiatief zinloos, maar hij denkt aan Anne Boleyn, hij denkt aan wat haar zus heeft gezegd: Ze wordt er niet jonger op. 'Hoor eens, je hebt zo'n honderd geleerden van tientallen universiteiten benaderd, van wie een aantal zegt dat de koning gelijk heeft ...'

'De meesten...'

'En stel dat je er nog tweehonderd meer vindt, wat heeft het voor zin? Clemens staat niet meer open voor overredingskracht. Alleen nog voor druk. En dan bedoel ik niet morele druk.'

'Het gaat er niet zozeer om dat we Clemens op de hand van de koning krijgen, maar heel Europa. Alle christelijke mannen.'

'Ik ben bang dat de christelijke vrouwen een zwaardere dobber zullen zijn.'

Cranmer slaat zijn ogen neer. 'Ik had mijn vrouw nooit ergens van kunnen overtuigen. Ik zou er niet over gepeinsd hebben het te pro-beren.' Hij zwijgt even. 'We zijn beiden weduwnaar, denk ik, meester Cromwell, en als we collega's moeten worden, mag ik je niet in het duister laten of overleveren aan de geruchten die de mensen je zullen influisteren.'

Het licht verflauwt om hen heen terwijl hij zijn verhaal doet, en zijn stem, elke mompeling, elke aarzeling, sterft weg in de schemer. Buiten de ruimte waar zij zitten, waar het huishouden zijn avondgang gaat, klinken gebons en geschraap, alsof er schragentafels worden versleept, en een ver gejuich en gelach. Maar hij negeert het, richt zijn aandacht op de priester. Joan, een wees, zegt hij, bediende in het huis van een heer waar hij vroeger op bezoek kwam; geen familie, geen bruidsschat; hij had medelijden met haar. Fluisteringen in een gelambriseerd vertrek roepen geesten op uit de draslanden en wekken de doden: in de schemer van Cambridge kruipt de vochtige kilte van het moeras op, en bieskaarsen branden in een kale kamer waar zich een liefdesdaad voltrekt. Ik kon onmogelijk niét met haar trouwen, zegt doctor Cranmer, en zeg nu zelf, wanneer kan een man onmogelijk niét met een

vrouw trouwen? Zijn college ontsloeg hem natuurlijk uit zijn functie van staflid, je houdt er geen getrouwde stafleden op na. En vanzelfsprekend moest zij haar baan opgeven, en omdat hij niet wist wat hij anders met haar aan moest, bracht hij haar onder in de *Dolphin,* die door kennissen wordt gerund, door - hij bekent, niet zonder neergeslagen blik - familie van hem, ja, het is waar dat men in zijn familie een herberg runt.

'Niets om je voor te schamen. De *Dolphin* is een uitstekende herberg.'

Ah, je bent ermee bekend, en hij bijt op zijn lip.

Hij bestudeert Cranmer: zoals hij met zijn ogen knippert, de behoedzame vinger tegen zijn kin, zijn welsprekende blik en zijn bleke, biddende handen. Joan, zegt hij, was dus niet... begrijp je, ze was geen barmeisje, wat de mensen ook zeggen, en ik weet wat ze zeggen. Zij was een echtgenote met een kind onder het hart en hij een armlastige geleerde die zich opmaakte om met haar in eerzame armoede te leven, maar het heeft niet zo mogen zijn. Hij dacht dat hij misschien een baan kon vinden als secretaris van een heer of als huisonderwijzer, of dat hij de kost zou kunnen verdienen met zijn schrijven, maar het liep allemaal uit op niets. Hij overwoog weg te gaan uit Cambridge, uit Engeland zelfs, maar uiteindelijk bleek dat niet nodig. Hij hoopte dat iemand uit zijn omgeving iets voor hem zou doen voor-dat het kind werd geboren, maar toen Joan in het kraambed stierf, kon niemand nog iets voor hem doen. 'Als het kind had geleefd, had ik nog iets uit de wrakstukken gered. Maar zoals het ervoor stond, wist niemand wat hij tegen me moest zeggen. Ze wisten niet of ze me moesten condoleren met het verlies van mijn vrouw of feliciteren omdat Jesus College me terug had genomen. Ik legde de religieuze geloften af; waarom ook niet? Mijn huwelijk, het kind dat ik gedacht had te krijgen... dat alles leken mijn collega's te zien als een vergissing. Net als wanneer je in het bos de weg kwijtraakt. Je komt weer thuis en zet het van je af.'

'Er lopen nogal wat vreemd koude mensen rond op onze wereld. Voornamelijk priesters, denk ik. Jou uitgezonderd. Ze bannen elk natuurlijk gevoel uit. Ze bedoelen het goed, natuurlijk..."

'Het was geen vergissing. We hebben een jaar samen gehad. Ik denk elke dag aan haar.'

De deur gaat open; Alice brengt kaarsen. 'Is dit je dochter?'

In plaats van zijn gezin nader te verklaren, zegt hij: 'Dit is mijn lieftallige Alice. Alice, dit is toch niet jouw taak?'

Ze maakt een buiging, een kort knicksje voor een man van de Kerk.

'Nee, maar Rafe en de anderen willen weten waar u blijft. Ze willen weten of er vanavond nog een brief voor de kardinaal moet worden geschreven. Jo staat klaar met haar naald en

draad.'

'Zeg maar dat ik hem zelf wel schrijf en dat we hem morgen versturen. Jo kan rustig naar bed.'

'O, maar we gaan niet naar bed. We houden races in de hal met Gregory's windhonden; we maken genoeg leven om de doden te wekken.'

'Ik begrijp dat je nog geen zin hebt om ermee op te houden.'

'Ja, het is geweldig,' zegt Alice. 'We zijn net een stel keukenmeiden en niemand zal ooit met ons willen trouwen. Als tante Mercy zich zo had gedragen toen ze jong was, was ze bont en blauw geslagen.'

'Dan zijn dit goede tijden,' zegt hij.

Wanneer ze de kamer uit is en de deur achter haar dichtgaat, zegt Cranmer: 'De kinderen krijgen geen slaag?'

'We proberen hun het goede voorbeeld te geven, zoals Erasmus voorstelt, maar we vinden het allemaal leuk om de honden te laten racen en leven te maken, dus in dat opzicht brengen we het er niet zo goed van af.' Hij weet niet of hij moet glimlachen; hij heeft Gregory; hij heeft Alice en Johane en de kleine Jo, en vanuit zijn ooghoek, in zijn perifere gezichtsveld, ook het tengere, bleke meisje dat de Boleyns bespioneert. Hij heeft haviken in zijn muit die op het geluid van zijn stem afkomen. Wat heeft deze man helemaal?

'Ik denk *aan* de raadslieden van de koning,' zegt doctor Cranmer.

'Aan het soort mannen dat hij nu om zich heen heeft.'

En hij heeft de kardinaal, als de kardinaal hem tenminste nog even hoog aanslaat na alles wat er is voorgevallen.

'Het zijn capabele lui,' zegt Cranmer, 'die alles doen wat hij wil, maar het lijkt mij - ik weet niet hoe jij erover denkt - dat het hun ten enenmale ontbreekt aan begrip voor zijn situatie ... aan scrupules en compassie. Aan naastenliefde. Of liefde.'

'Daarom denk ik dat hij de kardinaal terug zal halen.'

Cranmer kijkt hem bedachtzaam aan. 'Ik ben bang dat het daarvoor te laat is.'

Hij wil zich uitspreken, lucht geven aan zijn opgekropte woede en pijn. Hij zegt: 'Men heeft zijn best gedaan om kwaad bloed te zetten tussen ons. Om de kardinaal ervan te overtuigen dat ik niet in zijn belang handel, maar uitsluitend in het mijne, dat ik ben gekocht, dat ik Anne dagelijks spreek...'

'Nu bezoek je haar natuurlijk..."

'Hoe kan ik anders de volgende stap bepalen? Mijnheer kan niet weten, hij kan niet begrijpen hoe het er hier tegenwoordig aan toegaat.'

'Zou je niet naar hem toe gaan?' zegt Cranmer vriendelijk. 'Je aanwezigheid zou elke twijfel tenietdoen.'

'Daar is geen tijd voor. Ze hebben zijn val opgezet, en ik durf mijn post niet te verlaten.'

Er hangt kou in de lucht; de vogels zijn aan hun trek begonnen en op het groen van Lincoln's en Gray's Inn verzamelen zwartgevleugelde juristen zich voor de volgende zittingsperiode. Het jachtseizoen - dat wil zeggen, het seizoen dat de koning elke dag jaagt - loopt op zijn einde. Wat zich elders ook afspeelt aan bedrog of frustraties, bij de jacht kun je alles uit je hoofd zetten. De jager is een van de onschuldigste figuren; het leven in het hier en nu bezorgt hem een puur gevoel. Wanneer hij 's avonds terugkeert, doen lijf en leden pijn, staan hem louter loof en lucht voor ogen; wil hij geen documenten lezen. Al zijn ellende en verwarring zijn naar de achtergrond getreden, en daar blijven ze, zolang hij de volgende ochtend - na een met wijn overgoten maal, na gelach en verhalen - de routine maar herhaalt. Maar de winterkoning, minder drukbezet, zal zich om zijn geweten gaan bekommeren. Hij zal zich gaan bekommeren om zijn eer. Hij zal de prijzen gaan bepalen voor wie resultaten voor hem boekt. Het is een herfstdag, met flitsen bleekgele zon vanachter de trillende loskomende bladeren. Ze begeven zich naar de doelen. De koning doet graag meer dan één ding tegelijk: praten, pijlen op een doel richten. 'Hier zijn we alleen,' zegt hij, 'en kan ik je vrijelijk aanhoren.'

In feite dart de populatie van een klein dorp - Aslockton, toevalligerwijs - om hen heen. De koning weet niet wat 'alleen betekent. Is hij wel ooit op zichzelf, al was het maar in zijn dromen? 'Alleen' betekent zonder Norfolk rammelend in zijn kielzog. 'Alleen' betekent zonder Charles Brandon, die in een zomerse woedevlaag van de koning te verstaan heeft gekregen dat hij zich uit de voeten diende te maken en niet binnen een straal van vijftig kilometer rond het hof moest komen. 'Alleen' betekent slechts in gezelschap van mijn wapenmeester en zijn knechten, alleen met mijn kamerheren, mijn selecte groepje intimi. Twee van deze heren slapen aan de voet van zijn bed, tenzij hij bij de koningin is; ze zijn al heel wat jaren in dienst. Wanneer hij Henry zijn boog ziet spannen, denkt hij: nu kan ik zien dat hij van koninklijke afkomst is. Thuis of in het buitenland, in oorlog of vrede, gelukkig of gegriefd, de koning staat erop meerdere keren per week te trainen zoals het een Engelsman betaamt; met zijn lengte, de goed ontwikkelde spieren van zijn armen, schouders en borst, schiet hij de pijl resoluut in de roos. Dan houdt hij zijn arm uit, opdat iemand de koninklijke armbeschermer los-en weer vastgespt; opdat iemand zijn boog aanneemt en hem een keur aan andere voorhoudt. Een nederige slaaf brengt een handdoekje om zijn voorhoofd mee af te vegen en raapt het op waar de koning het heeft laten vallen; en vervolgens knipt de koning van Engeland, geïrriteerd nadat een of twee pijlen zijn afgebogen, met zijn vingers, opdat God de windrichting verandert. De koning roept: 'Vanuit diverse hoeken krijg ik het advies om

mijn huwelijk in de ogen van christelijk Europa als ontbonden te beschouwen en om te hertrouwen zoals mij goeddunkt. En gauw.'

Hij roept niet terug.

'Maar anderen zeggen ...' Er steekt een bries op; zijn woorden worden afgevoerd, naar Europa. Tk ben een van de anderen.'

'Goeie god,' zegt Henry. 'Een man zou zijn moed nog verliezen. Hoever denk je dat mijn geduld reikt?'

Hij aarzelt te zeggen: Je leeft nog steeds samen met je vrouw. Jullie delen een dak, een hof, waar jullie samen verschijnen, gaat zij aan de zijde van de koningin en jij aan die van de koning; je hebt tegen de kardinaal gezegd dat ze je zus was, niet je vrouw, maar als je vandaag niet goed schiet, als de wind niet in jouw voordeel blaast of als je merkt dat je zicht wazig wordt door plotse tranen, dan kun je het alleen kwijt bij zus Katherine; je kunt geen zwakheid of falen toegeven aan Anne Boleyn.

Hij heeft Henry tijdens zijn trainingsronde in het oog gehouden. Hij heeft een boog opgepakt op diens uitnodiging, die enige beroering wekt onder de rangen van heren die het gras sieren en tegen bomen leunen met hun zijdegoed in de kleuren van gevallen ooft: hun purper, goud en donkerrood. Hoewel Henry goed schiet, heeft hij niet de houding van een geboren schutter. De geboren schutter legt zijn hele lichaam in de boog. Denk aan Richard Williams, of Richard Cromwell, zoals hij nu heet. Zijn grootvader Ap Evan was een kunstenaar met de boog. Hij heeft hem nooit gezien, maar durft te wedden dat hij spieren als koorden had en ze stuk voor stuk gebruikte. Wanneer hij de koning zo beziet, komt hij tot de conclusie dat diens overgrootvader niet de boogschutter Blaybourne was, zoals het verhaal gaat, maar Richard, de hertog van York. Zijn grootvader was van koninklijken bloede; zijn moeder was van koninklijken bloede; hij schiet als een sportliefhebber en is koning in hart en nieren.

De koning zegt: Je hebt een goede arm, je hebt een scherp oog. Och, op deze afstand, zegt hij geringschattend. Elke zondag houden we wedstrijden, zegt hij, mijn huishouden. We gaan naar de mis in St Paul's en dan naar Moorfields, waar we de andere gilden treffen en de slagers en groentemannen verpletterend verslaan. Daarna eten we samen. We laten onze aartsrivalen, de wijnhandelaren, in het stof bijten...

Henry keert zich impulsief naar hem toe: Stel dat ik een keer met je meekom? Incognito? De burgers zouden het toch best leuk vinden?

Ik zou voor jou kunnen schieten. Een koning moet zich nu en dan vertonen, vind je niet? Zou dat niet vermakelijk zijn?

Niet echt, denkt hij. Hij kan er niet op zweren, maar hij meent tranen in Henry's ogen te zien. 'We zouden zeker winnen,' zegt hij. Wat je tegen een kind zou zeggen. 'De

wijnhandelaren zouden brullen als gewonde stieren.'

Het begint te miezeren, en terwijl ze naar een beschutting biedend groepje bomen lopen valt de schaduw van een bladerpatroon over het gezicht van de koning. Hij zegt: Nan dreigt me te verlaten. Ze zegt dat er meer mannen zijn en dat ze haar jeugd verspilt.

Norfolk, in die laatste week van oktober 15 3 o, in paniek: 'Luister. Deze vent hier,' - hij steekt onbeleefd een duim uit naar Brandon, die weer aan het hof is, natuurlijk is hij terug - 'deze vent hier reed een paar jaar geleden bij een tafelronde tegen de koning en vermoordde hem zowat. Henry had zijn vizier niet omlaag geklapt, God mag weten waarom niet, maar die dingen gebeuren. Mijnheer hier ramde zijn lans - *knall* - in het hoofdstuk van de koning, en de lans versplinterde ... een duim, één duim maar, van zijn oog vandaan.'

Norfolk heeft zijn rechterhand bezeerd in het geweld van zijn demonstratie. Ineenkrimpend, maar razend, oprecht, gaat hij verder:

'Een jaar later volgt Henry zijn havik - het is van dat verhipte land, vlak, bedrieglijk, je kent het wel - hij komt bij een sloot, hij drijft er een paal in om erover te komen, het duivelse ding breekt, godverrottet, en daar ligt Zijne Koninklijke Hoogheid, met zijn gezicht omlaag, buiten westen in een voet water en modder, en als een bediende hem er niet uit had getrokken, nou heren, ik ril bij de gedachte.'

Dat is dan één vraag beantwoord, denkt hij. In geval van levensgevaar mag je hem oppakken. Opvissen. Wat dan ook.

'Stel dat hij doodgaat?' tiert Norfolk. 'Stel dat een ziekte hem velt of dat hij van zijn paard valt en zijn nek breekt? Wat dan? Zijn bastaard, Richmond? Ik heb niets tegen hem, het is een prima knul, en Anne zegt dat ik hem met mijn dochter Mary moet laten trouwen; Anne is ook niet dom, we moeten overal Howards neerzetten, zegt ze, overal waar de koning kijkt. Ik heb dus niets tegen Richmond, behalve dat hij buitenechtelijk is. Kan hij regeren? Stel jezelf die vraag. Hoe hebben de Tudors de kroon gekregen? Van rechtswege? Nee. Door bruut geweld?

Precies. Bij Gods genade wonnen ze de slag. De oude koning had een vuist zoals je in geen velden of wegen tegenkomt, hij had dikke boeken waarin hij zijn grieven optekende en wanneer vergaf hij? Nooit! Dat is regeren, meesters.' Hij wendt zich naar zijn publiek, naar de raadslieden die zijn blijven kijken, naar de hovelingen en kamerlingen; naar Henry Norris, naar zijn vriend William Brereton, naar hofsecretaris Gardiner; en trouwens, zoals het geval wil, ook naar Thomas Cromwell, die in toenemende mate daar is waar hij niet hoort. Hij zegt: 'De oude koning kreeg jongen, hij kreeg zonen, met hulp van de hemel. Maar toen Arthur stierf, werden de zwaarden in Europa geslepen, en ze werden geslepen om zijn koninkrijk in

moten op te delen. De Henry van nu, dat was nog een kind, een kind van negen. Als de oude koning niet nog een paar jaar had doorgesukkeld, hadden we alle oorlogen van voren af aan kunnen voeren. Een kind houdt Engeland niet. En een bastaardkind? God sta me bij! En het is weer november!'

Er valt weinig tegen in te brengen. Hij begrijpt het allemaal; zelfs die laatste uitroep, die rechtstreeks aan het hart van de hertog wordt ontwrongen. Het is november, en er is een jaar voorbijgegaan sinds Howard en Brandon York Place binnengingen, de ambtsketen van de kardinaal opeisten en hem uit zijn huis zetten.

Er valt een stilte. Iemand kucht, een ander zucht. Iemand, waarschijnlijk Henry Norris, lacht. Hij neemt het woord. 'De koning heeft één wettig kind.'

Norfolk draait zich om. Hij verschiet van kleur naar een diep, vlekkerig paars. 'Mary?' zegt hij. 'Die pratende garnaal?'

'Ze wordt wel groter.'

'We wachten in spanning,' zegt Suffolk. 'Ze is nu veertien, niet?'

'Haar gezicht,' zegt Norfolk, 'past op de nagel van mijn duim.' De hertog toont het betreffende lichaamsdeel aan het gezelschap. 'Een vrouw op de Engelse troon; dat druist in tegen de natuur.'

'Haar grootmoeder was koningin van Castilië.'

'Zij kan geen leger aanvoeren.'

'Isabella heeft dat ook gedaan.'

De hertog zegt: 'Cromwell, wat doe je hier? Luisteren naar de gesprekken tussen heren?'

'Mijnheer, als u uw stem verheft, horen de bedelaars op straat u nog. In Calais.'

Gardiner heeft zich naar hem toe gewend; zijn interesse is gewekt.

'Dus jij denkt dat Mary kan regeren?'

Hij haalt zijn schouders op. 'Het hangt ervan af wie haar adviseert. Het hangt ervan af met wie ze trouwt.'

'We moeten snel iets ondernemen. Katherine heeft de helft van de juristen in Europa voor zich aan het werk. Deze dispensatie. Die dispensatie. De andere dispensatie, waarvan de vervloekte bewoordingen net even afwijken, waarvan ze zeggen dat ze die in Spanje hebben. Het maakt niet uit. Dit is de papierwinkel voorbij.'

'Hoezo?' zegt Suffolk. 'Is je nicht in dracht?'

'Nee! Jammer genoeg niet. Als ze dat was, zou hij iets moeten doen.'

'Zoals wat?' zegt Suffolk.

'Weet ik veel. Zichzelf een scheiding toekennen?'

Er klinkt geschuifel, keelgeschraap, een zucht. Sommigen kijken naar de hertog, anderen naar hun schoenen. Er is daar niemand die niet wil dat Henry krijgt wat hij verlangt. Hun

leven en fortuin hangen ervan af. Hij ziet het pad dat zich voor hen uitstrekt: een kronkelig pad over vlak terrein, de horizon bedrieglijk eenduidig, het terrein zelf doorsneden met sloten, en de huidige Tudor, met een zekere hoeveelheid modderspatten op zijn persoon en op zijn gezicht, dat naar adem happend de frisse lucht in wordt getrokken. 'Die goede man die de koning uit de sloot heeft getrokken,' zegt hij. 'Hoe heette hij?'

'Meester Cromwell,' zegt Norfolk droog, 'hoort graag vertellen over de goede daden van laaggeborenen.'

Hij verwacht niet dat een van hen het weet. Maar Norris zegt: 'Ik weet het. Hij heette Edmund Mody.'

Modderaar, lijkt me eerder, zegt Suffolk. Hij brult van het lachen. Ze staren hem aan.

Het is Allerzielen, of zoals Norfolk het stelt: weer november. Alice en Jo willen hem spreken. Ze hebben Bella - de Bella van nu - aan een roze zijden lint. Hij kijkt op: Wat kan ik voor jullie doen, dames?

Alice zegt: 'Meester, het is meer dan twee jaar geleden dat tante Elizabeth stierf, uw vrouw. Schrijft u naar de kardinaal om hem te vragen of hij de paus vraagt om haar uit het vagevuur te laten?'

'En jullie tante Kat dan? En jullie nichtjes, mijn dochters?' zegt hij. De kinderen kijken elkaar even aan. 'We vinden dat zij er nog niet zo heel lang zijn geweest. Anne Cromwell was trots op haar rekenwerk en schepte erover op dat ze Grieks leerde. Grace was ijdel, ze was trots op haar haar en ze zei altijd dat ze vleugels had, en dat was een leugen. Wij vinden dat ze misschien wat meer moeten lijden. Maar de kardinaal zou het kunnen proberen.'

Wie niet vraagt, die niet krijgt, denkt hij.

Alice zegt bemoedigend: 'U hebt u zo ingezet voor de belangen van de kardinaal dat hij u vast niet weigert. En al is hij uit de gunst bij de koning, bij de paus staat hij toch in hoog aanzien?'

'En ik denk dat de kardinaal dagelijks naar de paus schrijft,' zegt Jo. 'Al weet ik niet wie zijn brieven dichtnaait. En ik neem aan dat de kardinaal hem misschien wel een presentje stuurt voor zijn moeite. Wat geld, bedoel ik. Tante Mercy zegt dat de paus boter bij de vis wil.'

'Kom mee,' zegt hij. Weer kijken ze elkaar aan. Hij beent naar de keuken, duwt hen voor zich uit. Bella's pootjes maaien als bezeten. Jo laat haar lijn vallen, maar Bella rent toch achter hen aan. Mercy en Johane zitten bij elkaar. De stilte is niet kameraadschappelijk. Mercy leest zachtjes hardop, voor zichzelf. Johane staart naar de muur, verstelwerk op schoot. Mercy legt een vinger bij waar ze is gebleven. 'Wat krijgen we nu? Een afvaardiging?'

'Zeg het maar,' zegt hij. 'Jo, vertel je moeder wat je mij

daarnet hebt gevraagd.'

Jo begint te huilen. Alice vat moed en bepleit hun zaak. 'We willen dat tante Liz uit het vagevuur komt.'

'Wat hebben jullie hun geleerd?' vraagt hij.

Johane schokschoudert. 'Er zijn heel wat volwassenen die geloven wat zij geloven.'

'Goeie god, wat gebeurt er allemaal onder dit dak? Deze kinderen hier geloven dat de paus in de onderwereld kan afdalen met een bos sleutels. Richard weigert de hostie ...'

'Wat?' Johanes mond valt open. 'Hij doet wat?'

'Richard heeft groot gelijk,' zegt Mercy. 'Toen de Heer zei: Dit is mijn lichaam, bedoelde hij: Dit betekent mijn lichaam. Hij gaf priesters geen vergunning voor tovenarij.'

'Maar hij zei: Dit is. Hij zei niet: Dit is als mijn lichaam, hij zei: Dit is. Kan God liegen? Nee. Daar is Hij niet toe in staat.'

'God kan alles,' zegt Alice.

Johane staart haar aan. 'Klein nest dat je bent.'

'Als mijn moeder hier was, zou ze je slaan omdat je me zo noemt.'

'Niet vechten,' zegt hij. 'Alsjeblieft?' Austin Friars is net de wereld in het klein. De afgelopen jaren is het meer een slagveld geweest dan een huishouden, of zo'n kampement waar de overlevenden in wanhoop naar hun verminkte ledematen en verzuurde verwachtingen kijken. Maar het is aan hem om hen aan te sturen, deze laatste geharde troepen; als ze in de volgende confrontatie niet geplet willen worden, zal hij ze moeten leren hoe je twee heren dient: geloofsleer en praktijk, paus en nieuwe broeders, Katherine en Anne. Hij kijkt naar Mercy, die gniffelt. Hij kijkt naar Johane, naar haar hoogrode wangen. Hij wendt zich af van Johane en van zijn gedachten, die niet helemaal theologisch zijn. Hij zegt tegen de kinderen: 'Jullie hebben niets verkeerd gedaan.' Maar hun gezichten zijn bedroefd, en vleiend zegt hij:

'Jij krijgt een cadeautje van me, Jo, voor het dichtnaaien van de brieven aan de kardinaal; en jij ook, Alice, ik weet zeker dat we er geen reden voor nodig hebben. Jullie krijgen klauwaapjes van me.'

Ze kijken elkaar aan. Jo heeft er oren naar. 'Weet u dan hoe je eraan komt?'

'Ik denk van wel. Ik ben bij de kanselier op bezoek geweest, en zijn vrouw heeft zo'n beestje. Het zit bij haar op schoot en luistert naar alles wat ze zegt.'

Alice zegt: 'Ze zijn niet meer in de mode.'

'Maar toch bedankt,' zegt Mercy.

'Maar toch bedankt,' herhaalt Alice. 'Aapjes zijn niet meer aan het hof gezien sinds de komst van lady Anne. Om met de mode mee te doen zouden we Bella's puppy's wel willen.'

'Over een tijdje,' zegt hij. 'Misschien.' Het vertrek is vol onderstromen, die hij niet allemaal begrijpt. Hij pakt zijn

hond, neemt haar onder zijn arm en gaat bedenken hoe hij Annes broer George Rochford nog wat meer geld kan verschaffen. Hij zet Bella op zijn bureau voor een dutje tussen zijn papieren. Ze heeft op het einde van haar lint zitten sabbelen en subtiele pogingen ondernomen om de knoop bij haar keel te ontwarren.

Op 1 november 1530 krijgt Harry Percy, de jonge graaf van Northumberland, bevel voor de arrestatie van de kardinaal. De graaf arriveert op Cawood om hem te arresteren, achtenveertig uur voordat die in York zou aankomen voor de ontvangst van zijn investituur. Hij wordt onder bewaking naar Pontrefact Castle gebracht, daarvandaan naar Doncaster en vervolgens naar Sheffield Park, het huis van de graaf van Shrewsbury. En hier, in Talbots huis, wordt hij ziek. Op 26 november komt de slotvoogd van de Tower met vierentwintig soldaten om hem naar het zuiden te escorteren. Hij reist naar Leicester Abbey. Drie dagen later gaat hij dood.

Wat was Engeland in de tijd voor Wolsey? Een klein buitengaats eiland, arm en koud.

George Cavendish komt naar Austin Friars. Hij huilt terwijl hij praat. Nu en dan droogt hij zijn tranen en moraliseert. Maar voor het merendeel huilt hij. 'We hadden ons eten niet eens op,' zegt hij. 'Mijnheer zat aan zijn dessert toen de jonge Harry Percy binnenkwam. Hij zat onder de modder van zijn reis, en hij had de sleutels in zijn hand, die had hij al van de poortwachter overgenomen, en hij had wachtposten op de trap gezet. Mijnheer kwam overeind en zei: Harry, als ik dat had geweten, had ik wat te eten voor je bewaard. Ik vrees dat we de vis vrijwel ophebben. Zal ik om een wonder bidden?

Ik fluisterde tegen hem: Mijnheer, niet van die godslasteringen. Toen trad Harry Percy naar voren: Mijnheer, ik arresteer u wegens hoogverraad.'

Cavendish zwijgt een poosje. Wacht hij nu tot hij uitbarst in razernij? Hij vouwt zijn handen samen, de vingers gekruist alsof hij bidt. Anne heeft dit op touw gezet, denkt hij, en het moet haar in het geniep intense voldoening hebben geschonken; wraak, koud opgediend, voor zichzelf, voor haar vroegere minnaar, die in het verleden door de kardinaal was gehekeld en weggestuurd van het hof. 'Hoe zag hij eruit?' zegt hij. 'Harry Percy?'

'Hij trilde van top tot teen.'

'En mijnheer?'

'Die eiste zijn bevel, zijn opdracht. Percy zei: Er staan zaken in mijn instructies die u niet mag zien. Welnu, zei mijnheer, als jij het bevel niet laat zien, geef ik me niet aan je over; we staan er mooi voor, Harry. Kom, George, zei mijnheer tegen me, we trekken ons terug in mijn vertrekken en beraden ons. Ze volgden hem op de voet, de mannen van de graaf, dus ik bleef in de deuropening staan en belette ze de doorgang.

Mijnheer de kardinaal ging zijn kamer in, vermande zich en toen hij zich omdraaide, zei hij: Cavendish, kijk me aan. Ik ben voor geen levende ziel bang.'

Hij, Cromwell, wendt zich af, zodat hij s mans verdriet niet hoeft te zien. Hij kijkt naar de muur, naar de lambrisering, zijn nieuwe, van briefpanelen voorziene lambrisering, en laat zijn wijsvinger langs de groeven glijden. 'Toen ze hem het huis uit voerden, waren de inwoners van de stad buiten bijeengekomen. Ze knielden op straat en weenden. Ze vroegen God om het Harry Percy te vergelden.'

God hoeft geen moeite te doen, denkt hij, die zaak neem ik zelf ter hand.

'We reden naar het zuiden. De duisternis viel. Het was laat toen we in Doncaster aankwamen. Op straat stonden ze schouder aan schouder, en iedereen hield een kaars op tegen het donker. We dachten dat ze wel weg zouden gaan, maar ze bleven er de hele nacht staan. En hun kaarsen brandden op. En het werd licht, als je het zo kunt noemen.'

'Dat moet hem een hart onder de riem hebben gestoken. Al die mensen te zien.'

'Ja, maar tegen die tijd - ik heb u niet ingelicht, ik had het u moeten zeggen - had hij al een week niet gegeten.'

'Waarom? Waarom at hij niet?'

'Sommigen zeggen dat hij zichzelf wilde vernietigen. Ik kan dat niet geloven ... een christelijke ziel... Ik heb wardenperen voor hem laten maken, gestoofd met kruiden ... heb ik daar goed aan gedaan?'

'En at hij?'

'Een beetje. Maar vervolgens legde hij zijn hand tegen zijn borst. Hij zei: Er ligt iets kouds in me, koud en hard als een wetsteen. En toen begon het.' Cavendish staat op. Nu ijsbeert ook hij de kamer door. 'Ik liet een apotheker komen. Hij maakte een poeder, en ik hoorde hem het in drie koppen doen. Ik dronk uit een ervan. Hij, de apotheker, dronk uit een andere. Meester Cromwell, ik vertrouwde niemand. Mijnheer nam zijn poeder, en de pijn zwakte af, en hij zei: Kijk, het was maar een veest, en we moesten lachen, en ik dacht: morgen is hij vast weer beter.'

'En toen kwam Kingston.'

'Ja. Hoe konden we het mijnheer zeggen: De slotvoogd van de Tower komt u halen? Mijnheer ging op een reiskist zitten. Hij zei: William Kingston? William Kingston? Hij bleef die naam maar herhalen.'

En al die tijd een last op zijn borst, een wetsteen, een stuk staal, een mes dat in zijn binnenste werd geslepen.

'Ik zei tegen hem: Neem het niet te kwaad op, mijnheer. Nu komt u voor de koning en kunt u uw naam zuiveren. En Kingston zei hetzelfde, maar mijnheer zei: Jullie leven in een droomwereld. Ik weet wat me in het verschiet ligt, welke dood

me wacht. Die nacht heb-ben we geen oog dichtgedaan. Mijnheer loosde zwart bloed uit zijn ingewanden. De volgende ochtend was hij te zwak om zelfs maar op te staan en konden we niet reizen. Maar reizen deden we toch. En zo kwamen we in Leicester.

De dagen waren erg kort, het licht slecht. Op maandagmorgen werd hij om acht uur wakker. Ik bracht net de kleine waskaarsen binnen en zette ze op de kast. Hij zei: Van wie is die schaduw die daar langs de muur gaat? En hij riep uw naam. En God vergeve me, maar ik zei dat u onderweg was. Hij zei: De wegen zijn verraderlijk. Ik zei: U kent Cromwell, duizend duivels houden hem niet tegen ... als hij zegt dat hij onderweg is, zal hij hier zijn.'

'George, maak het kort, ik kan het niet verdragen.'

Maar George moet zijn verhaal kwijt. De volgende ochtend om vier uur: een kom kippenbouillon, maar hij bliefde er niets van. Dit is toch een dag zonder vlees? Hij verzocht me de bouillon weer mee te nemen. Hij was nu al acht dagen ziek, leegde voortdurend zijn darmen, bloedend en met pijn, en hij zei: Geloof me, dit eindigt in de dood.

Drijf mijnheer in het nauw, en hij vindt een oplossing; met zijn kunde en listigheid vindt hij een oplossing, een uitweg. Vergif? Dan toch door eigen toedoen.

Om acht uur de volgende ochtend blies hij zijn laatste adem uit. Rond zijn bed het geklik van de rozenkrans; buiten het ongedurige stampen van paarden in hun box, de wintermaan die op de weg naar Londen schijnt.

'Is hij in zijn slaap overleden?' Hij zou hem minder pijn toewensen. George zei: Nee, hij heeft tot het laatste moment gesproken.'

'Had hij nog een boodschap voor mij? Iets? Een woord van afscheid?

'Ik heb hem gewassen,' zegt George, 'hem opgebaard. Onder zijn hemd van fijn linnen trof ik een paardenharen boetegordel aan ... Het spijt me dat ik het u moet zeggen, ik weet dat u geen voorstander bent van dat soort praktijken, maar zo was het. Ik denk dat hij dit nooit heeft gedaan voordat hij op Richmond onder de monniken was.'

'Wat is ermee gebeurd? Met die boetegordel?'

'De monniken van Leicester hebben hem gehouden.'

'Godallemachtig! Ze zullen er munt uit slaan.'

'Wist u dat ze niets beters konden vinden dan een eenvoudige planken doodskist?' Pas wanneer hij dit vertelt, wordt het George Cavendish te veel; nu pas vloekt hij en hij zegt: Christenezielen, ik hoorde hen het ding in elkaar flansen. Als ik aan de Florentijnse beeldhouwer en zijn tombe denk, het zwarte porfier, het brons, de engelen aan zijn hoofd en voeten... Maar ik zorgde dat hij in zijn pallium werd gehuld en opende zijn vingers om hem zijn kromstaf in handen te geven,

precies zoals ik had verwacht dat ik hem die zou zien dragen bij zijn installatie in York. Die was nog maar twee dagen van ons verwijderd. Onze koffers waren gepakt en we waren klaar voor de reis, toen Harry Percy binnenliep.

'Weet je, George,' zei hij, 'ik heb hem gesmeekt: Wees tevreden met wat u uit de wrakstukken hebt kunnen redden, ga naar York, wees blij dat u leeft ... Zoals de zaken ervoor stonden, had hij nog zomaar tien jaar voor zich gehad, ik weet het zeker.'

'We hebben de burgemeester laten komen en alle aldermannen van de stad, zodat ze hem in zijn doodskist konden zien, zodat er geen valse geruchten konden ontstaan dat hij leefde en naar Frankrijk was ontsnapt. Sommigen maakten opmerkingen over zijn lage geboorte; ik wilde bij god dat u erbij was geweest..."

'Ik ook.'

'Want ze hadden die dingen nooit in uw gezicht gezegd, ze hadden het niet gedurfd. Toen de duisternis viel, bleven we waken, met brandende kaarsen rondom zijn kist, tot vier uur 's morgens, het canonieke uur, zoals u weet. We zijn naar de mis gegaan. Om zes uur hebben we hem in de crypte bijgezet. We hebben hem daar achtergelaten.'

Om zes uur 's morgens, op een woensdag, de feestdag van Sint Andreas de apostel. Ik, een eenvoudige kardinaal. Hem daar achtergelaten en naar het zuiden gereden, naar de koning op Hampton Court. Die tegen George zegt: 'Ik had nog voor geen twintigduizend pond gewild dat de kardinaal stierf.'

'Luister, Cavendish,' zegt hij, 'als ze je vragen wat de kardinaal in zijn laatste dagen heeft gezegd, vertel ze dan niets.'

George trekt zijn wenkbrauwen op. 'Dat heb ik al gedaan. Ze niets verteld. De koning heeft me ondervraagd. Mijnheer van Norfolk.'

'Alles wat je Norfolk vertelt, verdraait hij tot hoogverraad.'

'Desalniettemin, als thesaurier heeft hij mijn achterstallige loon betaald. Ik had nog driekwart jaar te goed.'

'Wat verdiende je, George?'

'Tien pond per jaar.'

'Je had naar mij moeten komen.'

Dit zijn de feiten. Dit zijn de getallen. Als de Heer van de Onderwereld morgen in de privévertrekken van de koning verscheen en aanbood een dode tot leven te wekken, vers uit het graf, vers uit de crypte, het wonder van Lazarus a twintigduizend pond, dan zou Henry gehouden zijn het bedrag bijeen te schrapen. Norfolk thesaurier? Ook goed; het maakt niet uit wie de titel draagt, wie de rinkelende sleutels van de lege kisten in handen heeft.

'George,' zegt hij, 'als de kardinaal kon vragen, zoals hij dat vroeger deed: Thomas, wat wil je als nieuwjaarsgeschenk, dan

zou ik zeggen: Ik wil de boeken van het rijk wel eens inzien.'

Cavendish aarzelt; hij begint te spreken, stopt, begint opnieuw. 'De koning zei iets tegen me. Op Hampton Court. "Drie man kunnen een geheim bewaren, als er twee dood zijn."'

'Dat is een uitdrukking, denk ik.'

'En hij zei: "Als ik dacht dat mijn pet mijn geheimen kende, gooide ik hem in het vuur."'

'Ik denk dat dat ook een uitdrukking is.'

'Hij bedoelt dat hij geen adviseur zal kiezen, niet mijnheer van Norfolk, noch Stephen Gardiner, of wie dan ook, niemand die hem na zou komen te staan, die hem zo na zou staan als de kardinaal.'

Hij knikt. Het lijkt een aannemelijke uitleg.

Cavendish ziet er niet goed uit. Het is de tol van al die lange, sla-peloze nachten, van de wake bij de doodskist. Hij maakt zich zorgen om diverse geldbedragen die de kardinaal onderweg bij zich had, die hij niet meer had toen hij stierf. Hij maakt zich zorgen over hoe hij zijn eigen bezittingen van Yorkshire naar huis moet krijgen; kennelijk heeft Norfolk hem een kar en transportvergunning beloofd. Hij, Cromwell, heeft het hierover terwijl hij over de koning nadenkt, en uit het zicht van George sluit hij zijn vingers een voor een strak over zijn handpalm. Mary Boleyn heeft eens een vorm in zijn handpalm getekend; Henry, denkt hij, ik heb je hart in mijn hand. Als Cavendish is vertrokken, gaat hij naar zijn geheime lade en haalt er het pakketje uit dat de kardinaal hem heeft gegeven op de dag dat hij zijn reis naar het noorden begon. Hij haalt het draad los dat eromheen zit. Het raakt verstrikt en in de knoop en geduldig peutert hij het los; voordat hij het had verwacht, rolt de turkooizen ring in zijn hand, zo koud alsof hij recht uit het graf komt. Hij haalt zich de handen van de kardinaal voor de geest, de lange vingers, blank en zonder littekens, een vaste hand, zelfs na zoveel jaren aan het roer van de staat. De ring past hem alsof hij voor hem is gemaakt. Het scharlaken van de kardinaal ligt nu opgevouwen en leeg. Het gaat niet aan om het te verspillen. Het wordt aan stukken geknipt en vermaakt. Wie weet waar het in de loop der jaren zal opduiken? Je blik wordt naar een rood kussen getrokken of naar een lap rood in een banier of insigne. Je vangt er een glimp van op in de voering van iemands mouw of in de zwierende onderrok van een hoer. Iemand anders zou naar Leicester gaan om te zien waar hij was gestorven en om met de abt te praten. Iemand anders zou het zich slechts met moeite kunnen voorstellen, maar hem kost het geen enkele moeite. De rode grondtoon van een tapijt, de blozende bef van een roodborstje of botvink, het rood van een waszegel of het hart van een roos: ingebed in het landschap, op zijn netvlies gegrift en gevangen in de gloed van een robijn, in de kleur van

bloed, leeft en spreekt de kardinaal. Kijk me aan. Ik ben voor geen levende ziel bang. Op Hampton Court voeren ze in de staatsiezaal een interlude op; het heet 'De kardinaal daalt afin de hel'. Het voert hem terug naar het jaar ervoor, naar Gray's Inn. Onder toeziend oog van de hoogwaardigheidsbeklederS van de koninklijke huishouding hebben de timmerlui als razenden en tegen spoedtarief tengelwerk opgericht waarover met foltertaferelen beschilderde canvas kleden worden gedrapeerd. Ach-ter in de zaal zijn de schermen geheel bespannen met vlammen. Het vertier is het volgende: een enorme scharlaken figuur wordt ruggelings, luid jammerend over de vloer gesleurd door als duivels uitgedoste toneelspelers. Er zijn er vier, één voor elk lidmaat van de dode. De duivels dragen maskers. Ze hebben drietanden, waarmee ze de kardinaal prikken zodat hij van pijn ineenkrimpt, kronkelt en smeekt. Hij had gehoopt dat de kardinaal zonder pijn was gestorven, maar George had daar nee op gezegd. Hij was bij bewustzijn toen hij stierf, sprak over de koning. Hij was wakker geschrokken en had gezegd: Van wie is die schaduw op de muur?

De hertog van Norfolk loopt grinnikend door de zaal: 'Is het niet goed? Goed genoeg om te laten drukken! Sacraments, dat ga ik doen!

Ik laat het drukken zodat ik het mee naar huis kan nemen, dan kunnen we het met Kerstmis nog eens opvoeren.'

Anne zit te lachen, te wijzen, te klappen. Hij heeft haar nog nooit zo gezien: ze gloeit van geestdrift. Henry zit als bevroren naast haar. Af en toe lacht hij, maar hij vermoedt dat je, als je dicht bij hem kon komen, zou zien dat zijn ogen bang staan. De kardinaal rolt over de vloer en schopt naar de demonen, maar ze kwellen hem, in hun wollige zwarte pakken, en roepen: 'Komaan Wolsey, naar de hel met jou, want onze meester Beëlzebub verwacht je voor het avondeten.'

Wanneer de scharlaken berg zijn hoofd opheft en vraagt: 'Wat voor wijn schenkt hij?' vergeet hij zichzelf bijna en lacht. 'Ik drink geen Engelse,' verklaart de dode. 'Voor mij niet de kattenpis die mijnheer van Norfolk zijn gasten opdringt.'

Anne joelt, ze wijst, ze wijst naar haar oom; met de rook van het haardvuur stijgt de deining hoog op naar het spint, het gelach en gejuich van de tafels, het gelamenteer van de lijvige prelaat. Nee, stellen ze hem gerust, de duivel is een fransoos, waarop een fluitconcert losbarst en er liedjes worden aangeheven. De duivels steken het hoofd van de kardinaal door een strop. Ze hijsen hem overeind, maar hij verzet zich. De maaiend toegebrachte slagen zijn niet allemaal nep, en hij hoort hun gegrom wanneer de treffers hun de adem benemen. Maar er zijn vier beulen, en er is één grote, scharlaken zak vol nulliteit, die stikt, die klauwt; het hof schreeuwt: 'Laat hem neer! Laat hem levend neer!'

De toneelspelers gooien hun handen in de lucht; ze huppelen ach-teruit en laten hem vallen. Wanneer hij naar adem happend op de grond ligt, steken ze hun drietand in hem en winden er lange einden scharlaken ingewanden op.

De kardinaal spuit godslasterlijkheden van voren en scheten van achteren. Vuurwerk ontploft in de hoeken van de zaal. Vanuit zijn ooghoek ziet hij een vrouw met een hand over haar mond wegrennen, maar oom Norfolk beent rond en wijst: 'Kijk, zijn darmen worden op een wikkel gedraaid, net zoals een beul doet! Nee maar, ik zou betalen voor zo'n schouwspel!'

Iemand roept: 'Schaam je, Thomas Howard, je zou je ziel nog hebben verkocht om Wolsey ten onder te zien gaan.' Hoofden worden gedraaid, ook het zijne, en niemand weet wie er heeft gesproken; maar hij denkt dat het misschien ... zou het Thomas Wyatt kunnen zijn? De herenduivels hebben het stof van zich afgeklopt en zijn weer op adem. Onder een geschreeuwd 'Nu!' slaan ze toe, en de kardinaal wordt meegesleurd naar de hel, die zich klaarblijkelijk achter de schermen achter in de zaal bevindt.

Hij gaat achter hen aan. Pages rennen aan met linnen doeken voor de toneelspelers, maar de satanische toestroom slaat ze omver. Minstens één van de kinderen krijgt een elleboog in het gezicht en laat zijn teil stomend water aan zijn voeten vallen. Hij ziet de duivels hun maskers afrukken en ze vloekend in een hoek gooien; hij kijkt toe terwijl ze proberen zich uit hun gebreide duivelspakken te wurmen. Ze wenden zich lachend tot elkaar en trekken ze over elkaars hoofd. 'Het lijkt de mantel van Nessus wel,' zegt George Boleyn, wanneer Norris hem moeizaam loswerkt.

George schudt zijn hoofd om zijn haar weer in model te laten vallen; zijn blanke huid ziet rood van het contact met de ruwe wol. George en Henry Norris zijn de handduivels, die de kardinaal bij zijn voorpoten hielden. De beide voetduivels proberen zich nog steeds te ontworstelen aan hun tuigage: de jonge Francis Weston en William Brereton, die - net als Norris - oud genoeg is om beter te weten. Ze gaan zo in zichzelf op - vloekend, lachend, roepend om schoon linnen - dat ze niet merken wie er staat te kijken; het maakt hun ook niet uit. Ze plenzen zichzelf en elkaar nat, wrijven hun zweet weg met een handdoek, rukken hun hemden uit de handen van de pages en gooien ze over het hoofd. Nog altijd op hun gespleten hoeven gaan ze zwierig terug voor hun buiging.

Midden in de leegte die ze achterlaten ligt de kardinaal, bewegingloos, van de zaal afgeschermd door het decor; misschien slaapt hij. Hij loopt op de scharlaken berg af. Hij blijft staan. Hij kijkt omlaag. Hij wacht. De toneelspeler doet een oog open. 'Dit moet de hel wel zijn,' zegt hij. 'Dit moet de hel wel zijn, als de Italiaan hier is.'

De dode trekt zijn masker af. Het is Sexton, de zot, de nar:

meester Patch. Meester Patch, die een jaar geleden, toen men hem van zijn meester wilde scheiden, zo hard schreeuwde.

Patch steekt een hand uit om overeind geholpen te worden, maar hij neemt hem niet aan. Vloekend krabbelt de man op eigen kracht overeind. Hij trekt zijn scharlaken uit, rukt aan de stof en scheurt die. Hij, Cromwell, staat met over elkaar geslagen armen, zijn schrijfhand gebald tot een verborgen vuist. De nar werpt zijn vulsel aan de kant, dikke wollen kussens. Zijn lichaam is pezig, uitgeteerd, zijn borstkas bekleed met stugge haren. Hij zegt: 'Waarom jij komen naar mijn land, Italiaan? Waarom jij niet in jouw eigen land blijven, hè?'

Sexton mag dan een zot zijn, hij is niet achterlijk. Hij weet heel goed dat hij geen Italiaan is.

'Je had daar moeten blijven,' zegt Patch met zijn eigen Londense stem. 'Had je nu je eigen ommuurde stad. Je eigen kathedraal. Je eigen marsepeinen kardinaal als toetje. Alles voor een jaar of twee, hè, tot er een groter beest komt, dat jou van de trog stoot.'

Hij pakt het kostuum op dat Patch heeft weggesmeten. Het rood is het felle, goedkope, snel verwassende scharlaken van braziel, en het stinkt naar het zweet van een vreemde. 'Hoe kun je deze rol spelen?'

'Ik speel de rol waarvoor ik betaald word. En jij?' Hij lacht; zijn schrille geblaf dat voor krankzinnig doorgaat. 'Geen wonder dat je tegenwoordig zo zuur kijkt. Niemand betaalt je zeker, hè? Monsieur Cremuel, de gepensioneerde huurling.'

'Zo gepensioneerd nu ook weer niet. Ik maak je zo af.'

'Met die dolk die je op de plek draagt waar ooit je middel was.' Patch springt weg, maakt capriolen. Hij, Cromwell, leunt tegen de muur; hij kijkt toe. Hij kan een kind horen snikken, ergens uit het zicht, misschien de jongen die in zijn gezicht werd geraakt en vervolgens klap-pen heeft gekregen omdat hij de teil liet vallen, of misschien gewoon omdat hij huilde. Zo was de kindertijd; je wordt gestraft en dan nog eens gestraft omdat je protesteert. Op die manier leer je niet te klagen, een harde les, maar een waardevolle.

Patch probeert diverse houdingen en obscene gebaren uit, alsof hij zich voorbereidt op een volgende voorstelling. Hij zegt: 'Ik weet uit welke goot jij komt, Torn, en die was niet ver van de mijne vandaan.'

Hij keert zich om naar de zaal waar de koning, ongezien achter de schermen, naar men veronderstelt, zijn plezierige dag voortzet. Patch plant zijn benen uit elkaar, hij steekt zijn tong uit. 'De zot zegt, diep in zijn hart: Er bestaat geen paus.' Hij draait zijn hoofd om en grijnst.

'Kom over tien jaar maar eens terug, meester Cromwell, en vertel me dan wie hier de zot is.'

'Je verspilt je grappen aan mij, Patch. Je put je voorraad uit.'

'Een nar kan zeggen wat hij wil.'

'Niet waar mijn wetten gelden.'

'En waar mag dat zijn? Nog niet op de binnenhof waar je bent gedoopt in een modderpoel. Zoek me hier maar op, vandaag over tien jaar, als je dan nog leeft, tenminste.'

'Het zou je de stuipen op het lijf jagen als ik dood was.'

'Dan zal ik niet bewegen, en mag je me neerslaan.'

'Ik zou je kop nu tegen de muur kapot kunnen beuken. Niemand die je mist.'

'Das waar,' zegt meester Sexton. 'Morgenochtend rollen ze me naar buiten en gooien me op een mestvaalt. Wat is nou één zot? Engeland zit er vol mee.'

Hij is verbaasd dat er nog daglicht over is; hij had verwacht dat het volop donker zou zijn. In deze hoven leeft Wolsey voort; hij heeft ze gebouwd. Sla willekeurig welke hoek om, en je verwacht mijnheer tegen te komen, met een rol ontwerptekeningen in handen, zijn voldoening in de zestig Turkse tapijten, zijn hoop om de beste spiegelmakers van Venetië te huisvesten: 'En Thomas, voeg vooral een paar Venetiaanse kooswoorden toe aan je brief, een paar bedekte toespelingen die in het plaatselijke dialect en de delicaatst mogelijke bewoordingen de indruk wekken dat ik er grof geld voor overheb.'

En hij zal eraan toevoegen dat het Engelse volk buitenlanders hartelijk verwelkomt en het Engelse klimaat zacht is. Dat er op gouden takken gouden vogels zingen, en er een gouden koning boven op een berg goudstukken een lied van eigen compositie ten gehore brengt. Terug op Austin Friars gaat hij een ruimte in die vreemd leeg aandoet. Het heeft uren gekost om van Hampton Court naar huis te komen, en het is laat. Hij kijkt naar de plek op de muur waar het blazoen van de kardinaal fel oplicht, de scharlaken baret onlangs op zijn verzoek opnieuw aangezet. 'Je kunt het nu wel uitwissen,' zegt hij.

'En wat zullen we ervoor in de plaats schilderen, mijnheer?'

'Laat het leeg.'

'We kunnen een aardige allegorie maken?'

'Ongetwijfeld.' Hij wendt zich af en loopt door. 'Laat het open.'

III - De doden klagen over hun begrafenis

Kerst 1530

.

De klop op de poort komt na middernacht. Zijn wachter slaat alarm, en wanneer hij naar beneden gaat - met een woeste uitdrukking op zijn gezicht; in alle andere opzichten volledig gekleed - treft hij Johane in haar nachtjapon en met haar haar

los, vragend: 'Waar gaat het over?' Richard, Rafe, de mannen van het huis, schuiven haar aan de kant: in de hal van Austin Friars staat kamerheer William Brereton, met een gewapende escorte. Ze komen me arresteren, denkt hij. Hij loopt op Brereton af. 'Een goede kerst, William. Ben je vroeg op of laat wakker?'

Alice en }o komen tevoorschijn. Hij denkt terug aan de avond dat Liz was gestorven, toen zijn dochters er verloren en verbijsterd bij stonden in hun nachtpon, terwijl ze wachtten tot hij thuiskwam. Jo begint te huilen. Mercy komt tevoorschijn en neemt de meisjes mee. Gregory komt naar beneden, gekleed om uit te gaan. 'Ben er, als u me nodig hebt,' zegt hij beschroomd.

'De koning is op Greenwich,' zegt Brereton. 'Hij wil je onmiddellijk spreken.' Hij heeft ordinaire manieren om zijn ongeduld te tonen: met zijn handschoen in zijn hand slaan en tikken met zijn voet.

'Ga terug naar bed,' zegt hij tegen zijn huishouden. 'De koning zou me niet op Greenwich ontbieden om me te arresteren; zo gaat dat niet in zijn werk.' Al weet hij amper hoe het wél in zijn werk gaat. Hij wendt zich tot Brereton: 'Waarover wil hij me spreken?'

Breretons blik dwaalt rond om te zien hoe deze mensen leven.

'Ik zou het je echt niet kunnen zeggen.'

Hij kijkt naar Richard en ziet hoe graag die deze arrogante kwast een dreun zou verkopen. Zo was ik ook, ooit, denkt hij. Nu ben ik zo braaf als een meimorgen. Ze gaan mee, Richard, Rafe, hijzelf, zijn zoon, het donker en de bijtende kou in.

Een groep fakkeldragers staat te wachten. Een sloep ligt klaar bij de dichtstbijzijnde aanlegsteiger. Het Placentiapaleis is zo ver en de Theems zo zwart dat ze over de Styx hadden kunnen varen. De jongens zitten tegenover hem, bijeengedoken, zwijgend, als één samengesteld familielid, hoewel Rafe strikt genomen natuurlijk geen familie is. Ik begin op doctor Cranmer te lijken, denkt hij: onder onze connecties tellen we de Tamworths uit Lincolnshire, de Cliftons uit Clifton, de familie Molyneux, van wie je zeker wel hebt gehoord? Hij kijkt op naar de sterren, maar die lijken dof en ver; wat ze waarschijnlijk ook zijn, denkt hij.

Dus wat moet hij doen? Moet hij proberen een gesprek aan te knopen met Brereton? De landerijen van de familie liggen in Staffordshire, Cheshire, tegen de Welshe grens. Sir Randal is dit jaar gestorven, en zijn zoon heeft een vette erfenis opgestreken, op zijn minst duizend pond per jaar aan schenkingen van de Kroon, nog eens zo'n driehonderd van omliggende kloosters ... De optelsom is snel gemaakt. Het is niets te vroeg om te erven; de man moet van zijn leeftijd zijn, of bijna. Zijn vader, Walter, zou goed overweg hebben gekund

met de Brereton's, een stelletje ruziezoekers, gruwelijke ordeverstoorders. Hij herinnert zich een zaak tegen hen voor het hofgerecht, een jaar of vijftien geleden ... Het is waarschijnlijk geen onderwerp van gesprek. Niet dat Brereton om een gesprek verlegen lijkt.

Elke reis houdt een keer op, eindigt bij een steiger, een in mist gehulde aanlegplaats waar toortsen branden. Ze moeten rechtstreeks naar de koning, diep in het paleis, naar zijn privévertrekken. Harry Norris wacht hen op; wie anders? 'Hoe gaat het nu met hem?' vraagt Brereton. Norris rolt met zijn ogen.

'Nou, meester Cromwell,' zegt hij, 'we ontmoeten elkaar wel onder de meest bizarre omstandigheden. Zijn dit je zoons?' Glimlachend kijkt hij de gezichten rond. 'Nee, duidelijk niet. Tenzij ze verschillende moeders hebben.'

Hij stelt hen voor: meester Rafe Sadler, meester Richard Cromwell, meester Gregory Cromwell. Hij ziet het gezicht van zijn zoon even betrekken en geeft toelichting: 'Dit is mijn neef, dit mijn zoon.'

'Alleen jij mag naar binnen,' zegt Norris. 'Kom, hij wacht.' Achteromkijkend zegt hij: 'De koning is bang dat hij kouvat. Wil je de roodbruine mantel pakken, die met sabelbont?'

Brereton bromt iets ten antwoord. Wat een straf, het bont uitschudden, als je in Chester met slaande trom de inwoners uit hun slaap had kunnen houden.

Het is een ruime kamer met een hoog, rijkbewerkt hemelbed; zijn blik neemt het in een flits op. In het kaarslicht zijn de draperieën inktzwart. Het bed is leeg. Henry zit op een met fluweel beklede kruk. Hij lijkt alleen te zijn, maar er hangt een droog aroma in het vertrek, de warme geur van kaneel, die hem doet denken dat ergens in de schaduwen de kardinaal zich ophoudt met de uitgeholde sinaasappel vol kruiden die hij altijd bij zich droeg wanneer hij zich onder de mensen begaf. De doden zouden de geur van de levenden vast en zeker willen afweren, maar wat hij ziet is niet de lijvige schim van de kardinaal, maar een bleek, zwevend ovaal: Thomas Cranmers gezicht. De koning wendt zich naar hem toe, wanneer hij binnenkomt.

'Cromwell, mijn dode broer is in een droom aan me verschenen.'

Hij geeft geen antwoord. Wat moet je hier zinnigerwijs op zeggen?

Hij kijkt de koning aan. Hij is geen moment geneigd om te lachen. De koning zegt: 'Tijdens Twaalfnachten, tussen eerste kerstdag en Driekoningen, laat God toe dat de doden rondwaren. Dat is algemeen bekend.'

Vriendelijk zegt hij: 'Hoe was het met hem, met uw broer?'

'Hij zag eruit zoals ik me hem herinner ... maar hij was bleek, erg mager. Hij werd omgeven door wit vuur, door licht.

Maar weet je, Arthur zou nu vijfenvijftig jaar zijn geweest. Is dat jouw leeftijd, meester Cromwell?'

'Ongeveer,' zegt hij.

'Ik kan iemands leeftijd goed inschatten. Ik vraag me af op wie Arthur zou hebben geleken als hij in leven was gebleven. Op mijn vader, waarschijnlijk. Ik, daarentegen, ik lijk op mijn grootvader.'

Hij verwacht dat de koning zal zeggen: Op wie lijk jij? Maar nee, hij heeft vastgesteld dat hij geen voorvaderen heeft.

'Hij is op Ludlow gestorven. In de winter. De wegen onbegaanbaar. Ze moesten zijn doodskist in een ossenkar vervoeren. Een prins van Engeland, op een kar. Ik vind het nog steeds een affront.'

Op dat moment komt Brereton binnen met het roodbruine fluweel, gevoerd met sabelbont. Henry staat op, schudt één laag fluweel van zich af en verwerft zich een andere, een luxueuzere, dikkere. Het sabelbont glijdt over zijn handen, alsof hij een monsterkoning is, bij wie een vacht groeit. 'Ze hebben hem begraven in Worcester,' zegt hij.

'Maar het zit me dwars. Ik heb hem nooit dood gezien.'

Doctor Cranmer zegt: 'De doden keren niet terug om zich over hun begrafenis te beklagen. Het zijn de levenden die hierdoor in beslag genomen worden.'

De koning trekt zijn mantel strak om zich heen. 'Voordat ik deze droom kreeg, heb ik zijn gezicht nooit gezien. Of zijn lichaam, zo glanzend wit.'

'Maar het is zijn lichaam niet,' zegt Cranmer. 'Het is een beeld dat zich in de geest van Uwe Hoogheid heeft gevormd. Dergelijke beelden zijn *quasi corpora,* als lichamen. Lees Augustinus maar.'

De koning ziet er niet uit alsof hij een boek wil laten halen. 'In mijn droom stond hij naar me te kijken. Hij keek zo verdrietig, zo vreselijk verdrietig. Het leek alsof hij zei dat ik op zijn plaats zat. Het leek alsof hij zei: Je hebt me mijn koninkrijk afgenomen en je van mijn vrouw bediend. Hij is teruggekomen om me beschaamd te maken.'

'Als uw broer stierf voor hij kon regeren, was dat Gods wil, Sire," zegt Cranmer enigszins ongeduldig. 'En wat uw zogenoemde huwelijk betreft, we weten en geloven allemaal dat het haaks op de Bijbel staat. We weten dat de man in Rome niet de macht heeft om iemand vrijstelling te geven van de wet van God. Dat er een zonde is begaan, erkennen we, maar van Gods genade is er ruimschoots voldoende.'

'Niet voor mij,' zegt Henry. 'Op de Dag des Oordeels zal mijn broer tegen me pleiten. Hij is teruggekeerd om me beschaamd te maken, en ik moet het verdragen.' De gedachte brengt hem tot razernij. 'Ik, ik alleen.'

Cranmer staat «p het punt iets te zeggen; hij vangt zijn blik op, schudt onmerkbaar zijn hoofd. 'Heeft uw broer Arthur iets

tegen u gezegd in uw droom?'

'Nee.'

'Heeft hij een teken gegeven?'

'Nee.'

'Waarom dan geloven dat hij Uwe Hoogheid niet alle goeds toewenst? Het komt me voor dat u iets aan zijn gezicht hebt afgelezen wat er in feite niet was, een vergissing die men gemakkelijk maakt met de doden. Luister naar mij.' Hij legt zijn hand op de koninklijke persoon, op de in roodbruin fluweel gestoken arm en grijpt die stevig genoeg beet om zich kenbaar te maken. 'U kent het adagium onder juristen, *Le mort saisit Ie vif?* De dode neemt de levende in zijn greep. De vorst sterft, maar zijn macht wordt overgedragen op het moment van zijn dood, er is geen verval, geen interregnum. Als uw broer u heeft bezocht, is dat niet om u beschaamd te maken, maar om u eraan te herinneren dat u bekleed bent met de macht van zowel de levenden als de doden. Het is een teken voor u om uw koningschap in ogenschouw te nemen. En het uit te oefenen.'

Henry kijkt naar hem op. Hij denkt na. Met een verloren uitdrukking op zijn gezicht streelt hij over zijn sabelbonten mouwopening. 'Is dit mogelijk?'

Weer staat Cranmer op het punt om iets te zeggen. Weer onderbreekt hij hem. 'U weet wat er op de graftombe van Arthur geschreven staat?'

'Rex quondam rexque futurus. Koning voor eens en altijd.'

'Uw vader heeft daarvoor gezorgd. Als prins van Wales heeft hij de belofte aan zijn voorouders waargemaakt. Hij is teruggekeerd vanuit zijn levenslange ballingschap en heeft zijn eeuwenoude recht opgeëist. Maar het is niet voldoende om een land op te eisen; het moet worden vastgehouden. Het moet worden vastgehouden en veiliggesteld, elke generatie weer. Als uw broer lijkt te zeggen dat u zijn plaats hebt ingenomen, dan wil hij dat u de vorst wordt die hij zou zijn geweest. Zelf kan hij de voorspelling niet ten uitvoer brengen, maar hij draagt haar over aan u. Voor hem de belofte, voor u de uitvoering ervan.'

De blik van de koning gaat naar doctor Cranmer, die stijfjes zegt: 'Ik kan geen bezwaar zien tegen deze uitleg. Toch zou ik u aanraden niet op dromen af te gaan.'

'O,' zegt hij, 'maar de dromen van een koning zijn geen gewone dromen.'

'Daar kun je gelijk in hebben.'

'Maar waarom nu?' vraagt Henry in alle redelijkheid. 'Waarom komt hij nu terug? Ik ben al twintig jaar koning.'

Hij onderdrukt met kracht de aanvechting om te zeggen: Omdat je veertig bent en hij zou willen dat je volwassen werd. Hoe vaak heb je de verhalen van Arthur niet opgevoerd ... hoeveel masques, hoeveel wagenspelen, hoeveel

theatergezelschappen met papieren schilden en houten zwaarden zijn er niet geweest? 'Omdat dit een kritiek punt is,' zegt hij. 'Omdat dit het moment is om de heerser te worden die u zou moeten zijn, om het enige en soevereine hoofd van uw koninkrijk te zijn. Vraag lady Anne maar. Zij zal u hetzelfde zeggen.'

'Dat doet ze ook,' geeft de koning toe. 'Ze zegt dat we niet langer moeten buigen voor Rome.'

'En mocht uw vader aan u verschijnen in een droom, vat die dan net zo op als deze. Dat hij is gekomen om uw kaarten te versterken. Geen vader wil zijn zoon minder machtig zien dan hijzelf.'

Langzaam begint Henry te glimlachen. Alsof hij zich afkeert van de droom, van de nacht, van een nacht vol verhulde verschrikking, van maden en wormen, en zich uitrekt. Hij staat op. Zijn gezicht straalt. Het vuur werpt lichtstrepen op zijn mantel, en in de diepe plooien flikkeren oker en reebruin, aardekleuren, de kleuren van klei. 'Heel goed,' zegt hij. 'Ik begrijp het. Ik begrijp het nu allemaal. Ik wist wel wie ik moest laten halen. Dat weet ik altijd.' Hij draait zich om en spreekt in het duister. 'Harry Norris? Hoe laat is het? Vier uur? Haal mijn kerkmantel.'

'Wellicht kan ik voor u de mis opdragen,' oppert doctor Cranmer, maar Henry zegt: 'Nee, je bent moe. Ik heb u uit uw bed gehouden, heren.'

Zo gemakkelijk gaat het, zo onweerlegbaar. Ze zijn weggestuurd. Ze gaan voorbij de wachters. Ze lopen in stilte terug naar hun mensen, met Brereton achter hen aan. Eindelijk zegt doctor Cranmer: 'Goed opgelost.'

Hij werpt een blik opzij. Hij zou willen lachen, maar hij durft niet.

'En handig, dat "En mocht uw vader aan u verschijnen ..." Ik maak eruit op dat je niet vaker dan nodig in de kleine uurtjes gewekt wilt worden.'

'Mijn huishouden was geschrokken.'

Dan kijkt de geleerde berouwvol, alsof hij lichtzinnig is geweest.

'Natuurlijk,' mompelt hij. 'Omdat ik geen getrouwd man ben, sta ik daar niet bij stil.'

'Ik ben evenmin getrouwd.'

'Nee. Dat was ik vergeten.'

'Heb je bezwaar tegen wat ik zei?'

'Het was in elk opzicht volmaakt. Alsof je het op voorhand had bedacht.'

'Hoe had ik dat moeten doen?'

'Dat is waar. Je bent een man van enorme vindingrijkheid. Maar toch ... omwille van het evangelie, weetje ...'

'Omwille van het evangelie zeg ik dat we vannacht goed werk hebben verricht.'

'Toch vraag ik me af,' zegt Cranmer, bijna in zichzelf, 'ik vraag me af wat jij denkt dat het evangelie is. Denk je dat het een boek vol lege bladzijden is, waarop Thomas Cromwell zijn eigen zinnen drukt?'

Hij blijft staan. Hij legt een hand op zijn arm en zegt: 'Doctor Cranmer, kijk me aan. Geloof me. Ik ben oprecht. Ik kan er niets aan doen dat God me het voorkomen van een zondaar heeft gegeven. Hij moet er een bedoeling mee hebben.'

'Dat geloof ik graag.' Cranmer glimlacht. 'Hij heeft je gezicht met opzet zo gerangeerd dat het een verontrustende uitwerking heeft op onze vijanden. En die hand van je: om zo grip te krijgen op een situatie ... toen je de arm van de koning beetpakte, schrok ik zelf. En Henry, hij voelde het ook.' Hij knikt. 'Je bent iemand met grote wilskracht.'

Geestelijken kunnen dit: zich uitspreken over je persoon. Een oordeel vellen. En dit lijkt gunstig, al heeft de doctor hem, als een waarzegger, niets verteld wat hij niet al wist. 'Kom,' zegt Cranmer, 'je jongens zullen zich ongerust maken over je.'

Rafe, Gregory, Richard, ze drommen om hem heen: Wat was er? 'De koning had gedroomd.'

'Gedroomd?' Rafe is geschokt. 'Hij heeft ons uit ons bed gehaald vanwege een droom?'

'Geloof me,' zegt Brereton, 'hij haalt ons eruit voor minder.'

'Doctor Cranmer en ik zijn het erover eens dat de dromen van een koning niet zijn als die van gewone mensen.'

Gregory vraagt: 'Was het een nachtmerrie?'

'Aanvankelijk wel. Dat dacht hij, tenminste. Nu niet meer.'

Ze kijken hem niet-begrijpend aan, behalve Gregory, die het wel begrijpt. 'Toen ik klein was, droomde ik van demonen. Ik dacht dat ze onder mijn bed zaten, maar u zei: Dat kan helemaal niet, aan onze kant van de rivier heb je geen demonen, de wachters laten ze niet over London Bridge.'

'Dus nu ben je als de dood,' zegt Richard, 'als je de brug over gaat naar Southwark?'

Gregory zegt: 'Southwark? Wat is dat?'

'Weten jullie wel,' zegt Rafe schoolmeesterachtig, 'dat er momenten zijn dat ik iets in Gregory zie vonken? Niet vlammen, dat niet. Vonken.'

'Dat jij iets over vonken durft te zeggen! Met een baard als de jouwe.'

'O, is dat een baard?' zegt Richard. 'Die paar rossige sprieten? Ik dacht dat het gewoon slordigheid was van de barbier.'

Ze nemen elkaar in een wurggreep, dol van opluchting. Gregory zegt:

'We dachten dat de koning hem in een kerker had laten opsluiten.'

Cranmer knikt, toegeeflijk, geamuseerd. 'Je kinderen houden van je.'

'We kunnen niet zonder de grote baas,' zegt Richard. Het duurt nog vele uren voordat de zon opkomt. Het is net als de lichtloze ochtend waarop de kardinaal is gestorven. De geur van sneeuw hangt in de lucht.

'Ik vermoed dat hij ons weer zal willen spreken,' zegt Cranmer. 'Wanneer hij heeft nagedacht over hetgeen je tegen hem hebt gezegd en ... zullen we zeggen: de logische gang van zijn gedachten heeft gevolgd?'

'Toch kan ik beter teruggaan naar de stad en mijn gezicht laten zien.' Me omkleden, denkt hij, en afwachten wat er gebeurt. En tegen Brereton: 'Je weet waar je me kunt vinden. William.'

Een knikje, en hij vertrekt. 'Doctor Cranmer, zeg lady Anne dat we vannacht goed werk voor haar hebben verricht.' Hij slaat zijn arm om de schouders van zijn zoon, fluistert: 'Gregory, die verhalen over Merlijn die jij leest... we gaan er nog een paar schrijven.'

'O,' zegt Gregory, 'die heb ik niet uitgelezen. De zon begon te schijnen.'

Later die dag gaat hij opnieuw een gelambriseerd vertrek in Greenwich binnen. Het is de laatste dag van 1530. Hij trekt zijn handschoenen uit, zacht geitenleer, geparfumeerd met amber. De vingers van zijn rechterhand tasten naar de turkooizen ring, draaien die recht.

'De raad zit klaar,' zegt de koning. Hij lacht, alsof hij een persoonlijke overwinning heeft behaald. 'Ga erbij zitten. Zij zullen je de eed afnemen.'

Doctor Cranmer staat naast de koning, heel bleek, heel stil. De doctor knikt hem toe, en dan trekt er, volkomen onverwacht, een stralende glimlach over zijn gezicht, die de hele middag doet opklaren. Er hangt een sfeer van improvisatie over het volgende uur. De koning wil niet wachten, en het gaat erom welke raadslieden op zo'n korte termijn kunnen worden opgetrommeld. De hertogen bevinden zich in eigen landstreek, waar ze hun kersthof houden. De oude Warham, aartsbisschop van Canterbury, is aanwezig. Het is vijftien jaar geleden dat Wolsey hem uit zijn kanselierspost heeft geschopt, of, zoals de kardinaal het altijd stelde: hem heeft verlost van zijn wereldlijke taken en hem zodoende in de gelegenheid heeft gesteld om in zijn laatste jaren een leven van religieuze contemplatie te omarmen. 'Zo zo, Cromwell,' zegt hij. 'Jij raadslid! Waar moet dat heen!' Zijn gezicht is gerimpeld, zijn ogen zijn de ogen van dode vissen. Zijn handen beven licht wanneer hij de bijbel naar voren houdt. Thomas Boleyn is erbij, graaf van Wiltshire, signetmeester. De kanselier is er; waarom kan More zich nu nooit fatsoenlijk laten scheren? denkt hij geïrriteerd. Kan hij er geen tijd voor maken, zijn sessie zelfkastijding bekorten? Wanneer More in het licht komt, ziet hij dat hij er nog havelozer uitziet dan

gewoonlijk, zijn gezicht vaal, met paarse vlekken onder zijn ogen. 'Wat is er met jou gebeurd?'

'Je hebt het nog niet gehoord. Mijn vader is overleden.'

'Die goede oude man,' zegt hij. 'We zullen zijn wijze raad missen in de juristiek.'

En zijn vervelende verhalen. Maar niet heus.

'Hij stierf in mijn armen.' More begint te huilen, of liever gezegd, hijzelf lijkt kleiner te worden terwijl zijn hele lichaam tranen lekt. Hij zegt: Hij was het licht van mijn leven, mijn vader. Wij zijn zulke grote mannen niet, we zijn slechts een schaduw van wat zij waren. Vraag je mensen op Austin Friars om voor hem te bidden. 'Het is raar, Thomas, maar sinds hij dood is, voel ik mijn leeftijd. Alsof ik tot voor een paar dagen nog maar een jongen was. En nu heeft God met zijn vingers geknipt, en ik merk dat mijn beste jaren achter me liggen.'

'Weet je, nadat Elizabeth was gestorven, mijn vrouw ...' En vervolgens, wil hij zeggen, mijn dochters, mijn zus, nadat mijn huishouden was gedecimeerd, met mijn mensen voortdurend in het zwart, en nu ook mijn kardinaal nog verloren ... Maar hij weigert toe te geven, al is het maar voor even, dat verdriet zijn wilskracht heeft ondermijnd. Je kunt geen nieuwe vader krijgen, maar dat zou hij ook beslist niet willen; en wat echtgenotes betreft, bij Thomas More krijg je er twee voor de prijs van één. 'Je gelooft het nu niet, maar het gevoel komt terug. Voor de wereld en voor alles wat jou erin te doen staat.'

'Jij hebt je verliezen gekend, ik weet het. Ach, ach.' De kanselier snuft, hij zucht, hij schudt het hoofd. 'Laten we deze noodzakelijkheid afhandelen.'

More is degene die hem de eed begint af te nemen. Hij zweert van betrouwbaar advies te dienen, duidelijk en onpartijdig te zijn in zijn uitspraken, terughoudend in zijn manier van doen, loyaal in zijn leenmanstrouw. Hij is net bij 'raad wijs en discreet', wanneer de deur opengaat en Gardiner naar binnen duikt als een kraai die een dood schaap in zicht heeft gekregen. 'Ik denk niet dat dit doorgang kan vinden zonder de hofsecretaris,' zegt hij, en Warham zegt op milde toon: Bij het heilig kruis, moeten we hem van voren af aan beëdigen?

Thomas Boleyn strijkt langs zijn baard. Zijn blik is op de ring van de kardinaal gevallen, en zijn gezichtsuitdrukking is van geschokt overgegaan in slechts sardonisch. 'Als wij de procedure niet kennen,'

zegt hij, 'dan weet ik zeker dat Thomas Cromwell hem wel ergens op schrift heeft. Geef hem een jaar of twee, en we zijn allemaal overbodig.'

'Dat maak ik vast niet meer mee,' zegt Warham. 'Kanselier, zullen we verdergaan? O, arme man! Weer aan het huilen. Ik leef oprecht met u mee, maar de dood bezoekt ons allen.'

Goeie god, denkt hij, als dat het beste is watje van de

aartsbisschop van Canterbury kunt verwachten, zou ik dat baantje nog aankunnen. Hij zweert 's konings gezag hoog te houden. Zijn waardigheid, zijn rechtsmacht. Hij zweert zijn erfgenamen en wettige opvolgers hoog te houden, en hij denkt aan Richmond het bastaardkind en aan Mary de pratende garnaal, en aan de hertog van Norfolk die zijn duimnagel aan het gezelschap toont. 'Zo, dat is gebeurd,' zegt de aartsbisschop.

'En ik zeg er amen op, want wat voor keus hebben we helemaal? Nemen we een glaasje warme wijn? Deze kou trekt in je botten.'

Thomas More zegt: 'Nu je lid bent van de raad, hoop ik dat je de koning zult zeggen wat hij zou moeten doen, niet alleen wat hij kan doen. Als de leeuw zijn eigen kracht kende, was hij moeilijk te rege-ren.'

Buiten sneeuwt het. Donkere vlokken vallen in het water van de Theems. Engeland strekt zich in de verte voor hem uit, lage rode zon over velden van sneeuw.

Hij denkt terug aan de dag dat York Place werd ontruimd. George Cavendish en hij hadden erbij gestaan terwijl de kisten werden geopend en de misgewaden van de kardinaal eruit werden gehaald. De koormantels waren met goud-en zilverdraad geborduurd in patronen van gouden sterren, vogels, vissen, herten, leeuwen, engelen, bloemen en vuurraderen. Nadat die weer waren ingepakt en in hun reiskisten waren genageld, neusden de mannen van de koning in de kisten met alben en superplies, stuk voor stuk door de hand van de meester in fijne plooien opgevouwen. Ze gingen van hand tot hand, gewichtloos als slapende engelen, ingehouden glanzend in het licht. Schud er eentje uit, zei iemand. Laat eens zien wat voor kwaliteit het is. Vingers trokken aan de linnen banden; Hier, laat mij maar, zei George Cavendish. Bevrijd bolde de stof op tegen de lucht, verblindend wit, ragfijn als de vleugel van een mot. Toen de deksels van de kisten met liturgische gewaden werden gelicht, steeg de lucht van ceder en kruiden op, zwaarmoedig, afstandelijk, droog als de woestijn. Maar de zwevende engelen waren in lavendel verpakt geweest, en terwijl de Londense regen tegen de ruiten sloeg, werd de grauwe middag overspoeld door de geur van de zomer.

Deel 4

I - Trek je gezicht in de plooi

1531

.

Of het nu door pijn is of angst of door een mankement van de natuur; of misschien door de zomerhitte of het ver dragende geluid van jachthoorns of het dwarrelen van schitterende stofdeeltjes in lege kamers; of dat het nu komt doordat het kind aan slaap heeft ingeboet terwijl haar vaders decamperende huishouden om haar heen werd ingepakt; om het even waarom, ze lijkt ineengekrompen, en haar ogen hebben de kleur van slootwater. Eén keer, terwijl hij de Latijnse plichtplegingen ter inleiding afdraait, ziet hij dat haar greep op de rugleuning van haar moeders stoel zich verstevigt. 'Mevrouw, uw dochter zou moeten zitten.' Voor het geval er een machtsstrijd volgt, pakt hij een kruk en zet die met een besliste bonk naast Katherines rokken neer. De koningin leunt achterover, stijfjes in haar met baleinen versterkte lijfje, om iets tegen haar dochter te fluisteren. De dames van Italië, op het oog zo zorgeloos, droegen ijzeren constructies onder hun zijdegoed. Het vergde eindeloos geduld, en niet alleen in onderhandelen, om hen uit de kleren te krijgen. Mary buigt haar hoofd om iets terug te fluisteren; ze laat in het Castiliaans doorschemeren dat het haar vrouwelijke maandstonde is. Twee paar ogen richten zich op naar de zijne. De blik van het meisje is troebel; ze ziet hem als een schaduwmassa, veronderstelt hij, in een ruimte die overloopt van pijn. Sta rechtop, mompelt Katherine, als een prinses van Engeland. Steun zoekend tegen de rugleuning haalt Mary diep adem. Ze keert hem haar alledaagse, geknepen gezichtje toe: hard als Norfolks duimnagel.

Het is vroeg in de middag, en erg warm. De zon werpt schuivende vlakken lila en goud op de muur. De verdorde landerijen van Windsor liggen uitgespreid onder hen. De Theems kruipt terug van zijn oevers.

De koningin spreekt in het Engels. 'Weet je wie dit is? Dit is meester Cromwell. Die nu alle wetten schrijft.'

Ongerieflijk klemgezet tussen talen, zegt hij: 'Mevrouw, wilt u verdergaan in het Engels of in het Latijn?'

'Uw kardinaal zou diezelfde vraag stellen. Alsof ik hier een vreemdelinge ben. Ik zeg u, net als ik tegen hem heb gezegd, dat ik voor het eerst werd aangesproken als "prinses van Wales" toen ik drie was. Ik was bijna zestien toen ik hierheen kwam om met mijnheer Arthur te trouwen. Ik was maagd en zeventien toen hij stierf. Ik was drieëntwintig toen ik koningin

van Engeland werd, en om elke twijfel uit te bannen zal ik eraan toevoegen dat ik nu vijfenveertig ben, nog altijd koningin en zo langzamerhand min of meer Engels, veronderstel ik. Maar ik zal niet alles wat ik tegen de kardinaal heb gezegd, herhalen. Ik stel me zo voor dat hij u notities van een en ander heeft doen toe-komen.'

Hij heeft het gevoel dat hij zou moeten buigen. De koningin zegt:

'Sinds het begin van het jaar heeft men bepaalde wetsvoorstellen voor het parlement gebracht. Tot voor kort lagen de talenten van meester Cromwell bij de woeker, maar nu merkt hij dat ze zich uitstrekken tot de wetgeving: als je een nieuwe wet wilt, hoefje het hem maar te vragen. Ik hoor dat u de concepten 's avonds meeneemt naar uw huis in ... Waar staat dit huis?' Ze laat het klinken als 'dit varkenskot'.

'Deze wetten worden uitgevaardigd tegen de Kerk,' zegt Mary. 'Het verbaast me dat onze heren dit toestaan.'

'Je weet,' zegt de koningin, 'dat de kardinaal van York er onder de wet van praemunire van werd beschuldigd dat hij zich de rechtsbevoegdheid toe-eigende van mijnheer je vader als heerser van Engeland. Nu verklaren meester Cromwell en zijn kornuiten dat de hele clerus medeplichtig is aan dit misdrijf, en verzoeken hun een boete te betalen van meer dan honderdduizend pond.'

'Geen boete. Wij noemen het een bede.'

'Ik noem het afpersing.' Ze wendt zich tot haar dochter. 'Als je je afvraagt waarom de Kerk niet wordt verdedigd, kan ik je alleen maar vertellen dat er in dit land edelen zijn' - Suffolk, bedoelt ze, Norfolk - 'die men heeft horen zeggen dat zij de macht van de Kerk zullen breken, dat zij nooit meer zullen lijden - ze gebruiken dit woord - dat een man van de Kerk zo groot groeit als wijlen onze legaat. Dat we geen tweede Wolsey nodig hebben, daar ben ik het mee eens. Ik ben het niet eens met de aanval op de bisschoppen. Voor mij was Wolsey een vijand. Dat verandert niets aan mijn gevoelens voor onze Heilige Moederkerk.'

Voor mij was Wolsey een vader en een vriend, denkt hij. Dat verandert niets aan mijn gevoelens voor onze Heilige Moederkerk.

'U en spreker Audley, jullie steken bij kaarslicht de hoofden bijeen.'

De koningin noemt de naam van de spreker van het Lagerhuis alsof ze 'je koksmaatje' zegt. 'En bij het aanbreken van de dag zetten jullie de koning ertoe aan zichzelf uit te roepen tot hoofd van de Kerk in Engeland.'

'Terwijl de paus het hoofd van de Kerk overal is,' zegt het kind, 'en de wettigheid van elke regering voortvloeit uit de troon van de heilige Petrus. Uit geen andere bron.'

'Lady Mary,' zegt hij, 'wilt u niet plaatsnemen?' Net op het

moment dat ze door haar knieën zakt, vangt hij haar op, en hij zet haar zachtjes op de kruk. 'Het is de hitte maar,' zegt hij, zodat ze zich niet zal generen. Ze slaat haar ogen naar hem op, zwak en grijs, met een blik van ondubbelzinnige dankbaarheid, en zodra ze zit, wordt de blik vervangen door een uitdrukking zo onbewogen als de muur van een stad onder beleg.

'U zegt "aanzetten",' zegt hij tegen Katherine. 'Maar Uwe Hoogheid weet beter dan wie ook dat de koning zich niet laat aanzetten.'

'Maar hij kan wel worden verleid.' Ze keert zich tot Mary, die haar armen over haar buik heeft gelegd. 'Zo wordt je vader de koning tot hoofd van de Kerk benoemd, en om het geweten van de bisschoppen te sussen, heeft men er een formule aan toegevoegd: "voor zover de macht van Christus toestaat'?

'Wat houdt dat in?' vraagt Mary. 'Het betekent niets.'

'Uwe Hoogheid, het betekent alles.'

'Ja. Het is bijzonder slim.'

'Ik smeek u om het als volgt te zien: dat de koning slechts een praktijk heeft uitgeschreven die voorheen al gold, een praktijk die hem door eeuwenoude precedenten...'

'... die de afgelopen maanden zijn verzonnen ..."

'... rechtens toekomt.'

Onder de onhandige tudorkap is Mary's voorhoofd vochtig van het zweet. Ze zegt: 'Wat geschreven wordt, kan toch herschreven worden?'

'Zeker,' zegt haar moeder. 'En herschreven ten gunste van de Kerk... maar alleen als ik toegeef aan hun wensen en mijn status als koningin en echtgenote opgeef.'

De prinses heeft gelijk, denkt hij. Er is onderhandelingsruimte.

'Niets van dit alles is onherroepelijk.'

'Nee, u wacht af wat ik mee zal brengen naar de onderhandelingstafel.' Katherine houdt haar handen voor hem op - kleine, mollige, opgezwollen handjes - om te laten zien dat ze leeg zijn. 'Alleen bisschop Fisher verdedigt mij. Alleen hij is standvastig gebleven. Alleen hij is in staat om de waarheid te vertellen: dat het Lagerhuis een huis vol heidenen is.' Ze zucht. Haar handen vallen machteloos in haar schoot. 'En onder welke druk is mijn echtgenoot nu zonder afscheid vertrokken? Dat heeft hij niet eerder gedaan. Nog nooit.'

'Hij wil een poosje rondom Chertsey jagen.'

'Met die vrouw,' zegt Mary. 'Dat mens.'

'Dan rijdt hij over Guildford naar lord Sandys; hij wil diens nieuwe galerij op de Vyne zien.' Zijn toon is ontspannen, kalmerend, als die van de kardinaal; misschien te veel als die van de kardinaal? 'Daarvandaan gaat hij, afhankelijk van het weer en het wild, naar William Paulet op Basing.'

'En wanneer volg ik hem?'

'Hij komt over veertien dagen terug, met Gods zegen.'

'Veertien dagen,' zegt Mary, 'alleen met haar.'

'Voordien gaat u naar een ander paleis; hij heeft het More in Hertfordshire gekozen, dat van alle gemakken voorzien is, zoals u weet.'

'Aangezien het de kardinaal heeft toebehoord,' zegt Mary, 'is het er waarschijnlijk mee overstelpt.'

Mijn eigen dochters hadden nooit zo gesproken, denkt hij. 'Hoogheid,' zegt hij, 'wilt u, omwille van de naastenliefde, ophouden met kwaad te spreken van een man die u nooit een haar op uw hoofd heeft gekrenkt?'

Mary kleurt dieproze van haar hals tot haar haarlijn. 'Ik wilde niet tekortschieten in naastenliefde.'

'Wijlen de kardinaal is uw peetvader. U bent hem uw gebeden verplicht.'

Haar blik flitst naar hem op; ze ziet er overdonderd uit. 'Ik bid om zijn tijd in het vagevuur te bekor...'

Katherine valt haar in de rede. 'Stuur een kist naar Hertfordshire. Stuur een pakketje. Niet mij.'

'U hebt daar de beschikking over uw hele hofhouding. Het huishouden is gereed voor tweehonderd man.'

'Ik zal de koning schrijven. U kunt de brief bezorgen. Mijn plaats is aan zijn zijde.'

'Mijn advies,' zegt hij, 'is dat u dit voorzichtig benadert. Anders bestaat de kans dat hij u ...' Hij wijst op de prinses. Zijn handen komen bijeen, gaan uit elkaar. Van elkaar scheidt.

Het meisje bijt pijn weg. Haar moeder bijt verdriet en woede weg, walging en angst. 'Ik verwachtte dit al,' zegt ze. 'Maar ik had niet verwacht dat hij een man als u zou sturen om het me te vertellen.' Hij fronst zijn voorhoofd: denkt ze dat het uit Norfolks mond beter had geklonken? 'Men zegt dat u het vak van smid hebt uitgeoefend, klopt dat?'

En dan is de volgende vraag: paarden beslaan?

'Mijn vader oefende dat vak uit.'

'Ik begin hoogte van u te krijgen.' Ze knikt. 'De smid smeedt zijn eigen gereedschap.'

Anderhalve kilometer krijtmuur, een spiegel voor het felle licht, bestookt hem met witte hitte. In de schaduw van een boog stoeien en steggelen Gregory en Rafe, die elkaar de culinaire beledigingen naar het hoofd slingeren die hij hun heeft geleerd: Mijnheer, u bent een vette Vlaming en smeert nog boter op uw brood. Mijnheer, u bent een paapse pauper, mogen uw nakomelingen slakken eten. Meester Wriothesley staat hen leunend in de zon met een lome glimlach te bekijken; vlinders omkransen zijn hoofd.

'O, ben jij het,' zegt hij. Wriothesley kijkt voldaan. 'Je zou zo je portret kunnen laten schilderen, meester Wriothesley. Een azuurblauwe wambuis, en een exact goed geplaatste lichtbundel.'

'Mijnheer? Wat zegt Katherine?'

'Ze zegt dat onze precedenten uit de duim gezogen zijn.'

Rafe: 'Beseft ze dat doctor Cranmer en u er de hele nacht op hebben gezeten?'

'Heel wild!' zegt Gregory. 'Nachtbraken met doctor Cranmer!'

Hij slaat een arm rond Rafes benige schouders en geeft hem een kneepje; het is een bevrijding om weg te zijn bij Katherine, weg bij het meisje, dat ineenkrimpt als een geslagen hond. 'Ooit heb ik met Giovannino ... nou, met een paar jongens die ik kende ...' Hij valt stil: wat is dit? Ik vertel geen verhalen over mezelf.

'Toe ..." zegt meester Wriothesley.

'Nou, we hadden een standbeeld laten maken, een kwezelachtig klein godswezen met vleugels, en we bewerkten het met hamers en kettingen om het antiek te laten lijken. Daarna huurden we een ezelkar, reden ermee naar Rome en verkochten het beeld aan een kardinaal.' Zo verschrikkelijk warm, de dag dat ze in zijn vertrekken werden geleid: heiig, onweer in de verte, en wit stof van bouwwerkzaamheden in de lucht. 'Ik weet nog dat hem de tranen in de ogen stonden toen hij ons betaalde. "Te bedenken dat de blik van keizer Augustus wellicht nog op deze charmante voetjes en deze zoete wieken heeft gerust." Toen de Portinari's naar Florence vertrokken, wankelden ze onder het gewicht van hun geldbuidels.'

'En u?'

'Ik nam mijn aandeel en ben gebleven om de ezels te verkopen.'

Ze gaan heuvelafwaarts door de binnenhoven. Wanneer ze buiten in de zon komen, schermt hij zijn ogen af, alsof hij door de wirwar van zich in de verte uitstrekkende boomtoppen heen wil kijken. 'Ik zei tegen de koningin: Laat Henry in vrede gaan. Anders laat hij de prinses misschien niet met haar mee verhuizen.'

Verbaasd zegt Wriothesley: 'Maar dat is al besloten. Ze moeten uit elkaar. Mary moet naar Richmond.'

Dat wist hij niet. Hij hoopt dat zijn aarzeling niet waarneembaar is.

'Natuurlijk. Maar men had het de koningin niet verteld, en het was de moeite van het proberen toch waard?'

Zie hoe nuttig meester Wriothesley is. Zie hoe hij ons informatie brengt van hofsecretaris Gardiner. Rafe zegt: 'Dat is hard. Om het meisje tegen haar moeder te gebruiken.'

'Hard, ja ... Maar de vraag is: heb je je vorst gekozen? Want zo doe je dat: je kiest hem, en je kent hem voor wat hij is. En dan, zodra je je keus hebt gemaakt, zeg je ja tegen hem: ja, dat is mogelijk, ja, dat kan. Als Henry je niet bevalt, kun je in het buitenland een andere vorst zoeken, maar laat me je dit vertellen: als we in Italië waren, lag Katherine koud in haar graf.'

'Maar u hebt ons verzekerd dat u respect had voor de koningin,' zegt Gregory.

'Dat heb ik ook. En ik zou respect hebben voor haar lijk.'

'U zou toch niet meewerken aan haar dood?'

Hij blijft abrupt staan. Hij pakt zijn zoon bij de arm, draait hem om zodat hij hem kan aankijken. 'Loop dit gesprek nog eens na.' Gregory probeert zich los te trekken. 'Nee, luister, Gregory. Ik zei: je willigt de verzoeken van de koning in. Je maakt de weg vrij voor zijn verlangens. Dat is wat een hoveling doet. En nu moet je dit goed begrijpen: het bestaat niet dat Henry eist dat ik of wie dan ook de koningin kwaad doet. Hij is toch geen monster? Zelfs nu voelt hij nog genegenheid voor haar; hoe kan hij anders? Bovendien heeft hij een ziel, waarvan hij hoopt dat die gered wordt. Dag in, dag uit gaat hij bij een van zijn priesters te biecht. Dacht je dat de keizer die moeite nam, of koning Francois? Henry's hart is een hart vol gevoel, dat verzeker ik je; en Henry's ziel de meest doorvorste van de hele christenheid, dat zweer ik j e.'

Wriothesley zegt: 'Meester Cromwell, hij is uw zoon, geen ambassadeur.'

Hij laat Gregory los. 'Zullen we naar de rivier lopen? Misschien staat daar een zuchtje wind.'

In de Lower Ward roeren zes paar jachthonden zich jankend in de kennels op wielen, die hen naar de andere kant van het land zullen voeren. Ze klauteren over elkaar heen met zwiepende staarten, rusteloos draaiende oren en vinnige happen, en hun gekef en gejank draagt bij aan de bijna paniekerige sfeer die zich meester heeft gemaakt van het kasteel. Het lijkt meer op de evacuatie van een fort dan op het begin van een koninklijke zomertoer. Zwetende dragers hijsen het ameublement van de koning op karren. Twee mannen met een met sierspijkers beslagen kist staan klem in een deuropening. Hij denkt aan zichzelf langs 's heren wegen, een kind onder de blauwe plekken, dat wagens hielp laden om een lift te krijgen. Hij slentert eropaf. 'Hoe komt dit nou, jongens?'

Hij pakt een hoek van de kist en laat hen achteruit de schaduwen in lopen; met een vlotte handbeweging past hij de draaiboek aan; één ogenblik van gehannes en onder een luid 'Daar gaat ie!', alsof ze het zelf hadden bedacht, komen ze in het licht. Straks inladen voor de koningin, zegt hij, voor haar vertrek naar More Manor, het landgoed van de kardinaal, en ze zeggen verrast: Is dat zo, meester? En wat als de koningin niet wil? Dan rollen we haar in een tapijt, zegt hij, en leggen haar op jouw kar. Hij deelt munten uit: Rustig aan, het is te heet om zo hard te werken. Hij slentert terug naar de jongens. Een man leidt paarden aan de hand die klaar zijn om voor de hondenkarren te worden gespannen, en zodra ze hun lucht opsnuiven heffen de honden opgewonden geblaf aan, dat nog steeds hoorbaar is als ze het water op gaan. De rivier is bruin,

traag; op de Eton-oever glijdt een groepje lusteloze zwanen in en uit het riet. Hun boot deint onder hen. Hij zegt:

'Hebben we hier Sion Madoc niet?'

'Vergeet nooit een gezicht, hè?'

'Niet als het lelijk is.'

'Heb je jezelf wel eens bekeken, *back?'* De jollenman heeft een appel zitten eten, met klokhuis en al. Kieskeurig knipt hij met zijn vingers de pitten overboord.

'Hoe is het met je vader?'

'Dood.' Sion spuugt het steekje uit. 'Hier nog iets van jou bij?'

'Ik,' zegt Gregory.

'Die daar is van mij.' Sion knikt naar de andere riem, een slungel van een jongen, die rood wordt en wegkijkt. 'Je vader gooide vroeger de tent dicht met dit weer. Doofde het vuur en ging vissen.'

'Striemde het water met zijn vislijn,' zegt hij, en sloeg de vissen voor pampus. Sprong erin en sleurde ze happend en wel uit het kroos. Met de vingers tussen de kieuwen: "Valt 'r wat te zien, schubbig stuk vreten? Valt 'r wat te zien, hè?"'

"t Was er niet een die in het zonnetje ging zitten genieten,' legde Ma-doc uit. 'Ik zou je verhalen kunnen vertellen over Walter Cromwell.'

Het gezicht van meester Wriothesley is een studie waard. Hij snapt niet hoeveel je van de jollenmannen met hun godslasterlijke, razendsnelle dieventaal kunt opsteken. Op zijn twaalfde beheerste hij hun jargon vloeiend, als zijn moedertaal, en nu stroomt het zijn mond weer in, als iets natuurlijks, iets schunnigs. Hij heeft zich Griekse gemeenplaatsen meester gemaakt, die hij uitwisselt met Thomas Cranmer, met Noem-me-Risley: de eerste woorden, onbevlekt, als kwetsbaar fruit. Maar nooit zal een student Grieks je oren zo laten klapperen als Sion nu doet, met Putneys oordeel over die 'kloteBullins'. Henry mengt zich met de moeder, mijn zegen hebt ie. Hij mengt zich met de zus, waar ben je anders koning voor? Maar ergens moet het stoppen. We zijn geen beesten. Sion noemt Anne een aal, hij noemt haar een glibberige slang zo uit het slijm, en hij herinnert zich hoe de kardinaal haar noemde: mijn listige vijand. Sion zegt: Ze mengt zich met d'r broer. Hij zegt: Wat, met haar broer George?

'ledere broer die ze heeft. Dat soort houdt het in de familie. Ze halen Franse vuiligheid uit, zoals ...'

'Kun je wat zachter doen?' Hij kijkt om zich heen, alsof er spionnen naast de boot zouden zwemmen.

'... en zo rekent ze erop dat ze niet toegeeft aan Henry, want als ze hem zijn gang laat gaan en ze krijgt een jong, dan is het van: Hartstikke bedankt en nou opgesodemieterd, meid - en dus doet ze van: O, Sire, dat zou ik nooit kunnen toestaan - want ze weet dat diezelfde nacht nog d'r broer in d'r zit, d'r de

longen uit d'r lijf likt, en dan gaat hij van: Neem me niet kwalijk, zus, waar zal ik dit enorme pakket laten, en zij zegt: O, maakt u zich daar maar geen zorgen over, mijnheer mijn broer, jas het maar langs de achteruitgang, daar komt het goed te pas.'

Bedankt, zegt hij, ik had geen idee hoe ze te werk gingen. De jongens hebben ongeveer een op de drie woorden begrepen. Sion krijgt een fooi. Het is heel wat waard, deze hernieuwde kennismaking met Putneys verbeeldingskracht. Sions gekweel zal hij koesteren: een wereld van verschil met de echte Anne. Later, thuis, vraagt Gregory: 'Horen mensen zo te spreken? En er-voor betaald te worden?'

'Hij vertelde hoe hij erover dacht.' Hij schokschoudert. 'En als je wilt weten wat er in de gedachten van de mensen leeft...'

'Noem-me-Risley is bang voor u. Hij zegt dat u op de terugweg van Chelsea, toen met de hofsecretaris, hebt gedreigd om hem uit zijn eigen sloep te gooien en te verdrinken.'

Dat is niet precies zoals hij zich het gesprek herinnert.

'En denkt Noem-me dat ik dat ook echt zou doen?'

'Ja. Hij denkt dat u tot alles in staat bent.'

Met Nieuwjaar heeft hij Anne zilveren vorkjes met kristallen heften cadeau gedaan. Hij hoopt dat ze ze zal gebruiken om mee te eten, niet om er mensen mee te prikken.

'Uit Venetië!' Ze is er blij mee. Ze houdt ze op, zodat de heften het licht vangen en het in duizend stukken breken.

Hij heeft nog een cadeau bij zich, dat ze door moet geven. Het is in een lap hemelsblauwe zijde gewikkeld. 'Voor dat meisje dat altijd huilt.'

Annes mond valt een stukje open. 'Weet je het dan nog niet?' Haar ogen lopen over van zwart vermaak. 'Kom, dan fluister ik het in je oor.'

Haar wang strijkt tegen de zijne. Haar huid is licht geparfumeerd: amber, rozen. 'Sir John Seymour? Die lieve sir John? Die oude sir John, zoals de mensen hem noemen?' Sir John is waarschijnlijk niet meer dan een jaar of tien ouder dan hijzelf, maar beminnelijkheid kan verouderend werken. Met zijn zoons Edward en Tom als de jonge garde aan het hof wekt hij wel de indruk gepensioneerd te zijn. 'Nu weten we waarom we hem nooit zien,' mompelt Anne. 'Nu weten we wat hij daar op het platteland uitvoert.'

'Jagen, meende ik.'

'Ja, en hij heeft Catherine Fillol gestrikt, Edwards vrouw. Ze werden op heterdaad betrapt, maar ik kom er maar niet achter waar: in haar bed of het zijne, in een bloemenwei of in een hooimijt... Ja, dat zal zeker kil zijn, maar ze hielden elkaar warm. En nu heeft sir John het allemaal opgebiecht, van man tot man, zijn zoon recht in het gezicht verteld dat hij haar elke week sinds de bruiloft heeft gehad, dus dat is ongeveer twee

jaar en zeg zes maanden, dus ..."

'Je zou het kunnen afronden op honderdtwintig keer, ervan uitgaande dat ze zich tijdens de hoogfeesten onthouden ..."

'Overspel wordt niet onderbroken vanwege de vasten.'

'O, dat dacht ik.'

'Ze heeft twee kinderen gekregen; trek wat tijd uit voor haar kraambed ... En het zijn jongens, weet je. Dus Edward is ..." Hij stelt zich Edward voor, onder deze omstandigheden. Met zijn zuivere haviksprofiel. 'Hij schrapt ze uit de familie. Ze komen te boek als bastaards. En zij, Catherine Fillol, zij wordt in het klooster opgesloten. Ik denk dat hij haar beter in een kooi kan zetten! Hij heeft een verzoek om nietigverklaring ingediend. En wat die lieve sir John betreft, die zien we voorlopig niet aan het hof, denk ik.'

'Waarom fluisteren we? Ik moet wel de laatste in Londen zijn die ervan hoort.'

'De koning weet het nog niet. En je weet hoezeer hij op fatsoen gesteld is. Als er dus iemand tegen hem over begint te grappen, laat dat dan niet jij of ik zijn.'

'En de dochter? Jane, toch?'

Anne gniffelt. 'Melkmuil? Afgedropen naar Wiltshire. Het beste wat ze kan doen is haar schoonzus het klooster in volgen. Haar zus Lizzie heeft een goed huwelijk gesloten, maar niemand wil Melkmuil hebben, en nu al helemaal niet meer.' Haar blik valt op zijn cadeau. Plotseling bezorgd, jaloers, zegt ze: 'Wat zit erin?'

'Alleen maar een boek met borduurpatronen.'

'Zolang het maar niets is wat haar verstand te zeer belast. Waarom zou je haar een cadeau sturen?'

'Ik heb medelijden met haar.' En nu des te meer, natuurlijk.

'O. Je mag haar toch niet, hè?' Het juiste antwoord is: Nee, mylady Anne, ik mag alleen jou. 'Want is het wel netjes dat je haar een cadeau stuurt?'

'Het is niet alsof het de verhalen van Boccaccio zijn.'

Ze lacht. 'Ze zouden Boccaccio nog wat kunnen leren, die zondaars op Wolf Hall.'

Thomas Hitton, priester, werd verbrand toen februari op zijn einde liep; opgepakt door Fisher, bisschop van Rochester, wegens het smokkelen van Tyndales bijbel. Niet lang daarna stortte een tiental van zijn gasten in, nadat zij van de karige bisschoppelijke dis waren opgestaan; brakend, stuiptrekkend van pijn, werden ze lijkbleek en vrijwel zonder polsslag naar hun bed afgeserveerd en overgeleverd aan de goede zorgen van de artsen. Dokter Butts zei dat het de soep was geweest; uit de getuigenverklaringen van de tafelbedienden bleek dat het enige gerecht waarvan ze allemaal hadden gegeten.

Er zijn vergiften die de natuur zelf brouwt, en hij zou de keukens hebben bezocht en een schuimspaan door de soepketel hebben gehaald alvorens de kok van de bisschop op

de pijnbank te leggen. Maar verder twijfelt niemand eraan dat er een misdaad is gepleegd. Inmiddels geeft de kok toe een wit poeder bij de soep te hebben gedaan, dat iemand hem had gegeven. Wie? Gewoon iemand. Een vreemdeling die had gezegd dat het een goeie grap zou zijn om Fisher en zijn gasten een purgeermiddel toe te dienen.

De koning is buiten zichzelf van razernij en angst. Hij geeft ketters de schuld. Dokter Butts zegt, hoofdschuddend, frunnikend aan zijn onderlip, dat Henry gif meer vreest dan de hel.

Wie doet er nu vergif in het maal van een bisschop omdat een vreemdeling zegt dat het een goeie grap zou zijn? De kok weigert meer te zeggen, of misschien is hij het stadium van praten voorbij. Dan heeft de ondervraging niets opgeleverd, zegt hij tegen Butts. Ik vraag me af hoe dat komt. De arts, een waarheidslievend man, lacht wrang en zegt: 'Als ze de man aan het praten hadden willen krijgen, hadden ze Thomas More erbij moeten roepen.'

Men zegt dat de kanselier een meester is geworden in de dubbele kunst van het oprekken en inkrimpen van de dienaren van God. Wanneer er ketters worden opgepakt, woont hij in de Tower de folteringen bij. Er zijn meldingen dat hij in zijn poorthuis in Chelsea verdachten in het blok houdt, terwijl hij preken tegen hen afsteekt en hun het vuur aan de schenen legt: de naam van je boekdrukker, de naam van de kapitein die deze boeken heeft meegebracht naar Engeland. Ze zeggen dat hij de zweep gebruikt, de kluisters en het martelwerktuig dat ze Skeffingtons Dochter noemen. Het is een draagbare constructie waarin je iemand opvouwt, met de knieën tegen de borst en een ijzeren band achter de rug langs; door middel van een schroef wordt de band aangetrokken tot de ribben breken. Het vergt kundigheid om te voorkomen dat de man stikt; want als hij dat doet, gaat alles wat hij weet verloren.

Gedurende de daaropvolgende week gaan twee van de tafelaars dood; Fisher zelf herstelt. Het is mogelijk dat de kok wel degelijk heeft gepraat, denkt hij, maar dat zijn woorden niet bestemd waren voor de doorsnee onderdaan.

Hij gaat naar Anne. Als een doorn tussen twee rozen zit ze bij haar nicht Mary Shelton en de echtgenote van haar broer, Jane, lady Rochford. 'Mylady, wist u dat de koning een nieuwe dood heeft bedacht voor Fishers kok? Hij zal levend worden gekookt.'

Mary Shelton hapt even naar adem en bloost alsof een aanbidder haar heeft geknepen. *'Vere dignum et justum est, aequum et salutare',* teemt Jane Rochford. Ze vertaalt voor Mary: 'Adequaat.'

Annes gezicht is uitdrukkingsloos. Zelfs een man zo geletterd als hij kan er niets leesbaars in vinden. 'Hoe pakken ze dat aan?'

'Ik heb niet naar de techniek gevraagd. Wilt u dat ik ernaar informeer? Maar ik verwacht dat hij aan kettingen zal worden opgehesen, zodat de menigte kan zien hoe zijn huid loslaat terwijl hij krijst.'

Eerlijk is eerlijk, als je tegen Anne zei: Je zult gekookt worden, zou ze waarschijnlijk haar schouders ophalen: *eest la vie.* Fisher houdt nog een maand het bed. Als hij weer op is, ziet hij eruit als een wandelend lijk. De tussenkomst van engelen en heiligen was niet toereikend om zijn zere binnenste te helen en het vlees op zijn botten terug te plaatsen.

Dit zijn tijden van Tyndales brute waarheid. Heiligen zijn je vrienden niet en ze zullen je niet beschermen. Ze kunnen je geen verlossing brengen. Je kunt je niet met gebeden en kaarsen van hun diensten verzekeren, zoals je hulp zou inhuren bij de oogst. Het offer van Christus werd op de Calvarieberg gebracht, het wordt niet in de mis gebracht. Priesters kunnen je niet naar de hemel helpen; je hebt geen priester nodig om tussen jou en je god te staan. Geen verdienste van jou kan je redden, alleen de verdiensten van de levende Christus. Maart: Lucy Petyt, wier man meesterkramer is en lid van het Lagerhuis, bezoekt hem op Austin Friars. Ze draagt zwart lamsbont - import, zo te zien - en een ingetogen grijskamgaren japon. Alice neemt haar handschoenen aan en voelt met een stiekeme vinger naar de kwaliteit van de zijden voering. Hij komt achter zijn bureau vandaan en pakt haar handen, voert haar mee naar het haardvuur en geeft haar een kom warme, gekruide wijn. Haar handen beven rond de kom en ze zegt: 'Ik wilde dat John dit had. Deze wijn. Dit haardvuur.'

Het sneeuwde bij dageraad, de dag van de inval op Lion's Quay, maar algauw brak er een winterse zon door, die de vensters afstroopte en in de gelambriseerde vertrekken van de stadspanden een scherp reliëf aanbracht, afgronden van schaduw en koude hoogvlakten van licht. 'Dat kan ik maar niet uit mijn hoofd zetten,' zegt Lucy, 'die kou.' En More zelf, zijn gezicht warm ingepakt in bont, voor de deur met zijn dienders, klaar om het pakhuis en hun privévertrekken te doorzoeken. 'Ik was er het eerst,' zegt ze, 'en ik hield hem aan de praat. Ik riep naar boven: Schat, de kanselier is er voor parlementszaken.' De wijn stroomt naar haar gezicht, maakt haar tong los. 'Ik bleef maar vragen: Hebt u al ontbeten, mijnheer, kan ik u iets aanbieden? En de bedienden liepen hem constant voor de voeten' - haar stem schiet uit in een vreugdeloos lachje - 'en al die tijd propte John als een bezetene zijn papieren achter een paneel...'

'Je hebt het knap gedaan, Lucy.'

'Toen ze naar boven gingen, was John klaar voor hem - O, mijnheer de kanselier, welkom in mijn nederige woning - maar de arme, ongelukkige man, hij had zijn Testament onder

zijn bureau gegooid, het trok mijn oog meteen, dat hun ogen de mijne niet volgden, is een wonder.'

Een uur lang zoeken leverde niets op. Weet je echt zeker, John, zei de kanselier, dat je niet een van die nieuwe boeken hebt? Want mij was verteld dat je er wel had. (En Tyndale lag daar maar, als een gifvlek op de tegels.) Ik weet niet wie u zoiets op de mouw heeft kunnen spelden, zei John Petyt. Ik was trots op hem, zei Lucy, die haar kom ophoudt voor nog wat wijn, ik was trots dat hij weerwoord gaf. More zei: Het is waar dat ik vandaag niets heb aangetroffen, maar je moet met deze mannen mee. Heer luitenant, voert u hem weg?

John Petyt is geen jonge man. Op Mores aanwijzingen slaapt hij op een stromatras op de stenen ondergrond. Bezoekers zijn enkel toegelaten om naderhand verslag uit te kunnen brengen aan zijn buren over hoe slecht hij eruitziet. 'We hebben eten en warme kleren gestuurd,' zegt Lucy, 'maar die zijn op bevel van de kanselier geweigerd.'

'Er bestaan omkooptarieven. Je betaalt de bewakers. Heb je geld nodig?'

'Als ik dat nodig heb, kom ik naar jou.' Ze zet de kom op zijn bureau.

'Hij kan ons niet allemaal opsluiten.'

'Hij heeft gevangenissen genoeg.'

'Wel voor lichamen. Maar wat zijn lichamen? Hij kan onze bezittingen afpakken, maar God staat ons bij. Hij kan de boekwinkels sluiten, maar er zullen altijd boeken zijn. Zij hebben hun oude beenderen, hun glazen heiligen in de ramen, hun kaarsen en altaren, maar God heeft ons de drukpers gegeven.' Haar wangen gloeien. Ze kijkt neer op de tekeningen op zijn bureau. 'Wat zijn dit, meester Cromwell?'

'De plannen voor mijn tuin. Ik hoop een paar van de huizen hierachter te kopen; ik heb het land nodig.'

Ze glimlacht. 'Een tuin ... Het eerste prettige nieuws dat ik in tijden hoor.'

'Ik hoop dat jij en John ervan komen genieten.'

'En dit... Ga je een tennisbaan aanleggen?'

'Als ik de grond ervoor krijg. En hier, zie je, hier wil ik een boomgaard planten.'

Er wellen tranen op in haar ogen. 'Praat met de koning. We rekenen op je.'

Hij hoort voetstappen: die van Johane. Lucy's hand vliegt naar haar mond. 'God vergeve me ... Even hield ik u voor uw zus.'

'Die vergissing wordt wel vaker gemaakt,' zegt Johane. 'Soms meer dan eens. Mevrouw Petyt, het spijt me verschrikkelijk om te horen dat uw man vastzit in de Tower. Maar u hebt het over uzelf afgeroepen. Jullie stonden vooraan om lasterpraat over wijlen de kardinaal rond te strooien. Ik kan me voorstellen dat u nu zou willen dat hij terug was.'

Zonder nog iets te zeggen, maar met een lange blik over haar schouder, gaat Lucy de kamer uit. Buiten hoort hij Mercy haar begroeten; van haar kan ze meer zusterlijkheid verwachten. Johane gaat naar de haard en warmt haar handen. 'Wat denkt ze dat jij voor haar kunt doen?'

'Naar de koning stappen. Of naar lady Anne.'

'En ga je dat ook doen? Niet doen,' zegt ze, 'doe het niet.' Ze boent een traan weg met haar knokkel; Lucy heeft haar van streek gemaakt.

'More zal hem heus niet radbraken. Dat raakt bekend, en de stad zou het niet toelaten. Maar misschien sterft hij toch wel.' Ze werpt hem een blik toe. 'Ze is al oud, weet je, Lucy Petyt. Ze zou geen grijs mogen dragen. Heb je gezien hoe ingevallen haar wangen zijn? Ze zal geen kinderen meer krijgen.'

'Het is me duidelijk,' zegt hij.

Haar vuist balt zich tegen haar rok. 'Maar stel dat hij het wel doet?

Stel dat hij hem radbraakt? En hij noemt namen?'

'Wat maakt het uit?' Hij wendt zich af. 'De mijne kent hij toch al.'

Hij praat met lady Anne. Wat kan ik daaraan doen? vraagt ze, en hij zegt: U weet hoe u de koning moet behagen, veronderstel ik. Ze lacht. Wat, mijn maagdelijkheid voor een kramer?

Zodra hij in de gelegenheid is, praat hij met de koning, maar die staart hem wezenloos aan en zegt dat de kanselier zijn vak verstaat. Anne zegt: Ik heb het geprobeerd. Zoals je weet, heb ik hem zelf Tyndales boeken in handen gegeven, in zijn koninklijke handen; zou Tyndale naar dit land terug kunnen komen, denk je? In de winter hebben ze onderhandeld, zijn er brieven het Kanaal over gestuurd. In de lente heeft zijn man in Antwerpen, Stephen Vaughan, een ontmoeting geregeld: avond, verhullende deemster, een veld buiten de stadsmuren. Met Cromwells brief in handen huilde Tyndale: Ik wil naar huis, zei hij, ik ben het moe, opgejaagd worden van stad tot stad, van huis tot huis. Ik wil naar huis, en als de koning nu maar gewoon ja zei, als hij ja zei tegen de Schrift in onze moedertaal, laat hem zelf een vertaler kiezen, ik zet geen letter meer op papier. Met mij mag hij doen wat hij wil, me folteren of doden, maar laat het volk van Engeland het evangelie horen. Henry heeft geen nee gezegd. Hij heeft niet gezegd: Nooit. Hoewel Tyndales vertaling en elke andere vertaling verboden zijn, staat hij op een dag wellicht toe dat er een vertaling wordt gemaakt door een geleerde die zijn goedkeuring heeft. Hoe kan hij minder beloven? Hij wil Anne behagen.

Maar dan breekt de zomer aan, en hij, Cromwell, weet dat hij op het randje van de afgrond staat en op de tast een weg terug moet vinden. Henry is te bang, en Tyndale te obstinaat.

Zijn brieven aan Stephen bevatten een noot van paniek: verlaat het schip. Hij is niet van plan zichzelf op te offeren voor Tyndales spijkerharde stellingname. Lieve god, zegt hij, More, Tyndale, ze verdienen elkaar, het zijn muilezels in mannengedaante. Tyndale wil zich niet uitspreken voor Henry's scheiding, evenmin als de monnik Luther, overigens. Je zou denken dat ze iets zouden inleveren op punten van ondergeschikt belang om de koning van Engeland tot vriend te maken, maar nee. En wanneer Henry op hoge toon vraagt: 'Wie is Tyndale, dat hij een oordeel durft te vellen over mij?' snauwt Tyndale terug, zo snel als woorden vliegen kunnen: De ene christen mag de andere op zijn fouten wijzen.

'Een kat mag naar een koning kijken,' zegt hij. Hij houdt Marlspijker in zijn armen en praat met Thomas Avery, de jongen die hij zijn vak leert. Avery is bij Stephen Vaughan geweest om te leren hoe het er onder de kooplui daar aan toegaat, maar elke boot kan hem terugbrengen naar Austin Friars, met zijn kleine plunjezak waarin hij een wollen wambuis en een paar hemden houdt. Zodra hij met veel rumoer binnenkomt, roept hij om Mercy, om Johane, om de meisjes, voor wie hij snoepgoed en modesnufjes van straatventers bij zich heeft. Op Richard, op Rafe en ook op Gregory, als die in de buurt is, laat hij een paar stompen los bij wijze van begroeting, maar altijd houdt hij zijn plunjezak onder zijn arm.

De jongen volgt hem zijn kantoor in. 'Hebt u nooit naar huis verlangd op uw reizen, meester?'

Hij haalt zijn schouders op: als ik een thuis had gehad, misschien. Hij zet de kat neer, opent de plunjezak. Hij vist er met één vinger een rozenkrans uit. Voor de schijn, zegt Avery, en hij zegt: Goed zo. Marlspijker springt op zijn bureau; hij tuurt in de zak, tikt er met zijn klauw in. 'De enige muizen in die tas zijn van suiker.' De jongen trekt de kat aan de oren, stoeit met hem. 'We hebben geen kleine huisdieren bij meester Vaughan.'

'Een en al zakelijkheid, die Stephen. En heel streng tegenwoordig.'

'Hij zegt: Thomas Avery, hoe laat ben je gisteravond thuisgekomen?

Je meester al geschreven? Naar de mis geweest? Alsof de mis hem iets kan schelen! Hij vraagt nog net niet: Hoe verloopt je stoelgang?'

'Volgend jaar lente mag je naar huis.'

Al pratend rolt hij het wambuis uit. Vlot draait hij het binnenstebuiten en begint een zoom los te tornen met een klein schaartje. 'Keurig stikwerk... Wie heeft dit gedaan?'

De jongen aarzelt, hij kleurt. 'Jenneke.'

Hij haalt het dunne, opgevouwen vel papier uit de voering. Vouwt het open. 'Ze moet goede ogen hebben.'

'Die heeft ze.'

'En mooie?' Glimlachend kijkt hij op. De jongen kijkt hem recht aan. Even lijkt hij van zijn stuk gebracht, lijkt het alsof hij iets wil zeggen; dan slaat hij zijn ogen neer en wendt zich af.

'Ik plaag je maar, Torn, trek het je niet aan.' Hij leest Tyndales brief.

'Als ze aardig is en deel uitmaakt van Stephens huishouding, wat kan het dan voor kwaad?'

'Wat schrijft Tyndale?'

'Je hebt dit bij je gehad zonder het te lezen?'

'Ik wilde het liever niet weten. Voor het geval dat.'

Voor het geval je onverhoeds te gast zou zijn bij Thomas More. Hij houdt de brief in zijn linkerhand; zijn rechter kromt zich losjes tot een vuist. 'Laat hem bij mijn mensen in de buurt komen. Ik sleur hem Westminster uit en beuk die harde kop van hem net zo lang op de straatkeien tot ik er wat van Gods liefde in heb geslagen.'

De jongen grijnst en laat zich op een kruk zakken. Hij, Cromwell, kijkt weer naar de brief. 'Tyndale schrijft dat hij denkt dat hij nooit terug kan komen, al was lady Anne koningin ... een omstandigheid die hij niet helpt bespoedigen, moet ik zeggen. Hij zegt dat hij nog geen vrijgeleide vertrouwt, al ondertekent de koning het in eigen persoon, niet zolang Thomas More leeft en het bewind voert, omdat je volgens More een belofte aan een ketter niet hoeft te houden. Je kunt hem evengoed wel lezen. Onze kanselier respecteert onwetendheid noch onschuld.'

De jongen krimpt ineen, maar neemt het vel papier aan. Wat een wereld, waar beloften niet worden gehouden. 'Vertel eens over Jenneke,' zegt hij vriendelijk. 'Wil je dat ik naar haar vader schrijf voor je?'

'Nee.' Avery kijkt op met een geschrokken frons. 'Nee, ze is een wees. Meester Vaughan heeft haar in huis genomen. We leren haar met zijn allen Engels.'

'Ze brengt geen geld in, begrijp ik?'

De jongen ziet er verward uit. Tk neem aan dat Stephen haar een bruidsschat meegeeft.'

Het is te zacht voor een haardvuur, te vroeg voor een kaars. In plaats van het te verbranden, verscheurt hij Tyndales bericht. Marlspijker kauwt met gespitste oren op een stukje ervan. 'Broeder kat,' zegt hij.

'Hij heeft altijd al van de Schrift gehouden.'

Scriptura sola. Alleen de Schrift zal je leiden en bijstaan. Het heeft geen zin om tot een stuk houtsnijwerk te bidden of een kaarsje op te steken voor een geschilderd gezicht. Tyndale zegt dat 'evangelie' blijde boodschap betekent, het betekent zingen, het betekent dansen; binnen grenzen, natuurlijk. 'Mag ik volgend jaar lente echt naar huis?'

vraagt Thomas Avery.

In de Tower zal John Petyt worden toegestaan om in een bed te slapen, maar er is geen kans op dat hij naar zijn thuis aan Lion's Quay zal gaan.

Cranmer zei eens, toen ze laat op de avond zaten te praten: Volgens de heilige Augustinus hoeven we niet te vragen waar ons thuis is, omdat we uiteindelijk allemaal thuiskomen bij God. De vastentijd verzwakt de levenslust, wat ook de bedoeling is, natuur-lijk. Bij zijn volgende bezoek aan Anne treft hij de jonge Mark aan, gebogen over zijn luit, sombere tonen plukkend; hij tikt met een vinger tegen zijn hoofd terwijl hij met grote passen langsloopt en zegt:

'Speel iets vrolijkers, wil je?'

Mark valt bijna van zijn krukje. Het lijkt alsof ze in een waas verkeren, deze mensen, en kwetsbaar zijn voor verrassingen, voor hinderlagen. Anne, die opschrikt uit haar droom, zegt: 'Wat deed je daarnet?'

'Mark slaan. Met één vinger.' Hij geeft een demonstratie. Anne zegt: 'Mark? Wie? O. Heet hij zo?'

Deze lente van 1531 maakt hij er een punt van opgewekt te zijn. De kardinaal was een geweldige mopperaar, maar hij mopperde altijd op een vermakelijke manier. Hoe meer hij klaagde, hoe opgewekter zijn man Cromwell werd; dat was de afspraak.

De koning kan ook erg goed klagen. Hij heeft hoofdpijn. De hertog van Suffolk is een sukkel. Het is te warm voor de tijd van het jaar. Het land gaat naar de filistijnen. En hij is bang: bang voor bezweringen, bang dat mensen nader of niet nader gespecificeerde slechte gedachten over hem koesteren. Hoe bezorgder de koning, des te kalmer zijn nieuwe dienaar, des te positiever, des te fermer. En hoe meer de koning snibt en meiert, hoe meer zijn rekwestranten naar Cromwell trekken, wiens beminnelijke hoffelijkheid nooit aflaat. Thuis komt een van haar stuk lijkende Jo naar hem toe. Ze is nu een jongedame, met een vrouwelijke frons, een zacht rimpeltje in de huid van haar voorhoofd, net als haar moeder Johane heeft. 'Mijnheer, hoe moeten we de paaseieren schilderen?'

'Hoe heb je ze vorig jaar geschilderd?'

'Elk jaar tot nu toe hebben we ze een baret gegeven, zoals die van de kardinaal.' Ze houdt zijn gezicht in de gaten om het effect van haar woorden te peilen; precies wat hijzelf altijd doet, en hij denkt: niet alleen je eigen kinderen zijn je kinderen. 'Deden we daar verkeerd aan?'

'Absoluut niet. Ik wilde dat ik het had geweten. Ik zou er eentje voor hem hebben meegenomen. Hij zou het leuk hebben gevonden.'

Jo legt haar zachte kleine hand in de zijne. Het is nog steeds een kinderhand, de knokkels geschaafd, de nagels afgebeten. 'Ik maak nu deel uit van de hofraad,' zegt hij. 'Je mag er

kroontjes op schilderen als je wilt.'

Deze dwaasheid met haar moeder, deze voortdurende dwaasheid, die moet afgelopen zijn. Johane weet het ook. Vroeger verzon ze redenen om te zijn waar hij was. Maar nu, als hij op Austin Friars is, is zij in Stepney.

'Mercy weet het,' mompelt ze in het voorbijgaan.

Het verbazingwekkende is dat het zo lang heeft geduurd, en daar valt lering uit te trekken: je denkt dat de mensen je continu gadeslaan, maar dat is schuldgevoel; daardoor schrik je van je eigen schaduw. Eindelijk heeft Mercy dan besloten dat ze ogen in haar hoofd heeft en een tong in haar mond, en ze kiest een moment waarop ze alleen zijn.

'Ze zeggen dat de koning een manier heeft gevonden om in elk geval één struikelblok te ontwijken. Ik bedoel hoe hij met lady Anne kan trouwen terwijl haar zus Mary in zijn bed heeft gelegen.'

'We hebben het best mogelijke advies ingewonnen,' zegt hij rustig.

'Doctor Cranmer is op mijn aanbeveling naar Venetië gegaan, naar een gevestigde kring van rabbi's, om naar hun mening te vragen over de betekenis van de oude teksten.'

'Dus het is geen incest? Tenzij je ook echt met de ene zus getrouwd bent geweest?'

'De godsgeleerden zeggen van niet.'

'Hoeveel heeft dat gekost?'

'Dat zou doctor Cranmer niet weten. De priesters en geleerden gaan in onderhandeling, en dan komt er een wat minder devoot heerschap binnen met een zak geld. Ze hoeven elkaar niet tegen te komen op weg naar binnen of naar buiten.'

'Het helpt jou geen steek verder,' zegt ze bot.

'Ik ben niet te helpen.'

'Ze wil met je praten. Johane.'

'Wat valt er te zeggen? We weten allemaal..." We weten allemaal dat er geen toekomst in zit. Ook al hoest haar man, John Williamson, nog steeds: je luistert er altijd met een half oor naar, hier en in Stepney, naar de rochel die zijn komst op de trap of in een belendend vertrek aan-kondigt. Eén ding moet je John Williamson nageven: hij valt je nooit rauw op het dak. Dokter Butts heeft hem zuivere plattelandslucht aangeraden, weg van gassen en rook. 'Het was een moment van zwakte,' zegt hij. En daarna? Nog een moment. 'God ziet alles. Zeggen ze.'

'Je moet naar haar luisteren.' Als ze over haar schouder kijkt, staat Mercy's gezicht witheet. 'Dat ben je haar verplicht.'

'Wat mij betreft, houdt het verband met het verleden.' Johanes stem is onvast; in één snelle beweging zet ze haar halvemaanvormige kapje recht en strijkt haar sluier, een wolk van zijde, over één schouder. 'Ik heb heel lang niet kunnen geloven dat Liz dood was. Ik verwachtte steeds dat ik haar zou

zien binnenkomen.'

De verleiding om Johane mooi te kleden heeft hem altijd parten gespeeld, en hij heeft het probleem opgelost door, zoals Mercy het noemt, met geld te smijten bij de Londense goudsmeden en zijdehandelaren, zodat de vrouwen van Austin Friars spreekwoordelijk zijn geworden onder de koopmansvrouwen, die achter hun hand (maar op eerbiedig gedempte toon, bijna met een knieval) zeggen: Lieve god, die Thomas Cromwell, het geld moet als Gods genade bij hem binnenstromen.

'En ik denk dus,' zegt ze, 'dat wat wij deden toen zij dood was, toen wij zo aangeslagen waren, zoveel verdriet hadden, dat we daar nu mee moeten ophouden. Ik bedoel, we hebben er nog steeds verdriet van. We zullen er altijd verdriet van hebben.'

Hij begrijpt haar. Liz stierfin een ander tijdperk, toen de kardinaal nog op de top van zijn macht stond, en hij de man van de kardinaal was. 'Als je zou willen trouwen," zegt ze, 'heeft Mercy een lijstje. Maar waarschijnlijk heb jij jouw eigen lijst. Met daarop niemand die we kennen.'

'En natuurlijk,' zegt ze, 'stel dat John Williamson - God vergeve me, maar ik denk elke winter dat het zijn laatste is - dan was ik natuurlijk, zonder enige twijfel, ik bedoel, meteen, Thomas, zo gauw het fatsoen het toeliet, niet bij zijn doodskist... maar de Kerk zou het niet toestaan. Of de wet.'

'Je weet maar nooit,' zegt hij.

Ze gooit haar handen in de lucht en er komt een stortvloed van woorden naar buiten. 'Ze zeggen dat je van plan bent... dat je de bisschoppen wilt breken en de koning hoofd van de Kerk wilt maken en dat je de inkomsten van de Heilige Vader wilt afpakken en aan Henry geven, dan kan Henry de wet voorschrijven zoals het hem belieft en zijn vrouw aan de kant zetten zoals het hem belieft en met lady Anne trouwen, en dan bepaalt hij wat zondig is en wat niet en wie er mogen trouwen. En prinses Mary, moge God haar bijstaan, wordt een bastaard, en het kind dat die vrouw hem schenkt, komt na Henry op de troon.'

'Johane ... wil jij bij de volgende zitting van het parlement meekomen en hun zeggen wat je nu tegen mij hebt gezegd? Dat zou een hoop tijd schelen.'

'Dat kun je niet doen,' zegt ze vol afschuw. 'Het Lagerhuis stemt er nooit mee in. Het Hogerhuis niet. Bisschop Fisher staat het niet toe. Of aartsbisschop Warham. De hertog van Norfolk. Thomas More.'

'Fisher is ziek. Warham is oud. En Norfolk, die zei laatst nog tegen me: "Ik ben het spuugzat" - excuseer zijn taalgebruik - "om onder de banier te vechten van Katherines bevlekte beddenlaken, en of Arthur haar heeft kunnen ... plezieren of niet, wie geeft er een ... wie maakt dat nog uit?"' Haastig

verandert hij de bewoordingen van de hertog, die extreem grof waren geweest. '"Laat mijn nichtje Anne maar komen," zei hij. "Laat haar doen waar ze goed in is."'

'En waar is ze goed in?' Johanes mond is opengevallen; de woorden van de hertog rollen straks over Gracechurch Street, naar de rivier en over de brug, tot ze onder de beschilderde dames in Southwark als zweren van mond tot mond gaan, maar dat is nu typisch voor de Howards, typisch voor de Boleyns; berichten over Annes karakter zullen tot de kleinste hoekjes van Londen en de rest van de wereld doordringen, met of zonder zijn hulp.

'Ze drijft de koning tot razernij,' zegt hij. 'Hij klaagt dat Katherine nooit van haar leven zo tegen hem heeft gesproken als Anne doet. Norfolk zegt dat ze tegen hem tekeergaat zoals je nog niet tegen een hond zou doen.'

'Jezus! Het verbaast me dat hij haar niet met de zweep geeft.'

'Misschien doet hij dat wel zodra ze getrouwd zijn. Hoor eens, als Katherine haar zaak in Rome intrekt, als ze zich zou onderwerpen aan een beslechting ervan in Engeland, of als de paus zou instemmen met de wensen van de koning, dan zou dit alles ... alles wat je zei, zal dan niet gebeuren, dan wordt het gewoon ..." Zijn hand maakt een vlotte, terugtrekkende beweging, alsof hij een perkament oprolt.

'Als Clemens op een ochtend aan zijn bureau gaat zitten, nog niet helemaal wakker, en met de linkerhand zijn handtekening zou zetten op een document dat hij niet heeft gelezen, tja, wie zou hem dat kwalijk nemen? En dan laat ik hem, laten wij hem, in het bezit van zijn inkomsten, in het bezit van zijn autoriteit, want op het moment wil Henry maar één ding, en dat is Anne in zijn bed, maar de tijd schrijdt voort, en geloof me, hij begint te bedenken wat hij verder nog zou willen.'

'Ja. Zoals zijn zin krijgen.'

'Het is een koning. Hij is eraan gewend zijn zin te krijgen.'

'En als de paus koppig blijft?'

'Dan zal hij om zijn inkomsten moeten smeken.'

'Neemt de koning het geld van christenen af? De koning is al rijk.'

'Dat heb je mis. De koning is arm.'

'O. Weet hij dat zelf ook?'

'Ik weet niet zeker of hij weet waar zijn geld vandaan komt, of waar het heen gaat. Toen mijnheer de kardinaal nog leefde, ontbrak het hem nooit aan juwelen voor op zijn hoed of aan paarden of aan mooie huizen. Henry Norris beheert zijn privévermogen, maar daarnaast heeft hij een vinger in de pap van de rijksmiddelen, een dikkere dan me lief is. Henry Norris,' zegt hij, voordat ze het kan vragen, 'is een nagel aan mijn doodskist.' Altijd is hij, voegt hij er niet aan toe, bij Anne als ik haar alleen moet spreken.

'Och, als Henry honger heeft, kan hij hier wel aanschuiven.

Niet Henry Norris. Ik bedoel Henry, onze pauperkoning.' Ze komt overeind, ziet zichzelf in de spiegel; ze duikt weg alsof ze bang is voor haar eigen weerkaatsing en trekt haar gezicht in een luchthartiger plooi, nieuwsgieriger en afstandelijker, minder persoonlijk. Hij ziet het haar doen: haar wenkbrauwen een fractie optrekken, haar mondhoeken een tikje opkrullen. Ik zou haar kunnen schilderen, denkt hij, als ik die vaardigheid bezat. Ik kijk al zo lang naar haar. Maar kijken brengt de doden niet terug; hoe beter je kijkt, hoe sneller en verder ze weg-gaan. Hij heeft nooit in de veronderstelling geleefd dat Liz Wykys vanuit de hemel glimlachend neerkeek op wat hij met haar zus ondernam. Nee, denkt hij, ik heb Liz alleen maar in het donker geduwd, en er komt een herinnering in hem op aan iets wat Walter ooit had verteld: dat zijn moeder altijd haar gebeden opzei bij een kleine houten heilige, die ze bij zich had gehad toen ze als jonge vrouw uit het noorden kwam, en dat ze die altijd wegdraaide voordat ze met hem naar bed ging. Jezus, Thomas, had Walter gezegd, het was goddomme de heilige Felicitas zelf als ik me niet vergis, en ze stond zeker weten met haar gezicht naar de muur, de avond dat ik jou verwekte. Johane loopt de kamer rond. Het is een ruim vertrek, vol licht. 'Al die dingen,' zegt ze. 'Al die dingen die we nu hebben. De klok. Die nieuwe kast die je Stephen uit Vlaanderen hebt laten sturen, die met het houtsnijwerk van vogels en bloemen, ik heb je zelf tegen Thomas Avery horen zeggen: O, zeg Stephen dat ik die wil, het maakt me niet uit wat hij kost. Al die schilderijen van mensen die we niet kennen, alles, te veel om op te noemen, luiten en muziekboeken, die hadden we vroeger nooit; toen ik een meisje was, keek ik nooit naar mezelf in een spiegel, maar nu doe ik dat elke dag. En een kam, je hebt me een ivoren kam gegeven. Ik heb er nooit een van mezelf gehad. Liz vlocht mijn haar altijd en stopte het onder mijn kapje, en dan deed ik haar haren, en als we er niet uitzagen zoals het hoorde, dan kwamen we daar snel genoeg achter.'

Waarom hechten we zo aan alle ontberingen van het verleden?

Waarom zijn we er zo trots op dat we onze vaders en moeders hebben verduurd, de dagen zonder haardvuur, de dagen zonder vlees, de strenge winters en de scherpe tongen? Het is niet alsof we een keus hadden. Zelfs Liz, op een keer toen ze nog jong waren, toen ze hem 's morgens vroeg Gregory's hemd voor de haard had zien warmen, zelfs Liz had op scherpe toon gezegd: Niet doen, dadelijk verwacht hij het elke dag.

Hij zegt: 'Liz ... Johane, bedoel ik...'

Dat heb je één keer te vaak gedaan, zegt haar gezicht.

'Ik wil goed voor je zijn. Zeg wat ik je kan geven.'

Hij wacht tot ze schreeuwt, zoals vrouwen wel doen: Dacht

je dat je me kon kopen, maar dat doet ze niet, ze luistert, aandachtig, denkt hij, haar gezicht geconcentreerd, haar ogen gericht op de zijne, naar zijn theorie over wat er voor geld te koop is. 'Er was eens een man in Florence, een bedelmonnik, Fra Savonarola, die het volk ophitste om te geloven dat schoonheid een zonde was. Sommigen denken dat hij een tovenaar was, dat ze een poos lang onder zijn betovering hebben verkeerd: ze staken vuren aan op straat en gooiden er alles in wat ze mooi vonden, alles wat ze hadden gemaakt of waarvoor ze hadden gewerkt om het te kunnen kopen: rollen zijde, linnen dat door hun moeders was geborduurd voor hun huwelijksbed, gedichtenbundels die handgeschreven waren door de dichter zelf, schuldbrieven en testamenten, pachtregisters, titelbewijzen, honden en katten, de kleren op hun rug, de ringen aan hun vingers, en vrouwen hun sluiers, en weet je wat het ergste was, Johane, ze gooiden hun spiegels op het vuur. Ze konden hun gezicht niet meer zien en weten in welk opzicht ze verschilden van de beesten in de wei en de krijsende wezens op de brandstapel. Nadat ze hun spiegels hadden laten smelten, gingen ze terug naar hun lege huizen en sliepen op de vloer omdat ze hun bedden hadden verbrand, en toen ze de volgende dag opstonden, deed hun lichaam zeer van de harde vloer, en er was geen tafel om aan te ontbijten omdat ze er het vuur mee hadden gestookt, en geen kruk om op te zitten omdat ze die aan splinters hadden gehakt, en geen brood om te eten omdat de bakkers de kommen, de gist, de bloem en de weegschalen in het vuur hadden gegooid. En wat het ergste was?

Ze waren nuchter. De avond ervoor hadden ze hun wijnzakken gepakt ...' Hij haalt uit met zijn arm, het gebaar van iemand die iets met een boog in het vuur terecht laat komen. 'En nu waren ze dus nuchter en hun hoofd was helder, maar ze keken om zich heen en hadden niets te eten, niets te drinken en niets om op te zitten.'

'Maar dat was het ergste niet. Je zei dat de spiegels het ergste waren. Dat je niet meer naar jezelf kon kijken.'

'Ja. Nou, zo denk ik erover. Ik hoop dat ik mezelf altijd in de ogen kan zien. En jij, Johane, jij zou altijd een goede spiegel moeten hebben om er jezelf in te zien. Je bent een vrouw die het bekijken waard is.'

Je zou een sonnet kunnen schrijven, Thomas Wyatt zou een sonnet voor haar kunnen schrijven, en dan nog niet dit effect bereiken ... Ze wendt haar gezicht af, maar door het dunne laagje van haar sluier heen kan hij haar huid zien gloeien. Vrouwen vragen altijd vleiend: Praat met me, vertel me gewoon iets, vertel me wat je denkt; en dat heeft hij gedaan.

Ze gaan als vrienden uit elkaar, zonder zelfs een laatste keer omwille van de goeie ouwe tijd. Niet dat ze echt uit elkaar gaan, maar vanaf nu staan ze op andere voet. 'Thomas,' zegt

Mercy, 'als jij koud en wel onder een steen ligt, klets je jezelf nog uit je graf.'

Het huishouden is tot rust gekomen, tot kalmte. Het rumoer van de stad wordt buiten het hek gesloten; hij laat de sloten vernieuwen, de kettingen verzwaren. Jo komt hem een paasei brengen. 'Kijk, dit hebben we voor u bewaard.' Het is een wit ei zonder spikkels, zonder gezicht ook, slechts één enkele krul met de kleur van uienschil piept onder een scheefstaande kroon vandaan. Je kiest je vorst en je kent hem voor wat hij is: is dat wel zo?

Het meisje zegt: 'Mijn moeder stuurt een boodschap: zeg tegen je oom dat ik als cadeau graag een drinkbeker zou hebben die gemaakt is uit de schaal van een grimoenenei. Dat is een leeuw met de kop en de vleugels van een vogel; ze zijn uitgestorven, dus er valt niet meer aan te komen.'

'Vraag haar welke kleur ze wil,' zegt hij.

Jo drukt een kus op zijn wang.

Hij kijkt in de spiegel en de hele lichte kamer komt naar hem teruggekaatst: luiten, portretten, zijden wandkleden. In Rome woonde eens een bankier die Agostino Chigi heette. In Siena, waar hij vandaan kwam, beweerden ze dat hij de rijkste man ter wereld was. Toen Agostino de paus te dineren had, gaf hij hem te eten van gouden borden. Hij bezag de nasleep - de onderuitgezakte, verzadigde kardinalen, de troep die ze hadden achtergelaten, de half afgekloven botten en visgraten, de oesterschelpen en de sinaasappelschillen - en zei: Bekijk het, we besparen ons de afwas.

De gasten smeten hun bord uit de open ramen zó in de Tiber. Het vuile tafellinnen vloog erachteraan, de witte servetten ontvouwden zich als gulzige meeuwen die op restjes af doken. Romeins geschater rolde door de Romeinse nacht.

Chigi had de oevers met netten afgezet en liet duikers klaarstaan voor wat aan de netten zou kunnen ontsnappen. Een hoge bediende met scherpe ogen stond bij het aanbreken van de dag op de kant met een lijst en vinkte met de prik van een naald elk gevonden voorwerp af dat uit de diepte bovenkwam.

1531: dit is de zomer van de komeet. In de late schemer, onder de sikkel van de wassende maan en het licht van de vreemde nieuwe ster, wandelen zwartgejaste heren arm in arm door de tuin en praten over verlossing. Het zijn Thomas Cranmer en Hugh Latimer, en priesters en klerken van Annes huishouding, losgekomen en afgedreven naar Austin Friars op een wind van theologische koetjes en kalfjes: waar is het misgegaan met de Kerk? Hoe krijgen we haar weer op koers? 'Het zou een vergissing zijn,' zegt hij, terwijl hij uit het raam naar hen kijkt, 'om te denken dat een van deze heren het met de ander eens is over de interpretatie van welke Bijbelpassage dan ook. Gun ze een seizoen respijt van Thomas More, en ze

vervolgen elkaar.'

Gregory zit op een kussen met zijn hond te spelen. Hij kietelt haar neus met een veer, en zij niest om hem te vermaken. 'Vader,' zegt hij, 'waarom heten uw honden altijd Bella en zijn ze altijd zo klein?'

Aan een eiken tafel achter hem zit Nikolaus Kratzer, de astronoom van de koning, met zijn astrolabium, inkt en papier voor zich. Hij legt zijn pen neer en kijkt op. 'Meester Cromwell,' zegt hij luchtig, 'óf mijn berekeningen zijn fout óf het universum is anders dan we denken.'

Hij zegt: 'Waarom zijn kometen slechte voortekenen? Waarom geen goede? Waarom voorspellen ze de ondergang van een natie? Waarom haar opkomst niet?'

Kratzer komt uit München, een donkere man van zijn eigen leeftijd, met een brede, humoristische mond. Hij komt hier voor het gezelschap, voor de goede en instructieve gesprekken, nu en dan in zijn eigen taal. De kardinaal was zijn beschermheer, en hij had een prachtige gouden zonnewijzer voor hem gemaakt. Toen de grote man die zag, was hij rood geworden van genoegen. 'Negen vlakken, Nikolaus! Zeven meer dan de hertog van Norfolk.'

In 1456 was er net zo'n komeet als deze. Geleerden stelden hem te boek, paus Calixtus deed hem in de ban, en het is mogelijk dat er nog een of twee oude mannen in leven zijn die hem hebben gezien. De vorm van zijn staart werd die van een kromzwaard genoemd, en in datzelfde jaar belegerden de Turken Belgrado. Je kunt maar beter nota nemen van elke voorbode die de hemel toont; de koning zoekt het best mogelijke advies. De conjunctie van de planeten in Pisces in de herfst van 1524 werd gevolgd door grote oorlogen in het Duitse gebied, de opkomst van Luthers sekte, volksoproeren en de dood van honderdduizend keizerlijke onderdanen, en bovendien door drie jaar regen. De plundering van Rome werd, ruim tien jaar voordat die plaatsvond, voorspeld door de geluiden van strijd in de lucht en onder de grond: het geraas van onzichtbare legers, het gekletter van staal op staal en de unheimische kreten van stervende mannen. Zelf was hij niet in Rome om het mee te maken, maar hij heeft heel wat mannen ontmoet die zeggen dat een kennis van een vriend van hen iemand kent die het allemaal heeft gehoord.

'Als jij zeker weet dat je de hoeken goed hebt gemeten, dan kan ik je berekeningen controleren,' zegt hij.

'Doctor Kratzer,' zegt Gregory, 'waar blijft de komeet, wanneer we er niet naar kijken?'

De zon is ondergegaan; het vogelgezang is tot stilte gebracht; de geur van de kruidenbedden stijgt op door het open raam. Kratzer zit roerloos, als iemand die verstijfd is door gebed of door Gregory's vraag, met zijn lange, knokige vingers in elkaar gestrengeld neer te kijken op zijn papieren. Beneden in de tuin

kijkt doctor Latimer omhoog en steekt een hand naar hem op. 'Hugh heeft honger. Gregory, roep onze gasten binnen.'

'Ik loop de getallen eerst zelf na.' Kratzer schudt zijn hoofd. 'En Luther zegt: God staat boven de mathematica.'

Er worden kaarsen gebracht voor Kratzer. Het hout van de tafel is zwart in de schemer, en het licht werpt er trillende kringen op. De lippen van de geleerde bewegen als de lippen van een monnik bij de vespers; vloeibare vormen storten zich uit zijn pen. Hij, Cromwell, draait zich in de deuropening om en ziet ze. Ze fladderen van de tafel, scheren door de kamer en smelten weg in de hoeken.

Thurston komt stampend vanuit de keuken naar boven. 'Soms vraag ik me af wat mensen denken dat hier gaande is! Nodig vaker gasten uit, of het groeit ons boven het hoofd. Al die jagende heren, én dames, ze hebben ons genoeg vlees gestuurd voor een leger.'

'Geef het aan de buren.'

'Suffolk stuurt ons een hert per dag.'

'Monsieur Chapuys is onze naaste buur; hij krijgt niet veel cadeaus.'

'En Norfolk...'

'Deel het uit aan de achterpoort. Vraag de parochiemeester wie er honger heeft.'

'Maar al het slachtwerk! Het villen, het ontweien!'

'Ik kom je wel een handje helpen, goed?'

'Dat kunt u niet doen!' Thurston wringt zijn schort.

'Het zal me een genoegen zijn.' Hij doet de ring van de kardinaal af.

'Ga zitten! Ga zitten en wees een heer, mijnheer. Kunt u geen aanklacht indienen? Vaardig een wet uit! Mijnheer, u moet vergeten dat u ooit een vak uitoefende.'

Met een diepe zucht gaat hij weer zitten. 'Krijgen onze weldoeners bedankbriefjes? Ik kan ze maar beter persoonlijk ondertekenen.'

'Ze doen niets anders dan bedanken,' zegt Thurston. 'Wel tien klerken krabbelen zich ongans.'

'Je zult meer koksmaatjes in dienst moeten nemen.'

'En u meer krabbelaars.'

Als de koning naar hem vraagt, vertrekt hij uit Londen naar waar de koning is. In augustus bevindt hij zich onder een groep hovelingen die naar Anne kijken, die, gekleed als lady Marian, in een poel zonlicht staat en op doel schiet. 'Goedendag, William Brereton,' zegt hij.

'Niet in Cheshire?'

'Zeker wel. Al heb ik de schijn tegen.'

Daar heb ik om gevraagd. 'Ik had alleen verwacht dat je op eigen terrein op jacht zou zijn.'

Brereton kijkt stuurs. 'Moet ik aan jou verantwoording afleggen over mijn doen en laten?'

In haar groene lover, in haar groene zijdegoed, kookt Anne van woede. Haar boog bevalt haar niet. Kwaad gooit ze hem in het gras.

'Zo was ze al in de kinderkamer.' Hij draait zich om en ziet Mary Boleyn aan zijn zijde: dichterbij dan een ander zich zou wagen.

'Waar is Robin Hood?' Zijn blik is op Anne gevestigd. 'Ik heb depêches.'

'Voor zonsondergang zal hij er niet naar kijken.'

'En daarna heeft hij het niet druk?'

'Ze verkoopt zichzelf bij de duim. De heren zeggen allemaal dat jij haar daarin adviseert. Ze wil een cadeau in contanten voor elke oprukkende beweging boven de knie.'

'Anders dan jij, Mary. Eén duw naar achteren en: Brave meid, hier heb je een zilverstuk.'

'Och. Ja. Zolang het koningen zijn die duwen.' Ze lacht. 'Anne heeft heel lange benen. Tegen de tijd dat hij bij haar geheime delen komt, is hij bankroet. De Franse oorlogen zijn er een koopje bij.'

Anne heeft lady Sheltons aanbod van een andere boog naast zich neer gesmeten. Ze sluipt over het gras op hen toe. In het gouden kapje dat haar haar bijeenhoudt glinsteren diamanten. 'Wat nu, Mary?

Weer een aanslag op de goede naam van meester Cromwell?' Er stijgt gegiechel op uit de groep. 'Heb je goed nieuws voor me?' Haar stem wordt zachter, evenals haar blik. Ze legt een hand op zijn arm. Het gegiechel stopt.

In een privévertrek op het noorden, buiten bereik van de starende ogen, zegt ze: 'Eigenlijk heb ik nieuws voor jou. Gardiner krijgt Winchester.'

Winchester was Wolseys rijkste bisdom; hij heeft de cijfers in zijn hoofd. 'Wie weet stemt het voorrecht hem ontvankelijk.'

Ze glimlacht; een licht trekken van haar mond. 'Niet voor mij. Hij heeft zijn best gedaan om van Katherine af te komen, maar hij heeft liever niet dat ik haar vervang. Daar maakt hij zelfs tegenover Henry geen geheim van. Ik wilde dat hij niet de hofsecretaris was. Jij..."

'Te vroeg.'

Ze knikt. 'Ja. Misschien wel. Je weet dat ze Little Bilney hebben verbrand? Terwijl wij krijgertje speelden in het bos.'

Bilney werd voor de bisschop van Norwich geleid, nadat hij erop was betrapt dat hij preken hield in het open veld en bladzijden van Tyndales evangelie uitdeelde onder zijn toeschouwers. De dag dat hij werd verbrand waaide het hard, en de wind blies de vlammen steeds van hem weg, zodat het lang duurde voor hij stierf. 'Volgens Thomas More verzaakte hij zijn geloof toen hij brandde.'

'Dat is niet wat ik hoor van mensen die het hebben gezien.'

'Het was een dwaas,' zegt Anne. Ze kleurt; een diep, boos

rood.

'Mensen zouden moeten zeggen wat hen in leven houdt tot er betere tijden aanbreken. Dat is geen zonde. Zou jij dat niet doen?' Hij aarzelt niet vaak. 'O, kom op, je hebt er absoluut over nagedacht.'

'Bilney heeft zichzelf op de brandstapel gebracht. Ik heb altijd gezegd dat hij dat zou doen. Hij heeft zijn geloof al eens afgezworen en werd vrijgelaten, dus voor hem was alle genade vergeven.'

Anne slaat haar ogen neer. 'Wat een geluk dat we nooit de bodem bereiken van die van God.' Ze lijkt zichzelf door elkaar te schudden. Ze strekt haar armen uit. Ze ruikt naar groene bladeren en lavendel. In de schemer zijn haar diamanten koel als regendruppels. 'De Prins der dieven komt zo thuis. We kunnen hem maar beter tegemoet gaan.'

Ze recht haar rug.

De oogst wordt binnengehaald. De nachten zijn violet en de komeet werpt zijn licht over de stoppelvelden. De jagers fluiten hun honden terug. Na Kruisverheffing zullen de herten veilig zijn. Toen hij nog jong was, was dit voor de jongens die de hele zomer op de hei hadden rondgezworven, de tijd om naar huis te gaan en vrede te sluiten met hun vader, om naar binnen te glippen op een avond dat het oogstfeest in volle gang was en de goegemeente beschonken. Sinds voor Pinksteren hadden ze zich in leven gehouden op huisafval en bedelaarstrucs, en door vogels en konijnen te strikken, die ze kookten in hun ijzeren pot. Ze joegen ieder meisje dat ze zagen gillend terug naar haar huis en kropen op natte, koude avonden stiekem stallen en schuren in, waar ze zich warm hielden door te zingen en raadsels en grappen te vertellen. Als het seizoen ten einde liep, was het tijd dat hij de pot verkocht en ging hij ermee langs de deuren, hoog opgevend van de kwaliteiten ervan. 'Deze pan raakt nooit leeg,' beweerde hij dan. 'Al heb je maar een paar vissenkoppen; gooi ze erin en er komt een heilbot bovenzwemmen.'

'Zitten er gaten in?'

'Deze pan is helemaal gaaf, en als u me niet gelooft, mevrouw, dan mag u erin pissen. Kom, wat geeft u ervoor? Er is geen betere pan te vinden sinds Merlijn een jongen was. Gooi er een muis in uit de val, en voor je het weet is het een gekruide varkenskop, compleet met de appel in zijn bek.'

'Hoe oud ben je?' vraagt een vrouw.

'Dat zou ik u niet kunnen zeggen.'

'Kom volgend jaar maar terug, dan gaan we naar mijn veren bed.'

Hij weifelt. 'Volgend jaar ben ik ervandoor.'

'Je gaat de weg op met je voorstelling? Met je pan?'

'Nee, ik denk dat ik rover word op de hei. Of berentemmer, dat geeft zekerheid.'

'Ik hoop dat je er nog veel plezier van hebt,' zegt de vrouw. Die avond, na zijn bad, zijn maal, zijn zingen, zijn dansen, wil de koning wandelen. Hij heeft een eenvoudige smaak, houdt van wat je tafelwijn zou noemen, niets sterks, maar tegenwoordig slaat hij zijn eerste glas snel achterover en knikt dan ten teken dat hij meer wil, en dus heeft hij Francis Westons arm nodig als steuntje wanneer hij van tafel gaat. Er is een flinke regenbui gevallen, en heren met toortsen zompen over het gras. De koning neemt een paar teugen vochtige lucht. 'Gardiner,' zegt hij. 'Jullie mogen elkaar niet.'

'Ik heb niets tegen hem,' zegt hij mild.

'Dan heeft hij iets tegen jou.' De koning verdwijnt in het duister; het volgende moment spreekt hij vanachter een brandende toorts, als God uit de brandende struik. 'Ik kan Stephen aan. Ik weet wat ik aan hem heb. Het is het krasse soort dienaar dat ik nu nodig heb. Ik heb niets aan mannen die de controverse schuwen.'

'Sire, u zou naar binnen moeten gaan. Deze nachtlucht is niet gezond.'

'Alsof ik de kardinaal hoor.' De koning lacht.

Hij gaat aan de linkerkant van de koning staan. Weston, jong en tenger, vertoont tekenen van knikkende knieën. 'Leun op mij, Sire,' raadt hij aan. De koning sluit een arm om zijn nek, in een soort worstelgreep. Berentemmen geeft zekerheid. Even denkt hij dat de koning huilt. Hij is er niet vandoor gegaan het jaar erop, niet als berentemmer of in enig ander vak. Het jaar erop was het jaar dat de Cornishmen razend het land door trokken, oproerlingen die erop gebeten waren Londen plat te branden, de Engelse koning gevangen te nemen en hem te laten buigen voor hun Cornishe wil. Angst ging voor hun troepen uit, omdat ze erom bekendstonden dat ze hooimijten in de hens staken en de achillespezen van het vee doorsneden, dat ze huizen in lichterlaaie zetten met de mensen erin, dat ze priesters afslachtten en baby's opvraten en het altaarbrood vertrapten. De koning laat hem abrupt los. 'Naar onze koude bedden. Of is alleen het mijne dat? Morgen ga je mee op jacht. Als je geen jachtpaard hebt, regelen wij er een. Ik zal zien of ik je eruit kan rijden, al heeft Wolsey gezegd dat dat onmogelijk was. Jij en Gardiner, jullie moeten leren samenwerken. Deze winter komen jullie samen voor de ploeg.'

Hij wil geen ossen, maar woestelingen die met de koppen tegen elkaar beuken, zich verwonden en verminken in de strijd om zijn gunst. Het is duidelijk dat hij een betere kans maakt bij de koning als hij niet overweg kan met Gardiner dan wanneer hij dat wel kan. Verdeel en heers. Maar heersen doet hij toch wel.

Al is het parlement niet teruggeroepen, het herfsttrimester is het drukste dat hij ooit heeft meegemaakt. Dikke dossiers vol hofzaken stromen bijna elk uur binnen, en Austin Friars loopt

vol met kooplieden uit de stad, monniken en priesters van allerlei slag, rekwestranten die vijf minuutjes van zijn tijd willen. Alsof ze iets aanvoelen, een machtsverschuiving, een ophanden zijnd spektakel, beginnen kleine groepjes Londenaren zich buiten zijn poort te verzamelen en attenderen elkaar op de livrei van de mannen die komen en gaan: de man van de hertog van Norfolk, de bediende van de graaf van Wiltshire. Hij kijkt vanuit een raam op hen neer en merkt dat hij hen herkent: het zijn de zoons van de mannen die zich al roddelend elke herfst bij de deur van zijn vaders smidse stonden te warmen. Het zijn jongens zoals hij er een was: rusteloos, reikhalzend uitkijkend naar actie. Hij kijkt op hen neer en trekt zijn gezicht in de plooi. Volgens Erasmus moet je dat elke ochtend doen voordat je het huis uit gaat: 'Zet als het ware een masker op.' Hij past het toe op elke locatie, elk kasteel, elk adellijk buiten en elke herberg waar hij 's morgens wakker wordt. Hij stuurt wat geld naar Erasmus, net als de kardinaal vroeger deed.

'Voor zijn dagelijkse portie gruwel,' zei hij dan, 'en om de arme ziel in de veren en de inkt te houden.' Erasmus is verrast; hij heeft alleen slechte dingen gehoord over Thomas Cromwell.

Vanaf de dag dat hij werd beëdigd als lid van de hofraad, heeft hij zijn gezicht in de plooi. De eerste maanden van het jaar heeft hij veel naar de gezichten van anderen gekeken, om te zien wanneer daar twijfel, voorbehoud, opstandigheid van af te lezen viel, om die fractie van een seconde te vangen voordat ze de gladde trekken van de hoveling, de verschaffer, de jaknikker, aannamen. Rafe zegt tegen hem: We kunnen Wriothesley niet vertrouwen, en hij lacht: Ik weet wat ik aan Noem-me heb. Hij heeft goede connecties aan het hof, maar hij is begonnen in de huishouding van de kardinaal; wie niet? Maar Gardiner was zijn meester op Trinity Hall, en hij heeft ons allebei zien opklimmen in de wereld. Hij heeft ons spierbundels zien ontwikkelen: twee vechthonden, en hij kan maar niet beslissen op welke hij zijn geld zet. Hij zegt tegen Rafe: In zijn plaats zou ik misschien hetzelfde probleem hebben; in mijn tijd was het makkelijk, je zette gewoon alles wat je had op Wolsey. Hij is niet bang voor Wriothesley, of voor zijn gelijken. De handelwijze van iemand zonder scrupules valt te berekenen. Zolang je ze voert, volgen ze je op de voet. Minder berekenbaar, veel gevaarlijker, zijn mannen als Stephen Vaughan, mannen die je schrijven, zoals Vaughan doet: Thomas Cromwell, ik zou alles voor je doen. Mannen die zeggen dat ze je begrijpen, wier omhelzing zo strak is en zo weinig meegeeft dat ze je over de afgrond zouden dragen. Op Austin Friars laat hij bier en brood naar de mannen aan de poort brengen; soep, naarmate de ochtenden killer worden. 'Tja, als u van plan bent de hele wijk te eten te geven,' zegt

Thurston. En vorige maand klaagde je nog dat de provisiekamers tot de nok toe vol zaten en dat de kelders overliepen, zegt hij. De heilige Paulus houdt ons voor dat we weldaden moeten kunnen verrichten in voor-en tegenspoed, op een volle maag en op een lege. Hij gaat naar de keukens in het souterrain om de jongens toe te spreken die Thurston heeft aangenomen. Ze roepen een voor een hun naam en wat ze kunnen, en hij schrijft hun capaciteiten ernstig neer in een boek: Simon, kan een salade opmaken en de trom slaan; Matthew, kan zijn paternoster opzeggen. Al die *garzoni* moeten op te leiden zijn. Op een dag moeten ze, net als hij, de trap op kunnen klimmen en plaatsnemen in de rekenkamer. Allemaal moeten ze warme, fatsoenlijke kleren hebben en worden ze aangemoedigd om ze te dragen en niet te verkopen, want hij herinnert zich van zijn tijd op Lambeth de verschrikkelijke kou van de provisiekamers; in Wolseys keukens op Hampton Court, waar de schoorstenen goed trekken en de hitte omsloten houden, heeft hij verdoolde sneeuwvlokjes tussen de daksparren zien dwarrelen en op vensterbanken zien liggen. Wanneer hij bij frisse dageraad van huis gaat met zijn gevolg van klerken, groepen de Londenaren al samen. Ze wijken terug en kijken naar hem, vriendelijk noch vijandig. Hij roept hun goeiemorgen toe, en God zegene jullie, en sommigen roepen goeiemorgen terug. Ze nemen hun pet af en, omdat hij een raadsman van de koning is, blijven ze blootshoofds staan tot hij voorbij is.

Oktober: monsieur Chapuys, de keizerlijke ambassadeur, komt dineren op Austin Friars, en Stephen Gardiner staat op het menu. 'Nog niet geïnstalleerd in Winchester of hij wordt al naar het buitenland gestuurd,' zegt Chapuys. 'Wat denkt u dat koning Francois van hem vindt? Wat kan hij als diplomaat bieden dat sir Thomas Boleyn niet kan? Hoewel die *parti pris* is, neem ik aan. Als vader van de dame. Gardiner is iets ... noemen jullie het dubbelhartiger? Onpartijdiger, dat is het woord. Ik begrijp niet wat koning Francois erbij wint als hij het huwelijk steunt, tenzij jullie koning hem ... wat? Geld biedt? Oorlogsschepen? Calais?'

Aan tafel met het huishouden heeft monsieur Chapuys charmant gebabbeld over dichten, portretkunst en zijn universiteitsjaren in Turijn; en met Rafe, wiens Frans uitstekend is, heeft hij het over de valkerij gehad, als iets wat jongemannen beslist interesseert. 'U zou er eens op uit moeten gaan met onze meester,' zegt Rafe. 'Hij doet tegenwoordig vrijwel niets anders meer in zijn vrije tijd.'

Monsieur Chapuys richt zijn heldere oogjes nu op hem. 'Ah, hij speelt het spel van koningen.'

Wanneer hij van tafel gaat, prijst Chapuys het eten, de muziek, de inrichting van het huis. Je kunt de raderen van zijn brein zien draaien, de klikjes horen, als van een ingewikkeld

slot, terwijl hij zijn oordeel codeert voor zijn depêches aan zijn meester, de keizer. Nadien, in zijn privévertrek, geeft de ambassadeur zijn vragen de vrije loop; hij ratelt maar door, zonder een antwoord af te wachten.

'Hoe moet Henry zich zonder zijn secretaris redden, wanneer de bisschop van Winchester in Frankrijk is? Meester Stephens gezantschap kan onmogelijk van korte duur zijn. Misschien is dit uw kans om naderbij te sluipen? En zeg eens, is het waar dat Gardiner Henry's bastaardneef is? En uw jongen, Richard, ook al? Dergelijke zaken verbijsteren de keizer. Om een koning te hebben die zo weinig koninklijk is. Geen wonder, misschien, dat hij een arme edelvrouw wil huwen.'

'Ik zou lady Anne niet arm willen noemen.'

'Dat is waar, de koning heeft haar familie verrijkt,' meesmuilt Chapuys. 'Is het in dit land gebruikelijk dat men het meisje vooraf voor haar diensten betaalt?'

'Dat is het zeker. Hou het in uw achterhoofd; het zou me spijten als ik u het voorwerp zag van een lynchpartij.'

'En u adviseert haar, lady Anne?'

'Ik loop de boeken na. Het is een kleine moeite, voor een goede vriendin.'

Chapuys lacht vrolijk. 'Vriendin! Het is een heks, wist u dat niet?

Ze heeft de koning betoverd, zodat hij alles op het spel zet: om een verschoppeling te worden van de christenheid, om verdoemd te worden. En ik denk dat hij het zelf ook weet. Ik heb hem onder haar ogen gezien, zijn verstand zoek, op de vlucht, en zijn ziel, die zich als een haas in het vizier van een havik in bochten wringt. Misschien heeft ze u ook wel betoverd.' Monsieur Chapuys leunt naar voren en legt zijn apenpootje op zijn hand. 'Verbreek de betovering, *mon cher ami.* U zult er geen spijt van krijgen. Ik dien een uiterst genereuze vorst.'

November: sir Henry Wyatt staat in de hal van Austin Friars. Hij kijkt naar de lege plek op de muur waar het blazoen van de kardinaal wit overgeschilderd is. 'Hij is nog maar één jaar dood, Thomas. Mij lijkt het veel langer. Ze zeggen dat het ene jaar niet van het andere te onderscheiden is, als je een oude man bent. Ik kan je zeggen dat het niet waar is.'

O, kom nu, mijnheer, roepen de meisjes, u bent niet zo oud dat u geen verhaal kunt vertellen. Ze trekken hem naar een van de nieuwe fluwelen zetels en installeren hem plechtig. Sir Henry zou ieders vader zijn, als de keus aan hen was, ieders grootvader. Hij heeft in de Schatkamer van deze Henry gediend en in die van de Henry ervoor; als de Tudors arm zijn, is het niet zijn schuld.

Alice en Jo zijn in de tuin geweest, waar ze hebben geprobeerd de kat te vangen. Sir Henry houdt ervan een kat een ereplaats te zien innemen in een huishouden, en op

verzoek van de kinderen legt hij uit waarom.

'Lang geleden,' begint hij, 'kwam er hier in Engeland een wrede tiran aan de macht, die Richard Plantagenet heette ..."

'O, dat was slecht volk,' barst Alice uit. 'En weten jullie dat er nog steeds een paar van over zijn?'

Er klinkt gelach. 'Nou, het is waar,' roept Alice met een hoogrode kleur.

'...en ik, uw nederige dienaar Wyatt, die u dit verhaal vertelt, werd door die tiran in een kerker gegooid, waar hij op stro moest slapen, een kerker met maar één klein raampje, en daar zaten nog tralies voor ook...'

De winter brak aan, zegt sir Henry, en ik had geen vuur; geen eten of drinken, want de wachters waren me vergeten. Richard Cromwell zit met zijn kin in zijn hand te luisteren; hij wisselt een blik met Rafe; beiden werpen een blik op hem, en hij maakt een kort gebaar om de verschrikking van het verleden te temperen. Sir Henry, weten ze, werd niet vergeten in de Tower. Zijn wachters drukten withete messen tegen zijn vlees. Ze trokken hem zijn tanden uit.

'Dus wat moest ik doen?' zegt sir Henry. 'Gelukkig voor mij was mijn kerker een klamme plek. Ik dronk het water dat langs de muren liep.'

'En het eten?' zegt Jo. Haar stem klinkt laag en vol spanning.

'Ah, nu komen we bij het mooiste deel van het verhaal.' Op een dag, zegt sir Henry, toen ik dacht dat ik zou sterven als ik niet snel iets at, zag ik dat het licht van mijn raampje werd geblokkeerd; ik keek op, en wat zag ik? De contouren van een kat, een zwart-witte Londense kat.

'Dag beste muizenbijter,' zei ik tegen haar, en ze mauwde, en zodoende liet ze haar prooi vallen. En raad eens wat ze me had gebracht?

'Een duif!' roept Jo.

'Jongedame, óf u bent zelf een gevangene geweest óf u hebt dit verhaal eerder gehoord.'

De meisjes zijn vergeten dat hem geen kok, geen spit, geen vuur ter beschikking stond; de jongemannen slaan hun ogen neer, terugdeinzend voor het beeld van een gevangene die met gekluisterde handen een massa van luizen vergeven veren aan stukken scheurt.

'Welnu, het volgende dat ik hoor terwijl ik daar op het stro lig, is het gelui van klokken, en geschreeuw in de straten: Een Tudor! Een Tudor! Zonder het geschenk van de kat had ik dat niet meer meegemaakt, noch dat de sleutel in het slot werd omgedraaid en koning Henry zelf riep: Wyatt, ben jij dat? Treed naar voren voor je beloning!'

Enige vergeeflijke overdrijving hier. Koning Henry was nooit in die kerker geweest, koning Richard echter wel; dat was degene die toezicht had gehouden op het verhitten van het mes en met zijn hoofd een tikje scheef had staan luisteren hoe

Henry Wyatt het uitschreeuwde; degene die met opgetrokken neus opzij was gegaan voor de stank van brandend vlees en bevel had gegeven om het mes opnieuw te verhitten en aan te leggen.

Ze zeggen dat Little Bilney de avond voor hij werd verbrand zijn vingers in een kaarsvlam hield en Jezus aanriep om hem te leren hoe hij de pijn moest verdragen. Niet erg verstandig, jezelf verminken voor het zover was; verstandig of niet, hij denkt er nu aan. 'Sir Henry,' zegt Mercy, 'nu moet u ons het verhaal van de leeuw vertellen, of we zullen de slaap niet kunnen vatten.'

'Tja, in feite is dat verhaal van mijn zoon, hij zou hier moeten zitten.'

'Als hij daar zat,' zegt Richard, 'zouden de dames hem verliefd aanstaren en maar zuchten - ja, dat zou je wel, Alice - en dan zouden ze niets meer geven om een leeuwenverhaal.'

Nadat sir Henry van zijn gevangenschap was hersteld, werd hij een machtig man aan het hof, en een bewonderaar stuurde hem, bij wijze van cadeautje, een leeuwenwelp. Op Allington Castle bracht ik haar groot als mijn eigen kind, zegt hij, tot ze, zoals een meisje wel doet, er zo haar eigen ideeën op na begon te houden. En op een keer kwam ze, door een stommiteit van mij, uit haar kooi. Leontina, riep ik, blijf staan, dan breng ik je terug; maar ze dook ineen, heel stilletjes, en hield me in de gaten, en haar ogen leken wel vuur. Op dat moment, zegt hij, drong het pas tot me door dat ik niet haar vader was, hoezeer ik haar ook had gekoesterd: ik was haar middagmaal. Alice zegt, met een hand aan haar mond: 'Sir Henry, u dacht dat uw laatste uurtje had geslagen.'

'Dat dacht ik zeker, en dat had het ook, als mijn zoon Thomas niet toevallig de binnenplaats op was gekomen. In een flits begreep hij in welk gevaar ik verkeerde, en hij riep: Leontina, hier komen; en ze draaide haar kop naar hem. Nu ze haar blik had afgewend, deed ik een stap naar achteren, en nog een. Kijk naar mij, riep Thomas. Hij droeg die dag felgekleurde kleren, met lange, wijde mouwen, en een wijde tuniek waar de wind onder sloeg, en met zijn blonde haar zo lang en los, weet je, moet hij eruit hebben gezien als een vlam, denk ik, hoog opflakkerend in de zon, en even bleef ze daar staan, in de war gebracht, en ik bleef achteruitlopen, stapje voor stapje ...'

Leontina draait zich om; ze duikt weer ineen; ze laat de vader voor wat hij is en besluipt de zoon. Je ziet haar snelle stappen voor je; je ruikt de stank van bloed al op haar adem. (Intussen deinst hij, Henry Wyatt, bij wie het koude zweet is uitgebroken, verder terug, maakt dat hij wegkomt en hulp haalt.) Met zijn zachte, betoverende stem, op liefhebbende toon, met de stembuiging van een gebed, praat Thomas Wyatt op de leeuwin in en vraagt Sint Franciscus om haar brute hart

open te stellen voor genade. Leontina kijkt toe. Ze luistert. Ze spert haar muil open. Ze brult. 'Wat zegt ze?'

'Fie Fa Fo en Fam, ik ruik het bloed van een Engelsman'. Torn Wyatt staat als een standbeeld zo stil. Staljongens met netten sluipen over de binnenplaats. Leontina is hem op een paar voet genaderd, maar weer stopt ze, luistert ze. Ze blijft staan, onzeker, draait haar oren van voor naar achter. Hij kan de roze kwijl van haar kaak zien druppen en haar muffe vacht ruiken. Ze laat zich op haar hurken zakken. Hij voelt haar adem. Ze is klaar voor de sprong. Hij ziet haar spieren trillen, haar kaken iets van elkaar; ze springt... maar slaat om in de lucht wanneer een pijl tussen haar ribben dringt. Ze draait zich vliegensvlug om, slaat uit naar de bron van pijn, brult, kreunt; een tweede pijl pint zich in haar gespierde flank, en terwijl ze opnieuw ronddraait, kermend, vallen de netten over haar heen. Sir Henry, die kalm met grote passen naar haar toe gaat, schiet zijn derde pijl in haar keel.

Zelfs terwijl ze sterft, brult ze nog. Ze hoest bloed op en haalt uit. Een van de Staljongens draagt het teken van haar klauw tot op de dag van vandaag. Haar vacht hangt aan de muur op Allington. 'Jullie moeten maar eens op bezoek komen, jongedames,' zegt sir Henry.

'Dan kunnen jullie zien wat een beest ze was.'

'Toms gebeden werden niet verhoord,' zegt Richard glimlachend.

'Sint Franciscus heeft verstek laten gaan, als u het mij vraagt.'

'Sir Henry.' Jo trekt aan zijn mouw. 'U hebt het beste deel nog niet verteld.'

'Nee, dat had ik vergeten. Daarna liep mijn zoon Torn, de held van de dag, weg en gaf over in de struiken.'

De kinderen laten hun adem ontsnappen. Allemaal applaudisseren ze. Indertijd had het verhaal het hof bereikt, en de koning - hij was destijds nog jong, zachtmoedig - was er een beetje van onder de indruk. Zelfs nu nog: zodra hij Torn ziet, knikt hij en mompelt in zichzelf: 'Torn Wyatt. Een leeuwentemmer.'

Wanneer sir Henry, die dol is op zacht fruit, een portie sappige bramen met gele room opheeft, zegt hij: 'Even onder vier ogen,' en ze trekken zich terug. Als ik in jouw schoenen stond, zegt sir Henry, dan vroeg ik hem om je te benoemen tot juweelwaar. 'Vanuit die positie heb je overzicht op de rijksgelden, bleek toen ik haar had.'

'En hoe vraag ik hem dat?'

'Laat lady Anne het hem vragen.'

'Misschien kan uw zoon helpen door het lady Anne te vragen.'

Sir Henry lacht, of liever gezegd, hij laat met een *ahum* blijken dat hij weet dat er een grapje is gemaakt. Volgens de

drinkebroers in de bierhuizen van Kent en de hofbedienden van de achtertrap (Mark de muzikant, bijvoorbeeld), heeft Anne Thomas Wyatt alle gunsten verleend waarom een man redelijkerwijs zou kunnen vragen, zelfs in een bordeel.

'Ik ben van plan me dit jaar terug te trekken van het hof,' zegt sir Henry. 'Het is tijd dat ik mijn testament opmaak. Mag ik jou als executeur aanwijzen?'

'U bewijst me een grote eer.'

'Er is niemand aan wie ik mijn zaken liever toevertrouw. Ik ken geen vastere hand dan de jouwe.'

Hij glimlacht, in de war gebracht; niets lijkt hem vast in zijn wereld. Tk begrijp jou,' zegt Wyatt. 'Ik weet dat onze oude vriend in het scharlaken bijna je ondergang heeft betekend. Maar zie hoe je er nu voor staat, je eet amandelen, met al je tanden nog in je mond en je huishouding om je heen, en je zaken floreren, en mannen als Norfolk doen beleefd tegen je.' Terwijl ze, hoeft hij er niet aan toe te voegen, een jaar geleden nog hun voeten aan je veegden. Sir Henry breekt een kaneelwafeltje tussen zijn vingers en legt stukje voor stukje op zijn tong, een zorgvuldige, seculiere eucharistie. De Tower is veertig jaar geleden, langer zelfs, maar zijn verbrijzelde kaak wordt nog steeds stijf en geeft hem last. 'Thomas, ik moet je iets vragen ... Wil je een oogje houden op mijn zoon? Een vader voor hem zijn?'

'Torn is ... wat? Achtentwintig? Misschien zit hij niet te wachten op nog een vader.'

'Jij kunt het niet slechter doen dan ik heb gedaan. Er zijn veel dingen waar ik spijt van heb, vooral van zijn huwelijk... Hij was zeventien, hij wilde het niet, ik was degene die het wilde, omdat haar vader baron Cobham was en ik mijn stand wilde ophouden onder mijn buren in Kent. Tom heeft er altijd goed uitgezien, een vriendelijke jongen en nog hoffelijk ook, je zou denken dat die meid haar handen zou hebben dichtgeknepen met hem, maar ik weet niet of ze hem zelfs maar een maand trouw is gebleven. En natuurlijk heeft hij haar met gelijke munt terugbetaald... Op Allington wemelt het van zijn deernen, trek een kastdeur open en er tuimelt wel een wicht uit. Hij doolt ervandoor naar het buitenland, en wat komt ervan terecht? Hij belandt in het gevang in Italië; die affaire zal ik nooit begrijpen. Sinds Italië heeft hij zelfs nog minder verstand. Schudt zo een terza rima uit de mouw, natuurlijk, maar dat hij zich er nou toe zet om uit te rekenen waar zijn geld aan op is gegaan...' Hij wrijft over zijn kin. 'Maar goed. Alles welbeschouwd is er geen dapperder jong dan het mijne.'

'Komt u mee terug, naar de anderen? U weet dat we er een feestdag van maken als u langskomt.'

Sir Henry hijst zich overeind. Het is een gezette man, al leeft hij op potage en moes. 'Thomas, hoe ben ik toch zo oud

geworden?'

Bij hun terugkeer in de hal treffen ze een toneelstuk in volle gang. Rafe speelt de rol van Leontina, en het huishouden moedigt hem brullend aan. Niet dat de jongens het leeuwenverhaal niet geloven, maar ze bedelen het graag met eigen bewoordingen. Hij steekt een gebiedende hand uit naar Richard, die op een krukje heeft staan gillen. 'Je bent jaloers op Tom Wyatt,' zegt hij.

'Ah, niet boos zijn op ons, meester.' Rafe neemt de menselijke vorm weer aan en slingert zich op een bank. 'Vertel ons over Florence. Vertel eens wat u verder nog hebt gedaan, u en Giovannino.'

'Ik weet niet of ik dat wel moet doen. Jullie maken er een vertoning van.'

Ah, toe, vleien ze, en hij kijkt om zich heen; Rafe moedigt hem aan met snorgeluiden. 'Weten we zeker dat Noem-me-Risley niet in de buurt is? Nou... als we een vrije dag hadden, haalden we gebouwen neer.'

'Neerhalen?' zegt Henry Wyatt. 'Deed je dat echt?'

'We bliezen ze op, bedoel ik. Maar niet zonder toestemming van de eigenaar. Tenzij we dachten dat ze op instorten stonden en een gevaar vormden voor voorbijgangers. We brachten alleen de explosieven in rekening. Niet onze expertise.'

'Die aanzienlijk was, neem ik aan?'

'Het is een hoop graafwerk voor een paar seconden opwinding. Maar ik heb een paar mannen gekend die er hun vak van hebben gemaakt. In Florence,' zegt hij, 'was dat echt iets wat je voor je ontspanning kon doen. Zoiets als vissen. Het hield ons uit de problemen.' Hij aarzelt. 'Nou nee, dat deed het niet. Niet echt.'

Richard zegt: 'Heeft Noem-me het aan Gardiner verteld? Van uw cupido?'

'Wat denk jij?'

De koning had tegen hem gezegd: Ik hoor dat je ooit statuaire kunst hebt geantiquiseerd. De koning lachte erbij, maar misschien prentte hij het zich ook in en lachte hij omdat het vermaak gericht was tegen clerici, tegen kardinalen, en hij in de stemming was voor dat soort grappen.

Hofsecretaris Gardiner: 'Statuair, statutair, zo groot is het verschil niet.'

'Eén letter maakt alle verschil, in de wetgeving. Maar de precedenten zijn niet vervalst.'

'Opgerekt?' zegt Gardiner.

'Sire, het Concilie van Konstanz kende uw voorvader, Henry V, een macht toe over de Kerk in Engeland zoals geen andere christelijke vorst in zijn koninkrijk uitoefende.'

'De concessies werden niet toegepast. Niet consequent. Waarom niet?'

'Ik weet het niet. Incompetentie?'

'Maar nu beschikken we over betere raadslieden?'

'Betere koningen, Sire.'

Achter Henry's rug trekt Gardiner een gezicht alsof hij moet overgeven. Bijna schiet hij in de lach. De najaarstermijn loopt af. Anne zegt: Kom hierheen, dan gebruiken we een armoedig adventsmaal. Alleen vorken.

Hij gaat, maar het gezelschap bevalt hem niet. Ze laat de vrienden van de koning, de kamerheren, opzitten en pootjes geven: Henry Norris, William Brereton, dat stel, en haar broer natuurlijk, lord Rochford. Anne is kil in hun gezelschap, en gaat even meedogenloos met hun complimenten om als een huisvrouw die de leeuweriken voor het diner de nek omdraait. Als haar afgemeten glimlach ook maar één moment verflauwt, schieten ze allemaal naar voren, in een vurig verlangen om te weten hoe ze haar kunnen behagen. Grotere sukkels zou je met een lantaarntje moeten zoeken.

Wat hem betreft, hij kan overal heen, hij is overal geweest. Opgevoed met de tafelgesprekken van de Frescobaldi-familie en de Portinari-familie, en groot geworden aan de tafel van de kardinaal onder de wijzen en wakkeren, is het onwaarschijnlijk dat hij zich geen raad zou weten te midden van de mooipraters met wie Anne zich omringt. En God weet dat ze hun best doen, deze heren, om het hem onbehaaglijk te moede te maken; hij brengt zijn eigen welbehagen mee, zijn onverstoorbaarheid, zijn precieze en puntige conversatie. Norris, scherpzinnig en niet jong, maakt zichzelf belachelijk door zulk gezelschap te zoeken, en waarom? Omdat Annes nabijheid hem doet trillen. Het is bijna een mop, een mop die niemand vertelt. Na die eerste gelegenheid volgt Norris hem naar buiten, pakt hem bij de mouw en dwingt hem te blijven staan, hem aan te kijken. 'Je ziet het niet voor je, hè? Anne?'

Hij schudt zijn hoofd.

'Wat heb jij dan in gedachten? Een of andere vlezige *Frau* die je op een van je reizen hebt opgedaan?'

'De enige vrouwen die ik zou kunnen liefhebben, zijn vrouwen die de koning volmaakt koud laten.'

'Als dat een hint is, geef die dan ook aan de zoon van je vriend Wyatt.'

'O, ik denk dat de jonge Wyatt er zelf al achter is. Hij is getrouwd. Zijn devies is: zet je gemis om in versregels. Worden we niet allemaal wijzer van speldenprikken in onze *amourpropre**.'

'Kun je mij in de ogen kijken,' zegt Norris, 'en zeggen dat ik er wijzer van word?'

Hij geeft Norris zijn zakdoek. Norris veegt zijn gezicht af en geeft de zakdoek terug. Hij denkt aan de heilige Veronica, die met haar sluier de gelaatstrekken van de lijdende Christus bette; hij vraagt zich af of Henry's herengezicht bij zijn

thuiskomst in het weefsel geprent zal zijn, en als dat het geval is, zal hij dan het resultaat aan de wand hangen? Norris wendt zich met een kort lachje af: 'Weston - de jonge Weston, je weet wel - die is jaloers op de jongen die ze op sommige avonden voor ons laat zingen. Hij is jaloers op de man die het vuur oprakelt, op de meid die haar kousen uittrekt. Hij houdt de keren dat ze naar jou kijkt bij. Hij zegt: Daar, daar, zie je het? Ze kijkt naar die dikke slager, ze heeft in twee uur tijd vijftien keer naar hem gekeken.'

'De kardinaal was de dikke slager.'

'Voor Francis zijn alle kooplui één pot nat.'

'Dat merk ik, ja. Goedenacht.'

Nacht, Torn, zegt Norris, en hij geeft hem een klap op de schouder, afwezig, verstrooid, bijna alsof ze gelijken zijn, alsof ze vrienden zijn; zijn blik weer op Anne gericht, zijn roetstappen naar zijn rivalen. Alle kooplui één pot nat? Niet in de echte wereld. Iedereen met een vaste hand en een hakmes kan zichzelf slager noemen, maar waar haalt hij dat hakmes vandaan zonder de smid? En zonder de man die het metaal bewerkt, waar haal je je hamer vandaan, je zeis, sikkel, schaar en schaaf? Je zwaard en harnas, je pijlpunten, je pieken en donderbussen?

Waar zijn je zeeschepen en hun ankers zonder hem? Waar zijn je enterhaken, spijkers, deurschuiven, scharnieren, poken en tangen? Waar is je spit, je ketel, je treeft, je gareel, gesp of bit? Waar zijn je messen?

Hij denkt terug aan de dag dat ze hoorden dat het Cornishe leger in aantocht was. Wat was hij, twaalf? Hij was in de smidse. Hij had de grote blaasbalg schoongemaakt en oliede het leer in. Walter kwam naar hem toe en controleerde het ding. 'Moet opgekalefaterd worden.'

'Ja,' zei hij. (Dit was het soort conversatie dat hij met Walter voerde.)

'Het doet zichzelf niet, hoor.'

'Ik zei toch "ja", ja, ik ben er al mee bezig!'

Hij keek op. Hun buurman Owen Madoc stond in de deuropening.

'Ze komen eraan. Iedereen weet ervan. Henry Tudor klaar om te vechten. De koningin en de kleintjes in de Tower.'

Walter veegt langs zijn mond. 'Hoe lang nog?'

'God weet,' zegt Madoc. 'Die klootzakken kunnen vliegen.'

Hij recht zijn rug. Er is hem een moker met een essenhouten schacht in de hand geslagen.

De volgende paar dagen werkten ze tot ze erbij neervielen. Walter smeedde harnasstukken voor zijn vrienden; hij maakte scherpe randen aan alles wat rebellenvlees kon snijden, verscheuren, openrijten. De mannen van Putney hebben geen greintje medelijden met die heidenen. Zij betalen hun belastingen, waarom de Cornish dan niet?

De vrouwen zijn bang dat de Cornishmen hun eer geweld aan zullen doen. 'Onze priester zegt dat ze het alleen met hun zussen doen,' zegt hij, 'dus jij bent wel veilig, Bet. Maar ja, de priester zegt ook dat ze een koud, geschubd lid hebben, net als de duivel; misschien heb je wel trek in zo'n nieuwigheid.'

Bet smijt hem iets naar zijn hoofd. Hij duikt weg. Het is in dat huis het standaardexcuus voor als er iets breekt: ik smeet het naar Thomas.

'Weet ik veel wat jij lekker vindt,' zegt hij.

Die week tieren de geruchten welig. De Cornishmen werken on-dergronds, vandaar dat ze zwarte gezichten hebben. Ze zijn halfblind; je kunt ze in een net vangen. De koning geeft je een zilverstuk voor iedere Cornishman die je vangt, twee als het een grote is. Hoe groot zijn ze eigenlijk? Want ze schieten pijlen van wel een schrede lang. Nu worden alle huishoudelijke objecten in een nieuw licht bezien. Vleespennen, braadspitten, lardeernaalden: al wat ter verdediging kan dienen in een handgemeen. De buurt pompt geld in Walters andere zaak, de brouwerij, alsof ze denken dat de Cornishmen van plan zijn Engeland leeg te drinken. Owen Madoc komt met een opdracht voor een jachtmes, met garde, bloedgeul en een lemmet van twaalf duim lang. 'Twaalf duim?' zegt hij. 'Jij? Je hoeft er maar mee te zwaaien of je hakt je eigen oor er al af.'

'Jij houdt je grote mond wel als de Cornish je te pakken krijgen. Kinderen als jij steken ze aan een spies en roosteren ze boven het open vuur.'

'Kun je ze niet gewoon een mep verkopen met een roeispaan?'

'Ik zal jou 'ns 'n mep verkopen,' brult Owen Madoc. 'Snotjong dat je bent, je had al een slechte naam voor je geboorte.'

Hij laat Owen Madoc het mes zien dat hij voor zichzelf heeft gemaakt, en dat aan een koord onder zijn hemd hangt: de vlijmscherpe driehoek, als één enkele kwaadaardige tand. 'Wat vind je ervan?'

'Christus,' zegt Madoc. 'Kijk effe uit in wie je dat steekt.'

Hij zegt tegen zijn zus Kat (met zijn moker op haar vensterbank bij de *Pegasus):* Waarom had ik al een slechte naam voor mijn geboorte?

Vraag het aan Morgan Williams, zegt ze. Die vertelt het je wel. O, Torn, Torn, zegt ze. Ze grijpt zijn hoofd en drukt er een kus op. Je brengt jezelf niet in gevaar, hoor je me? Laat hém maar vechten. Ze hoopt dat de Cornishmen Walter zullen doden. Dat zegt ze niet, maar hij weet het.

Wanneer ik het hoofd van de familie ben, zegt hij, gaat het er anders aan toe, dat kan ik je wel vertellen.

Morgan zegt - blozend, want hij is een man van fatsoen - dat jongens zijn moeder op straat naliepen en jouwden: 'Kijk die ouwe merrie 'ns drachtig wezen!'

Zijn zus Bet zegt: 'Wat die Cornish ook hebben: ze hebben een reus, Bolster heet hij, die verliefd is op Sint Agnes; hij volgt haar overal, en de Cornish hebben haar op hun vaandels, dus komt hij achter ze aan naar Londen.'

'Bolster?' sneert hij. 'Niet groter dan dit, wedden?'

'O, wacht maar af,' zegt Bet. 'Jij zingt nog wel een toontje lager.'

De vrouwen uit de buurt kwamen tongklakkend om zijn moeder heen staan, zegt Morgan, en wendden bezorgdheid voor: Wat moet dat worden bij de bevalling, ze is nu al tonrond!

En toen hij dan ter wereld kwam, brullend, met gebalde vuisten en natte zwarte krullen, zwalkten Walter en zijn maatjes luid zingend door Putney. Ze riepen: 'Kom 't maar halen, meisjes!' en 'Droge vrouwen kunnen bij ons terecht!'

De datum is volmaakt aan hen voorbijgegaan. Hij zei tegen Morgan: Ik heb er geen moeite mee. Ik heb geen geboortehoroscoop. Dan heb ik dus ook geen lot.

Zoals het lot het wilde, werd er geen slag geleverd in Putney. Voor de voorrijders en ontsnapte krijgsgevangenen stonden de vrouwen klaar met broodzagen en scheermessen, en de mannen om ze met spade of houweel het hoofd in te slaan, ze met de dissel uit te hollen of ze aan het wetstaal te rijgen. Het grote gevecht vond echter plaats in Blackheath: Cornishmen aan mootjes, vermaald in de militaire vleesmolen van de tudorvorst. Zij allen veilig, alleen niet voor Walter.

'Weet je nog van die reus, Bolster? Hij heeft gehoord dat Sint Agnes dood is. Hij heeft zijn polsen doorgesneden van verdriet, en zijn bloed is in zee gestroomd. Er liep een grot mee vol die niet eens vol kan raken, omdat hij uitkomt op een holte die onder de zeebedding door gaat naar het binnenste van de aarde, naar de hel. Hij is dood.'

'O, mooi. Want ik was echt bang voor Bolster.'

'Dood tot de volgende keer,' zegt zijn zus.

Geboren, dus, op een onbekende datum. Op driejarige leeftijd sprokkelde hij hout voor het smidsvuur. 'Zie je die kleine van mij?' zei Walter dan, en hij gaf hem liefkozend een draai om zijn oren. Om zijn vingers hing een brandlucht, zijn handpalm was zwaar en pikzwart. In de afgelopen jaren hebben geleerden natuurlijk geprobeerd hem een lot te verschaffen; mannen die zich wetenschappelijk hebben toegelegd op het lezen van de sterren hebben geprobeerd terug te redeneren van wat hij is en hoe hij het maakt tot wanneer hij is geboren. Jupiter, in gunstige conjunctie, duidt op voorspoed. Mercurius in de ascendant geeft het vermogen tot rad en overtuigend spreken. Kratzer zegt: Ik mag barsten als Mars niet in Scorpio stond. Zijn moeder was tweeënvijftig, en ze dachten dat ze niet meer zwanger kon raken of een bevalling doorstaan. Ze verborg haar krachten en onttrok hem

onder draperieën aan het zicht zolang ze kon, diep in haar binnenste. Hij kwam tevoorschijn, en ze zeiden: Wat krijgen we nu?

Half december zweert James Bainham, een advocaat van de Middle Temple, zijn ketterijen af ten overstaan van de bisschop van Londen. Hij is gefolterd, zeggen ze in de stad. More zelf heeft hem ondervraagd terwijl de raderen van de pijnbank werden aangedraaid, en hem de namen gevraagd van andere besmette leden uit de Inns of Court. Een paar dagen daarna worden een voormalig monnik en een leerhandelaar samen verbrand. De monnik had ladingen boeken binnengesmokkeld via de havens van Norfolk en vervolgens, dom genoeg, via St Katharine's Doek, waar ze de kanselier recht in de armen voeren. De leerhandelaar was in het bezit van Luthers *De vrijheid van een christen,* overgeschreven in zijn eigen handschrift. Het zijn mannen die hij kent, de in ongenade gevallen en gebroken Bainham, de monnik Bayfield en John Tewkesbury, van wie de hemel weet dat het geen godgeleerde was. En zo loopt het jaar ten einde, in rookwalmen, met een sluier van menselijke as over Smithfield.

Op nieuwjaarsdag wordt hij voor zonsopgang wakker en ziet Gregory aan zijn voeteneind. 'U kunt maar beter komen. Torn Wyatt is opgepakt.'

Hij staat onmiddellijk naast zijn bed; zijn eerste gedachte is dat More een steek heeft toegebracht in het hart van Annes kring. 'Waar is hij? Ze hebben hem toch niet naar Chelsea gebracht?'

'Waarom zouden ze hem naar Chelsea brengen?' zegt Gregory verbluft.

'De koning kan onmogelijk toestaan ... dit komt hem te dicht op de huid ... Anne heeft boeken, ze heeft ze aan hem laten zien ... hijzelf heeft Tyndale gelezen ... wat is Mores volgende stap, de koning arres-teren?' Hij grijpt een hemd.

'Het heeft niets met More te maken. Een stelletje sukkels is opgepakt wegens ordeverstoring in Westminster; over open vuren op straat heen springen, ruiten inslaan, je kent het wel..." Gregory's stem klinkt verveeld. 'En dan gaan ze op de vuist met de wacht en worden ze in het gevang gegooid, en dan wordt er een boodschap bezorgd: of meester Cromwell niet even een nieuwjaarsfooi aan de bewaker kan komen geven?'

'Christus,' zegt hij. Hij zakt op de rand van het bed, zich plotseling bewust van zijn naaktheid, van zijn voeten, schenen, dijen, penis, van zijn lichaamshaar, de schurende stoppelbaard, en van het zweet dat hem tussen zijn schouders is uitgebroken. Hij trekt zijn hemd aan. 'Ze zullen me moeten nemen zoals ik ben,' zegt hij. 'En ik neem eerst mijn ontbijt.'

'U beloofde dat u een vader voor hem zou zijn,' zegt Gregory met enig leedvermaak. 'Dit is nu vaderschap.'

Hij komt overeind. 'Haal Richard.'

'Ik kom wel mee.'

'Doe wat je niet laten kunt, maar ik wil Richard voor het geval er problemen zijn.'

Er doen zich geen problemen voor, alleen een beetje gemarchandeer. De ochtend breekt aan wanneer de jongeheren de buitenlucht in wankelen, hologig, gehavend, hun kleren gescheurd en smerig.

'Francis Weston,' zegt hij. 'Goedemorgen, mijnheer.' Als ik had geweten dat jij hier zat, had ik jullie laten zitten. 'Waarom bent u niet aan het hof?'

'Dat ben ik wel,' zegt de jongen, met een oprisping van zurige adem.

'Ik ben in Greenwich. Niet hier. Snap je?'

'Bilocatie,' zegt hij. 'Juist.'

'O, jezus. O, jezus, mijn verlosser.' Thomas Wyatt staat in het felle sneeuwwit over zijn hoofd te wrijven. 'Nooit weer.'

'Tot volgend jaar,' zegt Richard.

Hij draait zich om en ziet de laatste gammele figuur de straat op struikelen. 'Francis Bryan,' zegt hij. 'Ik had kunnen weten dat deze onderneming niet compleet zou zijn zonder u. Mijnheer.'

Blootgesteld aan de eerste kille vlaag van het nieuwe jaar, schudt lady Annes neef zich als een natte hond. 'Bij de tieten van de heilige Agnes, wat is het koud.' Zijn wambuis is aan flarden, zijn kraag losgescheurd en hij heeft maar één schoen. Hij grijpt naar zijn broek om die op te houden. Vijfjaar geleden is hij bij een tafelronde een oog kwijtgeraakt, nu zijn ooglap, en de grauwe oogholte ligt bloot. Hij kijkt om zich heen met wat hem aan oculair gereedschap rest. 'Cromwell? Ik herinner me niet dat jij er gisteravond bij was.'

'Ik lag in mijn bed en was daar met alle plezier gebleven.'

'Waarom niet teruggaan?' Een gevaarlijke glijpartij riskerend, gooit hij zijn handen in de lucht. 'Welke stadse echtgenote ligt er op je te wachten? Heb je er voor elk van de twaalf dagen van kerst een?' Bijna schiet hij in de lach, tot Bryan eraan toevoegt: 'Houden jullie sektariers jullie vrouwen niet in gemeenschappelijk bezit?'

'Wyatt' - hij wendt zich af - 'zie dat hij zich toedekt, of zijn edele delen vriezen eraf. Een oog moeten missen is al erg genoeg.'

'Zeg eens dankjewel,' buldert Thomas Wyatt en hij geeft zijn metgezellen links en rechts een stomp. 'Bedank meester Cromwell en betaal wat je hem schuldig bent. Wie zou er anders op een vrije dag zo vroeg uit zijn bed zijn gekomen, en met open beurs? We hadden daar wel tot morgen kunnen zitten.'

Ze zien er niet uit alsof ze een cent op zak hebben. 'Laat maar,' zegt hij. 'Ik zet het wel op de rekening.'

II - 'Alas, what shall I do for love?'

Lente 1532

.

Tijd nu om de overeenkomsten te beschouwen die de wereld bijeen-houden: de overeenkomst tussen heerser en overheerste en die tussen man en vrouw. Beide regelingen rusten op een niet-aflatende toewijding van de een aan de belangen van de ander. De meester en man beschermen en voorzien in onderhoud, de vrouw en bediende gehoorzamen. Boven meesters, boven mannen, staat God. Hij houdt de stand bij van onze onbeduidende onlusten, onze menselijke dwaasheden. Hij strekt zijn lange arm uit, de hand gebald tot een vuist. Stel je voor dat je over dit soort zaken debatteert met George, lord Rochford. Hij is even scherpzinnig als de meeste jongemannen in Engeland, gepolijst en belezen; maar wat zijn aandacht vandaag gevangenhoudt, is het vurige satijn dat tussen de banen fluweel van zijn mouw door wordt getrokken. Hij blijft de wolkjes stof met een vingertop tevoorschijn lokken, blijft ze vouwen en opporren, alles om ze maar groter te krijgen, zodat hij eruitziet als zo'n jongleur die ballen langs zijn armen op en neer laat stuiteren.

Het is tijd om te bepalen wat Engeland is, in termen van armslag en beperkingen: niet om zijn havenversterkingen en grensmuren te tellen en op te meten, maar om zijn capaciteit voor autonomie in te schatten. Het is tijd om te bepalen wat een koning is, en wat hij zijn volk verplicht is in termen van beheer en bestuur: welke bescherming hij biedt tegen buitenlandse invasies, moreel of fysiek; welke vrijheid van de aanmatiging van degenen die een Engelsman zouden willen voorschrijven hoe hij tot zijn god mag spreken.

Half januari komt het parlement bijeen. Op de rol voor de vroege lente staat het breken van de bisschoppelijke weerstand tegen Henry's nieuwe bevel: om vaste vorm te geven aan wetgeving - al is die voor het moment opgeschort - die de geldstroom naar Rome afkapt en zijn suprematie in de Kerk tot meer maakt dan alleen mooie woorden. Het Lagerhuis stelt een petitie op tegen de kerkelijke rechtbanken, zo eigenmachtig in hun optreden, zo arrogant in hun aanspraak op rechtsbevoegdheid; de petitie trekt die bevoegdheid, trekt hun bestaan zélf, in twijfel. De documenten gaan door vele handen, maar uiteindelijk krabbelt hijzelf, samen met Rafe en Noem-me-Risley tot diep in de nacht amendementen tussen de regels. Hij jaagt de oppositie uit haar schuilplaats: Gardiner, zelfs al is hij de secretaris van de koning, voelt zich verplicht zijn medeprelaten aan te voeren in de aanval. De koning ontbiedt meester Stephen. Wanneer die naar binnen gaat,

staan zijn nekharen overeind en krimpt hij in zijn vel ineen als een mastiffdie voor een beer wordt geleid. Voor zo'n grote man heeft de koning een hoge stem, die tot een oorverscheurend geschetter rijst als hij boos is. Bestaan zijn onderdanen geheel uit geestelijken of maken die er op zijn hoogst de helft van uit? Misschien zijn het wel helemaal niet zijn onderdanen, want hoe kunnen ze dat zijn, als ze een eed van trouw en gehoorzaamheid zweren aan de paus? Zouden ze niet, gilt hij, een eed moeten zweren aan mij?

Eenmaal buiten leunt Stephen tegen de beschilderde lambrisering. Achter zijn rug dartelt een troep geschilderde nimfen op een open plek in het bos. Hij haalt een zakdoek tevoorschijn, maar lijkt vergeten te zijn waarom; hij verfrommelt hem in zijn grote klauw, wikkelt hem om zijn knokkels als een verband. Zweet drupt langs zijn gezicht. Hij, Cromwell, roept om assistentie. 'Mijnheer de bisschop is onwel.'

Ze brengen een kruk, en Stephen kijkt er woedend naar, kijkt woedend naar hem en gaat dan voorzichtig zitten, alsof hij het timmerwerk niet kan vertrouwen. 'Je hebt hem zeker wel gehoord?'

Woord voor woord. 'Als hij je echt opsluit, zorg ik wel dat ze je wat soelaas bieden.'

'De duivel hale je, Cromwell. Wie ben je nu helemaal? Welk ambt vervul je? Je bent niets. Helemaal niets.'

We moeten het debat winnen, onze tegenstanders niet alleen maar tegen de vlakte slaan. Hij heeft een bezoek gebracht aan Christopher St German, de bejaarde jurist, wiens woord in heel Europa wordt gerespecteerd. De oude man ontvangt hem beleefd bij hem thuis. Niemand in Engeland, zegt hij, die niet weet dat onze Kerk hervorming behoeft en dat die noodzaak met het jaar dringender wordt, en als de Kerk haar niet kan doorvoeren, dan moet en kan de koning het doen via het parlement. Tot die conclusie ben ik gekomen, na tientallen jaren studie.

Vanzelfsprekend, zegt de oude man, is Thomas More het niet met me eens. Misschien is zijn tijd voorbij. Tenslotte is Utopia geen plek waar men kan wonen.

Wanneer hij de koning spreekt, tiert Henry over Gardiner: Trouweloos, schreeuwt hij, ondankbaar. Moet hij mijn secretaris blijven, als hij stelling neemt tegen mij? (Dit is de man die Henry zelf heeft geprezen als een stoutmoedig polemist.) Hij zit heel stil en kijkt naar Henry, probeert de crisis met kalmte te bezweren, de koning in een deken van stilte te wikkelen, zodat hij, Henry, zichzelf kan horen. Het is een groot goed, in staat zijn de toorn van de Leeuw van Engeland af te wenden. 'Ik denk ...' zegt hij rustig. 'Met uw permissie, Sire, ik denk ... De bisschop van Winchester gaat graag in discussie, zoals we allemaal weten. Maar niet met zijn

koning. Dat zou hij niet voor zijn plezier durven doen.' Hij zwijgt even. 'Zijn denkbeelden zijn dus oprecht, al berusten ze op een dwaling.'

'Ja, maar..." De koning valt stil. Henry heeft zijn eigen toon gehoord, de toon die hij tegen de kardinaal aansloeg toen hij die neerhaalde. Gardiner is Wolsey niet, alleen al in de zin dat weinigen om hem zullen rouwen als hij wordt opgeofferd. En toch komt het hem goed uit om de grauwende bisschop voorlopig op zijn plaats te houden; met een wakend oog op Henry's reputatie in Europa, zegt hij: 'Sire, als ambassadeur heeft Stephen zich tot het uiterste voor u ingespannen, en het zou beter zijn om hem met eerlijke argumenten over te halen dan om hem onder de druk van uw ongenoegen te dwingen tot overhaast handelen. Het is verreweg de prettigste koers, en er schuilt meer eer in.'

Hij houdt Henry's gezicht in de gaten. Hij is gevoelig voor alles wat met eer te maken heeft.

'Zou dat onveranderlijk je advies zijn?'

Hij glimlacht. 'Nee.'

'Je bent er dus niet op gebeten dat ik zou moeten regeren in alle christelijke ootmoed?'

'Nee.'

'Ik weet dat je een hekel hebt aan Gardiner.'

'Dat is de reden waarom u mijn advies in overweging zou moeten nemen, Sire.'

Jij, denkt hij, staat bij me in het krijt, Stephen. De rekening wordt stukje bij beetje gepresenteerd.

Hij vergadert in zijn eigen huis met parlementariërs, met heren van de juridische genootschappen en met de Londense livreigilden; met spreker Thomas Audley en zijn pupil Richard Riche, een goudblonde jongeling, mooi als een geschilderde engel, maar bedrijvig, scherpzinnig en profaan van geest; met Rowland Lee, een robuuste, openhartige clericus, de minst priesterlijke persoon die je in de wijde omtrek tegenkomt. In deze maanden worden zijn stadse vriendenrangen uit-gedund door ziekte en onnatuurlijke doodsoorzaken. Thomas Somer, die hij al jaren kende, is gestorven net na zijn vrijlating uit de Tower, waar hij werd opgesloten wegens verspreiding van het evangelie in het Engels; Somer, liefhebber van fraaie kleren en snelle paarden, was een man van niet te onderdrukken levenslust, totdat hij uiteindelijk voor zijn kanselier kwam te staan. John Petyt is vrijgelaten, maar te zwak om nog deel te hebben aan het Lagerhuis. Hij bezoekt hem; hij is nu een gevangene van zijn slaapkamer. Het is pijnlijk om te horen hoe moeizaam zijn ademhaling gaat. De lente van 1532, het eerste warme weer van het jaar, verzacht zijn leed niet. Het is, zegt hij, alsof er een ijzeren band om mijn borst klemt, en ze trekken hem steeds strakker. Hij zegt: Thomas, zul je voor Luce zorgen als ik dood ben?

Nu en dan, op zijn wandelingen in de tuin met de afgevaardigden of met Annes priesters, voelt hij de afwezigheid van doctor Cranmer aan zijn rechterzij. Hij is sinds januari op weg als ambassadeur van de koning aan het keizerlijk hof; op zijn reizen zoekt hij geleerden in Duitsland op om hun stem te winnen voor de scheiding van de koning. Hij had tegen hem gezegd: 'Wat moet ik doen als de koning een droom heeft terwijl jij weg bent?'

Cranmer had geglimlacht. 'De vorige keer heb je het ook zelf opgelost. Ik heb alleen ja en amen hoeven knikken.'

Hij ziet Marlspijker met bungelende poten op een donkere tak liggen. Hij wijst op het dier. 'Heren, dat was de kat van de kardinaal.'

Bij het zien van de bezoekers schiet Marlspijker over de tuinmuur en verdwijnt met een zwiep van zijn staart op andermans grondgebied erachter.

In de keuken van Austin Friars leren de garzoni gekruide wafels te bakken. Het proces vergt een goed oog, precieze timing en een vaste hand. Er zijn zoveel punten waarop het fout kan gaan. Het beslag moet van de juiste, stroperige dikte zijn, de platen van de langstelige wafelijzers moeten goed ingevet en heet zijn. Wanneer je de platen op elkaar perst, klinkt er een dierlijke kreet op, en de stoom slaat er sissend van af. Als je in paniek raakt en je greep verslapt, mag je kleffe troep wegschrapen. Je moet wachten tot de stoom afneemt, en dan begin je te tellen. Als je de tel kwijtraakt, verspreidt zich een schroeilucht. Eén seconde scheidt succes van mislukking. Wanneer hij een wetsontwerp in het Lagerhuis brengt om de betaling van annaten aan Rome op te schorten, stelt hij voor dat het Huis zich verdeelt. Dit is verre van gebruikelijk, maar de leden gaan, gechoqueerd, onder gemopper, akkoord: degenen vóór aan de ene kant, degenen tegen aan de andere. De koning is erbij; hij kijkt toe en ziet wie er voor hem is en wie tegen hem, en na afloop geeft hij zijn raadsman een grimmig knikje van goedkeuring. In het Hogerhuis houdt deze tactiek geen stand. De koning moet zijn zaak in eigen persoon en tot drie keer toe bepleiten. De oude aristocratie - trotse families als de Exeter-clan, met een eigen aanspraak op de troon - steunt paus en Katherine en is niet bang om daarvoor uit te komen; nog niet, tenminste. Maar hij weet zijn vijanden thuis te brengen en hen waar mogelijk te verdelen.

Zodra de koksmaatjes een onberispelijke wafel hebben gebakken, laat Thurston ze er nog honderd meer maken. Het wordt een tweede natuur, die snelle polsbeweging waarmee je de halfbakken wafel op een houten spatel laat glijden en hem omgekeerd op het taartrooster wipt om te laten opstijven. De successen - mettertijd horen het allemaal successen te zijn - krijgen een stempel met het wapen van de Tudors en worden

per dozijn in de ingelegde doosjes gedaan waarin ze op tafel komen, elk breekbaar gouden schijfje geparfumeerd met rozenwater. Hij stuurt een baksel naar Thomas Boleyn. Als vader van de koningin in spe vindt Wiltshire dat hem een speciale titel toekomt en hij heeft te kennen gegeven dat het hem niet onwelgevallig zou zijn om te worden aangesproken met Monseigneur. Hij overlegt met hem, zijn zoon en hun vrienden en loopt dan door de vertrekken van Whitehall naar Anne. Haar staatsie groeit met de maand, maar hij gaat binnen met een buiging van haar mensen. Aan het hof en in de kantoren van Westminster kleedt hij zich geen greintje boven zijn stand als heer, in loshangende jassen van Lemster wol zo fijn dat ze vloeien als water, in paars en indigo zo na aan zwart dat het lijkt alsof de nacht erin is overgelopen; zijn hoed van zwart fluweel rust op zijn zwarte haar, zodat de enige lichtpuntjes de bewegingen van zijn opmerkzame ogen zijn en de gebaren van zijn grote, sterke handen; die, en natuurlijk de vurige flitsen van Wolseys turkooizen ring.

Op Whitehall - York Place, zoals het voorheen heette - zijn de aannemers nog steeds bezig. De koning had Anne een slaapkamer gegeven voor Kerstmis. Hij had haar er zelf naartoe gebracht, om haar adem te horen stokken bij het zien van de wandtapijten, die van zilveren en gouden stoffen waren gemaakt, en het rijkversierde bed, behan-gen met dieprood satijn, geborduurd met de patronen van bloemen en kinderen. Henry Norris had hem verteld dat Anne had nagelaten naar adem te happen; ze had gewoon langzaam de kamer rondgekeken, geglimlacht, met haar ogen geknipperd. Toen was haar te binnen geschoten wat ze hoorde te doen; ze deed alsof ze een flauwte kreeg bij de eer, maar pas toen ze wankelde en de koning zijn armen om haar heen sloot, stokte haar adem. Ik hoop vurig, had Norris gezegd, dat we allemaal ten minste één keer in ons leven dat geluidje aan een vrouw ontlokken.

Toen Anne haar dankbaarheid betuigde, op haar knieën, moest Henry natuurlijk weg; weg uit die schitterende kamer, terwijl hij haar aan haar hand achter zich aan trok, terug naar het nieuwjaarsfeest, naar de publieke belangstelling voor zijn gelaatsuitdrukking: in de zekerheid dat bericht erover heel Europa rond zou gaan, over land en zee, al dan niet in code.

Wanneer hij aan het einde van de wandeling door de oude vertrekken van de kardinaal Anne te midden van haar dames aantreft, weet ze al of lijkt ze al te weten wat haar vader en broer hebben gezegd. Ze denken dat zij haar strategie bepalen, maar ze is zelf haar beste strateeg en in staat om terug te denken en te beoordelen wat er fout is gegaan; hij heeft bewondering voor iedereen die van fouten weet te leren. Op een dag dat de ramen openstaan voor het gefladder van nestbouwende vogels, zegt ze: 'Je vertelde me ooit dat alleen

de kardinaal de koning vrij kon krijgen. Weet je wat ik denk? Ik denk dat Wolsey wel de laatste was die dat kon. Omdat hij zo trots was, omdat hij paus wilde zijn. Als hij nederiger was geweest, had Clemens aan zijn verzoek voldaan.'

'Daar zit misschien iets in.'

'We zouden er lering uit moeten trekken, denk ik,' zegt Norris. Ze draaien zich tegelijk naar hem om. Anne zegt: 'Is dat zo?' en hij zegt: 'En welke lering mag dat dan wel zijn?'

Norris staat met zijn mond vol tanden.

'Het ligt niet voor de hand dat een van ons kardinaal wordt,' zegt Anne. 'Zelfs Thomas, die toch de meeste dingen ambieert, ambieert dat niet.'

'O? Ik zou er geen geld op zetten.' Norris druipt af zoals alleen in zijde gestoken heren kunnen afdruipen, en laat hem met de vrouwen alleen.

'En, lady Anne,' zegt hij, 'wanneer u over wijlen de kardinaal nadenkt, neemt u dan de gelegenheid te baat om voor zijn ziel te bidden?'

'Ik denk dat God een oordeel over hem heeft geveld en dat mijn gebeden, of ik ze zeg of niet, daar weinig aan veranderen.'

'Hij plaagt je maar, Anne,' zegt Mary Boleyn vriendelijk.

'Als de kardinaal niet had ingegrepen, was u nu getrouwd met Harry Percy.'

'In elk geval,' snauwt ze, 'zou ik dan de positie van echtgenote innemen, een eerzame positie, terwijl ik nu ...'

'O, maar lieve nicht,' zegt Mary Shelton, 'Harry Percy is krankzinnig geworden. Dat weet toch iedereen. Hij smijt zijn geld over de balk.'

Mary Boleyn lacht. 'Dat doet hij inderdaad, en mijn zus denkt dat het komt doordat zij zijn hart heeft gebroken.'

'Mylady,' wendt hij zich tot Anne, 'u zou niet in Harry Percy's deel van het land willen verblijven. Want u weet heel goed dat hij hetzelfde zou doen als al die noordelijke heren: u opsluiten in een ijskoud torenkamertje boven aan een wenteltrap en u alleen naar beneden laten komen voor uw avondmaal. En u zit nét, ze dienen nét die pudding van hen op van havermout, aangemaakt met het bloed van vee dat ze op hun rooftochten hebben buitgemaakt, of mijnheer komt met donderend geweld binnen en zwaait met een zak... O, liefste, zegt u, een cadeau? Voor mij? en hij zegt: *Aye,* mevrouw, alstublieft. Hij maakt de zak open en daar rolt het afgehakte hoofd van een Schot in uw schoot.'

'O, wat verschrikkelijk,' fluistert Mary Shelton. 'Doen ze dat echt?'

Anne slaat lachend haar hand voor haar mond.

'En u weet ook heel goed,' zegt hij, 'dat u voor uw avondmaal de voorkeur geeft aan fijne plakjes gepocheerde kipfilet, overgoten met een uitgekiende dragonroomsaus. En

aan de uitstekende oude kaas, geïmporteerd door de ambassadeur van Spanje, die hij ongetwijfeld voor de koningin had bedoeld, maar die op onverklaarbare wijze de weg naar mijn huis heeft gevonden.'

'Komt me dat even goed uit,' zegt Anne. 'Een bende rovers langs de weg die het op Katherines kaas gemunt heeft.'

'Na mijn meesterlijke opvoering, moet ik' - hij gebaart naar de luitspeler in de hoek - 'u achterlaten met uw puilogende aanbidder.'

Anne werpt een snelle blik op Mark. 'Zijn ogen puilen inderdaad uit.'

'Zal ik hem wegsturen? Er zijn muzikanten te over.'

'Laat hem maar,' zegt Mary. 'Het is een lieve jongen.'

Mary Boleyn staat op. 'Ik zal even ...'

'Nu gaat lady Carey in een van haar conferenties met meester Cromwell,' zegt Mary Shelton, op de toon van iemand die plezierig nieuws brengt.

Jane Rochford: 'Ze wil hem haar deugdzaamheid weer aanbieden.'

'Lady Carey, wat hebt u te zeggen dat niet in ons bijzijn gezegd mag worden?' Maar Anne knikt. Hij mag gaan. Mary mag gaan. Waarschijnlijk moet Mary materie overbrengen die voor Anne te gevoelig ligt om zelf te bespreken.

Buiten: 'Soms heb ik even frisse lucht nodig.' Hij wacht. 'Jane en onze broer George, je weet dat ze elkaar niet kunnen luchten? Hij weigert met haar naar bed te gaan. Als hij niet bij een andere vrouw is, is hij tot in het holst van de nacht bij Anne in haar vertrekken. Ze kaarten. Ze spelen paus julius tot het ochtendgloren. Wist je dat de koning haar speelschulden betaalt? Ze heeft een groter inkomen nodig en een huis van zichzelf, een buitenplaats, niet te ver van Londen, ergens aan de rivier ...'

'Wiens huis heeft ze in gedachten?'

'Ik geloof niet dat ze iemand op straat wil zetten.'

'Huizen zijn doorgaans van iemand.' Dan valt hem iets in. Hij glimlacht. Ze zegt: 'Ooit heb ik je gewaarschuwd dat je bij haar uit de buurt moest blijven. Maar nu kunnen we niet meer zonder je. Zelfs mijn vader en mijn oom zeggen het. Niets, maar dan ook niets, wordt gedaan zonder instemming van de koning, zonder zijn voortdurende aanwezigheid, en tegenwoordig wil Henry weten waar jij bent, als je niet bij hem bent.' Ze doet een stapje terug, neemt hem op alsof hij een vreemde is. 'Mijn zus ook.'

'Ik wil een baan, lady Carey. Raadslid zijn is niet voldoende. Ik heb een officiële positie nodig in het huishouden.'

'Ik zal het haar zeggen.'

'Een positie in de Schatkamer. Of in de Rekenkamer.'

Ze knikt. 'Ze heeft een dichter gemaakt van Toni Wyatt. Ze heeft een krankzinnige gemaakt van Harry Percy. Ik weet

zeker dat ze voor jou ook wel iets in gedachten heeft.'

Een paar dagen voor het parlement vergadert, was Thomas Wyatt zijn verontschuldigingen komen aanbieden omdat hij hem bij nacht en ontij op nieuwjaarsdag uit zijn bed had laten halen. 'U hebt alle recht om boos op me te zijn, maar ik kom u vragen om dat niet te zijn. U weet hoe het gaat met Nieuwjaar. Er wordt getoost, de kroezen gaan rond en moeten worden leeggedronken.'

Hij kijkt naar Wyatt terwijl die rondloopt in de kamer, te nieuwsgierig, rusteloos en schuw om te gaan zitten en het rechtstreeks goed te maken. Hij draait aan de beschilderde wereldbol en legt zijn wijsvinger op Engeland. Hij blijft staan om naar schilderijen te kijken, naar een klein altaarstuk, en draait zich vragend om. Dat was van mijn vrouw, zegt hij. Ik hou het omwille van haar. Meester Wyatt draagt een jasje van gesteven crèmekleurig brokaat, afgezet met sabelbont, dat hij zich waarschijnlijk niet kan veroorloven; zijn wambuis is van roodbruine zijde. Hij heeft vriendelijke blauwe ogen en een bos blond haar, die nu dunner wordt. Soms houdt hij voorzichtig zijn vingertoppen tegen zijn hoofd, alsof hij nog steeds last heeft van zijn nieuwjaarshoofdpijn; in feite controleert hij zijn haargrens, voor het geval die in de laatste vijf minuten nog is teruggeweken. Hij blijft staan en kijkt in de spiegel; dat doet hij erg vaak. Goeie god, zegt hij. De straat op gaan met dat stel. Ik ben te oud voor dat soort braspartijen. Maar te jong om kaal te worden. Denkt u dat het de vrouwen iets uitmaakt? Veel? Als ik een baard zou laten staan, denkt u dan dat het zou afleiden ... Nee, waarschijnlijk niet. Maar misschien doe ik het toch maar. De baard van de koning staat hem goed, hè?'

'Heeft je vader je niet van advies gediend?'

'O ja. Drink een flinke beker melk voor je uitgaat. En eet stoofperen in honing ... Zou dat helpen, denkt u?'

Hij doet zijn best om niet te lachen. Hij wil het serieus nemen, zijn nieuwe aanstelling als Wyatts vader. 'Ik bedoel,' zegt hij, 'heeft hij je nooit gewaarschuwd dat je weg moest blijven van vrouwen die de koning interesseren?'

'Ik bén weggebleven. Ik ben naar Italië gegaan, weet u nog? En daarna ben ik een jaar in Calais geweest. Hoe lang moet iemand wegblijven?'

Een vraag uit zijn eigen leven; hij herkent hem. Wyatt gaat op een krukje zitten. Hij zet zijn ellebogen op zijn knieën. Hij houdt zijn hoofd in zijn handen, vingertoppen aan zijn slapen. Hij luistert naar zijn eigen hartslag; hij denkt na; misschien componeert hij een gedicht? Hij kijkt op. 'Mijn vader zegt dat u de slimste man van Engeland bent nu Wolsey dood is. U zou het dus kunnen begrijpen, als ik het maar één keer zeg? Als Anne geen maagd is, ligt dat niet aan mij.'

Hij schenkt hem een glas wijn in. 'Sterk spul,' zegt Wyatt,

nadat hij het achterover heeft geslagen. Hij kijkt in de diepten van het glas, naar zijn eigen vingers die het vasthouden. 'Dat moet ik toelichten, denk ik.'

'Als het moet, doe het dan hier en alleen deze ene keer.'

'Zit er iemand verstopt achter het wandtapijt? Iemand heeft me verteld dat bedienden uit Chelsea bij u verslag uitbrengen. Je kunt tegenwoordig niemands bedienden nog vertrouwen; overal zitten spionnen.'

'Vertel me welke tijd niet zijn spionnen had,' zegt hij. 'Er was een kind in Mores huishouden, Dick Purser, More nam hem uit schuldgevoel op nadat hij tot wees was gemaakt... Ik kan niet zeggen dat More de vader regelrecht heeft vermoord, maar hij hield hem in het blok en in de Tower, en dat heeft zijn gezondheid gebroken. Dick vertelde de andere jongens dat hij niet geloofde dat God in de hostie zat, dus heeft More hem ten overstaan van het hele huishouden met de zweep laten geven. Ik heb hem hierheen gebracht. Wat moest ik anders? Ik neem iedereen in huis die door hem wordt mishandeld.'

Glimlachend laat Wyatt zijn hand over de koningin van Sheba glijden, of liever gezegd, over Anselma. De koning heeft hem Wolseys prachtige tapijt gegeven. Toen hij hem vroeg in het jaar in Greenwich opzocht, had de koning hem groetend zijn blik naar haar zien opheffen, en met een scheve glimlach had hij gevraagd: Ken je deze vrouw?

Vroeger kende ik haar, zei hij, en hij begon aan uitleg, aan excuses. De koning zei: Niet belangrijk, we begaan allemaal onze jeugdzonden, en je kunt niet met iedereen trouwen, wel? Op lage toon had hij eraan toegevoegd: Ik moet eraan denken dat het ooit van de kardinaal van York was, en vervolgens, kordater: Maak een plaatsje voor haar vrij wanneer je naar huis gaat; ik denk dat ze bij jou hoort. Hij schenkt zichzelf een glas wijn in, geeft Wyatt er nog een en zegt:

'Gardiner heeft mensen buiten de poort staan die bijhouden wie er komt en gaat. Dit is een stadshuis, geen fort, maar als er iemand is die hier niet hoort, schept mijn huishouden er groot genoegen in om het stuk verdriet eruit te trappen. We gaan graag op de vuist. Ik zou mijn verleden het liefst achter me laten, maar dat wordt me niet toegestaan. Oom Norfolk blijft me voorhouden dat ik maar soldaat was, en niet eens in zijn leger.'

'Noemt u hem zo?' Wyatt lacht. 'Oom Norfolk?'

'Onder ons. Maar ik hoef jou niet te vertellen wat de Howards vinden dat hun toekomt. Bovendien ben je opgegroeid als Thomas Boleyns naaste buur, dus je weet dat je hem de voet niet dwars moet zetten, wat je gevoelens voor zijn dochter ook zijn. Ik hoop dat je geen gevoelens voor haar koestert; koester je die?'

'Twee jaar lang,' zegt Wyatt, 'werd ik ziek tot in het diepst van mijn ziel bij de gedachte dat een andere man haar zou

aanraken. Maar wat had ik te bieden? Ik ben een getrouwd man, en niet eens de hertog of prins waar zij naar hengelde. Ze vond me leuk, denk ik, of ze vond het leuk om me in haar ban te hebben, dat amuseerde haar. Als we alleen waren, liet ze toe dat ik haar kuste, en ik dacht altijd ... maar dat is Annes tactiek, ziet u, ze zegt ja, ja, ja, en dan zegt ze nee.'

'En jij bent natuurlijk een echte heer.'

'Wat had ik dan moeten doen? Haar verkrachten? Als zij stop zegt, meent ze het... Vraag maar aan Henry. Maar dan brak er een nieuwe dag aan en weer liet ze toe dat ik haar kuste. Ja, ja, ja, nee. Het ergste van alles is dat ze erop zinspeelt, erover opschept, bijna, dat ze nee zegt tegen mij, maar ja tegen anderen ...'

'En dat zijn?'

'O, namen. Namen zouden haar plezier vergallen. Het moet zo wor-den ingekleed dat je bij iedere man die je ziet, aan het hof of in Kent, dat je bij al die mannen denkt: is hij het? Is hij het, of hij? En je vraagt je continu af waarom jij tekortschiet, waarom jij haar nooit kunt behagen, waarom jij nooit de kans krijgt.'

'Ik zou denken dat jij de beste gedichten schrijft. Daar kun je jezelf mee troosten. De verzen van Zijne Hoogheid kunnen wat eentonig zijn, om niet te zeggen egocentrisch.'

'Dat lied van hem, *Pastime with good company*. Steeds als ik het hoor, wil iets in me janken als een hondje.'

'Tja, de koning is over de veertig. Het heeft iets melancholieks om hem te horen zingen over de tijd dat hij jong en dwaas was.' Hij kijkt Wyatt aan. De jongeman ziet er versuft uit, alsof hij te kampen heeft met aanhoudende pijn. Hij beweert dat Anne hem niet langer kwelt, maar zo ziet het er niet uit. Meedogenloos als een slager zegt hij: 'Dus hoeveel minnaars heeft ze gehad, denk je?'

Wyatt kijkt omlaag naar zijn voeten. Hij kijkt naar het plafond.

'Tien?' zegt hij. 'Niet een? Of honderd? Brandon heeft Henry proberen te vertellen dat ze bevlekte waar was. Hij stuurde Brandon weg van het hof. Stel je voor dat ik het probeer. Ik betwijfel of ik levend de kamer uit kom. Brandon heeft zichzelf gedwongen om zich uit te spreken, omdat hij dacht: de dag komt dat ze toegeeft aan Henry, en wat dan? Zal hij het niet merken?

'Je moet haar niet onderschatten. Daar heeft ze vast aan gedacht. Trouwens, de koning is niet bepaald een expert als het om maagdelijkheid gaat. Dat geeft hij met zoveel woorden toe. Met Katherine had hij er bijna twintig jaar voor nodig om erachter te komen dat zijn broer hem voor was geweest.'

Wyatt lacht. 'Wanneer de dag komt, of de nacht, kan Anne daar moeilijk mee schermen.'

'Luister. Zo denk ik erover: Anne maakt zich geen zorgen om

haar huwelijksnacht, omdat er geen reden is tot zorg.' Hij wil zeggen: Want Anne is geen vleselijk wezen, ze is een berekenend wezen, met een koud, glad stel hersens achter haar hongerige donkere ogen. 'Ik denk dat een vrouw die het klaarspeelt om nee te verkopen aan de koning van Engeland en dat te blijven doen, het benul heeft om nee te zeggen tegen om het even wie, inclusief jou, inclusief Har ry Percy, inclusief ieder ander die ze verkiest te kwellen terwijl ze haar carrière uitstippelt zoals het haar belieft. En ja, ik denk dat je voor gek bent gezet, maar niet op de manier waarop je denkt.'

'Is dat een troost?'

'Dat zou het moeten zijn. Als je echt haar minnaar was geweest, hield ik mijn hart vast voor je. Henry gelooft in haar maagdelijkheid. Wat kan hij anders geloven? Maar hij zal jaloers blijken wanneer ze eenmaal getrouwd zijn.'

'Want dat zullen ze zijn? Getrouwd?'

'Ik werk er hard genoeg aan in het parlement, geloof me, en ik denk dat ik de bisschoppen kan breken. En daarna, god weet... Tijdens de regering van koning John, toen Engeland een interdict werd opgelegd door de paus, "plantte het vee zich niet voort, de mais rijpte niet langer, het gras hield op met groeien en de vogels vielen uit de lucht", aldus Thomas More. Maar als dat weer zou gebeuren,' glimlacht hij, 'weet ik zeker dat we ons beleid kunnen bijstellen.'

'Anne heeft me gevraagd: Wat gelooft Cromwell nu eigenlijk?'

'Ah, dus jullie voeren gesprekken? Over mij, nog wel? Niet alleen maar ja, ja, ja, nee? Ik voel me gevleid.'

Wyatt ziet er ongelukkig uit. 'U zou het niet mis kunnen hebben?

Over Anne?'

'Mogelijk. Voorlopig schat ik haar op de waarde die ze zichzelf toekent. Dat komt me goed uit. Het komt ons allebei goed uit.'

En bij Wyatts vertrek: 'Je moet snel weer eens komen. Mijn meisjes hebben gehoord hoe knap je bent. Je kunt je hoed ophouden, als je denkt dat ze anders teleurgesteld zouden zijn.'

Wyatt is de vaste tennispartner van de koning. Gekwetste trots is hem niet onbekend. Hij tovert een glimlach tevoorschijn.

'Je vader heeft ons allemaal over de leeuw verteld. De jongens hebben er een toneelstuk van gemaakt. Misschien wil je er een keer je eigen rol in spelen?'

'O, de leeuw. Als ik er nu aan terugdenk, lijkt het niets voor mij. In het open veld blijven staan en het gevaar naar me toe trekken.' Hij zwijgt even. 'Het lijkt me meer iets voor u, meester Cromwell.'

Thomas More komt naar Austin Friars. Hij slaat voedsel af,

hij slaat drinken af, al ziet hij eruit alsof hij beide hard nodig heeft. De kardinaal zou van geen nee hebben willen horen. Die had hem gedwongen plaats te nemen en syllabub te eten. Of hem, als het seizoen ernaar was, een groot bord aardbeien voorgezet met een heel klein lepeltje.

'In de afgelopen tien jaar,' zegt More, 'hebben de Turken Belgrado ingenomen. Ze hebben hun kampvuren gestookt in de grote bibliotheek van Boeda. Nog maar twee jaar geleden stonden ze voor de poorten van Wenen. Waarom zou je nóg een bres willen slaan in de muren van de christenheid?'

'De koning van Engeland is geen ongelovige. Evenmin als ik.'

'Niet? Ik weet in alle ernst niet of je nu tot de god van Luther en de Duitsers bidt of tot een heidense god die je op je reizen hebt opgedaan, of tot de een of andere Engelse godheid die je uit de lucht hebt geplukt. Misschien is jouw geloof te koop. Zou je de sultan nog dienen als hij de juiste prijs betaalde.'

Erasmus zegt: Heeft de natuur ooit een beminnelijker, zachtmoediger of welluidender wezen voortgebracht dan Thomas More?

Hij zwijgt. Hij zit achter zijn bureau - More heeft hem aan het werk verrast - met zijn kin op zijn vuisten. Een pose die hem, waarschijnlijk, een zeker voordeel in de strijd oplevert. De kanselier ziet eruit alsof hij zijn eigen kleren aan stukken zou willen scheuren, wat ze alleen maar ten goede zou komen. Je zou met hem mee kunnen voelen, maar hij besluit dat niet te doen. 'Meester Cromwell, jij denkt dat je achter de rug van de koning om met ketters kunt onderhandelen omdat je raadslid bent. Dat heb je mis. Ik weet van je naarstige briefwisseling met Stephen Vaughan, ik weet dat hij Tyndale heeft gesproken.'

'Bedreig je me? Ik toon alleen belangstelling.'

'Ja,' zegt More somber. 'Ja, dat is precies wat ik doe.'

Hij merkt dat het machtsevenwicht tussen hen verschoven is, niet als staatsmannen, maar als mensen.

Wanneer More weggaat, zegt Richard: 'Dat zou hij beter niet kunnen doen. U bedreigen, bedoel ik. Vandaag komt hij er vanwege zijn positie mee weg, maar morgen?'

Ik was nog een kind, denkt hij, een jaar of negen. Ik ging ervandoor, Londen in, en zag een oude vrouw boeten voor haar geloof. De herinnering stroomt door zijn lichaam, en hij loopt weg alsof hij over de golven ervan zeilt. Over zijn schouder zegt hij: 'Richard, kijk of de kanselier een fatsoenlijke escorte heeft. Zo niet, geef hem die dan en probeer hem op een boot terug naar Chelsea te zetten. We kunnen niet hebben dat hij door Londen zwerft en iedereen lastigvalt bij wie hij voor de deur belandt.'

Het laatste beetje zegt hij in het Frans, waarom weet hij niet. Hij denkt aan Anne, die hem met haar uitgestoken hand naar zich toe trekt: Maitre Cremuel, *a moi.*

Hij kan zich niet het jaar herinneren, maar wel het eindaprilse weer, de dikke regendruppels die bleekgroene blaadjes bespikkelden. Hij kan zich de reden voor Walters woede niet herinneren, maar wel de angst die hij tot in het diepst van zijn wezen voelde, het hart dat tegen zijn ribben bonkte. Als hij zich indertijd niet schuil kon houden bij zijn oom John op Lambeth, maakte hij dat hij in de stad kwam om te zien met wie hij kon aanpappen, om te zien of hij als loopjongen tussen de kaden een penny kon verdienen door manden te sjouwen of kruiwagens te laden. Je hoefde maar te fluiten en hij kwam; puur geluk, weet hij nu, dat hij niet in zee was gegaan met schoelje dat hem naar het brandijzer of de zweep had gevoerd, of dat hij niet geëindigd was als een van die lijkjes die uit de rivier worden gevist. Op die leeftijd heb je geen verstand. Als iemand zei: Daar is iets leuks gaande, dan volgde hij de wijzende vinger. Hij had niets tegen de oude vrouw, maar hij had nog nooit een verbranding gezien.

Wat heeft ze misdaan? vroeg hij, en ze zeiden: Het is een Lollard. Dat is iemand die zegt dat God op het altaar een stukje brood is. Wat, zei hij, brood? Zoals de bakker bakt? Laat dit kind door, zeiden ze, laat hem leren, het zal hem goeddoen om het van dichtbij te zien, zodat hij hierna altijd naar de mis gaat en naar zijn priester luistert. Ze duwden hem door de menigte naar voren. Kom hier, liefje, kom bij mij staan, zei een vrouw. Ze droeg een brede glimlach en een hagelwit kapje. Je krijgt vergiffenis voor je zonden door alleen maar te kijken, zei ze. En breng je aanmaakhout mee naar de verbranding, dan krijg je veertig dagen aflaat van het vagevuur.

Toen de Lollard tussen de gerechtsdienaren werd aangevoerd, jouwden en schreeuwden de mensen. Hij zag dat het een grootmoeder was, misschien wel de oudste mens die hij ooit had gezien. De dienders moesten haar bijna dragen. Ze had geen kapje op, geen sluier. Op sommige plekken was haar het haar uit het hoofd gerukt. Mensen achter hem zeiden: Dat heeft ze zeker weten zelf gedaan, uit wanhoop over haar zonde. Achter de Lollard paradeerden twee monniken als vette grijze ratten, met een crucifix in hun roze poten. De vrouw met het brandschone kapje gaf een kneepje in zijn schouder; zoals een moeder zou doen, als je er een had. Kijk haar, zei ze, tachtig jaar oud en een en al slechtigheid. Niet veel vlees op de botten, zei een man. Het is zo voorbij, of de wind moet van richting veranderen. Maar wat heeft ze misdaan? vroeg hij.

Dat heb ik je al gezegd. Ze zegt dat de heiligen maar houten palen zijn.

Net als die paal waar ze haar aan vastbinden?

Aye, net als die paal.

De paal zal ook vlam vatten.

Ze halen wel een nieuwe voor de volgende keer, zei de

vrouw. Ze haalde haar hand van zijn schouder. Ze balde beide handen tot vuisten en schudde ze, en liet diep vanuit haar buik een schreeuw horen, een jachtkreet, op de schrille toon van een bezetene. De meute nam hem over, drong kolkend naar voren om een glimp op te vangen, joelde en floot en stampte met de voeten. Bij de gedachte aan de verschrikking die hij zou zien voelde hij zich warm en koud worden. Hij wrong zich in een bocht om op te kijken naar het gezicht van zijn moeder in het gedrang. Goed kijken, zei ze. Met een vederlichte aanraking van haar vingers draaide ze zijn gezicht naar het spektakel. Nu goed opletten. De dienders haalden kluisters tevoorschijn en legden het oude mens vast aan de brandstaak.

De brandstaak stond boven op een stenen verhoging, en er kwamen een paar heren bij en priesters, bisschoppen misschien, hij wist het niet. Ze riepen de Lollard toe haar ketterij te verzaken. Hij stond dichtbij genoeg om haar lippen te zien bewegen, maar kon niet horen wat ze zei. Stel dat ze van gedachten verandert, laten ze haar dan gaan? Die niet, lachte de vrouw. Kijk, ze roept de duivel aan om haar te helpen. De heren trokken zich terug. De dienders stapelden hout en balen stro op rond de Lollard. De vrouw tikte hem op de schouder: Nou maar hopen dat het vochtig is, hè? We hebben er goed zicht op; de vorige keer stond ik achteraan. Het was opgehouden met regenen, en de zon brak door. Toen de beul kwam met de toorts, waren de vlammen bleek in het zonlicht, nauwelijks meer dan een glibberende beweging, als de bewegingen van palingen in een zak. De monniken hieven gezang aan en hielden de Lollard hun crucifix voor, en pas toen zij haastig terugdeinsden bij de eerste rookpluim, wist de menigte dat het vuur was aangestoken. Brullend golfde de massa naar voren. Dienders vormden een kordon met hun knuppels en riepen met harde, zware bas: Terug, terug, terug, en de menigte week joelend terug en kwam weer naar voren, brullend en zingend, alsof het een spel was. Rookpluimen benamen hun het zicht, en ze sloegen ze hoestend uiteen. Ruik haar eens! riepen ze. Ruik die ouwe zeug! Hij had zijn adem ingehouden om haar maar niet in te ademen. In de rook gilde de Lollard. Nu roept ze de heiligen aan! zeiden ze. De vrouw bukte zich en zei in zijn oor: Wist je dat ze bloeden in het vuur? Sommige mensen denken dat ze gewoon verschrompelen, maar ik heb het eerder gezien, ik weet het. Tegen de tijd dat de rook was opgetrokken en ze weer konden zien, stond de oude vrouw in lichterlaaie. De menigte begon te juichen. Ze hadden gezegd dat het zo voorbij zou zijn, maar het duurde eeuwen, zo leek het tenminste, voor het gillen ophield. Bidt er niemand voor haar, zei hij, en de vrouw zei: Wat heeft het voor zin? Zelfs nadat er niets meer viel te schreeuwen, werd het vuur nog opgestookt. De dienders

draafden langs de rand om elk strootje dat was weggeblazen uit te stampen, om alles wat groter was terug te schoppen. Toen de menigte keuvelend op huis aan ging, kon je zien wie er aan de verkeerde kant van het vuur hadden gestaan, omdat hun gezichten grijs waren van de as. Hij wilde ook naar huis, maar dacht weer aan Walter, die hem die ochtend had gezegd dat hij hem stukje bij beetje zou afmaken. Hij zag de dienders met hun ijzeren staven op de menselijke brokstukken slaan die waren overgebleven. Aan de kluisters kleefden koppige vleesrestanten. Hij liep op de mannen af en vroeg: Hoe heet moet vuur zijn om bot te verteren? Hij verwachtte dat ze kennis van zaken zouden hebben. Maar ze begrepen zijn vraag niet. Mensen die geen smid zijn, denken dat alle vuur hetzelfde is. Zijn vader had hem de kleuren rood geleerd: avondrood, kersenrood, het heldere rood dat geen naam heeft, of het moet scharlaken zijn. De schedel van de Lollard lag nog op de grond, en de lange botten van haar armen en benen. Haar gebroken ribbenkast was niet veel groter dan die van een hond. Een man pakte een ijzeren staaf en stak die door het gat waar het linkeroog van de vrouw had gezeten. Met een schepbeweging zette hij de schedel zo op de stenen dat die naar hem keek. Toen hief hij zijn staaf hoog op en bracht hem neer op de kruin. Zelfs voor de slag aankwam, wist hij dat die mis was, scheef ging. Een botscherf als een ster schoot met een boog naar de grond, maar het overgrote deel van de schedel was nog heel. Jezus, zei de man. Hier jong, wil jij 'ns? Eén goeie klap, en het is met haar gedaan. Normaal gesproken hoefde je dat maar één keer te vragen. Maar nu deinsde hij achteruit met zijn handen achter zijn rug. Gods bloed, zei de man, ik wilde dat ik zo kieskeurig kon zijn. Al gauw daarna begon het weer te regenen. De mannen veegden hun handen af, snoten hun neus en lieten het werk liggen. Ze smeten hun ijzeren staven neer te midden van wat er over was van de Lollard. Dat waren nu alleen nog maar botscherven en dikke, slijkachtige as. Hij pakte een van de ijzeren staven voor het geval hij een wapen nodig had. Hij voelde aan het taps toelopende einde ervan, dat was gewet als een beitel. Hij wist niet hoe ver hij van huis was en of Walter niet naar hem op zoek zou gaan. Hij vroeg zich af hoe je iemand stukje bij beetje afmaakte, of je dat deed door hem te verbranden of door hem aan mootjes te hakken. Hij had het aan de dienders moeten vragen toen ze er nog waren, als gerechtsdienaren zouden zij het wel weten.

De stank van de vrouw hing nog steeds in de lucht. Hij vroeg zich af of ze nu in de hel was of nog op straat ronddwaalde, maar hij was niet bang voor geesten. Ze hadden een overdekt plankier opgezet voor de heren en hoewel de overhuiving was neergehaald, stond het hoog genoeg van de grond om eronder te schuilen. In de veronderstelling dat het geen kwaad kon,

bad hij voor de vrouw. Zijn lippen bewogen bij het bidden. Regenwater verzamelde zich boven hem en kwam in dikke druppels tussen de planken door. Hij telde de seconden tussen de druppels en ving ze in het kommetje van zijn handen. Hij kwam er de tijd mee door. Het begon te schemeren. Als het een normale dag was geweest, zou hij nu honger hebben gekregen en op zoek zijn gegaan naar eten.

In de schemer kwamen er mannen, én vrouwen; omdat er vrouwen bij waren, wist hij dat het geen dienders waren of mensen die hem kwaad zouden doen. Ze kwamen bijeen, vormden een ruime kring rond de brandstaak op zijn stenen verhoging. Hij dook onder het plankier uit en liep op hen toe. Jullie vragen je vast af wat hier gebeurd is, zei hij. Maar ze keken niet naar hem en zeiden niets. Ze lieten zich op hun knieën vallen, en hij dacht dat ze aan het bidden waren. Ik heb ook voor haar gebeden, zei hij.

Echt? Je bent een goed jong, zei een van de mannen. Hij keek niet eens op. Als hij naar me kijkt, dacht hij, ziet hij zo dat ik geen goed jong ben, maar een waardeloos snotjong dat er met zijn hond tussenuit knijpt en vergeet om het brijnwater voor de smidse aan te maken, met als gevolg dat wanneer Walter schreeuwt waar godverdomme zijn blusbak is, die niet klaarstaat. Met een misselijkmakende draai van zijn maag schoot hem te binnen wat hij had nagelaten en waarom hij afgemaakt ging worden. Bijna schreeuwde hij het uit. Alsof hij pijn had.

Nu zag hij dat de mannen en vrouwen niet aan het bidden waren. Ze zaten op handen en voeten. Het waren vrienden van de Lollard, en ze schraapten haar bijeen. Een van de vrouwen ging op haar knieën zitten, haar rokken wijd, en hield een aardewerken pot naar voren. Zelfs in het halfduister kon hij goed zien, en hij viste een botscherf uit het slijk en de vuiligheid. Hier is nog wat, zei hij. De vrouw hield de pot naar voren. En hier.

Een van de mannen stond een eindje verderop. Waarom helpt hij ons niet? vroeg hij.

Hij staat op de uitkijk. Hij fluit als de dienders eraan komen. Pakken ze ons dan op?

Schiet op, schiet op, zei iemand anders.

Toen ze de pot vol hadden, zei de vrouw die hem vasthield: 'Geef je hand eens.'

Argeloos stak hij zijn hand uit. Ze doopte haar vingers in de pot, en smeerde op de rug van zijn hand wat modder en grind, vet en as.

'Joan Boughton,' zei ze.

Nu hij eraan terugdenkt, staat hij verbaasd over zijn gebrekkige geheugen. Hij is de vrouw nooit vergeten, van wie hij de laatste overblijfselen als een vetvlek op zijn huid had meegedragen, maar waarom lijken de stukjes van zijn leven

als kind niet aan elkaar te passen? Hij weet niet meer hoe hij destijds thuis is gekomen, of wat Walter heeft gedaan in plaats van hem af te maken, noch waarom hij überhaupt was weggelopen zonder brijnwater klaar te zetten. Misschien, denkt hij, heb ik het zout laten vallen en durfde ik het hem niet te zeggen. Dat snijdt hout. Eén angst werkt plichtsverzuim in de hand; die overtreding laat de angst hand over hand toenemen, en er wordt een punt bereikt waarop de angst overweldigend is en de menselijke geest er gewoon onder bezwijkt, en een kind murw en ongericht afdwaalt en uiteindelijk in het spoor van een meute een moord aanziet. Hij heeft niemand ooit dit verhaal verteld. Hij vindt het niet erg om met Richard of Rafe over zijn verleden te praten - binnen redelijke grenzen - maar het is niet zijn bedoeling stukjes van zichzelf prijs te geven. Chapuys komt met grote regelmaat dineren en zit naast hem flarden van zijn levensverhaal los te peuteren zoals hij malse flarden vlees van het bot peutert.

Sommige mensen vertellen me dat je vader Iers was, zegt Eustace. Beheerst zwijgt hij een ogenblik.

Het is voor het eerst dat ik dat hoor, zegt hij dan, maar ik moet toegeven, zelfs voor zichzelf was hij een mysterie. Chapuys snuift. De Ieren zijn een bijzonder gewelddadig volk, zegt hij. 'Zeg eens, is het waar dat je op je vijftiende wegvluchtte uit Engeland, nadat je uit de gevangenis was ontsnapt?'

'O, zeker,' zegt hij. 'Een engel had mijn kluisters afgehouwen.'

Nu heeft hij iets om over naar huis te schrijven. 'Ik heb de beschuldiging voorgelegd aan Cremuel, die haar beantwoordde met een voor uw keizerlijke oren ongeschikte godslastering.' Chapuys zit nooit verlegen om inhoud voor depêches. Als nieuws schaars is, stuurt hij roddels. Roddels die hij zelf oppikt, uit twijfelachtige bronnen, en roddels die hij hem met opzet voert. Daar Chapuys geen Engels spreekt, ontvangt hij zijn nieuws in het Frans van Thomas More, in het Italiaans van Antonio Bonvisi en in het god weet wat - Latijn? - van Stokesley, de bisschop van Londen, wiens tafel hij eveneens eer bewijst. Cha-puys probeert zijn meester de keizer het idee aan te smeren dat het volk van Engeland zo ontevreden is met zijn koning dat het met een beetje aanmoediging van Spaanse troepen in opstand komt. Chapuys zit natuurlijk op een dwaalspoor. De Engelsen mogen dan de voorkeur geven aan koningin Katherine - over het algemeen lijkt dat het geval - en ze mogen dan gekant zijn tegen de recente maatregelen in het parlement of die niet begrijpen, maar zijn instinct zegt hem dit: bij buitenlandse bemoeienis vormen ze één blok. Ze mogen Katherine omdat ze vergeten zijn dat ze Spaans is, omdat ze hier al heel lang is. Het zijn dezelfde mensen die in oproer kwamen tegen buitenlanders op

Evil May Day; dezelfde mensen, vooringenomen, halsstarrig, gehecht aan hun lapje grond. Alleen een geweldige overmacht - een coalitie van Francois en de keizer, bijvoorbeeld - brengt hen van hun stuk. Natuurlijk kunnen we niet uitsluiten dat een dergelijke coalitie zich voordoet.

Na het diner loopt hij met Chapuys terug naar diens mensen, naar diens grote, sterke mannen, lijfwachten, die wat rondhangen en in het Vlaams met elkaar kletsen, en vaak over hem. Chapuys weet dat hij in de Lage Landen is geweest; denkt hij soms dat hij de taal niet verstaat? Of is het een ingewikkelde veinzerij?

Er zijn dagen geweest, niet eens zo lang geleden, dagen sinds Lizzies dood, dat hij s morgens wakker werd en, voordat hij met wie dan ook kon spreken, moest beslissen wie hij was en waarom. Er zijn dagen geweest dat hij ontwaakte uit dromen over de doden en naar hen zocht. Dat zijn ontwakende ik beefde op de drempel van verlossing van zijn dromen.

Die dagen behoren tot het verleden.

Soms voelt hij zich bijna verplicht om het op te nemen voor zijn vader, voor zijn jeugd, wanneer Chapuys weer eens naar Walters botten heeft gegraven en zijn leven tot dat van een vreemde heeft gemaakt. Maar het heeft geen zin om jezelf te rechtvaardigen. Het heeft geen zin om tekst en uitleg te geven. Zwelgen in anekdotes is zwak. Het is verstandig om het verleden verborgen te houden, al heb je niets te verbergen. De kracht van een man ligt in het halflicht, in de halfgeziene beweging van zijn hand, de onpeilbare uitdrukking van zijn gezicht. Juist de afwezigheid van harde feiten jaagt mensen angst aan: de leemte die je voorstelt, die ze volstorten met hun angsten, fantasieën en verlangens.

Op 14 april 1532 benoemt de koning hem tot juweelwaar. Van daar-uit, had Henry Wyatt gezegd, heb je overzicht over de inkomsten en uitgaven van de koning.

De koning roept, als naar een hoveling in het voorbijgaan: 'Waarom zou ik niet? Vertel me waarom ik niet de zoon van een eerlijke hoefsmid in dienst zou nemen?'

Hij verbergt zijn glimlach bij deze beschrijving van Walter, die zoveel vleiender is dan alle waartoe de Spaanse ambassadeur is gekomen. De koning zegt: 'Ik maak je tot wat je bent. Ik alleen. Alles wat je bent, al wat je hebt, zal van mij komen.'

De gedachte doet hem een genoegen dat je hem niet echt kunt misgunnen. Henry is dezer dagen zo welwillend, zo gul en meegaand, dat je hem de incidentele beklemtoning van zijn status, nodig of niet, wel moet vergeven. De kardinaal zei altijd: De Engelsen vergeven een koning alles, maar hij moet ze geen belastingen willen opleggen. Hij zei ook altijd: Het maakt in feite niet uit wat de titel van het ambt is. Eender welke collega in de raad kon zich één seconde omdraaien;

wanneer hij zich terugdraaide, merkte hij dat ik zijn baantje had. Op een dag in april houdt hij kantoor op Westminster, wanneer Hugh Latimer binnenloopt, zojuist ontslagen uit zijn verzekerde bewaring op Lambeth Palace. 'Nou?' zegt Hugh. 'Je zou je pen neer kunnen leggen en me de hand kunnen schudden.'

Hij komt achter zijn bureau vandaan en omhelst hem, stoffige zwarte jas, pezen, bot. 'Dus je hebt Warham honing om de mond gesmeerd?'

'Op mijn eigen manier, voor de vuist weg. De woorden rolden me net zo puur uit de mond als bij een baby. Misschien verliest de ouwe jongen zijn trek in verbrandingen nu zijn eigen einde zo nabij is. Hij verschrompelt als een zaadhuls in de zon; als hij zich verroert hoor je zijn botten rammelen. Ach, verklaren kan ik het niet, maar hier ben ik.'

'Hoe heeft hij je behandeld?'

'Kale muren waren mijn bibliotheek. Gelukkig is mijn brein voorzien van teksten. Hij liet me met een waarschuwing gaan. Zei iets over rook en vuur. Dat is me al eens eerder gezegd. Het moet een jaar of tien geleden zijn dat ik wegens ketterij voor het Scharlaken Beest moest verschijnen.' Hij lacht. 'Maar Wolsey, die gaf me mijn preekver-gunning terug. En hij gaf me de vredeskus. En een bord eten. En? Zijn we al wat dichter bij een koningin die het evangelie liefheeft?'

Een schouderophalen. 'We - ze - praten met de Fransen. Er hangt een verdrag in de lucht. Francois heeft een klucht kardinalen die voor ons kunnen spreken in Rome.'

Hugh snuift. 'De hoop blijft maar op Rome gevestigd.'

'Dat is de manier.'

'We krijgen Henry wel om. We bekeren hem wel tot het evangelie.'

'Misschien. Niet ineens. Stukje bij beetje.'

'Ik ga bisschop Stokesley om toestemming vragen om onze broeder Bainham te bezoeken. Ga je mee?'

Bainham is de advocaat die vorig jaar door More werd opgepakt en gefolterd. Vlak voor Kerstmis verscheen hij voor de bisschop van Londen. Hij zwoer zijn geloof af en was tegen februari op vrije voeten. Hij is maar een mens, hij wilde leven, wat kon hij anders? Maar eenmaal vrij, liet zijn geweten hem geen rust. Op een zondag ging hij een volle kerk binnen en sprak zich ten overstaan van alle aanwezigen uit; met Tyndales Bijbel in de hand beleed hij zijn geloof. Nu wacht hij in de Tower op de datum van zijn executie.

'En?' zegt Latimer. 'Kom je mee of niet?'

'Ik zou de kanselier geen munitie moeten geven.'

Wie weet ondermijn ik Bainhams vastberadenheid, denkt hij. Zeg ik tegen hem: Broeder, geloof eender wat, zweer erop en hou achter je rug je vingers gekruist. Van de andere kant: het maakt geen steek uit wat Bainham nu nog zegt. Er is geen

genade meer voor hem; hij zal moeten branden.

Hugh Latimer gaat met grote passen weg. Onder Gods genade. De Heer is met Hugh, stapt samen met hem op een pont om er in de schaduw van de Tower weer af te komen; onder deze omstandigheden is Thomas Cromwell overbodig. Volgens More doet het er niet toe of je tegen ketters liegt en of je ze door een list tot een bekentenis krijgt. Ze hebben geen recht tot zwijgen, al weten ze dat ze zichzelf incrimineren door te spreken; als ze weigeren te spreken, breek je hun vingers, brandje ze met ijzers, hang je ze aan hun polsen op. Het is wettig, en More gaat zelfs nog verder: het is heilig.

Er is een groep uit het Lagerhuis die regelmatig met priesters dineert in de Queeris Head. Van hen komt het bericht, dat zich onder de Londense bevolking verspreidt, dat iedereen die zijn steun verleent aan de scheiding van de koning verdoemd is. God is de zaak van deze heren zo toegewijd, zeggen ze, dat een engel de zittingen van het parlement bijwoont met een perkamentrol waarop hij noteert wie er stemt en hoe zijn stem luidt, en die met een roetige vlek de namen markeert van degenen die Henry meer vrezen dan de Almachtige. Op Greenwich draagt een minderbroeder, William Peto, Engelse gardiaan van de franciscaner orde, voor de koning een mis op over de onfortuinlijke Achab, de zevende koning van Israël, die in een paleis van ivoor woonde. Onder de invloed van de slechte Izebel bouwde hij een heidense tempel en nam hij de priesters van Baal op in zijn gevolg. De profeet Elia verkondigde aan Achab dat de honden zijn bloed zouden oplikken, en dat gebeurde ook, zoals je mag verwachten, aangezien men zich alleen de geslaagde profeten herinnert. De honden van Samaria likten Achabs bloed op. Al zijn mannelijke erfgenamen kwamen om. Ze lagen onbegraven op straat. Izebel werd uit een venster van haar paleis gesmeten. Wilde honden reten haar lichaam aan flarden.

Anne zegt: 'Ik ben Izebel. Jij, Thomas Cromwell, bent een priester van Baal.' Haar ogen glimmen. 'Omdat ik een vrouw ben, ben ik de weg waarlangs het kwaad deze wereld in komt. Ik ben de duivelspoort, de vervloekte ingang. Ik ben het middel waarmee Satan de man aanvalt die hij anders niet durft aan te vallen. Nou ja, dat is hun zienswijze. Mijn zienswijze is dat er te veel priesters zijn met een gebrek aan opleiding en een nog groter gebrek aan nuttige bezigheden. En ik wilde dat de paus en de keizer en alle Spanjaarden in zee lagen en verdronken. En als er iemand uit een paleisvenster gesmeten zou moeten worden ... alors, Thomas, ik zou wel weten wie ik naar buiten smeet. Behalve Mary, de wilde honden zouden geen greintje vlees op die botten vinden, en Katherine, zij is zo dik dat ze terug zou stuiteren.'

Wanneer Thomas Avery thuiskomt, laat hij de reiskoffer met al zijn aardse bezittingen op de stenen zakken en komt met

open armen weer overeind om als een kind zijn meester te omhelzen. Het nieuws van zijn ambtelijke promotie heeft Antwerpen bereikt. Kennelijk werd Stephen Vaughan baksteenrood van genoegen en dronk hij er een hele kroes wijn op zonder die met water aan te lengen. Kom binnen, zegt hij, er zitten hier vijftig mensen die me willen spreken, maar die kunnen wachten, kom en vertel me hoe het met iedereen aan de overkant gaat. Thomas Avery begint meteen te praten, maar zodra hij een voet over de drempel van zijn kantoor heeft gezet, valt hij stil. Hij kijkt naar het wandtapijt dat de koning heeft gegeven. Zijn blik speurt het af, richt zich dan op het gezicht van zijn meester en terug naar het tapijt. 'Wie is die dame?'

'Kun je het niet raden?' Hij lacht. 'Dat is Sheba, die Salomon een bezoek brengt. De koning heeft het me gegeven. Het was van mijnheer de kardinaal. Hij zag dat ik ervan hield. En hij houdt ervan cadeaus te geven.'

'Dat moet aardig wat waard zijn.' Avery kijkt er met respect naar, als de pientere jonge boekhouder die hij is.

'Kijk,' zegt hij, 'ik heb nog een cadeau gekregen. Wat zeg je hiervan?

Het is misschien het enige goede dat ooit uit een klooster is voortgekomen. Broeder Luca Pacioli. Hij heeft er bijna dertig jaar over gedaan.'

Het boek is gebonden in het allerdiepste groen, met een bewerkte rand van goud, en de bladzijden zijn goud op snee, zodat het opgloeit in het licht. De sloten zijn bezet met zwartachtige granaten, glad, doorzichtig. 'Ik durf het bijna niet open te maken,' zegt de jongen.

'Toe maar. Je zult ervan genieten.'

Het is *Summa de Arithmetica.* Hij maakt het open en treft een houtsnede aan van de auteur met een boek voor zich en een passer. 'Is dit een nieuwe uitgave?'

'Niet echt, maar mijn vrienden in Venetië dachten pas onlangs aan mij. Ik was natuurlijk nog een kind toen Luca het schreef, en jij was nog niet eens geboren.' Zijn vingertoppen raken de bladzijde amper.

'Kijk, hier behandelt hij de geometrie, zie je de figuren? En hier zegt hij dat je niet naar bed gaat voordat de balans sluit.'

'Meester Vaughan haalt hem vaak aan. Vanwege die stelregel heb ik wel eens de hele nacht opgezeten.'

'Ik ook.' Vele nachten, in vele steden. 'Luca was een arme man, weet je. Hij kwam uit Sansepolcro. Hij was kunstenaars gunstig gezind en werd een groot wiskundige in Urbino, een klein stadje in de bergen, waar graaf Federigo, de grote condottiere, zijn bibliotheek had van meer dan duizend werken. Hij was docent aan de universiteit in Perugia en later in Milaan. Ik vraag me af waarom zo iemand monnik blijft, maar aan de andere kant: beoefenaars van algebra en

geometrie zijn als tovenaars in de kerker gegooid, dus misschien dacht hij dat de Kerk hem zou beschermen ... Ik heb een college van hem bijgewoond in Venetië, nu meer dan twintig jaar geleden, ik zal van jouw leeftijd zijn geweest. Hij had het over verhoudingen. Verhoudingen in de architectuur, in de muziek, in de schilderkunst, in het rechtssysteem, in het gebied met zelfbestuur, de staat; hij vertelde hoe rechten zich onderling zouden moeten verhouden, de macht van een vorst en zijn onderdanen, dat de rijke burger zijn boeken correct moet bijhouden, zijn gebeden moet opzeggen en de armen moet dienen. Hij vertelde hoe een bladspiegel in drukwerk eruit zou moeten zien. Hoe een wet zich zou moeten laten lezen. En over een gezicht, wat het mooi maakt.'

'Zou hij dat ook in dit boek hebben gezet?' Thomas Avery werpt weer een blik op de koningin van Sheba. 'Zij hebben het vast geweten, de makers van dat tapijt.'

'Hoe gaat het met Jenneke?'

Met eerbiedige vingers slaat de jongen de bladzijden om. 'Het is een prachtig boek. Uw vrienden in Venetië moeten u wel heel erg bewonderen.'

Dus Jenneke is verleden tijd, denkt hij. Dood, of verliefd op een ander. 'Nu en dan,' zegt hij, 'sturen mijn vrienden in Italië me nieuwe gedichten, maar voor mij staan alle gedichten hierin ... Niet dat een bladzijde figuren en getallen een vers is, maar alles wat precies is, is prachtig, alles wat volmaakt in balans is, alles wat in verhouding is ... Wat vind j ij?'

Hij verbaast zich over de aantrekkingskracht van Sheba op de jongen. Het is onmogelijk dat hij Anselma ooit heeft gezien, ooit heeft ontmoet, ooit over haar heeft gehoord. Ik heb Henry over haar verteld, denkt hij. Op een van die middagen dat ik mijn koning een beetje vertelde en hij mij heel veel: dat hij beeft van verlangen bij de gedachte aan Anne, dat hij andere vrouwen heeft geprobeerd, hen heeft geprobeerd als een middel om de scherpe kantjes van zijn lust af te halen, zodat hij kan denken, praten en handelen als een rationeel man, maar hoe hij bij hen heeft gefaald ... Een vreemde bekentenis, maar hij denkt dat die hem rechtvaardigt, hij denkt dat die de juistheid van zijn streven bewijst, want ik jaag slechts op die ene hinde, zegt hij, één onbekend hert, schuw en ongetemd, en zij voert me van de paden af die zijn platgetreden door andere mannen, in mijn eentje, tot in het hart van het woud.

'Goed,' zegt hij, 'we leggen dit boek op jouw bureau. Zodat het je kan troosten als niets meer lijkt te kloppen.'

Hij heeft hoge verwachtingen van Thomas Avery. Het is gemakkelijk genoeg om een kind in dienst te nemen dat de totalen onder de kolommen cijfers zet, ze jou onder de neus legt en laat aftekenen, waarna hij ze in een la wegsluit. Maar wat heeft dat voor zin? De bladzijden van een handelsboek zijn er om iets mee te doen, net als een liefdesgedicht. Die zijn

er niet om met een knikje terzijde geschoven te worden; ze zijn er om je gemoed open te stellen voor mogelijkheden. Net als de Bijbel: die is er om over na te denken, er actie op te ondernemen. Heb je naaste lief. Verdiep je in de markt. Verruim de reikwijdte van weldadigheid. Zorg voor betere cijfers volgend jaar. De datum van James Bainhams executie is vastgesteld op 30 april. Hij kan zich niet tot de koning wenden, niet met enige hoop op gratie. Lang geleden kreeg Henry de titel Verdediger van het geloof; hij wil bewijzen dat hij die nog steeds verdient.

In Smithfield, op het plankier dat voor de hoogwaardigheidsbeklederś is opgesteld, treft hij de Venetiaanse ambassadeur, Carlo Capello. Ze wisselen een buiging uit. 'In welke hoedanigheid ben jij hier, Cromwell? Als vriend van deze ketter of uit hoofde van je ambt? Wat is jouw ambt eigenlijk? De duivel alleen weet het.'

'En ik weet zeker dat hij het Uwe Excellentie vertelt, de volgende keer dat u de hoofden bij elkaar steekt.'

Gehuld in zijn sluier van vlammen roept de stervende man uit: 'De Heer vergeve Thomas More.'

Op 15 mei ondertekenen de bisschoppen een akte van submissie aan de koning. Ze zullen geen nieuwe kerkwetten uitvaardigen zonder fiat van de koning en zullen alle bestaande wetten onderwerpen aan een onderzoek door een commissie die ook leken omvat: parlementsleden en door de koning benoemden. Ze zullen zonder toestemming van de koning niet in synode bijeenkomen.

De volgende dag staat hij in een galerij op Whitehall die op een binnenhof uitkijkt, een tuin, waar de koning wacht en de hertog van Norfolk bedrijvig ijsbeert. Anne staat naast hem in de galerij. Ze heeft een japon aan van donkerrood damast, zo zwaar dat haar tengere blanke schouders erin lijken af te hangen. Soms - in een soort broederschap van verbeeldingskracht - stelt hij zich voor dat hij zijn hand op haar schouder legt en met zijn duim de diepe welving aftast tussen sleutelbeen en keel; stelt hij zich voor dat hij met zijn wijsvinger de lijn van haar borst natrekt zoals die boven haar lijfje opzwelt, zoals een kind de lijn van een tekening natrekt.

Ze draait haar hoofd om en glimlacht nauw merkbaar. 'Daar komt hij. Hij heeft de kanseliersketting niet om. Waar zou hij die hebben gelaten?'

Thomas More ziet er gekromd en zwaarmoedig uit; Norfolk gespannen. 'Mijn oom heeft dit maandenlang geprobeerd te arrangeren,' zegt Anne. 'Maar de koning wil er niet aan. Hij wil More niet kwijt. Hij wil iedereen tevreden houden. Je kent hem.'

'Hij kent Thomas More van toen hij jong was.'

'Toen ik jong was, kende ik de zonde.'

Ze kijken elkaar glimlachend aan. 'Kijk nou,' zegt Anne.

'Denk je dat dat het grootzegel van Engeland is, wat hij in die leren buidel heeft?'

Toen Wolsey het grootzegel opgaf, wist hij de zaak twee dagen te rekken. Nu staat de koning, in het geheime paradijs beneden, met uitgestoken hand te wachten.

'Wie nu?' zegt Anne. 'Gisteravond zei hij: Mijn kanseliers bezorgen me alleen maar ellende. Misschien moest ik het maar zonder doen.'

'Dat zal de advocaten niet zinnen. Iemand moet de gerechtshoven besturen.'

'Wie stel jij dan voor?'

'Laat hem de spreker in overweging nemen. Audley zal goed werk leveren. De koning kan een tijdelijke aanstelling proberen, als hij dat liever doet; als Audley dan niet bevalt, hoeft hij die niet te bevestigen. Maar ik denk dat hij uitstekend zal bevallen. Audley is een goede jurist en een onafhankelijke, maar hij snapt hoe hij van nut kan zijn. En hij snapt mij, denk ik.'

'Te denken dat iemand dat doet! Zullen we naar beneden gaan?'

'U kunt de verleiding niet weerstaan?'

'Evenmin als jij.'

Ze nemen de binnentrap. Anne legt haar vingertoppen lichtjes op zijn arm. Beneden in de tuin zijn nachtegalen opgehangen in kooien. Met stomheid geslagen zitten ze ineengedoken in het zonlicht. Een fontein tinkelt in een bassin. De geur van tijm stijgt op van de kruidenbedden. In het paleis lacht een ongezien iemand. Het geluid wordt afgekapt alsof er een deur is dichtgedaan. Hij bukt en plukt een takje van het kruid, wrijft de geur ervan in zijn handpalm. Het voert hem naar elders, ver hiervandaan. More maakt zijn buiging voor Anne. Ze knikt amper. Ze buigt diep voor Henry en stelt zich met neergeslagen ogen aan zijn zijde op. Henry grijpt haar pols; hij wil haar iets vertellen of gewoon alleen met haar zijn.

'Sir Thomas?' Hij steekt zijn hand uit. More wendt zich af. Dan bedenkt hij zich, draait terug en neemt de hand aan. Zijn vingers zijn ziekelijk koud.

'Wat ga je nu doen?'

'Schrijven. Bidden.'

'Mijn advies zou zijn weinig te schrijven en veel te bidden.'

'Is dat een dreigement?' More glimlacht.

'Mogelijk. Mijn beurt, vind je niet?'

Toen de koning Anne zag, lichtte zijn gezicht op. Zijn hart is vurig, verzengend in handen van zijn raadsman.

Hij onderschept Gardiner op Westminster, in een van die rokerige achterafhofjes waar de zon nooit komt. 'Mijnheer van Winchester?'

Gardiner trekt zijn spinnige wenkbrauwen samen.

'Lady Anne heeft me gevraagd om over een buitenplaats voor

haar na te denken.'

'Wat heb ik daarmee te maken?'

'Volg de lijn van mijn gedachten even,' zegt hij. 'Het moet ergens aan de rivier liggen, makkelijk te bereiken vanuit Hampton Court en voor haar sloep naar Whitehall en Greenwich. Iets wat in goede staat van onderhoud verkeert, aangezien ze geen geduld heeft, niet wil wachten. Iets met een mooi parkland, op goede stand ... Toen dacht ik: is Stephens buiten bij Hanworth niet iets, dat de koning hem heeft verpacht toen hij hofsecretaris werd?'

Zelfs in het halfduister kan hij de gedachten achter elkaar door Stephens hoofd zien jagen. O, mijn slotgracht en mijn bruggetjes, mijn rozentuinen en aardbeienkweek, mijn kruidentuin, mijn bijenkorven, mijn vijverpartijen en boomgaard, o, mijn terracotta medaillons in Italiaanse stijl, mijn inlegwerk, mijn verguldsel, mijn galerijen, mijn zeeschelpfontein, mijn hertenkamp.

'Het zou je sieren als je haar de pacht aanbood, voordat het een koninklijk bevel wordt. Een goede daad om tegen de halsstarrigheid van de bisschoppen af te zetten? O, kom op, Stephen. Je hebt huizen genoeg. Het is niet alsof je in een hooimijt zult moeten slapen.'

'Als dat zo was,' zegt de bisschop, 'zal een van jouw jongens me wel met een rattenvanger uit mijn dromen jagen.'

Gardiner springt bijna uit zijn vel; zijn vochtige donkere ogen glimmen. Vanbinnen piept hij van verontwaardiging en onderdrukte woede. Maar een deel van hem kon wel eens opgelucht zijn, als hij erover nadenkt, dat de rekening hem zo snel gepresenteerd wordt en dat hij die kan betalen.

Gardiner is nog altijd de hofsecretaris, maar hij, Cromwell, spreekt de koning tegenwoordig vrijwel dagelijks. Als Henry advies nodig heeft, kan hij het geven, of hij regelt iemand die het kan, als het onderwerp buiten zijn mandaat valt. Als de koning een klacht heeft, zegt hij: Laat het aan mij over (als ik mag, met uw koninklijke permissie?). Als de koning in een goed humeur is, is hij tot lachen bereid, en is de koning ongelukkig, dan is hij vriendelijk en zorgzaam. De koning heeft een koers van verhulling ingezet, iets wat de Spaanse ambassadeur, opmerkzaam als altijd, niet is ontgaan. 'Hij spreekt je in afzondering, niet in zijn staatsievertrek,' zegt hij. 'Hij heeft liever dat zijn edelen niet weten hoe vaak hij met je overlegt. Als je kleiner was, konden ze je in een wasmand naar binnen en naar buiten smokkelen. Zoals het ervoor staat, denk ik dat die o zo rancuneuze kamerlingen niet kunnen nalaten er hun vrienden over te vertellen, die dan mopperen over je succes, lasterpraat over je in omloop brengen en zullen samenzweren om je ten val te brengen.' De ambassadeur zegt glimlachend: 'Als ik een beeldspraak in de mond mag nemen die je zal aanspreken: sla ik nu de spijker op zijn kop?'

Uit een brief van Chapuys aan de keizer, die toevallig door de handen gaat van meester Wriothesley, verneemt hij zijn eigen referenties. Noem-me leest ze aan hem voor: 'Hij zegt dat uw antecedenten obscuur zijn, uw jeugd roekeloos en losbandig, dat u een oude ketter bent, een smet op het ambt van raadsheer; maar dat hij u persoonlijk een welgemoed man vindt, ruimdenkend, vrijgevig, hoffelijk...'

'Ik wist wel dat hij me mocht. Ik zou hem om een baantje moeten vragen.'

'Hij zegt dat u het vertrouwen van de koning hebt gewonnen door te beloven dat hij de rijkste koning zou worden die Engeland ooit heeft gehad.'

Hij glimlacht.

Eind mei worden er in de Theems twee vissen van wonderbaarlijke grootte gevangen, of liever gezegd, ze spoelen stervend aan op de modderige oever. 'Wordt er van me verwacht dat ik er iets aan doe?' zegt hij, wanneer Johane het nieuws komt vertellen.

'Nee,' zegt ze. 'Tenminste, ik denk van niet. Het is toch een waarschuwing? Het is een voorteken, meer niet.'

Eind juli ontvangt hij een brief van Cranmer uit Neurenberg. Daarvoor heeft hij geschreven vanuit de Lage Landen en om advies gevraagd over zijn commerciële onderhandelingen met de keizer, zaken waarin hij meent dat hem vaste grond onder de voeten ontbreekt; uit steden aan de Rijn heeft hij hoopvol geschreven dat de keizer een akkoord zal moeten sluiten met de lutherse vorsten, aangezien hij aan het front hun steun nodig heeft tegen de Turken. Hij schrijft over zijn worsteling om zich te bekwamen in Engelands gebruikelijke diplomatieke spel: de vriendschap van de koning aanreiken, beloften van Engels goud voorhouden, zonder een van beide daadwerkelijk te verschaffen. Maar deze briefis anders. Hij is gedicteerd, opgetekend in de secretariële humanistische cursief. Hij gaat over de werking van de Heilige Geest in het hart. Rafe leest hem voor en wijst, onderaan in de linkerkantlijn, op een paar woorden in Cranmers eigen handschrift:

ER HEEFT ZICH IETS VOORGEDAAN. KAN NIET AAN PAPIER WORDEN TOEVERTROUWD. VEROORZAAKT MOGELIJK OPHEF. SOMMIGEN ZOUDEN ZEGGEN DAT IK OVERHAAST TE WERK BEN GEGAAN. ZAL JE ADVIES NODIG HEBBEN. HOU DIT GEHEIM.

'Kom,' zegt Rafe, 'dan rennen we er Cheapside mee af: Thomas Cranmer heeft een geheim; we weten alleen niet wat het is!'

Een week later verschijnt Hans op Austin Friars. Hij heeft een huis gehuurd aan Maiden Lane en verblijft in de Stalhof terwijl het voor hem in orde wordt gemaakt. 'Laat me je nieuwe schilderij zien, Thomas,' zegt hij, zodra hij binnenkomt. Hij blijft er vlak voor staan. Slaat zijn armen over

elkaar. Doet een stap naar achteren. 'Ken je die mensen? Is de gelijkenis goed getroffen?'

Twee Italiaanse bankiers, verstokte samenzweerders, die naar de toeschouwer kijken maar graag een blik zouden wisselen; de een in zijde, de ander in bont; een vaas anjers, een astrolabium, een goudvink, een zandloper met het zand op de helft; door een boograam een schip, opgetuigd met zijde, de zeilen doorzichtig, dobberend op een spiegelende zee. Hans wendt zich af, bewonderend. 'Hoe krijgt hij die uitdrukking in de ogen voor elkaar, zo onwrikbaar en toch zo sluw?'

'Hoe is het met Elsbeth?'

'Dik. Verdrietig.'

'Verbaast het je? Je gaat naar huis, geeft haar een kind en gaat weer weg.'

'Ik beschouw mezelf niet als een goede echtgenoot. Ik stuur gewoon geld naar huis.'

'Hoe lang blijf je?'

Hans gromt iets, slaat zijn kroes wijn achterover en praat over wat hij heeft achtergelaten: over Basel, over de Zwitserse kantons en steden. Opstanden en geregelde veldslagen. Afbeeldingen, geen afbeeldingen. Standbeelden, geen standbeelden. Het is het lichaam van Christus, het is niet het lichaam van Christus, het is min of meer het lichaam van Christus. Het is Zijn bloed, het is niet Zijn bloed. Priesters mogen trouwen, ze mogen het niet. Er zijn zeven sacramenten, er zijn er drie. Het crucifix waar we op onze knieën naartoe kruipen en dat we met onze mond eer bewijzen, of het crucifix dat we aan spaanders hakken en op het kerkplein verbranden. 'Ik ben niet paaps, maar ik word het moe. Erasmus is ervandoor gegaan naar de papisten in Freiburg en nu ben ik ervandoor naar jou en Junker Heinrich. Zo noemt Luther die koning van jullie. "Zijne Ongenadige Hoogheid, de koning van Engeland."' Hij veegt zijn mond af. 'Ik wil alleen maar een paar mooie werken maken en ervoor betaald krijgen. En ik heb liever niet dat een of andere secretaris mijn inspanningen wegvaagt met een emmer witsel.'

'Je komt hierheen om wat pais en vree?' Hij schudt zijn hoofd. 'Te laat.'

'Ik ben net over London Bridge gekomen en zag dat iemand het Madonnabeeld had aangevallen. Het hoofd van de baby was eraf geslagen.'

'Dat is al een poosje geleden gebeurd. Net iets voor die duivel Cranmer. Je weet hoe hij is als hij een glaasje opheeft.'

Hans grijnst. *'Je* mist hem. Wie had kunnen denken dat jullie vrienden zouden worden?'

'De oude Warham is niet in orde. Als hij deze zomer sterft, vraagt lady Anne Canterbury voor mijn vriend.'

Hans is verrast. 'Niet Gardiner?'

'Die heeft zijn kans bij de koning verspeeld.'

'Hij is zelf zijn ergste vijand.'

'Dat zou ik niet willen zeggen.'

Hans lacht. 'Het zou een geweldige promotie zijn voor doctor Cranmer. Hij zal het niet willen. Niet hij. Te veel vertoon. Hij houdt van zijn boeken.'

'Hij neemt het wel aan. Het is zijn plicht. De besten van ons worden tot dingen gezet die tegen je aard indruisen.'

'Wat, jij ook?'

'Het druist tegen mijn aard in dat jouw oude beschermheer me in mijn eigen huis kan bedreigen en dat ik dat slik. Wat ik doe. Ben je al in Chelsea geweest?'

'Ja. Wat een triest huishouden.'

'Er is bekendgemaakt dat hij ontslag nam om gezondheidsredenen. Om niemand in verlegenheid te brengen.'

'Hij zegt dat hij hier pijn voelt,' Hans wrijft over zijn borst, 'zodra hij begint te schrijven. Maar de rest lijkt het goed te maken. Het gezin aan de muur.'

'Voor opdrachten hoef je nu niet naar Chelsea te gaan. De koning heeft me aan het werk gezet aan de Tower; we restaureren de vestingwerken. Hij heeft metselaars, schilders en vergulders aangetrokken; we strippen de koninklijke vertrekken kaal en maken er iets mooiers van, en ik laat een nieuw onderkomen bouwen voor de koningin. In dit land brengen de koning en koningin de nacht voor hun kroning in de Tower door. Zodra Annes tijd aanbreekt, is er meer dan genoeg werk voor je. Er zullen praalvertoningen worden georganiseerd, banketten, en de stad zal verguldsel en zilverwerk bestellen om aan de koning aan te bieden. Praat met de Hanzekooplui; die willen absoluut groots uitpakken. Zorg dat ze hun plannen klaar hebben. Zorg dat je het werk krijgt, voordat de helft van de Europese ambachtslui hier staat.'

'Krijgt ze nieuwe juwelen?'

'Ze krijgt die van Katherine. Hij is niet helemaal van lotje getikt.'

'Ik zou haar wel willen schilderen. Anna Bolena.'

'Ik weet het niet. Misschien wil ze niet onder de loep genomen worden.'

'Ze zeggen dat ze niet mooi is.'

'Nee, misschien niet. Als model voor een *Primavera* zou je haar niet kiezen. Of voor een Mariabeeld. Of voor een verbeelding van Vrede.'

'Waarvoor dan wel? Eva? Medusa?' Hans lacht. 'Zeg maar niks.'

'Ze heeft persoonlijkheid, esprit ... Je zou het wel eens niet in je schilderij kunnen vangen.'

'Je vindt me beperkt, begrijp ik.'

'Sommige onderwerpen verzetten zich tegen je, dat weet ik zeker.'

Richard komt binnen. 'Francis Bryan is er.'

'De neef van lady Anne.' Hij komt overeind.

'U moet naar Whitehall. Lady Anne slaat het meubilair kort en klein en smijt de spiegels aan diggelen.

Hij vloekt binnensmonds. 'Nodig meester Holbein uit voor het middagmaal.'

Francis Bryan lacht zo hard dat zijn paard er onrustig van wordt en schichtig zijwaarts springt, tot groot gevaar van voorbijgangers. Tegen de tijd dat hij op Whitehall aankomt, heeft hij het beeld compleet: Anne heeft zojuist gehoord dat Harry Percy's vrouw, Mary Talbot, een verzoek tot echtscheiding wil indienen bij het parlement. Twee jaar lang heeft haar man, zegt ze, haar bed niet gedeeld, en toen ze hem eindelijk vroeg waarom niet, zei hij dat hij de schijn niet langer kon ophouden; ze waren niet echt getrouwd en waren dat ook nooit geweest, omdat hij getrouwd was met Anne Boleyn.

'Mylady is razend,' zegt Bryan. Zijn met juwelen bezette ooglap lijkt te knipogen wanneer hij giechelt. 'Ze zegt dat Harry Percy alles voor haar zal verpesten. Ze weet niet of ze hem met één houw van het zwaard naar de andere wereld moet helpen of met veertig dagen publieke foltering stukje bij beetje, zoals ze in Italië doen.'

'Die verhalen zijn enorm overdreven.'

Hij heeft van lady Anne nooit ongecontroleerde woedeuitbarstingen meegemaakt, of echt geloofd in hun bestaan. Wanneer hij wordt binnengelaten, ijsbeert ze, ze wringt haar handen en ziet er klein en gespannen uit, alsof iemand haar heeft gebreid en de steken te strak heeft aangetrokken. Drie dames - Jane Rochford, Mary Shelton, Mary Boleyn - volgen haar met hun ogen. Een klein tapijt, dat wellicht aan de wand zou moeten hangen, ligt gekreukt op de vloer. Jane Rochford zegt: 'De glasscherven hebben we opgeveegd.' Sir Thomas Boleyn, Monseigneur, zit aan een tafel met een stapel documenten voor zich. George zit op een kruk naast hem. George houdt zijn hoofd in zijn handen. Zijn mouwen vertonen slechts een halfhartige pof. De hertog van Norfolk staart naar de open haard, die in gereedheid is gebracht voor een vuur dat niet is aangestoken, en probeert het aanmaakhout wellicht door de kracht van zijn blik te laten ontvlammen.

'Doe de deur dicht, Francis,' zegt George, 'en laat verder niemand binnen.'

Hij is de enige niet-Howard in het vertrek.

'Ik stel voor dat we Annes koffers pakken en haar naar Kent sturen,' zegt Jane Rochford. 'De woede van de koning, eenmaal gewekt...'

George: 'Geen woord meer, anders sla ik je misschien.'

'Dit is mijn oprechte advies.' Jane Rochford, God behoede

haar, is een van die vrouwen die niet van ophouden weten. 'Meester Cromwell, de koning heeft aangegeven dat er een onderzoek moet plaatsvinden. Het moet voor de hofraad komen. Het kan dit keer niet onder het tapijt geveegd worden. Harry Percy zal zijn getuigenis ongehinderd afleggen. De koning kan niet doen wat hij allemaal heeft gedaan en wat hij allemaal van plan is te doen voor een vrouw die een huwelijk verbergt.'

'Ik wilde dat ik van jou kon scheiden,' zegt George. 'Ik wilde dat jij onder een eerdere huwelijksbelofte stond, maar jezus, daar is geen kans op, het zag zwart op de wegen van de mannen die maakten dat ze wegkwamen.'

Monseigneur steekt een hand op. 'Alsjeblieft.'

Mary Boleyn zegt: 'Wat heeft het voor zin om meester Cromwell erbij te roepen, als we hem niet vertellen wat er al heeft plaatsgevonden?

De koning heeft al met mijn zuster gesproken.'

'Ik ontken alles,' zegt Anne. Het is alsof de koning voor haar staat.

'Mooi,' zegt hij. 'Goed zo.'

'Dat de graaf me zijn liefde heeft verklaard, dat geef ik toe. Hij heeft gedichten voor me geschreven, en omdat ik nog jong was en er geen kwaad in zag...'

Bijna schiet hij in de lach. 'Gedichten? Harry Percy? Hebt u ze nog?'

'Nee. Natuurlijk niet. Niets op schrift.'

'Dat maakt het eenvoudiger,' zegt hij vriendelijk. 'En vanzelfsprekend was er geen belofte of overeenkomst, of zelfs maar praat ervan.'

'En,' zegt Mary, 'geen voltrekking in welke vorm dan ook. Volmaakt onmogelijk. Mijn zus is een notoire maagd.'

'En hoe reageerde de koning, was hij...'

'Hij liep de kamer uit,' zegt Mary, 'en liet haar staan.'

Monseigneur kijkt op. Hij schraapt zijn keel. 'In deze noodsituatie zijn er meerdere en verschillende benaderingen, lijkt me, die men in o...'

Norfolk ontploft. Hij springt bonkend op en neer als de duivel in een passiespel. 'O, bij het drievoudig bescheten graf van Lazarus!

Terwijl jij een selectieproces opstart voor een benadering, mijnheer, terwijl jij opties overweegt, wordt je dochter van links, rechts, boven en onder belasterd, de geest van de koning vergiftigd en deze familie voor je neus geruïneerd!'

'Harry Percy,' zegt George; hij houdt zijn handen op. 'Luister. Laten jullie me nu aan het woord? Voor zover ik weet, werd Harry Percy al eens eerder overreed om zijn aanspraken te vergeten; als hij dus één keer op zijn nummer kon worden gezet...'

'Ja,' zegt Anne, 'maar hij werd op zijn nummer gezet door de

kardinaal, en helaas is de kardinaal dood.'

Er valt een stilte: een stilte zo welluidend als muziek. Glimlachend kijkt hij naar Anne, naar Monseigneur, naar Norfolk. Als het leven een gouden ketting is, dan hangt God er soms een bedeltje aan. Om het moment op te rekken loopt hij het vertrek door en pakt het gevallen tapijt op. Grote kettingdichtheid. Ondergrond indigo. Asymmetrische knoop. Isfahan? Beestjes marcheren er stijfjes overheen, zigzaggend tussen kluiten bloemen door. 'Kijk,' zegt hij, 'weet je wat dit zijn? Pauwen.'

Mary Shelton komt naar hem toe en kijkt over zijn schouder. 'Wat zijn die slangachtige dingen op pootjes?'

'Schorpioenen.'

'Moeder Maria, bijten die niet?'

'Ze steken.' Hij zegt: 'Lady Anne, als de paus u er niet van kan weerhouden koningin te worden, en ik denk niet dat hij dat kan, zou Harry Percy geen obstakel voor u moeten zijn.'

'Ruim hem dan uit de weg,' zegt Norfolk.

'Ik begrijp waarom het geen goed idee zou zijn voor u, als familie...'

'Doe het,' zegt Norfolk. 'Sla hem zijn schedel in.'

'In figuurlijke zin,' zegt hij. 'Mijnheer.'

Anne gaat zitten. Haar gezicht is afgewend van de vrouwen. Haar kleine handen zijn tot vuisten gebald. Monseigneur schuift wat met zijn papieren. George, in gedachten verzonken, neemt zijn hoed af en frunnikt aan de met edelstenen bezette speld, probeert de punt ervan uit op het topje van zijn wijsvinger.

Hij heeft het tapijt opgerold en overhandigt het met zorg aan Mary Shelton. 'Dank u,' fluistert ze, blozend alsof hij een intiem voorstel heeft gedaan. George slaakt een gil; hij is erin geslaagd zichzelf te prikken. Oom Norfolk zegt verbitterd: 'Jij vreselijke sukkel.'

Francis Bryan volgt hem de kamer uit.

'Wees ervan overtuigd dat u me nu alleen kunt laten, sir Francis.'

'Ik dacht dat ik maar eens met je mee zou gaan. Ik wil weten hoe je het gaat aanpakken.'

Hij houdt zijn pas in, raakt Bryan met zijn hand vol op de borst, veegt hem tollend terzijde en hoort de doffe dreun van zijn schedel tegen de muur. 'Geen tijd,' zegt hij.

Iemand roept zijn naam. Meester Wriothesley komt een hoek om gelopen. 'Bij de *Mark and the Lion.* Vijf minuten lopen.'

Noem-me heeft Harry Percy laten volgen sinds hij naar Londen is gekomen. Het was zijn grootste zorg dat Annes vijanden aan het hof - de hertog van Suffolk en zijn vrouw en de dromers die denken dat Katherine nog terug zal komen - met de graaf zouden beraadslagen en hem zouden aanmoedigen tot een vanuit hun oogpunt nuttige kijk op het

verleden. Maar kennelijk hebben zich geen vergaderingen voorgedaan, tenzij ze worden gehouden in badhuizen op de Surreyoever. Noem-me maakt een korte draai in een steegje, en ze komen uit op de morsige binnenplaats van een herberg. Hij kijkt om zich heen; twee uur met een bezem en een bereidwillig hart, en je kon er iets respectabels van maken. Meester Wriothesleys knappe roodblonde hoofd glanst als een baken. De heilige Marcus, die boven zijn hoofd piepend heen en weer beweegt, is getonsureerd als een monnik. De leeuw is klein en blauw en glimlacht. Noem-me raakt even zijn arm aan: 'Hierheen.' Ze willen net door een zijdeur naar binnen duiken, wanneer er vanboven schril gefluit weerklinkt. Twee vrouwen leunen uit een raam en floepen met een gilletje en een giechel hun naakte borsten over de vensterbank. 'Jezus,' zegt hij, 'nog meer Howardvrouwen.'

In de *Mark and the Lion* liggen verscheidene mannen in Percy-livrei uitgeteld over tafels heen of eronder. De graaf van Northumberland drinkt in een privévertrek. Dat zou het in elk geval zijn geweest, ware het niet dat er continu mensen door het dienluik naar binnen gluren. De graaf ziet hem. 'O. Ik verwachtte je al half en half.' Gespannen haalt hij zijn vingers door zijn kortgeknipte haar, waardoor het over zijn hele hoofd in stekels overeind staat.

Hij, Cromwell, gaat naar het dienluik, steekt een vinger op naar de toeschouwers en slaat het voor hun neus dicht. Maar hij is even kalm als altijd wanneer hij met de jongen om de tafel gaat en zegt: 'Tja, mijnheer, hoe lossen we dit op? Hoe kan ik u van dienst zijn? U zegt dat u niet met uw vrouw kunt samenleven. Maar de dame is zo lieflijk als je ze hier te lande maar hebt; als ze gebreken heeft, heb ik er nooit van gehoord, dus waarom komt u niet tot overeenstemming?'

Maar Harry Percy is hier niet om zich te laten lijmen als een schuwe valk. Hij is hier om te schreeuwen en te huilen. 'Als ik niet met haar tot overeenstemming kon komen op onze huwelijksdag, hoe kan ik dat nu dan wel? Ze haat me omdat ze weet dat we niet naar behoren getrouwd zijn. Waarom mag alleen de koning er een geweten op na houden in dit soort zaken, waarom ik niet; als hij aan zijn huwelijk twijfelt, schreeuwt hij het ten overstaan van de hele christenheid van de daken, maar twijfel ik aan het mijne, dan stuurt hij de laagste man die hij in dienst heeft om me te paaien, om me te zeggen dat ik naar huis moet en er het beste van moet maken. Mary Talbot weet dat ik verloofd was met Anne, ze weet aan wie mijn hart toebehoort en altijd zal toebehoren. Ik heb eerder de waarheid gesproken, ik heb gezegd dat we een eed hadden afgelegd voor getuigen en dat daarom geen van ons beiden vrij was. Ik heb het gezworen, en de kardinaal heeft me met dreigementen gedwongen het terug te nemen; mijn vader heeft gezegd dat hij me zou verstoten, maar mijn vader is

dood, en ik ben niet langer bang om voor de waarheid uit te komen. Henry mag dan koning zijn, maar hij steelt andermans vrouw; Anne Boleyn is rechtelijk mijn echtgenote, en hoe moet het er voor hem uitzien op de Dag des Oordeels, als hij naakt, zonder zijn gevolg, voor God staat?'

Hij laat hem uitpraten. Het wegglijden en de val in onsamenhan-gendheid ... ware liefde ... woorden van eer ... zwoer dat ze haar lichaam aan mij zou geven; stond me vrijheden toe die alleen een verloofde vrouw zou toestaan...

'Mijnheer,' zegt hij. 'U hebt uw zegje gedaan. Nu luistert u naar mij. U bent iemand wiens geld bijna op is. Ik ben iemand die weet waaraan u het hebt opgemaakt. U bent iemand die in heel Europa geld heeft geleend. Ik ben iemand die uw crediteuren kent. Eén woord van mij, en uw schulden worden ingevorderd.'

'O, en wat kunnen zij nou helemaal doen?' zegt Percy. 'Bankiers hebben geen leger.'

'Evenmin als u, mijnheer, als uw geldkisten leeg zijn. Kijk me aan. Begrijp me goed. U bezit uw graafschap dankzij de koning. Het is uw taak om het noorden veilig te stellen. De Percys en Howards samen verdedigen ons tegen Schotland. Stel nu eens dat Percy zijn taak niet kan volbrengen. Uw mannen vechten niet voor mooie praatjes ...'

'Het zijn mijn pachters, het is hun plicht om te vechten.'

'Maar mijnheer, ze moeten bevoorraad worden; ze hebben proviand nodig, ze hebben wapens nodig, ze hebben goed onderhouden muren en forten nodig. Als u deze zaken niet kunt garanderen, bent u waardeloos. De koning neemt u uw titel af en uw land en uw kastelen, en zal ze aan iemand geven die het werk doet dat u niet aankunt.'

'Dat doet hij niet. Hij respecteert alle oude titels. Alle oude rechten.'

'Laten we dan zeggen dat ik het zal doen.' Laten we dan zeggen dat ik je leven aan stukken scheur. Ik en mijn bankiersvrienden. Hoe moet hij hem dat nu uitleggen? De wereld wordt niet bestuurd vanuit de plek die hij denkt. Niet vanuit zijn grensforten, zelfs niet vanuit Whitehall. De wereld wordt bestuurd vanuit Antwerpen, vanuit Florence, vanuit plaatsen waar hij zich nog nooit een voorstelling van heeft gemaakt; vanuit Lissabon, vanwaar de schepen met zijden zeilen westwaarts drijven en worden opgebrand in de zon. Niet vanaf kasteelmuren, maar vanuit rekenkamers, niet door het blazen van de bugel, maar door het klikken van de abacus, niet door het schrapen en klikken van het mechanisme van het vuurwapen, maar door het krassen van de pen op het papier van de promesse waarmee het vuurwapen, de wapensmid, het kruit en de lading worden betaald.

'Ik stel me u voor zonder geld of titel,' zegt hij. 'Ik stel me u voor in een hut, in zelfgemaakte kleren. U brengt een konijn

thuis voor de pot. Ik stel me uw wettige echtgenote Anne Boleyn voor, die dit konijn vilt en opsnijdt. Ik wens u alle geluk samen.'

Harry Percy zakt over de tafel ineen. Boze tranen ontspringen aan zijn ogen.

'Jullie hebben nooit onder een huwelijkseed verkeerd,' zegt hij. 'Welke onzinnige beloften u ook hebt gedaan, ze betekenen niets voor de wet. Welke afspraak u ook meende te hebben, u had hem niet. En er is nog iets, mijnheer. Als u ooit nog met één woord rept over lady Annes vrijheid' - een wereld van walging in dat ene woord - 'dan krijgt u met mij, de Howards en de Boleyns te maken, en George Rochford zal niet zacht met u omspringen, mijnheer van Wiltshire zal u door het slijk halen en wat de hertog van Norfolk betreft, als hij ook maar de geringste insinuatie hoort tegen de eer van zijn nichtje, sleurt hij u uit het hol waarin u bent weggekropen en bijt hij uw kloten eraf. Goed,' zegt hij, terwijl hij zijn eerdere hoffelijkheid hervat, 'is dat duidelijk, mijnheer?' Hij loopt het vertrek door en doet het dienstluik weer open. 'Jullie kunnen weer gluren.' Gezichten verschijnen, of, om eerlijk te zijn, alleen dobberende voorhoofden en ogen. In de deuropening blijft hij staan en draait zich om naar de graaf. 'En om elke twijfel uit te sluiten zal ik u dit zeggen: als u denkt dat lady Anne van u houdt, dan had u zich niet meer kunnen vergissen. Ze heeft een hekel aan u. De enige dienst die u haar nu kunt bewijzen, afgezien van sterven, is terugnemen wat u tegen uw arme vrouw hebt gezegd, en elke eed afleggen die nodig is om de weg voor haar vrij te maken om koningin van Engeland te worden.'

Op weg naar buiten zegt hij tegen Wriothesley: 'Eigenlijk heb ik met hem te doen.' Noem-me lacht zo hard dat hij zich tegen de muur staande moet houden.

De volgende dag verschijnt hij vroeg voor de raadsvergadering. De hertog van Norfolk neemt zijn plaats in aan het hoofd van de tafel en verruilt hem dan voor een andere wanneer het bericht komt dat de koning zelf de vergadering zal voorzitten. 'En Warham is er,' zegt iemand. De deur gaat open; er gebeurt niets; dan langzaam, heel langzaam komt de stokoude prelaat naar binnen geschuifeld. Hij neemt plaats. Zijn handen liggen bevend op het kleed voor hem. Zijn hoofd trilt op zijn nek. Zijn huid heeft de kleur van perkament, net als in de schets die Hans van hem heeft gemaakt. Hij kijkt de tafel rond met de trage oogopslag van een hagedis.

Hij loopt het vertrek door en blijft tegenover Warham staan om naar zijn gezondheid te informeren, een formaliteit: hij is duidelijk stervende. 'Die profetes aan wie u onderdak verleent in uw diocees, Eliza Barton. Hoe staat het met haar?'

Warham kijkt amper op. 'Wat moet je, Cromwell? Mijn

commissie heeft niets tegen het meisje gevonden. Dat weet je.'

'Ik hoor dat ze haar volgelingen vertelt dat de koning maar een jaar te regeren heeft als hij met lady Anne trouwt.'

'Daar zou ik geen eed op durven zweren. Ik heb het niet met eigen oren gehoord.'

'Ik begrijp dat bisschop Fisher haar heeft opgezocht.'

'Tja ... of zij hem. Een van de twee. Waarom zou hij niet? Het is een gezegende jonge vrouw.'

'Wie bereddert haar?'

Warhams hoofd ziet eruit alsof het van zijn schouders zal wiebelen.

'Ze is misschien onverstandig. Ze is misschien misleid. Tenslotte is het een eenvoudig boerenmeisje. Maar ze heeft een gave, dat weet ik zeker. Wanneer mensen in haar nabijheid komen, kan ze hun meteen vertellen wat hun dwarszit. Welke zonden er op hun geweten rusten.'

'Is dat zo? Dan moet ik haar zeker opzoeken. Ik vraag me af of ze zou weten wat mij dwarszit?'

'Vrede,' zegt Thomas Boleyn. 'Harry Percy is er.'

De graaf komt binnen tussen twee van zijn oppassers. Zijn ogen zien rood, en een zweem verschaald braaksel suggereert dat hij de pogingen van zijn mensen om hem te wassen heeft weerstaan. De koning komt binnen. Het is een warme dag, en hij draagt lichtgekleurde zijde. Robijnen clusteren als bloeddruppels op zijn knokkels. Hij neemt zijn plaats in. Hij richt zijn effen blauwe blik op Harry Percy. Thomas Audley, die als kanselier fungeert, loodst de graaf door zijn ontkenningen. Huwelijkseed? Nee. Enige andere beloften? Nee. Geen vleselijke - het spijt me zo dat ik het moet vragen - gemeenschap? Op mijn woord van eer: nee, nee en nee.

'Helaas zullen we meer nodig hebben dan uw woord van eer,' zegt de koning. 'Daarvoor is de zaak te ver gevoerd, mijnheer.'

Harry Percy ziet bleek van paniek. 'Wat moet ik dan nog meer doen?'

Kalmerend zegt hij: 'Gaat u naar Zijne Excellentie de aartsbisschop van Canterbury, mijnheer. Hij houdt het Boek voor u op.'

Dat probeert de oude man althans. Monseigneur wil hem te hulp schieten, maar Warham maait zijn handen weg. Zich vastklampend aan de tafel, waardoor het kleed wegglijdt, hijst hij zich overeind.

'Harry Percy, je hebt je in deze aangelegenheid gedragen als een weerhaan; je hebt een verklaring afgelegd, die ingetrokken en weer afgelegd, en nu ben je hier om haar opnieuw te ontkennen, maar dit keer niet alleen voor het oog der mensen. Goed ... leg je je hand op deze bijbel en zweer je ten overstaan van mij en in de aanwezigheid van de koning en zijn raad dat je vrij bent van onwettige kennis aan lady Anne en vrij van enige huwelijksovereenkomst met haar?'

Harry Percy wrijft over zijn ogen. Hij strekt zijn hand uit. Zijn stem trilt. 'Ik zweer het.'

'Dat is dan dat,' zegt de hertog van Norfolk. 'Je zou je afvragen hoe het überhaupt in omloop is gekomen, hè?' Hij gaat naar Harry Percy en grijpt hem stevig bij de elleboog. 'We horen hier dus nooit meer iets over, jong?'

De koning zegt: 'Howard, je hebt hem zijn eed horen zweren, maak het hem niet langer lastig. Laat een paar van jullie de aartsbisschop assisteren, je kunt zien dat hij niet in orde is.' Milder gestemd kijkt hij glimlachend zijn kring raadslieden rond. 'Heren, we gaan naar mijn privékapel om Harry Percy de eucharistie te zien vieren ter bestendiging van zijn eed. Daarna zullen lady Anne en ik de middag doorbrengen in reflectie en gebed. Ik wens niet gestoord te worden.'

Warham schuifelt op de koning toe. 'Winchester bereidt zich voor om de mis voor u op te dragen. Ik ga terug naar mijn diocees.' Met een mompeling buigt Henry zich om zijn ring te kussen. 'Henry,' zegt de aartsbisschop, 'ik heb je in je eigen hofkring en je raad individuen zien bevorderen wier principes en moraal absoluut geen onderzoek verdragen. Ik heb je jouw eigen wil en zin zien verafgoden, tot het verdriet en de schande van christenmensen. Ik ben je trouw geweest, zozeer dat ik mijn eigen geweten geweld heb aangedaan. Ik heb veel voor je gedaan, maar dit is het laatste wat ik ooit zal doen.'

Op Austin Friars zit Rafe te wachten. 'Ja?'

'Ja.'

'En nu?'

'Nu kan Harry Percy nog meer geld lenen en zichzelf nog dichter bij zijn ondergang brengen. Een voortgang waar ik hem met plezier bij zal helpen.' Hij gaat zitten. 'Ik denk dat ik hem op een goede dag van dat graafschap ontdoe.'

'Hoe wilt u dat aanpakken, mijnheer?' Hij haalt zijn schouders op: weet niet. 'U zou de Howards toch niet meer armslag willen geven in de grensstreken dan ze al hebben?'

'Nee. Nee, beter van niet.' Hij peinst. 'Kun je de documenten over Warhams profetes voor me opzoeken?'

Terwijl hij wacht, doet hij het raam open en kijkt omlaag naar de tuin. Het roze van de rozen in zijn prielen is geheel verbleekt door de zon. Ik heb te doen met Mary Talbot, denkt hij; haar leven zal er niet makkelijker op worden. Een paar dagen, slechts een paar dagen, was zij en niet Anne het onderwerp van gesprek aan het hof. Hij denkt aan Harry Percy, die met de sleutels in zijn hand de kardinaal komt arresteren; aan de wacht die hij rond het bed van de stervende man heeft gezet.

Hij leunt uit het raam. Ik vraag me af of perzikbomen hier zouden aanslaan? Rafe brengt de bundel paperassen binnen.

Hij snijdt de band door en rangschikt de brieven en memoranda. Dit stinkende zaakje is zes jaar geleden van de

grond gekomen bij een bouwvallige kapel aan de rand van de Kentse moerassen, toen een Mariabeeld pelgrims begon te trekken en een jonge vrouw met de naam Elizabeth Barton shows voor hen begon op te voeren. Wat heeft dat beeld eigenlijk gedaan om de aandacht te trekken? Bewogen, waarschijnlijk, of bloed gehuild. Het meisje is een wees, opgegroeid in het huishouden van een van Warhams rentmeesters. Ze heeft een zus, geen verdere familie. 'Niemand heeft haar opgemerkt,' zegt hij tegen Rafe, 'tot ze een jaar of twintig was; ze kreeg een of andere ziekte, en toen ze beter werd, kreeg ze visioenen en begon ze met rare stemmetjes te spreken. Ze zegt dat ze Sint Petrus met zijn sleutels bij de hemelpoort heeft gezien. Ze heeft Sint Michiel zielen zien wegen. Als je haar vraagt waar je dode familieleden zijn, kan zij het je vertellen. Als ze in de hemel zijn, spreekt ze met een hoge stem. Zijn ze in de hel, dan met een lage.'

'Het effect kan wel eens grappig zijn,' zegt Rafe.

'Vind je? Wat een oneerbiedige kinderen heb ik grootgebracht.'

Hij leest, kijkt dan op. 'Soms eet ze negen dagen achter elkaar niet. Soms valt ze ineens op de grond. Niet verbazingwekkend. Ze lijdt aan spasmen, torsies, trances. Het klinkt ontiegelijk onaangenaam. Ze is ondervraagd door mijnheer de kardinaal, maar ..." Hij bladert de papieren door, 'daarover is hier niets te vinden, geen verslag van het gesprek. Ik vraag me af wat er is gebeurd. Waarschijnlijk probeerde hij ervoor te zorgen dat ze haar bord leegat; dat zal ze niet leuk gevonden hebben. Tegen die tijd ...' leest hij,'... is ze in een klooster in Canterbury. De bouwvallige kapel heeft een nieuw dak en het geld stroomt binnen bij de plaatselijke clerus. Er is sprake van genezingen. Lammen lopen, blinden zien. Kaarsen gaan vanzelf aan. De wegen zien zwart van de pelgrims. Waarom heb ik het idee dat ik dit verhaal eerder heb gehoord? Ze heeft een zwerm monniken en priesters om zich heen, die de ogen van mensen hemelwaarts richten terwijl ze hun zakken rollen. En we kunnen ervan uitgaan dat diezelfde monniken en priesters haar hebben geïnstrueerd om te koop te lopen met haar mening over het huwelijk van de koning.'

'Thomas More heeft haar ontmoet. En Fisher.'

'Ja, dat neem ik mee in de balans. O, en ... kijk hier eens ... Maria Magdalena heeft haar een brief gestuurd, goud geïllumineerd.'

'Kan ze hem lezen?'

'Ja, klaarblijkelijk wel.' Hij kijkt op. 'Wat vind jij ervan? De koning zal het verdragen dat hij wordt uitgescholden, als het door een heilige maagd gebeurt. Ik veronderstel dat hij het gewend is. Anne scheldt hem vaak genoeg de huid vol.'

'Misschien is hij bang.'

Rafe is met hem mee geweest naar het hof; hij begrijpt

Henry duidelijk beter dan sommige anderen die hem zijn hele leven hebben gekend. 'Dat is hij zeker. Hij gelooft in simpele deernen die met heiligen praten. Hij is geneigd in voorspellingen te geloven, terwijl ik... Ik denk dat we het voorlopig op zijn beloop moeten laten. Zien wie haar bezoekt. Wie haar offerandes brengt. Bepaalde edelvrouwen zijn met haar in contact geweest om haar hun toekomst te laten voorspellen en hun moeders uit het vagevuur te laten bidden.'

'Mevrouw van Exeter,' zegt Rafe.

Henry Courtenay, markies van Exeter, is als kleinzoon van de oude koning Edward de naaste mannelijke verwant van de koning, en daarom van nut voor de keizer wanneer die met zijn troepen komt om Henry van de troon te stoten en er een andere koning op te zetten. 'Als ik Exeter was, liet ik mijn vrouw niet naar de pijpen dansen van een of ander warhoofdig wicht dat haar het hoofd op hol brengt met fantasieen dat ze op een dag koningin zal zijn.' Hij vouwt de documenten weer op. 'Dit meisje, weet je, ze beweert dat ze de doden kan laten herrijzen.'

Op John Petyts begrafenis, terwijl de vrouwen boven bij Lucy zitten, belegt hij beneden op Lion's Quay impromptu een vergadering om met zijn medekooplui over onlusten in de stad te praten. Antonio Bonvisi, vriend van More, excuseert zichzelf en zegt dat hij naar huis gaat: 'Moge de Heilige Drie-eenheid jullie behoeden en bijstaan,' zegt hij, wanneer hij zich terugtrekt met het vlottende eiland van kilte dat hem vergezelt sinds zijn onverwachte komst. 'Jullie weten,' zegt hij vanuit de deuropening, 'als er hulp nodig is voor mevrouw Petyt, dan wil ik met alle plezier..."

'Niet nodig. Ze is rijk achtergebleven.'

'Maar zal de stad haar de zaak laten voortzetten?'

Hij zegt afwerend: 'Dat heb ik onder controle.'

Bonvisi knikt en gaat naar buiten. 'Verrassend dat hij zijn gezicht laat zien.' John Parnell, van het livreigilde van de wevers, heeft een lange historie van botsingen met More. 'Meester Cromwell, als jij dit onder je hoede neemt, betekent dat... ben je van plan om het woord tot Lucy te richten?'

'Ik? Nee.'

Humphrey Monmouth zegt: 'Zullen we eerst vergaderen en daarna koppelen? We maken ons zorgen, meester Cromwell, zoals jij ook wel zult doen, zoals de koning wel zal doen ... ik denk dat we allemaal,'

hij kijkt rond, 'we staan allemaal, nu Bonvisi vertrokken is, gunstig tegenover de zaak waarvoor wijlen onze broeder Petyt in feite een martelaar werd, maar het is onze taak om de vrede te bewaren, om ons te distantiëren van godslasterlijke uitbarstingen ...'

Afgelopen zondag in een van de stadsparochies weerklonk er, op het heilige moment van het heffen der hostie en net

toen de priester verkondigde: *'hoc est enim corpus meum',* een zangerig *'hoc est corpus,* hocus pocus'. En in een belendende parochie, toen tijdens de heiligenherdenking de priester onze band met de heilige martelaren in herinnering bracht: *'cum Joanne, Stephano, Mathia, Barnaba, Ignatio, Alexandro, Marcellino, Petro* ...' had iemand geschreeuwd: 'En vergeet mij en m'n nicht Kate niet, en Dick met zijn mosselkar op de markt van Leadenhall, en z'n zus Susan met 'r hondje Posset.'

Hij legt zijn hand over zijn mond. 'Als Posset een advocaat nodig heeft, weten jullie me te vinden.'

'Meester Cromwell,' zegt een nijdige ouderling van het slagersgilde, 'ü hebt deze vergadering belegd. Geef het goede voorbeeld en toon ernst.'

'Er worden balladen gezongen,' zegt Monmouth, 'over lady Anne ... de woorden zijn niet voor herhaling vatbaar in dit gezelschap. Thomas Boleyns bedienden klagen dat ze op straat worden uitgescholden. Dat er mest op hun livrei wordt gegooid. De meesters horen hun leerlingen in de hand te houden. Ontrouwe praat zou gerapporteerd moeten worden.'

'Bij wie?'

Hij zegt: 'Bij mij.'

Hij treft Johane aan op Austin Friars. Ze heeft een smoes opgedist om thuis te kunnen blijven: een zomerkoutje. 'Raad eens welk geheim ik ken,' zegt hij.

Om de schijn op te houden wrijft ze over het puntje van haar neus.

'Even denken. Je weet tot op de laatste shilling wat er in de schatkist van de koning zit?'

'Dat weet ik tot op de laatste penny. Nee. Raad nog eens. Lieve zus.'

Als ze vaak genoeg geraden heeft, zegt hij: 'John Parnell gaat met Luce trouwen.'

'Wat? En John Petyt is amper dood?' Ze wendt zich af om over wat ze dan ook voelt heen te komen. 'Jullie broeders blijven wel bij elkaar. Parnells huishouden is niet vrij van sektariërs. Hij heeft een bediende in de gevangenis van bisschop Stokesley, heb ik gehoord.'

Richard Cromwell steekt zijn hoofd naar binnen. 'Meester. De Tower. Bakstenen. Vijf shilling de duizend.'

'Nee.'

'Juist.'

'Je zou denken dat ze met een veiliger soort man zou trouwen.'

Hij gaat naar de deur. 'Richard, kom terug.' Draait zich naar Johane.

'Ik denk niet dat ze er zo een kent.'

'Mijnheer?'

'Sixpence afdingen. En controleer elke lading. Je haalt er van elke lading een paar uit, en die bekijk je goed.'

Johane in de kamer achter hem: 'Jij hebt het anders verstandig aangepakt.'

'Meet ze, bijvoorbeeld... Johane, dacht je dat ik zou trouwen uit willekeur? Op goed geluk?'

'Pardon?' zegt Richard.

'De steenbakkers raken in paniek als je ze steeds meet, en dan zie je aan hun gezicht of ze je proberen op te lichten.'

'Ik neem aan dat je wel een dame op het oog hebt. Aan het hof. De koning heeft je een nieuw ambt toegewezen ..."

'Landsadvocaat. Ja. De financieel-juridische kant van de kanselarij. Niet bepaald het met bloesem bezaaide pad tot een minnarij.' Richard is vertrokken, loopt kletterend de trap af. 'Weet je wat ik denk?'

'Jij denkt dat je moet wachten. Tot zij, die vrouw, koningin is.'

'Ik denk dat het transport de prijs zo opdrijft. Zelfs per schip. Ik had wat ruimte moeten maken en zelf steenovens moeten bouwen.'

Zondag i september, op Windsor: Anne knielt voor de koning om de titel van markiezin van Pembroke in ontvangst te nemen. De rid-ders in de Orde van de Kousenband kijken vanuit hun zetel naar haar, de edelvrouwen van Engeland flankeren haar en (aangezien de hertogin heeft geweigerd en godslasteringen spuwde bij de suggestie alleen al) Norfolks dochter Mary draagt haar kroon op een kussen; de Howards en de Boleyns zijn *enfête.* Monseigneur streelt zijn baard, neemt knikkend en glimlachend de gemompelde felicitaties van de Franse ambassadeur in ontvangst. Bisschop Gardiner leest Annes nieuwe titel op. Ze is levendig in rood fluweel en hermelijn, en haar zwarte haar hangt los, zoals gebruikelijk bij maagden, in krullende lokken tot haar middel. Hij, Cromwell, heeft voorzien in de inkomsten van vijftien landgoederen om haar staatsie te ondersteunen. Het Te Deum wordt gezongen. Er wordt een mis opgedragen. Wanneer de ceremonie voorbij is en de vrouwen zich bukken om haar sleep op te pakken, ziet hij een blauwe flits, als een ijsvogel, en als hij nog eens goed kijkt, John Seymours jonge dochter te midden van de Howard-dames. Een strijdros heft het hoofd bij het geluid van trompetten, en voorname dames kijken glimlachend op; maar terwijl de muzikanten een fanfare aanheffen en de stoet St George's Chapel verlaat, houdt zij het hoofd gebogen, haar ogen op haar tenen gericht alsof ze bang is dat ze zal struikelen.

Op het feest zit Anne naast Henry op de estrade, en wanneer ze zich omdraait om iets tegen hem te zeggen, strelen haar zwarte wimpers haar wangen. Ze is er nu bijna, bijna, haar lichaam gespannen als een veer, haar huid bestoven met goud, met tinten abrikoos en honing; wanneer ze glimlacht, wat ze vaak doet, laat ze kleine tanden zien, wit en scherp. Ze is van

plan om Katherines staatsiesloep te vorderen, zegt ze tegen hem, en het H&K eraf te laten branden, al Katherines ordetekenen te laten uitwissen. De koning heeft Katherines juwelen laten komen, zodat ze die kan dragen op de ophanden zijnde reis naar Frankrijk. Hij heeft een middag, twee, drie, met haar doorgebracht in het mooie septemberweer, terwijl de goudsmid van de koning naast haar ontwerpen tekende en hij, als juweelwaar, voorstellen deed; Anne wil nieuwe zettingen. In eerste instantie had Katherine geweigerd de juwelen af te geven. Ze had gezegd dat ze geen afstand kon doen van het eigendom van de koningin van Engeland om het in handen te geven van de schande van de christenheid. Er was een koninklijk bevel nodig geweest om haar de buit te laten afstaan.

Anne laat alles aan hem over; lachend zegt ze: 'Cromwell, jij bent mijn man.' De wind staat gunstig en hij heeft het tij mee. Hij kan het voelen trekken onder zijn voeten. Zijn vriend Audley krijgt een vaste aanstelling als kanselier; de koning begint aan hem gewend te raken. Oude hovelingen legden liever hun functie neer dan Anne te dienen; de nieuwe kamerheer van de hofhuishouding is sir William Paulet, een vriend van hem uit de tijd van Wolsey. Zoveel nieuwe hovelingen zijn vrienden uit de tijd van Wolsey. En de kardinaal had geen dwazen in dienst.

Na de mis en Annes installatie bezoekt hij de bisschop van Winchester terwijl die zich omkleedt, zijn kazuifel verwisselt voor kledij die geschikter is voor wereldlijke feesten. 'Ben je van plan om te gaan dansen?' vraagt hij hem. Hij zit op een stenen vensterbank, zijn aandacht half bij wat er in de hoven onder hen gaande is, muzikanten die fluiten en luiten naar binnen brengen, harpen en rebecs, hobo's, violen en trommels. 'Je zou wel eens een goed figuur kunnen slaan. Of dans je niet meer nu je bisschop bent?'

Stephens conversatie volgt een heel eigen spoor. 'Je zou denken dat het voor iedere vrouw genoeg was om uit eigen hoofde markiezin gemaakt te worden, denk je niet? Nu zal ze wel aan hem toegeven. Voor Kerstmis nog een erfgenaam in de buik, als God het behaagt.'

'O, je wenst haar succes?'

'Ik wens dat zijn humeur verbetert. Dat hier resultaat uit komt. Dat dit alles niet voor niets is.'

'Weet je wat Chapuys over je zegt? Dat je twee vrouwen in je huis houdt, verkleed als mannen.'

'Doe ik dat?' Hij fronst zijn voorhoofd. 'Beter dan twee jongens verkleed als vrouwen, neem ik aan. Dat zou pas schandelijk zijn.' Stephen lacht kort. Ze wandelen samen naar het feest. *Hey trolly-lolly,* zingen de muzikanten. *Pastime with good company, I love and shall until I die.* De ziel is van nature muzikaal, volgens de filosofen. De koning roept Thomas Wyatt

op om samen met hem te zingen, begeleid door Mark de muzikant. *Alas, what shall I do for love? For love, alas, what shall l do?*

'Alles wat in hem opkomt,' zegt Gardiner. 'Er zijn geen grenzen aan, voor zover ik kan zien.'

Hij zegt: 'De koning is goed voor degenen die hem goeds toeden-ken.' Hij laat het, onder de muziek door, naar de bisschop zweven.

'Tja,' zegt Gardiner, 'als je over een eindeloos buigzaam brein beschikt. Zoals het jouwe wel moet zijn, denk ik.'

Hij praat met lady Seymour. 'Kijk,' zegt ze. Ze houdt haar mouwen op. Het helderblauw waarmee ze die heeft afgezet, de ijsvogelflits, is uit de zijde geknipt waarin hij haar cadeau van borduur patronen had gewikkeld. Hoe staan de zaken er nu voor op Wolf Hall, vraagt hij, zo tactvol mogelijk; hoe vraag je naar het welzijn van een familie in de nasleep van incest? Ze zegt, met die heldere stem van haar: 'Sir John maakt het heel goed. Maar sir John maakt het natuurlijk altijd heel goed.'

'En de rest?'

'Edward is boos, Tom rusteloos, mevrouw mijn moeder knarst haar tanden en slaat met deuren. De oogst wordt binnengehaald, de appels liggen te drogen, de meiden werken in het melkhuis en onze kapelaan aan zijn gebeden, de hennen zijn aan de leg en de luiten zijn gestemd, en sir John ... Sir John maakt het als altijd goed. Waarom regelt u niet wat zakelijke verplichtingen in Wiltshire en komt u ons inspecteren?

O, en als de koning een nieuwe echtgenote krijgt, zal ze hofdames nodig hebben, en mijn zus Liz komt naar het hof. Haar man is gouverneur van Jersey, u kent hem wel: Anthony Oughtred? Zelf zou ik liever naar de koningin gaan. Maar ze zeggen dat ze weer verhuist, en dat haar hofhouding wordt ingeperkt.'

'Als ik uw vader was ... Nee ...' hij herformuleert het, 'als ik uw adviseur was, raadde ik u aan om lady Anne te dienen.'

'De markiezin,' zegt ze. 'Natuurlijk. Het is goed om nederigheid te betrachten. Ze zorgt ervoor dat we dat doen.'

'Op het moment heeft ze het moeilijk. Ik denk dat ze vriendelijker zal zijn als haar hartenwens vervuld is.' Terwijl hij het zegt, weet hij dat het niet waar is.

Jane buigt haar hoofd, kijkt hem vanonder haar wimpers aan. 'Dit is mijn nederige gezicht. Denkt u dat het voldoet?'

Hij lacht. 'Met dat gezicht komt u overal.'

Wanneer de dansers pauzeren en zich koelte toewuiven van de gaillardes, pavanes en almanes, zingen Wyatt en hij het soldatenliedje: *Scaramella trekt ten strijde,* met zijn schild, met zijn lans. Het heeft iets melancholieks, zoals dat met alle liedjes is, waar ze ook over gaan, wanneer de schemer valt en de menselijke stem onbegeleid versmelt met de schaduwen

van de ruimte. Charles Brandon vraagt hem: 'Waar gaat het over, dat liedje, gaat het over een dame?'

'Nee, alleen maar over een jongen die gaat vechten in een oorlog.'

'Wat staat hem te wachten?'

Scaramella fa la gala. 'Het is één grote plezierreis voor hem.'

'Dat waren nog eens tijden,' zegt de hertog. 'Op veldtocht.'

De koning zingt onder begeleiding van de luit, zijn stem krachtig, zuiver, klaaglijk: *As I walked the woods so wild.* Sommige vrouwen huilen, een tikje emotioneel gestemd door de sterke Italiaanse wijn. In Canterbury ligt aartsbisschop Warham koud op een stenen tafel; rijksmunten worden op zijn oogleden gelegd, als om het beeld van zijn koning voor eeuwig in zijn hoofd te prenten. Hij is klaar om onder het plaveisel van de kathedraal te gaan, om de klamme, lege knekelplaats in te nemen naast de beenderen van Becket. Anne zit stil als een standbeeld, haar blik op haar minnaar. Alleen haar rusteloze vingers bewegen; ze grijpt een van de hondjes op haar schoot stevig vast en laat haar handen steeds weer over zijn vacht gaan, frunnikend aan de krullen. Wanneer de laatste noot wegsterft, worden er kaarsen binnengebracht. Oktober, en we reizen naar Calais: een tweeduizend man sterk gevolg dat zich uitstrekt van Windsor tot Greenwich, van Greenwich over de groene velden van Kent tot Canterbury: een entourage van veertig voor een hertog, van vijfendertig voor een markies, van vierentwintig voor een graaf, terwijl een burggraaf het moet stellen met een armzalige twintig en hij met Rafe en de klerken die hij verder nog in de hoeken en gaten van het schip kan stouwen. De koning zal zijn broer Frankrijk treffen, die van zins is hem een gunst te verlenen door met de paus te praten over zijn nieuwe huwelijk. Francois heeft aangeboden een van zijn drie zoons - zijn drie zoons; hoeveel moet God niet van hem houden - te laten trouwen met het nichtje van de paus, Catharina de Medici; hij zegt dat hij als eerste voorwaarde zal stellen dat koningin Katherine toestemming wordt geweigerd om haar zaak in Rome aanhangig te maken, en dat zijn broer Engeland zijn echtelijke zaken in eigen rechtsgebied mag beslechten, met eigen bisschoppen. Deze twee machtige monarchen ontmoeten elkaar voor het eerst sinds het treffen dat de kardinaal had georganiseerd, bij Le Camp du Drap d'Or. Volgens de koning moet deze reis minder kosten dan die gelegenheid, maar wanneer hem ernaar wordt gevraagd, wil hij meer van dit en twee van dat: alles groter, luxer, overdadiger en met meer verguldsel. Hij neemt zijn eigen koks en zijn eigen bed mee, zijn artsen en muzikanten, zijn paarden, honden en valken, en zijn nieuwe markiezin, die door heel Europa zijn bijzit wordt genoemd. Hij neemt iedereen mee met een aanspraak op de troon, inclusief lord Montague voor de Yorkisten en de

Nevilles voor de Lancastrianen, om te laten zien hoe tam ze zijn, hoe rotsvast de positie van de Tudors is. Hij neemt zijn gouden vaatwerk mee, zijn linnen, zijn patissiers, gevogelteplukkers en voorproever; hij neemt zelfs zijn eigen wijn mee; volslagen overbodig, denk je misschien, maar wat weet jij er nou van?

Rafe, die hem zijn paperassen helpt inpakken: 'Ik begrijp dat koning Francois het in Rome zal opnemen voor de zaak van de koning. Maar ik begrijp niet wat hij uit dit verdrag haalt.'

'Wolsey zei altijd dat het sluiten van het verdrag het verdrag is. Het maakt niet uit wat de afspraken inhouden, alleen dat ze worden gemaakt. Het gaat om de bereidheid. Als die is uitgeput, wordt het verdrag verbroken, wat de afspraken ook behelzen.'

Het zijn de processies die ertoe doen, de geschenken die worden uitgewisseld, de koninklijke spellen die worden gespeeld, *bowls, trou madame,* tafelronde, masque: dit is geen inleiding op het hele proces, het is het proces zelf. Anne, die bekend is met het Franse hof en de Franse etiquette, legt uit welke moeilijkheden hun wachten. 'Als de paus hem zou bezoeken, dan kon Frankrijk naar hem toe gaan, hem bijvoorbeeld tegemoet gaan op een binnenplaats. Maar wanneer twee monarchen elkaar treffen, moeten ze, zodra ze elkaar in het zicht krijgen, ieder evenveel schreden zetten naar de ander toe. En het werkt prima, tenzij een van beiden - *hélas* - heel kleine stappen zou nemen en zodoende de ander dwingt de afstand te overbruggen.'

'Gods bloed,' barst Charles Brandon uit, 'wat een schoftenstreek. Zou Francois zoiets doen?'

Anne kijkt hem met halfgeloken ogen aan. 'Mijnheer Suffolk, is mevrouw uw echtgenote klaar voor de reis?'

Suffolk wordt rood. 'Mijn vrouw is de voormalige koningin van Frankrijk.'

'Daar ben ik me van bewust. Francois zal blij zijn haar weer te zien. Hij vond haar een erg mooie vrouw. Hoewel ze destijds jong was, natuurlijk.'

'Mijn zus is nog steeds een mooie vrouw,' zegt Henry verzoenend. Maar in Charles Brandons binnenste kolkt een storm, en hij barst los met een schreeuw als een donderslag: 'U verwacht dat ze u bedient?

Een dochter van Boleyn? U uw handschoenen aanreikt, mevrouw, en u aan tafel het eerst opschept? Laat dit goed tot u doordringen: het gebeurt niet. Nooit.'

Anne wendt zich tot Henry, verstevigt haar greep op zijn arm. 'Hij vernedert me voor jouw ogen.'

'Charles,' zegt Henry, 'vertrek. En kom pas terug zodra je jezelf in toom hebt. Geen seconde eerder.' Hij zucht, geeft een seintje: Cromwell, ga achter hem aan. De hertog van Suffolk ziedt en kookt. 'Frisse lucht, mijnheer,' stelt hij voor.

De herfst heeft zijn intrede al gedaan; er waait een schrale wind van de rivier, die de doorweekte bladeren in beroering brengt. Ze flapperen op hun pad als de vaandels van een miniatuurleger. 'Ik vind Windsor altijd een kille plaats. Vindt u ook niet, mijnheer? De ligging, bedoel ik, niet zozeer het kasteel.' Zijn stem kabbelt voort, kalmerend, laag. 'Als ik de koning was, zou ik meer tijd doorbrengen op het paleis in Woking. Wist u dat het daar nooit sneeuwt? Tenminste, niet in de afgelopen twintig jaar.'

'Als jij koning was?' Brandon beent de heuvel af. 'Als Anne Boleyn koningin kan worden, waarom niet?'

'Dat neem ik terug. Ik had me nederiger moeten uitdrukken.'

Brandon gromt. 'Nooit zal ze, mijn vrouw, verschijnen in het gevolg van die sloerie.'

'Mijnheer, u kunt haar beter beschouwen als kuis. Dat doen we allemaal.'

'Haar moeder heeft haar opgeleid, en dat was een geweldige hoer, dat kan ik je wel vertellen. Liz Boleyn, Liz Howard bij geboorte: zij nam Henry als eerste mee naar bed. Ik weet die dingen, ik ben zijn oudste vriend. Zeventien, en hij wist niet waar hij 'm in moest steken. Zijn vader bewaarde hem als een non.'

'Geen van ons gelooft dat verhaal nog. Over Monseigneurs vrouw.'

'Monseigneur! Godallemachtig.'

'Zo wordt hij graag genoemd. Het kan geen kwaad.'

'Haar zus Mary heeft haar het een en ander geleerd, en Mary werd opgeleid in een bordeel. Weet je wat ze uitspoken daar in Frankrijk?

Mijn vrouw heeft het me verteld. Nou ja, niet verteld, maar voor me opgeschreven, in het Latijn. De man heeft een opgericht lid, en zij neemt het in haar mond! Dat kun je je toch niet voorstellen? Een vrouw die een dergelijk smerige daad verricht, kun je dat een maagd noemen?'

'Mijnheer ... als uw vrouw niet mee wil naar Frankrijk, als u haar niet kunt overhalen ... zullen we dan zeggen dat ze ziek is? U zou het doen voor de koning, van wie u weet dat hij uw vriend is. Het bespaart hem ..." Bijna zegt hij: de scherpe tong van de dame. Maar hij trekt zich terug uit die formulering en zegt iets anders. 'Het zou zijn gezicht redden.'Brandon knikt. Ze gaan nog steeds in de richting van de rivier, en hij probeert hen tot staan te brengen omdat Anne hem binnen de kortste keren terugverwacht met een verontschuldiging. Wanneer de hertog zich tot hem wendt, is zijn gezicht het toonbeeld van misère. 'Het is trouwens waar. Ze is ziek. Haar prachtige kleine ..." - Hij maakt een gebaar, zijn handen omvatten de lucht - '... weg. Ik hou toch van haar. Ze is zo mager als een lat. Ik zeg tegen haar: Mary, op een dag word ik wakker en kan ik je niet vinden, dan hou ik je voor een draad in het beddenlaken.'

'Wat verschrikkelijk,' zegt hij.

Hij wrijft over zijn gezicht. 'O, god. Ga terug naar Harry, wil je? Zeg dat we dit niet aankunnen.'

'Hij zal verwachten dat u meegaat naar Calais, ook al kan uw vrouw dat niet.'

'Ik laat haar niet graag achter, snap je?'

'Anne is niet vergevensgezind,' zegt hij. 'Moeilijk te plezieren, mak-kelijk te beledigen. Mijnheer, verlaat u op mijn oordeel.'

Brandon bromt. 'Dat doen we allemaal. We moeten wel. Jij doet alles, Cromwell. Jij bent tegenwoordig alles. Wij zeggen: Hoe is dat zo gebeurd? Dat vragen we ons af.' De hertog snuft. 'Dat vragen we ons af, maar bij gods rook, we hebben er geen antwoord op.'

Bij gods rook. Een vloek die Thomas Howard, de eerste hertog, waardig is. Sinds wanneer is hij de tolk van hertogen, hun explicateur?

Dat vraagt hij zich af, maar hij heeft er verdomme geen antwoord op. Wanneer hij terugkomt bij de koning en de toekomstige koningin, zitten ze elkaar verliefd aan te kijken. 'De hertog van Suffolk biedt zijn verontschuldigingen aan,' zegt hij. Ja, ja, zegt de koning. Tot morgen, maar niet te vroeg. Je zou denken dat ze al man en vrouw waren, met een zwoele nacht vol huwelijkse verrukkingen in het vooruitzicht. Je zou het denken, ware het niet dat Mary Boleyn hem heeft verzekerd dat Henry met het markizaat slechts het recht heeft gekocht om de binnenkant van haar zusters dij te strelen. Mary vertelde het hem, en niet eens in het Latijn. Telkens wanneer Anne met de koning alleen is geweest, brengt ze verslag uit bij haar familie, geen detail wordt overgeslagen. Je moet wel bewondering voor haar hebben: voor haar exacte afpassen, voor haar zelfbeheersing. Ze gebruikt haar lichaam als een soldaat, is zuinig met haar verdedigingsmiddelen; net als de docenten aan de anatomieopleiding in Padua splitst ze het in delen die ze stuk voor stuk benoemt: mijn dij, mijn borst, mijn tong.

'Misschien in Calais,' zegt hij. 'Misschien krijgt hij daar wat hij wil.'

'Ze zal zeker van haar zaak moeten zijn.' Mary loopt van hem weg. Ze blijft staan, draait zich om, haar gezicht bezorgd. 'Anne zegt: Cromwell is mijn man. Ik hou er niet van dat ze dat zegt.'

In de daaropvolgende dagen dienen andere kwesties zich aan om het Engelse gezelschap te kwellen. Welke koninklijke dame zal zich opwerpen als gastvrouw voor Anne, wanneer ze de Fransen ontmoeten? Niet koningin Eleanor; dat mag je ook niet verwachten; ze is tenslotte de zus van de keizer, en het familiegevoel is diep gekwetst doordat Zijne Ongenadige Hoogheid Katherine verlaat. De zuster van Francois, de

koningin van Navarra, wendt ziekte voor om de maitresse van de koning van Engeland maar niet te hoeven ontvangen. 'Is het dezelfde ziekte die de arme hertogin van Suffolk plaagt?' vraagt Anne. Misschien, oppert Francois, is het passend wanneer de nieuwe markiezin begroet zou worden door de hertogin van Vendöme, zijn eigen maitresse *en utre?*

Henry is zo boos dat hij er kiespijn van krijgt. Dokter Butts komt met zijn koffer vol *specifica.* Een slaapmiddel lijkt de vriendelijkste oplossing, maar wanneer de koning wakker wordt, is hij nog altijd zo verbolgen dat er een paar uur lang niets anders op lijkt te zitten dan de hele reis af te blazen. Begrijpen ze dan niet, dringt het dan niet tot hen door dat Anne niemands maitresse is, maar de toekomstige bruid van een koning? Het ligt echter niet in Francois' aard om dat te begrijpen. Hij zou nooit langer dan een week wachten op een vrouw die hij wilde. De hoofse code, hè? De meest christelijke koning? Het enige wat hij snapt, brult Henry, is tekeergaan als een hertenbok in de bronst. Maar ik zeg je, zodra hij klaar is, maken de andere bokken hem af. Vraag de jagers maar!

Uiteindelijk wordt er voorgesteld om de toekomstige koningin achter te laten in Calais, op Engelse bodem, waar geen belediging haar kan raken, terwijl de koning en Francois elkaar in Boulogne treffen. Calais, een kleine stad, zou makkelijker in toom te houden moeten zijn dan Londen, zelfs al staan de mensen rijendik in de haven om

'Putain!' en 'Groothoer van Engeland!' te roepen. Als ze obscene liedjes zingen, weigeren we simpelweg om ze te verstaan. In Canterbury, met het koninklijke gezelschap naast de reeds aanwezige pelgrims uit alle windstreken, zit elk huis tot de nok toe vol. Hij en Rafe zijn in enig comfort vlak bij de koning ondergebracht, maar er verblijven lords in van vlooien vergeven herbergen en ridders in de achterkamertjes van bordelen, terwijl de pelgrims gedwongen uitwijken naar stallen en schuren of naar een slaapplaats onder de sterren. Gelukkig is het zacht voor oktober. Elk ander jaar zou de koning zijn gaan bidden bij de grafsteen van Becket en er een rijke donatie achterlaten. Maar Becket was een rebel tegen de Kroon, niet het soort aartsbisschop dat we momenteel willen stimuleren. In de kathedraal hangt de wierook van Warhams begrafenis nog steeds in de lucht, gonzen de gebeden voor zijn ziel als het gezoem van wel duizend bijenkorven. Brieven zijn uitgezonden naar Cranmer en liggen ergens in Duitsland in het rondtrekkende hof van de keizer. Anne is begonnen aan hem te refereren als 'de aartsbisschop-elect'. Niemand weet hoe lang hij erover doet om naar huis te komen. Met zijn geheim, zegt Rafe. Natuurlijk, zegt hij, zijn geheim in de kantlijn.

Rafe bezoekt het monument. Het is zijn eerste keer. Hij komt terug met grote ogen, zegt dat het bedekt is met edelstenen zo groot als ganzeneieren.

'Ik weet het. Wat denk je, zijn ze echt?'

'Ze laten je een schedel zien en zeggen dat die van Becket is, kapotgeslagen door de ridders, maar de stukken worden bijeengehouden door zilveren plaatwerk. Tegen contanten mag je hem kussen. Ze hebben een bakje met zijn vingerbotten. Ze hebben zijn met snot gevulde zakdoek. En een stuk van zijn laars. En een flesje dat ze voor je schudden, ze zeggen dat zijn bloed erin zit.'

'In Walsingham hebben ze een flesje moedermelk van de Maagd Maria.'

'Christus, ik vraag me af wat dat is?' Rafe ziet er onpasselijk uit. 'Dat bloed, je kunt zien dat het water met wat rode aarde is. Het drijft er in klompjes in rond.'

'Nou, neem die ganzenveer uit de wieken van de engel Gabriël, dan schrijven we naar Stephen Vaughan. We zullen hem misschien op weg moeten sturen om Thomas Cranmer thuis te krijgen.'

'Het kan mij niet snel genoeg zijn,' zegt Rafe. 'Wacht even, meester, tot ik Becket van mijn handen gewassen heb.'

Hoewel hij niet naar het monument wil, wil de koning zich wel aan het volk vertonen, met Anne aan zijn zijde. Na de mis begeeft hij zich, tegen elk advies in, in het gedrang, zijn wacht op afstand, zijn raadslieden om zich heen. Annes hoofd draait op haar slanke hals van links naar rechts om de commentaren op te vangen die haar kant op komen. Mensen strekken hun handen uit om de koning aan te raken. Norfolk, aan zijn elleboog, strak van bange voorgevoelens, zijn ogen overal: 'Dit bevalt me niets, meester Cromwell.' Hijzelf is, door zijn vroegere bedrevenheid met het mes, gespitst op bewegingen onder ooghoogte. Maar wat het dichtst bij een wapen komt, is een uit de kluiten gewassen crucifix, gehanteerd door een stel franciscanen. De menigte wijkt uiteen voor hen, voor een kluwen lekenbroeders in pij en voor een contingent van de abdij afkomstige benedictijnen met in hun midden een jonge vrouw in het habijt van een benedictijner non.

'Sire?'

Henry draait zich om. 'Bij god, het is de Heilige Maagd,' zegt hij. De wachters treden naar voren, maar Henry steekt een hand op. 'Laat me haar zien.' Het is een struise vrouw en niet heel jong meer, eind twintig misschien; gezicht weinig aantrekkelijk, donker, opgewonden, met een hoge kleur. Ze dringt zich naar voren naar de koning, en even ziet hij hem door haar ogen: een roodgouden waas en rossige huid, een lichaam in onverbloemde staat van priapische paraatheid, een hand als een kolenschop, die haar bij haar nonnelijke elleboog pakt. 'Mevrouw, u hebt me iets te zeggen?'

Ze probeert een knicksje te maken, maar zijn greep laat het niet toe.

'Ik word er door de hemel op gewezen,' zegt ze, 'door de

heiligen met wie ik spreek, dat de ketters rondom u in een groot vuur moeten worden verbrand, en dat u zelf zult branden als u dat vuur niet aansteekt.'

'Welke ketters? Waar zijn ze? Ik omring me niet met ketters.'

'Dat is er een.'

Anne krimpt ineen tegen de koning; ze smelt als was tegen het scharlaken en goud van zijn jas.

'En als u in het huwelijk treedt met deze onwaardige vrouw, zult u geen zeven maanden regeren.'

'Komaan, mevrouw, zeven maanden? Kunt u dat niet fatsoenlijk afronden? Wat voor profeet zegt nu "zeven maanden"?'

'Dat is wat de hemel me vertelt.'

'En wie vervangt me na die zeven maanden? Zeg op, wie wilt u als koning in mijn plaats?'

De broeders en priesters proberen haar weg te trekken; dit hoorde niet bij hun plan. 'Lord Montague, hij is van koninklijken bloede. Of de markies van Exeter.' Zelf probeert ze zich nu ook los te rukken van de koning. 'Ik zie mevrouw uw moeder,' zegt ze, 'omgeven door bleek vuur.'

Henry laat haar los alsof haar vlees te heet is. 'Mijn moeder? Waar?'

'Ik heb naar de kardinaal van York gezocht. Ik heb gezocht in de hemel, de hel en het vagevuur, maar de kardinaal is er niet.'

'Ze is toch zeker waanzinnig?' zegt Anne. 'Ze is waanzinnig en zou met de zweep moeten krijgen. Als ze dat niet is, moet ze worden opgehangen.'

'Mevrouw, ze is een zeer heilige persoon,' zegt een van de priesters.

'Wat ze zegt, is haar door God ingegeven.'

'Haal haar uit mijn buurt,' zegt Anne.

'De bliksem zal u treffen,' zegt de non tegen Henry. Hij lacht onzeker. Norfolk barst het groepje binnen, met opeengeklemde kiezen en geheven vuist. 'Sleur haar terug naar haar hoerenkast, voor ze hiermee te maken krijgt, bij god!' In de mêlee raakt een van de monniken een ander met het crucifix; de Maagd wordt al profeterend achterwaarts meegetrokken; het rumoer van de menigte zwelt aan, en Henry grijpt Anne bij de arm en trekt haar langs dezelfde weg als ze zijn gekomen mee terug. Zelf gaat hij achter de Maagd aan, blijft de groep dicht op de hielen tot het gedrang afneemt en hij een van de monniken op de arm kan tikken en vragen om een onderhoud met haar. 'Ik was een bediende van Wolsey,' zegt hij. 'Ik wil haar boodschap horen.'

Na enig overleg laten ze hem door. 'Mijnheer?' zegt ze.

'Zou u nog eens kunnen proberen de kardinaal te vinden? Als ik een donatie doe?'

Ze haalt haar schouders op. Een van de franciscanen zegt:

'Het zou een aanzienlijke donatie moeten zijn.'

'En u bent?'

'Eerwaarde Risby.'

'Ik kan ongetwijfeld voldoen aan uw verwachtingen. Ik ben een rijk man.'

'Wilt u de ziel alleen traceren, wilt u uw eigen gebeden bevorderen of had u iets breders in gedachten, een fundatie misschien?'

'Wat u me maar aanbeveelt. Maar ik zou natuurlijk moeten weten dat hij niet in de hel was. Het zou geen zin hebben goed geld te verspillen aan een memorie voor een hopeloze zaak.'

'Ik zal het erover moeten hebben met eerwaarde Boeking,' zegt de vrouw.

'Eerwaarde Boeking is de spiritueel adviseur van deze dame.'

Hij neigt het hoofd. 'Komt u er bij me op terug,' zegt de vrouw. Ze wendt zich af en verdwijnt in de menigte. Hij doet ter plekke afstand van wat geld voor haar gevolg. Voor eerwaarde Boeking, wie dat ook moge zijn. Aangezien eerwaarde Boeking kennelijk de prijzen bepaalt en de administratie voert.

De non heeft de koning in somberte gestort. Hoe zou jij je voelen als je werd medegedeeld dat je door de bliksem zou worden getroffen?

Tegen de avond klaagt hij over hoofdpijn, pijn in zijn gezicht en in zijn kaak. 'Ga weg,' zegt hij tegen zijn artsen. 'Jullie kunnen nooit een remedie vinden, waarom nu dan wel? En u, mevrouw,' zegt hij tegen Anne, 'laat uw dames u naar bed brengen, ik wil geen gebabbel, ik kan geen doordringende stemmen velen.'

Norfolk moppert binnensmonds: de Tudor, altijd mankeert hem wel iets.

Als er op Austin Friars iemand kouvat of een lidmaat verstuikt, voeren de jongens een tussenspel op dat 'Als Norfolk dokter Butts was' heet. Heb je tandpijn? Trek ze allemaal! Je vinger bekneld? Hak je hand eraf! Pijn in je gezicht? Snij het weg, je hebt er toch twee. Nu aarzelt Norfolk bij zijn vertrek uit de koninklijke aanwezigheid.

'Sire, ze heeft niet gezegd dat de bliksem u zou doden.'

'Dat heeft ze inderdaad niet,' zegt Brandon, opgevrolijkt.

'Niet dood maar onttroond, niet dood maar getroffen en verschroeid; daar moet ik me dus maar mee troosten?' Met deze meelijwekkende weergave van zijn omstandigheden blaft de koning een bediende toe om meer hout te brengen en een page om wat wijn warm te maken. 'Moet ik, de koning van Engeland, bij dit miezerige vuur zitten, en zonder iets te drinken?' Hij ziet er inderdaad uit alsof hij het koud heeft. Hij zegt: 'Ze heeft mevrouw mijn moeder gezien.'

'Sire,' zegt hij voorzichtig, 'wist u dat een van de ramen in de kathedraal een beeltenis van mevrouw uw moeder in glas

bevat? En zou de zon daar niet doorheen schijnen, zodat het lijkt alsof ze in oogverblindend licht staat? Ik denk dat de non dat heeft gezien.'

'Je gelooft niet aan die visioenen?'

'Ik denk dat ze misschien datgene wat ze in de buitenwereld ziet, niet kan scheiden van wat ze in haar hoofd ziet. Sommige mensen zijn zo. Men zou medelijden met haar moeten hebben, misschien. Maar niet te veel.'

De koning fronst zijn voorhoofd. 'Maar ik hield van mijn moeder,'

zegt hij. Dan: 'Buckingham hechtte enorm aan visioenen. Hij had een monnik die voor hem profeteerde. Vertelde hem dat hij koning zou worden.' Hij hoeft er niet aan toe te voegen dat Buckingham een verrader was en inmiddels meer dan tien jaar dood is. Bij de overtocht naar Frankrijk maakt hij deel uit van het gezelschap van de koning op de *Swallow*. Hij staat aan dek en kijkt toe hoe Engeland langzaam verdwijnt, samen met de hertog van Richmond, Henry's bastaardzoon, die opgewonden is over zijn eerste zeereis en ook om in zijn vaders nabijheid te zijn. Fitzroy is een knappe jongen van dertien, blond, lang voor zijn leeftijd, maar slank: Henry zoals hij als jonge prins moet zijn geweest, en begiftigd met een passend zelfvertrouwen en besef van eigen waardigheid. 'Meester Cromwell,' zegt hij 'ik heb je niet gezien sinds de kardinaal ten val kwam.' Een moment van gêne. 'Ik ben blij dat het je goed gaat. Want in *Het boek van de hoveling* staat dat we in mannen van lage komaf vaak hoogwaardige gaven van de natuur zien.'

'U leest Italiaans, mijnheer?'

'Nee, maar delen van het boek zijn in het Engels overgezet voor me. Het is een erg goed boek voor mij om te lezen.' Een stilte. 'Ik wilde ...' - hij draait zijn hoofd, dempt zijn stem - 'ik wilde dat de kardinaal niet dood was. Want nu is de hertog van Norfolk mijn voogd.'

'En ik hoor dat Uwe Genade met zijn dochter Mary zal trouwen.'

'Ja. Dat wil ik niet.'

'Waarom niet?'

'Ik heb haar gezien. Ze heeft geen borsten.'

'Maar ze heeft een goed verstand, mylord. En de tijd lost wellicht de andere kwestie op voordat u gaat samenleven. Als uw mensen voor u dat deel van Castigliones boek vertalen dat over edelvrouwen en hun kwaliteiten gaat, zult u zeker merken dat Mary Howard ze allemaal bezit.'

Laten we hopen, denkt hij, dat dit niet op hetzelfde uitloopt als Harry Percy's huwelijk, of dat van George Boleyn. Ook omwille van het meisje; volgens Castiglione kan alles wat door mannen begrepen kan worden, ook door vrouwen begrepen worden; is hun bevattingsvermogen gelijk, evenals hun verstandelijke capaciteiten, en ongetwijfeld ook hun vermogen

tot liefde en haat. Castiglione hield van zijn vrouw Ippolita, maar ze stierf toen hij haar pas vier jaar had. Hij schreef een gedicht voor haar, een elegie, maar zo dat het leek alsof Ippolita de schrijfster was: de dode vrouw die tot hem sprak.

In het kielzog van het schip krijsen de meeuwen als verloren zielen. De koning komt aan dek en zegt dat zijn hoofdpijn is weggetrokken. Hij zegt: 'Sire, we hadden het over Castigliones boek. Hebt u gelegenheid gevonden om het te lezen?'

'Jazeker. Hij geeft hoog op van *sprezzatura.* De kunst om alles elegant en goed te doen, zonder blijk van moeite. Een vaardigheid die vorsten zouden moeten beheersen.' Hij voegt er bedenkelijk aan toe:

'Koning Francois beheerst haar.'

'Ja. Maar behalve sprezzatura hoort men te allen tijde een waardige zelfbeheersing aan de dag te leggen. Ik denk erover een vertaling te laten maken als geschenk voor mijnheer van Norfolk.'

Het moet hem door het hoofd spoken, het beeld van Thomas Howard in Canterbury, die dreigt de heilige non een stevige rechtse te verkopen. Henry grijnst. 'Dat moet je zeker doen.'

'Als hij het maar niet opvat als een terechtwijzing. Castiglione adviseert met klem dat mannen hun haar niet krullen of hun wenkbrauwen epileren. En u weet dat mijnheer beide doet.'

De jonge prins kijkt hem fronsend aan. 'Mijnheer van Norfolk?'

Henry barst uit in een weinig koninklijke schaterlach, waardig noch beheerst. Het geluid is hem welkom. Het houtwerk van het schip kraakt. De koning houdt zich in evenwicht met een hand op zijn schouder. De wind zet de zeilen strak. De zon danst over het water.

'Over een uur leggen we aan.'

Calais, buitenpost van Engeland en 's lands laatste vat op Frankrijk, is een stad waar hij vele vrienden heeft, vele klanten, vele cliënten. Hij kent de stad, Watergate en Lantern Gate, de Nicolaaskerk en de OnzeLieve-Vrouwekerk; hij kent er de torens en wallen, de markten, hoven en kaden, Staple Inn, waar de gouverneur verblijft, en de huizen van de families Whethill en Wingfield, huizen met lommerrijke tuinen waar heren in aangename afzondering leven van een Engeland dat ze naar eigen zeggen niet meer begrijpen. Hij kent de - afbrokkelende - vestingwerken en, buiten de stadsmuren, de Pale, met zijn wouden, dorpen en moerassen, zijn sluizen, dijken en kanalen. Hij kent de weg naar het Franse Boulogne en die naar Gravelines, keizerlijk territorium, en hij weet dat beide vorsten, zowel Francois als Charles, Calais met één vastberaden beweging zouden kunnen innemen. De Engelsen zijn hier nu tweehonderd jaar, maar op straat hoor je vooral Frans en Vlaams.

De gouverneur begroet Zijne Koninklijke Hoogheid; lord Berners, veteraan en kamergeleerde, is het toonbeeld van ouderwetse hoffelijkheid, en als hij niet mank had gelopen en zich niet overduidelijk zorgen had gemaakt over de enorme kosten die hij op het punt staat te maken, had hij zo van een bladzij uit *De hoveling* gestapt kunnen zijn. Hij heeft zelfs voor elkaar gekregen dat de koning en de markiezin worden ondergebracht in aangrenzende vertrekken met een tussendeur. 'Een buitengewoon geschikte regeling, denk ik, mijnheer,' zegt hij. 'Zolang er aan weerskanten van de deur een stevige grendel zit.'

Want Mary heeft hem gezegd, voordat ze van land gingen: 'Tot nog toe wilde zij niet, maar nu wil zij wel, en hij niet. Hij zegt dat hij er zeker van moet zijn dat ze, als ze een kind krijgt, een wettig kind krijgt.'

De vorsten zullen vijf dagen met elkaar doorbrengen in Boulogne en vervolgens vijf dagen in Calais. Anne heeft het moeilijk bij de gedachte dat ze alleen wordt gelaten. Hij ziet aan haar rusteloosheid dat ze weet dat dit kwestieus gebied is, waar dingen zouden kunnen gebeuren die niet te voorzien zijn. Intussen heeft hij privézaken te doen. Hij laat zelfs Rafe achter en glipt weg naar een herberg in een achterafsteegj e aan Calkwell Street.

Het is een bescheiden uitspanning, en het ruikt er naar houtrook, vis en schimmel. Aan een zij muur hangt een waterige spiegel, waarin hij een glimp van zijn gezicht opvangt: bleek, zijn ogen het enige levendige. Even schokt het hem; je verwacht niet je eigen beeltenis tegen te komen in een bouwval als deze.

Hij neemt plaats aan een tafel en wacht. Vijf minuten later is er een luchtverplaatsing achter in het vertrek. Er gebeurt echter niets. Hij heeft voorzien dat ze hem zullen laten wachten; om de tijd door te komen, gaat hij in gedachten de cijfers na van de declaraties die door het hertogdom Cornwall vorig jaar bij de koning zijn ingediend. Hij staat op het punt om over te gaan naar de cijfers die zijn ingediend door de kamerheer van Chester, wanneer een donkere vorm verschijnt die de gestalte aanneemt van een oude man in een lang gewaad. Hij wankelt naar voren en wordt na verloop van tijd gevolgd door twee andere. Je zou de een probleemloos met de ander kunnen verwisselen: hol klinkende hoest, lange baard. Volgens een préséance die ze onderling afdwingen door gegrom, nemen ze plaats op een bank tegenover hem. Hij heeft een hekel aan alchemisten, en zij zien er in zijn ogen uit als alchemisten: ondefinieerbare spatten op hun kleren, tranende ogen, door zwaarmoedigheid verergerde loopneus. Hij begroet hen in het Frans. Ze huiveren, en een van hen vraagt in het Latijn of ze niet iets te drinken nemen. Hij roept de tafelbediende en vraagt hem zonder veel fiducie wat hij

hun aanbeveelt. 'Ergens anders gaan drinken?' oppert de jongen.Er komt een kan met iets azijnachtigs. Hij laat de oude mannen een flinke teug nemen voordat hij vraagt: 'Wie van jullie is maitre Camillo?'

Ze wisselen blikken. Ze hebben al evenveel tijd nodig als de Graeae wanneer die hun ene, gedeelde oog moeten doorgeven.

'Maitre Camillo is naar Venetië gegaan.'

'Waarom?'

Gehoest. 'Voor beraadslagingen.'

'Maar hij komt terug naar Frankrijk?'

'Zeer waarschijnlijk wel.'

'Jullie hebben iets wat ik voor mijn meester wil.'

Een stilte. Stel, denkt hij, dat ik ze de wijn afpak tot ze iets bruikbaars zeggen? Maar een van hen is hem voor en grist de kan weg; zijn hand trilt, en de wijn gutst over de tafel. De anderen kreunen geïrriteerd.

'Ik dacht dat jullie ontwerpen zouden meebrengen,' zegt hij. Ze kijken elkaar aan. 'O, nee.'

'Maar die zijn er wel?'

'Niet als zodanig.'

De verspilde wijn begint in het splinterende hout te trekken. Ze zien het in diepongelukkig stilzwijgen gebeuren. Een van hen steekt bij wijze van tijdverdrijf een vinger door een mottengat in zijn mouw. Hij roept de bediende voor een tweede kan. 'We willen u niet voor het hoofd stoten,' zegt de zegsman. 'Maar u moet weten dat maitre Camillo voorlopig onder bescherming staat van koning Francois.'

'Hij gaat een model maken voor hem?'

'Dat is mogelijk.'

'Een werkend model?'

'Elk model zou in wezen een werkend model zijn.'

'Mocht hij ook maar de geringste ontevredenheid voelen over de voorwaarden van zijn betrekking, mijn meester Henry zou hem met open armen in Engeland verwelkomen.'

Er valt een nieuwe stilte, tot de kan is gebracht en de jongen zich heeft teruggetrokken. Dit keer schenkt hij zelf in. De oude mannen wisselen opnieuw een blik, en een van hen zegt: 'De magister denkt dat het Engelse klimaat hem niet zal aanstaan. De mist. En het wemelt er van de heksen.'

Het gesprek heeft niets opgeleverd. Maar je moet ergens beginnen. Bij zijn vertrek zegt hij tegen de bediende: 'Misschien moest je de tafel maar afdoen.'

'Ik kan evengoed wachten tot ze de tweede kan hebben omgestoten, monsieur.'

'Dat is waar. Breng ze wat te eten. Wat heb je?'

'Soep. Ik zou hem niet aanraden. Hij ziet eruit als wat er overblijft nadat een hoer d'r ondergoed heeft gewassen.'

'Ik wist niet dat de meisjes van Calais überhaupt iets wasten. Kun je lezen?'

'Een beetje.'
'Schrijven?'
'Nee, monsieur.'
'Je zou het moeten leren. Gebruik intussen je ogen. Als er iemand anders met hen komt praten, als ze tekeningen, vellen perkament, boekrollen of iets van dien aard tevoorschijn halen, wil ik het weten.'
'Wat is dat dan, monsieur?' vraagt de jongen. 'Wat verkopen ze?'
Bijna vertelt hij het. Wat kan het voor kwaad? Maar als het erop aankomt, kan hij de juiste woorden er niet voor vinden. Halverwege de gesprekken in Boulogne krijgt hij bericht dat Francois hem zou willen spreken. Henry wikt en weegt voordat hij hem er toestemming voor geeft; bij een persoonlijke ontmoeting zouden monarchen alleen in gesprek moeten met medemonarchen en heren en clerici van hoge stand. Sinds hun aankomst bewaren Brandon en Howard, die zich aan boord uiterst vriendschappelijk hadden opgesteld, afstand, alsof ze de Fransen heel duidelijk te verstaan willen geven dat ze hem geen status toekennen; hij is een van Henry s grillen, geven ze voor, een nouveauté onder de raadslieden die algauw plaats zal maken voor een burggraaf, baron of bisschop.
De Franse boodschapper zegt hem: 'Dit is geen audiëntie.'
'Nee,' zegt hij, 'dat begrijp ik. Zeker niet.'
Francois zit te wachten, slechts omringd door een handvol hovelingen bij wat geen audiëntie is. Het is een staak van een man, zijn ellebogen en knieën maken grote hoeken in de lucht, zijn grote, benige voeten steken rusteloos in de enorme gevoerde sloffen. 'Cremuel,' zegt hij. 'Eens zien of ik je positie begrijp. Je bent een Welshman.'
'Nee, Sire.'
Droevige hondenogen; ze nemen hem van top tot teen op en dan nog eens. 'Geen Welshman.'
Hij begrijpt de moeilijkheid van de Franse koning. Hoe heeft hij zijn paspoort naar het hof verkregen, als hij niet uit een of ander nederig nest van tudorvolgelingen stamt? 'Wijlen de kardinaal heeft me aan de zaken van de koning gezet.'
'Ja, dat weet ik,' zegt Francois, 'maar ik heb het idee dat hier meer speelt.'
'Dat zou kunnen, Sire,' zegt hij koel, 'maar Welsh-zijn in elk geval niet.'
Francois duwt tegen het puntje van zijn neerhangende neus, buigt die nog verder naar zijn kin. Kies je vorst: deze zou je niet dag in, dag uit voor je willen zien. Henry ziet er zo gezond uit in zijn vlezige, schoongeschrobde melk-en-bloedaanwezigheid. Francois zegt, terwijl zijn blik afdwaalt: Ze zeggen dat je ooit voor de eer van Frankrijk hebt gevochten.'

Garigliano: even slaat hij zijn ogen neer, alsof hij zich een verschrikkelijk ongeluk op straat herinnert, een verpletterend en onherroepelijk mangelen van ledematen. 'Op een zeer betreurenswaardige dag.'

'Maar goed ... de tijd heelt alle wonden. Wie denkt nog aan Agincourt?'

Bijna lacht hij. 'Dat is waar,' zegt hij. 'Een generatie of twee, drie ... vier ... en het heeft niets meer te betekenen.'

'Ze zeggen dat je een goede verstandhouding hebt met die dame,' zegt Francois. Hij zuigt op zijn lip. 'Vertel eens, ik ben nieuwsgierig, wat denkt mijn broer Engeland? Denkt hij dat ze maagd is? Zelf heb ik haar nooit geprobeerd. Toen ze hier aan het hof was, was ze nog jong, en zo plat als een plank. Haar zus daarentegen ...'

Hij zou hem graag stoppen, maar een koning stop je niet. Zijn stem loopt de naakte Mary van kin tot tenen na, gooit haar om als een pannenkoek en doet de andere kant, van nek tot hielen. Een bediende overhandigt hem een vierkantje fijn linnen, en wanneer hij is uitgesproken dept hij zijn mondhoeken droog, waarna hij het zakdoekje teruggeeft.

'Goed, genoeg,' zegt Francois. 'Ik merk dat je niet zult toegeven dat je Welsh bent, dus mijn theorieën zijn ten einde.' Zijn mondhoeken krullen op, zijn ellebogen bewegen een fractie, zijn knieën vertrekken: wat geen audiëntie was, is voorbij. 'Monsieur Cremuel,' zegt hij, 'wij zullen elkaar wellicht niet meer ontmoeten. Je plotse voorspoed houdt misschien geen stand. Dus kom, geef me je hand, als een soldaat van Frankrijk. En gedenk me in je gebeden.'

Hij buigt. 'Uw voorbidder, mijnheer.'

Wanneer hij naar buiten gaat, komt een van de hovelingen achter hem aan, die hem onder een gemompeld 'Een geschenk van Zijne Hoogheid' een paar geborduurde handschoenen geeft.

Een ander zou ze blij verrast passen, veronderstelt hij. Wat hem betreft, hij knijpt in de vingers en vindt wat hij zoekt. Voorzichtig schudt hij de handschoen uit boven de kom van zijn hand.

Hij gaat rechtstreeks naar Henry. Hij treft hem in de zon aan een partijtje bowls met een paar Franse heren. Henry kan een partijtje bowls even luidruchtig doen verlopen als een tafelronde: met gejuich, gekreun, het luidkeels afwegen van kansen, gejammer en gevloek. De koning kijkt naar hem op: En? Zijn blik zegt: Onder vier ogen, en: Straks, en er wordt geen woord gewisseld, maar al die tijd handhaaft de koning zijn schertsen en joviale camaraderie. Hij recht zijn rug terwijl hij toekijkt hoe de houten bal over het kortgemaaide gras glijdt, en wijst in zijn richting. 'Zien jullie die raadsman van mij? Ik waarschuw jullie, speel nooit tegen hem. Hij eerbiedigt uw afstamming geen moment. Hij heeft geen wapen en geen

naam, maar hij is ervan overtuigd dat hij geboren is om te winnen.'

Een van de Franse edelen zegt: 'Hoffelijk verliezen is een kunst die iedere heer zich aanleert.'

'Ik hoop die kunst ook te ontwikkelen,' zegt hij. 'Als u een voorbeeld ziet dat ik zou kunnen volgen, wees dan zo goed om me erop te wijzen.'

Want allemaal zijn ze erop gebrand, merkt hij, om dit spel te win-nen, om de koning van Engeland een goudstuk afhandig te maken. Gokken is geen ondeugd, als je het je kunt veroorloven. Misschien kan ik hem spelpenningen meegeven, denkt hij, slechts inwisselbaar mits persoonlijk afgeleverd aan loket zus of zo op Westminster, verbonden aan een omslachtige papierwinkel, leges voor de klerken en een speciaal zegel. Dat zou ons tenminste geld besparen. Maar de houten bal van de koning rolt gladjes op *de jack* af. Henry wint. Van de Fransen: beleefd handgeklap.

Wanneer hij en de koning alleen zijn, zegt hij: 'Hier is iets wat u leuk zult vinden.'

Henry houdt van verrassingen. Met een dikke wijsvinger, zijn rozig schone Engelse nagel, tikt hij de robijn heen en weer op zijn hand.

'Het is een mooie steen,' zegt hij. 'En ik heb er verstand van.' Een stilte.

'Wie is de beste goudsmid hier? Laat hem komen. Het is een donkere steen; Francois zal hem herkennen. Ik zal hem aan mijn eigen vinger dragen nog voor onze besprekingen zijn afgerond. Frankrijk zal weten hoe men mij dient.' Hij is in een opperbest humeur. 'Ik zal je de waarde vergoeden.' Hij knikt om hem weg te sturen. 'En natuurlijk bekonkel je met de goudsmid een hogere taxatie en deel je de winst met hem ... Maar ik zal niet te nauw kijken.'

Hou je gezicht in de plooi.

De koning lacht. 'Waarom zou ik iemand mijn belangen toevertrouwen als hij die van zichzelf niet kon behartigen? Op een dag zal Francois je een toelage aanbieden. Die moet je aannemen. Wat had hij trouwens te bespreken?'

'Hij vroeg of ik Welsh was. Het leek een belangrijke vraag te zijn, het speet me dat ik hem zo teleurstelde.'

'O, jij stelt niet teleur,' zegt Henry. 'Zodra je dat doet, laat ik het je weten.'

Twee uur. Twee koningen. Wat zeg je daarvan, Walter? Hij staat in de zilte lucht en praat tegen zijn dode vader.

Wanneer Francois met zijn broer Engeland meekomt naar Calais, is het Anne die hem ten dans leidt na het grootse banket van die avond. Er ligt kleur op haar wangen, en achter haar vergulde masker sprankelen haar ogen. Als ze het masker laat zakken en de koning van Frankrijk aankijkt, toont ze een vreemd, niet helemaal mense-lijk glimlachje, alsof er achter

het masker nog een masker schuilgaat. Je ziet zijn mond openvallen; je ziet hem beginnen te kwijlen. Ze verstrengelt haar vingers met de zijne en voert hem mee naar een raamnis. Een uur lang spreken ze Frans, op fluistertoon, zijn gladde donkere hoofd naar haar toe gebogen; nu en dan lachen ze en kijken elkaar in de ogen. Ongetwijfeld bespreken ze de nieuwe alliantie; hij lijkt te denken dat ze nog een verdrag in haar lijfje heeft. Één keer licht Francois haar hand op. Ze trekt hem terug, verzet zich half en half, en heel even lijkt hij van plan om haar smalle vingers op zijn onbeschrijflijke schaambuidel te leggen. Iedereen weet dat Francois een kwikkuur heeft ondergaan. Maar niemand weet of die heeft gewerkt. Henry danst met de echtgenotes van de notabelen in Calais: gigue, saltarello. Charles Brandon laat, zijn zieke eega vergeten, zijn danspartners gillen door hen in de lucht te gooien zodat hun rokken hoog opwaaien. Maar Henry's blik glijdt steeds door de zaal naar Anne, naar Francois. Zijn rug staat stijf van zijn diepste angst. Zijn gezicht drukt glimlachende vertwijfeling uit.

Uiteindelijk denkt hij: ik moet hier een eind aan maken. Is het mogelijk, vraagt hij zich af, dat ik mijn koning werkelijk liefheb, zoals een onderdaan zou moeten?

Hij jaagt Norfolk uit het donkere hoekje waar hij zich heeft verstopt uit angst dat hij gesommeerd zou worden om met de vrouw van de gouverneur te dansen. 'Mijnheer, haal uw nichtje weg. Ze heeft voldoende diplomatie bedreven. Onze koning is jaloers.'

'Wat? Wat voor den drommel heeft hij nu weer te klagen?' Toch ziet Norfolk in één oogopslag wat er aan de hand is. Hij vloekt en beent naar de overkant van de zaal, tussen de dansers door, niet om hen heen. Hij grijpt Anne bij haar pols en buigt die achterover als om hem te breken. 'Met uw permissie, Sire. Mylady, we dansen.' Hij trekt haar met een ruk overeind, en dansen doen ze, al is elke gelijkenis met wat men normaal gesproken in een balzaal ziet ver te zoeken. Van de kant van de hertog dreunend bokkenpotengeweld, van de hare mak gehuppel, één arm slap als een gebroken vleugel.

Hij kijkt naar Henry. Van het gezicht van de koning valt nuchtere, eigengerechtigde voldoening af te lezen. Anne verdient straf, en van wie anders dan van haar familie? De Franse heren groepen gniffelend samen. Francois kijkt met samengeknepen ogen toe.

Die avond trekt de koning zich al vroeg terug en stuurt zelfs zijn kamerheren weg. Alleen Henry Norris loopt in en uit, op de hielen gevolgd door een ondergeschikte die wijn, fruit, een grote quilt en vervolgens een pan kolen aandraagt; het is kil geworden. De vrouwen op hun beurt zijn kortaf en kribbig. Annes verheven stem is gehoord. Er wordt met deuren geslagen. Terwijl hij met Thomas Wyatt staat te praten, komt

lady Shelton op hem afgestevend. 'Mylady heeft een bijbel nodig!'

'Meester Cromwell kent het hele Nieuwe Testament vanbuiten,' zegt Wyatt behulpzaam.

Het meisje ziet er gekweld uit. 'Ik denk dat ze hem wil om er een eed op te zweren.'

'In dat geval heeft ze niets aan mij.'

Wyatt vangt haar handen. 'Wie houdt jou warm vannacht, kleine Shelton?' Ze trekt zich los, wijdt zich als een haas aan de zoektocht naar de heilige Schrift. 'Ik zal je zeggen wie. Henry Norris.'

Hij kijkt het meisje na. 'Trekken ze strootjes?'

'Ik heb al eens geluk gehad.'

'De koning?'

'Misschien.'

'Onlangs?'

'Anne zou hun het hart uit het lijf rukken en roosteren.'

Hij vindt dat hij niet ver weg moet gaan, voor het geval Henry hem nodig heeft. Hij vindt een hoekje voor een partijtje schaak met Edward Seymour. Tussen de zetten in zegt hij: 'Uw zuster Jane ...'

'Mal klein ding, hè?'

'Hoe oud is ze?'

'Dat weet ik niet... een jaar of twintig? Ze liep op Wolf Hall rond en zei de hele tijd: "Deze mouwen zijn van Thomas Cromwell", en niemand wist waar ze het over had.' Hij lacht. 'Erg ingenomen met zichzelf.'

'Heeft uw vader al een huwelijk voor haar gearrangeerd?'

'Er was sprake van ..." Hij kijkt op. 'Waarom vraagje dat?'

'Gewoon, om u wat af te leiden.'

Torn Seymour komt binnenvallen, "navond ouwe,' roept hij tegen zijn broer. Hij wipt de pet van diens hoofd en woelt door zijn haar. 'Er wachten vrouwen op ons.'

'Mijn vriend hier adviseert ertegen.' Edward slaat het stof van zijn pet. 'Volgens hem zijn ze net als Engelse vrouwen, maar dan vuiler.'

'Spreekt daar de ervaring?' zegt Torn.

Edward zet nuffig zijn pet weer op. 'Hoe oud is onze zus Jane eigenlijk?'

'Eenentwintig, tweeëntwintig. Hoezo?'

Edward kijkt neer op het schaakbord, strekt zijn hand uit naar zijn koningin. Hij ziet dat hij geen kant op kan. Waarderend kijkt hij op.

'Hoe heb je dat voor elkaar gekregen?'

Later zit hij met een leeg vel papier voor zich. Hij wil een briefschrijven naar Cranmer en die met de wind mee op een zoektocht door Europa sturen. Hij pakt zijn pen op, maar schrijft niet. Hij haalt zich het gesprek met Henry over de robijn voor de geest. Zijn koning verwacht dat hij zou

deelnemen aan oplichterspraktijken, het soort zwendel dat hij vermakelijk zou hebben gevonden in de tijd dat hij cupidobeelden een antiek aanzien gaf en ze aan kardinalen verkocht. Jezelf tegen dergelijke aantijgingen verdedigen maakt je alleen maar verdacht. En als Henry hem niet volledig vertrouwt, is dat dan verbazingwekkend? Een vorst is alleen: in zijn raadskamer, in zijn slaapkamer en uiteindelijk ook in de wachtkamer van de hel, naakt, zoals Harry Percy zegt, voor het Oordeel.

Deze reis heeft de schermutselingen en intriges van het hof verdicht, ze gevangen in de kleine ruimte tussen de stadsmuren. De reizigers zijn zo intiem met elkaar als speelkaarten in een stok: boven op elkaar, maar hun papieren ogen blind. Hij vraagt zich af waar Torn Wyatt zich bevindt, en in welk soort problemen. Hij denkt niet dat hij kan slapen, hoewel dat niet uit bezorgdheid om Wyatt zou zijn. Hij gaat naar het raam. De maan sleept, als onteerd, flarden zwarte wolk mee.

In de tuin branden toortsen in muurhouders, maar hij loopt bij het licht weg. Het aanzwellen en terugtrekken van de zee is even regelmatig en onophoudelijk als zijn hartslag. Hij weet dat hij deze duisternis deelt, en een ogenblik later klinkt er een voetstap, geritsel van rokken, een zacht happen naar adem, een hand die op zijn arm glijdt. 'Jij,' zegt Mary.

'Ik.'

'Weet je dat ze de grendel van de tussendeur hebben gehaald?' Ze lacht, een genadeloos giechelen. 'Ze ligt in zijn armen, zo naakt als toen ze werd geboren. Ze kan nu niet meer van gedachten veranderen.'

'Vanavond had ik verwacht dat het op ruzie zou uitlopen.'

'Dat deed het ook. Ze ruziën graag. Zij beweerde dat Norfolk haar arm heeft gebroken. Henry noemde haar een Magdalena en nog wat namen die ik vergeten ben, van Romeinse dames, denk ik. Niet Lucretia.'

'Nee. Dat hoop ik tenminste niet. Waar had ze de bijbel voor nodig?'

'Om hem de eed af te nemen. Ten overstaan van getuigen. Mij. Norris. Hij heeft een bindende belofte gemaakt. In Gods ogen zijn ze getrouwd. En hij zweert dat hij in Engeland opnieuw met haar zal trouwen en haar tot koningin zal kronen zodra het lente wordt.'

Hij denkt aan de non in Canterbury: als u in het huwelijk treedt met deze onwaardige vrouw, zult u geen zeven maanden regeren.

'Dus nu,' zegt Mary, 'is het de vraag of hij tot de daad in staat zal zijn.'

'Mary.' Hij pakt haar hand. 'Jaag me geen angst aan.'

'Henry is verlegen. Hij denkt dat je een koninklijke voorstelling verwacht. Maar als hij verlegen is, weet Anne hoe

ze moet helpen.'

Voorzichtig voegt ze eraan toe: 'Ik bedoel dat ik haar van advies heb gediend.' Ze laat haar hand naar zijn schouder glijden. 'En wij? Het is een uitputtingsslag geweest om ze hier te krijgen. Ik vind dat we onze ontspanning wel verdienen.'

Geen antwoord. 'Je bent toch niet nog steeds bang voor mijn oom Norfolk?'

'Mary, ik ben als de dood voor je oom Norfolk.'

Toch is dat niet de reden, niet de reden waarom hij aarzelt, zonder zich echt terug te trekken. Haar lippen strelen langs de zijne. Ze vraagt: 'Waar denk je aan?'

'Ik dacht bij mezelf dat ik, als ik niet de nederige dienaar van de koning was, op de eerste boot hiervandaan kon zitten.'

'Waar zouden we heen gaan?'

Bij zijn weten heeft hij niemand uitgenodigd. 'Naar het oosten. Al moet ik toegeven dat dit dan geen goed vertrekpunt zou zijn.' Ten oosten van de Boleyns, denkt hij. Ten oosten van iedereen. Zijn gedachten zijn bij de Middellandse Zee, niet bij deze noordelijke wateren, en vooral bij één bepaalde avond, een zwoele middernacht in een huis in Larnaca: het schijnsel van Venetiaanse lampen op de verraderlijke waterkant, het kletsen van slavenvoeten op tegels, de bedwelmende geur van wierook en koriander. Hij legt een arm om Mary en stuit volmaakt onverwacht op iets zachts: vossenbont. 'Slim van je,' zegt hij.

'O, we hebben alles meegenomen. Elk lapje. Voor het geval we hier van de winter nog zijn.'

Een lichtgloed op vlees. Haar keel heel blank, heel zacht. Alles lijkt denkbaar, zolang de hertog binnen blijft. Zijn vingertop kaardt het bont tot bont overgaat in vel. Haar schouder is warm, geparfumeerd en een beetje vochtig. Hij kan het bonzen van haar hart voelen. Een geluid achter hem. Hij draait zich om, dolk in de hand. Mary gilt, trekt aan zijn arm. De punt van het wapen komt tot staan tegen iemands wambuis, vlak onder het borstbeen. 'Kalm aan, kalm aan,' zegt een nuchtere, geïrriteerde Engelse stem. 'Doe dat ding weg.'

'Hemel,' zegt Mary. 'Je had bijna William Stafford vermoord.'

Hij dringt de man achterwaarts in het licht. Wanneer hij zijn gezicht ziet, en niet eerder, trekt hij het mes terug. Hij weet niet wie Stafford is: de stalknecht van deze of gene? 'William, ik dacht dat je niet meer kwam,' zegt Mary.

'Als dat zo was, had je blijkbaar iemand achter de hand.'

'Jij weet niet hoe het leven van een vrouw is! Je denkt dat je een afspraak hebt met iemand, en dat heb je niet. Hij zegt dat hij je zal treffen, en hij komt niet opdagen.'

Een kreet recht uit het hart. 'Welterusten,' zegt hij. Mary draait zich naar hem toe alsof ze wil zeggen: O, ga niet weg! 'Tijd dat ik mijn gebeden opzeg.'

Er is een wind opgestoken vanaf het Nauw, die de tuigage

van de schepen in de haven laat klappen en de ramen landinwaarts laat rinkelen. Morgen regen, denkt hij. Hij steekt een kaars aan en keert terug naar zijn brief. Maar zijn brief kan hem niet bekoren. Bladeren uit de tuinen, uit de boomgaarden, wervelen rond. Beelden bewegen in de lucht achter het glas, meeuwen worden voortgeblazen als geesten: een flits van het witte kapje van zijn vrouw Elizabeth wanneer ze hem op haar laatste ochtend naar de deur volgt. Alleen had ze dat niet gedaan; ze had liggen slapen, gewikkeld in klam linnen onder de gele Turks satijnen quilt. Als hij aan de lotgevallen denkt die hem hier hebben gebracht, denkt hij evenzeer aan de lotgevallen die hem naar die ochtend vijfjaar geleden brachten, toen hij als getrouwd man van Austin Friars wegging met Wolseys belangen in dossiers onder zijn arm: was hij destijds gelukkig? Hij weet het niet.

Die avond op Cyprus, nu zo lang geleden, had hij op het punt gestaan zijn ontslag in te dienen bij zijn bank, of op zijn minst om hun om introductiebrieven te vragen die hem naar het oosten zouden brengen. Hij had het Heilige Land willen zien, de planten en mensen daar, de stenen willen kussen waarop de apostelen hadden gelopen, had willen handelen in de geheime gewesten van vreemde steden en in zwarte tenten waar gesluierde vrouwen als kakkerlakken in hoekjes wegkropen. Die avond was zijn lot in evenwicht geweest. Terwijl hij stond uit te kijken over de lichtjes van de haven, hoorde hij in het vertrek achter zich de hese lach van een vrouw, het zachte *'Al hamdoe lillah'* waarmee ze de ivoren dobbelstenen in haar hand schudde. Hij hoorde haar de stenen werpen, hoorde ze rollen en tot rust komen:

'En? Hoog is oost. Laag west. Gokken is geen ondeugd, als je het je kunt veroorloven.

'Twee drieën.'

Is dat laag? Je zou het zeggen. Fortuna heeft hem geen duw gegeven, eerder een zacht tikje. 'Dan ga ik naar huis.'

'Maar niet vanavond. Het is te laat voor het tij.'

De volgende dag voelde hij de goden in zijn rug, als een stevige bries. Hij keerde terug naar Europa. Thuis was destijds een smal huis met luiken, aan een rustig kanaal, Anselma op haar knieën, romig naakt onder haar lange nachtpon van groen damast, dat zwartachtig glansde in het kaarslicht; op haar knieën voor het kleine zilveren altaarstuk dat ze op haar kamer hield, dat haar dierbaar was, had ze hem gezegd, het dierbaarste wat ik bezit. Neem me niet kwalijk, had ze tegen hem gezegd; ze bad in haar eigen taal, nu eens flemend, dan weer bijna dreigend, en ze moet een sprankje genade aan haar zilveren heiligen hebben ontlokt, of een zeker nijgen hebben waargenomen in hun schitterende rechtschapenheid, want ze was opgestaan, had zich naar hem toe gedraaid en onder een 'Het is goed' de zijden linten van haar nachtpon losgetrokken,

zodat hij haar borsten in zijn handen kon nemen.

III - De vroegmis

November 1532

.

Rafe staat over hem heen gebogen en zegt dat het al zeven uur is. De koning is naar de mis gegaan.

Hij heeft in een bed vol fantomen geslapen. 'We wilden u niet wakker maken. U slaapt nooit uit.'

De wind is een gedempt zuchten in de schoorstenen. Een handvol regen klettert als grind tegen het raam, wervelt weg en wordt teruggesmeten. 'We kunnen nog wel eens een hele poos in Calais blijven,' zegt hij.

Toen Wolsey vijfjaar geleden naar Frankrijk vertrok, had hij hem gevraagd de situatie aan het hof in de gaten te houden en verslag uit te brengen zodra de koning met Anne naar bed was geweest. Hij had gezegd: Hoe weet ik wanneer dat heeft plaatsgevonden? 'Ik zou denken dat je dat wel aan zijn gezicht kunt zien,' had de kardinaal gezegd. De wind is gaan liggen en de regen opgeschort tegen de tijd dat hij bij de kerk aankomt, maar de straten zijn veranderd in modderpoelen, en de mensen die naar buiten zijn gekomen om de hoge heren te zien, hebben hun jas nog steeds over zich heen getrokken, als een nieuw ras, een ras van rondwandelende onthoofden. Hij baant zich een weg door de menigte, en vervolgens, zigzaggend en fluisterend, tussen de bijeengekomen heren: *s'il vous plaït, eest urgent,* opzij voor een grote zondaar. Ze lachen en laten hem door.

Anne komt aan de arm van de gouverneur naar buiten. Hij ziet er gespannen uit - kennelijk heeft hij last van zijn jicht - maar is voorkomend jegens haar en mompelt complimentjes, waarop hij geen respons krijgt; haar gezicht vertoont een zorgvuldige uitdrukkingsloosheid. De koning heeft een Wingfield-dame aan zijn arm, die met opgeheven gezicht tegen hem babbelt. Hij slaat totaal geen acht op haar. Hij ziet er groot uit, breed, welwillend. Zijn koninklijke blik zoekt de menigte af. Strijkt op hem neer. De koning glimlacht. Eenmaal buiten zet Henry zijn hoed op. Het is een grote hoed, een nieuwe. En op die hoed prijkt een veer.

Deel 5

I - Anna Regina

1533

.

De beide kinderen zitten op een bankje in de hal van Austin Friars. Ze zijn zo klein dat hun beentjes recht voor hen uitsteken, en aangezien ze nog in morsjurk gaan, valt niet te zeggen of het jongens of meisjes zijn. Onder hun kapjes stralen hun bolle gezichtjes. Dat ze er zo mollig en tevreden uitzien is de verdienste van de jonge vrouw, Helen Barre, die nu haar verhaal doet: dochter van een bankroete kleine koopman uit Essex, echtgenote van ene Matthew Barre, die haar sloeg en liet zitten. 'Me liet zitten,' zegt ze, en ze wijst, 'met die daar in mijn buik.'

De buren kloppen altijd bij hem aan met problemen in de parochie. Onveilige kelderdeuren. Een kwalijk riekend ganzenhok. Een man en vrouw die de hele nacht door schreeuwen en met potten en pannen slaan, zodat het huishouden ernaast niet in slaap komt. Hij probeert zich niet te verbijten als die zaken zijn tijd roven, en hij stoort zich minder aan Helen dan aan een ganzenhok. In gedachten haalt hij haar uit de goedkope, gekrompen wol en kleedt hij haar in bewerkt fluweel zoals hij gisteren heeft gezien, zes shilling de el. Haar handen, merkt hij op, zijn rauw en gezwollen door ruw werk; hij verschaft haar handschoenen van fijn geitenleer.

'Wanneer ik zeg dat hij me verliet, is het evengoed mogelijk dat hij dood is. Hij was een dronkaard en een ruziezoeker. Iemand die hem kende, zei dat hij het onderspit had gedolven in een gevecht, en dat ik hem op de bodem van de rivier kon vinden. Maar iemand anders heeft hem met een plunjezak op de kaden van Tilbury gezien. Dus wat ben ik: echtgenote of weduwe?'

'Ik zal ernaar kijken. Al denk ik dat je liever niet hebt dat ik hem terugvind. Hoe heb je de kost verdiend?'

'Toen hij ging, was ik nog naaister voor een zeilmaker. Sinds ik in Londen ben komen zoeken, verhuur ik mijn diensten per dag. Ik heb in de waskeukens van een klooster bij St Paul's gewerkt en meegeholpen met de jaarlijkse was van het beddengoed. Ze vinden me een harde werkster, ze zeggen dat ze me een bed op zolder zullen geven, maar ze willen de kinderen niet opnemen.'

Weer een voorbeeld van kerkelijke naastenliefde. Hij loopt er keer op keer tegenaan. 'We kunnen je niet laten sloven voor een stel schijnheilige vrouwen. Je moet hier maar intrekken. Ik weet zeker dat je van pas komt. Het huis zit regelmatig vol,

en ik laat het uitbreiden, zoals je ziet.' Een goede vrouw, denkt hij, om de meest voor de hand liggende broodwinning de rug toe te keren; als ze de straat op ging, zou het haar niet aan werk ontbreken. 'Ze zeggen dat je wilt leren lezen, zodat je het evangelie kunt lezen.'

'Een paar vrouwen die ik heb leren kennen, namen me mee naar wat zij een avondschool noemen. Die zit in een kelder in Broadgate. Voorheen kende ik het verhaal van Noach, de Drie Wijzen en Abraham, maar van Sint Paulus had ik nog nooit gehoord. Thuis op de boerderij hadden we kobolden die de melk lieten verzuren en onweersbuien opriepen, maar dat zijn geen christenen, zeggen ze. Toch wilde ik dat we op de boerderij waren gebleven. Het stadsleven lag mijn vader niet.' Haar ogen volgen bezorgd de kinderen. Ze hebben zichzelf van het bankje af gewerkt en lopen onvast over de stenen vloer naar de schildering die op de muur ontstaat, en bij elke stap houdt ze de adem in. De schilder is Duits, een jongen die door Hans werd aanbevolen voor een eenvoudige klus, en hij draait zich om - hij spreekt geen Engels - om de kinderen uit te leggen wat hij aan het doen is. Een roos. Drie leeuwen, zie ze springen. Twee zwarte vogels.

'Rood,' roept de oudste.

'Ze kent al kleuren,' zegt Helen, blozend van trots. 'Ze begint ook al te tellen.'

De lege plek waar vroeger het wapen van Wolsey was, wordt ingeschilderd met zijn eigen, hem onlangs toegekende wapen: in azuur, met een dwarsbalk tussen drie klimmende leeuwen, of een rode roos met groene punten, tussen twee alpenkraaien. 'Zie je, Helen,' zegt hij, 'die twee zwarte vogels waren Wolseys embleem.' Hij lacht. 'Er zijn mensen die hadden gehoopt ze nooit meer te zien.'

'Er zijn andere mensen, van ons soort, die het niet begrijpen.'

'Mensen van de avondschool, bedoel je?'

'Die zeggen: Hoe kan een man die het evangelie liefheeft, van zo'n man hebben gehouden?'

'Ik had niets op met zijn hooghartige manieren, weet je, of met zijn dagelijkse processies, de staatsie die hij voerde. En toch heeft geen mens zich meer ingezet voor Engeland sinds het ontstaan ervan. En daar komt bij,' zegt hij somber, 'dat het zo'n goede, aimabele man was, als je eenmaal zijn vertrouwen had ... Helen, kun je vandaag al komen?' Hij denkt aan de nonnen en de jaarlijkse was van hun beddengoed. Hij stelt zich het gezicht van de kardinaal voor, vol afschuw. Wasvrouwen volgden zijn entourage als hoeren een leger, verhit door hun herhaalde inspanningen. Op York Place had hij een bad laten maken dat zo diep was dat een man er rechtop in kon staan, in een vertrek dat verwarmd werd door een fornuis zoals je ze in de Lage Landen wel ziet, en meer dan eens had hij zaken gedaan met het dobberende, gekookt

uitziende hoofd van de kardinaal. Henry heeft het nu overgenomen en plonst erin rond met uitverkoren heren, die zich onder water laten duwen en half laten verdrinken door hun meester, als hij daarvoor in de stemming is.

De schilder houdt het oudste kind de kwast voor. Helen gloeit.

'Voorzichtig, lieverd,' zegt ze. Er wordt een klodder blauw aangebracht. Je bent een natuurtalentje, zegt de schilder. *Gefallt es Ihnen, Herr Cromwell, sind Sie stolz darauf?*

Hij zegt tegen Helen: Hij vraagt of het me bevalt, of ik er trots op ben. Als u het niet bent, zegt ze, dan zijn uw vrienden het wel voor u. Ik ben altijd aan het vertalen, denkt hij. Is het niet van taal tot taal, dan wel van mens tot mens. Anne naar Henry. Henry naar Anne. De momenten dat hij geruststelling nodig heeft en zij zo stekelig is als hulst. De keren - ze komen voor - dat zijn blik afdwaalt naar een andere vrouw, en zij de blik volgt en naar haar eigen vertrekken stormt. Hij, Cromwell, loopt rond als een soort dichter des vaderlands, met over en weer verzekeringen van passie.

Het is amper drie uur, en nu al is het vertrek gehuld in halfduister. Hij pakt het jongste kind op, dat tegen zijn schouder in slaap valt met de snelheid waarmee iemand die geduwd wordt, van een muur afvalt.

'Helen,' zegt hij, 'dit huishouden zit vol bijdehante jongemannen, en allemaal zullen ze zichzelf kandidaat stellen om je te leren lezen, je cadeautjes te geven en je een fijne tijd te bezorgen. Neem de lessen en cadeautjes aan en wees gelukkig hier bij ons, maar als iemand te brutaal is, moet je het aan mij vertellen of aan Rafe Sadler. Dat is die jongen met het rode baardje. Al zou ik hem geen jongen meer moeten noemen.' Binnenkort is het twintig jaar geleden dat hij Rafe meebracht van zijn vaders huis, aan het einde van een donkere dag als deze, waarop de regen met bakken uit de hemel viel, het kind tegen zijn schouder ineengezakt terwijl hij hem de hal in Fenchurch Street in droeg.

De storm had hen tien dagen in Calais gehouden. Schepen uit Boulogne vergingen, Antwerpen overstroomde, grote delen van het platteland stonden blank. Hij zou boodschappen aan zijn vrienden willen sturen en hun naar hun leven en goed willen vragen, maar de wegen zijn onbegaanbaar, en Calais zelf is een eiland, waar een gelukkige vorst regeert. Hij gaat naar het verblijf van de koning om te vragen om een audiëntie - de zaken laten zich niet weerhouden door slecht weer - maar krijgt te horen: 'De koning kan u vandaag niet te woord staan. Hij en lady Anne componeren een muziekstuk voor de harp.'

Rafe vangt zijn blik op, en ze gaan weg. 'Laten we hopen dat ze mettertijd ook met een liedje voor de dag komen.'

Thomas Wyatt en Henry Norris bezatten zich samen in een volkse taveerne. Ze zweren elkaar eeuwige vriendschap, maar

op de binnenplaats raken hun volgelingen slaags en rollen in de modder. Mary Boleyn ziet hij in het geheel niet. Waarschijnlijk hebben zij en Stafford ergens een schuilplaats gevonden waar ook zij samen kunnen componeren.

Rond het middaguur laat lord Berners hem bij kaarslicht zijn bibliotheek zien. Hij hinkt energiek van de ene schrijftafel naar de andere en neemt met tederheid de oude folianten ter hand waaruit hij zijn geleerde vertalingen heeft gemaakt. Hier is een romance van koning Arthur: 'Toen ik erin begon te lezen, gaf ik het hele project bijna op. Het was ontegenzeglijk te fantastisch om waar te zijn. Maar tijdens het lezen, weet u, werd me allengs duidelijker dat het verhaal een moraal bevatte.' Hij zegt niet welke. 'En hier is Froissart in het Engels, waar Zijne Koninklijke Hoogheid me zelf om heeft verzocht. Ik kon geen nee zeggen, want hij had me zojuist vijfhonderd pond geleend. Zou u mijn vertalingen uit het Italiaans willen zien? Die zijn voor eigen ogen, ik heb ze niet naar de drukker gestuurd.'

Hij brengt de middag door met de manuscripten, die ze onder het avondeten bespreken. Lord Berners bezet een post, hoofd van de Rekenkamer, die Henry hem voor het leven heeft toegekend, maar omdat hij er niet ter plaatse, in Londen, het toezicht op houdt, levert die hem weinig geld op, noch de invloed die erbij hoort. 'Ik weet dat u een goede zakenman bent. Wilt u niet in strikt vertrouwen mijn boeken bekijken? Ze zijn niet op orde, om het zo te zeggen.'

Lord Berners laat hem alleen met het soepzootje dat hij zijn boekhouding noemt. Er gaat een uur voorbij: de wind blaast fluitend over de daken, de kaarsenvlammen flakkeren, hagel slaat tegen de ruiten. Hij hoort het schrapen van de slechte voet van zijn gastheer; een bezorgd gezicht wordt om het hoekje van de deur gestoken. 'En, enig succes?'

Hij treft enkel schulden aan. Dat krijg je ervan als je je aan de wetenschap wijdt en de koning van overzee dient, terwijl je met scherpe tanden, ogen en ellebogen, klaar om je voordeel te grijpen, aan het hof kon zijn. 'Ik wilde dat u me er eerder bij had gehaald. Er valt altijd wel iets te regelen.'

'Ah, maar wie kende u toen, meester Cromwell?' zegt de oude man.

'Men wisselde brieven, zeker. Wolseys zaken, koninklijke zaken. Maar ik had u nooit ontmoet. Het had er tot nu toe ook helemaal niet de schijn van dat ik u ooit zou ontmoeten.'

Op de dag dat ze eindelijk klaarstaan om in te schepen, komt de jongen van de alchemistenherberg opdagen. 'Jij, toch nog! Wat heb je voor me?'

De jongen steekt zijn lege handen op en stort zich geestdriftig in een soortement Engels. *'On dit* dat de wijzen retour zijn naar Parijs.'

'Dat stelt me teleur.'

'U bent moeilijk te vinden, monsieur. Ik ging naar het huis waar *Ie roi Henri* en de *Grande Putain* verblijven: *"Je cherche milord Cremuel"* en de personen daar lachten me uit en sloegen me.'

'Dat komt omdat ik geen milord ben.'

'Dan weet ik niet hoe een milord er in uw land uitziet.' Hij biedt de jongen een muntstuk aan voor zijn moeite en nog een voor het pak slaag, maar die schudt zijn hoofd. 'Ik wil bij u in dienst, monsieur. Ik heb besloten dat ik op reis ga.'

'Je naam is?'

'Christophe.'

'Heb je een achternaam?'

'Ça ne fait rien'.

'Heb je ouders?'

Een schouderophalen.

'Je leeftijd?'

'Hoe oud geeft u me?'

'Ik weet dat je kunt lezen. Kun je vechten?'

'Er wordt veel gevochten *chez* vows?'

Christophe heeft een brede bouw, net als hijzelf; hij heeft fatsoenlijk eten nodig, maar over een jaar of twee schuif je hem niet zomaar meer opzij. Hij schat zijn leeftijd op vijftien, hooguit. 'Heb je problemen met de wet?'

'In Frankrijk,' zegt hij geringschattend, zoals je zou zeggen: ergens in het verre Cathay.

'Ben je een dief?'

De jongen maakt een stekende beweging, met een onzichtbaar mes in zijn vuist.

'Je hebt iemand doodgestoken?'

'Gezond zag hij er niet uit.'

Hij grijnst. 'Weet je zeker dat je Christophe wilt heten? Je kunt het nu nog veranderen, straks niet meer.'

'U begrijpt me, monsieur.'

Christus, allicht begrijp ik je. Je had mijn zoon kunnen zijn. Dan bekijkt hij hem nog eens goed, om zeker te weten dat hij dat niet is; dat hij niet een van die vechtersbazen is die de kardinaal hem toedichtte, die hij langs de Theems heeft achtergelaten en mogelijkerwijs ook langs andere rivieren, in andere streken. Maar Christophes ogen zijn groot, onbezorgd blauw. 'Je bent niet bang voor de zeereis?' vraagt hij. 'In mijn huis in Londen zijn er veel die Frans spreken. Je zult er snel bij horen.'

Op Austin Friars bestookt Christophe hem met vragen. Die wijzen, wat hadden die? Een *carte* van een begraven schat? Of - hij wiekt met zijn armen - *instructions* om een vliegende machine te maken?

Een machine *pourfaire des enorme explosions,* een militaire draak die vuur spuwt?

Hij zegt: 'Heb je ooit van Cicero gehoord?'

'Nee. Maar ik ben bereid om van hem te horen. Tot vandaag had ik nooit gehoord van bisschop Gardineur. *On dit* dat u zijn aardbeienbedden hebt gestolen en ze aan de maitresse van de koning hebt gegeven, en nu is hij van plan ..." De jongen onderbreekt zijn woordenstroom en geeft nogmaals zijn imitatie van de militaire draak.

'... om u volledig te gronde te richten en u tot de dood te achtervolgen.'

'Tot in de dood, als ik de man een beetje ken.'

Zijn omstandigheden zijn wel eens minder accuraat omschreven. Hij wil zeggen: Ze is geen maitresse, niet meer, maar het is niet aan hem om het geheim - hoe publiek het algauw ook zal zijn - te onthullen. Bij dageraad op 25 januari 1533, in een kapel op Whitehall, ten overstaan van zijn vriend Rowland Lee als priester, leggen Anne en Henry hun huwelijksbelofte af, conform de overeenkomst die ze in Calais hebben gesloten: bijna in het geniep, zonder feestelijkheden, met een klein groepje getuigen, het getrouwde paar zwijgzaam, afgezien van de korte bevestiging van intentie die de ceremonie vereist. Henry Norris is bleek en somber; was het wel aardig om hem er tot twee keer toe getuige van te laten zijn hoe Anne aan een ander wordt gegeven?

William Brereton is getuige, aangezien hij dienst heeft in de privévertrekken van de koning. 'Bent u er wel echt?' vraagt hij hem. 'Of bent u ergens anders? Jullie heren zeggen dat jullie over de macht der bilocatie beschikken, net als belangrijke heiligen.'

Brereton kijkt woedend. 'Je hebt brieven naar Chester gestuurd.'

'Voor zaken van de koning. Waarom niet?'

Ze voeren dit gesprek noodgedwongen mompelend, terwijl Rowland de bruid en bruidegom in de echt verbindt. 'Ik zeg het maar één keer: bemoei je niet met de zaken van mijn familie. Of je komt er slechter van af dan je je kunt voorstellen, meester Cromwell.'

Anne wordt bijgestaan door slechts één dame, haar zus. Bij hun vertrek - waarbij de koning zijn vrouw met zijn hand om haar bovenarm in de richting van een stukje harpmuziek sleept - draait Mary zich met een brede glimlach naar hem om, haar duim en wijsvinger een stukje van elkaar.

Ze heeft altijd gezegd: Ik ben de eerste die het weet. Ik leg haar jurken uit. Hij roept Brereton beleefd terug en zegt: Mij bedreigen was een vergissing. Hij keert terug naar zijn kantoor op Westminster. Weet de koning het al? vraagt hij zich af. Waarschijnlijk niet.

Hij zet zich aan zijn wetsontwerpen. Ze brengen kaarsen binnen. Hij ziet de schaduw van zijn hand over het papier bewegen, zijn niet te verhullen vuist ontdaan van de fluwelen handschoen. Hij wil niets tussen zichzelf en het papierweefsel,

de zwartstromende inktlijn, en doet zijn ringen af, Wolseys turkoois en Francois' robijn. Met Nieuwjaar had de koning die van zijn eigen vinger laten glijden en aan hem teruggegeven, in de zetting die de goudsmid uit Calais had gemaakt, en hij had gezegd, zoals heersers dat wel doen, in een opwelling van vertrouwelijkheid: Dat zal ons teken zijn, Cromwell, stuur die mee met een bericht, en ik zal weten dat het van jouw hand is, ook al ontbreekt je zegel. Een van Henry's vertrouwelingen die erbij stond, Nicholas Carew, had opgemerkt: De ring van Zijne Koninklijke Hoogheid zit u als gegoten. Dat doet hij inderdaad, had hij gezegd. Hij aarzelt, zijn veer boven het papier. Dan schrijft hij: HET KONINKRIJK ENGELAND is EEN IMPERIUM. *Het koninkrijk Engeland is een imperium, en als zodanig erkend door de wereld, geregeerd door één soeverein vorst en koning...*

Om elf uur, wanneer het zo licht is geworden als die dag mogelijk is, gebruikt hij het middagmaal met Cranmer in diens vertrekken aan Cannon Row, waar hij woont tot hem zijn nieuwe digniteit wordt toegekend en hij Lambeth Palace kan betrekken. Hij heeft zijn nieuwe handtekening geoefend, Thomas Elect van Canterbury. Binnen afzienbare tijd dineert hij in grootse stijl, maar vandaag schuift hij als een arme student zijn papieren aan de kant terwijl het tafellinnen tevoorschijn wordt gehaald en de klipvis wordt opgediend, die hij zegent met het kruisteken.

'Daar wordt ie niet beter van,' zegt hij. 'Wie kookt er voor je? Ik stuur wel iemand langs.'

'En, is het huwelijk gesloten?' Het is net iets voor Cranmer om te wachten tot het hem verteld wordt, om zes uur lang in stilzwijgend geduld te werken, over zijn boeken gebogen.

'Ja, Rowland was opgewassen tegen zijn taak. Hij heeft haar niet met Norris getrouwd of de koning met haar zus.' Hij schudt zijn servet uit de vouw. 'Ik weet iets. Maar je moet het me ontfutselen.'

Hij hoopt dat Cranmer al ontfutselend het geheim onthult dat hij in zijn brief had beloofd, het geheim waarop hij in de kantlijn had gezinspeeld. Maar het moet van ondergeschikt belang zijn geweest, en inmiddels vergeten. En omdat de Canterbury-elect zich geheel toelegt op een onzeker aanporren van schubben en huid, zegt hij: 'Zij, Anne, is nu al zwanger.'

Cranmer kijkt even op. 'Als je het op die manier zegt, zullen de mensen denken dat je er zelfde eer voor opstrijkt.'

'Ben je niet verrast? Ben je niet blij?'

'Ik vraag me af wat voor vis dit wordt verondersteld te zijn,' zegt Cranmer met matige interesse. 'Natuurlijk ben ik dat, ontzettend blij. Maar ik wist het wel, begrijp je, omdat dit huwelijk zuiver is: waarom zou God het niet zegenen met nakomelingen? En een troonopvolger?'

'Allicht met een troonopvolger. Kijk.' Hij haalt de

documenten tevoorschijn waaraan hij heeft gewerkt. Cranmer wast zijn vissige vingers en buigt zich naar de kaarsvlam. 'Vanaf Pasen is het dus,' zegt hij al lezend, 'tegen de wet en het koninklijk prerogatief om in welke zaak dan ook beroep aan te tekenen bij de paus. Daarmee is Katherines zaak definitief van de baan. En kan ik, Canterbury, in ons eigen hof een uitspraak doen over de zaak van de koning. Nou, dit heeft lang genoeg op zich laten wachten.'

Hij lacht. 'Jij hebt lang genoeg op je laten wachten.' Cranmer was in Mantua toen hem ter ore kwam welke eer de koning voor hem in petto had. Langs omwegen zette hij de terugreis in: Stephen Vaughan trof hem in Lyon en haastte hem over winterse wegen en door de sneeuwbanken van Picardië naar de boot. 'Waarom treuzelde je zo?

Iedere jongen wil toch aartsbisschop worden? Hoewel, ik niet, als ik eraan terugdenk. Ik wilde een eigen beer.'

Cranmer kijkt hem aan met een peinzende uitdrukking op zijn gezicht. 'Dat moet geregeld kunnen worden.'

Gregory vroeg hem ooit: Hoe weten we wanneer doctor Cranmer een grapje maakt? Dat weet je niet, had hij geantwoord, zijn grapjes zijn even zeldzaam als appelbloesem in januari. En nu zal hij nog weken half en half vrezen dat er een beer op de stoep staat. Wanneer ze die dag uit elkaar gaan, kijkt Cranmer op van de tafel en zegt: 'Vanzelfsprekend weet ik officieel nog niets.'

'Van het kind?'

'Van het huwelijk. Aangezien ik als rechter ben aangewezen in de kwestie van het oude huwelijk van de koning, zou het niet correct zijn als ik ervan op de hoogte was dat zijn nieuwe al is voltrokken.'

'Juist,' zegt hij. 'Wat Rowland in de vroege uren van de dag uitspookt, gaat alleen hem aan.' Hij verlaat Cranmer, die over de restanten van hun maaltijd gebogen zit alsof hij reassemblage van de vis overweegt. Daar onze scheiding van het Vaticaan nog niet voltrokken is, kunnen we geen nieuwe aartsbisschop installeren tenzij de paus hem heeft aangewezen. Afgezanten in Rome worden gemachtigd om alles te zeggen, alles te beloven, pro tempore, om Clemens zover te krijgen dat hij akkoord gaat. De koning zegt ontzet: 'Weet je wel hoeveel de pauselijke bullen voor Canterbury kosten? En dat ik ze zal moeten betalen? En weet je wel hoeveel het kost om hem te installeren?' Hij voegt eraan toe: 'Dat moet natuurlijk naar behoren worden gedaan, zonder omissies, zonder ergens op af te dingen.'

'Het zal het laatste geld zijn dat Uwe Hoogheid naar Rome stuurt, als het aan mij ligt.'

'En weet je wel,' zegt de koning, alsof hij een verbazingwekkende ontdekking heeft gedaan, 'dat Cranmer geen penny van zichzelf heeft?

Hij kan niets bijdragen.'

Namens de Kroon leent hij het geld van een rijke Genuees die hij kent, Salvago genaamd. Om hem tot de lening over te halen, stuurt hij hem een gravure waarvan hij weet dat Francesco er zijn zinnen op heeft gezet. De gravure toont een jongeman die in een tuin naar boven kijkt, naar een lege raamopening, waarachter hopelijk spoedig een dame zal verschijnen; haar parfum hangt al in de lucht en vanaf de takken kijken vogels afwachtend, klaar om te zingen, naar de lege plek. In zijn beide handen houdt de jongeman een boek; een boek in de vorm van een hart.

Cranmer heeft dagelijks zitting in commissies in achterkamertjes op Westminster. Hij schrijft een verhandeling voor de koning om aan te tonen dat zijn broers huwelijk met Katherine, of het nu geconsummeerd was of niet, van generlei invloed is op de argumenten voor nietigverklaring, want ze hadden in elk geval de intentie gehad om getrouwd te zijn, en die intentie alleen creëert al verwantschap; bovendien moet het, in de nachten die ze samen hebben doorgebracht, hun bedoeling zijn geweest om kinderen te maken, zelfs al pakten ze dat niet goed aan. Om noch Henry noch Katherine een leugenaar te noemen, verzinnen de mannen van de commissies omstandigheden waaronder het huwelijk gedeeltelijk kon zijn geconsummeerd of enigszins geconsummeerd, en hiertoe moeten ze zich elke mogelijke ramp en gêne voorstellen die zich tussen een man en een vrouw alleen in een kamer in het donker kan voltrekken. Vind je het leuk werk, vraagt hij, en kijkend naar de ineengedoken en stoffige gestalten van de commissieleden komt hij tot de conclusie dat ze over de benodigde ervaring beschikken. In zijn geschriften noemt Cranmer de koningin steeds 'de doorluchtige Katherine', als om haar serene, door een linnen kussen omkaderde gezicht te scheiden van de vernederingen die haar onderlichaam ondergaat: het gefrunnik en gegraai van de jongen, het bepotelen van haar dijen. Intussen maakt Anne, de verborgen koningin van Engeland, zich op haar weg door een galerij op Whitehall los van haar mannelijke metgezellen; lachend begint ze te hollen, te huppelen bijna, en ze willen haar bedwingen alsof ze gevaarlijk bezig is, maar ze slaat hun handen luchtig weg. 'Wist je dat ik enorme trek heb in appels? De koning zegt dat het betekent dat ik een baby verwacht, maar ik zeg nee, nee dat kan het niet zijn ...' Ze maakt een pirouette en nog een. Ze krijgt een kleur; tranen wellen op in haar ogen en lijken te stromen als het water van een slecht afgestelde fontein.

Thomas Wyatt baant zich een weg door de menigte. 'Anne ...' Hij grijpt haar handen, trekt haar naar zich toe. 'Anne, stil maar, liefje ... stil maar ...'Ze barst uit in hevig snikken en kruipt tegen zijn schouder. Wyatt houdt haar stevig vast; hij

kijkt rond, alsof hij naakt midden op straat staat en hoopt dat er een reiziger langskomt met een kledingstuk om zijn schaamte te bedekken. Onder de omstanders bevindt zich Chapuys; de ambassadeur blaast een snelle, doelbewuste aftocht op zijn radde korte beentjes, een grijns op zijn gezicht. Dat is dus het nieuws dat naar de keizer wordt verstuurd. Het zou prettig zijn geweest als het oude huwelijk was afgewerkt en het nieuwe ten overstaan van Europa bevestigd voordat Annes gezegende staat bekend werd, maar ja, voor de dienaar van een vorst laat het leven altijd wel iets te wensen over; of, zoals Thomas More placht te zeggen: Het pad naar de hemel gaat niet over rozen.

Twee dagen later is hij alleen met Anne; ze zit weggestopt in een raamneg, met gesloten ogen, en koestert zich als een kat in een karige straal winterzon. Ze strekt een hand naar hem uit, zich amper bewust van wie hij is; iedere man volstaat? Hij pakt haar vingertoppen. Haar donkere ogen schieten open. Het is net een winkel waarvan de luiken worden weggehaald: goeiemorgen, meester Cromwell, wat kunnen we elkaar vandaag verkopen?

'Ik heb genoeg van Mary,' zegt ze. Tk wil van haar af.'

Bedoelt ze Katherines dochter, de prinses? 'Ze zou moeten trouwen,' zegt ze, 'ik wil haar uit de weg. Ik wil haar nooit meer hoeven zien. Ik wil niet aan haar hoeven denken. Ik stel me al een eeuwigheid voor dat ze met een of ander obscuur personage getrouwd is.'

Hij wacht af, nog steeds in onzekerheid.

'Ik denk dat ze nog niet eens zo'n slechte echtgenote zou zijn, voor iemand die bereid is haar aan de ketting te leggen.'

'Ah. Uw zus Mary.'

'Wie dacht je dan? O,' lacht ze, 'je dacht dat ik Mary de bastaard van de koning bedoelde. Nu je het zegt, zij zou ook moeten trouwen. Hoe oud is ze?'

'Ze wordt dit jaar zeventien.'

'En nog altijd een lilliputter?' Anne wacht niet op antwoord. 'Ik vind wel een oude heer voor haar, een of andere ontzettend eerzame, beverige oude heer, die geen kinderen bij haar verwekt en die ik zal betalen om van het hof weg te blijven. Maar wat lady Carey betreft; wat moeten we met haar aan? Ze kan niet met jou trouwen. We plagen haar ermee dat ze een oogje op je heeft. Sommige dames hebben een stiekeme voorkeur voor laaggeboren mannen. Dan zeggen we: Mary, wat verlang je er toch naar in de armen van de smid te liggen ... je wordt al hitsig bij de gedachte alleen.'

'Bent u gelukkig?' vraagt hij.

'Ja.' Ze slaat haar ogen neer, en haar kleine handen liggen tegen haar ribbenkast. 'Ja, hierom. Weet je,' zegt ze langzaam, 'ik werd altijd begeerd. Maar nu word ik gewaardeerd. En dat is iets heel anders, merk ik.'

Hij zwijgt om haar gedachten niet te verstoren, waarvan hij weet dat ze haar dierbaar zijn. 'Maar goed,' zegt ze, 'jij hebt een neef, Richard, een soortement Tudor, al kan ik er met mijn verstand niet bij hoe dat zo te pas is gekomen.'

'Ik kan de stamboom voor u uittekenen.'

Glimlachend schudt ze haar hoofd. 'Die moeite bespaar ik je graag. Sinds dit,' haar vingers glijden omlaag, 'weet ik 's morgens als ik wakker word amper nog hoe ik heet. Ik heb me altijd afgevraagd waarom vrouwen zo daas waren, en nu weet ik het.'

'U had het over mijn neef.'

'Ik heb hem in je gezelschap gezien. Het lijkt een vastberaden jongen. Misschien is hij geschikt voor haar. Wat zij wil is bont en juwelen. Dat kun jij haar geven, toch? En om het jaar een kind in de wieg. Wie het verwekt, tja, daar moeten jullie je eigen huishoudelijke regelingen maar voor treffen.'

'Ik dacht,' zegt hij, 'dat uw zus al een liefdesbetrekking had?' Hij wil geen wraak, alleen opheldering.

'Is dat zo? Ach, Mary's liefdes ... gewoonlijk van voorbijgaande aard en af en toe ronduit zonderling, zoals je wel weet, nietwaar.' Het is geen vraag. 'Breng ze mee naar het hof, je kinderen. Laat ze eens bekijken.'

Bij zijn vertrek zoekt ze, terwijl haar ogen weer dichtvallen, de verwaarloosbare warmte op, het schrale soort zonnestraal dat februari nu eenmaal biedt.

De koning heeft hem vertrekken toegewezen in het oude paleis van Westminster, voor wanneer hij te lang doorwerkt om nog naar huis te gaan. Zodoende moet hij in gedachten door zijn vertrekken op Austin Friars lopen en zijn geheugenbeelden oppikken waar hij ze heeft laten liggen: op vensterbanken, onder krukken en in de wollen blaadjes van de bloemen die in het tapijt aan Anselma's voeten zijn gestrooid. Aan het einde van een lange dag gebruikt hij het avondmaal met Cranmer en Rowland Lee, die tussen de diverse werkgezelschappen heen en weer beent en ze tot spoed maant. Soms voegt Audley, de kanselier, zich bij hen, maar ze leggen geen formaliteit aan de dag, ze schuiven gewoon aan als een stel met inkt besmeurde studenten en praten tot het Cranmers bedtijd is. Hij wil hen doorgronden, deze mannen, peilen in hoeverre hij zich op hen kan verlaten, en hun zwak-heden achterhalen. Audley is een zorgvuldige jurist die een zin kan uitzeven zoals een kok een zak rijst uitzeeft op zandkorrels. Hij is een begenadigd spreker, houdt strak vast aan zijn pointe en is ambitieus: nu hij kanselier is, mikt hij op een inkomen dat bij het ambt past. Wat zijn standpunten betreft, die zijn onderhandelbaar: hij staat voor het parlement, voor de macht van de koning in het parlement, en in geloofskwesties... laten we zeggen dat zijn overtuigingen flexibel zijn. En Lee ... hij

vraagt zich af of die überhaupt in God gelooft, al weerhoudt het hem er niet van zijn zinnen op een bisdom te zetten. 'Rowland,' zegt hij, 'wil je Gregory in huis nemen? Ik denk dat Cambridge voor hem heeft gedaan wat het kon. En ik geef toe dat Gregory niets voor Cambridge heeft gedaan.'

'Ik zal hem meenemen,' zegt Rowland, 'wanneer ik in de clinch ga met de noordelijke bisschoppen. Het is een goede knul, Gregory. Niet de meest vooruitstrevende, maar dat kan ik begrijpen. We zorgen wel dat hij zich verdienstelijk maakt.'

'Je hebt niet de Kerk op het oog voor hem?' vraagt Cranmer.

'Ik zei,' snauwt Rowland, 'dat we er wel voor zorgen dat hij zich verdienstelijk maakt.'

Op Westminster lopen zijn klerken in en uit met nieuws, roddels en administratie, en hij houdt Christophe bij zich, zogenaamd om voor zijn kleren te zorgen, maar eigenlijk om hem aan het lachen te maken. Hij mist de muziek die op Austin Friars elke avond klinkt, en de stemmen van de vrouwen uit aangrenzende vertrekken. Het gros van de week is hij in de Tower, waar hij de meesters overhaalt om hun vaklieden in tijden van vorst en regen te laten doorwerken, de rekeningen van de betaalmeester controleert en een nieuwe inventaris opmaakt van de juwelen, het zilver en het goud van de koning. Hij bezoekt de beheerders van de Munt en stelt voor het gewicht van het muntgeld van de koning aan een steekproef te onderwerpen.

'Ik wil,' zegt hij, 'onze Engelse munt zo hard maken dat de kooplui overzee de moeite nog niet nemen om hem te wegen.'

'Hebt u daar toestemming voor?'

'Hoezo, wat hebt u te verbergen?'

Hij heeft een memorandum voor de koning geschreven waarin hij de bronnen van diens jaarlijkse inkomsten op een rijtje zet en aan-geeft door welke ambtelijke molens het geld gaat. Het is opmerkelijk bondig. De koning leest het en leest het nog eens. Hij kijkt op de achterkant om te zien of daar iets ingewikkelds en onbegrijpelijks geschreven staat, maar wat hij ziet, is echt wat hij krijgt.

'Het is niets nieuws,' zegt hij, half verontschuldigend. 'Wijlen de kardinaal had het allemaal in zijn hoofd. Ik hou contact met de Munt. Als het u behaagt, Sire.'

In de Tower gaat hij langs bij een gevangene, John Frith. Op zijn verzoek, dat niet niks voorstelt, wordt de gevangene netjes bovengronds gehouden, met een warm bed, voldoende voedsel en een voorraad wijn, papier en inkt, al heeft hij hem aangeraden zijn schrijfsels weg te stoppen wanneer hij de sleutel in het slot hoort steken. Hij aarzelt wanneer de cipier hem binnenlaat, zijn ogen op de grond gericht, zich niet verheugend op wat hij te zien zal krijgen, maar John Frith, een zachtaardige, slanke jongen, een student Grieks, komt achter zijn tafel vandaan en zegt: Meester Cromwell, ik wist

dat je zou komen. Als hij Friths hand aanneemt, merkt hij dat die vel over been is, koud, droog en bedekt met veelzeggende inktsporen. Hij kan zo fragiel niet zijn, denkt hij, als hij het zo lang uitgehouden heeft. Hij was een van de studenten die in de kelders van Wolseys college werden opgesloten, waar de dissenters werden vastgezet omdat er geen andere afsluitbare plek voorhanden was. Toen de zomerpest ondergronds toesloeg, lag Frith bij de lijken in het donker tot iemand eraan dacht hem eruit te laten.

'Meester Frith,' zegt hij, 'als ik in Londen was geweest toen je werd opgepakt..."

'Maar Thomas More verrichtte zijn werk terwijl je in Calais verbleef.'

'Waarom ben je teruggekomen naar Engeland? Nee, zeg het maar niet. Als je je inzette voor Tyndale, kan ik het beter niet weten. Men zegt dat je getrouwd bent, klopt dat? In Antwerpen? Als de koning iets niet kan aanzien - nee, er zijn veel dingen die hij niet kan aanzien maar hij heeft een hartgrondige hekel aan getrouwde priesters. En aan Luther, en jij hebt Luther in het Engels vertaald.'

'Je geeft de zaak van mijn aanklagers uitstekend weer.'

'Je moet me helpen jou te helpen. Als ik een audiëntie bij de koning voor je kan regelen ... Je zou voorbereid moeten zijn; hij is een zeer scherpzinnig theoloog ... Denk je dat je je antwoorden zou kunnen verzachten om hem ter wille te zijn?'

Er brandt een haardvuur, maar het is desondanks koud in het vertrek. Aan de mist en dampen van de Theems valt niet te ontsnappen. Amper verstaanbaar zegt Frith: "Thomas More staat nog steeds in enig aanzien bij de koning. En hij heeft hem een brief geschreven waarin staat,' hij tovert een glimlach tevoorschijn, 'dat ik Wycliffe, Luther en Zwingli in één ben, samengebonden met een draadje; de ene hervormer gevuld met de andere, zoals je een fazant in een kip in een gans stopt voor een banket. More is van plan zich aan me te goed te doen, dus tast je goede naam niet aan door om gratie te vragen. En wat het verzachten van mijn antwoorden betreft... Ik geloof, en dat zal ik voor elk tribunaal herhalen ...'

'Niet doen, John.'

'Ik zal voor elk tribunaal zeggen wat ik ten overstaan van mijn laatste rechter zal zeggen: de hostie is maar brood, penitentie is niet nodig, het vagevuur is een verzinsel dat nergens door de Schrift wordt ondersteund..."

'Als er mannen op je afkomen en zeggen: Kom met ons mee, Frith, ga dan met hen mee. Het zullen mijn mannen zijn.'

'Denk je dat je me uit de Tower kunt halen?'

In Tyndales Bijbel staat: Bij God is niets onmogelijk. 'Als het niet uit de Tower is, dan wanneer je voor verhoor wordt meegenomen, dat is je kans. Sta klaar om hem te grijpen.'

'Maar met welk doel?' zegt Frith vriendelijk, alsof hij het

tegen een jonge leerling heeft. 'Dacht je dat je me bij jou thuis kon houden tot de koning van gedachten verandert? Ik zou uit moeten breken en op St Pauls Cross ten overstaan van Londen moeten herhalen wat ik al heb gezegd.'

'Je getuigenis kan niet wachten?'

'Niet op Henry. Dan kan ik wachten tot ik oud ben.'

'Ze zullen je verbranden.'

'En jij denkt dat ik de pijn niet zal kunnen verdragen. Daar heb je gelijk in, dat kan ik niet. Maar ze zullen me geen keus geven. Zoals More zegt: Het maakt iemand nog niet tot een held als hij ermee instemt om te blijven staan en te verbranden, wanneer hij eenmaal aan de brandstaak is geketend. Ik heb boeken geschreven en kan ze niet ongeschreven maken. Ik kan niet ongeloven wat ik geloof. Ik kan mijn leven niet onleven.'

Hij verlaat hem. Vier uur: het rivierverkeer luwt, een fijne, allesdoordringende nevel kruipt op tussen water en lucht. De volgende dag, een dag van helderblauwe kou, komt de koning in de koninklijke sloep de voortgang van de werkzaamheden inspecteren, samen met de nieuwe Franse ambassadeur. Ze bieden een vertrouwelijke aanblik; onder het lopen heeft de koning een hand op De Dintevilles schouder, of beter gezegd, op zijn schoudervulling; de Fransman draagt zoveel lagen dat hij te breed lijkt voor de deuropeningen, maar rilt alsnog. 'Onze vriend hier heeft wat beweging nodig om zijn bloed te verwarmen,' zegt de koning, 'en hij is een stuntel met de boog. De laatste keer bij de doelen beefde hij zo dat ik dacht dat hij zichzelf in de voet zou schieten. Hij klaagt dat wij geen serieuze valkeniers zijn, dus heb ik gezegd dat hij maar eens met jou mee moet, Cromwell.'

Is dat een belofte van vakantie? De koning wandelt verder. 'Niet als het zo koud is als nu,' zegt de ambassadeur. 'Ik ga niet ergens in het open veld staan met deze wind; dat wordt mijn dood. Wanneer krijgen we weer zon?'

'O, rond juni. Maar tegen die tijd zijn de valken in de rui. Ik verwacht dat ik de mijne in augustus weer aan het vliegen heb, dus *nil desperandum,* monsieur, we gaan nog wel op jacht.'

'Zouden jullie die kroning niet wat kunnen uitstellen?' Zo gaat het altijd; na een paar koetjes en kalfjes rolt er een diplomatieke opzet uit zijn mond. 'Want toen mijn meester het verdrag ondertekende, had hij niet verwacht dat Henry met zijn zogenaamde echtgenote en haar dikke buik zou gaan pronken. Als hij het nu wat discreter aanlegde, zou het iets anders zijn.'

Hij schudt zijn hoofd. Er komt geen uitstel. Henry beweert dat hij de steun heeft van de bisschoppen, de adel, rechters, parlement en volk; Annes kroning is zijn kans om dat te bewijzen. 'Het geeft niet,'

zegt hij. 'Morgen ontvangen we de pauselijke nuntius. U zult

zien hoe mijn meester hem naar zijn hand zet.'

Henry roept hun vanaf de vestingwal toe: 'Kom naar boven, mijnheer, kom het uitzicht op mijn rivier zien.'

'Vindt u het een wonder dat ik beef?' zegt de Fransman heftig. 'Verbaast het u dat ik sidder in zijn aangezicht? Mijn rivier. Mijn stad. Mijn verlossing, uitgeknipt en geborduurd voor mij alleen. Mijn voor mij op maat gemaakte Engelse god.' Hij vloekt binnensmonds en begint aan de klim. Wanneer de pauselijke gezant op Greenwich aankomt, neemt Henry hem bij de hand en zegt hem openhartig hoezeer zijn goddeloze raadslieden hem kwellen en hoezeer hij verlangt naar een terugkeer van de goede verstandhouding met paus Clemens.

Je zou Henry tien jaar lang elke dag in het oog kunnen houden en geen moment hetzelfde zien. Kies je vorst: zijn bewondering voor Henry groeit. Soms lijkt hij meelijwekkend, soms onverantwoordelijk, soms een meester in zijn vak, soms in het geheel niet. Soms lijkt hij een kunstenaar, zoals hij zijn werk overziet; soms beweegt zijn hand en lijkt hij het niet eens te merken. Als hij van lagere geboorte was geweest, had hij een rondtrekkend toneelspeler kunnen zijn en leider van zijn schmiere.

Op Annes bevel stelt hij zijn neef voor aan het hof, en Gregory ook; Rafe kent de koning al, omdat die altijd aan zijn zij staat. De koning staat een hele poos naar Richard te staren. 'Ik zie het. Duidelijk.'

Voor zover hij kan zien wijst niets aan Richards gezicht erop dat hij tudorbloed in zich heeft, maar de koning beziet hem met het oog van iemand die verwanten wil. 'Je grootvader Ap Evan de boogschutter was een uitstekende dienaar van mijnheer mijn vader. Je hebt een uitstekende bouw. Ik wil je wel eens op het toernooiveld zien. Ik wil je je kleuren wel eens zien dragen in de tafelronde.'

Richard buigt. En dan wendt de koning zich, omdat hij het toonbeeld van hoffelijkheid is, naar Gregory en zegt: 'En jij, meester Gregory, jij bent ook een voortreffelijke jongeman.'

Wanneer de koning zich verwijdert, neemt Gregory's gezicht een uitdrukking van ongekunsteld genoegen aan. Hij legt zijn hand op zijn arm, op de plek die de koning heeft aangeraakt, alsof hij koninklijke genade wil overbrengen op zijn vingertoppen. 'Hij is erg indrukwekkend. Hij is zo indrukwekkend. Indrukwekkender dan ik ooit had gedacht. En om mij aan te spreken!' Hij wendt zich tot zijn vader.

'Hoe krijgt u het voor elkaar om hem dag in, dag uit aan te spreken?'

Richard werpt hem een zijdelingse blik toe. Gregory geeft hem een stomp op zijn arm. 'Vergeet je grootvader de boogschutter nou maar, wat zou hij zeggen als hij wist dat je vader maar zó groot was?' Hij geeft tussen duim en wijsvinger het postuur van Morgan Williams aan. 'Ik doe al jaren aan

ringsteken. Ik heb geoefend op het Saracenenbeeld, zet mijn lans precies goed, *wam,* recht in zijn zwarte Saracenenhart.'

'Ja,' zegt Richard geduldig, 'maar, grapjurk, een levende ridder is een grotere kluif dan een houten heiden. Jij denkt nooit aan wat het kost: wapenrusting van toernooikwaliteit, een stal getrainde paarden ...'

'Dat kunnen we ons veroorloven,' zegt hij. 'Het lijkt erop dat onze dagen als voetsoldaat achter ons liggen.'

Die avond verzoekt hij Richard om na het eten met hem te komen praten. Misschien maakt hij een vergissing door het als een zakelijk voorstel te brengen en uit de doeken te doen wat Anne met betrekking tot zijn huwelijk heeft bedacht. 'Vestig er je hoop niet op. We moeten de goedkeuring van de koning nog krijgen.'

Richard zegt: 'Maar ze kent me niet eens.'

Hij wacht af, wacht op bezwaren; iemand niet kennen, is dat een bezwaar? 'Ik zal je niet dwingen.'

Richard kijkt op. 'Weet u dat zeker?'

Wanneer heb ik dat ooit gedaan, wanneer heb ik ooit iemand tot wat dan ook gedwongen, begint hij te zeggen, maar Richard valt hem in de rede: 'Nee, dat doet u niet, dat is waar, het is alleen dat u erg overtuigend kunt zijn, en soms valt het niet mee, mijnheer, om het verschil te zien tussen door u overtuigd worden en op straat neergeslagen en vertrapt worden.'

'Ik weet dat lady Carey ouder is dan jij, maar ze is erg mooi, de mooiste vrouw aan het hof, vind ik, en ze is niet zo dom als iedereen denkt, en ze heeft geen greintje van de kwaadaardigheid van haar zus.'

Op een rare manier, denkt hij, is ze een goede vriendin voor me geweest. 'En in plaats van de niet-erkende neef van de koning zou je zijn zwager zijn. We zouden er allemaal wel bij varen.'

'Een titel, misschien. Voor mij en voor u. Een geweldig huwelijk voor Alice en Jo. En Gregory? Minstens een gravin voor hem.' Richards stem is vlak. Probeert hij zichzelf over te halen? Moeilijk te zeggen. Bij veel mensen, misschien wel de meeste, is hun hart een open boek voor hem, maar er zijn momenten waarop buitenstaanders makkelijker te peilen zijn dan je naasten. 'En Thomas Boleyn zou mijn schoonvader zijn. En oom Norfolk echt onze oom.'

'Stel je zijn gezicht voor.'

'O, zijn gezicht. Ja, je zou blootsvoets over kolen lopen om dat te zien.'

'Denk erover na. Praat er met niemand over.'

Met een knikje, maar zonder verder nog iets te zeggen, gaat Richard de kamer uit. Het lijkt erop dat hij 'Praat er met niemand over' opvat als 'Praat er met niemand over behalve met Rafe', want tien minuten later komt Rafe binnen en blijft

hem met opgetrokken wenkbrauwen staan aankijken. Roodharigen kunnen er bepaald gepijnigd uitzien wanneer ze wenkbrauwen optrekken die er niet echt zijn. Hij zegt: 'Je hoeft Richard niet te vertellen dat Mary Boleyn mij ooit een voorstel gedaan heeft. Er is niets gaande tussen ons. Het zal niet gaan zoals op Wolf Hall, als je dat soms denkt.'

'En als de bruid daar nu anders over denkt? Ik vraag me af waarom u haar niet aan Gregory koppelt.'

'Gregory is te jong. Richard is drieëntwintig, een prima leeftijd om te trouwen, als je je het kunt veroorloven. En jij bent hem al gepasseerd; hoog tijd dat jij ook trouwt.'

'Ik ben weg, voordat u nog een Boleyn voor mij opdiept.' Rafe draait zich weer om en zegt zacht: 'Het is alleen, en ik denk dat dit Richard weerhoudt, mijnheer ... ons leven en ons lot zijn nu van die dame afhankelijk, en behalve dat ze veranderlijk is, is ze sterfelijk, en de hele huwelijkshistorie van de koning bewijst dat een kind in de buik niet hetzelfde is als een troonopvolger in de wieg.'

In maart komt het bericht uit Calais dat lord Berners overleden is. Die middag in zijn bibliotheek, met de storm die buiten woedde: als hij terugblikt lijkt het hem een vredige haven, het laatste uur dat hij voor zichzelf heeft gehad. Hij wil een bod uitbrengen op zijn boeken - een ruimhartig bod, om lady Berners te helpen - maar de folianten schijnen van hun tafels gesprongen en aan de wandel gegaan te zijn, sommige naar Francis Bryan, een neef van de oude man, andere naar een ander familielid, Nicholas Carew. 'Zou u zijn schulden niet willen kwijtschelden,' vraagt hij Henry, 'in elk geval gedurende het leven van zijn vrouw? U weet dat hij...'

'Geen zoons achterlaat.' Henry's gedachten zijn al verdergegaan: ooit verkeerde ik in die ongelukkige omstandigheid, geen zoons, maar binnenkort heb ik mijn erfgenaam.

Hij geeft Anne een paar majolica kommen. Op de buitenkant is het woord MASCHIO geschilderd, en aan de binnenkant plompe blonde baby's, stuk voor stuk met een kokette kleine fallus. Ze lacht. De Italianen zeggen dat je je goed warm moet houden voor een jongen, zegt hij. Je wijn warm drinken om je bloed te verwarmen. Geen koud fruit, geen vis.

'Denkt u dat het al vaststaat wat het wordt,' vraagt Jane Seymour, 'of besluit God later pas? Denkt u dat het van zichzelf weet wat het is?

Denkt u dat we het zouden zien, als we in u konden kijken?'

'Jane, ik wilde dat je nog in Wiltshire zat,' zegt Mary Shelton.

'Je hoeft me niet open te snijden, mevrouw Seymour. Het is een jongen, en laat niemand iets anders zeggen of denken.' Ze fronst haar voorhoofd en je ziet haar de enorme kracht van haar wil richten, concentreren.

'Ik zou wel een baby willen,' zegt Jane.

'Pas op,' zegt lady Rochford. 'Als jouw buik uitdijt, mevrouw, laten we je levend inmetselen.'

'In haar familie,' zegt Anne, 'zouden ze haar bloemen geven. Ze weten niet wat kuisheid betekent, daar op Wolf Hall.'

Jane ziet vuurrood en trilt. 'Ik bedoelde het niet kwaad.'

'Laat haar maar,' zegt Anne. 'Het is net of je met een muis speelt.' Ze richt zich tot hem. 'Je wet is er nog niet door. Vertel me waarom het zo lang duurt.'

Ze doelt op de wet die elk beroep op Rome verbiedt. Hij begint haar uit te leggen hoe krachtig het verzet is, maar ze trekt haar wenkbrauwen op en zegt: 'Mijn vader spreekt voor je in het Hogerhuis, en Norfolk ook. Dus wie durft zich tegen ons te verzetten?'

'Met Pasen heb ik hem erdoor, ga daar gerust van uit.'

'De vrouw die we in Canterbury zagen; ze zeggen dat haar mensen een boek met haar voorspellingen drukken.'

'Dat mag zo zijn, maar ik zal ervoor zorgen dat niemand het leest.'

'Ze zeggen dat ze onlangs, met Sint-Catharina, toen wij in Calais waren, een visioen heeft gekregen van de zogenaamde prinses Mary, die tot koningin werd gekroond.' Haar stem blijft klinken, onvast, snel: Dit zijn mijn vijanden, deze profetes en haar aanhangers; Katherine, die met de keizer samenspant; haar dochter Mary, de vermeende erfgename; Mary's oude gouvernante Margaret Pole, lady Salisbury, zij en haar hele familie zijn mijn vijanden: haar zoon lord Montague, haar zoon Reginald Pole, die in het buitenland is; de mensen praten over zijn aanspraak op de troon, dus waarom kan hij niet teruggehaald worden, zijn loyaliteit niet bevraagd worden? Henry Courtenay, de markies van Exeter, die meent dat hij aanspraak kan maken, maar hij staat lelijk te kijk wanneer mijn zoon wordt geboren. En lady Exeter, Gertrude, zij loopt constant te klagen dat edelen worden vernederd door mannen van lage geboorte, en je weet wie ze daarmee bedoelt.

Mylady, zegt haar zus zachtjes, maak jezelf niet van streek. Ik ben niet van streek, zegt Anne. Met haar hand over het groeiende kind zegt ze kalm: 'Die mensen willen me dood hebben.'

De dagen zijn nog steeds kort, het humeur van de koning slecht. Chapuys buigt en beeft voor hem en kijkt met een gekunsteld lachje op alsof hij met de gedachte speelt om Henry ten dans te vragen. 'Ik heb met enige verbazing bepaalde conclusies gelezen die zijn getrokken door doctor Cranmer..."

'Mijn aartsbisschop,' zegt de koning koud; tegen een hoge prijs heeft de installatie plaatsgevonden.

'... met betrekking tot koningin Katherine ..."

'Wie? Bedoelt u de echtgenote van wijlen mijn broer, de

prinses van Wales?'

"... aangezien Uwe Hoogheid weet dat er zodanige dispensaties werden gegeven dat uw huwelijk geldig zou zijn, ongeacht of dat eerdere huwelijk nu was geconsummeerd of niet.'

'Ik wil het woord "dispensatie" niet horen,' zegt Henry. 'Ik wil u geen melding horen maken van wat u mijn huwelijk noemt. De paus kan incest niet legaliseren. Ik ben net zomin Katherines echtgenoot als u.'

Chapuys buigt.

'Als de overeenkomst niet nietig was geweest,' zegt Henry, voor de laatste keer geduldig, 'had God me niet gestraft met het verlies van mijn kinderen.'

'We weten niet of de gezegende Katherine geen kinderen meer kan krijgen.' Hij kijkt op met een schuinse, voorzichtige blik.

'Zeg eens, waarom denkt u dat ik dit doe?' De koning klinkt gegriefd. 'Uit wellust? Is dat wat u denkt?'

Een kardinaal vermoorden? Je land verdelen? Een wig drijven in de Kerk? 'Het lijkt nogal extravagant,' mompelt Chapuys.

'Maar dat is wat ü ervan vindt. Dat is wat u de keizer vertelt. U ziet het verkeerd. Ik ben de beheerder van mijn land, mijnheer, en als ik nu een echtgenote neem in een door God gezegende verbintenis, dan is dat om door haar een zoon te verkrijgen.'

'Maar er bestaat geen garantie dat Uwe Hoogheid een zoon krijgt. Of überhaupt een levend kind.'

'En waarom zou ik niet?' Henry krijgt een kleur. Hij is overeind gekomen en schreeuwt, terwijl de tranen van woede over zijn gezicht stromen. 'Ben ik dan niet een man als alle andere? Hè? Hè?'

Hij is een kranige kleine terriër, de man van de keizer, maar zelfs hij weet dat het tijd is om de aftocht te blazen als je een koning aan het huilen hebt gemaakt. Op weg naar buiten zegt hij, terwijl hij het stof van zijn kleren klopt met zijn gebruikelijke quasibedremmelde gewapper: 'Er bestaat een verschil tussen het welzijn van het land en het welzijn van de tudorlijn. Vind je niet?'

'Welke kandidaat voor de troon heeft dan je voorkeur? Verkies je Courtenay?OfPole?'

'Je zou je neus niet moeten optrekken voor personen van koninklijken bloede.' Chapuys trekt zijn mouwen recht. 'Nu ben ik in elk geval formeel op de hoogte van de staat waarin de dame verkeert, terwijl ik die voorheen alleen maar kon afleiden uit de dwaze vertoningen waarvan ik getuige was ... Weet je wel hoeveel je inzet, Cremuel, op het lichaam van één enkele vrouw? Laten we hopen dat haar geen kwaad overkomt, hè?'

Hij grijpt de ambassadeur bij de arm, draait hem met een ruk om.

'Wat voor kwaad? Zeg wat *je* bedoelt.'

'Als je zo goed wilt zijn om mijn jas los te laten. Dank je. Je neemt algauw je toevlucht tot brute methoden, wat, zoals men zegt, je afkomst verraadt.' Zijn woorden zijn vol bravoure, maar hij staat te trillen op zijn benen. 'Kijk om je heen en zie hoe ze jullie eigen adel tegen de haren in strijkt met haar trots en pretenties. Zelfs haar oom walgt van haar streken. De oudste vrienden van de koning verzinnen smoesjes om van het hof weg te blijven.'

'Wacht maar tot ze gekroond is,' zegt hij. 'Dan weten ze niet hoe snel ze ernaartoe moeten komen.'

Op 12 april, paaszondag, verschijnt Anne met de koning bij de hoogmis, en er wordt voor haar gebeden als koningin van Engeland. Zijn wetsvoorstel is net de dag ervoor aangenomen door het parlement; hij verwacht een bescheiden beloning, en voordat het koninklijke gezelschap naar binnen gaat om hun vasten te breken, wenkt de koning hem en geeft hem lord Berners oude positie als hoofd van de Rekenkamer. 'Berners droeg jou voor.' Henry glimlacht. Hij geeft graag; als een kind verheugt hij zich erop hoe blij je zult zijn. Onder de mis had zijn geest door de stad gedwaald. Wat voor onwelriekende ganzenhokken liggen er nu weer thuis op hem te wachten?

Hoeveel straatgevechten, op de kerktrappen te vondeling gelegde baby's, weerspannige gezellen met wie hij alstublieft een hartig woordje zou willen wisselen? Hebben Alice en Jo paaseieren geschilderd? Ze zijn er te groot voor, maar poseren maar al te graag als de kinderen van het huis tot de volgende generatie zich aandient. Het is tijd dat hij echtgenoten voor hen vindt. Anne had inmiddels getrouwd kunnen zijn, als ze nog had geleefd, en met Rafe, aangezien hij nog altijd niet bezet is. Hij denkt aan Helen Barre; aan hoe snel ze zich het lezen eigen maakt, dat ze haar op Austin Friars niet meer kunnen missen. Hij is er nu van overtuigd dat haar man dood is, en hij denkt: ik moet met haar praten, ik moet haar vertellen dat ze vrij is. Ze heeft te veel fatsoen om plezier te tonen, maar wie zou niet willen weten dat ze niet langer aan zo'n man onderworpen is?

Gedurende de mis houdt Henry een gestage stroom gedempt gevoerde gesprekken gaande. Hij rangschikt documenten en geeft ze door aan zijn raadslieden; alleen bij de eucharistie, wanneer het wonder plaatsvindt en een wafeltje God wordt, werpt hij zich in koortsachtige verering op zijn knieën. Zodra de priester zegt: 7ta, *missa est',* fluistert hij: Kom naar mijn privévertrek, alleen.

Eerst moeten de vergaderde hovelingen hun buiging maken voor Anne. Haar dames treden naar de achtergrond en laten haar op een plekje in het zonlicht alleen. Hij houdt hen in de

gaten, de heren en raadslieden, onder wie zich op dit hoogfeest veel jeugdvrienden van de koning bevinden. Hij richt zijn aandacht met name op Nicholas Carew; aan zijn diepe buiging voor zijn nieuwe koningin mankeert niets, maar het mineur van zijn mond kan hij niet onderdrukken. Trek je gezicht in de plooi, Nicholas Carew, dat gezicht van je aloude familie. Hij hoort het Anne nog zeggen: Dit zijn mijn vijanden. Hij voegt Carew toe aan de lijst.

Achter de staatsievertrekken liggen de privévertrekken van de koning, die alleen zijn intimi te zien krijgen, waar hij door zijn kamerheren wordt bediend en waar hij gevrijwaard is van ambassadeurs en spionnen. Dit is het domein van Henry Norris, en Norris feliciteert hem vriendelijk met zijn nieuwe aanstelling voordat hij zich met zachte tred verwijdert.

'Je weet dat Cranmer een hof bijeenroept om een formele ontbinding van het..." Henry heeft gezegd dat hij niets meer over zijn huwelijk wil horen, dus weigert hij het woord ook maar uit te spreken.

'Ik heb hem gevraagd om bijeen te komen in de abdij bij Dunstable, omdat die ... hoeveel? Tien, vijftien kilometer van Ampthill vandaan is, waar zij is ondergebracht, zodat ze haar advocaten kan sturen, als ze wil. Of zelf naar het hof kan gaan. Ik wil dat je haar een bezoek brengt, onofficieel, praat gewoon even met haar ...'

Zorg dat ze ons niet voor verrassingen stelt.

'Laat Rafe bij mij in je afwezigheid.' De koning ontspant zich, nu hij zo vlot begrepen wordt. 'Ik kan erop vertrouwen dat hij zegt wat Cromwell zou zeggen. Je hebt een goede aan die jongen. En hij houdt zijn gezicht beter in de plooi dan jij. Ik zie jou, bij de raadsvergaderingen, met je hand voor je mond. Soms moet ik zelf ook lachen, weet je.' Hij laat zich in een stoel vallen en houdt een hand voor zijn gezicht alsof hij zijn ogen wil afschermen. Hij kan zien dat de koning, opnieuw, op het punt van huilen staat. 'Brandon zegt dat mijn zus stervende is. De artsen kunnen niets meer voor haar doen. Je weet wel hoe blond ze ooit was, haar als zilver, mijn dochter had dat ook. Op haar zevende was ze het evenbeeld van mijn zus, net een heilige in een muurschildering. Zeg me, wat moet ik met mijn dochter aan?'

Hij wacht tot hij zeker weet dat het een vraag is. 'Behandel haar goed, Sire. Verzoen u met haar. Zij zou niet moeten lijden.'

'Maar ik moet haar tot bastaard verklaren. Ik moet Engeland nalaten aan mijn wettige kinderen.'

'Dat doet het parlement wel.'

'Ja.' Hij snuft. Wrijft zijn tranen weg. 'Na Annes kroning. Cromwell, nog één ding, en dan gaan we aan het ontbijt, want ik heb werkelijk ontzettende trek. Dit idee van een huwelijk voor mijn neef Richard ..." In gedachten gaat hij razendsnel de

Engelse adel af. Maar nee, hij begrijpt dat het om zijn Richard gaat, Richard Cromwell. 'Lady Carey ...'' De stem van de koning wordt zachter. 'Nou, ik heb er eens over nagedacht en ik denk van niet. Of in elk geval niet nu.'

Hij knikt. Hij begrijpt de reden. Anne ontploft, zodra zij hem be'Soms is het een troost voor me,' zegt Henry, 'om niet te hoeven praten en praten. Misschien ben je wel geboren om mij te begrijpen.'

Dat is één zienswijze. Hij was al een jaar of zes op de wereld voordat Henry er zijn intrede deed, jaren waarvan hij goed gebruik heeft gemaakt. Henry neemt zijn geborduurde hoed af, gooit hem neer en haalt zijn handen door zijn haar. Net als Wyatts goudblonde manen wordt ook zijn haar dunner, en het onthult de vorm van zijn enorme schedel. Een ogenblik lang lijkt hij een standbeeld, een versimpelde versie van zichzelf, of een van zijn eigen voorouders: iemand van het reuzenras dat in Brittannië ronddwaalde en geen spoor van zichzelf achterliet behalve in de dromen van hun kleine afstammelingen. *Zodra* hij weg kan komen, gaat hij terug naar Austin Friars. Hij zal toch wel één dag vrij mogen nemen? De drommen buiten zijn poorten zijn uiteengegaan, aangezien Thurston ze een paasmaal heeft gegeven. Hij gaat eerst naar de keuken om zijn man op de schouder te kloppen en hem een goudstuk te geven. 'Honderd open muilen, ik zweer het u,' zegt Thurston. 'En tegen het avondeten staan ze er weer.'

'Het is triest dat er bedelaars zijn.'

'Bedelaars, ga nou gauw. Wat er hier uit de keuken komt, smaakt zo goed dat er aldermannen staan, met hun kap op zodat we ze niet herkennen. En hier heb ik een huis vol, of u er nou bent of niet: Fransen, Duitsers, Florentijnen, allemaal beweren ze dat ze u kennen en allemaal moeten ze hun eten naar hun eigen zin hebben; hun bedienden lopen me voor de voeten, snufje van dit, vleugje van dat. We moeten minder volk te eten geven of er een keuken bijbouwen.'

'Ik zal het regelen.'

'Meester Rafe zegt dat u voor de Tower een hele steengroeve in Normandië hebt leeggekocht. Hij zegt dat de Fransen daar helemaal ondergraven worden, dat ze door de gaten in de grond zakken.'

Zulk mooi steen. De kleur van boter. Vierhonderd man op de loonlijst, en iedereen die niets omhanden heeft, onmiddellijk ingezet bij de bouwwerkzaamheden op Austin Friars. 'Thurston, laat niemand snufjes of vleugjes in ons eten stoppen.' Zo is bisschop Fisher bijna aan zijn einde gekomen, denkt hij, of het moet toch ongare pot zijn geweest. Op Thurstons stoofpot valt niets aan te merken. Hij werpt een blik op de pruttelende massa. 'Waar is Richard, weet je dat?'

'Die hakt uien, achter op de stoep. O, u bedoelt meester Richard?

Boven. Aan zijn eten. Zoals de rest van de wereld.'

Hij gaat naar boven. De paaseieren, ziet hij, dragen zijn eigen, on-miskenbare trekken. Jo heeft zijn hoed en haar aaneengeschilderd, zodat het net lijkt alsof hij een pet met oorflappen draagt. Ze heeft hem minstens twee kinnen gegeven. 'Nou ja, mijnheer,' zegt Gregory,

'u wordt inderdaad een beetje zwaar. Toen Stephen Vaughan hier was, stond hij er verbaasd over.'

'Mijnheer de kardinaal werd zo rond als een ton,' zegt hij. 'Een raadsel, want hij zat amper aan tafel of hij sprong alweer op om een of andere noodsituatie het hoofd te bieden, en zelfs als hij tafelde, praatte hij meer dan dat hij at. Ik heb medelijden met mezelf. Ik heb geen brood gebroken sinds gisteravond.' Hij breekt het nu en zegt: 'Hans wil me schilderen.'

'Ik hoop dat hij hard kan hollen.'

'Richard...'

'Eet uw avondmaal.'

'Mijn ontbijt. Nee, laat maar. Kom mee.'

'De gelukkige bruidegom,' schimpt Gregory.

'Jij,' zegt zijn vader dreigend, 'gaat met Rowland Lee naar het noorden. En als je mij moeilijk vindt, wacht dan maar tot je Rowland ziet.'

In zijn studeerkamer zegt hij: 'Hoe staan jullie ervoor in de ring?'

'Goed. De Cromwells slaan iedereen tegen de vlakte.'

Hij vreest voor zijn zoon: dat hij zal vallen, verminkt zal worden, gedood zal worden. En voor Richard; die jongens zijn de hoop van zijn hart. 'En,' zegt Richard, 'ben ik dat? De gelukkige bruidegom?'

'De koning zegt nee. Niet vanwege mijn familie of de jouwe: hij noemt je zijn neef. Hij is ons, op dit moment, ik zou zeggen dat hij ons zeer gunstig gezind is. Maar hij heeft Mary voor zichzelf nodig. Het kind wordt aan het eind van de zomer verwacht, en hij is bang om Anne aan te raken. En hij wil zijn celibataire leven niet hervatten.'

Richard kijkt op. 'Heeft hij dat gezegd?'

'Dat heeft hij me te verstaan gegeven. En zoals ik het heb verstaan, breng ik het over aan jou, en het verbaast ons allebei, maar we komen er wel overheen.'

'Als de zussen meer op elkaar leken, was het makkelijker te begrijpen, denk ik.'

'Ik denk,' zegt hij, 'dat je daar gelijk in hebt.'

'En hij is nog het hoofd van onze Kerk ook. Geen wonder dat buitenlanders moeten lachen.'

'Als hij in zijn privéleven het toonbeeld van fatsoen was, zou het... verrassend ... zijn, maar voor mij, snap je, voor mij is alleen zijn koningschap van belang. Als hij nu tiranniek was, als hij aan het parlement voorbijging, als hij geen acht zou

slaan op het Lagerhuis en alleen voor zichzelf zou regeren... Maar dat doet hij niet... En dus kan ik me niet bekommeren om de manier waarop hij met zijn vrouwen omgaat.'

'Maar als hij nou geen koning was ...'

'O, dat ben ik met je eens. Je zou hem laten opsluiten. Maar nogmaals, Richard, Mary buiten beschouwing gelaten heeft hij zich heel behoorlijk gedragen. Hij heeft geen hele kinderkamer vol bastaarden, zoals de Schotse koningen. Er zijn vrouwen geweest, maar wie kent hen bij naam? Alleen Richmonds moeder, en de Boleyns. Hij is discreet geweest.'

'Ik durf te wedden dat Katherine hun namen wist.'

'Wie kan zeggen dat hij een trouw echtgenoot zal zijn? Jij?'

'Ik krijg de kans misschien niet eens.'

'Integendeel. Ik heb een vrouw voor je. De dochter van Thomas Murfyn? Een burgemeestersdochter is geen slecht vooruitzicht. En jouw vermogen is zeker tegen het hare opgewassen, daar zal ik voor zorgen. En Frances vindt je aardig. Dat weet ik, want ik heb het haar gevraagd.'

'Je hebt mijn vrouw voor mij ten huwelijk gevraagd?'

'Ik dineerde er gisteren toch; uitstellen had geen zin, wel?'

'Niet echt.' Richard lacht. Hij strekt zich uit, leunt achterover. Zijn lichaam, zijn capabele, bewonderenswaardige lichaam, dat zoveel indruk heeft gemaakt op de koning, een en al opluchting. 'Frances. Mooi. Ik mag Frances.'

Mercy keurt het goed. Hij weet niet hoe ze tegenover lady Carey zou hebben gestaan; hij heeft het onderwerp niet ter sprake gebracht bij de vrouwen. 'Wacht niet te lang met een huwelijk voor Gregory,' zegt ze. 'Hij is erg jong, dat weet ik, maar sommige mannen worden pas volwassen als ze zelf een zoon hebben.'

Hij had er nog niet over nagedacht, maar het zou wel eens waar kunnen zijn. In dat geval is er nog hoop voor het koninkrijk Engeland. Twee dagen later is hij weer bij de Tower. De tijd tussen Pasen en Pinksteren, wanneer Anne zal worden gekroond, verstrijkt snel. Hij inspecteert haar nieuwe vertrekken en laat komforen komen om het pleisterwerk te drogen. Hij wil voortmaken met de fresco's, wilde dat Hans kwam, maar die is De Dinteville aan het schilderen en zegt dat hij er haast achter moet zetten, daar de ambassadeur Francois om rappel verzoekt: een brief vol jammerklachten met elke boot. Voor de nieuwe koningin willen we niet die jachtscènes die je overal geschilderd ziet, noch van die macabere maagdelijke heiligen met de werktuigen van hun marteling, maar godinnen, duiven, witte valken, baldakijnen van bladgroen. In de verte: steden op heuveltoppen; op de voorgrond: tempels, open plekken in het bos, omgevallen zuilen en zinderend blauwe luchten, omzoomd, ingelijst als het ware, door een band vitruviaanse kleuren: kwikzilver en vermiljoen, gebrande oker, malachietgroen, indigo en purper.

Hij rolt de ontwerpen uit die de ambachtslui hebben gemaakt. Minerva's uil spreidt haar vleugels dwars over een paneel. Een blootsvoetse Diana legt een pijl op haar boog. Van tussen de bomen houdt een witte hinde haar in het oog. Hij krabbelt instructies neer voor de opzichter: PIJL UITVOEREN IN GOUD. ALLE GODINNEN HEBBEN DONKERE OGEN.

Angst beroert hem als een vleugeltop uit het donker: stel dat Anne sterft? Dan zal Henry weer een vrouw willen. Hij zal haar naar deze vertrekken brengen. Wie weet zijn haar ogen blauw. Dan zullen we de gezichten weg moeten schuren en opnieuw moeten schilderen, tegen dezelfde steden, dezelfde violette heuvels.

Wanneer hij naar buiten komt, is er een gevecht gaande. In een kring toeschouwers halen een steenhouwer en de meesterknecht van de metselaar met planken naar elkaar uit. Hij voegt zich bij de stukadoors. 'Wat is er aan de hand?'

'Niks. Steenmannen en metselaars vechten altijd.'

'Net als Lancaster en York?'

'Zoiets.'

'Heb je wel eens van Towton Field gehoord? De koning vertelt me dat daar meer dan twintigduizend Engelsmannen zijn gestorven.'

De man gaapt hem aan. 'Tegen wie vochten ze?'

'Tegen elkaar.'

Palmzondag, 1461. De legers van twee koningen troffen elkaar in de jachtsneeuw. Koning Edward, de grootvader van de koning, was de winnaar, als je al van een winnaar kunt spreken. Lijken vormden een dobberende brug over de rivier. Onbekende aantallen kropen weg, wentelden in hun eigen bloed: sommigen verblind, anderen verminkt of voor het leven verlamd.

Het kind in Annes buik is de garantie tegen verdere burgeroorlogen. Hij is het begin, de start van iets, de belofte van een nieuw land. Hij komt tussenbeide. Blaft hun toe dat ze moeten ophouden. Hij geeft hun allebei een duw, en ze vallen achterover op de grond: twee oude knarren met breekbare botten en verkalkte tanden. Winnaars van Agincourt. Hij is blij dat Chapuys het niet ziet. De bomen staan volop in blad wanneer hij met een klein gevolg naar Bedfordshire gaat voor onofficiële zaken. Christophe rijdt naast hem en zeurt hem aan het hoofd: U hebt gezegd dat u zou vertellen wie Cicero is en wie Reginald Pole.

'Cicero was een Romein.'

'Een generaal?'

'Nee, dat liet hij aan anderen over. Zoals ik het bijvoorbeeld zou kunnen overlaten aan Norfolk.'

'O, Norferk.' Christophe onderwerpt de hertog aan zijn geheel eigen uitspraak. 'Hij is degene die op uw graf pist.'

'Goeie god, Christophe! Ik heb wel gehoord van op iemands

graf spugen.'

'Ja, maar we hebben het hier over Norferk. En Cicero?'

'Wij juristen proberen al zijn redevoeringen uit het hoofd te leren. Als er vandaag de dag iemand zou rondlopen met al Cicero's wijsheid in zijn hoofd, dan was hij...' Dan was hij wat? 'Cicero zou aan de kant van de koning staan,' zegt hij.

Christophe is niet bijzonder onder de indruk. 'Pole, is dat een generaal?'

'Een priester. Dat is niet helemaal waar ... Hij bezet ambten binnen de Kerk, maar heeft niet de geloften afgelegd.'

'Waarom niet?'

'Ongetwijfeld om te kunnen trouwen. Zijn bloed maakt hem gevaarlijk. Hij is een Plantagenet. Zijn broers zijn hier in het land, en we houden ze in het oog. Maar Reginald is in het buitenland, en we zijn bang dat hij samenzweert met de keizer.'

'Stuur iemand om hem te vermoorden. Ik ga wel.'

'Nee, Christophe, jij moet ervoor zorgen dat de regen mijn hoeden niet verpest.'

'Zoals u wilt.' Christophe haalt zijn schouders op. 'Maar ik vermoord een Pole wanneer u maar wilt, het zal me een genoegen zijn.'

Ampthill Manor, ooit een versterkt riddergoed, is voorzien van hoge torens en een prachtig poortgebouw. Het kasteel ligt op een heuvel met uitzicht over bos en velden; het is een aangename buitenplaats, het soort dat je na een ziekte bezoekt om op krachten te komen. Het werd gebouwd met geld dat in de Franse oorlogen werd buitgemaakt, in de tijd dat de Engelsen ze nog wonnen.

In overeenstemming met Katherines nieuwe status als douairièreprinses van Wales heeft Henry haar hofhouding beknot, maar ze wordt nog altijd omgeven door kapelaans en biechtvaders, hoffunctionarissen met een eigen gevolg aan ondergeschikten, butlers en voorsnijders, artsen, koks, koksmaatjes, mouters, harpspelers, luitspelers, hoenderhouders, tuinlieden, wasvrouwen, apothekers, en een entourage van hofdames en hun kameniers. Wanneer hij wordt binnengelaten, geeft ze haar dienaren met een knikje te kennen dat ze kunnen gaan. Niemand had haar ervan op de hoogte gebracht dat ze hem kon verwachten, maar ze moet spionnen op de uitkijk hebben gehad. Vandaar haar nonchalante vertoon van onledigheid: een getijdenboek op haar schoot, en wat borduurwerk. Hij knielt voor haar en knikt naar de beide, elkaar uitsluitende bezigheden. 'Het een of het ander toch zeker, mevrouw?'

'Ah, Engels vandaag? Sta op, Cromwell. We zullen geen tijd verspillen, zoals bij ons vorige onderhoud, aan de keuze van taal. Tenslotte bent u tegenwoordig een drukbezet man.'

Met de formaliteiten achter de rug zegt ze: 'Allereerst: ik zal

niet aanwezig zijn bij uw hof in Dunstable. Daarom bent u toch hier, om dat te weten te komen? Ik erken dit hof niet. Mijn zaak dient in Rome en wacht op de aandacht van de Heilige Vader.'

'Hij is wat traag, niet?' Hij glimlacht onzeker.

'Ik wacht wel.'

'Maar de koning wil zijn zaken afwikkelen.'

'Daar heeft hij een mannetje voor. Ik noem hem geen aartsbisschop.'

'Clemens heeft de bullen uitgereikt.'

'Clemens werd misleid. Doctor Cranmer is een ketter.'

'Misschien denkt u dat de koning een ketter is?'

'Nee. Alleen een schismaticus.'

'Als een oecumenisch concilie bijeen werd geroepen, zou Zijne Koninklijke Hoogheid zich aan zijn oordeel onderwerpen.'

'Daarvoor is het te laat als hij geëxcommuniceerd en buiten de Kerk geplaatst wordt.'

'We hopen allemaal - net als u, mevrouw, dat weet ik zeker - dat die dag nooit zal komen.'

'Nulla salus extra ecclesia. Er is geen verlossing buiten de Kerk. Zelfs koningen ontkomen niet aan het Oordeel. Henry weet dat, en hij is bang.'

'Mevrouw, geef hem zijn zin. Voorlopig. Wie weet wat de toekomst brengt? Kap niet elke mogelijkheid tot verzoening af.'

'Ik hoor dat Thomas Boleyns dochter een kind verwacht.'

'Zeker, maar...'

Katherine zou beter dan wie ook moeten weten dat daar geen garanties in schuilen. Ze begrijpt zijn bedoeling, denkt erover na, knikt.

'Ik zie omstandigheden waaronder hij zich weer tot mij zou kunnen wenden. Ik heb ruimschoots de gelegenheid gehad om het karakter van de dame te bestuderen, en ze heeft geen geduld of zachtmoedigheid.'

Dat doet er niet toe; ze hoeft alleen maar geluk te hebben. 'Voor het geval ze geen kinderen zullen voortbrengen zou u aan uw dochter, lady Mary, moeten denken. Stem hem gunstig, mevrouw. Hij zou haar als zijn erfgename kunnen aanwijzen. En als u toegeeft, biedt hij u elk eerbewijs en een hoge rang.'

'Een hoge rang!' Katherine staat op. Haar borduurwerk glijdt van haar rokken, het getijdenboek komt met een doffe, leerachtige dreun op de vloer terecht, en haar zilveren vingerhoed rolt over de planken een hoek in. 'Voordat u me nog meer belachelijke voorstellen doet, meester Cromwell, zal ik u een hoofdstuk uit mijn historie geven. Nadat mijn echtgenoot Arthur was gestorven heb ik vijf jaar in armoede doorgebracht. Ik kon mijn bedienden niet betalen. We kochten

de goedkoopste kost die we konden vinden, grof, verschaald, de vis van de dag tevoren; iedere willekeurige kleine koopman at beter dan de dochter van Spanje. Wijlen koning Henry wilde me niet terug laten gaan naar mijn vader; hij zei dat die hem geld schuldig was. Ze marchandeerden over mij zoals die ventsters aan onze deur over hun bedorven eieren marchandeerden. Ik vertrouwde op God, ik wanhoopte niet, maar ik heb vernedering op haar ergst gesmaakt.'

'Waarom zou u dat dan nog eens willen meemaken?'

Ze staan lijnrecht tegenover elkaar, woedend. 'Ervan uitgaande,' zegt hij, 'dat de intenties van de koning niet verder gaan dan vernedering.'

'Verklaar u nader.'

'Als u op landverraad betrapt zou worden, zou het recht zijn beloop hebben met u, alsof u een willekeurige onderdaan bent. Uw neef dreigt ons aan te vallen in uw naam.'

'Dat zal niet gebeuren. Niet in mijn naam.'

'Dat zei ik ook al, mevrouw.' Hij verzacht zijn toon. 'Ik heb gezegd dat de keizer het te druk heeft met de Turken; dat hij niet zo dol is op zijn tante - met alle respect - dat hij nóg een leger op de been brengt. Maar anderen zeggen: O, hou toch je mond, Cromwell, wat weet jij er nou van? Ze zeggen dat we onze havens moeten versterken, troepen in staat van paraatheid moeten brengen, in het land de noodtoestand moeten afkondigen. Chapuys dringt er, zoals u weet, bij Charles constant op aan dat hij onze havens blokkeert en beslag legt op onze goederen en koopvaarders in het buitenland. Hij ruit in elke depêche op tot oorlog.'

'Ik zou niet weten wat Chapuys in zijn depêches zet.'

Het is zo'n flagrante leugen dat hij er wel bewondering voor moet hebben. Nadat ze hem heeft uitgesproken, lijkt Katherine verzwakt; ze zinkt terug op haar stoel, en voordat hij het voor haar kan doen, bukt ze vermoeid om haar borduurwerk op te pakken. Haar vingers zijn gezwollen, en bukken lijkt haar buiten adem te brengen. Een poosje blijft ze stil zitten om zich te hervatten, en wanneer ze opnieuw het woord neemt, is ze kalm, bedachtzaam. 'Meester Cromwell, ik weet dat ik tekort ben geschoten jegens u. Dat wil zeggen, tegenover uw land, dat zo onderhand ook het mijne is. De koning is een goede echtgenoot voor me geweest, maar ik heb niet de taak volbracht die als eerste verplichting geldt voor een echtgenote. Desalniettemin was ik, bén ik, een echtgenote; u begrijpt toch dat het me onmogelijk is om te geloven dat ik twintig jaar lang een sloerie ben geweest? De waarheid is dat ik Engeland misschien niet veel goed heb gedaan, maar het zou me tegenstaan het kwaad te doen.'

'Maar dat doet u wél, mevrouw. Tegen uw wil, misschien, maar het kwaad is geschied.'

'Engeland is niet gediend met een leugen.'

'Zo denkt doctor Cranmer er ook over. En daarom zal hij uw huwelijk nietig verklaren, of u voor het hof verschijnt of niet.'

'Doctor Cranmer zal ook worden geëxcommuniceerd. Geeft hem dat geen gewetensbezwaren? Is hij het spoor zo bijster?'

'Deze aartsbisschop is de beste hoeder van de Kerk, mevrouw, die we in eeuwen hebben gezien.' Hij denkt aan wat Bainham zei, voordat ze hem verbrandden: Engeland heeft achthonderd jaar van misleiding gekend en slechts zes van waarheid en verlichting; zes jaren, sinds het evangelie in het Engels het koninkrijk binnenkwam. 'Cranmer is geen ketter. Hij gelooft wat de koning gelooft. Hij hervormt wat hervorming nodig heeft, dat is alles.'

'Ik weet waar dit op uitloopt. U neemt de landerijen van de Kerk en geeft ze aan de koning.' Ze lacht. 'O, u zwijgt? Dat is het dus. Dat bent u van plan.' Ze klinkt bijna lichtzinnig, zoals mensen soms klinken wanneer hun wordt verteld dat ze stervende zijn. 'Meester Cromwell, u kunt de koning ervan verzekeren dat ik geen leger tegen hem in het geweer roep. Zeg hem dat ik elke dag voor hem bid. Er zijn mensen, mensen die hem niet zo goed kennen als ik, die zeggen: "O, hij krijgt zijn zin wel, die moet en zal hij hebben, tegen elke prijs." Maar ik weet dat hij in het licht moet staan. Hij is niet zoals u, die zijn zonden gewoon in zijn zadeltassen stopt en ze van het ene land naar het andere meesjouwt, die er een of twee muilezels bij fluit wanneer ze te zwaar worden, en binnen de kortste keren een hele stoet ezels achter zich aan heeft, compleet met ezeldrijvers. Henry mag dan dwalen, maar hij heeft vergiffenis nodig. Daarom geloof ik, en blijf ik geloven, dat hij zal terugkeren van zijn dwaalpad om in vrede met zichzelf te leven. Vrede willen we tenslotte allemaal.'

'Wat verwoordt u uw besluit sereen, mevrouw. "Vrede willen we tenslotte allemaal." Als een abdis. U weet heel zeker, trouwens, dat u er niet over zou piekeren om abdis te worden?'

Een glimlach. Een brede zelfs. 'Het zal me spijten als ik u niet weerzie. U bent zoveel scherpzinniger als gesprekspartner dan de hertogen.'

'De hertogen zullen terugkomen.'

'Ik zet me vast schrap. Is er nieuws over lady Suffolk?'

'Volgens de koning is ze stervende. Brandon loopt met zijn ziel onder de arm.'

'Dat geloof ik graag,' mompelt ze. 'Haar inkomen als douairièrekoningin van Frankrijk sterft met haar, en dat maakt het leeuwen-deel van zijn inkomsten uit. Maar goed, ongetwijfeld bedisselt u een lening voor hem tegen een of ander onbillijk rentetarief.' Ze kijkt op.

'Het zal mijn dochter interesseren dat ik u heb gesproken. Ze vindt dat u aardig voor haar bent geweest.'

Hij herinnert zich alleen dat hij haar een kruk heeft gegeven

om op te zitten. Haar leven moet wel naargeestig zijn, als dat haar is bijgebleven.

'Strikt genomen had ze moeten blijven staan en op een teken van mij moeten wachten.'

Haar eigen door pijn gekwelde meisje. Hoe breed haar glimlach ook is, ze geeft geen millimeter toe. Julius Caesar zou meer mededogen hebben gehad. Zelfs Hannibal.

'Vertel me eens,' zegt ze voorzichtig, 'of de koning een brief van mij zou lezen?'

Henry was ertoe overgegaan haar brieven ongelezen te verscheuren of verbranden. Hij zegt dat ze hem doen walgen met hun liefdesbetuigingen. Hij heeft het hart niet haar dit te zeggen. 'Neem dan nog een uurtje,' zegt ze, 'terwijl ik hem schrijf. Tenzij u de nacht bij ons doorbrengt? Het zou me plezier doen een gast aan tafel te hebben vanavond.'

'Dank u, maar ik zal dadelijk weer moeten vertrekken, de raad vergadert morgen. Bovendien, waar zou ik mijn ezels moeten laten als ik bleef? Om van mijn ezeldrijvers maar niet te spreken.'

'O, de stallen staan grotendeels leeg. De koning zorgt er wel voor dat ik nauwelijks rijdieren heb. Hij denkt dat ik mijn huishouding het nazien geef, naar de kust zal rijden en er op een schip naar Vlaanderen vandoor zal gaan.'

'En zou u dat doen?'

Hij heeft haar vingerhoed opgepakt en geeft hem terug; ze weegt hem in haar hand alsof het een dobbelsteen is die ze op het punt staat te werpen.

'Nee. Ik blijf hier. Of ga naar waar ik word gestuurd. Zoals het de koning belieft. Zoals het een echtgenote betaamt.'

Tot de excommunicatie, denkt hij. Die bevrijdt je van alle verplichtingen, als echtgenote, als onderdaan. 'Dit is ook van u,' zegt hij. Hij opent zijn hand, waarin een naald ligt, met de punt naar haar toe. In de stad doet het gerucht de ronde dat Thomas More tot armoede vervallen is. Hij lacht erover met hofsecretaris Gardiner. 'Alice was een rijke weduwe toen hij met haar trouwde,' zegt Gardiner. 'En hij heeft land van zichzelf; hoe kan hij nou arm zijn? En zijn dochters, hij heeft goede huwelijken gesloten voor hen.'

'En hij krijgt nog steeds zijn toelage van de koning.' Hij zoekt dossiers bijeen voor Stephen, die zich opmaakt om als eerste raadsman voor Henry in Dunstable te verschijnen. Hij heeft alle getuigenverklaringen van de Blackfriars-zittingen, die in een andere tijd lijken te hebben plaatsgevonden, opgeborgen in zijn archief.

'De hemel beware ons,' zegt Gardiner, 'is er ook iets wat je niét archiveert?'

'Als we doorgaan tot de bodem van deze kist, kom ik bij je vaders liefdesbrieven aan je moeder.' Hij blaast het stof van de laatste bundel.

'Alsjeblieft.' De dossiers komen met een dreun op tafel terecht. 'Stephen, wat kunnen we doen voor John Frith? Hij was jouw leerling op Cambridge. Laat hem niet in de steek.'

Maar Gardiner schudt zijn hoofd en richt zijn aandacht op de documenten, bladert ze neuriënd door en roept nu eens: 'Wie had dat kunnen weten!' en dan weer: 'Een heel goed punt!'

Hij neemt een boot naar Chelsea. De ex-kanselier zit op zijn gemak in de salon, terwijl dochter Margaret amper hoorbaar haar vertaling uit het Grieks opdreunt. Wanneer hij dichterbij komt, hoort hij hem haar op een fout wijzen. 'Laat ons alleen, dochter,' zegt More, zodra hij hem ziet. 'Ik wil je niet in het gezelschap van deze duivel hebben.'

Maar Margaret kijkt glimlachend op, en More komt overeind, een beetje stijf vanwege zijn slechte rug, en steekt zijn hand uit. Reginald Pole, die in Italië leugens verkoopt, is degene die hem een duivel noemt. Het punt is dat hij het meent; voor hem is het niet een beeldspraak als in een fabel, maar iets wat hij voor waar aanneemt, zoals hij het evangelie voor waar aanneemt.

'Tja,' zegt hij, 'we hebben gehoord dat je niet naar de kroning kunt komen omdat je je geen nieuwe jas kunt veroorloven. De bisschop van Winchester koopt er hoogstpersoonlijk een voor je als je dan je gezicht laat zien op de grote dag.'

'Stephen? Echt?'

'Ik zweer het je.' Hij geniet bij de gedachte dat hij naar Londen teruggaat en Gardiner om tien pond vraagt. 'Of de gilden houden een collecte voor een nieuwe hoed, en een wambuis erbij, als je wilt.'

'En hoe zult u gekleed gaan?' Margaret praat op lieve toon, alsof ze is gevraagd om een middagje op twee kleine kinderen te passen.

'Ze maken iets voor me. Ik laat het aan anderen over. Zolang ik maar niet de lachlust opwek, vind ik het goed.'

Anne zei: Je zult niet als een advocaat gekleed gaan bij mijn kroning. Naar Jane Rochford, die als een klerk alles noteerde, riep ze: Thomas gaat in het rood. 'Mevrouw Roper,' zegt hij, 'zou u zelf niet willen zien hoe de koningin wordt gekroond?'

Haar vader komt tussenbeide, overstemt haar: 'Het is een dag van schande voor de vrouwen van Engeland. Je kunt ze op straat horen zeggen: Wanneer de keizer komt, krijgen echtgenotes hun rechten weer terug.'

'Vader, ik weet zeker dat men er wel voor oppast om dat te zeggen binnen gehoorsafstand van meester Cromwell.'

Hij zucht. Je komt er niet zo ver mee, te weten dat alle vrolijke jonge hoeren aan jouw kant staan. Alle maintenees en weggelopen dochters. Hoewel Anne sinds haar huwelijk een strikt voorbeeld stelt. Ze heeft, vertelt lady Carey hem, Mary Shelton al geslagen omdat ze een raadsel, en niet eens een onzedelijk, in haar getijdenboek schreef. De koningin zit stram

rechtop tegenwoordig, kind in de buik, borduurwerk in de hand, en wanneer Norris en Weston en hun hooggeboren vrienden haar vertrekken binnenzwermen en complimentjes aan haar voeten leggen, kijkt ze hen aan alsof ze haar zoom met spinnen bezaaien. Tenzij je haar benadert met een Bijbeltekst in de mond, kun je haar beter helemaal niet benaderen.

Hij zegt: 'Is de Maagd nog bij je op bezoek geweest? De profetes?'

'Ja,' zegt Meg, 'maar we hebben haar niet te woord gestaan.'

'Ik meen dat ze bij lady Exeter is geweest. Op haar uitnodiging.'

'Lady Exeter is een dwaze en eerzuchtige vrouw,' zegt More.

'Ik begrijp dat de Maagd haar heeft gezegd dat ze koningin van Engeland zou worden.'

'Ik herhaal mijn commentaar.'

'Geloof je in haar visioenen? In de heiligheid ervan, bedoel ik?'

'Nee. Ik denk dat ze een bedriegster is. Ze doet het om aandacht te trekken.'

'Alleen daarom?'

'Jij hebt geen idee waartoe jonge vrouwen al niet in staat zijn. Ik heb een huis vol dochters.'

Hij zwijgt even. 'Je bent een gezegend man.'

Meg werpt hem een blik toe; ze herinnert zich zijn verlies, al heeft ze Anne Cromwell nooit horen zeggen: Waarom moet mevrouw More als enige dat voorrecht genieten? Ze zegt: 'Er zijn eerder heilige maagden geweest. Eentje in Ipswich. Een meisje van twaalf pas. Ze kwam van goeden huize, en ze zeggen dat ze wonderen verrichtte en dat ze daar niets voor kreeg, geen eigen gewin, en ze stierf jong.'

'Maar je had ook de Maagd van Leominster,' zegt More, met duistere genoegdoening. 'Ze zeggen dat ze nu een hoer is in Calais en na het avondeten met haar klanten lacht om alle streken die ze goedgelovige mensen heeft geleverd.'

Hij heeft dus niets op met heilige maagden. Maar bisschop Fisher wel. Die heeft haar vaak ontmoet. Die heeft regelmatig met haar van doen. Alsof hij hem de woorden uit de mond neemt, zegt More: 'Natuurlijk heeft Fisher er zo zijn eigen ideeën over.'

'Fisher gelooft dat ze de doden tot leven heeft gewekt.' More trekt een wenkbrauw op. 'Maar alleen lang genoeg voor het lijk om te biechten en absolutie te verkrijgen. Daarna viel het weer dood om.'

More glimlacht. 'Een waar wonder.'

'Misschien is het een heks,' zegt Meg. 'Wat denkt u? Er komen hek-sen voor in de Schrift. Ik kan passages voor u citeren.'

Alsjeblieft niet. 'Meg,' zegt More, 'had ik je laten zien waar ik

de brief heb gelegd?' Ze staat op, markeert met een draad waar ze in de Griekse tekst is gebleven. 'Ik heb naar deze maagd geschreven, Barton ... de eerwaarde zuster Elizabeth, zoals we haar moeten noemen nu ze een geprofeste non is. Ik heb haar geadviseerd het rijk stilletjes te verlaten, de koning niet langer lastig te vallen met haar profetieën, het gezelschap van vooraanstaande heren en dames te vermijden, naar haar geestelijke leiders te luisteren; in het kort: om thuis te blijven en haar gebeden op te zeggen.'

'Zoals we allemaal zouden moeten doen, sir Thomas. In navolging van jouw voorbeeld.' Hij knikt heftig. 'Amen. Ik neem aan dat je er een kopie van hebt bewaard?'

'Haal die even, Meg, anders komen we nooit van hem af.'

More geeft zijn dochter een paar snelle instructies, maar hij is ervan overtuigd dat hij haar niet verordonneert de brief ter plekke in elkaar te flansen. 'Mettertijd zou ik wel zijn gegaan,' zegt hij. 'Ik wil de kroning niet missen. Het zou zonde zijn van al die nieuwe kleren. Wil je ons niet gezelschap komen houden?'

'Jullie zullen elkaar gezelschap houden in de hel.'

Dit zou je vergeten, deze heftigheid; zijn vermogen om anderen op de hak te nemen terwijl hij er zelf niet tegen kan.

'De koningin ziet er goed uit,' zegt hij. 'Jouw koningin, bedoel ik, niet de mijne. Ze lijkt het goed te hebben op Ampthill. Maar dat weet je, natuurlijk.'

Zonder met zijn ogen te knipperen zegt More: Ik onderhoud geen correspondentie met de... met de douairière-prinses van Wales. Mooi, zegt hij, want ik hou twee fraters in de gaten die haar brieven naar het buitenland brengen; het lijkt wel of de hele franciscaner orde de koning tegenwerkt. Als ik ze oppak en ze niet kan overhalen, en je weet dat ik heel overtuigend ben, moet ik ze misschien ophangen aan hun polsen en een soort wedstrijdje tussen hen beginnen: wie het eerst bij zinnen komt. Zelf zou ik natuurlijk geneigd zijn om ze mee naar huis te nemen, ze te eten te geven en vol te gieten met sterkedrank, maar, sir Thomas, ik heb altijd naar je opgekeken, en jij hebt me laten zien hoe je dit soort situaties aanpakt.

Hij moet het allemaal zeggen voordat Margaret Roper terugkomt. Hij tikt met zijn vingers op de tafel om te zorgen dat More rechtop zit en bij de les blijft. John Frith, zegt hij. Verzoek om een onderhoud met Henry. Hij zal je verwelkomen als een verloren zoon. Vraag hem om persoonlijk met Frith te spreken. Ik stel niet voor dat je het met John eens bent - jij vindt hem een ketter, misschien is hij dat ook wel ik stel voor dat je dit toegeeft en ook aan de koning zegt: dat Frith een onschuldige ziel is en een uitstekende wetenschapper, dus laat hem in leven. Als zijn doctrine onwaar is en de jouwe waar, praat hem dan om, je bent een welbespraakt man, jij bent de grote pleitbezorger van

onze tijd, niet ik. Praat hem om naar Rome, als je kunt. Maar als hij sterft, zul je nooit weten of je zijn ziel had kunnen winnen, hè?

Margarets voetstap. 'Is het deze, vader?'

'Geef maar aan hem.'

'En er zijn kopieën van de kopie?'

'Het spreekt voor zich,' zegt de jonge vrouw, 'dat we zorgvuldigheid betrachten.'

'Je vader en ik hadden het over monniken en fraters. Hoe kunnen dat loyale onderdanen van de koning zijn, als ze trouw zijn verschuldigd aan het hoofd van hun orde, die in het buitenland verblijft en zelf misschien onderdaan is van de koning van Frankrijk of van de keizer?'

'Het zijn nog altijd Engelsen, zou ik denken.'

'Ik ontmoet er maar weinig die zich ernaar gedragen. Je vader legt het wel uit.' Hij buigt naar haar. Hij neemt Mores hand, houdt diens beweeglijke pezen tegen zijn palm; littekens verdwijnen, verbazingwekkend genoeg, en tegenwoordig is zijn hand blank, de hand van een heer, met huid die soepel over de gewrichten gaat, al dacht hij ooit dat de brandmerken, de striemen die iedere smid in de loop der jaren oploopt, nooit zouden wegtrekken.

Hij gaat naar huis. Helen Barre komt hem tegemoet. 'Ik ben wezen vissen,' zegt hij. 'In Chelsea.'

'Hebt u More gevangen?'

'Vandaag niet.'

'Uw kleren zijn gekomen.'

'Ja?'

'Vuurrood.'

'Goeie genade.' Hij lacht. 'Helen ...'Ze kijkt hem aan; ze lijkt iets te verwachten. 'Ik heb je man niet gevonden.'

Haar handen worden diep in de zak van haar schort gestoken. Ze beweegt ze, alsof ze iets vastheeft; hij ziet dat haar ene hand de andere omklemt. 'U denkt dus dat hij dood is?'

'Het is een redelijke veronderstelling. Ik heb de man gesproken die hem in de rivier heeft zien gaan. Het lijkt een betrouwbare getuige.'

'Dan zou ik weer kunnen trouwen. Als iemand me zou willen hebben.' Helens ogen zijn op zijn gezicht gevestigd. Ze zegt niets. Ze staat daar maar. Het ogenblik duurt een eeuwigheid. Dan: 'Wat is er met ons plaatje gebeurd? Dat van de man met zijn hart in de vorm van een boek? Of bedoel ik met zijn boek in de vorm van een hart?'

'Ik heb het aan een Genuees gegeven.'

'Waarom?'

'Ik had het geld nodig om een aartsbisschop te kopen.'

Ze komt in beweging, met tegenzin, traag. Met moeite wendt ze haar blik af van zijn gezicht. 'Hans is er. Hij heeft op u

zitten wachten. Hij is boos. Hij zegt dat tijd geld is.'

'Ik maak het wel weer goed met hem.'

Hans heeft wat tijd vrijgemaakt van zijn voorbereidingen voor de kroning. Hij werkt aan een tableau vivant van de Parnassos, in Gracechurch Street, en vandaag moet hij de negen muzen aan de tand voelen, en dus is hij er niet van gecharmeerd dat Thomas Cromwell hem laat wachten. Hij bonkt rond in het vertrek ernaast. Het heeft er alle schijn van dat hij het meubilair verplaatst.

Ze nemen Frith mee naar het aartsbisschoppelijke paleis in Croydon om te worden ondervraagd door doctor Cranmer. De nieuwe aartsbisschop had hem op Lambeth kunnen ontvangen, maar de weg naar Croydon is langer en loopt door het bos. Een zwarte dag voor ons, als je ergens diep in de bossen zou ontsnappen, zeggen ze tegen hem. Want kijk eens hoe dicht de bomen op elkaar staan, de kant van Wandsworth op. Je zou er een leger kunnen verstoppen. We zouden twee dagen kunnen zoeken, meer zelfs, en als je naar het oosten zou gaan, naar Kent en naar de rivier, dan zou je weg zijn voordat we zelfs maar aan die kant toekomen.

Maar Frith kent zijn weg; die leidt naar zijn dood. Ze staan op het pad te fluiten, over het weer te praten. Een van hen plast op zijn gemak tegen een boom. Een ander volgt belangstellend de vlucht van een Vlaamse gaai tussen de takken door. Als ze zich omdraaien, zit Frith geduldig te wachten op de voortzetting van zijn reis. Vier dagen. Vijftig sloepen in processie, verschaft door de livreigilden; twee uur van de stad naar Blackwell, het want vol klokken en vaandels; een lichte doch frisse bries, zoals bij God besteld in zijn gebeden. In omgekeerde volgorde het anker uitwerpen bij de traptreden van Greenwich Palace, aankomende koningin ophalen in haar eigen staatsiesloep - Katherines oude, voorzien van nieuwe emblemen - met vierentwintig roeiers aan de riemen; dan haar dames, haar wacht, al die accessoires van het koninklijk hof, al die trotse en nobele zielen die zwoeren dat ze de zaak zouden saboteren. Boten vol muzikanten; driehonderd vakbroeders verzameld op het water met wapperende vlaggen en wimpels, muziek die van de ene oever tot de andere weerklinkt, en beide oevers afgeladen met Londenaren. Stroomafwaarts met het tij, aangevoerd door een vuurspuwende draak en vergezeld van vuurwerk afschietende wildemannen. Zeevaarders lossen saluutschoten. Tegen de tijd dat ze bij de Tower komen, staat de zon hoog. Het is alsof de Theems in brand staat. Henry staat klaar om Anne te begroeten zodra ze voet aan land zet. Hij kust haar zonder plichtplegingen en houdt haar japon strak langs haar zijden om haar buik aan Engeland te tonen. Vervolgens deelt Henry ridderslagen uit: aan een schare Howards en Boleyns, hun vrienden en volgelingen. Anne rust uit. Oom Norfolk mist de

voorstelling. Henry heeft hem naar koning Francois gestuurd om de buitengewoon hartelijke betrekkingen tussen onze beide koninkrijken te bestendigen. Als adelsmaarschalk zou hij de leiding moeten hebben over de kroning, maar er is nog een Howard voorhanden om als zijn tweede man op te treden en bovendien regelt hij, Thomas Cromwell, alles al, inclusief het weer. Hij heeft overleg gevoerd met Arthur, lord Lisle, die het kroningsbanket zal voorzitten: Arthur Plantagenet, een zachtmoedig overblijf-sel van vroeger tijden. Zodra dit voorbij is, zal hij naar Calais gaan om lord Berners te vervangen als gouverneur, en hij, Cromwell, moet hem voor zijn vertrek instructies geven. Lisle heeft het lange, benige gezicht van de Plantagenets en is groot, net als zijn vader, koning Edward, die ongetwijfeld vele bastaarden had, maar geen zo voornaam als deze al wat oudere man die nu voor Boleyns dochter eerbiedig zijn knarsende kniegewricht buigt. Zijn vrouw Honor, zijn tweede vrouw, is twintig jaar jonger dan hij, klein en tenger, een poppetje. Ze draagt geelbruine zijde, armbanden van koraal met gouden hartjes en een uitdrukking van sluimerende ontevredenheid, grenzend aan het twistzieke. Ze neemt hem van top tot teen op. 'Jij bent zeker Cromwell?' Als een man zo'n toon tegen je aansloeg, zou je hem verzoeken om mee naar buiten te gaan en liet je iemand je jasje even vasthouden. Dag twee: Anne naar Westminster brengen. Bij het krieken van de dag is hij op en vanaf de tinne ziet hij de nevelslierten zich oplossen boven de Bermondsey-oever; de kristalheldere ochtendkilte wordt vervangen door gestage, gouden warmte.

Haar processie wordt geleid door het gevolg van de Franse ambassadeur. Daarop volgen de rechters in scharlaken, de ridders van het bad in violetblauw van ouderwetse snit, dan de bisschoppen, kanselier Audley met zijn gevolg, de grootofficieren in rood fluweel. Zestien ridders dragen Anne in een witte draagkoets, behangen met zilveren klokjes, die bij elke stap, elke ademtocht, klingelen; de koningin is in het wit en haar lichaam schittert in zijn vreemde huid, een zelfbewuste, ernstige glimlach op haar gezicht, haar haar los onder een kring van edelstenen. Na haar: dames op met wit fluweel getoomde hakkeneien en stokoude douairières met verzuurde gezichten in hun zegekarren.

Op elk kruispunt van het parcours praalvertoningen en tableaus, lofdichten op haar deugdzaamheid en geschenken van goud uit de schatkist van de stad; haar embleem van de witte valk wordt gekroond en verstrengeld met rozen, en bloesem wordt vertrapt en vermalen onder de voeten van de kloeke zestien, zodat de geur ervan opstijgt als rook. Het parcours is afgezet met tapijten en banieren, en op zijn bevel is de grond onder de paardenhoeven bezaaid met grind om uitglijden te voorkomen en worden de volksdrommen achter

hekken gehouden voor het geval er rellen uitbreken. ledere gerechtsdienaar die Londen kan opbrengen, bevindt zich in de mensenmassa, omdat hij vastbesloten is dat niemand in de toekomst, wanneer dit wordt herinnerd en doorverteld aan degenen die er niet waren, zal zeg-gen: O, de kroning van koningin Anne, dat was de dag dat mijn zakken werden gerold. Fenchurch Street, Leadenhall, Cheapside, Paul's Churchyard, Fleet, Temple Bar, Westminster Hall. Zoveel fonteinen die wijn spuiten dat het niet meevalt om er eentje te vinden die water spuit. En op hen neerziend die andere Londenaren, de monsters die in de lucht leven, de ongetelde stadsbevolking van stenen mannen, vrouwen en beesten, en wezens die mens noch beest zijn: konijnen met scherpe tanden, vliegende hazen, vogels met vier poten en gevleugelde slangen, duiveltjes met uitpuilende ogen en een eendenbek, mannen omkranst met bladeren of met de kop van een geit of een ram; wezens met knoestige kronkels, lederen vleugels, harige oren en gekloofde poten, gehoornd en brullend, gevederd en geschubd; sommige lachen, andere zingen, weer andere ontbloten met opgetrokken lip hun tanden; leeuwen en fraters, ezels en ganzen, duivels met kinderen in hun muil, geheel verorberd op hulpeloos trappelende voetjes na; in kalksteen of lood, uit metaal of marmer, krijsend en gnuivend boven het gepeupel, jouwend, bekkentrekkend en kokhalzend vanaf steunberen, muren en daken.

Die avond gaat hij, met 's konings permissie, terug naar Austin Friars. Hij bezoekt zijn buurman Chapuys, die zich van het gebeuren van die dag heeft gedistantieerd door zijn luiken te vergrendelen en zijn oren dicht te stoppen tegen de fanfares en de ceremoniële kanonschoten. In een korte, satirische optocht onder aanvoering van Thurston brengt hij de ambassadeur zoetigheden om zijn zure bui te verlichten, en een goede Italiaanse wijn die de hertog van Suffolk hem heeft gestuurd.

Chapuys begroet hem zonder glimlach. 'Nou, je bent geslaagd waar de kardinaal heeft gefaald: Henry heeft eindelijk wat hij wil. Ik zeg tegen mijn meester, die in staat is om deze zaken met een onpartijdig oog te bezien: Vanuit Henry s oogpunt is het jammer dat hij Cromwell niet jaren eerder in dienst heeft genomen. Zijn zaken waren dan veel vlotter verlopen.' Hij staat op het punt om te zeggen: De kardinaal heeft me alles bijgebracht, maar Chapuys praat alweer verder. 'Wanneer de kardinaal voor een gesloten deur kwam te staan, bestookte hij die met vleierij: O, mooie meegevende deur! Hij probeerde hem met trucs open te krijgen. En jij bent precies hetzelfde, precies hetzelfde.'

Hij schenkt zich wat van het cadeau van de hertog in. 'Maar als de nood aan de man komt, trap je hem gewoon in.'

De wijn is een van die grote, nobele wijnen waaraan

Brandon de voorkeur geeft; Chapuys drinkt *er* waarderend van en zegt: Ik begrijp het niet, ik begrijp helemaal niets van dit achterlijke land. Is Cranmer nu paus? Of is Henry paus? Of misschien ben jij het? Mijn mannen die vandaag op straat waren, zeggen dat ze maar weinig stemmen hoorden opgaan voor de bijzit, en meer dan genoeg die Gods zegen afriepen over Katherine, de rechtmatige koningin.

Hebben ze dat gehoord? Ik weet niet in welke stad zij dan waren. Chapuys snuift: Misschien vragen zij zich dat ook af. Niets dan Fransen rond de koning tegenwoordig, en zij, Boleyn, zelf voor de helft Frans en in haar geheel op de Franse loonlijst; Francois heeft haar hele familie in de zak. Maar jij, Thomas, jij hebt je toch niet door die Fransen laten inpalmen?

Hij stelt hem gerust: Nog geen seconde, mijn goede vriend. Chapuys huilt; dat is niets voor hem, alle eer naar de nobele wijn. 'Ik heb mijnheer de keizer teleurgesteld. Ik heb Katherine teleurgesteld.'

'Trek het je niet aan.' Morgen vechten we een nieuwe strijd, denkt hij, morgen is er een nieuwe wereld.

Met zonsopgang is hij bij de abdij. Tegen zes uur maakt de processie zich gereed. Henry volgt de kroning vanuit een nis, vanachter een scherm, verscholen in het beschilderde steenwerk. Wanneer hij rond acht uur zijn hoofd naar binnen steekt, zit de koning al vol verwachting op een fluwelen kussen en pakt een knielende bediende zijn ontbijt uit. 'De Franse ambassadeur voegt zich zo bij me,' zegt Henry, en hij loopt dat heerschap tegen het lijf wanneer hij zich weghaast.

'Men zegt dat u geschilderd bent, maitre Cremuel. Ik ben ook geschilderd. Hebt u het resultaat al gezien?'

'Nog niet. Hans heeft het ontzettend druk.' Zelfs op deze prachtige ochtend onder dit waaiergewelf ziet de ambassadeur blauw van de kou. 'Wel,' zegt hij, 'het lijkt erop dat onze beide naties het stadium van perfecte vriendschap hebben bereikt met de kroning van deze koningin. Hoe verbeter je perfectie? Een oprechte vraag, monsieur.'

De ambassadeur buigt. 'Bergafwaarts vanhier?'

'Laten we het gewoon proberen, weet u. Om een relatie van wederzijdse verdienstelijkheid vol te houden. Wanneer onze vorsten elkaar weer naar de keel vliegen.'

'Nog een vergadering in Calais?'

'Over een jaar, misschien.'

'Niet eerder?'

'Ik onderwerp mijn koning niet onnodig aan de woelige baren.'

'We hebben het er nog over, Cremuel.' De ambassadeur klopt hem met de vlakke hand op zijn borst, ter hoogte van zijn hart. Annes processie treedt om negen uur aan. Ze draagt een mantel van paars fluweel, afgezet met hermelijn. Ze dient een afstand van zevenhonderd schreden te overbruggen over de

blauwe loper die zich tot het altaar uitstrekt, en ze lijkt in trance. Ver achter haar draagt de douairière-hertogin van Norfolk haar sleep; dichterbij houden de bisschop van Winchester aan de ene kant en de bisschop van Londen aan de andere de zoom van haar lange gewaad op. Beiden, zowel Gardiner als Stokesley, stonden in de kwestie van de scheiding aan de kant van de koning, maar nu zien ze eruit alsof ze zich het liefst verre zouden houden van het voorwerp van zijn hertrouwen, op wier hoge voorhoofd een dun laagje zweet ligt en wier samengeperste lippen in haar gezicht verdwenen lijken te zijn tegen de tijd dat ze het altaar bereikt. Wie zegt dat haar zoom door twee bisschoppen moet worden opgehouden? Het staat allemaal geschreven in een groot boek, zo oud dat je het zelfs met je adem amper durft te beroeren; het schijnt dat Lisle het uit zijn hoofd kent. Misschien moet het eens overgeschreven worden, denkt hij, en in druk verschijnen.

Hij prent zich het voornemen in en concentreert zijn wilskracht vervolgens op Anne: dat Anne niet struikelt wanneer ze zich bukt om zich voor het altaar te prosterneren, waarbij haar bedienden naar voren stappen om haar in de kritieke ogenblikken voordat buik gewijd steen raakt, te ondersteunen. Hij merkt dat hij zelf bidt: dit kind, dit halfgevormde hart dat nu tegen de stenen vloer slaat, laat hem geheiligd worden door dit moment, laat hem als zijn vaders vader zijn, als zijn ooms van tudorzijde; laat hem sterk zijn, scherp, alert op kansen, zodat hij voordeel perst uit de geringste speling van het lot. Als Henry nog twintig jaar leeft, deze Henry, Wolseys schepping, en dit kind nalaat om hem op te volgen, dan kan ik mijn eigen vorst vormen ter meerdere eer en glorie van God en het gemenebest van Engeland. Want ik zal er niet te oud voor zijn. Kijk maar naar Norfolk, de man is al zestig, zijn vader was zeventig toen hij bij Flodden vocht. En ik word niet als Henry Wyatt, die zegt: Nu ga ik stil leven. Stilte is toch geen leven?

Anne, beverig, is weer op de been. Cranmer, in een dichte wierookwalm, drukt haar de scepter en de ivoren staf in de hand, en laat de kroon van Eduard de Belijder even op haar hoofd rusten voordat hij die verwisselt voor een draagbaarder kroon; een goocheltoer die zijn handen gladjes uitvoeren, alsof hij zijn hele leven al kronen verwisselt. De prelaat kijkt matig geïnteresseerd, alsof iemand hem een beker warme melk heeft aangeboden. Gezalfd trekt Anne zich terug onder opwolkende wierook, opgeslokt in die mist gaat Anna Regina naar een slaapvertrek dat voor haar in orde is gemaakt, om zich voor te bereiden op het banket in Westminster Hall. Zonder plichtplegingen baant hij zich een weg tussen de hoogwaardigheidsbeklederś door - jullie allemaal, al diegenen die beweerden dat je er niet bij zou zijn - en krijgt Charles

Brandon, veldmaarschalk van Engeland, in het vizier, hoog op zijn schimmel en klaar om de feestzaal in te rijden. Een reusachtige, verblindende aanwezigheid, waarvan hij zijn blik afwendt; Charles, denkt hij, overleeft me evenmin. Terug in het halfdonker, naar Henry. Maar één ding houdt hem staande: de aanblik van een scharlaken zoom die met een zwaai om een hoek verdwijnt; ongetwijfeld een van de rechters, ontsnapt aan zijn processie. De Venetiaanse ambassadeur blokkeert de toegang naar Henry's nis, maar de koning wuift hem opzij en zegt: 'Cromwell, zag mijn vrouw er niet goed uit, zag ze er niet mooi uit? Wil je naar haar toe gaan en haar ...' Hij kijkt om zich heen, op zoek naar iets wat als cadeau kan dienen, wurmt dan een diamant van zijn vinger.'... dit geven?' Hij drukt een kus op de ring. 'En dit ook?'

'Ik doe mijn best om uw goede wensen over te brengen,' zegt hij en hij slaakt een zucht alsof hij Cranmer is.

De koning lacht. 'Dit,' zegt hij, 'is de mooiste dag van mijn leven.'

'Tot de geboorte, Sire,' zegt de Venetiaan met een buiging. Mary Howard, Norfolks jonge dochter, doet de deur voor hem open.

'Nee, u mag zeer zeker niet binnenkomen,' zegt ze. 'Absoluut niet. De koningin is ontkleed.'

Richmond heeft gelijk, denkt hij, geen spoor van borsten. Maar toch. Voor een veertienjarige. Ik wind die kleine Howard om mijn pink, denkt hij, en hij spint een web van complimentjes om haar heen, over haar japon, haar juwelen, tot hij een stem hoort vanuit de kamer, gedempt als de stem in een graftombe, en Mary schrikt op en zegt: O, goed dan. Als zij het zegt, mag u naar haar toe. De bedgordijnen zijn dicht. Hij trekt ze open. Anne ligt in haar hemd. Ze ziet er zo vervlakt uit als een geest, op de schokkende berg van haar zes maanden oude kind na. In haar ceremoniële gewaden was haar toestand amper opgevallen, en alleen dat plechtige moment, toen ze op haar buik op steen lag, had hem met haar lichaam verbonden, dat nu uitgestrekt ligt als een offergave: haar borsten opgezet onder het linnen, haar gezwollen voeten bloot.

'Moeder gods,' zegt ze. 'Kun je de Howard-vrouwen dan nooit met rust laten? Voor een lelijke man ben je wel erg zeker van jezelf. Laat me je bekijken.' Ze heft haar hoofd op. 'Is dat rood? Het is ontzettend zwartachtig rood. Ben je tegen mijn bevelen in gegaan?'

'Uw neef Francis Bryan zegt dat ik eruitzie als een rondtrekkende kneuzing.'

'Een bloeduitstorting op het politieke lichaam.' Jane Rochford lacht.

'Kunt u het aan?' vraagt hij, bijna weifelend, bijna teder. 'U bent uitgeput.'

'O, ik denk dat ze het wel redt.' Er ligt geen zusterlijke trots in Mary's stem. 'Ze was hier toch voor geboren?'

Jane Seymour: 'Kijkt de koning toe?'

'Hij is trots op haar.' Hij richt zich tot Anne, uitgestrekt op haar katafalk. 'Hij zegt dat u er nog nooit zo mooi hebt uitgezien. Hij stuurt u dit.'

Anne maakt een geluidje, een kreun, iets tussen dankbaarheid en verveling: o, weer een diamant?

'En een kus, waarvan ik heb gezegd dat hij die maar beter zelf kon komen geven.'

Ze geeft geen teken dat ze de ring zal aannemen. Het is bijna onweerstaanbaar: hem op haar buik leggen en gewoon weggaan. In plaats daarvan geeft hij hem aan haar zus. Hij zegt: 'Het banket wacht wel op u, Hoogheid. Kom wanneer u er klaar voor bent.'

Ze hijst zichzelf met stokkende adem overeind. 'Ik kom nu meteen.'

Mary Howard leunt naar voren en wrijft met ongeoefende hand over haar onderrug, een futiele, maagdelijke beweging, alsof ze een vogeltje streelt. 'O, ga toch weg,' snauwt de gezalfde koningin. Ze ziet er onpasselijk uit. 'Waar was je gisteravond? Ik had je nodig. Op straat juichten ze me toe. Ik heb ze gehoord. Ze zeggen dat het volk van Katherine houdt, maar echt, dat zijn alleen de vrouwen, die hebben medelijden met haar. Wij zullen hun wat beters laten zien. Ze gaan wel van me houden, zodra dit wezen uit me is.'

'O, maar mevrouw,' zegt Jane Rochford, 'ze houden van Katherine omdat ze de dochter is van twee gezalfde vorsten. Bereid u erop voor, mevrouw: ze zullen nooit van u houden, net zomin als ze houden van ... Cromwell hier. Het heeft niets met uw verdiensten te maken. Het is een feit. Het heeft geen zin er de ogen voor te sluiten.'

'Genoeg, denk ik,' zegt Jane Seymour. Hij draait zich naar haar om en ziet iets verrassends: ze is volwassen geworden.

'Lady Carey,' zegt Jane Rochford, 'we moeten uw zus op de been en weer in haar kleren krijgen, dus doe meester Cromwell uitgeleide en vergeet uw gebruikelijke babbeltje niet. Dit is geen dag om met tradities te breken.'

Bij de deur: 'Mary?' zegt hij. Hij merkt de diepe schaduwen onder haar ogen op.

'Ja?' Ze zegt het op een toon alsof ze bedoelt: Ja, wat nu weer?

'Het spijt me dat het huwelijk met mijn neef niet is doorgegaan.'

'Niet dat ik ooit ben gevraagd, natuurlijk.' Ze glimlacht kort. 'Ik zal je huis nooit te zien krijgen. En men hoort er zoveel over.'

'Wat hoor je dan?'

'O ... kisten die barsten van het goud.'

'Dat zouden we nooit toestaan. We zouden grotere kisten aanschaffen.'

'Ze zeggen dat het het geld van de koning is.'

'Het is allemaal het geld van de koning. Zijn beeltenis staat erop. Mary, luister,' hij pakt haar hand, 'ik kon hem niet afhouden van zijn voorliefde voor jou. Hij...'

'Hoe hard heb je het geprobeerd?'

'Ik wilde dat je veilig bij ons was. Al was het natuurlijk niet het grootse huwelijk geweest dat je als zus van de koningin zou verwachten.'

'Ik betwijfel of veel zussen verwachten wat mij elke nacht te beurt valt.'

Ze krijgt nog een kind van Henry, denkt hij. Anne zal het laten wurgen in de wieg. 'Je vriend William Stafford is aan het hof. Als hij tenminste nog je vriend is?'

'Denk je eens in wat hij van mijn situatie vindt. Maar in elk geval heeft mijn vader nu een aardig woord voor me over. Monseigneur merkt dat hij me weer nodig heeft. God verhoede dat de koning een merrie uit een andere stal berijdt.'

'Dit houdt een keer op. Dan maakt hij je onafhankelijk. Hij zal een regeling voor je treffen. Je een toelage geven. Ik neem het met hem op.'

'Krijgt een oud vod een toelage?' Mary wankelt; ze lijkt verdoofd door ellende en vermoeidheid; dikke tranen wellen op in haar ogen. Hij vangt ze op, veegt ze weg, fluistert woorden van troost en wilde dat hij ergens anders was. Wanneer hij zich losmaakt, kijkt hij naar haar om, zoals ze daar verlaten in de deuropening staat. Er moet iets voor haar gedaan worden, denkt hij. Ze raakt haar schoonheid kwijt. Henry kijkt toe vanaf een gaanderij boven Westminster Hall terwijl zijn koningin haar ereplaats inneemt, met haar dames om zich heen, de bloem van het hof en de adel van Engeland. De koning heeft zijn inwendige mens al eerder versterkt en dipt dunne schijfjes appel in kaneel. Bij hem op de gaanderij zijn *encore les ambassadeurs:* Jean de Dinteville, in bont tegen de junikilte, en zijn vriend de bisschop van Lavaur, gehuld in fijn brokaat.

'Uitermate indrukwekkend, dit alles, Cremuel,' zegt De Selve; schrandere bruine ogen bestuderen hem tot in het kleinste detail. Zelf neemt hij de details ook in zich op: naaiwerk en vulling, beslag en ververij; hij bewondert het diepe purper van het bisschoppelijke brokaat. Men zegt dat deze beide Fransmannen het evangelie bevor-deren, al gaat bevorderen aan het hof van Francois niet verder dan een kleine kring van geleerden, die de koning wenst te ondersteunen om zijn eigenliefde te strelen; het is hem nooit echt gelukt om een eigen Thomas More, een eigen Erasmus te kweken, wat vanzelfsprekend een slag is voor zijn trots.

'Zie mijn vrouw de koningin eens.' Henry leunt over de

balustrade. Hij had evengoed daar beneden kunnen zijn. 'Ze is het bekijken waard, hè?'

'Ik heb het glas in alle ramen laten vervangen,' zegt hij. 'Zodat men haar beter kan zien.'

'Fiat lux', mompelt De Selve.

'Ze heeft het heel goed gedaan,' zegt De Dinteville. 'Ze moet vandaag zes uur op de been zijn geweest. Men moet Uwe Koninklijke Hoogheid wel feliciteren met een koningin die zo taai is als een landarbeidster. Niet beledigend bedoeld, natuurlijk.'

In Parijs verbranden ze lutheranen. Hij zou het er met de ambassadeurs over willen hebben, maar dat kan hij onmogelijk zolang de geur van geroosterde zwaan en pauw vanuit de zaal opstijgt.

'Messieurs', vraagt hij (met de muziek om hen heen als een zwak getij, zilveren rimpelingen van geluid), 'kent u ene Guido Camillo? Ik heb gehoord dat hij aan het hof van uw meester verblijft.'

De Selve en zijn vriend wisselen een blik. Dit heeft hen van de wijs gebracht. 'De man die de houten doos bouwt,' mompelt Jean. 'Jazeker.'

'Het is een theater,' zegt hij.

De Selve knikt. 'Waarin je zelf het toneelstuk bent.'

'Erasmus heeft ons erover geschreven,' zegt Henry over zijn schouder. 'Hij laat de schrijnwerkers houten plankjes en laatjes maken, die allemaal in elkaar passen. Het is een geheugensysteem voor de oraties van Cicero.'

'Met uw permissie, hij bedoelt het als meer dan dat. Het is een theater naar vitruviaans ontwerp. Maar het is niet om toneelstukken in op te voeren. Zoals mijnheer de bisschop zegt: als eigenaar van het theater sta je er middenin en je kijkt omhoog. Om je heen is een systeem van menselijke kennis gerangschikt. Als een bibliotheek, maar dan alsof... kunt u zich een bibliotheek voorstellen waarin elk boek een ander boek bevat met daarin weer een kleiner boek? En toch is het nog meer.'

De koning laat een anijssnoepje in zijn mond glijden en vermaalt het tussen zijn kaken. 'Er zijn al veel te veel boeken op de wereld en er komen er elke dag bij. Het is niet te doen om ze allemaal te lezen.'

'Ik begrijp niet hoe u er zoveel van kunt weten,' zegt De Selve. 'Alle eer, maitre Cremuel. Guido wil alleen zijn Italiaanse dialect spreken, en zelfs dan stottert hij nog.'

'Als het uw meester behaagt om zijn geld eraan uit te geven,' zegt Henry. 'Het is toch geen tovenaar, hè, deze Guido? Ik zou niet willen dat Fran9ois in handen valt van een tovenaar. Trouwens, Cromwell, ik stuur Stephen terug naar Frankrijk.'

Stephen Gardiner. De Fransen doen dus niet graag zaken met Norferk. Weinig verbazingwekkend. 'Zijn missie zal enige tijd

in beslag nemen?'

De Selve kijkt hem aan. 'Maar wie doet dan het werk van de hofsecretaris?'

'O, Cromwell doet het wel. Toch?' Henry glimlacht.

Hij is nog niet beneden in de grote zaal of meester Wriothesley onderschept hem. Dit is een mooie dag voor de herauten en hun functionarissen, kinderen en vrienden, met de aanstellingen die hun ten deel vallen. Hij zegt het ook, en Noem-me zegt: Aanstellingen die ü ten deel vallen. Behoedzaam neemt hij hem terzijde, dempt zijn stem: Dit was te voorzien, zegt Noem-me, want Henry is het moe, dat eeuwige verzet van Winchester bij elke stap die hij doet. Hij is het geharrewar moe; nu hij getrouwd is, wil hij wat meer *douceur*. Met Anne? zegt hij, en Noem-me lacht: U kent haar beter dan ik; als de dame zo'n scherpe tong heeft als ze zeggen, heeft hij des te meer behoefte aan ministers die vriendelijk voor hem zijn. Zorg dus dat u Stephen in het buitenland houdt, en mettertijd maakt hij uw aanstelling formeel. Christophe, uitgedost voor de middag, houdt zich hevig gebarend op in zijn blikveld. Excuseer me, zegt hij, maar Wriothesley raakt zijn dieprode gewaad aan alsof het hem geluk zal brengen, en zegt: U bent huismeester en ceremoniemeester, u hebt het geluk van de koning bewerkstelligd, u hebt gedaan wat de kardinaal niet kon, en nog veel meer. Zelfs dit - met een breed armgebaar wijst hij naar waar de adel van Engeland zich door drieëntwintig gangen heen eet, nadat ze eerst hun eigen woorden hebben ingeslikt - zelfs dit banket is uitmuntend geregeld. Niemand hoeft ergens om te vragen, alles is al binnen handbereik nog voor je eraan denkt. Hij neigt het hoofd, Wriothesley loopt verder en hij wenkt de jongen. Men zegt dat ik niets vertrouwelijks moet meedelen, zegt Christophe, binnen gehoorsafstand van Noem-me, omdat hij volgens Rafe *trip- trap* naar Gardineur gaat met alles wat hij te weten komt. Mijnheer, ik heb een boodschap. U moet snel naar de aartsbisschop. Zodra het feest voorbij is. Hij kijkt op naar de estrade waar de aartsbisschop naast Anne zit, onder haar troonhemel. Geen van beiden eet, al doet Anne alsof, en allebei houden ze de zaal scherp in de gaten.

'Ik ga trip-trap,' zegt hij. Hij vindt het een prachtige uitdrukking.

'Waarheen?'

'Zijn vroegere vertrekken; hij zegt dat u wel weet waar. Hij wil dat u stilletjes doet. Hij zegt dat u niemand mee mag nemen.'

'Och, jij mag wel mee, Christophe. Jij bent niemand.'

De jongen grijnst.

Hij is niet op zijn gemak; het staat hem niet aan, de gedachte aan het terrein rond de abdij, de dronken meute in het

schemerduister, zonder iemand die hem rugdekking geeft. Jammer dat een man geen twee voorkanten kan hebben.

Bijna zijn ze bij Cranmers verblijf, wanneer vermoeidheid hem om de schouders slaat als een loden mantel. 'Blijf even staan,' zegt hij tegen Christophe. De afgelopen nachten heeft hij nauwelijks een oog dichtgedaan. Hij haalt diep adem, daar in de schaduw; het is koud hier, en wanneer hij de kloostergang in gaat, wordt hij ondergedompeld in nacht. De ruimten rondom zijn afgesloten, leeg, er klinken geen geluiden uit. Achter hem rijst het eerste geschreeuw op uit de straten van Westminster, als de kreten van degenen die verdwaald zijn na een veldslag.

Cranmer kijkt op; hij zit al achter zijn bureau. 'Deze dagen zijn onvergetelijk,' zegt hij. 'Iemand die er niet bij was, zou het niet geloven. De koning sprak vol lof over je; ik denk dat het de bedoeling was dat ik het overbracht.'

'Ik vraag me af waarom ik ooit heb stilgestaan bij de prijs van bak-steen voor de Tower. Het lijkt nu zo'n onbeduidend detail. En morgen de tafelronden. Zul je erbij zijn? Mijn zoon Richard is ingeschreven voor de voetgevechten, hij vecht man tegen man.'

'Hij zal winnen,' verkondigt Christophe. *'Béng,* en de tegenstander gaat plat om nooit meer op te staan.'

'Stil,' zegt Cranmer. 'Je bent er niet, kind. Cromwell, hierheen, alsjeblieft.'

Hij opent een lage deur achter in het vertrek. Hij houdt zijn hoofd laag en vanuit de deuropening ziet hij in het halfduister een tafel, een kruk, en op die kruk een vrouw, jong, kalm, haar hoofd over een boek gebogen. Ze kijkt op. *'Ich bitte Sie, ich brauch' eine Kerze'.*

'Christophe, breng haar een kaars.'

Hij herkent het boek dat voor haar ligt: een van Luthers traktaten.

'Mag ik?' vraagt hij en hij pakt het op.

Hij leest. Zijn gedachten springen langs de regels. Is ze een vluchtelinge aan wie Cranmer bescherming biedt? Weet hij welke prijs erop staat als ze zou worden opgepakt? Hij heeft de tijd om een halve bladzijde te lezen, voordat de aartsbisschop naar binnen schuifelt als een verlate verontschuldiging. 'Dit is ...?'

Cranmer zegt: 'Margarete. Mijn vrouw.'

'Lieve god.' Hij laat Luther met een klap op tafel neerkomen. 'Wat heb je gedaan? Waar heb je haar gevonden? Duitsland, klaarblijkelijk. Daarom had je geen haast om terug te keren. Nu begrijp ik het. Waarom?'

'Ik kon het niet helpen,' zegt Cranmer zwakjes.

'Weet je wat de koning met je doet als hij erachter komt? De beul van Parijs heeft een machine ontworpen, met een balk met contragewicht - moet ik haar tekenen voor je? - waaraan

een ketter bij zijn verbranding in het vuur wordt neergelaten en weer opgehesen, zodat iedereen de stadia van zijn doodsstrijd goed kan zien. Henry zal er vast zo een willen. Of hij schaft een of ander apparaat aan dat het hoofd stukje bij beetje van de schouders wrikt, in een tijdsbestek van veertig dagen.'

De jonge vrouw kijkt hem aan. *'Mein Onkel* ...'

'Wie is dat?'

Ze noemt een theoloog, Andreas Osiander; een lutheraan uit Neurenberg. Haar oom en zijn vrienden, zegt ze, en de geleerden van de stad, die vinden...

'In uw land mag dan de mening heersen, mevrouw, dat een priester een echtgenote mag hebben, maar hier niet. Heeft doctor Cranmer u daar niet voor gewaarschuwd?'

'Vertel me alsjeblieft wat ze zegt,' smeekt Cranmer. 'Neemt ze het me kwalijk? Wilde ze dat ze weer thuis was?'

'Nee. Nee, ze zegt dat je goed voor haar bent. Wat bezielde je, man?'

'Ik zei toch dat ik een geheim had.'

Dat heb je inderdaad gezegd. In een kantlijn. 'Maar om haar hier te laten verblijven? Onder de neus van de koning?'

'Ik had haar op het platteland ondergebracht. Maar ik kon niet weigeren toen ze de feestelijkheden wilde zien.'

'Ze is de straat op gegaan?'

'Waarom niet? Niemand kent haar.'

Daar zit wat in. De bescherming van de vreemdeling in de stad, de zoveelste jonge vrouw met een bontgekleurd kapje en een fleurige jurk, één paar ogen te midden van duizenden ogenparen: een boom verberg je in het bos. Cranmer komt op hem toe. Hij steekt zijn handen uit, die zo onlangs nog zijn besmeerd met gewijde olie; sierlijke handen, lange vingers, de bleke rechthoeken van zijn palmen steeds weer tegen elkaar gehouden bij nieuws van zeereizen en allianties. 'Ik vroeg je hierheen te komen als mijn vriend. Want ik beschouw je als mijn voornaamste vriend, Cromwell, in deze wereld.'

Er zit niets anders op, in vriendschap, dan deze benige handen in de zijne te nemen. 'Goed dan. We verzinnen er wel iets op. We houden je dame geheim. Het verbaast me alleen dat je haar niet bij haar familie hebt gelaten, tot we de koning tot onze zienswijze kunnen overhalen.'

Margarete houdt hen in de gaten, haar blauwe blik schiet van het ene gezicht naar het andere. Ze komt overeind. Ze duwt zich op de tafel af; hij ziet het haar doen en voelt een steek in zijn hart. Want hij heeft een vrouw dit eerder zien doen, zijn vrouw, heeft gezien hoe ze haar handen plat op tafel legt om zich overeind te hijsen. Margarete is lang, en de bolling van haar buik steekt uit boven het tafelblad.

'Jezus,' zegt hij.

'Ik hoop op een dochter,' zegt de aartsbisschop.

'Wanneer ongeveer?' vraagt hij Margarete.

In plaats van te antwoorden neemt ze zijn hand. Ze legt hem op haar buik, drukt hem er dicht tegenaan met de hare. Eén met de feestelijkheden is het kind aan het dansen: de spagnoletta, de Estampie Royal. Dit zou wel eens een voet kunnen zijn, dat een vuist. 'U hebt een vriendin nodig,' zegt hij. 'Iemand die u bijstaat.'

Cranmer komt achter hem aan wanneer hij de kamer uit beent.

'Over John Frith ...' zegt hij.

'Ja?'

'Sinds hij naar Croydon is gebracht, heb ik hem drie keer gesproken, achter gesloten deuren. Een eerzame jongeman, een heel zachtmoedig wezen. Ik heb er uren aan besteed, en elke seconde was mijns inziens welbesteed, maar ik kan hem niet van zijn pad afbrengen.'

'Hij had in het bos moeten vluchten. Dat was zijn pad.'

'We hebben niet allemaal...' Cranmer slaat zijn ogen neer. 'Vergeef me, maar we zien niet allemaal zoveel paden als jij.'

'Dus nu moet je hem uitleveren aan Stokesley, omdat hij in zijn diocees is gearresteerd.'

'Toen de koning me dit ereambt verschafte, toen hij erop stond dat ik deze post zou nemen, had ik nooit verwacht dat ik meteen een jongeman als John Frith zou tegenkomen en hem ertoe zou moeten overhalen zijn geloof te verzaken.'

Welkom in deze onderwereld. 'Ik kan het niet veel langer uitstellen,' zegt Cranmer.

'Net zomin als je vrouw.'

De straten rond Austin Friars zijn vrijwel verlaten. In de hele stad worden vreugdevuren aangestoken, en de sterren raken verduisterd door rook. Zijn wachters staan bij de poort, nuchter, merkt hij tot zijn genoegen. Hij maakt een praatje; het is een hele kunst om haast te hebben maar het niet te tonen. Dan gaat hij naar binnen en zegt: 'Ik heb mevrouw Barre nodig.'

Het gros van zijn huishouden is naar de vreugdevuren gaan kijken en gaan dansen; ze blijven tot middernacht weg. Ze hebben er toestemming voor; wie moet de nieuwe koningin hulde brengen als zij het niet doen? John Page komt tevoorschijn: Hebt u iets nodig, mijnheer? William Brabazon, met de pen in zijn hand, een van Wolseys mensen: het koninklijk bedrijf draait continu. En Thomas Avery, vers van zijn boeken: geld stroomt onophoudelijk, naar binnen, naar buiten. Toen Wolsey neerging, liet diens huishouden hem in de steek, maar de bedienden van Thomas Cromwell bleven om hem te helpen.

Boven slaat een deur dicht. Rafe komt naar beneden, met roffelende laarzen en haar dat alle kanten op piekt. Hij heeft een kleur en ziet er confuus uit. 'Mijnheer?'

'Jou heb ik niet nodig. Weet je of Helen thuis is?'
'Waarom?'
Op dat moment verschijnt Helen. Ze steekt haar haren vast onder een schoon kapje. 'Pak wat spullen in een tas en kom met me mee.'
'Voor hoe lang, mijnheer?'
'Dat weet ik nog niet.'
'Ga ik Londen uit?'
Ik tref een regeling, de echtgenotes en dochters van kooplui in de stad, discrete vrouwen, die vinden wel bedienden voor haar en een vroedvrouw, een vakbekwaam iemand die Cranmer zijn kind in de armen legt. 'Misschien maar voor korte tijd.'
'De kinderen...'
'Wij zorgen voor je kinderen.'
Ze knikt. Snelt weg. Je zou willen dat je mannen in dienst had die zo snel waren als zij. Rafe roept haar na: 'Helen ...' Hij kijkt vertoornd.
'Waar gaat ze heen, mijnheer? U kunt haar niet zomaar bij nacht en ontij meesleuren.'
'O, dat kan ik wel,' zegt hij vriendelijk.
'Ik moet weten waar ze heen gaat.'
'Geloof me, dat moet je niet.' Hij laat zich vermurwen. 'Of als je dat moet, dan niet nu ... Rafe, ik ben moe. Ik ga er niet over in discussie.'
Hij zou het kunnen overlaten aan Christophe en een paar van de minder neuzige leden van zijn huishouding om Helen van de warmte van Austin Friars naar de kilte van de abdij te brengen, of hij zou het tot morgen kunnen uitstellen. Hij is echter gevoelig voor de eenzaamheid waarin Cranmers vrouw verkeert, het ongewone van de stad en fête, de verlatenheid van Cannon Row, waar zelfs in de schaduw van de abdij rovers zullen loeren. Al in de tijd van koning Richard bood de wijk onderkomen aan dievenbendes, die 's nachts naar goeddunken tevoorschijn kwamen en bij het ochtendgloren terugzwermden om zich te beroepen op het voorrecht van asiel, waarbij ze ongetwijfeld hun buit met de clerus deelden. Dat nest roei ik uit, denkt hij. Mijn mannen zullen ze op de huid zitten als fretten op rattenvangst. Middernacht: steen geeft moslucht af, plaveisel is glibberig van de stadse wasem. Helen legt haar hand in de zijne. Een bediende laat hen binnen, zijn ogen neergeslagen; hij geeft hem een muntstuk zodat hij zijn ogen neergeslagen houdt. Geen spoor van de aartsbisschop: mooi zo. Er wordt een lamp aangestoken. Een deur op een kier geduwd. Cranmers vrouw ligt in een krap bed. 'Deze dame heeft je mededogen nodig,' zegt hij. 'Je ziet haar toestand. Ze spreekt geen Engels. Je hoeft haar hoe dan ook niet om haar naam te vragen.'
'Dit is Helen,' zegt hij. 'Ze heeft zelf twee kinderen. Ze zal je

helpen.'

Mevrouw Cranmer knikt alleen, haar ogen gesloten, en glimlacht. Maar wanneer Helen een zachte hand op haar legt, pakt ze die en streelt hem.

'Waar is uw man?'

'Er betet:

'Ik hoop dat hij voor mij bidt.'

De dag van Friths verbranding is hij met de koning aan het jagen in het domein bij Guildford. Het regent voordat de zon opkomt, en er staat een felle, zwiepende wind die de boomtoppen doet buigen: in heel Engeland regent het en raakt de oogst op het land doorweekt. Henry's goede bui is onstuitbaar. Hij zet zich aan een brief voor Anne, die op Windsor is achtergelaten. Nadat hij met zijn veer tussen zijn vingers heeft zitten draaien, zijn vel papier naar links en naar rechts heeft geschoven, verliest hij zijn zin: Schrijf jij hem maar voor me, Cromwell. Ik zeg wel wat erin moet komen.

Tegelijk met Frith gaat er een kleermakersgezel aan de brandstaak: Andrew Hewitt.

Katherine liet altijd relikwieën komen, zegt Henry, wanneer ze moest bevallen. Een gordel van de Heilige Maagd. Die huurde ik dan. Ik denk niet dat de koningin dat wil.

En speciale gebeden aan Sint Margaretha. Dat zijn van die vrouwendingen. Laat het dan maar aan hen over, Sire.

Later zal hij vernemen dat Frith en de jongen hebben geleden, omdat de wind de vlammen herhaaldelijk van hen weg blies. De dood is een kwelgeest; roep hem en hij komt niet. Het is een snertvent die in het donker op de loer ligt, met een zwarte doek voor zijn gezicht. Er zijn gevallen van de zweetziekte in Londen. De koning, die zijn hele volk belichaamt, vertoont elke dag alle symptomen. Nu staart Henry naar de regen. Om zichzelf op te vrolijken zegt hij: Het bedaart misschien, Jupiter komt op. Goed, zeg haar, zeg de koningin...

Hij wacht, pen klaar.

Nee, zo is het genoeg. Geef maar hier, Thomas, dan onderteken ik. Hij kijkt even of de koning een hartje zal tekenen. Maar de frivoliteiten van de hofmakerij zijn voorbij. Het huwelijk is een ernstige zaak. HENRICUS REX.

Ik denk dat ik buikkrampen heb, zegt de koning. Ik denk dat ik hoofdpijn heb. Ik voel me flauwtjes, en ik zie zwarte vlekken voor mijn ogen, dat zijn toch tekenen, hè?

U zou wat rust moeten nemen, Sire, zegt hij. En moed vatten. Je weet wat ze over de zweetziekte zeggen. Vrolijk met het ontbijt, dood met het middagmaal. Maar wist je dat hij je in twee uur kan doden?

Ik heb gehoord dat sommige mensen sterven van angst, zegt hij. Tegen de middag begint de zon door te breken. Lachend geeft Henry onder de druppende bomen zijn paard de sporen.

Op Smithfield wordt Frith opgeschept, zijn jeugd, zijn fatsoen, zijn geleerdheid en zijn schoonheid: een samenklontering van modder, vet, verkoold gebeente. De koning is twee personen. De eerste bestaat binnen de grenzen van zijn fysieke wezen; je kunt die persoon opmeten, wat Henry ook regelmatig doet, zijn middel, zijn kuit, zijn andere lichaamsdelen. De tweede is zijn vorstelijke alter ego, vrij bewegend, ongebonden, gewichtloos, dat op meer dan één plaats tegelijk kan zijn. Henry kan op jacht zijn in het bos, terwijl zijn vorstelijke alter ego wetten opstelt. De een vecht, de ander bidt om vrede. De een is verdiept in het mysterie van zijn koningschap, de ander eet eendenkuiken met doperwten. Nu zegt de paus dat zijn huwelijk met Anne nietig is. Dat hij hem zal excommuniceren als hij niet naar Katherine terugkeert. De christenheid zal hem, lichaam en ziel, afschudden; zijn onderdanen zullen in opstand komen en hem afzetten; schande en ballingschap wachten hem; geen christelijk huishouden zal hem onderdak verschaffen, en wanneer hij sterft, zal zijn lijk samen met dierlijk gebeente eindigen in een gemeenschappelijk graf.

Hij heeft Henry geleerd om de paus 'de bisschop van Rome' te noemen. Om te lachen wanneer zijn naam valt. Ook al is het een onzekere lach, het is beter dan zijn vroegere knieval. Cranmer heeft de profetes, Elizabeth Barton, uitgenodigd voor een vergadering op zijn buiten in Kent. Ze heeft een visioen gehad van Mary, de voormalige prinses, als koningin? Ja. Van Gertrude, lady Exeter, als koningin? Ja. Vriendelijk zegt hij: Het kan niet allebei waar zijn. Ik meld alleen wat ik zie, zegt de Maagd. Hij schrijft dat ze levendig is en vol zelfvertrouwen; ze is eraan gewend om met aartsbis-schoppen om te gaan, en hem ziet ze aan voor een tweede Warham, die aan haar lippen hangt.

Ze is een muis in de klauwen van een kat.

Koningin Katherine vertrekt met haar gekortwiekte huishouden naar het paleis van de bisschop van Lincoln bij Buckden, een oud, roodbakstenen goed met een grote zaal en parkgronden die overgaan in bos en veld en zo in het landschap van de Fens: september brengt haar het eerste herfstfruit, oktober de mist.

De koning eist dat Katherine het gewaad waarin lady Mary werd gedoopt, opgeeft voor zijn ophanden zijnde kind. Wanneer hij, Cromwell, Katherines antwoord te horen krijgt, lacht hij. De natuur heeft Katherine onrecht aangedaan, zegt hij, door geen man van haar te maken; ze had alle helden van de Oudheid in de schaduw gesteld. Er wordt haar een document voorgelegd waarin ze wordt aangesproken als 'de douairière-prinses van Wales'; geschokt laten ze hem zien dat haar pen er dwars doorheen is gegaan toen ze de nieuwe titel schrapte. Geruchten tieren welig in de korte zomernachten. Bij zonsopgang staan ze als paddenstoelen in het bedauwde gras.

Leden van Thomas Cromwells huishouden zijn in het holst van de nacht op zoek geweest naar een vroedvrouw. Hij verbergt een vrouw in een van die buitenhuizen van hem, een buitenlandse, die hem een dochter heeft geschonken. Wat je ook doet, zegt hij tegen Rafe, niet mijn eer verdedigen. Zulke vrouwen heb ik overal. Ze geloven het nog ook, zegt Rafe. In de stad zeggen ze dat Thomas Cromwell een kolossaal...

Geheugen heeft, zegt hij. Een kolossaal register. Een gigantisch archiefsysteem, met (onder hun naam en overtreding) de gegevens van mensen die tegen me in zijn gegaan.

Alle astrologen zeggen dat de koning een zoon zal krijgen. Maar met die lui heb je beter niet van doen. Maanden geleden kwam er een man naar hem toe die aanbood om een steen der wijzen voor de koning te maken, en toen hem werd verzocht zich uit de voeten te maken, werd hij grof en balorig, zoals dat gaat met alchemisten, en nu beweert hij dat de koning dit jaar nog zal sterven. In Saksen, zegt hij, wacht de oudste zoon van wijlen koning Edward. U dacht dat hij een rammelend geraamte was ergens onder het plaveisel van de Tower - alleen zijn moordenaars weten waar precies - maar u hebt het mis, want hij is een volwassen man, klaar om zijn koninkrijk op te eisen.

Hij maakt een optelsom: deze Edward V zou, als hij inderdaad in leven was, komende november vierenzestig zijn. Hij komt een beetje laat, zegt hij.

Hij zet de alchemist in de Tower om zijn standpunt in heroverweging te nemen. Geen nieuws uit Parijs. Wat maitre Guido ook in zijn schild voert, hij laat er niets over los.

Hans Holbein zegt: Thomas, je handen zijn klaar, maar aan je gezicht heb ik nog niet veel aandacht besteed. Ik beloof dat ik je komende herfst afmaak. Denk je eens in dat er in elk boek een ander boek schuilt en dat zich constant, in elke letter op elke pagina, een ander boekdeel ontvouwt; maar die boekdelen nemen geen ruimte in op het bureau. Stel dan dat kennis teruggebracht kon worden tot een kwintessens, opgeslagen in een afbeelding, een teken, opgeslagen op een locatie die geen locatie is. Stel dat de menselijke schedel het allemaal zou kunnen omvatten, dat daarbinnen deuren openen naar kamers waarin het gonst als in een bijenkorf.

Lord Mountjoy, Katherines kamerheer, heeft hem een lijst gestuurd van alle vereisten voor de kraamtijd van een koningin van Engeland. Het amuseert hem, de soepele en beleefde overdracht; het hof en zijn ceremonieel gaan door, ongeacht wie het personeelsbestand bevolkt, maar het is duidelijk dat lord Mountjoy hem beschouwt als degene die nu aan het roer staat.

Hij gaat naar Greenwich en richt de vertrekken nieuw in, klaar voor Anne. (Ongedateerde) proclamaties worden

opgesteld om aan het volk van Engeland en de heersers van Europa de geboorte van een prins te verkondigen. Laat een stukje open achter 'prins', stelt hij voor, dan kun je daarachter, als het nodig is, altijd nog ... Maar ze kijken hem aan alsof hij een verrader is, en hij laat het erbij. De zon mag dan schijnen wanneer een vrouw zich terugtrekt om te bevallen, maar de luiken van haar kamer worden dichtgedaan zodat ze haar eigen weer kan bepalen. Ze wordt in het duister gehouden zodat ze kan dromen. Haar dromen laten haar afdrijven, ver weg van terra firma naar een moerassig stuk land, naar een landingssteiger aan een rivier waarvan de overkant in mist gehuld is, en waar aarde en lucht niet van elkaar te onderscheiden zijn; daar moet ze op reis naar leven en dood, een omfloerste gestalte die in de achtersteven de roeiers aanstuurt. In deze boot worden gebeden opgezegd die mannen nooit te horen krijgen. Er worden zaken beklonken tussen een vrouw en haar god. Het is een getij denrivier, en van de ene schuimkop op de andere kan haar tij keren. Op 26 augustus 1533 escorteert een stoet de koningin naar haar verzegelde vertrekken op Greenwich. Haar man geeft haar een kus, adieu en bon voyage; maar ze glimlacht niet, zegt niets. Ze is heel bleek, heel indrukwekkend, een met juwelen bezet hoofdje in precair evenwicht op de wiegende tent van haar lichaam, haar stappen klein en omzichtig, een gebedenboek in haar hand. Op de kade kijkt ze om: één talmende blik. Ze ziet hem; ze ziet de aartsbisschop. Nog één blik en dan, terwijl haar dames haar bij de ellebogen ondersteunen, zet ze haar voet in de boot.

II - Duivelsspog

Herfst en winter 1533

.

Het is indrukwekkend. Op het moment van inslag zijn de ogen van de koning open, staat zijn lichaam schrap voor de *atteint;* hij incasseert de klap perfect, de kracht ervan geabsorbeerd door een lichaam dat stevig gepantserd is en de juiste kant op beweegt, met de juiste snelheid. Zijn gezicht verandert niet van kleur. Zijn stem trilt niet.

'Gezond?' zegt hij. 'Dan dank ik God voor Zijn goedgunstigheid. En u, mijne heren, voor dit mooie nieuws.'

Henry heeft geoefend, denkt hij. Waarschijnlijk hebben we dat allemaal. De koning loopt in de richting van zijn privévertrekken. Over zijn schouder: 'Noem haar Elizabeth. Gelast de tafelronden af.'

Een Boleyn, blatend: 'De andere ceremonies volgens plan?'

Geen antwoord. Cranmer zegt: Zonder tegenbericht, alles volgens plan. Ik ben aangewezen als peetvader voor de... de prinses. Hij stokt. Hij kan het nauwelijks geloven. Voor zichzelf had hij een dochter besteld en een dochter gekregen. Zijn ogen zijn op Henry's terugtredende rug gevestigd. 'Hij vroeg niet naar de koningin. Hij vroeg niet hoe het met haar was.'

'Dat doet er ook niet echt toe, wel?' Edward Seymour verwoordt bot wat iedereen denkt.

Dan blijft Henry op zijn lange, eenzame wandeling staan en keert zich om. 'Mijnheer de aartsbisschop. Cromwell. Maar alleen u.'

In Henry's privévertrekken: 'Had je je dit ooit voorgesteld?'

Sommigen zouden glimlachen. Hij niet. De koning laat zich in een stoel vallen. De aandrang bestaat om een hand op zijn schouder te leggen, zoals je bij elk ontroostbaar wezen zou doen. Hij weerstaat hem, krult simpelweg zijn vingers in de vuist waarin hij het hart van de koning houdt. 'Op een dag sluiten we een geweldig huwelijk voor haar.'

'Arm ding. Haar eigen moeder zal haar wegwensen.'

'U bent nog jong, Sire,' zegt Cranmer. 'De koningin is sterk en haar familie vruchtbaar. U kunt binnen afzienbare tijd weer een kind krijgen. En wie weet heeft God een bijzondere zegen voor met deze prinses.'

'Mijn goede vriend, je hebt vast gelijk.' Henry klinkt weifelend, maar hij kijkt rond om kracht te putten uit zijn omgeving, alsof God wellicht een vriendelijk teken aan de wand heeft achtergelaten, al wijzen de precedenten slechts op het vijandige soort. Hij haalt diep adem, staat op en schudt zijn mouwen uit. Hij glimlacht, en alsof het een vogel is met

een krachtig kloppend hart, bespeur je in de lucht de pure wilskracht die een van God verlaten stakker tot het lichtend baken van zijn natie maakt.

'Alsof je Lazarus zag opstaan,' fluistert hij later tegen Cranmer. Algauw beent Henry het paleis in Greenwich door om de feestelijkheden in gang te zetten. We zijn nog jong genoeg, zegt hij, en de volgende keer is het een jongen. Op een dag sluiten we een geweldig huwelijk voor haar. Geloof me, God heeft een bijzondere zegen voor met deze prinses.

De gezichten van de Boleyns klaren op. Het is zondag, vier uur 's middags. Hij steekt de draak met de klerken die 'prins' op de proclamaties hadden geschreven en daar nu extra letters achter moeten wurmen, waarna hij zich weer aan de kostenberekening zet voor het huishouden van de nieuwe prinses. Hij heeft geadviseerd om Gertrude, lady Exeter, aan te wijzen als een van de peetouders van het kind. Waarom zou alleen de Maagd visioenen van haar mogen hebben? Het zal haar goeddoen om door het hele hof aan de doopvont te worden gezien met een gekunstelde glimlach op haar gezicht en Annes baby in haar armen.

De Maagd zelf wordt, sinds ze naar Londen is gebracht, in een privéwoning vastgehouden, waar de bedden zacht zijn en de stemmen om haar heen, de stemmen van Cromwell-vrouwen, haar gebeden niet verstoren; waar de sleutel in het geoliede slot draait met een klikje zo nietig als het knappen van een vogelbotje. 'Eet ze wel?' vraagt hij aan Mercy, en ze zegt: Even goed als jij, hoewel, nee, Thomas, misschien niet zo goed als jij.

'Wat zou er met haar voornemen zijn gebeurd om alleen op de hostie te leven?'

'Ze zien nu toch niet wat ze binnenkrijgt, hè? Die priesters en monniken die haar op deze koers hebben gezet.'

Onder hun toeziend oog vandaan is de non zich gaan gedragen als een normale vrouw, die de basale behoeften van haar lichaam erkent zoals iedereen die wil leven, maar het kon wel eens te laat zijn. Hij is blij dat Mercy niet zegt: Ach, de arme, onschuldige ziel. Dat ze geen onschuldig wezen is, is duidelijk wanneer ze haar naar Lambeth Palace halen om haar te ondervragen. Je zou denken dat de kanselier, met de ambtsketen op zijn imposante persoon, genoeg zou zijn om elk provinciaaltje tam te maken. Tel er de aartsbisschop van Canterbury bij op, en je zou denken dat een jonge non enig ontzag zou voelen. Nog geen greintje. De Maagd behandelt Cranmer neerbuigend, alsof hij een novice is in het religieuze leven. Wanneer hij haar beweringen betwist en zegt: 'Hoe weet u dat?' glimlacht ze medelijdend en zegt: 'Dat heeft een engel me verteld.'

Bij hun tweede sessie heeft Audley Richard Riche bij zich om te notuleren en te berde te brengen wat er in hem opkomt.

Tegenwoordig is hij sir Richard, geridderd en gepromoveerd tot advocaat-generaal. In zijn studententijd stond hij bekend om zijn scherpe, lasterlijke tong, om zijn gebrek aan eerbied voor zijn meerderen, om zijn drinken en hoge spel. Maar wie houdt het hoofd nog hoog, als we beoordeeld zouden worden op wat we op ons twintigste waren? Riche blijkt een talent voor wetgeving te hebben dat slechts onderdoet voor het zijne. Zijn gelaatstrekken onder het zachte blonde haar zijn samengeknepen van concentratie; de jongens noemen hem mijnheer Penning. Je zou niet zeggen dat hij ooit de schande van de Inner Temple was, als je hem zijn documenten zo keurig ziet rangschikken. Daar plaagt hij hem ook mee, op gedempte toon, terwijl ze wachten tot het meisje wordt binnengebracht. Nou ja, meester Cromwell! zegt Riche. En u dan, met die abdis in Halifax?

Hij weet beter dan het te ontkennen, of welk van de verhalen dan ook die de kardinaal ooit over hem heeft opgedist. 'O, dat,' zegt hij.

'Dat had niets te betekenen, in Yorkshire verwachten ze niet anders.'

Hij vreest dat de vrouw het staartje van het gesprek heeft opgevangen, want vandaag bedeelt ze hem met een bijzonder strenge blik wanneer ze plaatsneemt op de stoel die ze voor haar hebben klaargezet. Ze schikt haar rokken, slaat haar armen over elkaar en wacht tot ze haar zullen vermaken. Zijn nichtje Alice Wellyfed zit op een krukje bij de deur in geval van flauwte of andere ontsteltenis. Al is één blik op de Maagd voldoende om te weten dat zij net zomin zal flauwvallen als Audley.

'Zal ik dan maar?' zegt Riche. 'Beginnen?'

'O, waarom niet,' zegt Audley. 'Jij bent nog jong en gezond.'

'Deze profetieën van u ... U verandert steeds het tijdstip van de ramp die u voorziet, maar ik heb begrepen dat de koning volgens u geen zeven maanden zou regeren na zijn huwelijk met lady Anne. Tja, de maanden zijn verstreken, lady Anne is tot koningin gekroond en heeft de koning een prachtige dochter geschonken. Wat zegt u daarop?'

'Ik zeg dat hij in de ogen van de wereld koning lijkt. Maar in de ogen van God,' ze schokschoudert, 'is dat niet langer zo. Hij is al evenmin echt koning als dat hij,' ze knikt naar Cranmer, echt aartsbisschop is.'

Riche laat zich niet op een zijspoor zetten. 'En daarom zou het gerechtvaardigd zijn om tegen hem in opstand te komen? Om hem af te zetten? Om hem te vermoorden? Om een ander in zijn plaats te zetten?'

'Tja, wat vindt u?'

'En onder de troonpretendenten is uw keus gevallen op de familie Courtenay, niet de Poles. Op Henry, markies van Exeter. Niet op Henry, lord Montague.'

'Of,' zegt hij meelevend, 'haalt u ze door elkaar?'

'Natuurlijk niet.' Ze kleurt. 'Ik heb beide heren ontmoet.'

Riche maakt een aantekening.

Audley zegt: 'Nu stamt Courtenay, lord Exeter dus, af van een dochter van koning Edward. Lord Montague stamt af van Edwards broer, de hertog van Clarence. Hoe weegt u hun aanspraken tegen elkaar af?

Want als we het over echte of onechte koningen hebben, dan zijn er die zeggen dat Edward een bastaard was, bij zijn moeder verwekt door een boogschutter. Kunt u daar wellicht een uitspraak over doen?'

'Waarom zou ze dat kunnen?' zegt Riche.

Audley slaat zijn ogen ten hemel. 'Omdat zij met de heiligen daarboven praat. Die zouden het moeten weten.'

Hij kijkt Riche aan en het is alsof hij diens gedachten kan lezen: in Niccolö's boek staat dat een wijs vorst zijn rivalen uitroeit, en als ik, Riche, koning was, dan waren die troonpretendenten en hun gezinnen dood. Het meisje heeft zich voorbereid op de volgende vraag: hoe kan ze twee koninginnen hebben gezien in haar visioen? 'Ik neem aan dat het probleem zich vanzelf oplost,' zegt hij, 'tijdens de gevechten?

Het is verstandig om een paar koningen en koninginnen achter de hand te hebben als je ergens een oorlog begint.'

'Oorlog is niet nodig,' zegt de non. O? Mijnheer Penning gaat rechtop zitten: dit is nieuw. 'God stuurt in plaats daarvan een plaag over Engeland. Henry zal binnen zes maanden dood zijn. Net als zij, Thomas Boleyns dochter.'

'En ik?'

'U ook.'

'En iedereen in deze kamer? Behalve u, natuurlijk? Iedereen, inclusief Alice Wellyfed, die u nooit een haar heeft gekrenkt?'

'Alle vrouwen van uw huis zijn ketters, en de plaag zal hen vanbinnen en vanbuiten doen rotten.'

'En prinses Elizabeth?'

Ze verschuift op haar stoel en keert zich tegen Cranmer. 'Ze zeggen dat u het water hebt verwarmd toen u haar doopte, om haar schrik te besparen. U had het kokend over haar heen moeten gieten.'

O, om godswil, zegt Riche. Hij gooit zijn pen neer. Hij is een jonge vader, met een dochtertje in de wieg.

Hij legt een troostende hand op die van de advocaat-generaal. Je zou denken dat Alice troost nodig zou hebben, maar toen de Maagd haar ter dood veroordeelde, had hij naar zijn nichtje aan de overkant van de kamer gekeken en gemerkt dat haar gezicht het toonbeeld van hoon was. Hij zegt tegen Riche: 'Dit heeft ze niet zelfbedacht, dat van het kokende water. Ze zeggen het op straat.'

Cranmer duikt ineen; de Maagd heeft hem geraakt, ze heeft

een punt gescoord. Hij, Cromwell, zegt: 'Ik heb de prinses gisteren nog gezien. Ze maakt het prima, in weerwil van degenen die haar kwaad wensen.' Zijn toon werkt kalmerend: we moeten de aartsbisschop terug in het zadel krijgen. Hij wendt zich tot de Maagd: 'Zeg eens, hebt u de kardinaal nog gevonden?'

'Pardon?' zegt Audley.

'De eerwaarde zuster Elizabeth heeft beloofd dat ze op een van haar uitstapjes naar hemel, hel en vagevuur naar mijn oude meester zou uitkijken, en ik heb aangeboden haar reiskosten bij die gelegenheid te vergoeden. Ik heb haar mensen een aanbetaling gegeven; ik hoop dat u vooruitgang hebt geboekt?'

'Wolsey zou nog een jaar of vijftien te leven hebben gehad,' zegt de jonge vrouw. Hij knikt; zoiets heeft hij zelf ook gezegd. 'Maar toen beknotte God zijn leven om een voorbeeld te stellen. Ik heb duivels zien twisten over zijn ziel.'

'Kent u de uitkomst?' vraagt hij.

'Er is geen uitkomst. Ik heb hem overal gezocht. Ik dacht dat God hem had vernietigd. Maar op een avond zag ik hem.' Een lange, tactische aarzeling. 'Ik zag zijn ziel tussen de ongeborenen zitten.'

Er valt een stilte. Cranmer krimpt ineen op zijn stoel. Riche knabbelt wat aan het uiteinde van zijn pen. Audley draait een knoop aan zijn mouw steeds weer rond tot het garen strak staat.

'Ik kan voor hem bidden, als u wilt,' zegt de Maagd. 'God verhoort mijn gebeden doorgaans.'

'Voorheen, toen u uw adviseurs om u heen had, eerwaarde Boeking, eerwaarde Gold, eerwaarde Risby en de rest, begon u op dit punt te onderhandelen. Ik bood dan een bedrag voor uw bereidwilligheid, en uw geestelijke adviseurs dreven de prijs op.'

'Wacht.' Cranmer houdt een hand tegen zijn ribbenkast. 'Kunnen we teruggaan? Mijnheer de kanselier?'

'We kunnen alle kanten op die u maar wilt, Uwe Excellentie. Rechtsom, linksom, drie keer in de rondte ..."

'U ziet duivels?'

Ze knikt.

'Hoe verschijnen ze?'

'Als vogels.'

'Wat een opluchting,' zegt Audley droog.

'Nee, mijnheer. Lucifer stinkt. Zijn klauwen zijn misvormd. Hij komt als een jonge haan, besmeurd met bloed en stront.'

Hij kijkt naar Alice. Hij staat op het punt haar naar buiten te sturen. Wat hebben ze deze vrouw aangedaan? denkt hij.

Cranmer zegt: 'Dat moet onprettig zijn voor u. Maar het is kenmerkend voor duivels dat ze op meer dan één manier verschijnen, heb ik begrepen.'

'Ja. Dat doen ze om je te misleiden. Hij verschijnt ook als jongeman.'

'O?'

'Eén keer nam hij een vrouw mee. Naar mijn cel. 's Nachts.' Ze zwijgt even. 'Hij betastte haar.'

Riche: 'Iedereen weet dat hij geen schaamte kent.'

'Evenmin als u.'

'En toen, zuster Elizabeth? Na het betasten?'

'Trok haar rokken omhoog.'

'En ze bood geen weerstand?' zegt Riche. 'U verbaast me.'

Audley zegt: 'Ik twijfel er niet aan of prins Lucifer beschikt over een zekere charme.'

'Voor mijn ogen deed hij zijn gevoeg met haar, op mijn bed.'

Riche maakt een aantekening. 'Die vrouw, kende u haar?' Geen antwoord. 'En de duivel heeft niet hetzelfde met u geprobeerd? U kunt vrijuit spreken. Het zal niet tegen u worden gebruikt.'

'Hij kwam bij me flemen. Kwam op me af in zijn blauwzijden jas, zijn beste. En zijn nieuwe broek met diamanten langs de pijpen.'

'Diamanten langs de pijpen,' zegt hij. 'Dat moet toch verleidelijk zijn geweest?'

Ze schudt haar hoofd.

'Maar u bent een voortreffelijke jonge vrouw; u kunt eender welke man krijgen, zou ik denken.'

Ze kijkt op; een zweem van een glimlach. 'Ik ben niet voor meester Lucifer.'

'Wat zei hij toen u hem afwees?'

'Hij vroeg me ten huwelijk.' Cranmer begraaft zijn hoofd in zijn handen. 'Ik zei dat ik de eed van kuisheid had afgelegd.'

'Was hij niet boos toen u weigerde in te stemmen?'

'O, ja. Hij spuugde in mijn gezicht.'

'Ik had niet minder verwacht,' zegt Riche.

'Ik veegde zijn spog weg met een doekje. Het is zwart. Het stinkt naar de hel.'

'Hoe ruikt die dan?'

'Alsof er iets ligt te rotten.'

'Waar is het nu, dat doekje? U hebt het niet naar de waskeuken gestuurd, neem ik aan?'

'Overste Edward heeft het.'

'Toont hij het aan mensen? Voor geld?'

'Voor offerandes.'

'Voor geld.'

Cranmer heft zijn gezicht op van zijn handen. 'Zullen we pauzeren?'

'Een kwartier?' zegt Riche.

Audley: 'Ik zei toch dat hij jong en gezond was.'

'Misschien komen we morgen weer bijeen,' zegt Cranmer. 'Ik heb tijd nodig om te bidden. Een kwartier beschiet er niet

aan.'

'Maar morgen is het zondag,' zegt de non. 'Er was eens een man die op zondag ging jagen, en die viel in een bodemloze put naar de hel. Stelt u zich eens voor.'

'Hoe kan die put bodemloos zijn geweest,' vraagt Riche, 'als hij in de hel terechtkwam?'

'Ik wilde dat ik ging jagen,' zegt Audley. 'God weet dat ik het risico zou nemen.'

Alice staat op van haar kruk en wenkt haar gezellin. De Maagd komt overeind. Ze glimlacht breed. Ze heeft de aartsbisschop ineen doen krimpen, hem doen verkillen en de advocaat-generaal op het randje van tranen gebracht met haar praat over gekookte baby's. Ze denkt dat ze aan de winnende hand is, maar ze verliest, verliest, verliest voortdurend. Alice legt een zachte hand op haar arm, maar de Maagd schudt hem af.

Op weg naar buiten zegt Richard Riche: 'We zouden haar moeten verbranden.'

Cranmer zegt: 'Hoezeer het ons ook tegenstaat wat ze zegt, over duivels in haar slaapkamer en dat wijlen de kardinaal aan haar zou verschijnen, ze zegt het omdat haar is geleerd bepaalde nonnen na te praten die haar zijn voorgegaan, nonnen die Rome maar al te graag als heiligen naar voren schuift. Ik kan hen niet met terugwerkende kracht wegens ketterij veroordelen. En evenmin beschik ik over de bewijzen om haar wegens ketterij te berechten.'

'Verbranden wegens hoogverraad, bedoel ik.'

Dat is de straf voor vrouwen; een man wordt gehangen tot hij half dood is, dan gecastreerd en vervolgens door de beul langzaam ontweid.

'Er zijn geen openlijke handelingen,' zegt hij. 'Ze heeft alleen uitdrukking gegeven aan een intentie.'

'De intentie om een opstand te ontketenen, om de koning af te zetten, zou dat dan geen hoogverraad moeten heten? Woorden zijn al eens uitgelegd als verraad, er zijn precedenten, u kent ze.'

'Het zou me ten zeerste verbazen,' zegt Audley, 'als ze aan Cromwells aandacht zijn ontsnapt.'

Het is alsof ze het duivelsspog kunnen ruiken; ze verdringen elkaar bijna om in de buitenlucht te komen, die zacht is en vochtig: een zwakke geur van bladeren, een groengouden, ritselend licht. Hij ziet dat verraad de komende jaren nieuwe, andere vormen zal aannemen. Toen de laatste wet op verraad werd opgesteld, kon niemand de bewoordingen ervan in een boek of pamflet laten circuleren, omdat drukwerk onbestaanbaar was. Hij voelt een steek van jaloezie jegens de doden, jegens degenen die in een tragere tijd dan deze een koning dienden; tegenwoordig kunnen de vruchten van een verkochte of vergiftigde geest binnen een maand over heel

Europa verspreid zijn.

'Ik denk dat we nieuwe wetten nodig hebben,' zegt Riche.

'Ik ben er al mee bezig.'

'En ik denk dat die vrouw te goed behandeld wordt. We zijn te vriendelijk voor haar. We spelen maar wat.'

Cranmer verwijdert zich, zijn schouders hangen af, zijn over de grond slepende mantel veegt de bladeren op. Audley wendt zich tot hem, vrolijk en resoluut, een man die graag van onderwerp wil veranderen. 'En, de prinses, u zegt dat ze het goed maakte?'

De prinses had, ongebakerd, op kussens aan Annes voeten gelegen: een lelijk, paars, jengelend hoopje vrouw, met een bleek, piekend kuifje en de gewoonte haar jurkje omhoog te schoppen alsof ze haar uiterst betreurenswaardige kenmerk tentoon wil spreiden. Het schijnt dat er verhalen in omloop zijn dat Annes kind compleet met tanden ter wereld kwam, dat ze zes vingers aan elke hand heeft en over haar hele lichaam zo behaard is als een aap, zodat haar vader haar in haar blootje aan de ambassadeurs heeft laten zien, en haar moeder haar ter bezichtiging houdt in de hoop de geruchten de kop in te drukken. De koning heeft Hatfield als haar buitenverblijf gekozen, en Anne zegt:

'Volgens mij kunnen we kosten besparen, en zou het de juiste stand van zaken weerspiegelen, als het huishouden van de Spaanse Mary werd opgeheven en zij een lid werd van de huishouding van mijn dochter, prinses Elizabeth.'

'In de hoedanigheid van ...?' Het kind is stil, maar alleen, merkt hij op, omdat ze haar vuist in haar opengesperde muiltje heeft gepropt en zichzelf probeert op te eten.

'In de hoedanigheid van mijn dochters dienster. Wat anders? Die zogenaamde gelijkheid moet ophouden. Mary is een bastaard.'

Het ogenblik respijt is voorbij; de prinses heft een gekrijs aan dat de doden nog zou wekken. Annes blik glijdt zijdelings af, en met een scheve grijns van verrukking die haar hele gezicht in beslag neemt, leunt ze naar haar dochter, maar meteen duiken er druk fladderende vrouwen op; het krijsende wezen wordt van het kussen geplukt, in doeken gewikkeld en meegenomen, en de blik van de koningin volgt meelijwekkend wanneer de vrucht van haar schoot in defilé wordt afgevoerd. 'Ik denk dat ze honger had,' zegt hij vriendelijk. Zaterdagavond: een diner op Austin Friars voor Stephen Vaughan, regelmatig op doorreis: William Butts, Hans, Kratzer, Noem-me-Risley. Gesprekken in diverse talen, en Rafe Sadler tolkt bedreven en soepel van links naar rechts en vice versa: over verheven onderwerpen en lage, staatkunde en roddel, Zwingli's theologie, Cranmers vrouw. De geruchten over haar in de Stalhof en de stad zijn niet te onderdrukken gebleken. 'Kan Henry het weten en tegelijk niet weten?' zegt

Vaughan.

'Dat is heel goed mogelijk. Hij is een vorst met grote talenten.'

Die met de dag groter worden, lacht Wriothesley. Hij is zo iemand, zegt dokter Butts, die actief moet zijn, en sinds kort heeft hij last van zijn been, van die oude wond; maar goed, hoe kun je van een man die zichzelf noch in de jacht noch op het toernooiveld heeft gespaard, verwachten dat hij geen last heeft van blessures tegen de tijd dat hij zo oud is als de koning? Drieënveertig wordt hij dit jaar, weet u, en Kratzer, ik zou graag uw mening horen over wat de planeten te verstaan geven over de latere jaren van iemand wiens horoscoop zo wordt gedomineerd door lucht en vuur; en trouwens, heb ik niet altijd al gewaarschuwd voor zijn maan in Aries (die overhaaste, onbezonnen planeet) voor wat zijn huwelijksleven aangaat?

Ongeduldig zegt hij: Al die twintig jaar dat hij met Katherine leefde, hebben we geen woord over de Aries-maan gehoord. Het zijn niet de sterren die ons lot bepalen, dokter Butts, maar omstandigheden en *necessita,* de keuzes die we onder druk maken; onze deugden vormen ons, maar met deugden alleen redden we het niet, soms moeten we onze ondeugden aanwenden. Of bent u het daar niet mee eens?

Hij gebaart naar Christophe om hun glazen bij te vullen. Ze hebben het over de Munt, waar Vaughan een post zal betrekken; over Calais, waar Honor Lisle meer zaken lijkt te doen dan haar man de gouverneur. Hij denkt aan Guido Camillo in Parijs, ijsberend en tobbend tussen de houten wanden van zijn geheugenmachine, terwijl in de holten en verborgen binnenruimten ervan de kennis ongezien en vanzelf toeneemt. Hij denkt aan de heilige Maagd - van wie inmiddels is vastgesteld dat ze noch heilig, noch maagd is - die op dit moment ongetwijfeld met zijn nichtjes aan het diner zit. Hij denkt aan zijn collega-verhoorders: Cranmer op zijn knieën in gebed, mijnheer Penning fronsend over de transcripten van die dag, Audley... wat zou de kanselier aan het doen zijn? Die poetst zijn ambtsketen, besluit hij. Hij denkt erover om Vaughan op gedempte toon te vragen: Was er bij jou in huis niet een meisje met de naam Jenneke? Wat is er met haar gebeurd? Maar Wriothesley onderbreekt zijn gedachten. 'Wanneer zullen we mijn meesters portret zien? Je hebt er een hele tijd aan gewerkt, Hans, het is tijd dat het naar huis komt. We zijn allemaal benieuwd wat je van hem hebt gemaakt.'

'Hij heeft nog steeds zijn handen vol aan de Franse gezanten,' zegt Kratzer. 'De Dinteville wil zijn portret meenemen wanneer hij zijn rappel krijgt..."

Er stijgt gelach op ten koste van de Franse ambassadeur, die continu zijn koffers pakt en weer mag uitpakken, omdat zijn meester hem beveelt te blijven waar hij is. 'Ik hoop trouwens

dat hij het niet te snel meeneemt,' zegt Hans, 'want ik ben van plan het her en der te laten zien en er opdrachten door te krijgen. Ik wil dat de koning het ziet, sterker nog: ik wil de koning schilderen, denk je dat dat kan?'

'Ik vraag het hem wel,' zegt hij inschikkelijk. 'Laat mij het tijdstip kiezen.' Hij kijkt de tafel langs en ziet Vaughan gloeien van trots, als Jupiter in een plafondschildering.

Nadat ze van tafel zijn gegaan, eten zijn gasten gembersnoepjes en gekonfijte vruchten en maakt Kratzer een paar schetsen. Hij tekent de zon en de planeten in hun baan eromheen volgens het stelsel waarvan hij heeft gehoord, van de hoogeerwaarde Copernicus. Hij laat zien dat de wereld om zijn as draait, en geen van de aanwezigen trekt het in twijfel. Onder je voeten voel je het deinen; rotsen die kreunend losscheuren van hun bedding, oceanen die kantelen en kletsend neerkomen op hun kusten, de duizelingwekkende slinger van de Alpenpassen, de Duitse wouden die hun wortels uitrukken om vrij te zijn. De wereld is niet meer wat die was toen Vaughan en hij jong waren, en zelfs niet meer wat hij in de tijd van de kardinaal was. De gasten zijn vertrokken wanneer zijn nichtje Alice, warm ingepakt in een mantel, langs zijn nachtwakers naar binnen komt; ze wordt vergezeld door Thomas Rotherham, een van de pupillen die bij hem in de kost zijn. 'Geen zorg, meneer,' zegt ze, 'Jo zit bij zuster Elizabeth, en niets ontsnapt aan Jo.'

Niets? Aan dat kind, altijd en eeuwig in tranen over haar mislukte borduurwerk? Dat groezelige ding dat je nu en dan stoeiend met een natte hond onder een tafel aantrof of op straat achter een straatventer aan zag gaan? 'Ik zou met u willen praten,' zegt Alice, 'als u een momentje voor me hebt?' Allicht, zegt hij, en hij pakt haar arm, neemt haar hand in de zijne; Thomas Rotherham wordt bleek - tot zijn verbazing - en schuifelt weg. Alice neemt plaats in zijn studeerkamer. Ze geeuwt. 'Neem me niet kwalijk, maar het is aanpoten met haar en de uren zijn lang.' Ze stopt een haarlok onder haar kapje. 'Ze staat op het punt van breken,' zegt ze. 'In uw gezicht is ze dapper, maar 's nachts huilt ze, omdat ze weet dat ze een bedriegster is. En zelfs terwijl ze huilt, gluurt ze onder haar oogleden door om te zien wat voor uitwerking het heeft.'

'Ik wil er zo snel mogelijk een eind aan maken,' zegt hij. 'Hoeveel moeilijkheden ze ook heeft veroorzaakt, we bieden niet bepaald een verheffend schouwspel, wij, drie of vier rechtskundigen en Bijbelgeleerden, dag na dag bijeen om één onbeduidend wicht zover te krijgen dat ze zich verspreekt.'

'Waarom hebt u haar niet eerder opgepakt?'

'Ik wilde niet dat ze de handel in voorspellingen stopzette. Ik wilde weten wie er kwam opdagen als ze floot. En lady Exeter kwam en bisschop Fisher. En een hele horde monniken en dwaze priesters van wie ik de namen weet, en zo'n honderd

van wie ik de namen nog niet weet.'
'En maakt de koning hen allemaal dood?'
'Maar heel weinig van hen, hoop ik.'
'U wilt hem tot genade bewegen?'
'Ik beweeg hem tot geduld.'
'Wat gaat er met haar gebeuren? Met zuster Eliza?'
'We maken de zaak aanhangig.'
'Ze wordt niet opgesloten in een kerker?'
'Nee, ik zal er bij de koning op aandringen dat hij consideratie met haar heeft; hij toont altijd... gewoonlijk toont hij respect voor mensen uit het religieuze leven. Maar Alice,' wanneer hij ziet dat ze in tranen uitbarst, 'ik denk dat dit allemaal te veel voor je is geweest.'
'Nee, helemaal niet. We zijn soldaten in uw leger.'
'Ze heeft je toch geen angst aangejaagd met haar klets over de oneerbare voorstellen van de duivel?'
'Nee, het is het voorstel van Thomas Rotherham ... hij wil met me trouwen.'
'Dus dat zit hem dwars!' Hij is geamuseerd. 'Kon hij dat niet zelf vragen?'
'Hij dacht dat u hem aan zou kijken zoals u dat kunt doen ... alsof u hem weegt.'
Als een gesnoeid muntje? 'Alice, hij bezit een dikke plak van Bedfordshire, en zijn landgoederen doen het prima sinds ik ze onder mijn hoede heb. En als jullie elkaar graag mogen, waarom zou ik dan nog bezwaar maken? Je bent een slimme meid, Alice. Je vader,' zegt hij teder, 'en je moeder zouden trots op je zijn als ze het konden zien.'
Dat is de reden waarom Alice huilt. Ze moet haar ooms toestemming vragen omdat ze het afgelopen jaar wees is geworden. De dag dat zijn zus Bet stierf, was hij in het noorden bij de koning. Uit angst voor besmetting ontving Henry geen boodschappers uit Londen, en ze was dood en begraven voor hij zelfs maar wist dat ze ziek was. Toen het nieuws eindelijk doorsijpelde, sprak de koning op tedere toon met hem, met een hand op zijn arm; hij had het over zijn eigen zus, de zilverharige dame als een prinses uit een boek, die van dit leven was overgegaan naar de paradijstuinen, had hij verkondigd, die voor koninklijke doden waren gereserveerd; want het is onmogelijk, had hij gezegd, om je voor te stellen dat die dame zich in een lage plaats bevond, een duistere plaats, het getraliede knekelhuis van het vagevuur, met zijn rondvliegende sintels en zwavelwalm, zijn kokende pek en jagende vlagen ijzel.
'Alice,' zegt hij, 'droogje tranen, ga naar Thomas Rotherham en verlos hem uit zijn lijden. Je hoeft morgen niet mee naar Lambeth. Jo kan dat doen, als ze zo formidabel is als jij zegt.'
In de deuropening draait Alice zich om. 'Maar ik zie haar toch nog wel? Eliza Barton? Ik zou haar nog graag een keer

zien voordat...'

Voordat ze haar ter dood brengen. Alice staat niet onnozel in deze wereld. Maar goed ook. Zie maar hoe de onnozelen aan hun einde komen; gebruikt door de doorwrochte zondaars en cynici, tot moes geslagen voor hun doeleinden, vermorzeld onder hun hak. Hij hoort Alice de trap op rennen. Hij hoort haar roepen: Thomas, Thomas ... Het is een naam die het halve huishouden uit zijn slaapgebed haalt, uit hun bed zelfs: Ja, zocht je mij? Hij trekt zijn met bont afgezette mantel om zich heen en gaat naar buiten om naar de ster-ren te kijken. De omgeving van zijn huis wordt goed verlicht; bij het schijnsel van de toortsen is de tuin één grote opgraving: sleuven voor funderingen, bergen aarde op kruiwagens en in wallen. Het reusachtige houten karkas van een nieuwe vleugel steekt af tegen de hemel; iets verderop: zijn nieuwe aanplant, een stadsboomgaard waarvan op een dag Gregory de vruchten zal plukken, en Alice, en Alice' zoons. Hij heeft fruitbomen klaarstaan, maar hij wil kersen en pruimen zoals hij in het buitenland heeft gegeten, en herfstperen om op Toscaanse wijze klaar te maken, waarvan hij het frisse, metalige vlees wil combineren met winterse klipvis. Volgend jaar is hij van plan om nóg een tuin aan te leggen, bij zijn jachtverblijf in Canonbury, om daar een wijkplaats van te maken van de stad, een zomerverblijf in de velden. Ook in Stepney zijn er werkzaamheden gaande, uitbreiding. John Williamson houdt het toezicht op de bouwlui voor hem. Raar, maar de voorspoed van de familie lijkt hem op wonderbaarlijke wijze van zijn slopende hoest te hebben genezen. Ik mag John Williamson, denkt hij, hoe heb ik ooit, met zijn vrouw ... Jammerkreten en geschreeuw buiten het hek, Londen is nooit stil; zovelen in het graf, maar de levenden paraderen door de straten, dronken vechtjassen storten van London Bridge, mannen sluipen uit hun gewijde vrijplaats het dievenpad op, de hoeren van Southwark roepen hun prijzen om als slagers die rot vlees verkopen.

Hij gaat naar binnen. Zijn bureau trekt hem terug. In een kistje bewaart hij het boek van zijn vrouw, haar getijdenboek. Het bevat gebeden op losse vellen, die ze tussen de bladzijden gestoken hield. Zeg de naam van Christus duizend keer en hij houdt de koorts weg. Maar dat doet hij niet, hè? De koorts komt toch en maait je neer. Naast de naam van haar eerste man, Thomas Williams, heeft ze de zijne geschreven, maar Thomas Williams heeft ze nooit doorgestreept, ziet hij. Ze heeft de geboortedatum van haar kinderen erin opgenomen, en hij heeft de sterfdatum van zijn dochters ernaast geschreven. Hij vindt een plekje waar hij de huwelijken kan noteren van de kinderen van zijn zussen: Richard met Frances Murfyn, Alice met zijn pupil.

Misschien ben ik over Liz heen, denkt hij. Het had niet

mogelijk geleken dat die druk ooit van zijn hart zou wijken, maar hij is voldoende afgenomen om hem zijn leven te laten voortzetten. Ik zou kunnen hertrouwen, denkt hij, maar is dat niet wat de mensen me altijd al voorhouden? Hij zegt in zichzelf: Ik denk tegenwoordig nooit aan Johane Williamson, niet aan de Johane die ze voor mij was. Ooit had haar lichaam een speciale betekenis, maar die betekenis is nu te-nietgedaan; het lichaam dat onder zijn vingertoppen werd geschapen, dat geheiligd werd door verlangen, is nu slechts de alledaagse materie van een koopmansvrouw, een ouder wordende vrouw zonder bijzondere schoonheid. Hij zegt in zichzelf: Ik denk tegenwoordig nooit aan Anselma; dat is gewoon de vrouw in het tapijt, de vrouw in het weefpatroon. Hij strekt zijn hand uit naar zijn pen. Ik ben over Liz heen, zegt hij in zichzelf. Toch? Hij weifelt, de met inkt verzwaarde veer in zijn hand. Hij houdt de bladzijde vlak en streept de naam van haar eerste man door. Dat heb ik al jaren willen doen, denkt hij. Het is laat. Boven sluit hij het luik waar de maan hologig naar binnen gaapt als een verdoolde dronkenman op straat. Christophe, die kleren opvouwt, zegt: 'Er zijn wolven? In dit land?'

'Ik denk dat de wolven zijn uitgestorven toen de grote wouden werden gekapt. Dat gejank dat je hoort, dat zijn de Londenaren maar.'

Zondag: in roze getint licht vertrekken ze van Austin Friars. Zijn mannen in hun nieuwe livrei van grijsgemarmerd laken halen het gezelschap op van de stadswoning waar de non wordt vastgehouden. Het zou makkelijk zijn, denkt hij, als ik de sloep van de hofsecretaris had en niet steeds ter plekke iets hoefde te regelen wanneer we de rivier over moeten. Hij is al naar de mis geweest; Cranmer staat erop dat ze er met zijn allen nog een bijwonen. Hij houdt de jonge vrouw in het oog en ziet haar tranen stromen. Alice heeft gelijk; ze is aan het eind van haar Latijn.

Rond negen uur ontwart ze de knopen waarover ze jaren heeft gedaan om ze te leggen. Ze bekent overeenkomstig, zo vlot dat Riche het amper bij kan houden, en doet een beroep op hen als mannen van de wereld, als mensen die hun ladder te beklimmen hebben: 'U weet hoe het gaat. Je zegt iets en de mensen duiken erbovenop: Wat bedoel je, wat bedoel je? Je zegt dat je een visioen hebt gehad, en ze laten je niet met rust.'

'Je kunt de mensen niet teleurstellen?' zegt hij; ze beaamt het: Precies, dat kun je niet doen. Als je eenmaal begint, moet je door. Als je erop terug probeert te komen, maken ze je af.

Ze bekent dat haar visioenen verzinsels zijn. Ze heeft nooit met hemelse personen gesproken. Of doden laten verrijzen; dat was allemaal bedrog. Ze heeft nooit wonderen verricht. Die brief van Maria Magdalena, die heeft eerwaarde Boeking geschreven, en een monnik heeft verguldsel op de letters

gedaan, zijn naam schiet haar zo wel te binnen. De engelen had ze zich verbeeld, ze leek ze te zien, maar ze weet nu dat het maar lichtflitsen op de muur waren. De stemmen die ze hoorde waren niet hun stemmen, het waren helemaal geen duidelijke stemmen, maar het geluid van haar zusters die aan het zingen waren in de kapel, of van een vrouw buiten op straat, die huilde omdat ze was geslagen en beroofd, of misschien het betekenisloze gekletter van vaatwerk in de keuken; en dat gekreun en gejammer dat uit de kelen van de verdoemden leek op te stijgen, dat was iemand die boven een schraag over de vloer sjorde, of het gekerm van een verdwaalde hond.

'Ik weet nu, heren, dat die heiligen niet echt waren. Niet zoals u echt bent.'

Er is iets in haar gebroken, en hij vraagt zich af wat. Ze zegt: 'Bestaat er een kans dat ik terug kan naar Kent?'

'Ik zal zien wat ik kan doen.'

Hugh Latimer is erbij en werpt hem een strenge blik toe, alsof hij valse beloften doet. Nee, echt, zegt hij. Laat het aan mij over. Cranmer houdt haar vriendelijk voor: 'Voordat je waar dan ook naartoe kunt, zul je een openbare bekentenis moeten afleggen over uw oplichterspraktijken. Een publieke biecht.'

'Ze schrikt niet terug voor mensenmenigten, toch?' Ze is al jaren onderweg, de ster van een rondtrekkende voorstelling, en zal dat weer zijn, al is de aard van de voorstelling nu anders. Hij is van plan om haar in alle boetvaardigheid te laten optreden bij Paul's Cross en misschien ook buiten Londen. Hij vermoedt dat ze de rol van bedriegster met evenveel smaak zal vervullen als waarmee ze haar rol als heilige heeft vervuld.

Tegen Riche zegt hij: Volgens Niccolö zijn ongewapende profeten gedoemd te falen. Glimlachend voegt hij eraan toe: Ik zeg dit, Ricardo, omdat ik weet dat jij het graag volgens het boekje hebt. Cranmer leunt naar voren. Die mannen die je omringen, vraagt hij, Edward Boeking en de rest, wie van hen zijn je minnaar geweest?

Ze is geschokt, misschien omdat de vraag van hem komt, van de zachtmoedigste onder haar verhoorders. Ze staart hem alleen maar aan, alsof een van beiden te dom is voor woorden.

Hij mompelt: Misschien vindt ze 'minnaar' niet het goede woord. Genoeg. Tegen Audley, tegen Latimer, tegen Riche zegt hij: 'Ik zal haar volgelingen gaan inrekenen, en haar leiders. Ze brengt heel wat mensen ten val, als we die val tenminste willen. Fisher in elk geval, Margaret Pole misschien, Gertrude en haar echtgenoot zeer zeker. Mogelijkerwijs ook lady Mary, de dochter van de koning. Thomas More niet, Katherine niet, maar wel een vette vangst aan franciscanen.'

Het hof gaat uiteen, als je het een hof wilt noemen. Jo komt

overeind. Ze heeft zitten borduren, of liever gezegd: zitten tornen, de band van granaatappels uitgehaald van een paneel *crewel-werk,* een van de overblijfselen van Katherine, van het stoffige koninkrijk Granada, die in Engeland zijn blijven hangen. Ze ruimt haar werk op, stopt de schaar in haar zak, trekt haar mouw een fractie omhoog en pint de naald in de stof voor later. Ze gaat naar de gevangene toe en legt een hand op haar arm. 'We moeten gedag zeggen.'

'William Hawkhurst,' zegt de vrouw, 'nu weet ik het weer. De monnik die de brief van Maria Magdalena heeft verguld.'

Richard Riche maakt een notitie.

'Zeg vandaag verder niets meer,' adviseert Jo.

'Komt u met me mee, mevrouw? Naar waar ik heen ga?'

'Niemand gaat met u mee,' zegt Jo. 'Ik denk niet dat u het helemaal begrijpt, zuster Eliza. U gaat naar de Tower, en ik ga naar huis om te eten.'

Deze zomer van 1533 is een zomer geweest van wolkeloze dagen, aardbeiengelagen in Londense tuinen, gegons van bijen, warme avonden om door rozengangen te wandelen en vanuit de lanen te horen hoe jongeheren debatteren over hun bowls. Zelfs in het noorden is de graanoogst overvloedig. De boomtakken buigen door onder het gewicht van rijpend fruit. Alsof hij heeft verordonneerd dat de hitte moet voortduren, brandt het hof van de koning de hele herfst lang fel. Monseigneur, de vader van de koningin, schijnt als de zon, en om hem heen tolt een kleinere maar nog altijd withete middagplaneet, zijn zoon George Rochford. Het is echter Brandon die voorgaat in de danspartijen en zijn nieuwe bruid van veertien in galop door de zalen sleurt. Het is een erfgename, en ze was eigenlijk verloofd met zijn zoon, maar Charles vond dat een ervaren man als hij beter gebruik van haar zou maken.

De Seymours hebben hun familieschandaal achter zich gelaten, en hun geluk is aan het keren. Jane Seymour zegt, haar ogen op haar voeten gericht: 'Meester Cromwell, vorige week glimlachte mijn broer Edward.'

'Dat was onbesuisd van hem; hoe kwam hij daar zo bij?'

'Hij had vernomen dat zijn vrouw ziek is. De vrouw die hij vroeger had. Degene die mijn vader ... u weet wel.'

'Ziet het ernaar uit dat ze doodgaat?'

'O, ja. En dan neemt hij een nieuwe. Maar die zal hij in zijn huis in Elvetham houden en nog niet in de buurt van Wolf Hall laten komen. En wanneer mijn vader Elvetham aandoet, zal ze in de linnenkamer worden opgesloten tot hij weer weg is.'

Janes zus Lizzie is aan het hof met haar echtgenoot, de gouverneur van Jersey, een vage connectie van de nieuwe koningin. Lizzie verschijnt met alles erop en eraan in fluweel en kant, haar contouren even ferm als die van haar zus

onuitgesproken en wazig, haar ogen brutaal, bruin en welsprekend. Jane volgt haar op de voet; haar ogen hebben de kleur van water, waarin haar gedachten voorbijschieten als vergulde vissen die te klein zijn voor haak of net. Jane Rochford - wier hersens volgens hem ernstig te lijden hebben van ledigheid - ziet hem naar de zussen kijken. 'Lizzie Seymour heeft vast een minnaar,' zegt ze. 'Het bestaat niet dat haar echtgenoot zo'n blos op haar wangen brengt, dat is een oude man. Hij was al oud toen hij in de Schotse oorlogen vocht.' De twee zussen lijken maar een beetje op elkaar, betoogt ze; ze hebben dezelfde gewoonte om hun hoofd te buigen en hun onderlip naar binnen te zuigen. 'Voor de rest,' zegt ze meesmuilend, 'zou je denken dat hun moeder dezelfde streken heeft uitgehaald als haar man. Dat was een schoonheid in haar tijd, weet u, Margery Wentworth. En niemand weet wat zich daar in Wiltshire allemaal afspeelt.'

'Het verbaast me dat u het ook niet weet, lady Rochford. U lijkt op de hoogte van ieders zaken.'

'U en ik, wij houden onze ogen open.' Ze buigt haar hoofd en zegt, alsof ze de woorden naar binnen richt, naar haar eigen lichaam: 'Ik zou mijn ogen open kunnen houden, als u wilt, op plaatsen waar u niet kunt komen.'

Lieve god, wat moet ze? Toch geen geld? De vraag klinkt kouder dan hij bedoelt: 'En wat zou u daar dan wel toe bewegen?'

Ze slaat haar ogen naar hem op. 'Ik zou uw vriendschap willen.'

'Daar zijn geen voorwaarden aan verbonden.'

'Ik dacht dat ik u kon helpen. Omdat uw bondgenote lady Carey naar Hever is gegaan om haar dochter op te zoeken. Ze is niet langer gewenst sinds Anne weer dienst draait in de slaapkamer. Arme Mary.'

Ze lacht. 'God heeft haar uitstekende kaarten gegeven, maar ze heeft nooit begrepen hoe ze ze moest spelen. Zeg eens, wat gaat u doen als de koningin verder geen kinderen krijgt?'

'Er is geen reden om daar bang voor te zijn. Haar moeder kreeg elk jaar een kind. Boleyn klaagde altijd dat het hem arm hield.'

'Hebt u ook gemerkt dat een man, als hij een zoon krijgt, er alle eer voor opstrijkt, en als hij een dochter krijgt, er zijn vrouw de schuld van geeft? En als ze helemaal geen kinderen krijgen, zeggen we dat haar schoot onvruchtbaar is. Niet dat zijn zaad slecht is.'

'Zo staat het ook in de evangeliën. De steenachtige grond krijgt de schuld.'

De stenige plekken, de doornige barre woestenij. Jane Rochford is kinderloos na zeven jaar huwelijk. 'Ik denk dat mijn man me dood wenst.' Ze zegt het luchtig. Hij weet niet wat hij daarop moet zeggen. Hij heeft niet om haar

ontboezeming gevraagd. 'En als ik zou sterven,' zegt ze op dezelfde lichte toon, 'laat dan mijn lichaam opensnijden. Ik vraag u dit in naam der vriendschap. Ik vrees gif. Mijn man en zijn zus zitten uren samen opgesloten, en Anne kent allerlei vergiften. Ze schept erover op dat ze Mary een ontbijt zal geven dat ze niet te boven komt.' Hij kijkt haar vragend aan. 'De dochter van de koning, die Mary, bedoel ik. Al ben ik ervan overtuigd dat Anne niet zou aarzelen haar eigen zus uit de weg te ruimen, als ze wilde.' Ze kijkt weer op.

'Diep vanbinnen zou u, als u eerlijk bent, willen weten wat ik weet.'

Ze is eenzaam, denkt hij, en kweekt een vals hart, net als Leontina in haar kooi. Ze verbeeldt zich dat alles om haar draait, elke blik, elk vertrouwelijk gesprek. Ze is bang dat de andere vrouwen medelijden met haar hebben, en medelijden kan ze niet verdragen. 'Wat weet u van wat ik zou willen?'

'Ik weet waar uw hart ligt.'

'Dat is meer dan ik zelf weet.'

'Wat voor mannen niet ongebruikelijk is. Ik kan zeggen wie u liefhebt. Waarom vraagt u niet om haar, als u haar wilt? De Seymours zijn niet rijk. Ze zullen Jane aan u verkopen en hun winst uittellen.'

'U hebt mijn belangstelling verkeerd geïnterpreteerd. Ik heb jonge heren in mijn huis, ik heb pupillen, ik heb belang bij hun huwelijk.'

'O, tralala,' zegt ze. 'Zing een ander wijsje. Maak ze dat maar wijs in de kinderkamer. Of in het Lagerhuis, daar liegt u over het algemeen toch al. Maar probeer mij geen rad voor ogen te draaien.'

'Voor een dame die vriendschap aanbiedt, hebt u grove manieren.'

'Wen er maar aan, als u mijn inlichtingen wilt. Ga Annes kamer nu in, en wat krijgt u te zien? De koningin op haar bidstoel. De koningin, met parels zo groot als doperwten om haar hals, terwijl ze een schort naait voor een bedelvrouw.'

Het is moeilijk om niet te glimlachen. De beschrijving klopt precies. Anne heeft Cranmer in haar ban. Hij vindt haar het toonbeeld van vrome vrouwelijkheid.

'Dacht u dat het er werkelijk zo aan toeging? Dacht u dat ze de onderonsjes met levendige jonge heren had opgegeven? Raadsels, gedichten, liedjes in haar eer, dacht u dat ze die had opgegeven?'

'Ze heeft de koning om haar lof te zingen.'

'Ze hoeft uit die hoek geen vriendelijk woord te verwachten tot haar buik weer groeit.'

'En wat zal dat in de weg staan?'

'Niets. Als hij de klus aankan.'

'Wees voorzichtig.' Hij glimlacht.

'Ik wist niet dat het verraad was om te praten over wat er in

het bed van een vorst voorvalt. Heel Europa heeft het over Katherine gehad, over welk lichaamsdeel waar werd gelaten, werd ze gepenetreerd en zo ja, wist ze dat zelf ook?' Ze gniffelt. 'Harry's been doet hem s nachts zeer. Hij is bang dat de koningin hem in haar passie zal schoppen.' Ze legt haar hand voor haar mond, maar de woorden kruipen, klein, tussen haar vingers naar buiten. 'Maar als ze stil blijft liggen onder hem, zegt hij: Wat nu, mevrouw, interesseert het u zo weinig om mijn erfgenaam te maken?'

'Ik zou niet weten wat ze moest doen.'

'Ze zegt dat hij haar geen genot schenkt. En hij ... hij heeft zeven jaar gevochten om haar te krijgen, hij kan natuurlijk niet toegeven dat het zo snel verschaald is. Het was al verschaald voordat ze van Calais terugkwamen, als je het mij vraagt.'

Het is mogelijk; misschien zijn ze oorlogsmoe, uitgeput. Maar hij geeft haar de prachtigste cadeaus. En ze ruziën zo vaak. Zouden ze zo vaak ruziën als ze elkaar onverschillig lieten?

'Kortom,' gaat ze verder, 'met het schoppen en het zere been, zijn gebrek aan bekwaamheid en haar gebrek aan verlangen, is het een wonder als we ooit een prins van Wales krijgen. O, hij is mans genoeg, als hij elke week een nieuwe vrouw zou hebben. En als hij naar nieuwigheid smacht, wie zegt dan dat zij dat niet doet? Haar eigen broer staat haar ten dienst.'

Hij draait zich naar haar toe om haar aan te kijken. 'God sta u bij, lady Rochford,' zegt hij.

'Om haar zijn vrienden te brengen, bedoel ik. Wat dacht u dat ik bedoelde?' Een kort, irritant lachje.

'Weet u zelf wel wat u bedoelt? U bent lang genoeg aan het hof, u weet welke spelletjes er worden gespeeld. Het doet er niet toe als een dame gedichten en complimenten ontvangt, ook al is ze getrouwd. Ze weet dat haar man evengoed gedichten elders schrijft.'

'O, dat weet ze. Ik tenminste wel. Er is in een straal van vijftig kilometer geen wicht te vinden dat niet over een van Rochfords dichtsels beschikt. Maar als u denkt dat de galanterie stopt bij de slaapkamerdeur, bent u simpeler dan ik dacht. U mag dan verliefd zijn op Sey-mours dochter, u hoeft niet per se net als zij het benul van een schaap aan de dag te leggen.'

Hij glimlacht. 'Dat is kwaadspreken van schapen. Volgens herders herkennen ze elkaar. Ze luisteren naar hun naam. Ze sluiten vriendschap voor het leven.'

'En ik zal u zeggen wie elke slaapkamer in en uit loopt: dat stiekeme joch, Mark. Hij is hun middelaar. Mijn man betaalt hem met paarlen knopen en dozen snoep en veren voor op zijn hoed.'

'Hoezo, komt lord Rochford geld tekort?'

'Ziet u gelegenheid tot woeker?'

'Wanneer niet?' Op één punt komen we in elk geval overeen: een redeloze hekel aan Mark. In Wolseys huishouden had hij taken, moest hij de koorknapen onderrichten. Aan het hof, waar dat dan ook is, lummelt hij maar wat rond in de buurt van de vertrekken van de koningin. 'Tja, ik zie geen kwaad in de jongen,' zegt hij.

'Hij kleeft als een strontvlieg aan zijn meerderen. Hij kent zijn plaats niet. Het is een parvenu, die zijn kans grijpt nu de tijden woelig zijn.'

'Ik denk dat u van mij hetzelfde zou kunnen zeggen, lady Rochford. En ik weet zeker dat u dat ook doet.'

Thomas Wyatt brengt hem manden vol hazelnoten, hopen Kentse appels en hobbelt zelf op de kar van de vrachtrijder mee naar Austin Friars. 'Het wild komt na,' zegt hij, wanneer hij van de kar springt. 'Ik reis met het verse fruit, niet met de karkassen.' Zijn haar ruikt naar appels, zijn kleren zijn stoffig van de rit. 'En nu gaat u me de mantel uitvegen,' zegt hij, 'omdat ik een wambuis verpest dat meer kost..."

'Dan de vrachtrijder in een jaar verdient.'

Wyatt kijkt beteuterd. 'Ik vergeet dat u mijn vader bent.'

'Ik heb je op de vingers getikt, dus nu kunnen we het over leukere dingen hebben.' In een dun laagje herfstzon houdt hij een appel in zijn hand. Hij schilt hem met een vlijmscherp mes; de schil laat fluisterzacht los van het vlees en komt op zijn dossier terecht, als de schaduw van een appel, groen op wit papier en zwarte inkt. 'Heb je lady Carey nog gezien toen je op het platteland was?'

'Mary Boleyn op het platteland. Wat een dauwfrisse taferelen roept dat op. Ik verwacht dat ze haar bronst botviert in een of andere hooiberg.'

'Want ik wil haar binnen bereik houden voor de volgende keer dat haar zus *hors de combat* is.'

Wyatt neemt plaats tussen de dossiers, met een appel in zijn hand.

'Cromwell, stel dat u zeven jaar uit Engeland was weggeweest? Onder een betovering had verkeerd, net als een ridder in een verhaal? U zou om u heen kijken en u afvragen: wie zijn al die mensen?'

Deze zomer, had Wyatt gezworen, zou hij in Kent blijven. Op natte dagen zou hij lezen en schrijven, op mooie gaan jagen. Maar de herfst valt, en de nachten lengen, en Anne trekt hem steeds weer terug. Hij is oprecht, gelooft hij; en als zij bedrieglijk is, is het moeilijk te zeggen waarin het bedrog precies schuilt. Je kunt tegenwoordig niet grappen met Anne. Je kunt niet lachen. Je moet haar perfect vinden, anders vindt ze een manier om je te straffen.

'Mijn oude vader praat over de tijd van koning Edward. Hij zegt: Zie je nu waarom het niet goed is dat de koning een

onderdaan huwt, een Engelse?'

Al heeft Anne het hof herschapen, de moeilijkheid is dat er nog steeds mensen zijn die haar voorheen hebben gekend, in de tijd dat ze net uit Frankrijk was gekomen, toen ze vastbesloten was om Harry Percy te verleiden. Ze vallen over elkaar heen om te vertellen hoe oneerzaam ze is. Of onmenselijk. Dat ze een slang is. Of een zwaan. *Una candida cerva.* Eén enkele witte hinde, verhuld in zilvergrijs gebladerte; trillend verbergt ze zich tussen de bomen in afwachting van de minnaar die haar weer van dier in godin zal veranderen. 'Stuur me terug naar Italië,' zegt Wyatt. Haar donkere, glinsterende kattenogen... ze achtervolgt me. Ze verschijnt s nachts aan mijn eenzame bed.

'Eenzaam? Dat lijkt me stug.'

Wyatt lacht. 'U hebt gelijk. Ik haal het waar ik het krijgen kan.'

'Je drinkt te veel. Leng je wijn aan.'

'Het had anders kunnen lopen.'

'Alles had anders kunnen lopen.'

'U denkt nooit aan het verleden.'

'Ik praat er niet over.'

Wyatt smeekt: 'Stuur me ergens ver weg.'

'Goed. Zodra de koning een ambassadeur nodig heeft.'

'Is het waar dat de De Medici's om de hand van prinses Mary hebben gevraagd?'

'Niet prinses Mary, je bedoelt lady Mary. Ik heb de koning gevraagd erover na te denken. Maar ze zijn niet belangrijk genoeg voor hem. Weet je, als Gregory ook maar een greintje belangstelling toonde voor het bankwezen, zou ik in Florence een bruid voor hem zoeken. Het zou leuk zijn om een Italiaans meisje in huis te hebben.'

'Stuur me terug naar Italië. Zet me in waar ik me nuttig kan maken, voor u of voor de koning, want hier voeg ik niets toe, ik ben van nul en generlei waarde voor mezelf of voor wie dan ook.'

'O, bij de gebleekte botten van Becket. Hou op met dat zelfmedelijden.'

Norfolk heeft een eigen zienswijze op de vrienden van de koningin. Hij rammelt een beetje terwijl hij die onder woorden brengt; zijn relieken rinkelen, zijn borstelige grijze wenkbrauwen samengetrokken boven wijd open ogen. Die mannen, zegt hij, die mannen die om vrouwen heen hangen! Nor ris, ik had hem hoger ingeschat! En Henry Wyatts zoon! Verzen schrijven. Zingen. En maar praten. 'Wat heeft het voor zin om met vrouwen te praten?' vraagt hij oprecht. 'Cromwell, jij praat toch niet met vrouwen, wel? Ik bedoel, waar zou je het over hebben? Wat zou je zeggen?'

Ik zal het er met Norfolk over hebben, besluit hij, zodra die terug is uit Frankrijk; ik zal hem vragen om Anne tot

voorzichtigheid te manen. De Fransen vergaderen met de paus in Marseille, en omdat Henry niet persoonlijk aanwezig zal zijn, moet hij worden vertegenwoordigd door zijn hoogste edelman. Gardiner is er al. Voor mij is het elke dag feest, zegt hij tegen Tom Wyatt, als die twee weg zijn. Wyatt zegt: 'Ik denk dat Henry zijn belangstelling tegen die tijd heeft verlegd.'

In de dagen daarop volgt hij Henry's blik, die op verscheidene dames aan het hof blijft rusten. Er steekt misschien niets meer achter dan de speculatieve interesse van iedere man; alleen Cranmer vindt dat je met een vrouw moet trouwen wanneer je haar een tweede blik gunt. Hij ziet de koning met Lizzie Seymour dansen, zijn hand talmend om haar middel. Hij ziet Anne toekijken, haar uitdrukking koud, gekweld.

De volgende dag leent hij Edward Seymour geld tegen zeer voordelige voorwaarden. Nog in de klamme schemer van de herfstochtenden is zijn huishouden buiten in het druppende bos. Je krijgt geen *torta difunghi* tenzij je zelfde verse ingrediënten plukt.

Richard Riche verschijnt om acht uur, met verontruste verbazing op zijn gezicht. 'Ze hielden me staande bij uw poort, mijnheer, en zeiden: Waar is uw zak champignons? Niemand komt hier binnen zonder champignons.' Riche' waardigheid is gekrenkt. 'Mijnheer de kanselier hadden ze vast niet om champignons gevraagd.'

'O, zeker wel, Richard. Maar over een uurtje eet jij ze met in room gebakken eieren, en mijnheer de kanselier niet. Zullen we aan het werk gaan?'

Heel september is hij bezig geweest om de priesters en monniken in te rekenen die in de nabijheid van de Maagd hebben verkeerd. Hij en mijnheer Penning spitten de dossiers door en voeren de verhoren. De geestelijken bevinden zich nog niet achter slot en grendel of ze beginnen haar al te verloochenen en elkaar aan te geven: Ik heb nooit in haar geloofd, maar eerwaarde Zus-en-zo haalde me over, ik wilde er eigenlijk niets mee te maken hebben. En wat hun contacten met Exeters vrouw betreft, en met Katherine, met Mary: ieder ontkent de eigen betrokkenheid en haast zich om een bezwarende verklaring tegen zijn christenbroeder af te leggen. De mensen van de Maagd hebben continu in contact gestaan met het huishouden van Exeter. Zelf heeft ze veel van de vooraanstaande monastieke huizen van het land bezocht: de abdij van Syon, het kartuizerklooster van Sheen, het franciscanenklooster van Richmond. Dat weet hij, omdat hij veel kennissen heeft onder afvallige monniken. In elk klooster zijn er wel een paar, en hij pikt er de intelligentsten uit. Katherine heeft de non nooit ontmoet. Waarom zou ze ook? Ze heeft Fisher als middelaar, en Gertrude, de vrouw van lord Exeter. De koning zegt: 'Ik vind het moeilijk te geloven dat

Henry Courtenay me zou verraden. Hij is een Kousenbandridder, grandioos op het toernooiveld, mijn vriend van kindsbeen af. Wolsey probeerde ons te scheiden, maar dat stond ik niet toe.' Hij lacht. 'Brandon, weet je nog, die ene Kerstmis op Greenwich, welk jaar was het ook al weer? Herinner je je het sneeuwballengevecht nog?'

Dat is het grote probleem als je met hen te maken hebt, met mannen die de mond vol hebben van oude stambomen en jeugdvriendschappen en dingen die plaatshadden toen jij nog wol verhandelde op de Antwerpse beurs. Je legt bewijzen voor hun neus, en zij beginnen sentimenteel te doen over sneeuwballengevechten. 'Hoor eens,' zegt Henry, 'het ligt aan de vrouw van Courtenay. Als hij weet wat ze allemaal heeft uitgespookt, wil hij absoluut van haar af. Net als alle vrouwen is ze wispelturig en zwak en laat ze zich gemakkelijk tot gekonkel verleiden.'

'Dan vergeeft u haar toch,' zegt hij. 'Schenk haar gratie. Zorg dat die mensen diep bij u in de schuld staan, als u wilt dat ze hun dwaze sentimenten jegens Katherine laten varen.'

'Denk je soms datje harten kunt kopen?' zegt Charles Brandon. Hij klinkt alsof het hem zou verdrieten als het antwoord ja was. Het hart is een orgaan als alle andere, denkt hij, je kunt het op de weegschaal leggen. 'We bieden geen geld. Ik heb genoeg om de familie Courtenay voor het gerecht te brengen, al Exeters mensen. Als we daarvan afzien, behouden ze hun vrijheid en hun landerijen. Dan bieden we hun de kans om de naam van de familie in ere te herstellen.'

Henry zegt: 'Zijn vader heeft de Bultenaar verlaten voor mijn vaders dienst.'

'Als we hen vergeven, nemen ze een loopje met ons,' zegt Charles.

'Dat denk ik niet, mijnheer. Alles wat ze vanaf nu ondernemen, ondernemen ze onder mijn toezicht.'

'En de Poles, lord Montague; wat stel je voor?'

'Hij zou er niet van uit moeten gaan dat hem gratie wordt verleend.'

'Hem laten zweten, hè?' zegt Charles. 'Ik weet niet zeker of ik de manier waarop je met edelen omspringt, wel kan waarderen.'

'Ze krijgen hun trekken thuis,' zegt de koning. 'Stil nu, Brandon, ik moet even nadenken.'

Stilte. Brandons standpunt is te complex om vol te houden. Hij wil zeggen: Reken met hen af als verraders, Cromwell, maar denk erom dat je hen met respect aan mootjes hakt. Ineens klaart zijn gezicht op.

'Ach, nu weet ik het weer, die kerst op Greenwich. De sneeuw kwam tot je knieën dat jaar. Ach, wat waren we nog jong, Harry. Je hebt tegenwoordig geen sneeuw meer zoals toen we jong waren.'

Hij gaart zijn papieren bijeen en excuseert zich. Nostalgie doet haar intrede voor de rest van de middag, en hij heeft werk te doen. 'Rafe, ga naar West Horsley. Zeg tegen Exeters vrouw dat de koning alle vrouwen wispelturig en zwak vindt, al zou ik denken dat hij meer dan genoeg bewijzen heeft van het tegendeel. Zeg haar dat ze zwart op wit zet dat ze nog niet het verstand van een vlo heeft. Zeg dat ze stelt dat ze zich zelfs voor een vrouw ontzettend makkelijk tot gekonkel laat verleiden. Zeg dat ze door het stof kruipt. Adviseer haar omtrent de bewoordingen. }e weet wat je moet doen. Niets is te nederig voor Henry.'

Het is de tijd voor nederigheid. Volgens de laatste berichten van de gesprekken in Marseille is koning Francois aan de voeten van de paus gevallen en heeft hij diens schoenen gekust. Wanneer het nieuws binnenkomt, brult Henry een obsceniteit en scheurt hij de depêche aan flarden.

Hij verzamelt de stukjes, past ze op tafel aan elkaar en leest het bericht. 'Francois heeft dus toch woord gehouden jegens u,' zegt hij.

'Verbazingwekkend genoeg.' Hij heeft de paus overgehaald om zijn banbul tegen Henry op te schorten. Engeland heeft een adempauze gekregen.

'Ik wilde dat paus Clemens in zijn graf lag,' zegt Henry. 'God weet dat de man een vuig leven heeft geleid, en er mankeert hem altijd iets, dus hij zou mogen sterven. Soms,' zegt hij, 'bid ik dat Katherine wordt opgenomen in hemelse zaligheid. Is dat verkeerd?'

'Als u met uw vingers knipt, Sire, komen er honderd priesters aanrennen om u te vertellen wat goed of verkeerd is.'

'Het lijkt erop dat ik het liever van jou hoor.' Henry piekert in ge-melijke stilte. 'Als Clemens sterft, welke schurk neemt dan het bewind over?'

'Ik heb mijn geld op Alessandro Farnese staan.'

'Echt?' Henry gaat rechtop zitten. 'Men sluit er weddenschappen op af?'

'De winstkansen zijn beperkt. Hij is al die jaren zo kwistig geweest met steekpenningen voor de Romeinse burgerkliek dat die de kardinalen de stuipen op het lijf jaagt als de tijd daar is.'

'Zeg nog eens hoeveel kinderen hij heeft.'

'Vier, voor zover ik weet.'

De koning kijkt onderzoekend naar het kleed aan de muur vlakbij, waarop vrouwen met blanke schouders blootsvoets over een tapijt van lentebloemen lopen. 'Ik zou binnenkort wel weer eens een kind kunnen krijgen.'

'Heeft de koningin iets in die trant tegen u gezegd?'

'Nog niet.' Maar hij ziet, we zien allemaal, de gezonde kleur op Annes wangen, de zijdezachte gloed die van haar uitgaat, de autoritaire toon in haar stem wanneer ze gunsten en

beloningen uitdeelt aan de mensen om haar heen. De afgelopen week waren er meer beloningen dan zwarte blikken, en volgens Stephen Vaughans vrouw, die een aanstelling heeft in het koninklijke slaapvertrek, heeft ze haar maandstonde overgeslagen. De koning zegt: 'Ze heeft haar ...' en dan stopt hij, blozend als een schooljongen. Hij beent de kamer door, gooit zijn armen open en omhelst hem, glanzend als een ster, zijn enorme handen met hun vuurschietende ringen grijpen handenvol zwart fluweel van zijn jasje. 'Dit keer komt het goed. Engeland is van ons.'

Archaïsch, die hartenkreet: alsof hij op het slagveld staat te midden van de bloedige banieren, de kroon in een doornstruik, zijn vijanden dood aan zijn voeten.

Hij maakt zichzelf voorzichtig, glimlachend, los. Hij strijkt de kreukels uit het memorandum dat hij in zijn vuist had geklemd toen de koning hem greep; want is dat niet de manier waarop mannen elkaar omhelzen, elkaar met grote vuisten kneden als om elkaar tegen de vlakte te slaan? Henry geeft een kneepje in zijn arm en zegt: "Thomas, het is alsof ik een zeewering omhels. Waar ben je van gemaakt?'

Hij pakt het vel papier. Hij geeuwt. 'Moeten we dit allemaal afwerken vanmorgen? Deze hele lijst?'

'Vijftig punten maar. We zijn er zo doorheen.'

De rest van de dag kan hij zijn glimlach niet onderdrukken. Wie geeft er nog om Clemens en zijn bullen? Hij kon evengoed op Cheapside staan en zich laten bekogelen door het volk. Hij kon onder de kerstslingers gaan staan - die we in de jaren dat er geen sneeuw is, met bloem bestuiven - en *Hey nonny no, fa la la, under the trees so green-o* zingen.

Op een koude dag eind november doen de Maagd en een handvol van haar voornaamste voorvechters boete bij Paul's Cross. Gekluisterd en blootsvoets staan ze in de snijdende wind. De menigte is groot en rumoerig, de mis meeslepend: over wat de Maagd deed op haar nachtelijke omzwervingen, wanneer haar zusters in het geloof lagen te slapen, welke voze verhalen over duivels ze opdiste om haar volgelingen ontzag in te boezemen. Haar bekentenis wordt voorgelezen, waarna ze de Londenaren vraagt om voor haar te bidden en de koning om genade smeekt.

Je zou het knappe meisje dat ze op Lambeth hadden ontvangen, niet terugkennen. Ze ziet er afgetobd en tien jaar ouder uit. Niet dat haar pijn is gedaan, dat zou hij bij een vrouw niet dulden, en in feite hebben ze allemaal zonder dwang gepraat; de grootste moeilijkheid is geweest om hen ervan te weerhouden het verhaal nog ingewikkelder te maken met geruchten en fantasieën waardoor half Engeland er aan de haren bij zou zijn gesleurd. De ene priester die aanhoudend had gelogen, had hij simpelweg met een informant opgesloten, een man die vastzat voor moord; in minder dan geen tijd had

eerwaarde Rich zich erop toegelegd 's mans ziel te redden, hem de voorspellingen van de Maagd uit te leggen en indruk op hem te maken met de namen van de belangrijke figuren die hij aan het hof kende. Zielig, eigenlijk, maar tegelijk noodzakelijk om deze voorstelling op te zetten, waarmee hij hierna naar Canterbury reist, zodat eerwaarde zuster Elizabeth op haar thuisveld kan biechten. Zoals het noodzakelijk is om de macht te breken van die lui die over het einde der tijden praten en ons bedreigen met plagen en verdoemenis. Zoals het noodzakelijk is om de angst te verjagen die ze veroorzaken.

Thomas More is er, in de verdrukking tussen de hoogwaardigheidsbeklederś van de stad; hij baant zich nu een weg naar hem toe, terwijl de priesters van het plankier worden gevoerd. More wrijft zich de koude handen. Hij blaast erop. 'Haar misdaad is dat ze werd gebruikt.'

Waarom heeft Alice je zonder handschoenen van huis laten gaan? denkt hij. 'Ondanks alle getuigenverklaringen die ik heb,' zegt hij, 'snap ik nog steeds niet hoe ze hier terecht is gekomen, van de rand van het moeras naar een openbaar schavot bij Paul's Cross. Ze heeft er in elk geval geen cent aan verdiend.'

'Wat ga je haar ten laste leggen?' Zijn toon is neutraal, belangstellend, advocaten onder elkaar.

'Het gewoonterecht voorziet niet in vrouwen die beweren dat ze kunnen vliegen of doden laten herrijzen. Ik zal het parlement een akte van veroordeling voorleggen; geen proces. Beschuldiging van hoogverraad voor de hoofdverdachten. Voor de medeplichtigen levenslang, verbeurdverklaring, boetes. De koning zal zich terughoudend opstellen, denk ik. Genadig, zelfs. Mij interesseert het onderuithalen van hun gekonkel meer dan de strafeis. Ik wil geen proces met tientallen verdachten en honderden getuigen waardoor de gerechtshoven jarenlang dichtslibben.'

More aarzelt.

'O, kom op,' zegt hij, 'zo zou je het zelf ook hebben aangepakt toen je kanselier was.'

'Daar zou je gelijk in kunnen hebben. Mijn geweten is in elk geval zuiver.' Stilte. 'Thomas. In godsnaam. Dat wéét je,' zegt More.

'Zolang de koning het maar weet. We zullen het hem moeten inprenten. Misschien een brief van jou, waarin je naar prinses Elizabeth informeert.'

'Dat kan ik wel.'

'Waaruit glashelder blijkt dat je haar rechten en titel aanvaardt.'

'Dat is geen probleem. Het nieuwe huwelijk is gesloten en moet worden geaccepteerd.'

'Denk je dat je jezelf ertoe kunt zetten om het te prijzen?'

'Waarom wil de koning dat andere mannen zijn vrouw

prijzen?'

'Stel dat je een open brief zou schrijven. Om te zeggen dat je het licht hebt gezien in de kwestie van de natuurlijke rechtsbevoegdheid van de koning over de Kerk.' Hij kijkt naar de plaats waar de gevangenen in de klaarstaande karren worden geladen. 'Ze brengen ze nu terug naar de Tower.' Hij zwijgt even. 'Je kunt hier niet zo blijven staan. Kom mee naar mijn huis, blijf eten.'

'Nee.' More schudt zijn hoofd. 'Ik word nog liever de rivier op geblazen, ik ga liever met een lege maag naar huis. Als ik erop kon vertrouwen dat je me alleen voedsel in de mond zou leggen ... maar je legt er woorden in.'

Hij kijkt hem na terwijl hij opgaat in de menigte huiswaarts kerende aldermannen. More is te trots om op zijn standpunt terug te komen, denkt hij. Hij is bang om zijn geloofwaardigheid bij de geleerde kopstukken van Europa kwijt te raken. We moeten een manier vinden waarop hij kan terugkrabbelen, een die niet aan vernedering hangt. De lucht is opgeklaard tot een smetteloos lazuurblauw. De Londense tuinen staan vol kleurige bessen. Er ligt een onverzettelijke winter voor hen. Maar hij voelt een kracht die op het punt staat door te breken, zoals de lente voortspruit uit een doodse boom. Naarmate het woord van God zich verspreidt, worden de ogen van het volk geopend voor nieuwe waarheden. Tot nu toe kenden ze, net als Helen Barre, het verhaal van Noach en de zondvloed, maar niet het verhaal van de heilige Paulus. Ze konden de zeven smarten van OnzeLieve-Vrouwe opdreunen en zeggen hoe de verdoemden naar de hel worden afgevoerd. Maar ze kenden niet de veelvoudige wonderen en uitspraken van Jezus, of de woorden en daden van de apostelen, eenvoudige mannen die net als de armen van Londen een eenvoudig ambacht uitoefenden. Het verhaal is veel groter dan ze ooit hadden vermoed. Je kunt mensen niet maar een deel van een verhaal vertellen en dan stoppen, zegt hij tegen zijn neef Richard, of ze alleen die delen vertellen die jij kiest. Ze hebben hun religie op de muren van kerken geschilderd gezien of uit steen gehouwen, maar nu is Gods pen gereed om Zijn woorden neer te schrijven in het boek van hun hart. In diezelfde straten ziet Chapuys de eerste tekenen van opstand: een stad die bereid is om zijn poorten te openen voor de keizer. Hij was niet bij de plundering van Rome, maar er zijn nachten dat hij droomt alsof hij er wel degelijk bij was: duister verraad in de antieke straten, de achteloos in fonteinen achtergelaten halfdoden, het gelui van klokken door de moerasnevel en de over muren dansende vlammen van de toortsen van brandstichters. Rome viel, met alles erop en eraan; niet indringers, maar paus Julius zelf sloopte de oude Sint-Pietersbasiliek, die twaalfhonderd jaar had standgehouden op de plek waar keizer Constantijn in eigen

persoon de eerste sleuf had gegraven, twaalf scheppen aarde, één voor iedere apostel; waar de in wilde-dierenhuiden genaaide christelijke martelaren door honden aan stukken werden gereten. Acht meter diep groef hij om zijn nieuwe fundering te leggen, dwars door een dodenstad, dwars door twaalf eeuwen visgraten en as; de spaden van zijn werklui verpulverden de schedels van heiligen. Op de plek waar het bloed van martelaren was vergoten, stonden spookachtig witte keien: marmer, dat op Michelangelo wachtte. Op straat ziet hij een priester met de hostie bij zich, ongetwijfeld voor een stervende Londenaar. De voorbijgangers ontbloten hun hoofd en knielen, maar boven hen leunt een jongen uit het raam en sneert: 'Laat zien dan, die wederopstanding van Christus. Laat 'm dan zien, dat duveltje uit het doosje.' Hij kijkt op; het gezicht van de jongen, voordat het verdwijnt, gloeit van woede. Hij zegt tegen Cranmer: Deze mensen willen een betrouwbaar gezag, een dat ze naar behoren kunnen gehoorzamen. Eeuwenlang heeft Rome ze gevraagd om te geloven wat alleen een kind zou geloven. Het gaat hun vast en zeker natuurlijker af om een Engelse koning te gehoorzamen, die zijn macht uitoefent onder het parlement en onder God.

Twee dagen nadat hij More heeft zien rillen bij de mis, brengt hij een gratiebevel naar lady Exeter. Het gaat vergezeld van scherpe woorden van de koning aan het adres van haar echtgenoot. Het is Sint-Catharina: ter ere van de heilige die werd bedreigd met martelaarschap op het rad lopen we allemaal in kringen naar onze bestemming. Dat is tenminste de theorie. Hij heeft het nooit iemand van boven de twaalf echt zien doen.

Er ligt macht in beteugeling, een macht die doordringt tot in het merg, net als de trilling die je in de steel van een bijl voelt wanneer je die opneemt. Je kunt een slag toebrengen of je kunt dat niet doen, en als je ervoor kiest de slag niet toe te brengen, voel je vanbinnen toch de resonantie van wat je hebt nagelaten.

De volgende dag trouwt op Hampton Court de zoon van de koning, de hertog van Richmond, met Norfolks dochter Mary. Anne heeft dit huwelijk gearrangeerd ter meerdere eer en glorie van de Howards; en om Henry ervan te weerhouden een gunstig huwelijk voor zijn bastaardzoon te sluiten met een of andere buitenlandse prinses. Ze heeft de koning overgehaald om af te zien van de fabelachtige bruidsschat die hij had verwacht, en neemt triomfantelijk, overwinnaar op al haar fronten, deel aan het dansen, haar smalle gezicht blozend, haar glanzende haar doorvlochten met diamanten pegels. Henry kan zijn ogen niet van haar afhouden, en hij evenmin.

Richmond trekt alle andere blikken naar zich toe, dartelend als een veulen, pronkend met zijn huwelijksopschik; hij draait, springt en pronkt. Kijk naar hem, zeggen de oudere dames, en

je weet hoe zijn vader er vroeger uitzag: die perfecte teint, huid zo dun als die van een meisje. 'Meester Cromwell,' beveelt hij, 'zeg mijn vader de koning dat ik met mijn vrouw wil samenleven. Hij zegt dat ik terug moet naar mijn huishouden en dat Mary bij de koningin moet blijven.'

'Hij is bezorgd om uw gezondheid, mijnheer.'

'Ik ben bijna vijftien.'

'Het duurt nog een halfjaar voor u jarig bent.'

De blijdschap verdwijnt van het gezicht van de jongen; een ijzige uitdrukking komt ervoor in de plaats. 'Een halfjaar is niets. Een man van vijftien is volwassen.'

'Dat hebben we gehoord, ja,' zegt lady Rochford, die vlakbij staat. 'Je vader de koning bracht getuigen voor het gerecht om te verklaren dat zijn broer de daad op zijn vijftiende kon voltrekken en meer dan eens per nacht.'

'We moeten ook om de gezondheid van uw bruid denken.'

'Brandons vrouw is jonger dan de mijne, en hij neemt haar ook.'

'Elke keer dat hij haar ziet,' zegt lady Rochford, 'als ik op haar verschrikte gezicht afga.'

Richmond maakt zich op voor een lang dispuut en verschuilt zich achter precedenten: zijn vaders manier van pleiten. 'Heeft mijn overgrootmoeder, lady Margaret Beaufort, dan niet op haar dertiende de prins ter wereld gebracht die Henry Tudor zou worden?'

Bosworth, de aan flarden gereten vaandels, het bloederige slagveld; het bevlekte laken van het moederschap. Waar komen we anders allemaal uit voort, denkt hij, dan uit dat ene onderhandse gesjacher: liefje, geef me mijn zin. 'Ik heb nooit gehoord dat haar gezondheid erbij ge-baat was,' zegt hij, 'of haar humeur.' Ineens is hij de ruzie beu; hij kapt haar af, zijn stem vlak en vermoeid. 'Wees redelijk, mijnheer. Zodra u het hebt gedaan, wilt u niet anders meer. Gedurende een jaar of drie. Zo gaat dat nu eenmaal. En uw vader heeft ander werk voor u in gedachten. Mogelijk stuurt hij u naar Dublin, om daar hof te houden.'

'Wees gerust, lammetje van me,' zegt Jane Rochford. 'Er zijn altijd manieren. Een man kan altijd met een vrouw verkeren als ze gewillig is.'

'Mag ik u goede raad geven, lady Rochford? U riskeert het ongenoegen van de koning als u zich hiermee bemoeit.'

'Och,' zegt ze onverschillig, 'Henry vergeeft een knappe vrouw alles. Die doen alleen wat hun natuur hun ingeeft.'

De jongen zegt: 'Waarom zou ik als een monnik moeten leven?'

'Een monnik? Die gaan anders flink tekeer. Daar kan meester Cromwell u alles over vertellen.'

'Misschien,' zegt Richmond, 'is het mevrouw de koningin die ons uit elkaar wil houden. Ze wil niet dat de koning een

kleinzoon in de wieg heeft voordat hij zelf een zoon heeft.'

'Maar weet je het dan niet?' Jane Rochford kijkt hem aan. 'Heeft het nieuws je niet bereikt dat La Ana *enceinte* is?'

Ze noemt haar bij de naam die Chapuys haar heeft gegeven. Hij ziet het gezicht van de jongen betrekken in wezenloze ontzetting. Jane zegt: 'Ik vrees dat je tegen de zomer je plaats kwijt bent, liefje. Zodra hij zijn wettige zoon heeft, mag je naar hartenlust dekken. Jij zult nooit regeren, en je nakomelingen zullen nooit erven.'

Het gebeurt niet vaak dat je de hoop van een prinsje de grond in geboord ziet worden, in de oogwenk die nodig is om een kaars uit te drukken, en met dezelfde routineuze efficiëntie. Ze heeft niet eens haar vingers afgelikt.

Met verschrompelend gezicht zegt Richmond: 'Het kan weer een meisje zijn.'

'Het is bijna hoogverraad om daarop te hopen,' zegt lady Rochford.

'En als het dat is, krijgt ze een derde kind, en een vierde. Ik dacht dat ze niet meer zwanger zou worden, maar ik had het mis, meester Cromwell. Ze heeft zichzelf nu bewezen.'

Cranmer is in Canterbury en loopt blootsvoets over een pad van zand naar zijn installatie als kerkvorst van heel Engeland. Wanneer de ceremonie achter de rug is, schoont hij de priorij van Christ Church op, waarvan de volgelingen de valse profetes zo vurig hebben gesteund. Het kon wel eens een lange zit worden om iedere monnik te verhoren, elk verhaal te ontwrichten. Rowland Lee komt met veel bombarie de stad in om de voortgang kracht bij te zetten, en heeft Gregory bij zich. En zo zit hij in Londen een brief van zijn zoon te lezen, die niet langer of informatiever is dan de brieven uit zijn schooltijd: BIJ GEBREK AAN TIJD HOU IK HET KORT.

Hij schrijft Cranmer: WEES DE GEMEENSCHAP DAAR GENADIG, DIE WERD HOOGUIT MISLEID. SPAAR DE MONNIK DIE DE MAGDALENA-BRIEF HEEFT VERGULD. IK STEL VOOR DAT ZE DE KONING EEN GESCHENK IN BAAR GELD GEVEN, DRIEHONDERD POND ZAL HEM GENOEGEN DOEN. STRIP CHRIST CHURCH EN HET HELE BISDOM KAAL; WARHAM IS DERTIG JAAR AARTSBISSCHOP GEWEEST, EN ZIJN FAMILIE HEEFT ZICH INGEGRAVEN, ZIJN BASTAARDZOON IS AARTSDIAKEN, HAAL ER DE BEZEM DOOR. ZET ER MENSEN VAN THUIS NEER: DIE DROEVIGE GEESTELIJKEN UIT DE EAST MIDLANDS VAN JE, DIE ONDER SOBERDER LUCHTEN ZIJN GROOTGEBRACHT.

Er ligt iets onder zijn bureau, onder zijn voet, iets wat hij nog niet nader heeft willen definiëren. Hij schuift zijn stoel naar achteren: een halve spitsmuis, een cadeautje van Marlspijker. Hij pakt hem op en denkt aan Henry Wyatt, die in zijn cel op ongedierte leefde. Hij denkt aan de kardinaal, in al zijn pracht en luister aan Cardinal College. Hij gooit de muis

in het vuur. Het kleine karkas sist en verschrompelt, het gebeente met één leeg plofje weg. Hij pakt zijn pen op en schrijft Cranmer: GOOI DIE OXFORD-MANNEN JE DIOCEES UIT EN STEL CAMBRIDGE-MANNEN AAN DIE WE KENNEN. Aan zijn zoon schrijft hij: KOM NAAR HUIS, BRENG HET NIEUWE JAAR BIJ ONS DOOR.

December: met haar stijve hoekige vormen en in het blauwe licht dat achter haar door de sneeuw wordt opgeworpen, ziet Margaret Pole eruit alsof ze zo uit een kerkraam is gestapt, met de glassplinters nog glinsterend op haar japon; in feite zijn die splinters diamanten. Hij heeft haar naar hem toe laten komen, de gravin, en nu kijkt ze naar hem van onder haar zware oogleden, kijkt ze naar hem langs haar lange plantagenetneus, en haar begroeting, scherp als een ijspegel, vliegt door het vertrek. 'Cromwell.' Meer niet.

Ze komt ter zake. 'Prinses Mary. Waarom moet ze het huis in Essex verlaten?'

'Lord Rochford heeft het voor zichzelf nodig. Het is uitstekend jachtterrein, ziet u. Mary zal zich bij het huishouden van haar koninklijke zuster op Hatfield voegen. Daar heeft ze geen eigen huishouding nodig.'

'Ik bied aan om mijn plaats in haar huishouden op eigen kosten te handhaven. U kunt me er niet van weerhouden haar te dienen.'

Daag me niet uit. 'Ik ben slechts de dienaar van de koning, en ik neem aan dat zijn wensen u evenzeer ter harte gaan als mij.'

'Dit zijn de wensen van de bijzit. Wij, de prinses en ik, geloven niet dat het de wensen van de koning zelf zijn.'

'U zult uw goedgelovigheid geweld aan moeten doen, mevrouw.'

Vanaf haar voetstuk kijkt ze op hem neer; het is Clarence' dochter, een nichtje van de oude koning Edward. In haar tijd knielden mannen als hij wanneer ze het woord richtten tot vrouwen als zij. 'Ik was in de suite van koningin Katherine op de dag van haar huwelijk. Ik ben een tweede moeder voor de prinses.'

'Gods bloed, mevrouw, denkt u dat ze een tweede nodig heeft? De ene die ze heeft doet haar nog de das om.'

Over een diepe kloof staren ze elkaar aan. 'Lady Margaret, als ik u goede raad mag geven ... de trouw van uw familie staat in twijfel.'

'Dat zegt u. En daarom scheidt u me van Mary, als straf. Als u voldoende bewijs hebt om me aan te klagen, stuur me dan samen met Elizabeth Barton naar de Tower.'

'Dat zou zeer tegen de wens van de koning zijn. Hij heeft een hoge dunk van u, mevrouw. Van uw afkomst, uw eerbiedwaardige leeftijd.'

'Hij heeft geen bewijzen.'

'In juni van dit jaar, net nadat de koningin was gekroond, dineerden uw zoon lord Montague en uw zoon GeorTrey Pole met lady Mary. Nauwelijks twee weken later dineerde Montague opnieuw met haar. Ik vraag me af waar ze over hebben gesproken?'

'U vraagt zich dat af?'

'Niet echt,' zegt hij, glimlachend. 'De jongen die de asperges opdiende, die was bij mij in dienst. De jongen die de abrikozen sneed ook. Ze hadden het over de keizer, over de invasie, over hoe hij ertoe aangezet kon worden. U ziet wel, lady Margaret, dat uw hele familie veel te danken heeft aan mijn discretie. Ik ga ervan uit dat ze de koning er vanaf nu voor terugbetalen met trouw.'

Hij zegt niet: Ik ben van plan uw zoons tegen hun opruiende broer in het buitenland te gebruiken. Hij zegt niet: Uw zoon Geoffrey staat op mijn loonlijst. Geoffrey Pole is een gewelddadig, wankelmoedig heerschap. Je weet niet welke kant hij op zal draaien. Hij heeft hem dit jaar veertig pond betaald om de Cromwell-kant op te draaien. De gravin trekt verachtelijk haar lip op. 'De prinses zal haar huis niet stilletjes verlaten.'

'Lord Norfolk is van plan naar Beaulieu te rijden om haar op de hoogte te brengen van de verandering in haar omstandigheden. Ze kan zich natuurlijk tegen hem verzetten.'

Hij had de koning geadviseerd: Laat Mary haar levensstijl als prinses behouden, neem haar niets af. Geef haar neef de keizer geen reden om oorlog te voeren.

Henry had geschreeuwd: 'Ga jij dan naar de koningin om haar te vertellen dat Mary haar titel zal houden? Want ik zeg je, Cromwell, ik doe het niet. En als je haar een woedeaanval bezorgt, wat je zeker doet, en ze wordt onwel en krijgt een miskraam, dan ben jij verantwoordelijk! En op mijn genade hoefje niet te rekenen!'

Buiten de staatsiekamer leunt hij tegen de muur. Hij rolt met zijn ogen en zegt tegen Rafe: 'Godallemachtig, geen wonder dat de kardinaal oud was voor zijn tijd. Als hij denkt dat het bij een boze bui van haar zal loskomen, kan het niet erg vast zitten. Vorige week was ik nog zijn krijgsmakker, deze week bedreigt hij me met een bloedig einde.'

'Het is maar goed dat u niet op de kardinaal lijkt,' zegt Rafe. God, nou. De kardinaal verwachtte dankbaarheid van zijn vorst, iets wat alleen maar op een teleurstelling kan uitlopen. In weerwil van al zijn kwaliteiten was hij iemand wiens emoties de overhand konden nemen en hem uitgeput konden achterlaten. Hij, Cromwell, is niet langer onderhevig aan de grillen van het temperament, en moe is hij zelden. Obstakels worden uit de weg geruimd, driftbuien gesust, knopen ontward. Nu, aan het einde van 1533, is zijn geest vastberaden, zijn wil krachtig, zijn uiterlijk onverstoorbaar. De

hovelingen merken dat hij de loop der dingen kan ombuigen, kan smeden. Hij kan de angsten van mensen indammen en hun een gevoel van zekerheid geven in een in zijn voegen krakende kosmos: dit volk, dit vorstenhuis, dit miserabele regenachtige eiland aan het randje van de wereld. Bij wijze van ontspanning loopt hij aan het einde van de dag Katherines landbezit na en overweegt wat hij kan herverdelen. Sir Nicholas Carew, die hem of Anne niet kan luchten, is stomverbaasd wanneer hij een aantal concessies van hem ontvangt, onder meer voor twee rijke heerlijkheden in Surrey, als aanvulling op zijn bestaande pacht gronden in het graafschap. Hij verzoekt om een onderhoud om hem te bedanken; hij moet zich tot Richard wenden, die tegenwoordig de dagorde van de Cromwells bijhoudt, en Richard vindt twee dagen later een gaatje voor hem. Zoals de kardinaal altijd zei: Achting betekent mensen laten wachten. Wanneer Carew binnenkomt, is hij zijn gezicht in de plooi aan het trekken. Kil en berekenend, als de volleerde hoveling die hij is, schroeft hij zijn mondhoeken op. Het resultaat is een zedig onnozel lachje, dat uit de toon valt boven een weelderige baard.

'O, ik ben ervan overtuigd dat u het verdient,' zegt hij met een schouderophalen. 'U bent een jeugdvriend van Zijne Koninklijke Hoogheid, en niets verschaft hem meer plezier dan zijn oude vrienden belonen. Uw vrouw onderhoudt contact met lady Mary, klopt dat?

Staan ze elkaar na? Vraag haar,' zegt hij vriendelijk, 'om de jongedame van advies te dienen. Waarschuw haar dat ze zich steeds conformeert aan de koning. Hij is kortaangebonden de laatste tijd, en ik kan niet instaan voor de gevolgen van verzet.'

In Deuteronomium staat: geschenken verblinden de ogen der wijzen. Niet dat Carew naar zijn mening nu zo bijzonder wijs is, maar het principe blijft van kracht; en als je hem niet verblind kunt noemen, dan toch op zijn minst verbluft. 'Noem het een vervroegd kerstcadeau,' zegt hij met een glimlach. Hij schuift de akten over zijn bureaublad naar hem toe. Op Austin Friars ruimen ze de provisiekamers leeg en bouwen ze kluizen. Ze vieren de feestdagen op Stepney. De engelenvleugels worden erheen gebracht; hij wil ze bewaren tot er weer een kind van de juiste leeftijd in huis is. Hij ziet ze gaan, trillend in hun lijkwade van fijn linnen, ziet ook de kerstster op een kar geladen worden. Christophe vraagt: 'Hoe moet je dat bedienen, die brute machine met al die punten?'

Hij verwijdert een van de canvas hoezen en laat hem het verguldsel zien. *'Mon Dieu',* zegt de jongen, 'de ster die ons de weg wijst naar Bethlehem. Ik dacht dat het een martelwerktuig was.'

Norfolk gaat naar Beaulieu om lady Mary te vertellen dat ze zal moeten verhuizen naar Hatfield, waar ze dienster zal

worden van de kleine prinses en onder toezicht zal staan van lady Anne Shelton, de tante van de koningin. Over het daaropvolgende brengt hij in gegriefde toonaarden verslag uit.

'Tante van de koningin?' zegt Mary. 'Er is maar één koningin, en dat is mijn moeder.'

'Lady Mary...'' zegt Norfolk, hetgeen tot gevolg heeft dat ze in tranen uitbarst, naar haar kamer vlucht en zich daar opsluit. SufTolk gaat naar het noorden, naar Buckden, om Katherine over te halen opnieuw te verhuizen. Ze heeft gehoord dat men haar ergens heen wil sturen waar het zelfs vochtiger is dan op Buckden en zegt dat de klammigheid haar dood nog wordt, dus ook zij sluit zichzelf op, schuift met rammelend geweld de grendels op hun plaats en schreeuwt Suffolk in drie talen toe dat hij moet inrukken. Ze gaat helemaal nergens naartoe, zegt ze, tenzij hij bereid is de deur in te trappen, haar te knevelen en haar erheen te dragen. Wat Charles een tikje extreem vindt.

Brandons brief naar Londen, waarin hij om instructies vraagt, druipt van het zelfmedelijden: dat een man met een bruid van veertien, die ademloos op zijn attenties wacht, zijn vrije dagen zo moet doorbrengen! Wanneer zijn brief aan de hofraad wordt voorgelezen, schiet hij, Cromwell, in de lach. Het onversneden plezier voert hem het nieuwe jaar in.

Er gaat een jonge vrouw langs de wegen die beweert dat ze prinses Mary is en dat haar vader haar tot een bedelbestaan op straat heeft veroordeeld. Ze is in het noorden gesignaleerd zo ver als Yorkshire en in het oosten zo ver als Lincoln, en de simpele zielen uit die contreien bieden haar onderdak en voedsel en geven haar geld voor onderweg. Hij laat mensen naar haar uitkijken, maar ze hebben haar nog niet te pakken. Hij weet niet wat hij met haar zou doen als hij haar wel te pakken had. Het is al afstraffing genoeg om de last van een voorspelling op je te nemen en zonder bescherming langs de winterse wegen te zwerven. Hij stelt zich haar voor: een vaal, slinkend figuurtje, dat over de vlakke modderige velden aan de horizon verdwijnt.

III - Het oog van een schilder

1534

.

Wanneer Hans het voltooide portret naar Austin Friars brengt, is hij er bang voor. Hij hoort Walter nog zeggen: Kijk me aan, jong, als je me een leugen verkoopt.

Hij kijkt naar de onderrand van het schilderij en laat zijn blik naar boven kruipen. Een veer, een schaar, documenten, zijn zegel in een buideltje, een lijvig boekdeel, gebonden in zwartachtig groen: het leer met goud bewerkt, de pagina's

goud op snee. Hans had hem naar zijn bijbel gevraagd, maar die afgewezen als te eenvoudig, te beduimeld. Hij had het hele huis op zijn kop gezet en het mooiste boekwerk dat hij bezat op het bureau van Thomas Avery aangetroffen. Het is het werk van de monnik Pacioli, het boek over hoe je boekhoudt, dat zijn goede vrienden in Venetië hem hadden gestuurd.

Hij ziet zijn geschilderde hand op het bureau voor zich liggen met een vel papier in een losse vuist. Het is macaber, alsof hij in stukken uiteen is gerukt, om zichzelf zo in delen te bekijken, vinger voor vinger. Hans heeft zijn huid zo glad gemaakt als die van een courtisane, maar de beweging die hij heeft gevangen, dat krommen van de vingers, is even doelgericht als die van een slager die het slachtmes opneemt. Hij draagt de turkoois van de kardinaal.

Hij had ooit een turkooizen ring van zichzelf, die Liz hem had gegeven na Gregory s geboorte. Een ring in de vorm van een hart. Hij heft zijn blik naar zijn eigen gezicht. Het is geen grote verbetering op het paasei dat Jo had beschilderd. Hans had hem in een kleine ruimte vastgepind, met een tafel voor zich om hem in te sluiten. Hij had tijd gehad om na te denken terwijl Hans hem schetste, en zijn gedachten hadden hem meegevoerd naar verre oorden. Je kunt het spoor van die gedachten achter zijn ogen niet volgen. Hij had gevraagd om in zijn tuin te worden geschilderd. Hans zei: Het zweet breekt me uit bij de gedachte alleen. Kunnen we het simpel houden, ja?

Hij draagt zijn winterkleren. Daarin lijkt hij van een ondoordringbaardere substantie dan de meeste mannen, compacter. Hij had een harnas kunnen dragen. Hij voorziet dat er een dag aanbreekt waarop dat nodig zal zijn. Er zijn mensen in dit land en daarbuiten (het beperkt zich tegenwoordig niet tot Yorkshire) die hem stante pede overhoop zouden steken. Ik betwijfel, denkt hij, of ze tot op het hart komen. De koning had gezegd: Waar ben je van gemaakt?

Hij glimlacht. Er is geen glimlach te bekennen op het gezicht van zijn geschilderde persoon.

'Juist.' Hij beent de kamer ernaast in. 'Jullie kunnen komen kijken.'

Ze drommen naar binnen. Er valt een korte, peilende stilte. Die langer wordt. Alice zegt: 'Hij heeft u nogal fors gemaakt, oom. Meer dan nodig.'

'Kanonskogels schampen beter af op gebogen oppervlakken, zoals Leonardo heeft aangetoond,' zegt Richard.

'Ik vind niet dat u zo kijkt,' zegt Helen Barre. 'De trekken kloppen, dat zie ik wel. Maar dat is niet uw gezichtsuitdrukking.'

'Nee, Helen,' zegt Rafe, 'die bewaart hij voor mannen.'

'De man van de keizer is er,' zegt Thomas Avery. 'Mag hij

komen kijken?'

'Hij is welkom, zoals altijd.'

Chapuys huppelt naar binnen. Hij gaat voor het schilderij staan, doet een sprongetje naar voren, een sprongetje terug. Hij draagt vellen marterbont over zijdegoed. 'Goeie god,' zegt Johane vanachter haar hand, 'het lijkt wel een dansende aap.'

'O nee, ik vrees van niet,' zegt Eustace. 'O, nee, nee, nee, nee, nee. Je protestantse schilder zit er dit keer helemaal naast. Want als je aan jou denkt, Cremuel, is dat nooit in je eentje, maar altijd in gezelschap, terwijl je de gezichten van de anderen bestudeert alsof je ze zelf zou willen schilderen. Jij laat anderen niet denken "hoe ziet hij eruit?" maar "hoe zie ik eruit?"' Hij wendt zich met een zwaai af en zwiert terug, alsof hij de gelijkenis wil vangen in volle beweging. 'Maar toch. Zo bezien, zou men je niet graag de voet dwars zetten. In die zin denk ik dat Hans zijn doel heeft bereikt.'

Wanneer Gregory thuiskomt van Canterbury, neemt hij hem meteen mee naar het schilderij, nog in zijn rijmantel, nog bemodderd van de rit; hij wil zijn zoons oordeel horen voordat de rest van het huishouden de hand op hem legt. Hij zegt: 'Je moeder zei altijd dat ze me niet om mijn knappe uiterlijk had gekozen. Het verbaasde me om te merken dat ik ijdel was toen het schilderij aankwam. Ik had een beeld van mezelf zoals ik was toen ik uit Italië vertrok, twintig jaar geleden. Voordat jij werd geboren.'

Gregory staat naast hem. Zijn blik rust op het portret. Hij zegt niets. Hij is zich ervan bewust dat zijn zoon langer is dan hij, niet dat daar veel voor nodig is. Hij doet een stap opzij, zij het alleen in gedachten, om zijn jongen met het oog van een schilder te bekijken: een jongeman met een mooie blanke huid en bruine ogen, een ranke engel van de tweede rang in een van vocht vlekkerig fresco, in een stadje in de heuvels ver weg. Hij stelt zich hem voor als een page op velijn, te paard in een bos, met donkere krullen die opspringen onder een smalle gouden band, in tegenstelling tot de jongemannen die hij elke dag om zich heen heeft, de jongemannen van Austin Friars, die zo gespierd zijn als vechthonden, met kort haar in stekeltjes en ogen zo scherp als dolkspitsen. Gregory is alles wat hij zou moeten zijn, denkt hij. Alles waar ik mijn hoop op heb gevestigd: zijn openheid, zijn zachtmoedigheid, de terughoudendheid en consideratie waarmee hij zijn gedachten voor zich houdt tot hij ze vorm heeft gegeven. Hij voelt zoveel tederheid voor hem dat hij zou kunnen huilen. Hij wendt zich naar het schilderij. 'Ik ben bang dat Mark gelijk had.'

'Wie is Mark?'

'Een domme jongen die achter George Boleyn aan holt. Ik hoorde hem ooit zeggen dat ik eruitzag als een moordenaar.'

'Wist u dat dan niet?' zegt Gregory.

Deel 6

I - Suprematie

1534

.

In de feestelijke tijd tussen Kerstmis en Nieuwjaar, terwijl het hof tafelt en Charles Brandon in de Fens tegen een deur schreeuwt, herleest hij Marsilius van Padua. In 1324 legde Marsilius ons tweeënveertig stellingen voor. Na Driekoningen gaat hij op zijn gemak op weg om een paar ervan voor te leggen aan Henry.

Sommige stellingen kent de koning al, andere zijn hem vreemd. Sommige passen als een handschoen, in zijn huidige situatie; andere zijn gewraakt als ketterij. Het is een ochtend van glinsterende, botverkillende kou, met de wind die je vanaf de rivier als een mes in het gezicht snijdt. We waaien binnen om hoog spel te spelen. Marsilius geeft aan dat Christus, toen hij werd geboren, niet als heerser of rechter ter wereld kwam maar als onderdaan, onderdaan van de staat zoals hij die aantrof. Hij heeft nooit geprobeerd te heersen, noch zijn discipelen opdracht gegeven om te heersen. Hij heeft geen van zijn volgelingen macht gegeven over de andere; als u denkt dat hij dat wel heeft gedaan, sla er dan de verzen over Petrus nog maar eens op na. Christus heeft geen paus aangesteld. Hij heeft zijn volgelingen niet de bevoegdheid gegeven om wetten uit te schrijven of belastingen te heffen, allebei zaken die kerklieden wél als hun recht hebben opgeëist.

'Ik kan me niet herinneren dat de kardinaal het hier ooit over heeft gehad,' zegt Henry.

'Zou u het erover hebben, als u een kardinaal was?'

Als Christus zijn volgelingen niet heeft aangezet tot wereldlijke macht, hoe bestaat het dan dat vorsten vandaag de dag hun autoriteit aan de paus ontlenen? Eigenlijk zijn alle priesters onderdanen, zoals Christus hen heeft achtergelaten. Het is aan de vorst om over de lichamen van zijn burgers te regeren, om te bepalen wie getrouwd is en wie mag trouwen, wie bastaard is en wie wettig.

Waar haalt de vorst die macht dan vandaan, en de macht om de wet ten uitvoer te brengen? Die ontleent hij aan een wetgevend orgaan dat namens de burger optreedt. De koning ontleent zijn koningschap aan de wil van het volk, tot uitdrukking gebracht in het parlement. Wanneer hij dit zegt, lijkt Henry zijn oren te spitsen voor het geluid van het volk dat komt aanmarcheren om hem uit zijn paleis te zetten. Hij stelt hem gerust: Marsilius kent geen enkele legitimiteit toe aan rebellen. Burgers mogen samenscholen om een despoot af

te zetten, maar hij, Henry, is geen despoot; hij is een monarch die binnen de wet regeert. Henry houdt ervan als het volk hem toejuicht wanneer hij door Londen gaat, maar een wijs vorst is niet altijd de meest populaire, en dat weet hij. Hij heeft nog meer stellingen om aan hem voor te leggen. Christus heeft zijn volgelingen geen landgoederen of monopolies geschonken, geen staatsambten of promoties toegekend. Al die zaken vallen onder de wereldlijke macht. Hoe kan een man die de gelofte van armoede heeft afgelegd, hoe kan zo iemand land bezitten? Hoe kunnen monniken in vredesnaam landheren zijn?

De koning zegt: 'Cromwell, met jouw talent voor grote getallen ..." Hij staart in de verte. Zijn vingers plukken aan het zilverboordsel van zijn manchet.

'Het wetgevende orgaan,' zegt hij, 'zou in het levensonderhoud van priesters en bisschoppen moeten voorzien. Daarna zou de rijkdom van de Kerk ingezet moeten worden voor het publieke goed.'

'Maar hoe maak je het vrij?' zegt Henry. 'Altaren kunnen natuurlijk worden afgebroken.' Zelf bezet met juwelen, denkt hij aan het soort rijkdom dat je op een weegschaal kunt leggen. 'Als iemand het zou aandurven.'

Het is kenmerkend voor Henry, om voor je uit daarheen te rennen waar je niet helemaal heen wilde. Hij had hem met zachte hand naar een ingewikkeld juridisch proces van onteigening en beslag willen loodsen: het doen gelden van eeuwenoude soevereine rechten, het terugnemen van wat altijd van jou is geweest. Hij zal onthouden dat Henry degene was die met het voorstel kwam om een beitel te pakken en de saffieren ogen van heiligen uit te steken. Maar hij is bereid de gedachtelijn van de koning te volgen. 'Christus heeft ons geleerd hoe we hem moeten gedenken. Hij heeft ons brood en wijn nagelaten, lichaam en bloed. Wat hebben we dan verder nog nodig? Ik kan nergens terugvinden dat hij heeft gevraagd om altaren op te richten, of een handel in lichaamsdelen op te zetten, in haar en nagels, of ons heeft gevraagd om beelden te maken en die te aanbidden.'

'Zou je een schatting kunnen geven,' zegt Henry, 'desnoods een ... Nee, dat zal wel niet.' Hij komt overeind. 'Nou, de zon schijnt, dus ..." Hoog tijd om te hooien. Hij schuift de papieren van die dag op een stapel. 'Ik maak het wel af.' Henry haast zich weg om zich in zijn dubbel gevoerde rijmantel te hullen. We willen niet dat onze koning de armoedzaaier van Europa is, denkt hij. Bij Spanje en Portugal stromen de rijkdommen jaarlijks binnen vanuit de Amerikaanse koloniën. Waar zijn onze rijkdommen?

Kijk om je heen.

Als hij moet raden, bezit de clerus een derde van Engeland. Binnenkort zal Henry hem vragen hoe in plaats daarvan de Kroon het kan bezitten. Het is net alsof je met een kind van

doen hebt; op een dag breng je een doos mee, en het kind vraagt: Wat zit erin? Dan gaat het kind slapen, en de doos is vergeten, maar de volgende dag vraagt hij er opnieuw naar. Hij zal niet rusten voordat de doos open is en de lekkernijen worden uitgedeeld.

Het parlement staat op het punt om weer bijeen te komen. Geen parlement in de geschiedenis, zegt hij tegen de koning, heeft zo hard gewerkt als ik van plan ben dit te laten werken.

Henry zegt: 'Doe wat je moet doen. Je hebt mijn volledige steun.'

Alsof je de woorden hoort waarop je je hele leven hebt gewacht. Alsof je een perfecte regel poëzie hoort in een taal die je al kende voordat je was geboren.

Tevreden gaat hij naar huis, maar daar wacht de kardinaal hem in een hoek op. Hij is plomp als een kussen in zijn scharlaken robe, en op zijn gezicht ligt een krijgshaftige, opstandige uitdrukking. Je weet toch, zegt Wolsey, dat hij de eer voor jouw goede ideeën zal opstrijken, en dat jij de schuld krijgt van zijn slechte ideeën? Wanneer Fortuna zich tegen je keert, krijg jij de klappen. Jij, niet hij. Hij zegt: Mijn beste Wolsey. (Want nu kardinalen in dit land hebben afgedaan, spreekt hij hem aan als een collega, niet als een meester.) Mijn beste Wolsey, dat is niet helemaal waar: hij heeft het Charles Brandon nooit kwalijk genomen dat die een lans in zijn helm heeft laten versplinteren, hij nam het zichzelf kwalijk dat hij zijn vizier niet had dichtgeklapt.

Dacht je dat dit een toernooiveld was? zegt de kardinaal. Dacht je dat er regels of protocollen golden? Dat scheidsrechters toezicht hielden op eerlijk spel? Op een dag, als jij nog bezig bent je harnas aan te gorden, zul je hem heuvelafwaarts op je afzien denderen. De kardinaal verdwijnt gnuivend.

Nog voor het Lagerhuis vergadert, komen zijn tegenstanders samen om hun strategieën uit te werken. Die bijeenkomsten zijn niet geheim. Bedienden lopen in en uit, en de methode die hij heeft toegepast bij de conclaven van de Poles blijkt voor herhaling vatbaar: in het Cromwell-huishouden lopen jongemannen rond die zich niet te goed voelen om een schort voor te binden en heilbot of braadstuk op te dienen. De heren van Engeland staan nu in de rij om een plaatsje in zijn huishouden voor hun zoons, neven en pupillen, in de veronderstelling dat hij hun staatkunde zal bijbrengen, en hoe je de humanistische cursief schrijft en buitenlandse documenten vertaalt, en welke boeken je moet lezen om een hoveling te worden. Hij neemt het serieus, dit vertrouwen dat in hem wordt gesteld; hij neemt dit luidruchtige jongvolk vriendelijk hun dolken en pennen uit handen en praat met hen om uit te vinden wat ze écht waard zijn, achter de passie en pretenties van jongemannen van vijftien of twintig, wat ze

hoog hebben en onder druk hoog zouden houden. Je leert mensen niet kennen door hen te vernederen en hun trots te krenken. Je zult hun moeten vragen wat zij in deze wereld kunnen betekenen, welk verschil alleen zij kunnen maken.

De jongens staan versteld van deze vraag, ze storten hun hart uit. Misschien heeft nog nooit iemand met hen gepraat. Hun vaders zeer zeker niet.

Je zet deze jongens, zo onstuimig of onontwikkeld als ze zijn, aan nederige taken. Ze leren de psalmen. Ze leren een fileermes en schilmes hanteren, en daarna pas, ter zelfverdediging en in een geenszins formele les, de coustille; de dodelijke stoot tussen de ribben, de simpele polsbeweging waarmee je het karwei afmaakt. Christophe biedt zichzelf aan als instructeur. Die *messieurs,* zegt hij, ze zijn echt kostelijk. Ze snijden de kop van het hert of de staart van de rat, ik weet niet wat allemaal, om naar hun dierbare papa te sturen. Alleen u en ik, meester, en Richard Cremuel, alleen wij weten hoe we zo'n cretin zonder gezanik moeten laten kappen.

Voordat de lente aanbreekt, weten ook sommigen van de armelui aan zijn poort hun weg naar binnen te vinden. De ogen en oren van de ongeletterden zijn even scherp als die van de adel, en je hoeft geen geleerde te zijn om over een goed stel hersens te beschikken. En zo luisteren paardenknechten en kennelmannen de vertrouwelijke woorden van hertogen af. De jongen met aanmaakhout en blaasbalg hoort de slaperige geheimen van de vroege ochtend, wanneer hij binnenkomt om het vuur aan te leggen. Op een dag van felle zon, van plotselinge en bedrieglijke warmte, komt Noem-me-Risley met grote stappen Austin Friars in. 'Goeiemorgen, mijnheer,' snauwt hij en hij gooit zijn jas neer, gaat achter zijn bureau zitten en trekt zijn kruk schrapend naar voren. Hij pakt zijn veer en kijkt naar de punt ervan. 'Goed, wat hebt u voor me?' Zijn ogen glanzen en de rand van zijn oren is rozerood.

'Volgens mij is Gardiner terug,' zegt hij.

'Hoe wist u dat?' Noem-me smijt de pen neer. Hij springt overeind. Hij ijsbeert. 'Waarom moet hij zo zijn? Al dat gebekvecht en gekijf en al die vragen die hij op je afvuurt terwijl het antwoord hem worst zal wezen?'

'Op Cambridge had je er geen moeite mee.'

'O, toen,' zegt Wriothesley, met minachting voor zijn jonge zelf. 'Het schijnt je manier van denken te ontwikkelen. Ik weet het niet.'

'Mijn zoon beweert dat hij er doodmoe van werd, van de praktijk van disputeren. Hij noemt het de praktijk van doelloze discussie.'

'Misschien is Gregory zo dom nog niet.'

'Ik mag hopen van niet, nee.'

Noem-me kleurt diep donkerrood. 'Ik bedoel het niet beledigend, mijnheer. U weet dat Gregory anders is dan wij.

Hij is te goed voor de wereld. Maar je hoeft ook weer niet zoals Gardiner te zijn.'

'Wanneer de adviseurs van de kardinaal bijeenkwamen, legden we plannen op tafel; daar kon dan discussie over ontstaan, maar we losten het op, schaafden onze plannen bij en voerden ze door. Zo werkt de hofraad niet.'

'Hoe kan het ook? Norfolk? Charles Brandon? Die verzetten zich tegen je om wie je bent. Ook al zijn ze het met je eens, dan verzetten ze zich nog. Zelfs als ze weten dat je gelijk hebt.'

'Gardiner heeft je zeker bedreigd.'

'Hij wil me ruïneren.' Hij zet zijn ene vuist in de andere. 'Ik trek me er niets van aan.'

'Dat zou je wel moeten doen. Winchester is een machtig man en als hij zegt dat hij je kapot zal maken, dan is hij dat ook echt van plan.'

'Hij noemt me ontrouw. Hij zegt dat ik zijn belangen had moeten behartigen terwijl hij in het buitenland was, niet de uwe.'

'Mijn opvatting is dat je de hofsecretaris dient, wie die functie ook vervult. Als ik,' hij aarzelt, 'stel... Wriothesley, ik doe je een aanbod: als ik een vaste aanstelling krijg als hofsecretaris, geef ik jou de leiding over het Signet.'

'Dan word ik hoofdklerk?' Hij ziet Noem-me de honoraria bij elkaar optellen.

'Dus vooruit, op naar Gardiner, bied je verontschuldigingen aan en zorg dat hij je een beter aanbod doet. Dek je in.'

Met geschrokken gezicht blijft Noem-me hangen. 'Vort, jong.' Hij pakt zijn jas en gooit hem die toe. 'Hij is nog steeds hofsecretaris. Hij kan zijn zegels terugkrijgen. Maar zeg hem dat hij ze zelf mag komen halen.'

Noem-me lacht. Hij wrijft over zijn voorhoofd, verdoofd, alsof hij uit een knokpartij komt. Hij trekt zijn jas aan. 'Wij zijn hopeloos, hè?'

Onverbeterlijk. Wolven die naar elkaar happen om een karkas. Leeuwen die elkaar naar de strot vliegen om de christenen. De koning ontbiedt hem, samen met Gardiner, om het wetsvoorstel door te nemen dat hij aan het parlement wil voorleggen om de opvolging van Annes kinderen veilig te stellen. De koningin is erbij; heel wat heren zonder publieke functie zien minder van hun vrouw dan de koning, denkt hij. Als hij uitrijdt, rijdt Anne uit. Als hij jaagt, jaagt Anne. Ze neemt zijn vrienden en maakt er de hare van. Ze heeft de gewoonte om over Henry's schouder mee te lezen; ze doet het nu, terwijl ze een verkennende hand over zijn in zijde gestoken massa laat glijden, tussen de lagen van zijn kleding door, zodat een sierlijk vingernageltje zich om de geborduurde kraag van zijn hemd haakt en ze de stof een haarbreedte, een fractie maar, van bleke koninklijke huid tilt; Henry's enorme hand streelt de hare, een verstrooid, dromerig gebaar, alsof ze

onder elkaar zijn. In het wetsontwerp wordt keer op keer, en kennelijk terecht, gerefereerd aan 'uw uiterst dierbare en volmaakt geliefde echtgenote koningin Anne'. De ogen van de bisschop van Winchester puilen uit. Als man kan hij zich niet van het spektakel losrukken, maar als bisschop doet het hem zijn keel schrapen. Anne slaat er geen acht op; ze gaat gewoon door met waar ze mee bezig is, en leest het wetsvoorstel hardop, totdat ze geschokt opkijkt: hierin wordt mijn overlijden genoemd! IN HET GEVAL DAT VOORNOEMDE UW DIERBARE EN VOLMAAKT GELIEFDE ECHTGENOTE, KONINGIN ANNE, KOMT TE OVERLIJDEN ...

'Ik kan de mogelijkheid niet uitsluiten,' zegt hij. 'Het parlement vermag veel, mevrouw, behalve het natuurlijk verloop keren.'

Ze kleurt. 'Ik sterf niet in het kraambed. Ik ben sterk.'

Hij kan zich niet herinneren dat Liz het hoofd verloor wanneer zij in verwachting was. Ze was juist nuchterder en voorzichtiger dan ooit en legde zich toe op de bevoorrading van de provisiekasten. Anne de koningin neemt het voorstel uit Henry's hand. Ze schudt er woedend mee. Ze is boos op het papier, jaloers op de inkt. Ze zegt:

'Deze wet voorziet erin dat hij ... als ik sterf, zeg dat ik nu sterf, zeg dat ik sterf aan een ziekte en dat ik sterf zonder dat mijn kind is geboren, dan kan hij een andere koningin in mijn plaats nemen.'

'Liefste,' zegt de koning, 'ik kan me geen ander in jouw plaats voor-stellen. Het is maar theoretisch. Hij moet het incalculeren.'

'Hoogheid,' zegt Gardiner, 'als ik Cromwell mag verdedigen, hij ziet slechts de gebruikelijke situatie onder ogen. U zou Zijne Hoogheid toch niet willen veroordelen tot eeuwig weduwnaarschap? En we kennen het uur toch niet?'

Anne schenkt er geen aandacht aan, het is alsof Winchester zijn mond niet open heeft gedaan. 'En als ze een zoon krijgt, staat hier, dan erft die zoon. Er staat: wettig verkregen mannelijke erfgenamen. En mijn dochter en haar aanspraak dan?'

'Nou,' zegt Henry, 'zij is nog altijd prinses van Engeland. Als je verder leest, staat er dat...'' Hij sluit zijn ogen. God sta me bij. Gardiner doet zijn best: 'Als de koning nooit een zoon zou krijgen, niet uit enig wettig huwelijk, dan zou uw dochter koningin worden. Dat is wat Cromwell voorstelt.'

'Maar waarom moet dat zo geschreven worden? En waar staat dat de Spaanse Mary een bastaard is?'

'Lady Mary is verdwenen uit de lijn van troonopvolging,' zegt hij, 'dus die gevolgtrekking ligt voor de hand. Meer hoeven we niet te zeggen. U zult eventuele kille bewoordingen moeten vergeven. We proberen wetten zo sober mogelijk neer te schrijven, en zo onpersoonlijk mogelijk.'

'Bij god,' zegt Gardiner met smaak, 'als dit niet persoonlijk is, wat dan wel?'

Het lijkt erop dat de koning Stephen alleen heeft uitgenodigd voor deze vergadering om hem af te snauwen. Morgen kan het natuurlijk zomaar andersom zijn; hij zou kunnen binnenkomen om Henry arm in arm met Winchester tussen de sneeuwklokjes te zien wandelen.

'We zijn van plan deze wet te bezegelen met een eed,' zegt hij. 'De onderdanen van Zijne Hoogheid te laten zweren dat ze de lijn van troonopvolging zullen handhaven zoals geformuleerd in dit document en goedgekeurd door het parlement.'

'Een eed?' zegt Gardiner. 'Wat voor wetgeving heeft nu de bekrachtiging van een eed nodig?'

'Je hebt er altijd bij die zeggen dat een parlement werd misleid of omgekocht of om een of andere reden niet capabel is om het gemenebest te vertegenwoordigen. Nogmaals, je hebt erbij die het parlement de bevoegdheid ontzeggen om in bepaalde kwesties wetgeving te creëren, die zeggen dat die bevoegdheid bij een andere autoriteit hoort te liggen ... bij Rome, bijvoorbeeld. Maar volgens mij is dat een vergissing. Rome heeft geen legitieme stem in Engeland. Met mijn wet neem ik stelling. Bescheiden stelling. Ik maak een voorstel, wellicht behaagt het het parlement om het goed te keuren, wellicht behaagt het de koning om het te ondertekenen. Vervolgens zal ik het land vragen om het te bekrachtigen.'

'En hoe wil je dat aanpakken?' zegt Stephen hatelijk. 'Je jongens van Austin Friars het land in sturen om elke moutvlieg die je uit het bierhuis opdiept een eed af te nemen? Elke Jantje, Pietje, Klaasje? Elke Trees en Truus?'

'Waarom zou ik hun geen eed afnemen? Denk je dat het onmensen zijn, omdat ze geen bisschopstitel voeren? Het woord van de ene christen is even goed als dat van de andere. Kijk om je heen, mijnheer, en je treft overal armoede en verval aan. Mannen en vrouwen staan op straat. De schaaphouders zijn zo groot geworden dat de kleine boer van zijn lapje grond wordt gestoten en de ploegjongen van huis en haard beroofd. In één generatie kunnen deze mensen leren lezen. De ploegjongen kan een boek openslaan. Geloof me, Gardiner, het kan anders in Engeland.'

'Ik heb je boos gemaakt,' merkt Gardiner op. 'En in je woede heb je de vraag verkeerd begrepen. Ik vroeg niet of hun woord waarde had, maar hoeveel mensen je de eed wilde afnemen. Maar natuurlijk, je hebt in het Lagerhuis een wet voorgesteld tegen schapen ...'

'Tegen de sluikhandel in schapen,' zegt hij met een glimlach.

'Gardiner, dat is om het gewone volk te helpen,' zegt de koning, 'geen vetweider mag meer dan tweeduizend beesten ...'

De bisschop onderbreekt zijn koning alsof het een kind is. 'Tweeduizend, ja, dus terwijl je boodschappenjongens als dollen door de graafschappen gaan om schapen te tellen, kunnen ze mooi in één moeite door de herders hun eed afnemen? En die ploegjongens van je, in hun pregealfabetiseerde staat? En elke slet die ze in een greppel tegenkomen?'

Hij moet wel lachen. De bisschop is zo fel. 'Mijnheer, ik neem ieder-een de eed af die maar nodig is om de troonopvolging veilig te stellen en het land achter ons te verenigen. De koning heeft zijn ambtenaren en vrederechters... en de raadslieden houden zich aan hun woord van eer om dit te verwezenlijken, of ze krijgen met mij van doen.'

'De bisschoppen leggen de eed af,' zegt de koning. 'Ik hoop dat ze zich bereidwillig tonen.'

'We hebben nieuwe bisschoppen nodig,' zegt Anne. Ze noemt haar vriend Hugh Latimer. Zijn vriend Rowland Lee. Uiteindelijk blijkt ze wel degelijk een voorraadlijst te hebben, in haar hoofd. Liz maakte jam. Anne maakt zielenherders.

'Latimer?' Stephen schudt zijn hoofd, maar hij kan de koningin er niet van beschuldigen, niet in haar gezicht, dat ze kettersgezind is.

'Rowland Lee heeft voor zover ik weet nog nooit van zijn leven op de kansel gestaan. Sommigen betreden het geestelijke leven alleen uit ambitie.'

'En hebben amper het fatsoen om het te verhullen,' zegt hij.

'Ik maak het beste van mijn pad,' zegt Stephen. 'Ik werd erop gezet. Bij god, Cromwell, ik zal het bewandelen.'

Hij kijkt Anne aan. Haar ogen sprankelen van pret. Geen woord gaat aan haar verloren.

'Mijnheer van Winchester,' zegt Henry, 'door uw ambassade bent u lange tijd het land uit geweest.'

'Ik hoop dat Uwe Hoogheid vindt dat het van nut is geweest.'

'Zeker, maar u hebt onvermijdelijk uw diocees verwaarloosd.'

'Als zielenherder zou u zich moeten bekommeren om uw kudde,' zegt Anne. 'De schapen tellen, misschien.'

Hij buigt. 'Die zitten veilig in hun kooi.'

Behalve de bisschop eigenhandig de zaal uit te gooien of hem door wachters te laten afvoeren, kan de koning niet veel meer doen. 'Desalniettemin,' prevelt Henry, 'schenk ze met een gerust hart uw onverdeelde aandacht.'

Er stijgt een dierlijke stank op van de vacht van een hond wanneer die op het punt van vechten staat. Die stijgt nu op in het vertrek, en hij ziet Anne zich kieskeurig afwenden, en Stephen zijn hand naar zijn borst heffen, als om zijn vacht op te zetten, te waarschuwen voor zijn macht voor hij zijn tanden ontbloot. 'Binnen een week sta ik Uwe Hoogheid weer terzijde,' zegt hij. Zijn liefelijke afscheid klinkt als een grauw

diep uit zijn binnenste.

Henry barst in lachen uit. 'Intussen stellen we ons tevreden met Cromwell. Cromwell is buitengewoon goed voor ons.'

Zodra Winchester weg is, hangt Anne weer over de koning; haar ogen blikken naar opzij, alsof ze hem in een samenzwering betrekt. Annes lijfje is nog altijd strak dichtgesnoerd en alleen de lichte zwelling van haar borsten duidt op haar toestand. Er is geen aankondiging gedaan; er worden nooit aankondigingen gedaan, het vrouwelijk lichaam is een onbestendig iets, vergissingen zijn zo gemaakt. Maar het hele hof is ervan overtuigd dat ze de troonopvolger onder het hart draagt, en ze zegt het zelf ook. Appels komen er dit keer niet aan te pas, en alle gerechten waar ze naar hongerde toen ze in verwachting was van de prinses, staan haar tegen, dus alles wijst erop dat het een jongen is. Dit wetsvoorstel dat hij het Lagerhuis zal voorleggen is niet, zoals zij denkt, de vooruitblik op een ramp, maar een bevestiging van haar plaats in de wereld. Ze moet dit jaar drieëndertig zijn. Hoeveel jaren heeft hij niet om haar platte borst en vale huid gelachen? Zelfs hij kan haar schoonheid zien, nu ze koningin is. Haar gezicht lijkt een beeldhouwwerk, zo puur van lijn, haar schedel klein als die van een kat, haar keel heeft een minerale glans, alsof hij bestoven is met klatergoud.

'Stephen is ongetwijfeld een vastberaden ambassadeur,' zegt Henry, 'maar ik kan hem niet in mijn buurt velen. Ik heb hem mijn naaste adviesorganen toevertrouwd, en nu keert hij zich tegen me.' Hij schudt zijn hoofd. 'Ik haat ondankbaarheid. Ik haat ontrouw. Daarom waardeer ik een man als jij zo. Jij steunde je oude meester in zijn moeilijkheden. Niets had me een hogere dunk van je kunnen geven.'

Hij praat alsof hij niet in eigen persoon de moeilijkheden had veroorzaakt; alsof Wolseys ondergang was veroorzaakt door een blikseminslag. 'Nog iemand die me heeft teleurgesteld is Thomas More.'

Anne zegt: 'Wanneer je je akte tegen de valse profetes Barton opstelt, neem er dan behalve Fisher ook More in op.'

Hij schudt zijn hoofd. 'Dat zal niet lukken. Het parlement zal het niet accepteren. Er is meer dan genoeg bewijs tegen Fisher, en in het Lagerhuis moeten ze hem niet, hij praat tegen hen alsof het barbaren zijn. Maar More is naar me toe gekomen nog voordat Barton gearresteerd werd; hij heeft bewezen dat hij in dezen vrijuit gaat.'

'Maar het zal hem wel bang maken,' zegt Anne. 'Ik wil dat hij bang is. Angst kan iemand kapotmaken. Ik heb het zien gebeuren.'

Drie uur 's middags: er worden kaarsen binnengebracht. Hij kijkt in Richards dagorde: John Fisher wacht op hem. Het is tijd om furieus te zijn. Hij probeert het door zich Gardiner voor de geest te halen, maar hij blijft lachen. 'Trek uw gezicht

in de plooi,' zegt Richard.

'Je zou nooit denken dat Stephen me geld schuldig was. Ik heb zijn installatie in Winchester betaald.'

'Vorder het terug, mijnheer.'

'Maar ik heb zijn huis al gevorderd voor de koningin. Het doet hem nog pijn. Ik moet hem maar niet tot het uiterste drijven. Ik hoor hem een uitweg te laten.'

Bisschop Fisher heeft plaatsgenomen, zijn uitgemergelde handen liggen op een ebbenhouten wandelstok. 'Goedenavond, mijnheer,'

zegt hij. 'Waarom bent u zo lichtgelovig?'

De bisschop lijkt verbaasd dat ze het gesprek niet openen met een gebed. Hij mompelt niettemin een zegenwens.

'U zou beter de koning om vergeving vragen. Zijn genade afsmeken. Hem smeken om rekening te houden met uw gevorderde leeftijd, uw zwakke gestel.'

'Ik weet niet welke overtreding ik heb begaan. En wat u ook denkt, ik ben niet seniel.'

'Ik denk van wel. Hoe had u anders geloof kunnen hechten aan deze vrouw Barton? Als u op straat een poppenkastvoorstelling zag, zou u dan niet in verrukking blijven staan en roepen: "Kijk die houten beentjes eens gaan; kijk ze eens met hun armen zwaaien! Hoor ze eens op hun trompet blazen!" Nou, zou u dat niet doen?'

'Ik geloof niet dat ik ooit een poppenkastvoorstelling heb gezien,' zegt Fisher droevig. 'Tenminste, niet zo een als u beschrijft.'

'Maar u speelt erin mee, mijnheer! Kijk om u heen. Het is één grote poppenkast.'

'En toch waren er zoveel die in haar geloofden,' zegt Fisher vriendelijk. 'Warham zelf, de vroegere Canterbury. Tientallen, wel honderd vrome en geleerde mannen. Ze bevestigden haar wonderen. En waarom zou zij, een geïnspireerd wezen, haar kennis niet vertolken? We weten dat de Heer ons, voordat hij zijn werk verricht, waarschuwt via zijn dienaren, want de profeet Amos ..."

'Kom me niet aan met de profeet Amos, man. Ze bedreigde de koning. Voorzag zijn dood.'

'Voorzien is niet hetzelfde als verlangen, laat staan beramen.'

'Ah, maar ze heeft niets voorzien waarvan ze niet hoopte dat het zou plaatshebben. Ze ging rond de tafel met de vijanden van de koning en zei wat er ging gebeuren.'

'Als u lord Exeter bedoelt,' zegt de bisschop, 'hem is natuurlijk al gratie verleend, evenals lady Gertrude. Als zij schuldig waren geweest, had de koning hen vervolgd.'

'Niet per se. Henry hoopt op verzoening. Hij is bereid om genade te tonen. Ook aan u, zelfs nu nog, maar dan zult u uw fouten moeten toegeven. Exeter heeft niets op schrift gesteld tegen de koning, maar u wel.'

'Waar? Laat zien.'

'Uw hand is verborgen, mijnheer, maar niet voor mij. U zult niet meer publiceren.' Fishers blik schiet omhoog. Amper merkbaar bewegen zijn botten onder zijn huid; zijn vuist klemt zich om zijn wandelstok met de vergulde dolfijn als handgreep. 'Uw drukkerijen in het buitenland werken nu voor mij. Mijn vriend Stephen Vaughan heeft hun een betere prijs geboden.'

'U jaagt me op vanwege de scheiding,' zegt Fisher. 'Dit gaat niet over Elizabeth Barton. Dit is omdat koningin Katherine mij om raad heeft gevraagd en ik die heb gegeven.'

'U zegt dat ik u opjaag wanneer ik u verzoek om u aan de wet te houden? Probeer me niet af te leiden van uw profetes, of ik breng u naar dezelfde plek als zij en sluit u naast haar op. Had u haar even graag willen geloven als ze in een van haar visioenen Anne tot koningin gekroond had gezien, een jaar voordat het plaatsvond, en onder het goedgunstige oog van de hemel? Ik durf te wedden dat u haar in dat geval een heks had genoemd.'

Fisher schudt zijn hoofd; hij trekt zich terug in verbijstering. 'Ik heb me altijd afgevraagd, weet u, het heeft me jarenlang voor een raadsel gesteld of Maria Magdalena en Martha's zuster Maria in de evangeliën een en dezelfde waren. Elizabeth Barton vertelde me dat het inderdaad zo was. Ze twijfelde er geen moment over.'

Hij lacht. 'O, ze kent die mensen goed. Ze komt voortdurend bij hen over de vloer. Ze heeft vaak genoeg met Onze-Lieve-Vrouwe een kommetje soep gegeten. Hoor eens, mijnheer, ooit kwam je een heel eind met zalige onwetendheid, maar die tijd is voorbij. Het is oorlog. Hou uzelf niet voor de gek, alleen omdat de soldaten van de keizer niet over straat rennen: het is oorlog, en u bevindt zich in het vijandelijke kamp.'

De bisschop is stil. Hij wankelt een beetje op zijn kruk. Snuft. 'Ik begrijp waarom Wolsey u in dienst hield. U bent een monster, net als hij. Ik ben veertig jaar priester, en ik heb nog nooit zulke goddeloze lieden gezien als er nu gedijen. Zulke kwade raadgevers.'

'Word ziek,' zegt hij. 'Hou het bed. Ik beveel het ten sterkste aan.'

De akte van veroordeling tegen de Maagd en haar medestanders wordt op zaterdagochtend 21 februari voorgelegd aan het Hogerhuis. Fishers naam staat erin en, op Henry's aandringen, die van More ook. Hij gaat in de Tower langs bij het Barton-mens om te zien of er nog iets op haar geweten drukt voordat haar dood op de rol wordt gezet. Ze heeft de winter overleefd, kriskras door het land gesleurd van de ene openluchtbiecht naar de andere, op het schavot blootgesteld aan de snijdende wind. Hij neemt een kaars mee naar binnen en treft haar ineengezakt op een kruk aan als een

slecht bijeengebonden bundel vodden; het is er zowel koud als muf. Ze kijkt op en zegt, alsof ze een gesprek hervatten: 'Maria Magdalena heeft me gezegd dat ik moet sterven.'

Misschien, denkt hij, heeft ze in gedachten met mij gepraat. 'Heeft ze een datum genoemd?'

'Zou het u van pas komen?' vraagt ze. Hij vraagt zich af of ze weet dat het parlement, in zijn verontwaardiging over de opname van More, de akte tegen haar tot de lente zou kunnen opschorten. 'Ik ben blij dat u er bent, meester Cromwell. Er gebeurt hier nooit iets.'

Zelfs zijn langdurigste, meest subtiele verhoren hadden haar niet bang gemaakt. Om Katherine erin betrokken te krijgen had hij elke truc toegepast die hij kende: zonder resultaat. Hij zegt: 'Je krijgt toch wel behoorlijk te eten, hè?'

'O, ja. En mijn was wordt gedaan. Maar ik mis de bezoeken aan Lambeth, aan de aartsbisschop, dat was leuk. De rivier zien. De bedrijvigheid van al die mensen, het uitladen van de boten. Weet u of ik verbrand zal worden? Lord Audley zei dat ik verbrand zou worden.'

Ze praat alsof Audley een oude vriend is.

'Ik hoop dat dat je kan worden bespaard. Dat is aan de koning.'

'Tegenwoordig ga ik 's nachts naar de hel,' zegt ze. 'Meester Lucifer wijst me een stoel aan. Die is van mensenbotten gemaakt en bekleed met kussens van vuur.'

'Is hij voor mij?'

'God beware u, nee. Voor de koning.'

'Nog iets gezien van Wolsey?'

'De kardinaal is waar ik hem de laatste keer heb gezien.' Te midden van de ongeborenen. Ze zwijgt; een lange, doelloze stilte. 'Ze zeggen dat het wel een uur kan duren voor een lichaam verbrand is. Moeder Maria zal me in vervoering brengen. Ik zal in de vlammen baden zoals je in een fontein zou baden. Voor mij zullen ze koel zijn.' Ze kijkt hem recht aan, maar bij zijn uitdrukking wendt ze zich af. 'Soms stoppen ze kruit tussen het hout, hè? Zodat het sneller gaat? Hoeveel gaan er met mij?'

'Zes.' Hij noemt de namen. 'Het hadden er ook zestig kunnen zijn. Wist je dat? Jouw ijdelheid heeft ze hier gebracht.'

Terwijl hij het zegt, denkt hij: het is evengoed waar dat hun ijdelheid haar hier heeft gebracht. En hij ziet dat ze er de voorkeur aan zou hebben gegeven als er zestig ten dode opgeschreven waren geweest, als de huizen van Exeter en Pole in ongenade ten onder waren gegaan; dat had haar roem bezegeld. Als dat het geval is, waarom weigerde ze dan Katherine te noemen als medeplichtige? Wat een triomf zou dat zijn voor een profeet, om een koningin te ruïneren. Zie je, denkt hij, ik had helemaal niet zo subtiel moeten zijn; ik had moeten inspelen op haar zucht naar faam. 'Zal ik u niet meer

zien?' zegt ze. 'Of bent u aanwezig bij mijn lijden?'

'Over die troon,' zegt hij. 'Die stoel van botten. Dat kun je beter voor je houden. Er de koning niets over laten horen.'

'Hij hoort het te weten, vind ik. Hij zou gewaarschuwd moeten worden voor wat hem wacht na de dood. Wat kan hij me nog aandoen dat erger is dan hij al van plan is?'

'Wil je je niet op je buik beroepen?'

Ze bloost. 'Ik ben niet zwanger. U drijft de spot met me.'

'Ik zou iedereen adviseren om zijn leven een paar weken te rekken, op elke manier die hem ter beschikking staat. Zeg dat je onderweg bent verkracht. Zeg dat je cipiers je hebben onteerd.'

'Maar dan zou ik moeten zeggen wie het heeft gedaan, en dan zou die voor de rechter worden gebracht.'

Medelijdend schudt hij zijn hoofd. 'Wanneer een cipier een gevangene onteert, zegt hij haar zijn naam niet.'

Het doet er niet toe; het is duidelijk dat ze zijn idee niets vindt. Hij laat haar alleen. De Tower is net een stadje, waarvan de ochtendroutine om hem heen kletterend haar beloop neemt; de wachters en de mannen van de Munt groeten hem, en de verzorger van de koninklijke menagerie komt aandraven om te zeggen dat het voedertijd is - ze eten vroeg, de beesten - en of hij erbij wil zijn? Heel vriendelijk van u, zegt hij, wanneer hij voor het genoegen bedankt; zonder zelf te hebben ontbeten, een tikje misselijk, vangt hij de lucht van verschaald bloed op en het briesende geknor en onderdrukte gebrul uit de richting van hun kooien. Hoog op de boven de rivier uitstekende muren, uit het zicht, fluit iemand een oud wijsje en barst bij het refrein uit in gezang; hij is een vrolijke boswachter, zingt hij. Wat pertinent onwaar is. Hij kijkt om zich heen, op zoek naar zijn jollenman. Hij vraagt zich af of de Maagd ziek is en of ze lang genoeg zal leven om ter dood gebracht te worden. In zijn bewaring werd haar geen kwaad gedaan; ze werd hooguit afgemat, een paar nachten wakker gehouden, maar niet langer dan de zaken van de koning hem wakker houden, en je hoort mij ook geen bekentenissen doen, denkt hij. Het is negen uur, tegen tienen moet hij aan tafel met Norfolk en Audley, van wie hij hoopt dat ze niet grommen en stinken, zoals de beesten. Er schijnt een onzeker, kil zonnetje; dampkrullen slierten over de rivier, een krabbel van mist.

Op Westminster jaagt de hertog de bedienden het vertrek uit. 'Als ik iets te drinken wil, pak ik het zelf wel. Vooruit, wegwezen, jullie. En doe de deur dicht! Wie ik door het sleutelgat zie loeren, wordt levend gevild en gepekeld!' Binnensmonds vloekend draait hij zich om en neemt met een grom plaats. 'En als ik hem nou eens smeek?' zegt hij. 'Als ik nou eens op mijn knieën ging en zei: Henry, om godswil, schrap Thomas More uit de akte?'

'Als wij hem nou allemaal eens smeekten,' zegt Audley, 'op onze knieën?'

'O, en Cranmer,' zegt hij. 'Die halen we er ook bij. Hij mag niet ontbreken bij dit onbetaalbare intermezzo.'

'De koning zweert,' zegt Audley, 'dat hij persoonlijk voor het parlement zal verschijnen, voor beide Huizen als het moet, als er tegen de akte wordt gestemd, om erop aan te dringen.'

'Hij zou ten val kunnen komen,' zegt de hertog. 'In het openbaar nog wel. In godshemelsnaam, Cromwell, hou hem tegen. Hij wist dat More tegen hem was, en toch heeft hij hem stilletjes in Chelsea zijn geweten laten koesteren. Het zal mijn nicht wel zijn die rekenschap wil. Ze vat het persoonlijk op. Zo zijn vrouwen.'

'Ik denk dat de koning het persoonlijk opvat.'

'En dat is zwak,' zegt Norfolk, 'als je het mij vraagt. Wat maakt het hem uit wat More van hem vindt?'

Audley glimlacht onzeker. 'U noemt de koning zwak?'

'"U noemt de koning zwak?"' De hertog komt met een ruk naar voren en kakelt Audley in het gezicht, schril als een kip. 'Wat krijgen we nu, mijnheer de kanselier? Een eigen mening? Gewoonlijk wacht u netjes tot Cromwell zijn mond opendoet, en dan is het *pok-pok- póóók,* ja-mijnheer-nee-mijnheer, je zegt het maar, Torn Cromwell.'

De deur gaat open en Noem-me-Risley verschijnt, ten dele. 'Wel godallemachtig,' zegt de hertog, 'als ik een kruisboog had, schoot ik je kop eraf. Ik zei dat er niemand binnen mocht komen.'

'Will Roper is er. Hij heeft brieven van zijn schoonvader bij zich. More wil weten wat u voor hem zult doen, mijnheer, aangezien u hebt toegegeven dat er volgens de wet geen zaak tegen hem bestaat.'

'Zeg Will dat we net aan het repeteren waren hoe we de koning zouden smeken om Mores naam uit de akte te halen.'

De hertog slaat de borrel die hij zich had ingeschonken achterover en zet zijn drinkbeker met een klap terug op tafel. 'Die kardinaal van je zei altijd: Henry geeft nog liever zijn halve koninkrijk op dan dat hij inbindt; als hij ergens zijn zinnen op heeft gezet, laat hij het zich niet ontglippen.'

'Maar ik denk zo ... bent u het niet met me eens, mijnheer de kanselier ..:

'O, dat is hij,' zegt de hertog. 'Wat je ook denkt, Torn, hij is het ermee eens. *Pok-pok'.*

Wriothesley kijkt verbijsterd. 'Zal ik Will dan maar binnenlaten?'

'Dus we zijn het eens? Smeken op onze knieën?'

'Alleen als Cranmer het ook doet,' zegt de hertog. 'Waarom zou alleen een leek zijn gewrichten verslijten?'

'Zullen we mylord Suffolk ook laten komen?' stelt Audley voor.

'Nee. Zijn zoon ligt op sterven. Zijn erfgenaam.' De hertog wrijft met zijn hand langs zijn mond. 'Nog maar een maand, en hij was achttien geweest.' Zijn vingers gaan frunnikend op zoek naar zijn heiligenmedailles, zijn relieken. 'Brandon heeft alleen die jongen maar. Net als ik. Net als jij, Cromwell. En Thomas More. Alleen die ene jongen. God sta Charles bij, hij zal weer aan de slag moeten met zijn nieuwe echtgenote; dat zal hem vast niet meevallen.' Hij lacht kort, bars. 'Als ik mevrouw mijn echtgenote met pensioen kon sturen, kon ik ook een sappige vijftienjarige nemen. Maar ze werkt niet mee.'

Dit wordt Audley te veel. Zijn gezicht kleurt diep. 'Mylord, u bent al twintig jaar getrouwd, góéd getrouwd.'

'Alsof ik dat niet weet. Net of je jezelf in een vergrijsde leren zak be-graaft.' De benige hand van de hertog komt omlaag, geeft een kneepje in zijn schouder. 'Regel een scheiding voor me, Cromwell, wil je?

Jij en Zijne Excellentie de aartsbisschop, bedenken jullie maar een grond. Het zal me de moord stikken welke.'

'Waar komt moord aan te pas?' zegt Wriothesley.

'We gaan Thomas More toch vermoorden, of niet soms? En de oude Fisher, we zijn het mes toch voor hem aan het slijpen?'

'God verhoede.' De kanselier staat op en slaat zijn robe om zich heen. 'Ze worden niet beschuldigd van halsmisdrijven. More en de bisschop van Rochester, dat zijn maar medeplichtigen.'

'Wat toch waarachtig ernstig genoeg is,' zegt Wriothesley. Norfolk haalt zijn schouders op. 'Vroeg of laat zijn ze voor de beul. More legt je eed niet af. Fisher evenmin.'

'Ik denk echt van wel,' zegt Audley. 'We gebruiken overtuigende argumenten. Niemand met gezond verstand zal weigeren om zich met een eed aan de troonopvolging te verplichten voor de veiligheid van dit koninkrijk.'

'Moet Katherine soms zweren,' zegt de hertog, 'dat ze de troonopvolging van de baby van mijn nicht zal handhaven? En Mary, moet zij de eed afleggen? En als ze weigeren, wat stel je dan voor? Ze op de berrie naar Tyburn zeulen en voor de ogen van hun neef de keizer aan de galg laten dansen?'

Audley en hij wisselen een blik. 'Mijnheer,' zegt Audley, 'u zou voor de middag niet zoveel wijn moeten drinken.'

'O, *pok-pok',* zegt de hertog.

Een week daarvoor was hij naar Hatfield gegaan voor een bezoek aan de beide koninklijke dames: prinses Elizabeth en lady Mary, dochter van de koning. 'Zorg dat je de juiste titels gebruikt,' had hij onderweg tegen Gregory gezegd.

'U zou nu al willen dat u Richard had meegenomen,' had Gregory gezegd.

Hij had niet uit Londen weg willen gaan met deze drukte in het parlement, maar de koning had hem overgehaald: in twee

dagen kun je terug zijn; ik wil dat je een oogje in het zeil houdt. De route uit de stad lag vol dooiwater, en in het aan de zon onttrokken kreupelhout lag nog steeds ijs op de dode poelen. Af en toe kwam een zwak zonnetje tevoorschijn terwijl ze Hertfordshire in reden, en hier en daar stond een armzalige sleedoorn in bloei als een in het oog lopend protest tegen de lange winter.

'Jaren geleden kwam ik hier vaak. Kardinaal Morton woonde hier, weet je. Zodra het juridische jaar afliep en het weer hem te warm werd, ging hij de stad uit, en toen ik een jaar of negen, tien was, zette mijn oom John me achter op de proviandwagen met de beste kazen en de pasteien, voor het geval iemand ze tijdens een stop probeerde te stelen.'

'Hadden jullie dan geen wachters?'

'Het waren juist de wachters voor wie hij bang was.'

'Quis custodiet ipsos custodes?'

'Ik, blijkbaar.'

'Wat zou je hebben gedaan?'

'Geen idee. Ze gebeten?'

De zachtgetinte bakstenen voorgevel is kleiner dan hij zich herinnert, maar dat doet het geheugen nu eenmaal. De pages en heren die zich naar buiten haasten, de stalknechten die de paarden wegvoeren, de warme wijn die hun wacht, de ruchtbaarheid en ophef: deze aankomst is een levensgroot verschil met die van lang geleden. Hout en water sjouwen, vuren opstoken, het waren taken die de kracht en vaardigheid van een klein kind te boven gingen, maar hij weigerde ze uit handen te geven en werkte zij aan zij met de mannen, vuil en hongerig, totdat iemand in de gaten kreeg dat hij bijna omviel, of totdat hij dat daadwerkelijk deed.

Sir John Shelton staat aan het hoofd van dit vreemde huishouden, maar hij heeft een tijdstip gekozen waarop sir John van huis is; met de vrouwen praten lijkt hem zinniger dan na het avondeten Shelton aan te horen over paarden, honden en de wilde jaren van zijn jeugd. Op de drempel bedenkt hij zich bijna; in een jachtig, krakend tempo komt lady Bryan de trap af, moeder van de eenogige Francis en degene die belast is met de zorg voor de piepkleine prinses. Ze loopt tegen de zeventig en staat met beide benen stevig in het grootmoe-derschap, en hij kan haar mond zien bewegen nog voordat ze binnen gehoorsafstand is: Hare Koninklijke Hoogheid heeft tot elf uur geslapen, gehuild tot middernacht, zich volledig uitgeput, het arme lammetje! een uurtje geslapen, zo bleek toen ze wakker werd, vuurrode koontjes, vermoeden van koorts, lady Shelton wakker gemaakt, dokter erbij geroepen, krijgt al tandjes, zo'n verraderlijke tijd! kalmerend drankje, tegen de ochtend tot rust gekomen, om negen uur wakker, een voeding gehad ... 'O, meester Cromwell,' zegt lady Bryan, 'dit kan uw zoon toch niet zijn!

Lieve hemel! Wat een uitnemende, lange jongeman! En wat heeft hij een knap gezicht, dat moet hij van zijn moeder hebben. Hoe oud is hij nu?'

'Op een leeftijd dat hij kan praten, meen ik.'

Lady Bryan wendt zich met een stralend gezicht tot Gregory, alsof ze zich opmaakt om kinderrijmpjes met hem te zingen. Lady Shelton komt binnen. 'Goedendag, meesters.' Een korte aarzeling: buigt de tante van de koningin voor de juweelwaar? Over het geheel genomen denkt ze van niet. 'Ik neem aan dat lady Bryan u uitputtend verslag heeft gedaan van haar pupil?'

'Uiteraard, en wellicht wilt u verslag uitbrengen over de uwe?'

'U wilt lady Mary niet persoonlijk spreken?'

'Jawel, maar een gewaarschuwd man ...'

'Ik kan u geen ongelijk geven. Mijn nicht de koningin raadt me aan mijn vuisten tegen haar te gebruiken.' Haar blik glijdt taxerend over hem heen; de lucht knettert van spanning. Hoe doen vrouwen dat toch? Misschien valt het te leren. Hij voelt meer dat zijn zoon achteruitdeinst dan dat hij het ziet, tot zijn terugtocht wordt gestopt door de kast waarin de nu al uitgebreide verzameling gouden en zilveren vaatwerk van prinses Elizabeth is uitgestald. 'Als lady Mary niet gehoorzaamt, moet ik haar - en ik citeer mijn nicht - "afranselen als de bastaard die ze is"'

'O, heilige moeder Gods!' kreunt lady Bryan. 'Ik ben ook Mary's verzorgster geweest, en als baby was ze al koppig, dat zal nu heus niet veranderen, hoe je haar ook afranselt. U wilt vast eerst de baby zien, hè? Komt u maar mee ...' Ze neemt Gregory's elleboog in een greep waaruit geen ontsnappen mogelijk is en ratelt maar door: Zie je, met een kind van die leeftijd kan koorts op van alles wijzen. Hij kan het begin zijn van de mazelen, God verhoede. Hij kan het begin van waterpokken zijn. Met een kind van zes maanden weet je het nooit... In lady Bryans keel klopt zichtbaar een ader. Onder het babbelen likt ze langs haar droge lippen, en ze slikt.

Nu begrijpt hij waarom Henry wilde dat hij poolshoogte kwam nemen. Wat zich hier afspeelt, kan niet in een brief worden weergegeven. 'Bedoelt u,' zegt hij tegen lady Shelton, 'dat de koningin u over lady Mary heeft geschreven, en in die bewoordingen?'

'Nee. Ze heeft mondelinge instructies gegeven.' Ze zeilt statig voor hem uit. 'Vindt u dat ik ze moet opvolgen?'

'Misschien kunnen we dit onder vier ogen bespreken,' mompelt hij.

'Ja, waarom niet,' zegt ze: een snelle blik, een kort, gemompeld antwoord. Het kind Elizabeth is in strakke lagen gewikkeld, haar vuistjes verborgen; maar goed ook, ze ziet eruit alsof ze je zou slaan. Peenkleurige haartjes pieken onder haar kapje vandaan, en haar ogen staan alert. Hij heeft nog

nooit een baby in de wieg gezien die zo bereid leek om aanstoot te nemen. Lady Bryan zegt: 'Vindt u dat ze op de koning lijkt?'

Hij aarzelt, wil beide partijen recht doen. 'Voor zover een klein meiske dat zou moeten doen.'

'Laten we hopen dat ze niet zijn taille heeft geërfd,' zegt lady Shelton. 'Hij dijt wel uit, hè?'

'Alleen George Rochford zegt van niet.' Lady Bryan leunt over de wieg. 'Volgens hem is ze van top tot teen een Boleyn.'

'We weten dat mijn nicht een jaar of dertig in kuisheid heeft geleefd,' zegt lady Shelton, 'maar zelfs Anne krijgt een maagdelijke geboorte niet voor elkaar.'

'Maar dat haar!' zegt hij.

'Ik weet het,' zucht lady Bryan. 'Hare Hoogheid is natuurlijk niet van die stand, maar met alle respect voor Zijne Koninklijke Hoogheid, je zou haar als biggenkind op de jaarmarkt tentoon kunnen stellen.' Ze houdt het kapje van het kind bij de haargrens iets omhoog, en haar vingers proberen bedrijvig de piekjes uit het zicht te proppen. Het kind trekt een lelijk gezicht en hikt protesterend. Gregory kijkt fronsend op haar neer: 'Ze kon van om het even wie zijn.'

Lady Shelton heft een hand op om haar lach te verbergen. 'Je bedoelt, Gregory, dat alle baby's er hetzelfde uitzien. Kom, meester Cromwell.'

Ze voert hem met een hand op zijn mouw mee. Lady Bryan bindt de prinses weer in, die kennelijk in een of ander opzicht is losgeraakt. Over zijn schouder zegt hij: 'In godsnaam, Gregory.' Mensen zijn voor minder naar de Tower gegaan. En tegen lady Shelton: 'Mijns inziens kan Mary geen bastaard zijn. Haar ouders waren te goeder trouw toen ze haar kregen.'

Met opgetrokken wenkbrauwen blijft ze staan. 'Zou u dat tegen mijn nicht de koningin zeggen? In haar gezicht, bedoel ik?'

'Dat heb ik al gedaan.'

'En hoe nam ze het op?'

'Tja, ik kan u zeggen, lady Shelton, als ze een bijl bij de hand had gehad, had ze geprobeerd mijn hoofd af te hakken.'

'Laat me u op mijn beurt dan iets zeggen, en u kunt het doorgeven aan mijn nicht, als u wilt. Zelfs al was Mary een bastaard, en de bastaard van de armste, landloze edelman in heel Engeland, dan nog zou ze van mij niets dan zachtheid hoeven verwachten, want het is een goed kind, en je moet wel een hart van steen hebben om je haar omstandigheden niet aan te trekken.'

Ze loopt snel, met haar sleep zwierend over de stenen vloeren, naar het centrale gedeelte van het huis. Mary's oude bedienden lopen er rond, gezichten die hij eerder heeft gezien; er zitten schone plekken op hun jassen waar Mary's embleem van het livrei is getornd en vervangen door dat van de koning.

Hij kijkt om zich heen en herkent alles. Onder aan de grote trap blijft hij staan. Nooit was het hem toegestaan die op te rennen; er was een achtertrap voor jongens als hij, die hout of kolen sjouwden. Eén keer had hij de regels gebroken, en toen hij bovenaan kwam, schoot er een vuist uit de duisternis naar voren tegen de zijkant van zijn hoofd. Kardinaal Morton zelf, op de loer?

Hij raakt het steen aan, koud als een graftombe; wijnranken, verstrengeld met een of andere naamloze bloem. Lady Shelton kijkt hem glimlachend, verbaasd aan: waarom aarzelt hij? 'Misschien moeten we ons omkleden voordat we lady Mary bezoeken. Ze zou zich beledigd kunnen voelen..."

'Ze zou zich ook beledigd kunnen voelen als u haar laat wachten. Ze zal het hoe dan ook opblazen. Ik zeg wel dat ik met haar meeleef, maar o, ze is niet gemakkelijk! Ze verschijnt 's middags noch s avonds voor het eten, omdat ze weigert de kleine prinses voor te laten gaan. En mijn nicht de koningin heeft verordonneerd dat ze geen maaltijden tot zich mag nemen in haar eigen kamer, behalve het beetje brood als ontbijt dat we allemaal krijgen.'

Ze heeft hem naar een gesloten deur geleid. 'Noemen ze dit nog steeds de blauwe kamer?'

'Ah, je vader is hier eerder geweest,' zegt ze tegen Gregory.

'Hij is overal geweest,' zegt Gregory.

Ze draait zich om. 'Ik wens u succes, heren. Nog één ding: ze reageert niet op "lady Mary".'

Het is een lang vertrek, bijna zonder meubelstukken, en de kilte komt hun als de gezant van een geest op de drempel tegemoet. De blauwe wandtapijten zijn neergehaald en de gepleisterde muren zijn kaal. Naast een vuur dat op sterven na dood is, zit Mary: ineengedoken, nietig en meelijwekkend jong. 'Ze lijkt Malekin wel,' fluistert Gregory.

Arme Malekin, het elfenmeisje. Ze eet 's nachts, leeft op broodkruim en appelschil. Soms, als je vroeg opstaat en heel zachtjes doet op de trap, tref je haar aan in de as.

Mary werpt een blik in hun richting, en verrassend genoeg klaart haar gezichtje op. 'Meester Cromwell.' Ze komt overeind, doet een stap naar hem toe en struikelt bijna, haar voeten gevangen in de zoom van haar jurk. 'Hoe lang is het niet geleden dat ik u op Windsor zag?'

'Ik zou het niet kunnen zeggen,' zegt hij ernstig. 'De jaren zijn vriendelijk voor u geweest, mevrouw.'

Ze giechelt; ze is nu achttien. Ze kijkt verbijsterd om zich heen, alsof ze op zoek is naar de kruk waar ze net nog op zat. 'Gregory,' zegt hij, en zijn zoon duikt naar voren om de ex-prinses op te vangen voordat ze in het luchtledige plaatsneemt. Gregory doet dat alsof het een danspas is; hij heeft zijn nut.

'Neem me niet kwalijk dat ik u zo laat staan. Misschien kunt

u,' ze wuift vaagjes, 'op die kist zitten.'
'Ik denk dat wij sterk genoeg zijn om te blijven staan. Maar u niet, meen ik.' Hij ziet Gregory hem een blik toewerpen alsof hij deze zachte toon nog nooit heeft gehoord. 'Ze dwingen u toch zeker niet om alleen te zitten, en bij dit miezerige haardvuur?'
'De man die het hout brengt, weigert me aan te spreken met mijn titel van prinses.'
'Moet u met hem praten?'
'Nee. Maar het zou zijn alsof ik het probleem uit de weg ging als ik het niet deed.'
Juist, denkt hij, maak het jezelf vooral zo moeilijk mogelijk. 'Lady Shelton heeft me verteld over de problemen met de ... over de maaltijdkwestie. Stel dat ik u een arts zou sturen?'
'We hebben er hier een. Dat wil zeggen, het kind heeft er een.'
'Ik zou er een kunnen sturen aan wie u meer hebt. Iemand die u een kuur zou kunnen geven voor uw gezondheid en voorschrijft dat u een uitgebreid ontbijt neemt, op uw eigen kamer.'
'Vlees?' zegt Mary.
'In ruime mate.'
'Maar wie zou u sturen?'
'Dokter Butts?'
Haar gezicht verzacht. 'Ik ken hem nog van mijn hof op Ludlow. Toen ik prinses van Wales was. Wat ik nog steeds ben. Hoe kan het dat ik uit de lijn van troonopvolging ben geschrapt, meester Cromwell?
Hoe kan dat wettig zijn?'
'Het is wettig als het parlement het wettig verklaart.'
'Er bestaat een wet boven het parlement. Gods wet. Vraag bisschop Fisher maar.'
'Ik vind Gods bedoelingen ondoorgrondelijk, en God weet dat ik Fisher geen spat helderder vind. De wil van het parlement vind ik daarentegen zonneklaar.'
Ze bijt op haar lip; nu wil ze hem niet aankijken. 'Ik heb gehoord dat dokter Butts tegenwoordig een ketter is.'
'Hij gelooft wat uw vader de koning gelooft.'
Hij wacht af. Ze draait zich om, haar grijze ogen op zijn gezicht gevestigd. 'Ik weiger mijnheer mijn vader een ketter te noemen.'
'Mooi zo. Deze valkuilen kunnen beter, eerst, worden beproefd door uw vrienden.'
'Ik begrijp niet hoe u mijn vriend kunt zijn, als u ook de vriend bent van dat mens, de markiezin van Pembroke, bedoel ik.' Ze gunt Anne niet haar koninklijke titel.
'Die dame bevindt zich in een positie waarin ze geen vrienden nodig heeft, alleen bedienden.'
'Pole zegt dat u Satan zelf bent. Mijn neef Reginald Pole. Die

in Genua is. Hij zegt dat u als alle christelijke zielen was toen u werd geboren, maar dat op een dag de duivel in u is gevaren.'

'Wist u, lady Mary, dat ik hier als jongen van een jaar of negen, tien al kwam? Mijn oom was een kok van Morton, en ik was een armoedig joch met een loopneus, dat in alle vroegte meidoorntwijgjes op bundels bond om de ovens te stoken en nog voor zonsopgang de kippen voor de soep slachtte.' Zijn toon is ernstig. 'Zou de duivel toen in me zijn gevaren? Of nog vroeger, rond de tijd dat andere mensen gedoopt worden? Mij maakt het niet uit, dat begrijpt u.'

Mary kijkt naar hem van opzij; ze draagt nog altijd een ouderwetse tudorkap, en ze lijkt om de rand ervan heen te kijken als een paard waarvan de oogkleppen zijn afgezakt. Zachtjes zegt hij: 'Ik ben Satan niet. Mijnheer uw vader is geen ketter.'

'En ik ben geen bastaard, neem ik aan.'

'Nee, zeker niet.' Hij herhaalt wat hij tegen Anne Shelton heeft gezegd: 'U werd te goeder trouw verwekt. Uw ouders dachten dat ze getrouwd waren. Dat betekent niet dat hun huwelijk deugdelijk was. U begrijpt het verschil, denk ik?'

Ze wrijft met haar wijsvinger onder haar neus langs. 'Ja, ik begrijp het verschil. Maar hun huwelijk was wel degelijk deugdelijk.'

'De koningin komt binnenkort haar dochter bezoeken. Stel dat u haar simpelweg respectvol begroet, op de manier waarop u uw vaders echtgenote hoort te begroeten ...'

'... behalve dat ze zijn bijzit is ...'

'... dan zou uw vader u terughalen naar het hof, u zou alles hebben wat u nu ontbeert, en de warmte en vertroosting van gezelschap. Luister naar me, ik zeg dit voor uw bestwil. De koningin verwacht geen vriendschap van u, alleen wat uiterlijk vertoon. Hou uw tong in bedwang en maak een knicksje voor haar. Het is voorbij voor u het weet, en het verandert alles. Sluit vrede met haar voordat haar volgende kind wordt geboren. Als ze een zoon baart, heeft ze geen reden meer om u te verzoenen.'

'Ze is bang voor me,' zegt Mary. 'En dat blijft ze, zelfs al krijgt ze een zoon. Ze is bang dat ik trouw en dat mijn zoons haar zullen bedreigen.'

'Heeft iemand het met u over trouwen gehad?'

Een droog, kort lachje, ongelovig. 'Ik was nog een baby aan de borst toen ik aan Frankrijk werd uitgehuwelijkt. Daarna aan de keizer, weer aan Frankrijk, aan de koning, aan zijn eerste zoon, zijn tweede zoon en aan zijn god weet hoeveelste zoon, en opnieuw aan de keizer of een van zijn neven. Ik ben uitgehuwelijkt tot vervelens toe. Op een dag komt er nog eens echt iets van.'

'Maar u trouwt niet met Pole.'

Ze krimpt ineen, en hij weet dat het haar is voorgesteld: door haar oude verzorgster, Margaret Pole, misschien, of door Chapuys, die nachtenlang over de stambomen van de Engelse aristocratie gebogen zit: bestendig haar aanspraak, zorg dat die smetteloos is, neem de half-Spaanse Tudor op in de oude lijn van de Plantagenets. 'Ik heb Pole ontmoet,' zegt hij. 'Ik kende hem voordat hij het koninkrijk verliet. Hij is niet de man voor u. Welke echtgenoot u ook krijgt, hij zal een sterke zwaardarm nodig hebben. Pole is net een oud wijf, zo ruggengraatloos als hij bij het haardvuur zit te zaniken. Er sijpelt hooguit wijwater door zijn aderen, en ze zeggen dat hij in tomeloze snikken uitbarst als zijn bediende maar een vlieg doodmept.'

Ze glimlacht, maar slaat een hand voor haar mond als knevel. 'Juist,' zegt hij. 'U zegt tegen niemand iets.'

Vanachter haar vingers zegt ze: 'Ik kan niet genoeg zien om te lezen.'

'Hoe dat zo, geven ze u geen kaarsen?'

'Nee, ik bedoel dat mijn zicht wegvalt. Ik heb voortdurend hoofdpijn.'

'U huilt veel?' Ze knikt. 'Dokter Butts neemt medicijnen mee. Laat u tot die tijd voorlezen.'

'Dat doen ze al. Ze lezen me Tyndales evangelie voor. Weet u wel dat bisschop Tunstall en Thomas More samen tweeduizend fouten hebben gevonden in zijn zogenaamde Testament? Het bevat meer ketterij dan het heilige boek van de mohammedanen.'

Dappere woorden. Maar hij ziet tranen opwellen. 'Dit kan allemaal rechtgezet worden.' Ze wankelt naar hem toe, en even denkt hij dat ze zichzelf zal vergeten, dat ze zal uithuilen tegen zijn rijmantel. 'De dokter is over één dag hier. Nu eerst eens een fatsoenlijk haardvuur en uw diner, waar u het ook opgediend wilt hebben.'

'Laat me met mijn moeder spreken.'

'Op het moment kan de koning dat niet toestaan, maar dat kan veranderen.'

'Mijn vader houdt van me. Maar zij, dat ellendige mens, vergiftigt zijn geest.'

'Lady Shelton zou vriendelijk voor u zijn, als u het toeliet.'

'Wie is zij, om vriendelijk te zijn of niet? Ik overleef Anne Shelton wel, geloof me. En haar nicht. En ieder ander die me mijn titel ontzegt. Laat ze maar komen. Ik ben jong. Ik kan wachten.'

Hij neemt afscheid. Gregory volgt hem; zijn gefascineerde blik keert terug naar het meisje, dat haar plaats bij het bijna gedoofde haardvuur weer inneemt, dat haar handen ineenvouwt en met vastberaden gezicht haar wacht inzet.

'Al dat konijnenbont om haar heen,' zegt Gregory. 'Het ziet eruit alsof eraan geknaagd is.'

'Ze is op-en-top Henry's dochter.'

'Hoezo, heeft iemand dan gezegd dat ze dat niet is?'

Hij lacht. 'Dat bedoel ik niet. Stel je voor ... als de oude koningin was overgehaald om overspel te plegen, dan was het gemakkelijk geweest om van haar af te komen, maar hoe laak je een vrouw die alleen die ene man heeft gekend?' Hij onderbreekt zichzelf; zelfs voor de naaste voorvechters van de koning is het moeilijk om eraan te denken dat Katherine verondersteld wordt ook de echtgenote van prins Arthur te zijn geweest. 'Die twee mannen heeft gekend, moet ik zeggen.' Hij neemt zijn zoon op. 'Mary keek niet eens naar je, Gregory.'

'Had u dat dan verwacht?'

'Lady Bryan vindt je een knappe knul. Zou het niet in de aard van een jonge vrouw liggen om te kijken?'

'Ik weet niet of ze wel een aard heeft.'

'Laat het vuur oprakelen. Ik regel het diner. Het kan niet de bedoeling van de koning zijn dat ze verhongert.'

'Ze vindt u aardig,' zegt Gregory. 'Heel raar.'

Hij ziet dat zijn zoon het serieus bedoelt. 'Is het dan zo onvoorstelbaar? Mijn dochters vonden me ook aardig, denk ik. Arme kleine Grace, ik durf niet eens te zeggen of ze wel wist wie ik was.'

'Ze vond u lief toen u de engelenvleugels voor haar had gemaakt. Ze zei dat ze ze altijd zou houden.' Zijn zoon wendt zich af, praat alsof hij bang van hem is. 'Rafe zegt dat u algauw de tweede man van het koninkrijk zult zijn. Hij zegt dat u dat al bent, alleen niet in naam. Hij zegt dat de koning u boven de kanselier zal plaatsen, boven iedereen. Zelfs boven Norfolk.'

'Rafe loopt op de zaken vooruit. Luister, jongen, praat met niemand over Mary. Ook niet met Rafe.'

'Heb ik te veel gehoord?'

'Wat denk je dat er gebeurt als de koning morgen zou sterven?'

'Dan zouden we allemaal in diepe rouw zijn.'

'Maar wie gaat er regeren?'

Gregory knikt naar lady Bryan, naar de baby in de wieg. 'Dat heeft het parlement bepaald. Of het kind van de koningin dat nog niet geboren is.'

'Maar zou dat ook gebeuren? In de praktijk? Een ongeboren kind?

Of een dochter van nog geen jaar oud? Anne als regentes? Dat zou de Boleyns wel bevallen, dat geef ik grif toe.'

'Fitzroy, dan.'

'Er is een Tudor met betere aanspraken.'

Gregory's blik keert terug naar lady Mary. 'Precies,' zegt hij. 'Denk erom, Gregory, het is allemaal leuk en aardig om te bedenken wat je over zes maanden zou doen of over een jaar, maar het heeft geen enkele zin als je geen plan hebt voor

morgen.'

Wanneer het diner voorbij is tafelt hij na met lady Shelton. Lady Bryan is naar bed gegaan, en weer naar beneden gekomen om hen achter de vodden te zitten. 'Morgen zijn jullie de hele dag moe!'

'Ja,' beaamt Anne Shelton en ze wuift haar weg. 'Morgenochtend zijn we geen knip voor de neus waard, en ze hoeven geen moeite te doen om ons ontbijt te brengen.'

Ze blijven zitten tot de bedienden zich geeuwend terugtrekken en de kaarsen opgebrand zijn, waarna ze dieper het huis in gaan, naar kleinere, warmere vertrekken, om verder te praten. U hebt Mary goede raad gegeven, zegt ze, ik hoop dat ze die opvolgt, ik vrees dat haar barre tijden te wachten staan. Ze praat over haar broer Thomas Boleyn, de zelfzuchtigste man die ik ooit heb gekend, geen wonder dat Anne zo hebberig is, al wat ze van hem heeft gehoord is geld, geld en nog eens geld, en hoe je anderen in je macht krijgt, hij zou die meisjes naakt te koop hebben gezet op een Barbarijse slavenmarkt, als hij had gedacht dat hij een goede prijs voor hen zou krijgen. Het roept een beeld bij hem op van zichzelf, omringd door vazallen met kromzwaard, terwijl hij een bod uitbrengt op Mary Boleyn; hij glimlacht en richt zijn aandacht weer op haar tante. Ze vertelt hem Boleyn-geheimen; hij vertelt haar er in het geheel geen, al denkt ze van wel.

Gregory ligt te slapen wanneer hij binnenkomt, maar draait zich om en zegt: 'Vaderlief, waar bent u geweest, naar bed met lady Shelton?'

Die dingen gebeuren, alleen niet met een Boleyn. 'Wat een rare dingen droom jij. Lady Shelton is al dertig jaar getrouwd.'

'Ik dacht dat ik Mary misschien gezelschap kon houden na het eten,' mompelt Gregory. 'Zolang ik niets verkeerds zou zeggen. Maar ze is zo uit de hoogte. Zo'n hooghartig meisje kan ik echt geen gezelschap houden.' Hij gooit zich om in het veren bed en valt weer in slaap. Zodra Fisher bij zinnen komt en om gratie verzoekt, smeekt de oude bisschop de koning om er rekening mee te houden dat hij ziek en zwak is. De koning geeft aan dat de akte van veroordeling zijn beloop moet hebben, maar het is zijn gewoonte, zegt hij, om iedereen die zijn falen toegeeft, genade te verlenen.

De Maagd zal worden opgehangen. Hij zegt niets over de stoel van mensenbeenderen. Hij vertelt Henry dat ze niet langer profeteert, en hoopt dat ze op Tyburn, met de strop om haar nek, geen leugenaar van hem maakt.

Wanneer de raadslieden voor de koning knielen en smeken dat Thomas Mores naam uit de akte wordt geschrapt, geeft Henry toe. Misschien heeft hij hierop zitten wachten, om te worden overgehaald. Anne is er niet bij, anders was het misschien heel anders uitgevallen. Ze staan op en gaan naar buiten, terwijl ze het stof van zich af kloppen. Hij meent dat

hij de kardinaal om hen hoort lachen vanuit een of ander onzichtbaar hoekje van het vertrek. Audleys waardigheid heeft niet geleden, maar de hertog ziet er geagiteerd uit; toen hij overeind probeerde te komen, hadden zijn bejaarde knieën hem in de steek gelaten, en Audley en hij hadden hem bij de ellebogen omhoog gehesen en rechtop gezet. 'Ik dacht dat ik daar nog een uur vast zou zitten,' zegt hij, 'en maar smeken en maar smeken.'

'De grote grap is dat More nog steeds een toelage krijgt van de Thesaurie,' zegt hij tegen Audley. 'Ik neem aan dat die maar beter stopgezet kan worden.'

'Hij heeft nu een adempauze. Ik bid God dat hij zijn verstand gebruikt. Heeft hij zijn zaken op orde gebracht?'

'Hij heeft aan de kinderen vermaakt wat hij kon. Dat zei Roper.'

'O, jullie advocaten!' zegt de hertog. 'Wie zorgt er voor mij op de dag dat ik neerga?'

Norfolk zweet; hij vertraagt zijn pas, en ook Audley houdt in, en zo wandelen ze verder, met Cranmer als een postscriptum achter hen aan. Hij draait zich om en neemt zijn arm. Hij heeft elke zitting van het parlement bijgewoond, vanaf de verder opvallend onderbevolkte bisschoppelijke bank.

De paus kiest deze maand, waarin hij zijn grootse wetten door het parlement heen rolt, om eindelijk een uitspraak te doen over het huwelijk van koningin Katherine, een uitspraak die zo lang is uitgesteld dat hij dacht dat Clemens van plan was om in zijn besluiteloosheid te sterven. De aanhangers van de keizer steken vuurwerk afin de straten van Rome. Henry is minachtend, sardonisch. Hij geeft lucht aan deze gevoelens door te dansen. Anne kan nog steeds dansen, al is haar buik te zien; ze zal het deze zomer rustig aan moeten doen. Hij herinnert zich de hand van de koning om Lizzie Seymours middel. Daar is niets van gekomen, de jonge vrouw is niet dom. Nu zwiert hij de jonge Mary Shelton rond, tilt haar van de grond, kietelt en knijpt haar en beneemt haar de adem met zijn complimentjes. Het heeft niets te betekenen; hij ziet Anne haar kin heffen en haar blik afwenden en achteroverleunen in haar stoel, terwijl ze met een schalkse blik een of ander commentaar mompelt, en haar sluier even, heel even maar, langs het jasje strijkt van dat grijnzende hondsvot Francis Weston. Anne is duidelijk van mening dat Mary Shelton getolereerd moet worden, zoetgehouden zelfs. Het is veiliger om de koning met een nichtje te delen als er geen zus binnen handbereik is. Waar is Mary Boleyn? Ergens op het platteland, wie weet verlangt ze net als hij naar warmer weer.

En de zomer treedt, zonder tussenpoos voor lente, prompt aan op een maandagochtend, als een nieuwe bediende met een glimmend gepoetst gezicht: op 13 april. Ze zijn op Lambeth -

Audley, de aartsbisschop, hijzelf - waar de zon krachtig door de ruiten schijnt. Hij kijkt neer op de tuinen van het paleis. Zo begint *Utopia:* met een gesprek tussen vrienden in een tuin. Op de paden beneden houden Hugh Latimer en een paar hofpriesters een worstelwedstrijdje. Ze plukken en trekken aan elkaar als schooljongens, waarbij Hugh twee collega-geestelijken om de nek hangt, zodat zijn voeten boven de grond bungelen. Ze hebben alleen nog een voetbal nodig om er een echte feestdag van te maken. 'Meester More,' zegt hij, 'waarom ga je niet even buiten van de zon genieten? We laten je over een halfuur wel roepen, dan leggen we je de eed nogmaals voor: en dan geef je ons een ander antwoord, ja?'

Hij hoort Mores gewrichten knakken wanneer hij overeind komt.

'Thomas Howard is op zijn knieën gegaan voor je!' zegt hij. Het lijkt weken geleden. De late sessies en de dagelijks verse woordenwisselingen hebben hem vermoeid, maar tegelijk zijn zintuigen verscherpt, zodat hij zich ervan bewust is dat Cranmer zich, in de kamer achter hem, vreselijk aan het opwinden is, en hij wil More de deur uit hebben voordat de dam breekt.

'Ik weet niet wat voor verschil jij denkt dat een halfuur voor mij maakt,' zegt More. Zijn toon is ontspannen, plagend. 'Maar het zou natuurlijk iets uit kunnen maken voor jou.'

More had om een exemplaar van de akte van troonopvolging gevraagd. Audley rolt die nu uit; nadrukkelijk buigt hij zijn hoofd en begint te lezen, al heeft hij hem al tientallen keren gelezen. 'Goed dan,' zegt More. 'Maar ik mag hopen dat ik duidelijk ben geweest. Ik kan je eed niet afleggen, maar ik zal er niets tegen inbrengen en ik zal ook niemand ervan weerhouden de eed wel te zweren.'

'Dat is niet genoeg. En dat weet je.'

More knikt. Zigzaggend gaat hij naar de deur, waarbij hij eerst tegen een hoek van de tafel loopt, wat Cranmer met een verschrikte armbeweging naar de inktpot doet grijpen. De deur gaat achter hem dicht.

'En?'

Audley rolt het statuut op. Zachtjes tikt hij ermee op de tafel, zijn blik gevestigd op de plaats waar More had gestaan. 'Ik heb een voorstel,' zegt Cranmer. 'Wat als we hem de eed in het geheim laten zweren? Hij legt de eed af, maar wij beloven het tegen niemand te zeggen?

Of als we hem nu vroegen op welke eed hij wél kan zweren, als het deze niet is?'

Hij lacht.

'Dat zou het doel van de koning in de verste verte niet dienen,' verzucht Audley. *Tik, tik, tik.* 'Na alles wat we voor hem hebben gedaan, en voor Fisher. Zijn naam uit de akte, Fisher een boete in plaats van levenslang, wat willen ze nog

meer? Stank voor dank.'

'Ach. Gezegend zijn de vredestichters,' zegt hij. Hij wil iemand wurgen.

'We proberen het nog een keer met More," zegt Cranmer. 'Als hij weigert, zou hij op zijn minst moeten zeggen waarom.'

Binnensmonds vloekend wendt hij zich van het raam af. 'We kennen zijn redenen. Heel Europa kent ze. Hij is tegen de scheiding. Hij vindt niet dat de koning het hoofd van de Kerk mag zijn. Maar zal hij dat hardop zegen? Hij niet. Ik ken hem. Weet je waar ik een hekel aan heb? Dat ik deel uitmaak van deze vertoning, die van begin tot eind door hem op touw is gezet. Dat er tijd mee heengaat die nuttiger besteed had kunnen worden; dat er wel wat beters is om het hoofd over te breken; dat ons leven aan ons voorbijgaat, want reken er maar op: voordat dit spektakel ten einde is, voelen we onze jaren allemaal. En waar ik nog de grootste hekel aan heb, is dat meester More in het publiek zit te gniffelen wanneer ik over mijn woorden struikel, omdat hij alle rollen heeft geschreven. Er jarenlang aan heeft zitten schrijven.'

Cranmer schenkt hem als een tafeljongen een kelk wijn in en schuift die naar hem toe. 'Hier.'

In de hand van de aartsbisschop kan de kelk alleen maar een sacramenteel karakter aannemen: geen aangelengde wijn, maar een willekeurig brouwsel, dit is mijn bloed, dit is als mijn bloed, dit is min of meer zo'n beetje als mijn bloed, doe dit om mij te gedenken. Hij geeft de kelk terug. In het noorden van Europa maken ze brandewijn, aqua vitae: een slok daarvan zou meer goeddoen. 'Haal More terug,' zegt hij. Een ogenblik later staat More in de deuropening, gedempt niezend.

'Komaan,' zegt Audley glimlachend, 'zo stapt een held toch niet binnen.'

'Ik verzeker jullie, het is geenszins mijn bedoeling om een held te zijn,' zegt More. 'Ze hebben het gras gemaaid.' Hij knijpt zijn neus dicht tegen een volgende nies, sukkelt op hen af terwijl hij zijn robe weer om zijn schouder hijst en neemt plaats op de stoel die voor hem klaarstaat. Eerder had hij geweigerd te gaan zitten.

'Dat is beter,' zegt Audley. 'Ik wist dat de buitenlucht je goed zou doen.' Uitnodigend kijkt hij op, maar hij, Cromwell, geeft met een gebaar te kennen dat hij blijft waar hij is, naast het raam geleund.

'Ik snap het niet meer,' zegt Audley goedmoedig. 'Eerst wil de een niet zitten, dan wil de ander niet. Kijk,' hij schuift een vel papier naar More, 'dit zijn de namen van de priesters die we vandaag hebben gesproken, die op de troonopvolging hebben gezworen en je tot voorbeeld dienen. En je weet dat alle leden van het parlement akkoord zijn. Waarom jij dan niet?'

More kijkt op van onder zijn wenkbrauwen. 'Dit is voor iedereen een penibele situatie.'

'Minder penibel dan de situatie waar jij straks in verkeert,' zegt hij.

'Niet de hel,' zegt More glimlachend. 'Neem ik aan.'

'Dus als de eed zweren je zou verdoemen, hoe zit het dan met hen?'

Hij duwt zich af van de muur, grist de lijst met namen uit Audleys hand, rolt hem op en slaat ermee op Mores schouder. 'Zijn zij allemaal verdoemd?'

'Ik kan niet voor hun geweten spreken, alleen voor het mijne. Ik weet dat ik verdoemd ben als ik jullie eed afleg.'

'Sommigen zouden je benijden,' zegt hij, 'om je inzicht in de werking van genade. Maar jij en God hebben altijd al op vertrouwelijke voet met elkaar gestaan, hè? Ik vraag me af waar je het lef vandaan haalt. Je praat over je Schepper alsof hij een buurman is met wie je op een zondagmiddag bent gaan vissen.'

Audley leunt naar voren. 'Laten we dit even duidelijk stellen. Jij wilt de eed niet afleggen omdat je geweten het niet toelaat?'

'Ja.'

'Zou je iets uitgebreider kunnen zijn in je antwoorden?'

'Nee.'

'Je maakt bezwaar, maar je weigert te zeggen waarom?'

'Ja.'

'Maak je bezwaar tegen de inhoud van het statuut, of tegen de vorm van de eed, of tegen het afleggen van de eed op zichzelf?'

'Dat zeg ik liever niet.'

'Als het een kwestie is van het geweten,' zegt Cranmer voorzichtig, 'moet er sprake zijn van twijfel..."

'O, maar dit is geen gril. Ik ben lang en grondig bij mezelf te rade gegaan. En in dezen hoor ik de stem van mijn geweten luid en duidelijk.'

Glimlachend houdt hij zijn hoofd scheef. 'U dan niet, mijnheer?'

'Desalniettemin moet enige verbazing u toch parten spelen? U moet uzelf toch afvragen, als academicus, gewend aan controverse en debat: hoe bestaat het dat zoveel geleerden zus denken, en alleen ik zo? Maar één ding staat vast, en dat is dat u uw koning natuurlijke gehoorzaamheid verschuldigd bent, zoals iedere onderdaan. Bovendien hebt u lang geleden, toen u in de hofraad werd opgenomen, een zeer specifieke eed gezworen: om uw koning te gehoorzamen. Doet u dat dan ook.' Cranmer knippert met zijn ogen. 'Zet uw twijfels af tegen die zekerheid, en leg de eed af.'

Audley leunt achterover. Zijn ogen zijn gesloten. Als om te zeggen: Beter kunnen we het niet doen.

'Toen u tot aartsbisschop werd gewijd, door de paus werd aangesteld, zwoer u een eed aan Rome, maar die hele dag, de

hele ceremonie door, hield u een velletje papier opgevouwen in uw hand, zeggen ze, waarop stond dat u de eed onder protest aflegde. Is dat niet waar?

Ze zeggen dat het briefje door meester Cromwell hier was geschreven.'

Audleys ogen vliegen open: hij denkt dat More de uitweg voor zichzelf heeft gevonden. Maar Mores glimlachende gezicht is een kwaadaardig masker. 'Ik zou zo'n zwendelaar niet willen zijn,' zegt hij zacht.

'Ik zou de Heer niet vergasten op zo'n poppenkast, laat staan de gelovigen van Engeland. Jullie zeggen dat jullie de meerderheid hebben. Ik zeg dat ik die heb. Jullie zeggen dat het parlement achter jullie staat, en ik zeg dat alle engelen en heiligen achter mij staan, en alle dode christenen, want evenzoveel generaties als er zijn geweest sinds de Kerk van Christus werd gesticht, één lichaam, onverdeeld ..."

'O, christus nog aan toe!' zegt hij. 'Een leugen wordt niet minder onwaar omdat hij duizend jaar oud is. Die onverdeelde Kerk van je doet niets liever dan de eigen leden vervolgen, hen verbranden en aan stukken hakken tenzij ze hun geweten afvallen; ze rijten hun buik open en voeren hun ingewanden aan de honden. Je beroept je op de geschiedenis, maar wat betekent de geschiedenis voor jou? Het is een spiegel die Thomas More flatteert. Maar ik heb nog een spiegel, en als ik die ophoud, laat hij een ijdel, gevaarlijk man zien, een moordenaar als ik hem een tikje draai, want je sleurt er god weet hoeveel mee in je val, en die zullen alleen het lijden kennen, niet jouw martelaarsvol-doening. Jij bent geen simpele ziel, probeer dit dan ook niet simpel voor te stellen. Weet je dat ik respect voor je had? Dat ik respect voor je heb gehad sinds ik een kind was? Maar ik zou mijn enige zoon nog liever dood zien, ik laat nog liever zijn hoofd afhakken, dan dat ik toesta dat je deze eed verwerpt en zo iedere vijand van Engeland een hart onder de riem steekt.'

More kijkt op. Een fractie van een seconde kijkt hij hem recht in de ogen, dan wendt hij zich koket af. Zijn lage, geamuseerde mompelen: alleen al daarom zou hij hem wel kunnen vermoorden. 'Gregory is een goede jongen. Wens hem niet dood. Als hij nu nog niets heeft gepresteerd, doet hij dat later wel. Dat zeg ik ook van mijn eigen jongen. Wat heb je aan hem? Maar hij is meer waard dan een punt van discussie.'

Cranmer schudt bedroefd zijn hoofd. 'Hierover bestaat geen discussie.'

'Je hebt het over je zoon,' zegt hij. 'Wat zal er met hem gebeuren? En met je dochters?'

'Ik zal hun aanraden om de eed af te leggen. Ik verwacht niet van hen dat ze mijn gewetensbezwaren delen.'

'Dat bedoel ik niet, en dat weet je. Je verraadt de volgende generatie. Wil je de voet van de keizer op hun nek? Jij bent

geen Engelsman.'

'Dat ben je zelf ook maar amper,' zegt More. 'Vechten voor de Fransen, hè, bankieren voor de Italianen? Je was nog niet opgegroeid in dit land, of je jeugdzonden dreven je er al uit weg, je ging ervandoor om te ontkomen aan het gevang of de strop. Nee, ik zal je zeggen wat jij bent, Cromwell, jij bent Italiaan tot op het bot, met alle ondeugden, alle driften die daarbij horen.' Met een grommend, vreugdeloos lachje leunt hij achterover. 'Die meedogenloze bonhomie van je. Ik wist wel dat je die niet eeuwig vol zou houden. Net een munt die van hand tot hand is gegaan. En nu is het zilverlaagje afgesleten en zien we het onedele metaal.'

Audley meesmuilt. 'Je lijkt de inspanningen van meester Cromwell bij de Munt niet te hebben opgemerkt. Hij slaat een massieve munt of helemaal geen.'

De kanselier kan er niets aan doen dat hij van het meesmuilende soort is, iemand moet het hoofd koel houden. Cranmer is bleek en bezweet, en hij kan de hartslag zien jagen bij Mores slaap. 'We kun-nen je niet naar huis laten gaan. Maar het lijkt me dat je vandaag niet jezelf bent, dus in plaats van je naar de Tower te sturen, kunnen we je misschien bij de abt van Westminster in bewaring onderbrengen ... Vind je dat een passende oplossing, Uwe Excellentie?'

Cranmer knikt. 'Meester Cromwell,' zegt More, 'ik zou niet zo de spot met je moeten drijven, hè? Je hebt jezelf een buitengewoon goede vriend van me betoond.'

Audley geeft de wacht bij de deur een knikje. More komt vlot overeind, alsof de gedachte aan verzekerde bewaring zijn bewegingen veerkracht heeft gegeven; het effect wordt alleen bedorven door zijn gebruikelijke graai naar zijn kleren, het schokschouderend gehannes waarmee hij zich bijeenraapt. En zelfs dan lijkt hij achterwaarts over zijn eigen voeten te struikelen. Het brengt hem Mary op Hatfield voor ogen, die van haar kruk opstaat en vergeet waar ze hem heeft gelaten. Op een of andere manier wordt More het vertrek uit gewerkt. 'Nu heeft hij precies wat hij wil,' zegt hij.

Hij legt zijn handpalm tegen het raam en ziet de vlek die op het oude, hobbelige glas ontstaat. Een wolkenbank is opgekomen boven de rivier; het beste deel van de dag ligt achter hen. Audley loopt door het vertrek naar hem toe. Aarzelend blijft hij naast hem staan. Als More nu toch eens aan zou geven welk onderdeel van de eed hij zo bezwaarlijk vindt, dan kon er misschien iets geschreven worden wat aan zijn bezwaar tegemoetkomt.'

'Dat kun je wel vergeten. Als hij ook maar iets aangeeft, is hij er geweest. Zwijgen is zijn enige kans, en dat is al een magere.'

'De koning zou een compromis misschien nog accepteren,' zegt Cranmer, 'maar de koningin niet, vrees ik. En zeg nu zelf,'

zegt hij zwakjes. 'Waarom zou ze ook?'

Audley legt een hand op zijn arm. 'Mijn beste Cromwell. Wie kan More doorgronden? Zijn vriend Erasmus heeft hem gezegd dat hij zich verre moest houden van staatszaken, dat hij er niet de fut voor had, en hij had gelijk. Hij had nooit het ambt moeten aanvaarden dat ik nu bekleed. Dat heeft hij alleen gedaan om Wolsey een hak te zetten; hij haatte hem.'

'Hij heeft hem ook gezegd dat hij zich niet met theologie moest inlaten,' zegt Cranmer. 'Als ik me niet vergis?'

'Hoe zou je je kunnen vergissen? More publiceert elke brief die hij van zijn vrienden krijgt. Zelfs wanneer ze hem terechtwijzen; dan geeft hij een mooi vertoon van nederigheid en draait de zaak op die manier in zijn voordeel. Hij heeft een publiek leven geleid. Elke gedachte die in hem opkwam, heeft hij op papier gezet. Hij heeft nooit iets geheimgehouden, tot nu.'

Audley reikt langs hem heen, doet het raam open. Een stortvloed van vogelgezang gutst vanaf de rand van de vensterbank de kamer in, de heldere, vloeiende noten van een lijster.

'Ik neem aan dat hij een verslag schrijft van vandaag,' zegt hij, 'en dat het land uit stuurt om te laten drukken. Wacht maar af, in de ogen van Europa zijn wij dadelijk de dwazen en de onderdrukkers, en is hij het arme slachtoffer dat het net wat beter weet te brengen.'

Audley klopt hem op de arm. Hij wil hem troosten. Maar wie kan ook maar een poging in die richting wagen? Hij is de ontroostbare meester Cromwell: de onkenbare, de onpeilbare, de waarschijnlijk onverslaanbare meester Cromwell.

De volgende dag laat de koning hem komen. Om hem de mantel uit te vegen omdat hij More niet zover heeft gekregen dat hij de eed aflegt, neemt hij aan. 'Wie vergezelt me naar dit feestje?' informeert hij.

'Meester Sadler?'

Zodra hij in de nabijheid van de koning komt, gebaart Henry met een gebiedende zwaai van zijn arm dat zijn dienaren ruimte moeten maken, ruimte waarin hij alleen is. Zijn gezicht staat op onweer.

'Cromwell, ben ik geen goede meester voor je geweest?'

Hij begint te praten ... goedgunstig, meer dan goedgunstig ... eigen trieste onwaardigheid ... indien op enigerlei wijze tekortgeschoten, nederige verontschuldigingen...

Zo kan hij de hele dag doorgaan. Hij heeft het van Wolsey geleerd.

'Want mijnheer van Canterbury vindt dat ik u niet goed heb behandeld,' zegt Henry. 'Maar,' zegt hij, op de toon van iemand die niet wordt begrepen, 'ik ben een vorst die bekendstaat om zijn generositeit.' De hele zaak lijkt hem voor een raadsel te stellen. 'Jij wordt hofsecretaris. Loon naar

werken. Ik snap niet waarom ik dit niet veel eerder heb gedaan. Maar zeg eens: toen het over de lords Cromwell ging die er ooit waren in Engeland, toen zei je dat je geen familie van hen was. Heb je er nog over nagedacht?'

'Om eerlijk te zijn, helemaal niet meer. Ik zou andermans mantel niet willen dragen, laat staan zijn wapen. Hij kon wel eens opstaan uit zijn graf en er een punt van maken.'

'Volgens mijnheer van Norfolk geniet je van je lage komaf. Volgens hem heb je die verzonnen om hem te kwellen.' Henry neemt hem bij de arm. 'Het lijkt me handig,' zegt hij, 'dat er, waar we ook heen gaan - al zal het deze zomer niet ver zijn, gezien de toestand van de koningin - vertrekken voor je in orde worden gebracht naast de mijne, zodat we kunnen praten wanneer ik je maar nodig heb; en waar mogelijk met een tussendeur, zodat ik geen middelaar nodig heb.' Hij glimlacht naar de hovelingen; ze spoelen terug als het uitgaande tij.

'Moge God me neerslaan,' zegt Henry, 'als ik je ooit veronachtzaam. Ik herken een vriend als ik hem zie.'

Buiten zegt Rafe: 'Moge God hem neerslaan ... hij zweert de gruwelijkste dingen.' Hij omhelst zijn meester. 'Dit werd tijd. Maar hoor eens, ik moet u iets vertellen wanneer we thuiskomen.'

'Doe het nu. Is het goed nieuws?'

Een heer komt op hen toe en zegt: 'Meester hofsecretaris, uw sloep ligt klaar om u terug te brengen naar de stad.'

'Ik zou een huis aan de rivier moeten hebben,' zegt hij. 'Net als More.'

'O, maar weggaan uit Austin Friars? Denk aan de tennisbaan,' zegt Rafe. 'En de tuin.'

De koning heeft heimelijk zijn voorbereidingen getroffen. Gardiners wapen is van het houtwerk gebrand. Een vaandel met dat van hemzelf wappert naast de tudorbanier. Hij stapt voor het eerst in zijn sloep, en op de rivier vertelt Rafe zijn nieuws. De boot deint onmerkbaar onder hen. De vaandels hangen slap; het is een stille ochtend, nevelig en gevlekt, en waar het licht op huid, linnen of groen blad valt, ligt een weerschijn als de weerschijn van een eierschaal: de hele wereld is doorschijnend, de hoeken ervan verzacht, de geur waterig, groen.

'Ik ben sinds een halfjaar getrouwd,' zegt Rafe, en niemand weet ervan, behalve u nu. Ik ben getrouwd met Helen Barre.'

'O, gods bloed,' zegt hij. 'En dat onder mijn eigen dak. Waarom heb je dat nou gedaan?'

Rafe zwijgt terwijl hij het allemaal opsomt: ze is een lieftallige niemendal, een vrouw zonder geld of connecties, je had een erfgename kunnen trouwen. Wacht tot je het je vader vertelt! Hij zal woest zijn, hij zal zeggen dat ik je belangen niet heb beschermd. 'En stel dat haar man op een dag opduikt?'

'U hebt haar gezegd dat ze vrij was,' zegt Rafe. Hij zit te trillen.

'Wie is er nu ooit vrij?'

Hij herinnert zich wat Helen had gezegd: 'Dus ik zou weer kunnen trouwen? Als iemand me wil hebben?' Hij herinnert zich hoe ze hem had aangekeken; een lange blik vol betekenis, alleen had hij die niet opgepikt. Ze had radslagen kunnen draaien en hij had het nog niet gemerkt, hij was met zijn gedachten ergens anders geweest; het gesprek was afgelopen wat hem betrof, en hij was alweer met het volgende bezig. Als ik haar voor mezelf had gewild en genomen, wie zou mij dan kwalijk nemen dat ik een straatarme wasvrouw had getrouwd, een bedelares voor mijn part? De mensen zouden hebben gezegd: Dus dat wilde Cromwell, een schoonheid met soepel vlees, geen wonder dat hij zijn neus optrekt voor de weduwen van de stad. Hij heeft geen geld nodig, hij heeft geen connecties nodig, hij kan het zich veroorloven om zijn zin te doen: nu is hij 'meester hofsecretaris', wat komt daarna?

Hij staart naar het water, het ene moment bruin, het andere helder wanneer het licht erop valt, maar continu in beweging; de vissen in de diepte, de planten, de verdronkenen met hun wiegende, benige handen. Tussen modder en kiezels aan de kant liggen aangespoelde riemgespen, scherven glas, kleine kromme munten waar de koningsgezichten van af zijn gespoeld. Op een keer, toen hij nog een jongen was, had hij een hoefijzer gevonden. Een paard in de rivier? Het leek hem een gelukkige vondst. Maar zijn vader zei: Als hoefijzers geluk brachten, jong, dan was ik nu koning van Kokanje.

Eerst gaat hij naar de keuken om Thurston het nieuws te vertellen.

'Tja,' zegt de kok gemoedelijk, 'als je bedenkt dat u het werk toch al deed.' Hij grinnikt. 'Bisschop Gardiner zal wel koken. Zijn ingewanden liggen vast te sudderen in hun eigen vet.' Hij trekt een bloederige lap van een dienblad. 'Ziet u die kwartels? Er zit meer vlees aan een wesp.'

'Koken in malvezij?' stelt hij voor.

'Wat, dertig stuks? Verspilling van goede wijn. Ik maak er zo wel een paar voor u klaar, als u wilt. Komen van lord Lisle, uit Calais. Als u hem toch schrijft, zeg dan dat als hij weer een stel stuurt, we ze vetter willen of helemaal niet. Vergeet u het niet?'

'Ik zal erom denken,' zegt hij ernstig. 'Van nu af aan dacht ik dat we de raad af en toe hier bijeen konden laten komen, als de koning er niet aan deelneemt. We zouden ze vooraf te eten kunnen geven.'

'Juist, ja.' Thurston lacht nerveus. 'Norfolk kan wel wat vlees op die stakerige beentjes gebruiken.'

'Thurston, jij hoeft je handen niet vuil te maken; je hebt personeel genoeg. Je zou een gouden ketting om kunnen doen

en wat lopen pronken.'

'Is dat wat u van plan bent?' Een nattige klets op gevogelte; dan kijkt Thurston hem aan, terwijl hij het slachtafval van zijn vingers veegt.

'Ik denk dat ik mijn handen liever laat wapperen. Voor het geval we de wind tegen krijgen. Niet dat ik zeg dat dat gaat gebeuren. Maar vergeet de kardinaal niet.'

Hij herinnert zich Norfolk: Zeg hem dat hij naar het noorden gaat, of ik kom hem met mijn eigen tanden aan stukken scheuren. Mag ik vervanging door het woord 'bijten' voorstellen?

Er schiet hem een gezegde te binnen: homo homini lupus, de mens is een wolf voor zijn medemens.

'Goed,' zegt hij na het eten tegen Rafe, 'je hebt je naam gevestigd, meester Sadler. Je zult worden opgehouden als het schoolvoorbeeld van hoe je je connecties over de balk smijt. Vaders zullen je aanwijzen aan hun zoons.'

'Ik kon er niets aan doen, mijnheer.'

'Hoezo "er niets aan doen"?'

'Ik ben verschrikkelijk verliefd op haar,' zegt Rafe, zo zakelijk als hij kan.

'Hoe voelt dat? Is het zoiets als verschrikkelijk woedend zijn?'

'Zoiets. Misschien. In de zin dat je je nog levender voelt.'

'Ik geloof niet dat ik me levender zou kunnen voelen dan ik ben.'

Hij vraagt zich af of de kardinaal ooit verliefd was geweest. Maar natuurlijk, waarom twijfelde hij er zelfs maar aan? De allesverterende passie van Wolsey voor Wolsey was heet genoeg geweest om heel Engeland te verschroeien. 'Zeg eens, die avond nadat de koningin was gekroond ..." Hij schudt zijn hoofd, draait wat paperassen op zijn bureau om, brieven van de burgemeester van Huil.

'Ik vertel u alles wat u wilt weten,' zegt Rafe. 'Ik weet niet wat me bezielde dat ik het niet ronduit heb verteld. Maar Helen, mijn vrouw, dacht dat het beter was om het stil te houden.'

'Maar nu draagt ze een kind onder het hart, vermoed ik, en moeten jullie er wel mee voor de draad komen?'

Rafe kleurt.

'Die ene avond, toen ik Austin Friars binnenkwam en haar zocht om haar mee te nemen naar Cranmers vrouw ... toen kwam ze beneden,' zijn ogen bewegen alsof hij het tafereel voor zich ziet, 'ze kwam beneden zonder haar kapje, en jij even later, met je haar in de war, en je was boos omdat ik haar meenam ...'

'Nou ... ja,' zegt Rafe. Zijn hand kruipt omhoog en hij drukt zijn haar plat, alsof het nu nog iets uitmaakt. 'Ze waren allemaal naar de feesten. Dat was de eerste keer dat ik haar

mee naar bed nam, maar we begingen geen zonde. Toen had ze zichzelf al aan mij beloofd.'

Ik ben blij dat ik in mijn huis geen jongen zonder gevoel heb grootgebracht, denkt hij, een die alleen aandacht heeft voor zijn klim. Als je geen impulsiviteit kent, ken je in zekere zin ook geen vreugde; onder mijn bescherming kan Rafe zich een opwelling veroorloven. 'Luister, Rafe, dit is een ... ach, God weet dat het dwaasheid is, maar geen ramp. Zeg je vader dat mijn opgang in de wereld een garantie is voor de jouwe. Natuurlijk zal hij razen en tieren. Daar zijn vaders voor. Waarschijnlijk schreeuwt hij: Ik heb er spijt van dat ik mijn jongen ooit naar dat verdorven huis van Cromwell heb laten gaan. Maar we brengen hem wel op andere gedachten. Stukje bij beetje.'

Tot nu toe was de jongeman blijven staan. Hij ploft op een kruk, handen op zijn hoofd, hoofd achterovergegooid; de opluchting stroomt door zijn hele lichaam. Was hij dan zo bang? Voor mij? 'Zodra je vader Helen ziet, begrijpt hij het, of hij moet...' Of hij moet wat?

Je zou dood en begraven moeten zijn om het niet te zien: haar weelderige, mooie lichaam, haar milde blik. 'We moeten haar alleen uit dat canvas schort krijgen waar ze in rondloopt en haar het aanzien geven van mevrouw Sadler. En jullie zullen natuurlijk een eigen huis willen. Daar help ik je wel bij. Ik zal de kleintjes missen, ik ben van ze gaan houden, Mercy ook, wij allemaal. Als je wilt dat deze nieuwe boreling het eerste kind in jullie huis is, kunnen we ze ook hier houden.'

'Dat is heel edelmoedig van u. Maar Helen zou nooit van ze scheiden. Het is een uitgemaakte zaak tussen ons.'

Dus ik zal geen kinderen meer op Austin Friars hebben, denkt hij. Of althans niet tenzij ik tijd vrijmaak van de zaken van de koning en op het vrijerspad ga. Niet tenzij ik, wanneer een vrouw iets tegen me zegt, ook echt luister. 'Wat je vader zal verzoenen, en je kunt het hem rustig vertellen, is dat van nu af aan, op de momenten dat ik niet bij de koning ben, jij bij hem bent. Meester Wriothesley zal de diplomaten pesten en het geheimschrift beheren, dat lepe werk ligt hem wel; in mijn afwezigheid staat Richard aan het hoofd van het huishouden en zet hij mijn werk voort, en jij en ik leggen Henry in de watten als een stel kindermeisjes en komen aan zijn grillen tegemoet.' Hij lacht. 'Je bent een geboren heer. Wie weet bevordert hij je tot zijn persoonlijke dienst, tot kamerheer. Wat handig zou zijn voor mij.'

'Ik heb dit niet opgezocht. Ik heb het niet zo gepland.' Rafe slaat zijn ogen neer. 'Ik weet dat ik Helen nooit mee kan nemen naar het hof.'

'Niet zoals de wereld nu in elkaar steekt. En ik denk niet dat het in ons leven nog verandert. Maar hoor eens, je hebt je keus gemaakt. Je moet er nooit spijt van hebben.'

'Hoe kon ik ooit denken dat ik iets voor u geheim zou kunnen houden?' zegt Rafe heftig. 'U ziet alles, mijnheer.'

'Ah. Alleen tot op zekere hoogte.'

Wanneer Rafe weg is, haalt hij het werk voor die avond tevoorschijn en begint eraan; methodisch rangschikt hij de documenten. Zijn wetten worden goedgekeurd, maar er is altijd wel een nieuwe wet. Wanneer je wetten schrijft, beproef je woorden om de uiterste grens van hun vermogen te vinden. Net als toverspreuken moeten ze iets in gang zetten in de echte wereld, en net als toverspreuken werken ze alleen als men erin gelooft. Als jouw wet een straf voorschrijft, dan moet je in staat zijn om die te voltrekken: op rijk en arm, op de mensen in de Schotse Borders evengoed als op die in de Welshe March, op de mannen van Cornwall, maar ook op die van Sussex en Kent. Hij heeft deze eed geschreven, een proeve van trouw aan Henry, en hij is van plan om de mannen van elke stad, elk dorp erop te laten zweren, en alle vrouwen van enige stand: weduwen met een erfenis, landeigenaren. Zijn medewerkers zullen kriskras door heuvelland en heide mensen die amper van Anne Boleyn hebben gehoord, plechtig laten beloven de troonopvolging van het kind in haar buik hoog te houden. Als ze maar weten dat de koning Henry heet, neem je ze de eed af; dondert niet of ze deze koning verwarren met zijn vader of met een eerdere Henry. Want net als andere mensen verdwijnen ook vorsten uit het geheugen van het gewone volk; hun gezichten op de munten die hij vroeger uit het slib van de rivier zeefde, waren nog amper voelbare ribbeltjes onder zijn vingertoppen, en zelfs toen hij de munten naar huis had gebracht en had schoongeschrobd, kon hij niet zeggen wie erop stond. Is dit Caesar? vroeg hij. Laat eens zien, had Walter gezegd, en hij had de munt vol weerzin weggegooid. Een stukje tin, had hij gezegd, nog geen kwartpenny waard, van een van die koningen die de Franse oorlogen voerden. Ga eens wat fatsoenlijks verdienen, had hij gezegd, en laat Caesar maar; Caesar was al oud toen Adam nog een jochie was.

Toen had hij, zoals wel vaker, gezongen: 'When Adam delved and Eve span, who was then the gentleman?' waarna Walter achter hem aan ging en hem een pak ransel gaf als hij hem te pakken kreeg: Een rebellenrijmpje om je oren kun je verdomme krijgen, hier weten we wel wat we met rebellen aan moeten. Ze liggen in ondiepe graven, de Cornishmen die naar Londen optrokken toen hij nog een jongen was, maar er zijn altijd meer Cornishmen. En onder Cornwall, achter en onder dit hele Engelse rijk, onder de zompige Marches van Wales en de ruige grensstreken met Schotland, ligt nog een landschap: een begraven imperium, waarvan hij vreest dat zijn ambtenaren er niet doordringen. Wie neemt de gnomen en kobolden die in heggen en holle bomen wonen, de eed af, en

de wildemannen die zich in de bossen verbergen? Wie neemt de heiligen in hun nis de eed af, of de geesten die ruisend als gevallen bladeren samenscholen bij heilige bronnen, en de onvoldragen baby's die in ongewijde grond begraven liggen: al die ongeziene doden die 's winters rond de smidse en de dorpshaarden zweven in een poging hun kale botten te verwarmen?

Want ook dat zijn zijn landgenoten: de generaties ongetelde doden, die ademhalen via de levenden, die hun het licht ontnemen; de bloedeloze geesten van heer en horige, non en hoer, de geesten van priester en frater, die zich voeden met het levende Engeland en alle substantie wegzuigen uit de toekomst. Hij staart neer op de papieren op zijn bureau, maar is ver weg met zijn gedachten. Mijn dochter Anne zei: 'Dan kies ik Rafe.' Hij laat zijn hoofd op zijn handen zakken en sluit zijn ogen. Anne Cromwell verschijnt voor hem, een jaar of tien, elf oud, krachtig en vastberaden als een soldaat, zonder met haar smalle ogen te knipperen, overtuigd van haar macht om haar eigen lot te bepalen.

Hij wrijft in zijn ogen. Verschuift zijn papieren. Wat is dit? Een lijstje. In een nauwgezette humanistische cursief, leesbaar maar van onduidelijke strekking.

2 TAPIJTEN, ÉÉN IN STUKKEN GESNEDEN.

7 LAKENS. 2 KUSSENS, 1 PELUW.

2 BORDEN, 4 KOMMEN, 2 SCHOTELS.

EEN KLEINE SCHAAL, GEWICHT 12 POND TEGEN 4 PENCE HET POND; GEKOCHT DOOR DE EERWAARDE MOEDER-OVERSTE VOOR 4 SHILLING. Hij draait het blaadje om om te weten te komen waar het vandaan komt. Hij ziet dat hij naar de inventarislijst kijkt van Elizabeth Bartons persoonlijke bezittingen, die in haar klooster zijn achtergebleven. Het vervalt allemaal aan de koning, het goed van een verrader: een plank die als tafel dient, drie kussenslopen, twee kandelaars, een jas die op vijf shilling wordt geschat. Een oude mantel is als liefdadigheidsgeschenk aan de jongste non van het klooster gegeven. Een andere non, ene eerwaarde zuster Alice, heeft een beddensprei gekregen. Hij had tegen More gezegd: Profeteren heeft haar niet rijk gemaakt. Hij maakt een aantekening voor zichzelf: 'Geld voor de eerwaarde zuster Elizabeth Barton om de hangdief te betalen.' Ze heeft nog vijf dagen te leven. De laatste mens die ze ziet wanneer ze de ladder op klimt, is de beul> die zijn hand ophoudt. Als ze op dat moment de tol niet kan betalen, zal ze langer moeten lijden dan nodig. Ze had zich voorgesteld hoe lang het zou duren om te verbranden, maar niet hoe lang het duurt voor je stikt aan het eind van een touw. Er is in Engeland geen genade voor de armen. Je betaalt overal voor, ook voor een gebroken nek.

Thomas Mores gezin heeft de eed afgelegd. Hij heeft hen zelf

opgezocht, en Alice heeft er geen twijfel over laten bestaan dat ze hem persoonlijk aanrekent dat hij haar man niet tot inschikkelijkheid heeft kunnen overhalen. 'Vraag hem wat hem in godsnaam bezielt. Vraag hem: Is het slim, denkt hij dat het slim is, om zijn vrouw achter te laten zonder gezelschap, zijn zoon zonder advies, zijn dochters zonder bescherming, om ons allemaal over te leveren aan de goedheid van iemand als Thomas Cromwell?'

'Dat weet u dan ook weer,' had Meg met een glimlachje gemompeld. Met gebogen hoofd had ze zijn hand in de hare genomen. 'Mijn vader heeft warm over u gesproken. Dat u hem hoffelijk hebt behandeld en dat u hevig hebt aangedrongen, wat hij ook als een gunst opvat. Hij meent dat u hem begrijpt, zegt hij. Zoals hij u begrijpt.'

'Meg? Je kunt me toch zeker wel aankijken?'

Nog een gezicht gebogen onder het gewicht van een tudorkap: Meg trekt haar sluiers om zich heen alsof ze buiten in de storm staat en ze bescherming zouden verschaffen.

'Ik kan de koning een dag of twee op afstand houden. Ik geloof niet dat hij je vader in de Tower wil hebben; hij zoekt voortdurend naar een teken van..."

'Overgave?'

'Steun. En dan ... Geen blijk van achting zou te veel zijn.'

'Ik betwijfel of de koning het soort achting kan bieden dat hij wil,'

zegt Will Roper. 'Jammer genoeg. Kom, Meg, we gaan naar huis. We moeten je moeder de rivier op krijgen voordat ze op de vuist gaat.'

Roper steekt zijn hand uit. 'We weten dat u niet wraakzuchtig bent, mijnheer. Al weet God dat hij geen vriend is geweest voor uw vrienden.'

'Ooit was je zelf een Bijbelman.'

'Een mens kan van mening veranderen.'

'Daar stem ik volledig mee in. Zeg het ook eens tegen je schoonvader.'

Het was een nors afscheid. Ik weiger More of zijn familie de illusie te laten koesteren dat ze mij begrijpen, denkt hij. Hoe zouden ze dat kunnen, als mijn drijfveren zelfs voor mezelf verborgen zijn?

Hij maakt een aantekening: Richard Cromwell dient zich te melden bij de abt van Westminster om sir Thomas More, gevangene, naar de Tower te brengen.

Waarom aarzel ik?

Laten we hem nog één dag geven.

Het is 15 april 1534. Hij roept een klerk om zijn paperassen te ordenen en op te bergen, klaar voor de volgende dag, en draalt bij het haardvuur om wat te praten; het is middernacht, en de kaarsen branden laag. Hij pakt er een en gaat naar boven. Christophe ligt, snurkend, languit over het voeteneind

van zijn brede, eenzame bed. Lieve god, denkt hij, mijn leven is belachelijk. 'Word wakker,' zegt hij, maar zachtjes, en wanneer Christophe niet reageert, pakt hij hem vast en rolt hem van voor naar achter alsof hij deeg uitrolt, tot de jongen onder in straatfrans gegeven protest wakker wordt. 'O, bij de harige ballen van Jezus.' Hij knippert hevig met zijn ogen. 'Mijn goede meester, ik wist niet dat u het was, ik droomde dat ik een pasteitje was. Neem me niet kwalijk, ik ben helemaal dronken, we hebben de samenkomst gevierd van de mooie Helen met Rafe de geluksvogel.' Hij heft een onderarm op, balt zijn vuist, maakt een gebaar van ongemene obsceniteit; zijn arm valt slap over zijn lichaam, zijn oogleden glijden onvermijdelijk af naar zijn wangen en met een laatste hik zakt hij weg in slaap.

Hij sleurt de jongen naar diens stromatras. Christophe is zwaar geworden, een robuuste bulldogpup; hij gromt, hij moppert, maar hij wordt niet meer wakker.

Hij legt zijn kleren aan de kant en zegt zijn gebeden. Hij legt zijn hoofd op het kussen: 7 LAKENS. 2 KUSSENS, 1 PELUW. Hij slaapt voordat de kaars is opgebrand. Maar zijn dochter Anne verschijnt aan hem in een droom. Droevig houdt ze haar linkerhand voor hem op om hem te laten zien dat ze geen trouwring draagt. Ze draait haar lange haar op tot een streng en wikkelt die als een strop om haar hals. Midzomer: vrouwen haasten zich met schone lakens opgevouwen over de arm naar de vertrekken van de koningin. Hun gezichten staan strak en geschokt, en ze lopen zo snel dat je weet dat je hen niet moet tegenhouden. In de vertrekken van de koningin wordt een haardvuur aangelegd om te verbranden wat is afgedreven. Als er al iets te begraven valt, houden de vrouwen het geheim. Die avond, ineengedoken in een raamneg, de hemel verlicht door sterren als dolken, zal Henry hem zeggen: Ik geef Katherine de schuld. Volgens mij heeft ze me vervloekt. De waarheid is dat haar baarmoeder verziekt is. Al die jaren heeft ze me bedrogen: ze kon geen zoon krijgen, en zij en haar artsen wisten het. Ze beweert dat ze nog steeds van me houdt, maar ze maakt me kapot, 's Nachts komt ze met haar koude handen en haar koude hart tussen mij en de vrouw die ik liefheb liggen. Ze legt haar hand op mijn lid en haar hand stinkt naar het graf.

De dames en heren geven de meiden en vroedvrouwen geld om te zeggen wat het was, jongen of meisje, maar de vrouwen geven telkens een ander antwoord. Het is ook niet te zeggen wat erger is: dat Anne opnieuw zwanger was van een meisje, of dat ze zwanger was van een jongen en hem heeft verloren.

Midzomer: overal in Londen lichten vreugdevuren op, die de kortstondige nachten door blijven branden. Draken gaan statig door de straten, blazen rook en kletteren met hun mechanische vleugels.

II - De christenheid in kaart

1534-1535

.

'Wil je Audleys post?' vraagt Henry hem. 'Je hoeft het maar te zeggen en hij is van jou.'

De zomer is voorbij. De keizer is niet gekomen. Paus Clemens is dood, en zijn uitspraken met hem; het spel kan van voren af aan beginnen, en hij heeft voor de volgende bisschop van Rome de deur opengelaten, op een kiertje, om met Engeland in gesprek te gaan. Persoonlijk zou hij hem met een klap dichtsmijten, maar dit is geen persoonlijke kwestie.

Nu denkt hij er goed over na: zou het hem uitkomen om kanselier te zijn? Het zou niet verkeerd zijn om een post te bezetten in de juridische hiërarchie, dus waarom niet aan de top? 'Ik heb er geen behoefte aan om Audley van zijn plaats te halen. Als Uwe Hoogheid tevreden is met hem, ben ik dat ook.'

Hij weet nog hoe de functie Wolsey aan Londen gebonden hield wanneer de koning elders was. De kardinaal werd volop in beslag genomen door de gerechtshoven, maar juristen hebben we genoeg. Wat jou het beste lijkt, zegt Henry. Nederig, als een minnaar, weet hij niet wat hij allemaal moet geven. 'Cranmer zegt: Luister naar Cromwell, en als hij een post nodig heeft, een schatting, een impost, een bestuurlijke maatregel van het parlement of een koninklijke verordening, geef hem die dan,' zegt Henry. De post van archiefmeester is vrij. Het is een eeuwenoud rechterlijk ambt, waarin hij aan het hoofd staat van een van de grote secretariaten van het koninkrijk. Zijn voorgangers zullen vooraanstaande geleerden zijn geweest, bisschoppen voor het overgrote deel; van het slag dat op hun tombe rust, met hun deugden in het Latijn in het steen aan hun voeten gehouwen. Hij leeft nooit zo intens als wanneer hij het takje van dit rijpe fruit omdraait en van de boom breekt.

'Je had ook gelijk met kardinaal Farnese,' zegt Henry. 'Nu we een nieuwe paus hebben - bisschop van Rome, moet ik eigenlijk zeggen heb ik geïncasseerd op mijn weddenschappen.'

'Ziet u wel,' zegt hij glimlachend. 'Cranmer heeft gelijk. Laat u door mij adviseren.'

Het hof is geamuseerd wanneer het hoort hoe de Romeinen het overlijden van paus Clemens hebben gevierd. Ze hebben zijn graftombe opengebroken en zijn naakte lichaam door de straten gesleurd. Het archiefmeestershuis in Chancery Lane is het meest bizarre huis dat hij ooit is binnengestapt. Het ruikt er naar schimmel, rotting en talk, en achter de scheve gevel kronkelt het eindeloos door in een wirwar van kamertjes met

lage deuropeningen: waren onze voorvaderen allemaal dwergen of wisten ze niet hoe ze een plafond behoorlijk moesten stutten?

Dit huis werd driehonderd jaar geleden opgericht door de Henry van toen; hij bouwde het als opvanghuis voor joden die zich wilden bekeren. Als ze die stap namen - aan te bevelen als ze gespaard wilden blijven van geweld - verviel al hun aardse bezit aan de Kroon. Het was dan ook niet meer dan billijk dat de Kroon hun kost en inwoning verschafte voor de duur van hun leven. Christophe rent voor hem uit de krochten van het huis in. 'Kijk!' Hij haalt zijn vinger door een enorm spinnenweb.

'Je hebt haar huis kapotgemaakt, harteloos joch dat je bent.' Hij bekijkt Ariadnes verdorde prooi: een pootje, een vleugel. 'Wegwezen hier, voordat ze terugkomt.'

Een jaar of vijftig nadat Henry het huis had opgericht, werden alle Joden uit het koninkrijk verbannen. Toch stond het toevluchtsoord nooit helemaal leeg; zelfs vandaag de dag wonen er nog twee vrouwen. Ik zal hen opzoeken, zegt hij. Christophe klopt op muren en balken, zo op het oog als iemand die weet waar hij naar zoekt. 'Wat zul jij het op een lopen zetten,' zegt hij met een grijns, 'als er iemand terugklopt.'

'O, jezus!' Christophe slaat een kruis. 'Er zijn er hier wel honderd doodgegaan, joden en christenen.'

Hij is in elk geval zeker van piepkleine muizenbotten achter het beschot: van wel honderd generaties, met hun gelede voorpootjes opgetrokken in eeuwige rust. Hij kan hun welig tierende nakomelingen ruiken. Dit is een karwei voor Marlspijker, zegt hij, als we hem te pakken kunnen krijgen. De kat van de kardinaal is verwilderd en struint naar believen de Londense tuinen af, aangelokt door de geur van karper uit de vijvers van de stadskloosters, meegelokt - voor zover hij weet - tot over de rivier, waar hij aan de boezem van hoeren wordt gedrukt, slaphangende borsten, ingesmeerd met rozenblaadjes en amber; hij stelt zich Marlspijker voor, lui, snorrend, het verduvelend om naar huis te komen. Hij zegt tegen Christophe: 'Ik vraag me af hoe ik het rijksarchief meester moet zijn, als ik niet eens een kat meester ben.'

'Het archief heeft geen pootjes.' Christophe geeft een schop tegen een plint. 'Mijn voet gaat er zó doorheen,' zegt hij, en hij geeft een demonstratie.

Moet hij het comfort van Austin Friars verruilen voor de kleine ramen met hun kromme ruitjes, de krakende gangen, de eeuwenoude tochtstromen? 'Het is minder ver naar Westminster,' zegt hij. Daar mikt hij op: Whitehall, Westminster en de rivier, de sloep van de hofsecretaris naar Greenwich of naar Hampton Court. Ik kom vaak terug op Austin Friars, zegt hij bij zichzelf, bijna elke dag. Hij bouwt er

een schatkamer, een kluis waarin elk juweel dat de koning hem toevertrouwt veilig is; wat hij er ook opbergt, kan binnen de kortste keren te gelde worden gemaakt. Zijn kostbaarheden komen over straat aan, op alledaagse karren om geen aandacht te trekken, al rijden er waakzame mannen mee. De kelken worden in speciaal vervaardigde, zachtleren koffers gelegd. De kommen en borden gaan in canvas zakken, met stukken witwollen stof van zeven pence de el ertussen. De in zijde gewikkelde edelstenen worden in kisten met glimmend nieuwe sloten bewaard, waarvan hij de sleutels heeft. Er zijn prachtige parels, nat glanzend alsof ze recht uit de oceaan komen, en saffieren die gloeien als India zelf. Er zijn edelstenen als het fruit dat je plukt op een landelijke zomermiddag: granaten als sleepruimen, roze diamanten als rozenbottels. 'Voor een handjevol zou ik ook willekeurig welke koningin in de christenheid van de troon stoten,' zegt Alice.

'Het is maar goed dat de koning je nooit heeft ontmoet, Alice.'

Jo zegt: 'Ik zou het liever in de vorm van exportvergunningen hebben. Of legercontracten. Iemand gaat goud verdienen aan de Ierse oorlogen. Bonen, bloem, mout, paardenvlees ..."

'Ik zal zien wat ik voor je kan doen,' zegt hij.

Hij heeft voor negenennegentig jaar de pacht op Austin Friars. Zijn achterkleinkinderen zullen hem nog hebben: een stel onbekende Londenaren. Wanneer ze de akte bekijken, zal zijn naam erop staan. Zijn wapen zal boven de deuren uitgehouwen zijn. Hij legt zijn hand op de leuning van de grote trap en kijkt naar glinsterende stofdeeltjes in het licht van een hoog raam. Wanneer heb ik dit eerder gedaan?

Op Hatfield, vroeg in het jaar: opkijkend, luisterend naar de geluiden van Mortons huishouden, lang geleden. Toen hijzelf op Hatfield was, moet Thomas More daar in diezelfde tijd dan niet ook zijn geweest?

Was het misschien zijn lichte voetstap die hij boven zijn hoofd verwachtte?

En weer moet hij denken aan die vuist die uit het niets kwam. Zijn eerste ingeving was geweest om alle klerken en paperassen in het archief onder te brengen, dan zou Austin Friars weer een thuis worden. Maar voor wie? Hij heeft Liz' getijdenboek tevoorschijn gehaald en op de bladzijde waar zij de familie bijhield, wijzigingen aangebracht, aanvullingen gegeven. Rafe zal binnenkort vertrekken naar zijn nieuwe huis in Hackney, en Richard is in dezelfde buurt voor zichzelf en zijn vrouw Frances aan het bouwen. Alice gaat met zijn pupil Thomas Rotherham trouwen. Haar broer Christopher heeft zijn priesterwijding ondergaan en een beneficie gekregen. Jo's trouwjurk is besteld; ze is ingepikt door zijn vriend John ap Rice, een jurist, een geleerde, een man die hij bewondert en

op wiens trouw hij rekent. Ik heb mijn familie goed verzorgd, denkt hij, niet één arm of ongelukkig, of onzeker van zijn plaats in deze onzekere wereld. Opkijkend naar dat licht, nu goud, dan blauw wanneer er een wolk langsdrijft, aarzelt hij. Wie er ook van de trap af komt en hem opeist, moet het nu doen. Zijn dochter Anne met haar roffelende voeten: Anne, zei hij altijd tegen haar, kunnen we geen vilten dempers over die hoeven van je trekken? Grace, die naar beneden zweeft als stof, in een spiraal, een speelse werveling... die zonder bestemming uiteenvalt, weg. Liz, kom naar beneden.

Maar Liz houdt zich stil; ze blijft noch gaat. Ze is altijd bij hem en niet bij hem. Hij wendt zich af. Dus dit huis wordt een kantoor. Zoals al zijn huizen kantoren worden. Mijn thuis is daar waar mijn klerken en dossiers zijn; of bij de koning, waar die ook is. Christophe zegt: 'Nu we naar het archiefhuis zijn gegaan, kan ik u vertellen, *cher maitre,* hoe gelukkig ik ben dat u me niet hebt achtergelaten. Want in uw afwezigheid noemen ze me slakkenbrein en knollenkop.'

'Alors..'. Hij monstert Christophe. 'Je hoofd heeft inderdaad wel wat weg van een knol. Dank je, dat je mijn aandacht erop hebt gevestigd.'

In het archiefhuis neemt hij zijn situatie in ogenschouw: naar tevredenheid. Hij heeft zijn beide landgoederen in Kent verkocht, maar de koning heeft hem er een in Monmouthshire gegeven, en hij is bezig met de aankoop van een ander in Essex. Hij heeft zijn oog laten vallen op percelen in Hackney en Shoreditch en sluit pachtovereenkomsten af op het onroerend goed dat hij in zijn bouwplannen rondom Austin Friars wil betrekken; en dan: een fikse muur om het hele spul. Hij heeft taxatierapporten voor zich van een landgoed in Bedfordshire en van eentje in Lincolnshire, en van twee huizen in Essex, die hij in een trust wil onderbrengen voor Gregory. Maar dit is allemaal kleingoed. Niets vergeleken bij wat hij van plan is in zijn bezit te krijgen of bij wat Henry hem schuldig zal zijn.

Intussen zouden zijn onkosten een mindere man de stuipen op het lijf jagen. Als de koning iets gedaan wil hebben, moet je in staat zijn de onderneming op poten te zetten en te financieren. Het valt niet mee om gelijke tred te houden met het uitgavenpatroon van zijn adellijke mederaadslieden, en toch is er een heel stel dat kind aan huis is bij de lommerd en maand na maand bij hem aanklopt om de gaten in hun begroting te stoppen. Hij weet wanneer hij die schulden moet laten oplopen; er is meer dan één soort valuta in Engeland. Hij merkt dat er een wijdvertakt netwerk om hem heen ontstaat, een web van diensten, door hem verleend en aan hem bewezen. Diegenen die toegang willen tot de koning, verwachten ervoor te betalen, en niemand heeft betere toegang dan hij. En tegelijkertijd doet het woord de ronde:

Help Cromwell en hij helpt jou. Stel je trouw op, stel je ijverig op, stel je intelligent op ten behoeve van hem, en een beloning valt je ten deel. Degenen die hem ten dienste staan, worden bevorderd en beschermd. Hij is een goede vriend en meester; dat wordt overal van hem gezegd. Aan de andere kant weerklinken de oude schimpscheuten. Zijn vader was een smid, een louche bierbrouwer, het was een Ier, het was een crimineel, het was een lood, en hijzelf maar een lakenkoopman, een schapenscheerder en nu een tovenaar: want hoe anders heeft hij de teugels der macht in handen gekregen dan door toverij?

Chapuys schrijft over hem naar de keizer: zijn jongere jaren blijven een mysterie, maar hij is uitstekend gezelschap, en hij onderhoudt zijn huishouden en volgelingen in grootse stijl. Hij heeft een meesterlijk taalgevoel, schrijft Chapuys, het is een uiterst welbespraakt man. Maar zijn Frans, voegt hij eraan toe, is slechts *assez bien*. Goed genoeg voor jou, denkt hij. Jij hebt voldoende aan een knikje en een knipoog.

De afgelopen maanden is de raad geen moment uit het harnas geweest. Een zware zomer van onderhandelen heeft een verdrag met de Schotten opgeleverd. Maar Ierland is in oproer. Alleen Dublin Castle zelf en de stad Waterford zijn de koning trouw; de rebellerende lords stellen hun diensten en havens ter beschikking van de troepen van de keizer. Van alle eilanden is dit wel het ellendigste; het levert de koning niet op wat het hem kost om het in garnizoen te leggen, maar uit angst voor wie zich er anders in zou mengen, kan hij het niet de rug toekeren. De wet wordt er met voeten getreden; de Ieren denken dat je moord kunt afkopen met geld, en net als de Welsh ramen ze een mensenleven in stuks vee. De bevolking wordt arm gehouden met imposten en confiscaties, verbeurdverklaringen en regelrechte diefstal; de godvruchtige Engelsen onthouden zich 's maandags en vrijdags van vlees, maar het grapje gaat dat de Ieren zo vroom zijn dat ze zich er ook alle andere dagen van onthouden. Hun machtige lords zijn wreed en heerszuchtig, verraderlijk en wispelturig, onverbeterlijke ruziezoekers, afpersers en gijzelnemers; hun leenmanstrouw aan Engeland zal ze worst wezen, want trouw kennen ze niet en ze verkiezen geweld boven de wet. Wat de inheemse clanleiders betreft, die erkennen geen natuurlijke inperking van hun rechten. Volgens hen bezitten ze op hun met varens begroeide land elke helling en elk meer; ze bezitten de heide, het gras in de wei en de wind die erdoorheen strijkt; ze bezitten mens en beest, en in tijden van schaarste nemen ze het brood in om aan hun jachthonden te voeren.

Geen wonder dat ze geen Engelsen willen zijn. Het zou hun status als slavenhouders in de weg staan. De hertog van Norfolk heeft nog altijd horigen op zijn land, en ook al

ondernemen de gerechtshoven stappen om hen te bevrijden, dan nog verwacht de hertog de afdracht die hem als heer toekomt. De koning stelt voor om Norfolk naar Ierland te sturen, maar die zegt dat hij daar meer dan genoeg vergeefse maanden heeft doorgebracht en dat hij alleen teruggaat als ze een brug bouwen, zodat hij aan het einde van de week naar huis kan zonder natte voeten te krijgen. Norfolk en hij kruisen de degens in de Raadskamer. De hertog steekt een tirade af, en hij leunt achterover, slaat zijn armen over elkaar en kijkt de tirade aan. Jullie hadden de jonge Fitzroy naar Dublin moeten sturen, zegt hij tegen de raad. Een leerling-koning: zet een show op, maak er een spektakel van, gooi er wat geld tegenaan.

'Misschien zouden wij naar Ierland moeten gaan, mijnheer,' zegt Richard tegen hem.

'Ik denk dat mijn soldatendagen achter me liggen.'

'Ik zou wel wapens willen dragen. ledere man moet eens in zijn leven soldaat zijn geweest.'

'Daar spreekt je grootvader in jou. Ap Evan de boogschutter. Concentreer jij je voorlopig maar op de toernooien.'

Richard heeft bewezen een formidabele tegenstander te zijn in het strijdperk. Het is min of meer zoals Christophe zegt: *béng,* en ze gaan plat. Je zou bijna denken dat de sport zijn neefin het bloed zit, zoals hij de deelnemende edelen in het bloed zit. Hij draagt de Cromwell-kleuren, en de koning houdt van hem, zoals hij van iedere man met flair, moed en fysieke kracht houdt. Steeds vaker dwingt zijn slechte been hem om bij de toeschouwers te zitten. Wanneer hij pijn heeft, raakt hij in paniek, je kunt het in zijn ogen zien, en wanneer hij betert, is hij rusteloos. Zijn onzekerheid over zijn gezondheidstoestand maakt dat hij minder geneigd is om de onkosten en moeite op zich te nemen van de organisatie van een groot toernooi. Als hij deelneemt, wint hij - met zijn ervaring, zijn gewicht en lengte, zijn meer dan uitstekende paarden en zijn stalen wil - vrijwel zeker. Maar om ongelukken te vermijden, neemt hij het liever op tegen tegenstanders die hij kent.

Henry zegt: 'Had de keizer, toen hij een jaar of twee geleden in het Duitse rijk was, had hij toen niet last van kwade sappen in zijn dij? Ze zeggen dat het weer hem niet lag. Maar zijn domeinen bieden afwisseling in klimaat. Terwijl in mijn koninkrijk elke afwisseling ver te zoeken is.'

'Och, in Dublin is het weer vast slechter.'

Henry kijkt zonder hoop naar buiten, naar de eeuwige regen. 'En als ik uitrij, schreeuwen de mensen naar me. Ze komen uit greppels tevoorschijn en schreeuwen over Katherine, dat ik haar terug zou moeten nemen. Hoe zouden zij het vinden als ik hun vertelde hoe ze hun huis en hun vrouw en hun kinderen moesten bestieren?'

Zelfs wanneer het weer opklaart, luwen de angsten van de koning niet. 'Ze zal ontsnappen en een leger tegen me op de been brengen,' zegt hij. 'Katherine. Je weet niet waar ze toe in staat is.'

'Ze heeft me beloofd dat ze niet zou vluchten.'

'En jij denkt dat ze nooit liegt? Ik weet dat ze liegt. Ik heb het bewijs ervan. Ze heeft gelogen over haar eigen maagdelijkheid.'

O, dat, denkt hij vermoeid.

Kennelijk gelooft Henry niet in de kracht van gewapende wachters, sloten, sleutels. Hij denkt dat een door keizer Charles gerekruteerde engel ze zal doen wegvallen. Op zijn reizen neemt hij een reusachtig, ijzeren slot mee, dat door een bediende die hem speciaal voor die taak vergezelt op zijn slaapkamerdeur wordt bevestigd. Zijn eten wordt voorgeproefd op vergif en zijn bed, laatste werk van de dag, onder-zocht op verborgen wapens, zoals naalden. En toch, maar toch: hij is bang dat hij in zijn slaap zal worden vermoord.

Herfst: Thomas More wordt magerder, er komt een pezige kleine man tevoorschijn uit wat nooit een overdaad van vlees is geweest. Hij laat Antonio Bonvisi eten naar hem sturen. 'Niet dat jullie *Lucchesi* weten wat tafelen is. Ik zou het zelf sturen, maar je weet wat de mensen zouden zeggen als hij ziek zou worden. Hij houdt van gerechten met ei. Ik weet niet of hij verder nog iets lust.'

Een zucht. 'Melkpudding.'

Hij glimlacht. Dit zijn bloeddorstige tijden. 'Geen wonder dat hij het niet beter maakt.'

'Ik ken hem al veertig jaar,' zegt Bonvisi. 'Een eeuwigheid, Tommaso. Je zou hem toch geen kwaad doen, hè? Zeg me alsjeblieft, als je kunt, dat niemand hem kwaad zal doen.'

'Waarom denk je dat ik geen haar beter ben dan hij? Kijk, ik hoef hem niet onder druk te zetten. Zijn familie en vrienden doen dat wel voor me. Toch?'

'Kun je hem daar niet gewoon laten? Hem vergeten?'

'Natuurlijk. Als de koning het toestaat.'

Hij regelt dat Meg Roper op bezoek kan komen. Vader en dochter wandelen in de tuin, arm in arm. Soms kijkt hij naar hen vanuit een raam in het verblijf van de burggraaf.

Tegen november blijkt dat dit beleid heeft gefaald. Sterker nog, zich tegen hem heeft gekeerd, hem in de hand heeft gebeten als een hond die je uit barmhartigheid van de straat haalt. 'Hij heeft me gezegd, en me gevraagd om tegen zijn vrienden te zeggen, dat hij niets meer van doen wil hebben met wat voor eed dan ook,' zegt Meg. 'En als we te horen krijgen dat hij zijn woord heeft gegeven, moeten we ervan uitgaan dat hij werd gedwongen, door mentaal of fysiek geweld. En als er een document aan de raad wordt getoond

waarop zijn handtekening staat, dan moeten we beseffen dat hij die niet heeft gezet.'

More zal nu moeten zweren op de Suprematiewet, een wet die alle macht en waardigheid in zich verenigt die de koning de afgelopen twee jaar naar zich toe heeft getrokken. Het is niet zo dat hij de koning tot hoofd van de Kerk maakt, zoals sommigen zeggen. Hij ver-kondigt dat de koning hoofd van de Kerk is, en dat altijd is geweest. Als mensen niet van nieuwe ideeën houden, geef ze dan oude. Als ze precedenten willen, hij heeft ze. Een tweede wet, die in het nieuwe jaar van kracht wordt, omschrijft de reikwijdte van verraad. Henry's titels of rechtsbevoegdheid ontkennen, kwaadwillig over hem praten of schrijven, hem een ketter of schismaticus noemen: het wordt allemaal strafbaar als verraad. Deze wet zal de fraters aan banden leggen die paniek stichten en zeggen dat de Spanjaarden met het eerstvolgende tij zullen komen om de troon op te eisen voor lady Mary. Hij zal de priesters ondervangen die in hun sermoenen opruien tegen het gezag van de koning en zeggen dat hij zijn onderdanen rechtstreeks met zich meesleurt naar de hel. Is het dan zoveel gevraagd voor een vorst, dat onderdanen hun fatsoen houden?

Dit is nieuw, zeggen mensen tegen hem, verraad door het gesproken woord, en hij zegt: Welnee, wees gerust, het is oud. Er wordt alleen maar op schrift gesteld wat de rechters in hun wijsheid al als gewoonterecht hebben aangewezen. Het is ter verheldering. Ik ben helemaal voor helderheid.

Na Mores afwijzing van deze tweede eed wordt er een aanklacht tegen hem ingediend, waardoor al zijn goederen aan de Kroon vervallen. Er is voor hem nu geen hoop meer op vrijlating, of liever gezegd, die hoop is hijzelf. Het is zijn plicht om hem te bezoeken, om hem te zeggen dat hij geen bezoek meer mag ontvangen, niet langer in de tuin mag wandelen.

'In deze tijd van het jaar valt daar ook niets te zien.' More werpt een blik op de lucht, een streepje grijs door het hoge raam. 'Maar ik mag mijn boeken houden? Ik mag brieven schrijven?'

'Voorlopig.'

'En John Wood, die blijft bij me?'

Zijn bediende. 'Ja, natuurlijk.'

'Hij brengt me van tijd tot tijd een beetje nieuws. Ze zeggen dat de zweetziekte is uitgebroken onder de troepen van de koning in Ierland. En dat zo laat in het jaar.'

Ook de pest is uitgebroken; dat gaat hij More niet vertellen, en evenmin dat de hele Ierse campagne een geldverslindend debacle is en dat hij wilde dat hij had gedaan wat Richard had voorgesteld en er zelf heen was gegaan.

'De zweetziekte velt er zoveel,' zegt More, en zo snel, en nog wel in de bloei van hun leven. En als je hem overleeft, ben je

niet in de conditie om tegen de wilde Ieren te vechten, daar kun je donder op zeggen. Ik weet nog dat Meg hem had; ze is er bijna aan onderdoor gegaan. Heb jij hem gehad? O nee, jij bent nooit ziek, hè?' Hij kletst maar raak en kijkt dan op. 'Zeg eens, heb je nog nieuws uit Antwerpen? Ze zeggen dat Tyndale daar is. Ze zeggen dat hij zich koest houdt. Hij durft het huis van de Engelse koopman niet uit. Ze zeggen dat hij gevangenzit, net als ik, bijna.'

Het is waar, althans gedeeltelijk. Tyndale heeft in armoede en obscuriteit geploeterd, en nu is zijn wereld niet groter dan een kamertje, terwijl buiten in de stad onder de wetten van de keizer de drukkers worden gebrandmerkt en hun de ogen worden uitgestoken, en broeders en zusters worden vermoord om hun geloof, de mannen onthoofd, de vrouwen levend begraven. More heeft nog steeds een stug netwerk in Europa; een web van geld; het is zijn vaste overtuiging dat Mores mannen Tyndale al maanden in het oog houden, maar al zijn vernuft ten spijt, en dat van Stephen Vaughan ter plaatse, heeft hij niet kunnen achterhalen wie van de Engelsmannen in die drukke stad spionnen zijn van More. 'Tyndale zou veiliger zijn in Londen,' zegt More. 'Bij jou, de hoeder der dwalingen. Neem nu Duitsland vandaag de dag. Je ziet waar ketterij ons brengt, Thomas. Rechtstreeks naar Munster, toch?'

Sektariërs, anabaptisten, hebben Munster ingenomen. Je ergste nachtmerrie - wanneer je stijf van angst wakker wordt in de veronderstelling dat je dood bent - is nog heilig hiermee vergeleken. De aldermannen zijn uit de stadsraad geschopt, en dieven en krankzinnigen hebben hun plaats ingenomen en roepen dat het einde der tijden is gekomen en dat iedereen opnieuw moet worden gedoopt. Burgers die het er niet mee eens zijn, worden verdreven, naakt, om buiten de stadsmuren te sterven in de sneeuw. Inmiddels ligt de stad onder beleg van zijn eigen prins-bisschop, die van zins is iedereen binnen de muren uit te hongeren. De verdediging wordt voor het overgrote deel door de achtergebleven vrouwen en kinderen gevoerd, zeggen ze; ze worden geterroriseerd door een kleermaker met de naam Bockelson, die zichzelf tot koning van Jeruzalem heeft gekroond. Het gerucht gaat dat Bockelsons vrienden polygamie hebben ingevoerd, zoals in het Oude Testament wordt aanbevolen, en dat sommige vrouwen zich liever lieten ophangen of verdrinken dan zich te onderwerpen aan verkrachting onder het mom van Abrahams wet. Deze profeten plegen diefstal in de naam van gemeenschappelijk bezit. Men zegt dat ze de huizen van de rijken hebben ingenomen, hun brieven hebben verbrand, het mes in hun schilderijen hebben gezet, de vloeren hebben gedweild met fijn borduurwerk, en de registers van wat aan wie toebehoort aan snippers hebben gescheurd, zodat vroegere tijden nooit kunnen herleven.

'Utopia,' zegt hij. 'Nietwaar?'

'Ik heb gehoord dat ze de boeken van de stadsbibliotheken verbranden. Erasmus is in vlammen opgegaan. Wat voor duivels verbranden nu die zachtmoedige Erasmus? Maar ongetwijfeld, ongetwijfeld,'

More knikt, 'wordt de orde in Munster hersteld. Philip, de landgraaf van Hessen, Luthers vriend; ik twijfel er niet aan of hij leent de goede bisschop zijn kanonnen en kanonniers, en dan maait de ene ketter de andere neer. De broeders zijn vervallen tot onderling gekrakeel, zie je dat niet? Net dolle honden die kwijlend over straat gaan en elkaar de ingewanden uitrukken zodra ze elkaar zien.'

'Ik zal je zeggen hoe Munster afloopt. Iemand vanbinnen levert de stad uit.'

'Zou je denken? Je ziet eruit alsof je erom wilt wedden. Maar ja, ik ben nooit zo'n gokker geweest. En de koning heeft dezer dagen al mijn geld.'

'Zo'n man, een kleermaker, komt voor een maand of twee op vanuit het niets..."

'Een lakenkoopman, zoon van een smid, komt voor een jaar of twee op vanuit het niets ...'

Hij staat op, pakt zijn mantel: zwart laken, lamswollen voering. Mores ogen glimmen: Ah, kijk, je gaat voor me op de loop. Nu mompelt hij, alsof het een etentje is: Moet je al weg? Toe, blijf nog even. Hij heft zijn kin op. 'Dus ik zal Meg niet meer zien?'

De toon van de man, de leegte die eruit spreekt, het verlies; het snijdt hem door het hart. Hij wendt zich af om zijn antwoord kalm en bekend te houden. 'Je hoeft alleen maar een paar woorden te zeggen. Meer niet.'

'Ah. Alleen maar woorden.'

'En als je ze niet wilt opzeggen, kan ik ze op schrift aan je voorleggen. Zet er je naam onder, en de koning is tevreden. Ik stuur mijn sloep om je terug te brengen naar Chelsea, met het bevel om aan te leggen bij de steiger achter in je eigen tuin ... Zoals je al zei: niet dat er veel te zien valt in deze tijd van het jaar, maar denk aan het warme welkom dat je binnen wacht: je vrouw Alice staat aan je zijde - en haar kookkunst, nou, alleen al daarvan zou je opknappen - en telt elke hap die je neemt, en zodra je je mond afveegt, neemt ze je in haar armen en kust het schapenvet weg: O, echtgenoot, wat heb ik je gemist! Ze sleurt je mee naar haar slaapkamer, doet de deur op slot, laat de sleutel in haar zak glijden en rukt je de kleren van het lijf tot je in je hemd staat, waar je bleke staakjes van benen onderuit piepen

... Tja, geef toe, zij heeft ook haar rechten. En de volgende dag - denk je toch eens in - sta je voor dageraad op, je schuifelt naar je oude vertrouwde cel en ranselt jezelf af, dan roep je om je brood en water, en tegen achten ben je weer in

je paardenharen hemd, met je oude lakense tuniek erover, die ene met de kleur van bloed en de winkelhaak erin ... voeten omhoog op een krukje, en je enige zoon die je je brieven brengt... die het zegel op je dierbare Erasmus verbreekt... En wanneer je je brieven hebt gelezen, kun je buiten een ommetje maken

- laten we aannemen dat de zon schijnt - en een kijkje nemen bij je gekooide vogels en bij je kleine vos in zijn hok, en dan kun je zeggen: Ik was ooit ook een gevangene, maar nu ben ik dat niet meer, omdat Cromwell me de weg naar de vrijheid heeft laten zien ... Wil je dat niet? Wil je hier niet weg?'

'Je zou een toneelstuk moeten schrijven,' zegt More bewonderend. Hij lacht. 'Misschien doe ik dat nog wel.'

'Het is beter dan Chaucer. Woorden. Woorden. Niets dan woorden.'

Hij draait zich om. Staart More aan. Het is alsof het licht is veranderd. Er is een raam opengegaan naar een vreemd land, waar een koude wind uit zijn jeugd waait. 'Dat boek ... was het een woordenboek?'

More fronst zijn voorhoofd. 'Pardon?'

'Ik kwam de trap op op Lambeth - nee, laat me even uitpraten - ik kwam de trap op rennen met je kroes gemberbier en je brood, voor als je 's nachts wakker werd en trek zou hebben. Het was zeven uur

's avonds. Jij zat te lezen, en toen je opkeek, hield je je handen boven het boek,' hij houdt ze in de vorm van vleugels, 'alsof je het bescherm-de. Ik vroeg: Meester More, wat staat er in dat dikke boek? En jij zei: Woorden, woorden en niets dan woorden.'

More houdt zijn hoofd scheef. 'Wanneer was dit?'

'Ik geloof dat ik zeven was.'

'O, onzin,' zegt More hartelijk. 'Ik kende je helemaal niet toen je zeven was. Nee zeg, jij was een ...' hij fronst, 'je moet een ... terwijl ik..."

'Op het punt stond om naar Oxford te gaan. Je weet het niet meer. Waarom zou je ook?' Hij haalt zijn schouders op. 'Ik dacht dat je me uitlachte.'

'O, dat deed ik waarschijnlijk ook,' zegt More. 'Als die ontmoeting daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. En kijk nu eens hoe jij mij hier komt uitlachen. Het over Alice hebt. En mijn bleke staakjes van benen.'

'Ik denk dat het een woordenboek moet zijn geweest. Weet je het echt niet meer? Nou ... mijn sloep ligt klaar, en ik wil de roeiers niet langer dan nodig laten wachten in deze kou.'

'De dagen hier zijn erg lang,' zegt More. 'En de nachten nog langer. Mijn longen zijn niet in orde. Mijn ademhaling gaat moeizaam.'

'Terug naar Chelsea, dan. Dokter Butts zal langskomen: Tut-tut, Thomas More, wat heb je jezelf toch allemaal aangedaan?

Hier, neus dicht en neem een slok van dit smerige brouwsel..."

'Soms denk ik dat ik de ochtend niet zal halen.'

Hij doet de deur open. 'Martin?'

Martin is dertig, taai, zijn blonde haar onder zijn pet nu al schaars; een vriendelijk gezicht dat bij een glimlach in kreukels trekt. Hij komt uit Colchester; zijn vader was kleermaker, en hij leerde lezen met Wycliffes evangelie, dat zijn vader onder het riet van hun dak verstopt hield. Dit is een nieuw Engeland, een Engeland waarin Martin de oude tekst kan afstoffen en aan zijn buren kan laten zien. Hij heeft broers, stuk voor stuk Bijbelmannen. Zijn vrouw houdt op het moment het kraambed vanwege hun derde kind: 'In het stro gekropen,' zoals hij het noemt. 'Is er al nieuws?'

'Nog niet. Maar wilt u peetvader zijn? Thomas als het een jongen is, en als het een meisje is, geeft u haar dan een naam, mijnheer.'

Een handdruk, een glimlach. 'Grace,' zegt hij. Een geldbedrag als cadeau wordt erbij gedacht; om het kind op weg te helpen in het leven. Hij keert zich om naar de zieke man, die nu ineengedoken over zijn tafel zit. 'Sir Thomas zegt dat hij het 's nachts benauwd heeft. Breng hem een paar peluws, kussens, wat je maar kunt vinden, zet hem rechtop, zodat hij het wat gemakkelijker heeft. Ik wil dat hij alle gelegenheid krijgt om zijn positie te overzien, om onze koning trouw te bewijzen en naar huis te gaan. En nu wens ik jullie beiden goedemiddag, heren.'

More kijkt op. Tk wil een brief schrijven.'

'Natuurlijk. Je krijgt inkt en papier.'

'Ik wil naar Meg schrijven.'

'Stuur haar dan een menselijk bericht.'

Mores brieven zijn niet menselijk meer. Ze mogen dan geadresseerd zijn aan zijn dochter, maar ze zijn geschreven voor de ogen van zijn vrienden op het vasteland.

'Cromwell...?' Mores stem roept hem terug. 'Hoe gaat het met de koningin?'

More is altijd correct, anders dan degenen die zich verspreken en 'koningin Katherine' zeggen. Hoe gaat het met Anne? bedoelt hij. Maar wat moet hij zeggen? Hij vertrekt. Hij staat buiten. In het nauwe raam heeft het grauw plaatsgemaakt voor een blauwe schemer. Vanuit de kamer ernaast had hij haar stem gehoord, laag, niet-aflatend. En verontwaardigde kefgeluiden van Henry: 'Dat ligt niet aan mij! Ik was het niet!'

In de antichambre: Thomas Boleyn, Monseigneur, zijn smalle gezicht strak. Een paar Boleyn-aanhangers, die blikken wisselen: Francis Weston, Francis Bryan. In een hoekje, zo onopvallend mogelijk, de luitspeler Mark Smeaton; wat heeft die hier te zoeken? Geen voltallig familieconclaaf: George Boleyn is in Parijs, waar hij gesprekken voert. Het idee is

geopperd dat baby Elizabeth met een zoon van Frankrijk zou moeten trouwen; de Boleyns denken echt dat dit zal gebeuren.

'Wat ter wereld heeft de koningin van streek gemaakt?' zegt hij. Zijn toon is verbaasd, alsof ze de gelijkmoedigste vrouw op aarde is.

'Het gaat om lady Carey,' zegt Weston. 'Kennelijk is ze ... ze heeft zogezegd..."

Bryan gnuift. 'Een buik vol bastaard.'

'Ah. Wisten jullie dat dan niet?' De schok die door het gezelschap heen voert, is een genot. Hij haalt zijn schouders op. 'Het leek me een familiekwestie.'

Bryans ooglap, een ziekelijk gele vandaag, knipoogt hem toe. 'Je moet haar wel heel dicht op de huid zitten, Cromwell.'

'Iets wat ik heb verzuimd,' zegt Boleyn. 'Dat is duidelijk. Ze beweert dat William Stafford de vader is en dat ze met hem is getrouwd. Jij kent die Stafford toch?'

'Min of meer. Goed,' zegt hij opgewekt, 'zullen we naar binnen gaan?

Mark, we zetten deze kwestie niet op muziek, dus maak dat je ergens komt waar je je nuttig kunt maken.'

Alleen Henry Norris staat de koning bij, en Jane Rochford de koningin. Henry's volle gezicht is bleek. 'U rekent me aan, mevrouw, wat ik heb gedaan voor ik u zelfs maar kende.'

Ze staan achter hem op een kluitje. 'Mijnheer van Wiltshire, kunt u uw dochters dan geen van beiden in toom houden?'

'Cromwell wist ervan,' zegt Bryan. Hij proest het uit. Stotterend, hortend, begint Monseigneur te praten: hij, Thomas Boleyn, de diplomaat die bekendstaat om zijn gouden tong en finesse. Anne valt hem in de rede: 'Waarom zou ze zwanger raken van Stafford? Ik geloof niet dat hij de vader is. Waarom zou hij met haar trouwen, of het moest uit ambitie zijn ... nou dan heeft hij een grove fout gemaakt, want hij komt nooit meer aan het hof, en zij al evenmin. Al smeekt ze me op haar knieën. Het maakt me niets uit. Ze kan verhongeren.'

Als Anne mijn vrouw was, denkt hij, zou ik de rest van de dag uitgaan. Ze ziet er verwilderd uit en kan geen moment stil blijven staan; je zou haar niet in de buurt laten van een scherp mes. 'Wat nu?' fluistert Norris. Jane Rochford staat met haar rug tegen tapijten waarop nimfen om bomen heen kronkelen; de zoom van haar rok hangt in een prachtige stroom, en haar sluier veegt langs een wolk waar een godin vandaan gluurt. Ze heft haar gezicht op; haar blik is triomfantelijk. Ik zou de aartsbisschop kunnen laten halen, denkt hij. Onder zijn ogen zou Anne niet zo'n stampij maken. Nu heeft ze Norris' mouw beet; waar is ze mee bezig? 'Mijn zus heeft dit gedaan om mij te vernederen, ze denkt dat ze met haar bolle buik door het hof kan zeilen en maar medelijdend doen en me uitlachen omdat ik mijn kind heb verloren.'

'Ik weet zeker, als we de zaak goed bekijken ..." begint haar vader.

'Eruit!' zegt ze. 'Laat me alleen, en zeg haar maar, zeg mevrouw Stafford, dat ze elke aanspraak op mijn familie heeft verbeurd. Ik ken haar niet. Ze is niet langer een Boleyn.'

'Wiltshire, vertrek.' Henry zegt het op een toon waarop een schooljongen een aframmeling wordt beloofd. 'Jou spreek ik later.'

Onschuldig zegt hij tegen de koning: 'Zullen we vandaag maar geen zaken doen, Sire?' Henry lacht.

Lady Rochford holt naast hem voort. Hij vertraagt zijn pas niet, dus zal ze haar rokken moeten ophijsen. 'Wist u er echt van, meester hofsecretaris? Of zei u dat maar, om hun gezichten te zien?'

'U bent me te slim af. U doorziet al mijn snode plannen.'

'Gelukkig doorzie ik die van lady Carey.'

'Dus u hebt haar verraden?' Wie anders, denkt hij. Met manlief George van huis heeft ze niemand om te bespioneren. Mary's bed ligt bezaaid met zijdegoed - geel, oranje, vleeskleurig alsof er brand is uitgebroken op het matras. Over krukken en vensterbanken hangen batisten japonnen, verstrikte linten en ongepaarde handschoenen. Zijn dat dezelfde groene kousen die ze tot aan de knie onthulde toen ze op volle snelheid op hem af rende, op de dag dat ze hem ten huwelijk vroeg?

Hij blijft in de deuropening staan. 'William Stafford, hè?'

Ze recht haar rug, een hoogrode kleur op haar wangen, een fluwelen muiltje in haar hand. Nu het geheim bekend is, draagt ze haar lijfje los. Haar blik glijdt verder. 'Goed zo, Jane, geef maar hier.'

'Neem me niet kwalijk, meester.' Het is Jane Seymour, die langs hem heen trippelt met een armvol opgevouwen wasgoed. Achter haar aan komt een jongen die een geelleren koffer meezeult. 'Hierzo, Mark.'

'Kijk mij, meester hofsecretaris,' zegt Smeaton. 'Ik maak me nuttig.'

Jane knielt voor de koffer en zwaait het deksel open. 'Batist voor de voering?'

'Laat dat batist maar zitten. Waar is de andere schoen?'

'Je kunt maar beter wegwezen,' maant lady Rochford. 'Als oom Norfolk je ziet, krijg je ervanlangs. Je koninklijke zus denkt dat de koning de vader is. Ze zegt: Waarom zou het William Stafford zijn?'

Mary gnuift. 'Wat weet zij er nou van? Anne zou niet weten wat het is om een man te nemen om hemzelf. Je kunt haar zeggen dat hij van me houdt. Je kunt haar zeggen dat hij voor me zorgt en dat niemand anders dat doet. Geen mens ter wereld.'

Hij buigt zich en fluistert: 'Mevrouw Seymour, ik had niet

gedacht dat u een vriendin van lady Carey was.'

'Ze heeft verder niemand die haar helpt.' Ze houdt haar hoofd gebogen, haar nek gloeit roze.

'Die beddraperieën zijn van mij,' zegt Mary. 'Haal ze neer.' Erop geborduurd, ziet hij, is het wapen van haar echtgenoot Will Carey, inmiddels hoe lang dood? Zeven jaar? 'Ik kan het borduursel uithalen.' Allicht, wat heb je aan een dode man en zijn devies? 'Waar is mijn gouden waskom, Rochford, heb jij die?' Ze geeft een schop tegen de gele koffer, waar Annes valkenwapen aan alle kanten op staat. 'Als ze me hiermee zien, pakken ze hem af en kiepen ze mijn spullen op straat.'

'Als je een uurtje hebt,' zegt hij, 'stuur ik iemand met een fatsoenlijke kist.'

'Met het stempel van Thomas Cromwell erop? God beware me, ik heb geen uur meer. Ik weet het!' Ze begint de lakens van het bed te trekken. 'Maak bundels!'

'Schaam je," zegt Jane Rochford. 'En ervandoor gaan als een dief met het tafelzilver? Trouwens, je hebt die spullen niet nodig in Kent. Stafford heeft toch een boerderij of iets dergelijks? Een of ander klein herengoed? Maar goed, je kunt ze verkopen. Je zult wel moeten, neem ik aan.'

'Mijn dierbare broer helpt me wel wanneer hij terugkomt uit Frankrijk. Hij laat niet toe dat ze me onterven.'

'Daar moet ik het mee oneens zijn. Lord Rochford zal, net als ik, vinden dat je je hele familie te schande hebt gemaakt.'

Mary vliegt haar aan, haar arm schiet uit als een kat die haar klauwen uitslaat. 'Dit overtreft je huwelijksdag, Rochford. Alsof je huis tot de nok toe vol staat met cadeaus. Je kunt niet liefhebben, je weet niet eens wat liefde is, je kunt alleen maar jaloers zijn op degenen die het wel weten en je verheugen in hun tegenspoed. Je bent een ellendige, ongelukkige vrouw, met een man die van je walgt, en ik heb medelijden met jou en met Anne, ik zou voor geen goud met haar van plaats wisselen. Ik deel liever het bed van een eerlijke, arme heer die om mijzelf geeft dan dat ik de koningin uithang en mijn man alleen bij me kan houden met oude hoerentrucs ... Ja, ik weet dat het zo gaat, hij heeft Norris verteld wat ze hem aanbiedt, en het leidt niet tot kinderen krijgen, dat kan ik je wel vertellen. En nu is ze bang voor iedere vrouw aan het hof... Heb je haar gezien? Heb je haar de laatste tijd wel eens goed bekeken? Zeven jaar heeft ze lopen konkelen om koningin te worden, en God behoede ons voor verhoorde gebeden. Ze dacht dat het elke dag zou zijn als de dag van haar kroning.' Buiten adem duikt Mary in de chaos van haar bezittingen en gooit Jane Seymour een jurk met lange mouwen toe. 'Voor jou, lieverd, met mijn zegen. Jij bent de enige met een goed hart aan het hele hof.'

Bij haar vertrek slaat Jane Rochford de deur met een klap achter zich dicht.

'Laat haar maar,' mompelt Jane Seymour. 'Vergeet haar gewoon.'

'En dat ze wegblijft!' snauwt Mary. 'Ik ben allang blij dat ze niet in mijn spullen is gaan graaien en me er een prijs voor heeft geboden.'

In de stilte razen, fladderen, roffelen haar woorden door de kamer als ingesloten vogels die in paniek de wanden onderschijten: hij heeft Norris verteld wat ze hem aanbiedt, 's Nachts, haar ingenieuze handelingen. Hij geeft ze vast geparafraseerd weer; zoals je toch zeker zou doen? Ik wed dat Norris een en al oor is. Christus, wat een volk! Mark staat met grote ogen bij de deur. 'Mark, als je daar blijft staan als een vis op het droge, laat ik je nieren en bakken.' De jongen vlucht. Wanneer mevrouw Seymour de bundels heeft dichtgeknoopt, zijn het net vogels met gebroken vleugels. Hij neemt ze van haar over en bindt ze nogmaals dicht, niet met zijden uiteinden, maar met deugdelijk touw. 'Hebt u altijd touw bij u, meester hofsecretaris?'

'O, mijn bundel liefdesgedichten!' zegt Mary. 'Die heeft Shelton.' Ze stormt de kamer uit.

'Die zal ze nodig hebben,' zegt hij. 'Er is niet aan gedichten te komen in Kent.'

'Lady Rochford zou zeggen dat sonnetten je niet warm houden. Niet,' zegt Jane, 'dat ik ooit een sonnet heb gehad. Dus ik zou het niet echt weten.'

Liz, denkt hij, trekje dode handen van me af. Misgun je me dit ene meisje, zo klein, zo dun, zo alledaags? Hij draait zich om. 'Jane ...'

'Ja, meester hofsecretaris?' Ze zakt door haar knieën en laat zich zijdelings op het matras rollen; ze gaat rechtop zitten, sjort haar rokken onder zich vandaan en zoekt haar evenwicht: zich vastklampend aan de bedstijl krabbelt ze overeind, reikt hoog boven haar hoofd en begint de draperieën los te haken.

'Kom naar beneden! Dat doe ik wel. Ik stuur wel een kar achter mevrouw Stafford aan. Ze kan niet haar hele bezit op de rug nemen.'

'Ik kan het best. Een hofsecretaris bekommert zich niet om beddraperieën.'

'Een hofsecretaris bekommert zich overal om. Het verbaast me dat ik de hemden van de koning niet naai.'

Jane wiebelt een beetje. Haar voeten zinken weg in de veren. 'Dat doet koningin Katherine. Nog altijd.'

'De douairière Katherine. Kom daarvan af.'

Ze springt op de biezenmat en schudt haar rokken even uit. 'Zelfs na alles wat er tussen hen is gebeurd. Ze heeft vorige week nog een pakket gestuurd.'

'Ik dacht dat de koning het haar had verboden.'

'Anne zegt dat ze aan stukken gescheurd moeten worden om

er je, nou ja, u weet wel, mee af te vegen op de plee. Hij werd boos. Misschien omdat hij het woord "plee" niet zo kan waarderen.'

'Dat doet hij inderdaad niet.' De koning keurt grove taal ten zeerste af, en meer dan één hoveling is uitgesloten van het hof omdat hij een of ander schunnig verhaal heeft verteld. 'Is het waar wat Mary zegt?

Dat de koningin bang is?'

'Op het moment zwijmelt hij over mevrouw Shelton. Maar dat weet u al. U hebt het gezien.'

'Maar dat is toch zeker volmaakt onschuldig? Een koning hoort galant te zijn totdat hij het stadium bereikt waarin hij een lange robe aantrekt en met zijn hofkapelaans bij de haard gaat zitten.'

'Probeer dat maar eens aan Anne uit te leggen. Zij wilde Shelton wegsturen. Maar daar wilden haar vader en haar broer niets van weten. Omdat de Sheltons familie zijn; dus als Henry zijn oog laat dwalen, dan toch in de naaste omgeving. Incest is zo populair tegenwoordig! Oom Norfolk zei... ik bedoel Zijne Genade ...'

'Laat maar,' zegt hij verstrooid, 'zo noem ik hem ook.'

Jane slaat haar hand voor haar mond. Het is de hand van een kind, met kleine glimmende nagels. 'Daar zal ik aan denken wanneer ik thuis ben en me verveel. En zegt hij dan: beste neef Cromwell?'

'Je gaat weg van het hof?' Ongetwijfeld heeft ze een echtgenoot op het oog, een of andere plattelandsechtgenoot.

'Ik hoop dat ik word vrijgesteld als ik nog één seizoen dien.'

Mary komt met opgetrokken lip de kamer in daveren. Boven de bolling van haar kind, een bolling die nu overduidelijk lijkt, laat ze twee geborduurde kussens balanceren; één hand heeft ze vrij voor haar gouden waskom, waarin haar gedichtenbundel ligt. Ze laat de kussens vallen, opent haar vuist en gooit een handvol zilveren knopen op, die rammelend als dobbelstenen in de waskom terechtkomen.

'Die had Shelton ook. De lelijke ekster.'

'Het is niet alsof de koningin me graag mag,' zegt Jane. 'En het is lang geleden dat ik op Wolf Hall ben geweest.'

Als nieuwjaarsgeschenk voor de koning heeft hij Hans opdracht gegeven voor een miniatuur op velijn, waarin koning Salomon op zijn troon Sheba ontvangt. Het moet een allegorie voorstellen, zegt hij, van de koning die de vruchten van de Kerk en de hommage van zijn volk in ontvangst neemt.

Hans werpt hem een dodelijke blik toe. 'Dat was me duidelijk.'

Hans maakt ontwerpschetsen. Salomon in al zijn majesteit. Sheba voor hem, haar ongeziene gezicht opgeheven, haar rug naar de beschouwer.

'Kun jij je een voorstelling maken van haar gezicht,' zegt hij,

'ook al is het verborgen?'

'Je betaalt voor haar achterhoofd, dus je krijgt haar achterhoofd!'

Hans wrijft over zijn voorhoofd. Hij bindt in. 'Nee, dat is niet waar. Ik zie haar voor me.'

'Als een vrouw die je op straat tegenkomt?'

'Niet helemaal. Meer als iemand die je je herinnert. Als een vrouw die je kende toen je nog een kind was.'

Ze zitten voor het tapijt dat de koning hem heeft gegeven. De blik van de schilder dwaalt ernaar af. 'Die vrouw aan de wand. Wolsey heeft haar gehad, toen Henry, nu jij.'

'Ik verzeker je dat ze geen tegenhanger in de werkelijkheid heeft.'

Of Westminster moet over een zeer discrete, zeer veelzijdige hoer beschikken.

'Ik weet al wie ze is.' Hans knikt nadrukkelijk, zijn lippen samengeperst, een plagerig lichtje in zijn ogen, net een hond die een zakdoek pikt zodat je achter hem aan gaat. 'Ze hebben het erover in Antwerpen. Waarom ga je er niet heen en eis je haar niet op?'

'Ze is getrouwd.' Het overvalt hem dat zijn privézaken kennelijk op straat liggen.

'Dacht je dat ze niet met je mee zou gaan?'

'Het is jaren geleden. Ik ben veranderd.'

'Ja. Nu ben je rijk.'

'Maar wat zouden ze van me zeggen als ik een vrouw weglokte bij haar man?'

Hans haalt zijn schouders op. Ze winden er geen doekjes om, die Duitsers. Volgens More plegen de lutheranen nog ontucht in de kerk.

'Maar,' zegt Hans, 'er is natuurlijk die kwestie van die ...'

'Van die wat?'

Hans schokschoudert: niks. 'Niks! Ga je me nu aan mijn handen ophangen tot ik ermee voor de dag kom?'

'Dat soort dingen doe ik niet. Ik dreig er alleen mee.'

Hans, sussend: 'Ik wilde alleen maar zeggen, er is die kwestie van al die andere vrouwen die met je willen trouwen. De echtgenotes van Engeland, ze houden in het geheim een lijstje bij van mannen die ze als volgende willen, zodra ze hun echtgenoot hebben vergiftigd. En jij staat bovenaan, bij allemaal.'

In zijn vrije momenten - per week doen zich er twee of drie voor is hij in de registers van het archiefhuis gaan grasduinen. Hoewel de Joden de toegang tot het rijk ontzegd is, weet je nooit wat voor menselijke wrakstukken er aanspoelen op het tij van fortuin, en het huis heeft maar één keer, maar één maand in de afgelopen driehonderd jaar, leeggestaan. Hij laat zijn oog over de verslagen van de opeenvolgende custodes gaan en bekijkt nieuwsgierig de ontvangstbewijzen voor

onderstand, die door de dode bewoners in Hebreeuwse karakters zijn geschreven. Sommigen van hen hebben vijftig jaar binnen deze muren doorgebracht, weggekropen voor de Londenaren buiten. Wanneer hij door de kronkelige gangen loopt, voelt hij hun voetstappen onder de zijne. Hij gaat op visite bij de twee bewoners die zijn overgebleven: twee stille, waakzame vrouwen van onbepaalde leeftijd, die bij de naam gaan van Katherine Whetely en Mary Cook.

'Wat doen jullie hier zoal?' Met jullie tijd, bedoelt hij.

'We zeggen onze gebeden op.'

Ze kijken hem aan, op zoek naar bewijs van zijn bedoelingen, goede of kwade. Van hun gezichten valt af te lezen: we zijn twee vrouwen die alleen nog hun levensverhaal hebben. Waarom zouden we daar tegenover jou afstand van doen?

Hij stuurt hun gevogelte bij wijze van geschenk, maar vraagt zich af of ze uit niet-Joodse handen ontvangen vlees wel eten. Tegen de kerst stuurt de overste van ChristChurch in Canterbury hem twaalf Kentse appels, stuk voor stuk in grijs linnen gewikkeld, van een speciaal ras dat goed samengaat met wijn. Hij brengt de appels mee voor de bekeerlingen, samen met een wijn die hij zelf heeft uitgezocht. 'In het jaar 1353,' zegt hij, 'woonde hier maar één iemand. De gedachte dat ze hier zonder gezelschap woonde doet me verdriet. Haar laatst opgegeven woonadres was in Exeter, maar ik vraag me af waar ze eigenlijk vandaan kwam? Haar naam was Claricia.'

'We kennen haar niet,' zegt Katherine, of misschien Mary. 'Het zou een wonder zijn als we dat wel deden.' Met de top van haar vinger raakt ze de appels aan. Misschien weet ze niet hoe zeldzaam ze zijn, of dat ze het beste cadeau zijn dat de overste kon bedenken. Als u er niet van houdt, zegt hij, maar ook als u er wel van houdt: ik heb stoofperen. Iemand stuurde me er vijfhonderd.

'Duidelijk iemand met de bedoeling om op te vallen,' zegt Katherine of Mary, en de ander zegt: 'Vijfhonderd pond was beter geweest.'

De vrouwen lachen, maar hun gelach klinkt kil. Hij begrijpt dat hij nooit op goede voet met hen zal staan. Hij vindt de naam Claricia mooi en wilde dat hij die had voorgesteld voor de dochter van de cipier. Het is de naam voor een vrouw van wie je zou dromen, een die je zo zou kunnen doorzien.

Wanneer het geschenk voor de koning klaar is, zegt Hans: 'Dit is de eerste keer dat ik zijn portret heb geschilderd.'

'Je schildert er binnenkort meer, hoop ik.'

Hans weet dat hij een Engelse Bijbel heeft, een vertaling die bijna af is. Hij houdt een vinger tegen zijn lippen: het is nog te vroeg om erover te praten, misschien volgend jaar. 'Stel dat je hem aan Henry opdraagt,' zegt Hans, 'kan hij hem dan nog weigeren? Ik zet hem op de titelpagina, in al zijn glorie, hoofd

van de Kerk.' Hans ijsbeert, somt grommend bedragen op. Hij denkt aan de kosten van papier en drukker, schat zijn winstmarge in. Lucas Cranach ontwerpt de titelpagina's voor Luther.

'Die portretten van Maarten en zijn vrouw, daar heeft hij dozijnen van verkocht. En Cranach laat iedereen eruitzien als een varken.'

Pijnlijk maar waar. Zelfs die zilverige naakten van hem hebben vriendelijke varkenssnuitjes, arbeidersvoeten en lappen van oren.

'Maar als ik Henry schilder, moet ik hem flatteren, neem ik aan. Hem afbeelden zoals hij vijfjaar geleden was. Of tien.'

'Hou het bij vijf. Anders denkt hij dat je de spot met hem drijft.'

Hans trekt met een vinger over zijn keel, knikt door zijn knieën, steekt zijn tong uit als een gehangene; hij ziet blijkbaar elke mogelijke executiemethode voor zich.

'Goedmoedige majesteitelijkheid is gewenst,' zegt hij. Hans straalt. 'Die lever ik per strekkende meter.'

Het jaareinde brengt kou met zich mee en een waterig groen licht, dat de Theems en de stad overspoelt. Brieven komen zacht schuifelend als enorme sneeuwvlokken op zijn bureau terecht: Duitse theologen, Franse ambassadeurs, Mary Boleyn vanuit haar ballingsoord in Kent. Hij verbreekt het zegel. 'Hoor dit eens,' zegt hij tegen Richard. 'Mary heeft geld nodig. Ze weet dat ze niet zo haastig had moeten zijn, zegt ze. Liefde maakte haar blind, zegt ze.'

'Liefde, hè?'

Hij leest verder. Ze heeft er geen seconde spijt van dat ze met William Stafford is getrouwd. Ze had andere echtgenoten kunnen hebben, zegt ze, met titel, met geld. MAAR ALS IK VRIJ WAS GEWEEST IN MIJN KEUZE, DAN VERZEKER IK JE, MEESTER HOFSECRETARIS: IK HEB ZOVEEL EERZAAMHEID IN HEM AANGETROFFEN DAT IK LIEVER MIJN DAGELIJKS BROOD BIJEENBEDEL MET HEM DAN DAT IK DE RIJKSTE KONINGIN BEN DIE OOIT WERD GEDOOPT.

Ze durft niet naar haar zus de koningin te schrijven. Noch naar haar vader, haar oom of haar broer. Ze zijn allemaal zo wreed. Dus wendt ze zich tot hem ... Hij vraagt zich af: keek Stafford over haar schouder mee terwijl ze schreef? En zei ze met een giechel: Thomas Cromwell, ooit heb ik zijn verwachtingen gewekt.

'Ik kan me nog amper voorstellen dat Mary en ik zouden trouwen,' zegt Richard.

'Dat waren andere tijden.' En Richard is gelukkig; zie hoe het is gelopen; we kunnen het prima stellen zonder de Boleyns. Maar de hele christenheid is op haar kop gezet voor het Boleyn-huwelijk, om het peenharige big in de wieg te krijgen: stel dat het waar is, stel dat Henry erop uitgekeken is, stel dat

de hele onderneming vervloekt is? 'Laat Wiltshire komen.'

'Hier naar het archiefhuis?'

'Hij luistert wel als hij gefloten wordt.'

Hij zal hem vernederen, op zijn joviale manier, en hem dwingen Mary een jaargeld te betalen. Het meisje heeft voor hem gewerkt, op haar rug, en hij is haar een pensioen schuldig. Richard zal op de achtergrond zitten en aantekeningen maken. Het zal Boleyn aan de goede oude tijd doen denken; een tijd die nu zo'n zes, zeven jaar geleden is. Vorige week zei Chapuys nog tegen hem: In dit koninkrijk ben jij inmiddels alles wat de kardinaal was, en meer.

Op kerstavond krij gt hij bezoek van Alice More. Het licht is iel en scherp als het snijvlak van een oud mes, en in dat licht ziet Alice er oud uit. Hij verwelkomt haar vorstelijk en leidt haar een van de kamers binnen die hij opnieuw heeft laten lambriseren en schilderen, waar de vuurtongen van een fiks haardvuur opspringen in een gerenoveerde schoorsteen. Het ruikt er naar dennentakken. 'Hou je het feest hier?'

Alice heeft zich moeite getroost voor hem, haar haren strak naar achteren getrokken en vastgepind onder een kapje met zaadparels. 'Nou, nou! Ik ben hier een keer eerder geweest, en toen was het een muffe bedoening. Mijn man zei altijd,' en hij merkt de verleden tijd op, 'mijn man zei altijd: Sluit Cromwell 's morgens op in de diepste kerker, en als je dan 's avonds terugkomt, zit hij op dikke kussens leeuwerikentongetjes te eten en zijn alle wachters hem geld schuldig.'

'Had hij het er vaak over dat hij me in een kerker zou opsluiten?'

'Het was maar praat.' Ze voelt zich niet op haar gemak. 'Ik hoopte dat je me naar de koning zou brengen. Ik weet dat hij voor vrouwen altijd hoffelijk en zachtmoedig is.'

Hij schudt zijn hoofd. Als hij Alice meeneemt naar de koning, gaat ze aan de gang over de tijd dat hij een veelgeziene gast was in Chelsea en er in de tuin wandelde. Ze zal hem van streek maken, hem agiteren en aan More doen denken, wat hij op het moment niet doet. 'Hij heeft het verschrikkelijk druk met de Franse gezanten. Hij wil dit seizoen groots hof houden. Je zult op mijn oordeel af moeten gaan.'

'Je bent goed voor ons geweest,' zegt ze met tegenzin. 'Ik vraag me af waarom. Je hebt altijd een troef achter de hand.'

'Zo ben ik geboren,' zegt hij. 'Kan er niks aan doen. Alice, waarom is je man zo koppig?'

'Ik begrijp hem al evenmin als de Heilige Drie-eenheid.'

'Wat moeten we dan doen?'

'Ik denk dat hij de koning wel tekst en uitleg zou geven over zijn beslissing. Privé. Als de koning van tevoren zei dat het niet tegen hem gebruikt zou worden.'

'Hem hoogverraad toestaat, bedoel je? Dat kan de koning

niet.'

'Heilige Agnes! Thomas Cromwell, om de koning te zeggen wat hij niet kan! Ik heb hanen over het erf zien paraderen, meester, tot de meid op een dag komt en ze de nek omdraait.'

'Het is de wet van het land. Geschreven of ongeschreven.'

'Ik dacht dat Henry boven de wet was geplaatst.'

'We zijn hier niet in Constantinopel, mevrouw Alice. Al hoor je mij geen kwaad woord zeggen over de Turken. We moedigen de ongelovigen tegenwoordig van harte aan. Zolang ze de keizer maar bezighouden.'

'Ik heb niet veel geld over,' zegt ze. 'Ik moet vijftien shilling per week bijeen zien te schrapen voor zijn levensonderhoud. Ik maak me zorgen dat hij het koud heeft.' Ze snuft. 'Maar dat zou hij me natuurlijk zelf kunnen zeggen. Hij schrijft niet naar mij. Alleen naar haar, naar haar, zijn dierbare Meg. Het is niet mijn dochter. Ik wilde dat zijn eerste vrouw er was, dan kon ze me vertellen of ze was geboren zoals ze nu is. Ze is gesloten, weetje. Houdt haar ideeën voor zich, en de zijne ook. Ze zegt nu dat hij haar zijn hemden heeft gegeven om het bloed eruit te wassen; dat hij een boetehemd droeg onder zijn linnen. Dat deed hij al toen we trouwden, en ik heb hem gesmeekt het uit te laten. Ik dacht dat hij dat ook had gedaan. Maar wat wist ik er nu van? Hij sliep alleen, met de grendel op zijn deur. Als iets hem jeukte, wist ik er in elk geval niets van; hij zorgde zelf voor verlichting. Ach, laat maar, dat was iets tussen hen tweeën, ik had er geen deel aan.'

'Allee..:

'Denk niet dat ik geen genegenheid voor hem voel. Hij is niet met me getrouwd om als een eunuch te leven. We hebben zo onze momenten gehad, in het verleden.' Ze bloost, eerder boos dan verlegen.

'En dan kun je er niets aan doen dat je het aanvoelt als iemand het koud zou kunnen hebben, honger zou kunnen hebben, zijn vlees is één met het jouwe. Je voelt je verbonden met hem zoals je je verbonden zou voelen met een kind.'

'Haal hem daar weg, Alice, als het in je macht ligt.'

'Eerder in de jouwe dan in de mijne.' Ze glimlacht verdrietig. 'Is die jongen van je thuis voor de feestdagen, Gregory? Ik heb wel eens tegen mijn man gezegd: Ik wilde dat Gregory Cromwell mijn jongen was. Ik zou hem wel in een suikerkorstje kunnen bakken en opvreten.'

Gregory komt naar huis voor de kerst, met een brief van Rowland Lee waarin staat dat hij een parel is en altijd terug kan komen. 'Dus moet ik terug,' zegt Gregory, 'of ben ik genoeg opgeleid?'

'Ik heb een plan voor het nieuwe jaar om je Frans op te vijzelen.'

'Volgens Rafe krijg ik de opvoeding van een prins.'

'Voorlopig ben jij de enige op wie ik kan oefenen.'

'Lieve vader mijn ...' Gregory pakt zijn hondje op. Hij knuffelt haar en begraaft zijn neus in de zachte haren van haar nek. Hij wacht. 'Rafe en Richard zeggen dat u me, als mijn opleiding klaar is, wilt uithuwelijken aan een of andere stokoude douairière met een fantastisch inkomen en zwarte tanden, en ze zal me uitputten met liederlijkheden en me naar haar pijpen laten dansen en haar hele bezit aan mij vermaken, zodat de kinderen die ze heeft me zullen haten en tegen mijn leven zullen samenzweren, en dat ik op een ochtend dood in mijn bed zal liggen.'

De spaniël wurmt zich in zijn zoons omhelzing om en kijkt hem met haar vriendelijke, ronde, vragende ogen aan. 'Ze houden je voor de gek, Gregory. Als ik zo'n vrouw kende, trouwde ik zelf met haar.'

Gregory knikt. 'U zou ze nooit naar haar pijpen laten dansen, mijnheer. En ik durf te wedden dat ze een prima hertenpark heeft waar het goed jagen is. En haar kinderen zouden bang voor u zijn, al waren het volwassen mannen.' Hij lijkt enigszins getroost. 'Wat is dat voor een kaart? Is dat Oost-Indië?'

'Het zijn de Schotse Borders,' zegt hij toegeeflijk. 'Harry Percy s terrein. Kom, ik zal het je laten zien. Dit zijn delen van zijn landerijen die hij heeft weggegeven aan zijn schuldeisers. Dit kan zo niet doorgaan. We kunnen onze grenzen niet aan het toeval overlaten.'

'Ze zeggen dat hij ziek is.'

'Ziek of krankzinnig.' Zijn toon is onverschillig. 'Hij heeft geen erfgenaam, en zijn vrouw en hij komen nooit bijeen, dus het is onwaarschijnlijk dat hij er nog ooit een zal krijgen. Hij heeft ruzie met zijn broers, en hij is de koning een kapitaal schuldig. Dus het ligt voor de hand dat hij de koning tot zijn erfgenaam benoemt, vind je ook niet?

Hij zal er de rede van inzien.'

Gregory kijkt aangeslagen. 'Hem zijn graafschap afnemen?'

'Hij mag de status handhaven. We geven hem wel wat om van te leven.'

'Is dit vanwege de kardinaal?'

Op zijn weg naar het zuiden hield Harry Percy Wolsey aan. Hij kwam binnen met de sleutels in zijn hand, modderig van de rit: Mijnheer, ik arresteer u wegens hoogverraad. Kijk me aan, zei de kardinaal. Ik ben voor geen levende ziel bang. Hij schokschoudert. 'Gregory, ga spelen. Neem Bella mee en oefen je Frans op haar; ze komt van lady Lisle uit Calais. Ik heb niet lang werk. Ik moet de rekeningen van het rijk afwikkelen.'

Voor Ierland, bij eerstvolgende verzending: kartouwgeschut in brons, met stampers, laadlepels en ijzeren kogels, serpentijnkruit en vier centenaren zwavel, vijfhonderd taxus bogen en twee vaten boogpezen, tweehonderd elk van spaden, laadschoppen, koevoeten, pikhouwelen, honderd bijlen,

duizend hoefijzers, achtduizend spijkers. De zilversmid Cornelys is nog niet betaald voor de wieg die hij heeft gemaakt voor het jongste kind van de koning, het kind dat het daglicht nooit heeft gezien; hij brengt twintig shilling in rekening die hij Hans heeft betaald om Adam en Eva op de wieg te schilderen en heeft geld te goed voor wit satijn, gouden kwastjes en franje en voor het zilver waarmee de appels in de Hof van Eden zijn gemaakt. Hij voert onderhandelingen met mensen in Florence om honderd haakschutters in te huren voor de Ierse campagne. Die verslinden geen gereedschap, zoals de Engelsen wanneer ze slag moeten leveren op bebost of rotsachtig terrein.

Gelukkig nieuwjaar, Cromwell, zegt de koning. Mogen er maar vele gelukkige jaren volgen. En hij denkt: geluk heeft er niets mee te ma-ken. Van alle cadeaus is Henry het meest in zijn sas met de koningin van Sheba, een hoorn van een eenhoorn en een apparaat met een grote gouden H erop om sinaasappels mee uit te persen. Vroeg in het nieuwe jaar schenkt de koning hem een titel die nog niemand ooit heeft gedragen: die van viceregent in godsdienstige aangelegenheden, zijn waarnemer in kerkzaken. Al meer dan drie jaar gonst het koninkrijk van de geruchten dat de kloosterorden worden opgeheven. Nu beschikt hij over de macht om kloosters te bezoeken, te inspecteren en te hervormen; te sluiten, indien nodig. Er is bijna geen abdij waarvan hij de stand van zaken niet kent, dankzij zijn opleiding bij de kardinaal en de brieven die elke dag binnenkomen: enerzijds van monniken die klagen over misbruik en schandalen, en over de ontrouw van hun meerderen; anderzijds van degenen die binnen hun gemeenschap een bepaalde aanstelling op het oog hebben en hem verzekeren dat ze hem voor één woord op de juiste plaats eeuwig dankbaar zullen zijn. Aan Chapuys vraagt hij: 'Ben je ooit in de kathedraal van Chartres geweest? Je doorloopt de doolhof in het plaveisel,' zegt hij, 'en er lijkt geen patroon in te zitten. Maar als je de paden trouw volgt, voeren ze je recht naar het middelpunt. Recht naar waar je zou moeten zijn.'

Officieel staan de ambassadeur en hij op gespannen voet met elkaar. Onofficieel stuurt Chapuys hem een vat uitstekende olijfolie. Hij dient hem van repliek met kapoentjes. De ambassadeur zelf arriveert, gevolgd door een bediende met een Parmezaanse kaas. Chapuys ziet er droevig en tot op het bot verkild uit. 'Jullie arme koningin houdt een karig hof op Kimbolton. Ze is zo bang van de kring ketterse raadslieden rond haar man dat ze alle maaltijden in de haard van haar eigen kamer laat bereiden. En Kimbolton is meer stal dan huis.'

'Onzin,' zegt hij kordaat. Hij geeft de ambassadeur een glas gekruide wijn om op te warmen. 'We hebben haar alleen van

Buckden verhuisd omdat ze klaagde dat het er vochtig was. Kimbolton is een prima huis.'

'Ah, dat zeg je omdat de muren er dik zijn en er een brede gracht omheen ligt.' De geur van honing en kaneel hangt in de kamer, houtblokken knetteren in het haardvuur, de groene takken waarmee de hal is versierd, verspreiden een eigen harsachtige geur. 'En prinses Mary is ziek.'

'O, lady Mary is altijd ziek.'

'Des te meer reden om haar met zorg te omringen!' Maar Chapuys verzacht zijn toon. 'Het zou hun allebei goeddoen, als haar moeder haar kon zien.'

'Het zou hun ontsnappingsplannen goeddoen.'

'Je bent een harteloze man.' Chapuys neemt kleine slokjes van zijn wijn. 'De keizer wil je vriend zijn, weet je.' Een stilte vol betekenis, waarin de ambassadeur een zucht slaakt. 'Er gaan geruchten dat La Ana zichzelf niet is. Dat Henry naar een andere dame kijkt.'

Hij haalt diep adem en steekt van wal. Henry heeft geen tijd voor andere vrouwen. Hij is te druk bezig zijn geld te tellen. Hij is erg gesloten; hij wil niet dat het parlement zijn inkomen kent. Het valt niet mee om hem zover te krijgen dat hij zijn bouwlieden betaalt of iets uitgeeft aan de universiteiten of zelfs maar aan de armen. Hij denkt alleen maar aan militaire bevoorrading. Munitie. Scheepsbouw. Vuurtorens. Forten.

Chapuys trekt zijn mondhoeken omlaag. Hij weet wanneer hij om de tuin wordt geleid; als hij dat niet wist, zou er ook niets aan zijn, wel? 'Dus ik moet mijn meester vertellen dat de koning van Engeland het zo op oorlog heeft staan dat hij geen tijd heeft voor de liefde?'

'Er komt geen oorlog, tenzij je meester er een begint. Iets waarvoor hij, met de Turken op zijn hielen, amper tijd heeft. O, ik weet dat zijn geldkisten bodemloos zijn. De keizer kan ons allemaal ruïneren als hij wilde.' Hij glimlacht. 'Maar wat zou de keizer daaraan hebben?'

Zo wordt het lot van volkeren bepaald: twee mannen in een achterkamertje. Vergeet de kroningen, de conclaven van kardinalen, de pracht en praal en processies. Zo verandert de wereld: een pressiemiddel dat over een tafelblad wordt geschoven, een pennenstreek die de klemtoon van een formulering verlegt, de ademtocht van een vrouw die in het voorbijgaan een zweem bergamot of rozenwater achterlaat, haar hand die de bedgordijnen dichttrekt, de discrete zucht van vlees tegen vlees. De koning - meester van de grote lijnen - moet nu leren zwoegen op details, verleid door schrandere hebzucht. Als een ware zoon van zijn bezonnen vader kent hij alle families van Engeland en hun waarde. Hun bezittingen staan in zijn geheugen gegrift tot op het laatste waterstroompje en kreupelbos toe. Nu de activa van de Kerk onder zijn beheer zullen komen, moet hij weten wat ze waard

zijn. De wet van wie wat bezit - de wet in zijn algemeenheid - heeft een woe-kerende complexiteit aangenomen; het is net een met zeepokken bedekte scheepshuid, een dak dat glibberig is van het mos. Maar er zijn juristen genoeg, en hoeveel kunde vereist het helemaal om te schrappen zoals je is opgedragen? Engelsen mogen dan bijgelovig zijn; ze mogen dan bang zijn voor de toekomst; ze mogen dan Engeland niet kennen voor wat het is, maar de vaardigheid van optellen en aftrekken is geen bijzonderheid. Westminster beschikt over duizend krabbelende pennen, maar Henry, denkt hij, heeft nieuwe mensen nodig, nieuwe structuren, een frisse wind. Intussen stuurt hij, Cromwell, zijn ambtenaren op pad. *Valor ecdesiasticus.* Ik doe het in zes maanden, zegt hij. Iets van die orde is nooit eerder ondernomen, dat is waar, maar hij heeft al meer voor elkaar gekregen waar niemand van had durven dromen.

Op een dag in de vroege lente komt hij verkleumd thuis van Westminster. Zijn gezicht doet pijn alsof zijn botten blootstaan aan de kou, en in zijn achterhoofd zeurt de herinnering aan de dag dat zijn vader hem tegen de kasseien sloeg: het zijdelingse zicht op Walters laars. Hij wil terug naar Austin Friars, omdat hij daar kachels heeft laten zetten en het in het hele huis behaaglijk is; in het huis aan Chancery Lane is het alleen op sommige plekken behaaglijk. Trouwens, hij wil zich achter zijn muur verschansen.

'U kunt niet eeuwig dagen van achttien uur maken, mijnheer,' zegt Richard.

'De kardinaal maakte ze.'

Die nacht gaat hij in zijn droom naar Kent. Hij controleert de boeken van Bayham Abbey, die op bevel van Wolsey wordt gesloten. Bij de boven hem zwevende vijandige gezichten van de monniken vloekt hij en hij zegt tegen Rafe: 'Neem mee die registers, pak ze op een muilezel, we kijken er vanavond onder het eten wel naar bij een glas witte bourgogne. Het is hoogzomer. Te paard, met de ezel ploeterend achter hen aan, banen ze zich een weg door de verwaarloosde wijngaard van de abdij en dalen afin een lommerte, in een kom vol breedbladig groen onder in de vallei. We lijken wel twee rupsen in een salade, zegt hij tegen Rafe. Ze rijden er weer uit, een overvloed aan zonlicht in, en voor hen staat de toren van Scotney Castle: de zandstenen muren, goudgrijs gespikkeld, trillen in de lucht boven de slotgracht. Hij wordt wakker. Heeft hij van Kent gedroomd of is hij er geweest?

De warmte van de zonneschijn ligt nog op zijn huid. Hij roept om Christophe.

Er gebeurt niets. Hij blijft stil liggen. Er komt niemand. Het is vroeg; geen geluid van beneden. De luiken zijn dicht, en de sterren worstelen om binnen te komen, boren zich met stalen punten in het hout. Het komt bij hem op dat hij niet echt om

Christophe heeft geroepen, dat hij het alleen maar heeft gedroomd.

Gregory's vele leraren hebben hem een torenhoge stapel rekeningen overhandigd. De kardinaal staat in volle pontificalia aan het voeteneind van zijn bed. De kardinaal verandert in Christophe, die het luik opendoet en afsteekt tegen het licht. 'Hebt u koorts, meester?'

Dat moet hij toch weten, ja of nee? Moet ik dan alles doen, alles weten? 'O, het is de Italiaanse maar,' zegt hij, alsof het dan niet telt.

'Moeten we dan maar een Italiaanse dokter roepen?' Christophe klinkt twijfelachtig.

Rafe is er. Het hele huishouden is er. Charles Brandon is er, en hij denkt dat die echt is, totdat Morgan Williams binnenkomt, die toch dood is, en William Tyndale, die in het Engelse Huis in Antwerpen zit en zijn neus niet buiten de deur durft te steken. Op de trap hoort hij het doelgerichte, dodelijke klikken van zijn vaders stalen neuzen. Richard Cromwell buldert: Kan het wat stiller hierbinnen? Als hij buldert, klinkt hij Welsh. Op elke andere dag, denkt hij, had ik dat niet opgemerkt. Hij doet zijn ogen dicht. Achter zijn oogleden bewegen dames, doorzichtig als kleine hagedissen, en slaan met hun staart. De hooghartige slangenkoninginnen van Engeland met hun zwarte giftanden slepen hun met bloed doorweekte linnengoed en knisperende rokken over de grond. Ze doden en eten hun eigen kinderen; dat is welbekend. Ze zuigen het merg uit hun botten voordat ze zelfs maar geboren zijn.

Iemand vraagt hem of hij wil biechten?

'Moet dat?'

'Ja, mijnheer, of men houdt u nog voor een sektariër.'

Maar mijn zonden zijn mijn kracht, denkt hij; de zonden die ik heb begaan, waarvoor anderen niet eens gelegenheid hebben gevonden. Ik koester ze, ze zijn van mij. Trouwens, wanneer ik voor het Gerecht verschijn, doe ik dat met een conceptnota in de hand, dan zeg ik tegen mijn Schepper: ik heb hier vijftig posten, misschien meer.

'Als ik toch moet biechten, dan bij Rowland.'

Bisschop Lee is in Wales, zeggen ze. Dat kan nog dagen duren. Dokter Butts komt en heeft andere artsen bij zich, een hele zwerm artsen, gestuurd door de koning. 'Het is een ziekte die ik in Italië heb opgelopen,' legt hij uit.

'Laten we aannemen dat het zo is.' Butts kijkt fronsend op hem neer.

'Als ik stervende ben, haal Gregory er dan bij. Ik moet hem nog wat zeggen. Maar zo niet, stoor hem dan niet bij zijn studie.'

'Cromwell,' zegt Butts, 'ik kreeg je nog niet dood, al vuurde ik een kanon op je af. Zelfs de zee moet je niet. Als je schip

zou kelderen, spoelde j e nog aan.'

Ze hebben het over zijn hart; hij hoort ze. Hij vindt het ongepast; het boek van mijn hart is een privéwerk, geen dagorde op de balie waarin elke klerk zijn krabbel kan zetten. Ze geven hem een drankje. Kort daarna zet hij zich weer aan zijn grootboeken. Continu vallen de lijnen weg en raken de getallen in de war, en zodra hij het totaal van een kolom heeft berekend, verandert het uit zichzelf en wordt alle logica ervan afgetrokken. Maar hij blijft het proberen, blijft rekenen, steeds opnieuw, totdat het vergif of het geneesmiddel zijn greep op hem verliest en hij wakker wordt. De bladzijden van het grootboek staan hem nog voor ogen. Butts denkt dat hij ligt te rusten zoals hem is opgedragen, maar in zijn hoofd klimmen harkpoppetjes met armen en benen van inkt het grootboek uit en wandelen rond. Ze sjouwen brandhout aan voor het fornuis, maar het hertenvlees dat ingebonden klaarligt, verandert weer in een hert dat zich in alle onschuld tegen de boombast schuurt. De zangvogels voor de fricassee voorzien zichzelf weer van veren en hoppen terug op takken die nog niet zijn gesnoeid als brandhout, en de honing voor de marinade is teruggegaan naar de bij, en de bij naar de korf. Hij hoort de geluiden van het huishouden beneden, maar het is een ander huishouden, in een ander land; het gerinkel van munten die van hand wisselen en het geschraap van houten kisten over een stenen vloer. Hij kan zijn eigen stem horen, die een of ander verhaal vertelt in het Toscaans, in Putney-Engels, in het Frans van het leger en het Latijn van een barbaar. Is dit misschien Utopia? In het midden van dat land, dat een eiland is, ligt een plaats die Amaurotum heet: de Stad der Dromen.

Hij is doodmoe van de pogingen de wereld te ontcijferen. Doodmoe van de inspanning om de vijand toe te lachen. Thomas Avery komt uit de rekenkamer naar boven. Hij zit aan zijn bed en houdt zijn hand vast. Hugh Latimer komt en zegt psalmen op. Cranmer komt en kijkt hem weifelend aan. Misschien is hij bang dat hij in zijn ijlkoorts zal vragen: En hoe is het met je vrouw, met Grete?

Christophe zegt tegen hem: 'Ik wilde dat uw oude meester de kardinaal er was om u op te beuren, mijnheer. Hij was een opbeurende man.'

'Waar kende je hem van?'

'Ik heb hem beroofd, mijnheer. Wist u dat niet? Ik heb zijn goudwerk geroofd.'

Hij worstelt om overeind te komen. 'Christophe? Was jij de jongen in Compiègne?'

'Dat was ik zeker. De trappen op met emmers heet water voor het bad, en weer af met een gouden kop in de lege emmer. Het speet me om hem te beroven, want hij was zo *gentil.* "Jij weer met je emmer, Fabrice?" U moet weten, in

Compiègne heette ik Fabrice. "Geef dat arme kind zijn eten," zei hij. Ik kreeg abrikozen; die had ik nog nooit gegeten.'

'Maar kregen ze je niet te pakken?'

'Mijn meester werd opgepakt, een heel knappe dief. Ze hebben hem gebrandmerkt. Er werd moord en brand geschreeuwd. Maar ziet u, meester, ik was voorbestemd voor iets beters.'

Ik herinner me, zegt hij, ik herinner me Calais, de alchemisten, de geheugenmachine. 'Guido Camillo bouwt hem voor Francois, zodat geen koning ter wereld wijzer is dan hij, maar de sukkel zal hem nooit leren gebruiken.'

Dit is verbeelding, zegt Butts, de koorts loopt weer op, maar Christophe zegt: Nee, ik verzeker u, in Parijs is een man die een ziel heeft gebouwd. Het is een gebouw, maar het leeft. Het is helemaal afgezet met plankjes. En op die plankjes tref je perkamenten aan, flarden tekst, sleutels zijn het, die naar een kist voeren met daarin een sleutel waarin ook weer een sleutel zit, maar deze sleutels zijn niet van metaal, en de omsloten kisten niet van hout.

Waar dan van, kleine fransoos? zegt iemand.

Ze zijn van esprit gemaakt. Ze zijn wat we overhouden als alle boeken verbrand worden. Ze zullen ervoor zorgen dat we ons niet alleen het verleden kunnen herinneren, maar ook de toekomst, en dat we alle vormen en gebruiken zien die op een dag de aarde bewonen. Butts zegt: Hij brandt weg. Hij denkt aan Little Bilney, aan dat hij de avond voor hij stierf een hand in de kaarsvlam stak om de pijn te beproeven. Het verschroeide zijn terugschrikkende vlees; die nacht jammerde hij als een kind en zoog op zijn rauwe hand, en de volgende ochtend sleurden de raadslui van Norwich hem naar de plek waar hun voorvaderen Lollards hadden verbrand. Zelfs toen zijn gezicht was weggeteerd, drukten ze er nog de emblemen en banieren van paperij in: met de verschroeiende stof en de fel oplichtende franjes werden hun wezenloos kijkende maagden gerookt als haringen. Beleefd en in diverse talen vraagt hij om water. Niet te veel, zegt Butts, kleine slokjes. Hij heeft gehoord van een eiland, Hormoz genaamd, het droogste koninkrijk ter wereld, waar geen bomen groeien en alleen zout wordt geoogst. Ga op het middelpunt ervan staan, en in alle richtingen kijk je uit over vijftig kilometer askleurige vlakte, met daarachter de met parels bezette kust.

's Nachts bezoekt zijn dochter Grace hem. Gewikkeld in haar glanzende haar schept ze haar eigen licht. Ze waakt over hem, onwankelbaar, zonder met haar ogen te knipperen, tot het ochtend wordt, en wanneer ze de luiken opendoen, zijn de sterren aan het vervagen en staan de zon en de maan samen aan een bleke hemel.

Er gaat een week voorbij. Hij voelt zich beter en wil dat hem werk wordt gebracht, maar de artsen verbieden het. Maar hoe

moet het dan vorderen, vraagt hij, en Richard zegt: Mijnheer, u hebt ons stuk voor stuk opgeleid, wij zijn uw leerlingen, u hebt een denkmachine geschapen die gedisciplineerd doorgaat alsof hij leeft, u hoeft er niet elke minuut van de dag naar om te zien.

Maar toch, zegt Christophe, ze zeggen dat *Ie roi Henri* kreunt en steunt alsof hijzelf pijn lijdt: O, waar is Cremuel?

Er wordt een boodschap afgeleverd. Henry heeft gezegd: Ik kom op bezoek. Het is een Italiaanse koorts, dus ik weet zeker dat ik hem niet krijg.

Hij kan het nauwelijks geloven. Henry rende als een haas bij Anne vandaan toen zij de zweetziekte had, nog wel op het toppunt van zijn liefde voor haar.

Stuur Thurston naar boven, zegt hij. Ze hebben hem op een gematigd dieet gehouden, invalidenvoer als kalkoen. Nu, zegt hij, wordt het tijd voor ... wat? Een big, gevuld en geroosterd op de manier waarop ik het ooit bij een pauselijk banket heb zien doen. Je hebt kippengehakt nodig, lardeerspek en een fijngemaakte geitenlever. En venkelzaad, marjolein, munt, gember, boter, suiker, walnoten, kippeneieren en een beetje saffraan. Sommigen doen er kaas in, maar hier in Londen maken we de goede soort niet, en zelf vind ik het niet eens nodig. Als je ergens niet zeker van bent, haal Bonvisi's kok er dan bij, die zet je wel op het juiste spoor.

Hij zegt: 'En stuur een boodschap naar overste George van hiernaast. Zeg hem dat hij zijn fraters van de straat houdt wanneer de koning aankomt, voor het geval hij ze al te snel hervormt.' Hij is ervan overtuigd dat het hele proces langzaam moet gaan, langzaam, zodat de mensen er de rechtmatigheid van inzien; onnodig om de religieuzen en masse op straat te schoppen. De fraters die aan zijn poort wonen, zijn een schande voor hun orde, maar goede buren voor hem. Ze hebben hun refter opgegeven, en 's avonds klinken de geluiden van vrolijke eetfestijnen vanuit hun slaapkamerramen. Elke dag kun je je met een heel stel van hen laten vollopen bij de *Well with Two Buckets,* net buiten zijn poort. De kapel van de abdij is eerder een markt, een vleesmarkt, welteverstaan. De wijk zit vol jonge vrijgezellen van de Italiaanse koopmanshuizen, die hun Londense jaar dienen; hij ontvangt hen vaak, en wanneer ze (ontdaan van marktinformatie) van zijn tafel komen, weet hij dat ze een stormloop nemen naar het terrein van de fraters, waar ondernemende Londense schoonheden schuilen tegen de regen en klaarstaan om vriendschappelijke onderhandelingen te voeren. Het is 17 april wanneer de koning zijn bezoek brengt. Met zonsopgang vallen er buien. Tegen tien uur is het weer boterzacht. Hij is op en zit in een stoel, waaruit hij opstaat. Mijn beste Cromwell: Henry drukt hem een stevige kus op elke wang, pakt hem bij de armen beet en (voor het geval hij denkt dat hij de enige sterke

man in het rijk is) zet hem vastberaden terug in zijn stoel. 'Zitten, Cromwell, en spreek me niet tegen,' zegt Henry. 'Spreek me nu eens één keer niet tegen, meester hofsecretaris.'

De dames van het huishouden, Mercy en zijn schoonzus Johane, zijn opgedoft als de madonna van Walsingham op een feestdag. Ze buigen diep, en Henry helt boven hen, informeel gekleed in een jasje van zilverbrokaat, met een enorme gouden ketting over zijn borst en vuisten die schitteren van de Indiase smaragden. Hij is de familierelatie niet volledig meester, wat niemand hem kwalijk kan nemen. 'De zuster van meester hofsecretaris?' zegt hij tegen Johane. 'Nee, excuus. Ik herinner me nu dat u uw zus Bet verloor op hetzelfde moment dat mijn eigen dierbare zus stierf.'

Het is zo'n eenvoudige, menselijke zin, uit de mond van een koning; bij het noemen van hun meest recente verlies springen bij beide vrouwen de tranen in de ogen, en Henry, die zich van de een naar de ander wendt, strijkt ze met een voorzichtige wijsvinger van hun wangen, wat een glimlach bij hen tevoorschijn roept. De jonge bruiden Alice en Jo tilt hij met een zwier in de lucht alsof het vlinders zijn en hij kust hen op de mond, wilde dat hij hen had gekend toen hij nog jong was, zegt hij. Het is triest maar waar, merk je het ook niet, meester hofsecretaris: hoe ouder je wordt, hoe mooier de meisjes?

Dan heeft het zijn voordelen om tachtig te zijn, zegt hij. ledere morsebel zal glimmen als een parel. Alsof het een buurman is, zegt Mercy tegen de koning: Hou maar op, mijnheer, zo oud bent u niet. Henry spreidt zijn armen en toont zichzelf aan het gezelschap: 'Vijfenveertig komende juli.'

Hij merkt de ongelovige stilte op. Die heeft het gewenste effect. Henry is gevleid.

Henry loopt rond, bekijkt al zijn schilderijen en vraagt wie de mensen zijn. Hij kijkt naar Anselma, de koningin van Sheba, aan de muur. Hij maakt hen aan het lachen wanneer hij Bella oppakt en tegen haar begint te praten in Honor Lisles gruwelijke Frans. 'Lady Lisle heeft de koningin een beestje gestuurd dat zelfs nog kleiner is. Hij houdt zijn kopje scheef en zijn oortjes omhoog, alsof hij vraagt: Waarom heb je het tegen mij? Daarom heeft ze hem Pourquoi genoemd.' Wanneer hij het over Anne heeft, druipt zijn stem van echtelijke genegenheid: als pure honing. De vrouwen glimlachen, blij om te zien dat hun koning het goede voorbeeld geeft. 'Je kent hem, Cromwell, je hebt hem op haar arm gezien. Ze neemt hem overal mee naartoe. Soms,' en nu knikt hij oordeelkundig, 'denk ik dat ze meer van hem houdt dan van mij. Ja, ik kom na de hond.'

Hij kijkt glimlachend, zonder eetlust, toe terwijl Henry van de door Hans ontworpen zilveren borden eet.

Henry spreekt vriendelijk tegen Richard, en noemt hem neef.

Hij wenkt hem om erbij te komen terwijl hij met zijn raadsheer praat, en anderen om op een afstandje te blijven. Stel dat koning Francois zus, of dat Francois zo, zou ik dan zelf de oversteek moeten maken om een of ander akkoord in elkaar te flansen, zou jij zelf gaan zodra je weer op de been bent? Stel dat de Ieren, stel dat de Schotten, stel dat het allemaal uit de hand loopt en we krijgen hier van die Duitse toestanden, met paupers die zichzelf tot koning kronen, stel dat die valse profeten, stel dat Charles me onder de voet loopt en Katherine in het veld komt, ze heeft spirit en het volk houdt van haar, God weet waarom, want ik zeer zeker niet.

Als dat gebeurt, zegt hij, kom ik uit mijn stoel en neem ik zelf het zwaard op.

Wanneer de koning zich de lunch heeft laten smaken, komt hij bij hem zitten en begint zachtjes over zichzelf te praten. Deze aprildag met zijn frisse buien doet hem denken aan de dag dat zijn vader stierf. Hij praat over zijn jeugd: Ik woonde in het paleis bij Eltham, ik had een nar die Goose heette. Toen ik zeven was trokken de Cornishe rebellen op, aangevoerd door een reus, weet je dat nog? Mijn vader stuurde me voor mijn veiligheid naar de Tower. Ik zei: Laat me naar buiten, ik wil vechten! Ik was niet bang voor een reus uit het Westland, maar wel voor mijn grootmoeder Margaret Beaufort, want haar gezicht was net een doodskop en haar greep op mijn arm net de greep van een geraamte.

Toen we klein waren, zegt hij, kregen we altijd te horen: Jullie grootmoeder zette mijnheer jullie vader de koning op de wereld toen ze nog maar een meiske van dertien was. Ze hield ons haar verleden als een zwaard boven het hoofd. Wat krijgen we nou, Harry, lachen tijdens de vasten? Terwijl ik de Tudor ter wereld bracht toen ik nauwelijks ouder was dan jij? Wat krijgen we nou, Harry, dansen, wat krijgen we nou, Harry, voetballen? Haar leven was een en al plicht. Ze onderhield twaalf paupers in haar huis in Woking, en op een keer dwong ze me om op mijn knieën, met een teiltje, hun gelige voeten te wassen, ze heeft geluk gehad dat ik er niet op braakte. Elke ochtend om vijf uur begon ze te bidden. Wanneer ze zich op haar bidstoel liet zakken, schreeuwde ze het uit van de pijn in haar knieën. En altijd als er iets werd gevierd, bij elk huwelijk, elke doop, elk tijdverdrijf, bij elke vrolijke gelegenheid, weet je wat ze dan deed? Elke keer? Strijk-en-zet? Ze huilde. En bij haar was het prins Arthur voor en na. Haar oogappel, haar hielenlikker. 'Toen ik in zijn plaats koning werd, is ze uit wrok naar haar bed gegaan en gestorven. En op haar sterfbed, weet je wat ze tegen me zei?' Henry gnuift. 'Luister te allen tijde naar bisschop Fisher!

Jammer dat ze Fisher niet heeft gezegd om naar mij te luisteren!'

Wanneer de koning met zijn heren is vertrokken, komt

Johane bij hem zitten. Ze praten op gedempte toon, al is niets van wat ze zeggen ongeschikt voor andermans oor. 'Nou, dat ging goed.'

'We moeten de keuken een presentje geven.'

'Het hele huishouden deed het goed. Ik ben blij dat ik hem heb ontmoet.'

'Was hij wat je verwachtte?'

'Ik had niet verwacht dat hij zo zachtaardig zou zijn. Ik snap nu waarom Katherine zo hard heeft gevochten. Ik bedoel, niet alleen om koningin te zijn - dat acht ze haar recht - maar om hem als echtgenoot te houden. Ik zou zeggen dat het een man is die je makkelijk liefhebt.'

'Vijfenveertig!' komt Alice tussenbeide. 'Ik had hem ouder geschat.'

'Jij zou voor een handvol granaten met hem in bed zijn gedoken,'

sneert Jo. 'Dat heb je zelf gezegd.'

'Nou en, jij voor een paar exportvergunningen!'

'Stop!' zegt hij. 'Meisjes toch! Als jullie mannen je eens zouden horen.'

'Onze mannen kennen ons langer dan vandaag,' zegt Jo. 'Vol van onszelf, hè? Je hoeft op Austin Friars geen verlegen juffertjes te verwachten. Het is me een raadsel waarom u ons niet in een wapenrusting steekt, oom.'

'De conventie weerhoudt me ervan. Anders stuurde ik jullie op Ierland af.'

Johane kijkt naar hun dolle aftocht. Wanneer ze buiten gehoorsafstand zijn, kijkt ze even over haar schouder en mompelt dan: Je zult niet geloven wat ik je nu ga zeggen.

'Kom maar op.'

'Henry is bang voor je.'

Hij schudt zijn hoofd. Wat jaagt de Leeuw van Engeland nou angst aan?

'Ik zweer het je. Je had zijn gezicht moeten zien, toen je zei dat je zelf het zwaard op zou nemen.'

De hertog van Norfolk komt bij hem op bezoek; rammelend komt hij binnenstruinen vanuit de hof waar zijn bedienden zijn van pluimen voorziene paard vasthouden. 'De lever, zeker? Mijn lever is ook aan gort. En de afgelopen vijfjaar teren mijn spieren weg. Moet je zien!'

Hij steekt een klauw uit. 'Ik heb elke arts in het land geprobeerd, maar ze hebben geen idee wat er loos is met me. Maar ze laten nooit na om een rekening te sturen.'

Norfolk, weet hij, zou nooit zoiets onbenulligs als een doktersrekening betalen.

'En die buikkrampen!' zegt de hertog. 'Ze maken mijn leven op aarde tot een hel. Soms zit ik de hele nacht op het gemak.'

'Uwe Genade zou het er wat meer van moeten nemen,' zegt Rafe. Uw eten niet zo naar binnen schrokken, bedoelt hij. Niet

zo rondjakkeren als het eerste het beste postpaard.

'Dat ben ik ook van plan, geloof me. Mijn nicht geeft me duidelijk te verstaan dat ze niets moet hebben van mijn gezelschap of van mijn advies. Ik ga naar mijn huis in Kenninghall; als Henry me nodig heeft, kan hij me daar vinden. God geve dat je snel herstelt, meester hofsecretaris. Sint Walter is goed, heb ik gehoord, als een taak te zwaar begint te worden. En Sint Ubaldus tegen hoofdpijn, die helpt mij er altijd van af.' Hij gaat al tastend op zoek in zijn jasje. 'Heb een medaille voor je meegebracht. Nog gezegend door de paus. Bisschop van Rome, sorry.' Hij werpt hem op de tafel. 'Dacht datje er misschien geen zou hebben.'

Hij is de deur uit. Rafe pakt de medaille op. 'Waarschijnlijk is het ding vervloekt.'

Ze kunnen de hertog op de trap horen, met stemverheffing, klaaglijk: 'Ik dacht dat hij bijna dood was! Ze hebben me gezegd dat hij bijna dood was...'

'Daar zijn we vanaf,' zegt hij tegen Rafe.

Rafe grijnst. 'En van Suffolk.'

Henry heeft nooit de boete van dertigduizend pond kwijtgescholden die hij Suffolk had opgelegd toen die met de zus van de koning trouwde. Van tijd tot tijd schiet het hem te binnen, en dit is een van die tijden; Brandon heeft zijn landerijen in Oxfordshire en Berkshire moeten opgeven om zijn schuld af te betalen en woont nu op bescheiden stand ergens buiten. Hij sluit zijn ogen. Het is een genot om aan te denken: twee hertogen voor hem op de vlucht. Zijn buurman Chapuys komt binnen. 'Ik heb mijn meester in een depêche verteld dat de koning bij je op bezoek is geweest. Mijn meester staat ervan versteld dat de koning een privéwoning bezoekt, dat hij iemand bezoekt die niet eens een lord is. Maar ik heb hem gezegd: U zou eens moeten zien wat Cromwell voor hem presteert.'

'Hij zou eens zo'n dienaar moeten hebben,' zegt hij. 'Eustace, je bent een oude hypocriet. Je zou staan dansen op mijn graf.'

'Mijn beste Thomas, jij bent altijd de enige tegenstander.'

Thomas Avery smokkelt Luca Pacioli's boek met schaakpuzzels voor hem naar binnen. Algauw heeft hij alle puzzels opgelost en er zelf een paar bij getekend op de lege bladzijden achterin. Zijn brieven worden gebracht, en hij buigt zich over de meest recente rampenronde. Ze zeggen dat de kleermaker van Munster, de koning van Jeruzalem met zijn zestien vrouwen, ruzie heeft gehad met een van hen en op het marktplein haar hoofd heeft afgehakt.

Hij treedt de wereld opnieuw binnen. Sla hem neer en hij staat weer op. De Dood is op inspectie gekomen, heeft hem de maat genomen, in zijn gezicht geademd en is weer weggegaan. Hij is wat magerder, blijkt uit zijn kleren; een poosje voelt hij zich licht, niet langer aan de grond gehouden in de wereld,

elke dag bruisend van de mogelijkheden. De Boleyns feliciteren hem hartelijk met zijn terugkeer naar goede gezondheid, wat terecht is, want hoe hadden ze zonder hem ooit moeten komen waar ze nu zijn? Cranmer leunt, wanneer ze elkaar tegenkomen, voortdurend even naar voren om hem op de schouder te kloppen en een kneepje in zijn hand te geven.

Tijdens zijn herstel heeft de koning zijn haar kort laten knippen. Dat heeft hij gedaan om zijn toenemende kaalheid te verhullen, maar dat doet het niet, integendeel. Zijn trouwe raadslui hebben zijn voorbeeld gevolgd, en algauw wordt het een teken van broederschap tussen hen. 'Bij god, mijnheer,' zegt meester Wriothesley. 'Als ik nog niet bang was van u, dan werd ik het wel.'

'Maar Noem-me,' zegt hij, 'je bent al heel lang bang voor me.'

Richards uiterlijk ondergaat geen verandering: het toernooiveld toegewijd, houdt hij zijn haar kort voor de helm. De geschoren meester Wriothesley ziet er zo mogelijk nog intelligenter uit, en Rafe nog vastberadener en alerter. Richard Riche heeft de rudimenten van de jongen die hij eens was, kwijtgespeeld. Suffolks brede gezicht heeft een vreemde onschuld aangenomen. Monseigneur ziet er bedrieglijk ascetisch uit. Wat Norfolk aangaat: niemand ziet het verschil. 'Hoe droeg hij zijn haar voorheen?' vraagt Rafe. Loodgrijze randen versterken zijn scalp, alsof ze zijn opgeworpen door een militair ingenieur. De mode verspreidt zich in de rest van het land. De eerstvolgende keer dat Rowland Lee het archiefhuis binnenbeent, denkt hij dat er een kanonskogel op hem afkomt. Zijn zoons ogen zien er groot en kalm uit, van een gedempt gouden kleur. Je moeder zou tranen hebben gelaten om je krullen, zegt hij en hij wrijft hem vol genegenheid over zijn hoofd. 'O? Ik herinner me haar amper,' zegt Gregory. Eind april worden vier verraderlijke monniken voor het gerecht geleid. Ze hebben de eed herhaaldelijk voorgelegd gekregen en afgewezen. Er is een jaar verstreken sinds de Maagd ter dood werd gebracht. De koning heeft haar volgelingen gratie verleend; dat is hij nu niet van plan. De ellende komt voort uit het kartuizerklooster in Londen, die ascetische orde van mannen die op stro slapen; de plek waar Thomas More zijn roeping beproefde voordat aan hem werd geopenbaard dat de wereld zijn talenten nodig had. Hij, Cromwell, heeft de orde opgezocht, net zoals hij de recalcitrante gemeenschap van Syon heeft opgezocht. Hij heeft de fluwelen handschoen geprobeerd, hij heeft de botte bijl geprobeerd, hij heeft gedreigd en gefleemd, hij heeft verlichte geestelijken gestuurd om de zaak van de koning te bepleiten en hij heeft gesprekken gevoerd met de afvallige leden van de gemeenschap en hen hun ordebroeders laten bewerken. Allemaal tevergeefs. Hun reactie is: Ga weg. Ga weg, en laat

me mijn gelouterde dood sterven. Als ze denken dat ze de flegmatiek van hun gebedsleven tot het einde toe kunnen volhouden, hebben ze het mis, want de wet eist de volle verradersstraf, de korte blik door het hennepen venster en het publiekelijke levend ontweien, met een brandende vuurpot voor het menselijk slachtafval. Het is de gruwelijkste van alle doden, de beker van pijn, razernij en vernedering tot op de bodem geledigd, de angst zo formidabel dat de taaiste rebel wordt ontmand voordat de beul dat karwei met zijn mes kan klaren; ieder van hen ziet zijn lotgenoten voordat hij zelf sterft, en krabbelt, van zijn strop gesneden, als een dier rond op de bloederige planken.

Wiltshire en George Boleyn zullen de koning vertegenwoordigen bij het spektakel, evenals Norfolk, die onder mopperend protest vanuit het platteland is opgebracht en opdracht heeft gekregen om zich voor te bereiden op een gezantschap naar Frankrijk. Henry overweegt om ook zelf de dood van de monniken te gaan zien, omdat het hof maskers zal dragen wanneer ze hun statige paarden aansporen te midden van de stadsbeambten en in lompen gehulde bevolking, die voor zo'n vertoning met honderden tegelijk de straat op gaat. Maar de bouw van de koning maakt het lastig hem te vermommen, en hij is bang dat er misschien demonstraties voor Katherine worden gehouden, die nog steeds favoriet is onder het meer aanstootgevende deel van elke menigte. De jonge Richmond zal in mijn plaats gaan, besluit zijn vader; op een dag kon hij nog wel eens, te vuur en te zwaard, de titel van zijn halfzus moeten verdedigen, dus kan hij maar beter wennen aan de beelden en geluiden van een bloedbad. De jongen komt de vooravond van de executies naar hem toe: 'Beste hofsecretaris, neem mijn plaats in.'

'En neemt u de mijne, bij het ochtendoverleg met de koning? Bekijk het eens vanuit deze hoek,' zegt hij, ferm en vriendelijk. 'Als u ziekte voorwendt, of morgen voor de ogen van uw schoonvader van uw paard valt of braakt, zal hij het u nooit laten vergeten. Als u wilt dat hij u in het bed van uw bruid toelaat, laat dan zien dat u mans genoeg bent. Hou uw ogen op de hertog gericht en neem zijn gedrag als voorbeeld.'

Maar Norfolk zelf komt, wanneer het voorbij is, naar hem toe en zegt: Cromwell, ik zweer je dat een van de monniken iets zei toen zijn hart al was weggesneden. Jezus, riep hij, Jezus, red ons arme Engelsen.

'Nee, mijnheer. Het is onmogelijk dat hij nog iets heeft gezegd.'

'Weet je dat heel zeker?'

'Ik weet het uit ervaring.'

De hertog schrikt terug. Laat hem dat maar denken, dat zijn daden in het verleden onder andere het uitrukken van harten omvatten. 'Je zult wel gelijk hebben.' Norfolk slaat een kruis.

'Het moet een stem uit de menigte zijn geweest.'

De nacht voordat de monniken aan hun einde kwamen, had hij een geleibriefje ondertekend voor Margaret Roper, het eerste in maanden. Misschien, denkt hij, als Meg bij haar vader kan zijn wanneer de verraders naar hun dood worden gevoerd... dan zal ze toch wel terugkomen op haar besluit, dan zal ze tegen haar vader zeggen: Komaan, de koning is in een moordzuchtige bui, leg de eed af net als ik, je moet. Maak in gedachten een voorbehoud, hou achter je rug je vingers gekruist, maar vraag om Cromwell, om eender welke hoge ambtenaar van de koning, zeg de woorden, kom naar huis.

Maar zijn tactiek mislukt. Zij en haar vader stonden met droge ogen aan het raam toen de verraders, nog steeds in hun habijt, naar buiten werden gebracht en op hun weg naar Tyburn werden gezet. Ik vergeet steeds, denkt hij, dat More geen medelijden kent, niet met zichzelf óf met anderen. Omdat ik mijn dochters zou hebben beschermd tegen een dergelijk schouwspel, dacht ik dat hij dat ook zou doen. Maar hij gebruikt Meg om hem in zijn vastbeslotenheid te stijven. Als zij niet toegeeft, kan hij dat evenmin; en zij zal niet toegeven. De volgende dag gaat hij zelf bij More op bezoek. De regen spat sissend op van het steen onder de voet; muren en water zijn niet van elkaar te onderscheiden, en vanuit alle hoeken en gaten giert en huilt de wind alsof het winter is. Wanneer hij zich uit zijn natte buitenste lagen heeft geworsteld, blijft hij nog even staan praten met cipier Martin om de laatste berichten over diens vrouw en jongste kind te horen. Hoe zal ik hem aantreffen, vraagt hij uiteindelijk, en Martin zegt: Hebt u wel eens gemerkt dat zijn ene schouder opgetrokken is en de andere afhangt?

Dat komt van te veel schrijven, zegt hij. Eén elleboog op het bu-reau, de andere schouder neer. Nou ja, waar het ook aan ligt, zegt Martin, het is net een uitgehongerde kleine bultenaar op zijn laatste benen.

More heeft zijn baard laten staan; hij ziet eruit zoals je je de profeten van Munster voorstelt, al zou hij de vergelijking verafschuwen. 'Mijn beste hofsecretaris, hoe neemt de koning het nieuws uit het buitenland op? Ze zeggen dat de keizerlijke troepen oprukken.'

'Ja, maar naar Tunis, geloof ik.' Hij werpt een blik op de regen. 'Als jij de keizer was, zou je dan ook niet liever naar Tunis gaan dan naar Londen? Hoor eens, ik kom geen ruzie met je maken. Ik kom alleen kijken hoe het met je gaat.'

More zegt: Tk hoor dat je mijn nar de eed hebt afgenomen, Henry Pattinson.' Hij lacht.

'Terwijl de mannen die gisteren zijn gestorven, jouw voorbeeld hebben gevolgd en hebben geweigerd de eed te zweren.'

'Begrijp me goed. Ik ben geen voorbeeld. Ik ben gewoon

mezelf en sta alleen. Ik spreek geen woord tegen de wet. Ik spreek geen woord tegen de mannen die hem hebben gemaakt. Ik spreek niet tegen de eed, of tegen iemand die hem aflegt.'

'Ah, juist.' Hij neemt plaats op de kist waarin More zijn bezittingen bewaart. 'Maar al dat niet spreken, dat helpt je niet voor een jury, weet je. Als het tot een jury zou komen.'

'Je bent gekomen om me te bedreigen.'

'De wapenfeiten van de keizer maken de koning kortaangebonden. Hij is van plan een commissie naar je toe te sturen, die een rechtstreeks antwoord zal willen omtrent zijn titel.'

'O, ik weet zeker dat je vrienden me te slim af zullen zijn. Kanselier Audley? En Richard Riche? Luister. Elke minuut sinds ik hier ben gekomen, heb ik me voorbereid op mijn dood door jouw hand - ja, de jouwe - of door de hand van de natuur. Alles wat ik nodig heb, is de rust en stilte om te bidden.'

'Je wilt een martelaar zijn.'

'Nee, ik wil naar huis. Ik ben zwak, Thomas. Ik ben zwak, net als wij allemaal. Ik wil dat de koning me als zijn dienaar beschouwt, zijn liefhebbende onderdaan, zoals ik nooit ben opgehouden te zijn.'

'Ik heb nooit begrepen waar de grens wordt getrokken tussen opoffering en zelfmoord.'

'Christus heeft hem getrokken.'

'Je vindt niet dat de vergelijking ergens mank gaat?'

Stilte. Mores oorverdovende, agressieve stilte. Ze kolkt door het vertrek. More zegt dat hij Engeland liefheeft en dat hij vreest dat heel Engeland naar de verdoemenis gaat. Hij probeert het op een akkoordje te gooien met zijn god, de god die een slachting kan waarderen: 'Het komt te pas dat één mens zijn leven geeft voor het volk.' Nou, laat me je dit vertellen, zegt hij tegen zichzelf, soebat zoveel je wilt. Leg jezelf in handen van de beul als je zo nodig moet. Het volk geeft er geen moer om. Vandaag is het 5 mei. Over twee dagen komt de commissie je opzoeken. We zullen je vragen plaats te nemen, jij zult weigeren. Je zult voor ons staan als een woestijnvader, en wij warm ingepakt tegen de zomerkilte. Ik zal mijn zegje doen. Jij doet jouw zegje. En misschien zal ik toegeven dat je hebt gewonnen. Ik ga weg en laat jou hier, als de brave onderdaan van de koning die je zegt te zijn, totdat je baard tot aan je knieën komt en de spinnen webben weven over je ogen. Dat is zijn plan, tenminste. De gebeurtenissen gaan ermee aan de haal. Hij zegt tegen Richard: Welke godvergeten bisschop van Rome heeft ooit, in de hele geschiedenis van zijn pokkenbevoegdheid, zo'n stompzinnig slecht moment gekozen? Farnese heeft aangekondigd dat Engeland een nieuwe kardinaal zal krijgen: bisschop Fisher. Henry is razend. Hij zweert dat hij Fishers hoofd overzee zijn

kardinaalshoed tegemoet zal sturen. 3 juni: hijzelf op weg naar de Tower, met Wiltshire voor de Boleynbelangen en Charles Brandon, die de indruk wekt dat hij liever was gaan vissen. Riche voor de notulen en Audley voor de grappen. Het regent alweer, en Brandon zegt: Zo'n slechte zomer is het nog nooit geweest, hè? Nou, zegt hij, het is maar goed dat Zijne Koninklijke Hoogheid niet bijgelovig is. Ze lachen, Suffolk een beetje weifelend. Er zijn er die zeiden dat de wereld in 1533 zou vergaan. Vorig jaar had ook zijn aanhangers. Waarom dit jaar niet? Er staat altijd wel iemand klaar om het einde der tijden te verkondigen en zijn buurman als de antichrist aan te wijzen. Het nieuws uit Munster is dat de tijden daar ras op hun einde lopen. De belegeraars eisen onvoorwaardelijke overgave; de belegerden dreigen met massazelfmoord. Hij gaat voor. 'Christus, wat een oord,' zegt Brandon. Druppels verpesten zijn hoed. 'Vinden jullie het niet naargeestig?'

'O, wij zijn hier zo vaak.' Riche haalt zijn schouders op. 'Er is altijd wel iets. De hofsecretaris moet regelmatig op de Munt zijn of in de Schatkamer.'

Martin doet open. Mores hoofd komt met een ruk omhoog bij hun binnenkomst.

'Het is ja of nee vandaag,' zegt hij.

'Er kan nog geen "goeiedag, hoe maakt u het" vanaf.' Iemand heeft More een kam gegeven voor zijn baard. 'Zeg, wat hoor ik over Antwerpen? Is Tyndale opgepakt?'

'Dat doet niet ter zake,' zegt de kanselier. 'Spreek je uit over de eed. Spreek je uit over het statuut. Is het statuut volgens de wet opgesteld?'

'Ze zeggen dat hij amper één voet buiten de deur zette en al door de mannen van de keizer werd opgepakt.'

Koud zegt hij: 'Beschikte je over voorkennis?'

Tyndale is niet zomaar opgepakt, maar verraden. Iemand heeft hem uit zijn veilige hol gelokt, en More weet wie. Hij ziet zichzelf, een tweede zelf, precies zo'n regenachtige ochtend als deze in scène zetten: daarin beent hij het vertrek door, sleurt de gevangene overeind en ranselt de naam van zijn agent uit hem. 'Tuttut, Uwe Genade,' zegt hij tegen Suffolk, 'u ziet eruit alsof u woedend bent; blijft u toch kalm.'

'Ik?' zegt Brandon. Audley lacht. More zegt: 'Tyndales duivel zal hem nu in de steek laten. De keizer zal hem verbranden. En de koning steekt geen vinger uit om hem te redden, omdat Tyndale zijn nieuwe huwelijk niet wilde steunen.'

'Misschien vindt u dat hij daar gelijk in had?' zegt Riche.

'Je moet je uitspreken,' zegt Audley, niet onvriendelijk. More windt zich op, woorden tuimelen over elkaar. Hij negeert Audley en richt zich rechtstreeks tot hem, Cromwell. 'Je kunt me niet dwingen mezelf in gevaar te brengen. Want stel dat ik het niet eens ben met je Suprematiewet - ik zeg niet dat het zo is - dan zou die eed van je een tweesnijdend zwaard zijn. Als

ik er nee tegen zeg stel ik mijn lichaam in de waagschaal en als ik er ja tegen zeg, mijn ziel. En dus zeg ik niets.'

'Wanneer jij mensen verhoorde die je ketters noemde, stond je ook niet toe dat ze zwegen. Je dwong ze tot spreken en legde ze op de pijnbank als ze weigerden. Als zij werden gedwongen om antwoord te geven, waarom jij dan niet?'

'De gevallen zijn niet hetzelfde. Wanneer ik een antwoord eis van een ketter, heb ik de volledige wet aan mijn zijde, alle macht van de christenheid. Waar ik mee bedreigd word, is één bepaald statuut, één enkel rechtsproduct van recente makelij, dat in dit land wordt erkend maar verder nergens...'

Hij ziet Riche een aantekening maken. Hij wendt zich af. 'De afloop is hetzelfde. Vuur voor hen. De bijl voor jou.'

'Als de koning u die genade gunt,' zegt Brandon.

More krimpt ineen; hij kromt zijn vingers op het tafelblad. Hij merkt het emotieloos op. Dat is dus een zwakke plek. Maak hem bang met de langzamere dood. Zelfs terwijl hij het denkt, weet hij dat hij het niet zal doen; het idee alleen is al smerig. 'Als het louter om getallen gaat, ben je me vast de baas. Maar heb je de laatste tijd nog op een wereldkaart gekeken? De christenheid is niet meer wat ze was.'

'Meester hofsecretaris,' zegt Riche, 'Fisher is meer mans dan de gevangene voor ons, want Fisher is een dissenter en aanvaardt de gevolgen. Sir Thomas, ik denk dat u een openlijke verrader zou zijn, als u durfde.'

'Niet waar,' zegt More zachtjes. 'Het is niet aan mij om me aan God op te dringen. Het is aan God om mij naar Zich toe te trekken.'

'We nemen notitie van je halsstarrigheid,' zegt Audley. 'We besparen je de methoden die je op anderen hebt toegepast.' Hij staat op.

'Het is de wens van de koning dat we overgaan tot dagvaarding en proces.'

'In godsnaam! Wat kan ik van hieruit aanrichten? Ik doe niemand kwaad. Ik spreek van niemand kwaad. Ik denk van niemand kwaad. Als dat niet genoeg is om iemand in leven te houden ...'

Vol ongeloof valt hij hem in de rede. 'Jij doet niemand kwaad? En Bainham dan, ken je Bainham nog? Je legde beslag op zijn bezittin-gen, je stuurde zijn arme vrouw naar de gevangenis, je zag persoonlijk toe op zijn folteringen, je sloot hem op in de kelder van bisschop Stokesley, weer bij jou thuis liet je hem twee dagen lang rechtop aan een paal gekluisterd staan, je stuurde hem terug naar Stokesley en liet hem een volle week mishandelen, en nóg was je haat niet uitgewoed: je stuurde hem naar de Tower en legde hem opnieuw op de pijnbank, zodat zijn lichaam ten leste zo kapot was dat ze hem op een stoel naar Smithfield moesten dragen om levend te worden verbrand. En jij zegt, Thomas More, dat jij geen

kwaad doet?'

Riche schuift Mores paperassen bijeen om mee te nemen. Het vermoeden bestaat dat hij brieven heeft geschreven aan Fisher, die boven hem gevangenzit; wat geen slechte zaak is, als daardoor samenzwering met Fishers verraad kan worden aangetoond. More laat zijn hand erop vallen, de vingers gespreid; dan haalt hij zijn schouders op en trekt zijn hand terug. 'Neem ze maar mee, als het zo nodig moet. Jullie lezen toch alles wat ik schrijf.'

Hij zegt: 'Tenzij we op korte termijn horen dat je van gedachten bent veranderd, zullen we ook je pen en papier wegnemen. En je boeken. Ik stuur wel iemand.'

More lijkt te verschrompelen. Hij bijt op zijn lip. 'Als je ze mee moet nemen, doe het dan nu.'

'Hoe durft u!' zegt Suffolk. 'U denkt toch niet dat we kruiers zijn, meester More?'

'Het draait allemaal om mij,' zegt Anne. Hij buigt. 'Als je uiteindelijk uit More hebt losgepeuterd wat zijn eigenaardige geweten parten speelt, dan zul je merken dat het wortelt in zijn weigering om het hoofd te buigen voor mij als koningin.'

Ze is klein, bleek en kwaad. Lange vingers met de toppen tegen elkaar buigen door onder de tegendruk, de ogen fel. Voordat ze verdergaan, moet hij Henry de ramp van vorig jaar onder de aandacht brengen; hem eraan herinneren dat hij niet altijd zijn zin kan krijgen, alleen door erom te vragen. Vorig jaar zomer werd lord Dacre, een van de noordelijke lords, aangeklaagd wegens landverraad, beschuldigd van samenzwering met de Schotten. Achter de beschuldiging zaten de Cliffords, Dacres aartsrivalen en gezworen vijanden; en achter hen de Boleyns, omdat Dacre zijn trouw aan de voormalige koningin niet onder stoelen of banken had gestoken. Tegen het decor van Westminster Hall vervulde Norfolk, als hofmeester van het rijk, de rol van voorzitter van de rechtbank, en moest Dacre, zoals zijn recht was, worden gevonnist door twintig medelords. En toen... werden er fouten gemaakt. Misschien was de hele zaak één grote misrekening, er overhaast doorgedrukt door de Boleyns. Misschien was het een vergissing van hem geweest om het proces niet zelf op zich te nemen; hij had gedacht dat het beter zou zijn als hij op de achtergrond bleef, omdat veel edellieden hem kwalijk nemen dat hij is wie hij is, en risico's zullen nemen om hem in moeilijkheden te brengen. Of anders was Norfolk het probleem en verloor hij de controle over de rechtbank... Hoe dan ook, de beschuldigingen werden ongegrond verklaard, tot luidruchtige verbazing en woede van de koning. Dacre werd linea recta door de koninklijke garde naar de Tower teruggebracht, en hij werd op hem afgestuurd om een schikking te treffen, die, zoals hij wist, in Dacres bankroet moest eindigen. Tijdens het proces had Dacre zeven uur lang

het woord gevoerd in zijn verdediging, maar hij, Cromwell, praat moeiteloos zeven dagen vol. Dacre had verheling van verraad toegegeven, een lichter misdrijf. Hij schafte zich voor tienduizend pond gratie aan en was vrij om arm als een kerkrat naar het noorden terug te keren.

Maar de koningin was ziek van frustratie; zij wilde een voorbeeld gesteld zien. En in Frankrijk zit het haar niet mee; sommigen zeggen dat Francois gniffelt wanneer haar naam valt. Ze vermoedt, en terecht, dat haar man Cromwell meer belangstelling heeft voor de vriendschap van de Duitse vorsten dan voor de alliantie met Frankrijk, maar ze zal het juiste moment voor die ruzie moeten afwachten, en ze zegt dat ze geen rust zal kennen tot Fisher dood is, tot More dood is. En nu loopt ze geagiteerd, weinig koninklijk, in kringetjes het vertrek rond, en draait zich steeds naar Henry, raakt zijn mouw aan, raakt zijn hand aan, en hij slaat haar telkens van zich af alsof ze een vlieg is. Hij, Cromwell, kijkt toe. Het koppel verschilt van dag tot dag: nu eens verzot op elkaar, dan weer kil en afstandelijk. Het geminnekoos is over het algemeen het pijnlijkst om aan te zien.

'Over Fisher maak ik me geen zorgen,' zegt hij. 'Zijn misdrijf is duidelijk. In Mores geval ... moreel gezien is onze zaak onbetwistbaar. Niemand twijfelt aan zijn trouw aan Rome of aan zijn afkeer van de titel hoofd van de Kerk voor Uwe Koninklijke Hoogheid. Maar juridisch gezien is onze zaak mager, en More zal elk juridisch, elk procedureel foefje gebruiken dat hem ter beschikking staat. Dit zal niet makkelijk worden.'

Henry roert zich. 'Heb ik je in dienst voor wat makkelijk is? God sta me bij in mijn onnozelheid, ik heb je bevorderd tot een positie in dit land die niemand, niemand van jouw stand ooit heeft ingenomen, niet één keer zolang dit koninkrijk bestaat.' Hij laat zijn stem dalen.

'Dacht je dat dat om je knappe uiterlijk was? Je charmante aanwezigheid? Ik heb je in dienst, meester Cromwell, omdat je zo geslepen bent als een zak vol slangen. Maar wees geen addergebroed aan mijn borst. Je kent mijn wil. Voer hem uit.'

Op weg naar buiten is hij zich bewust van de stilte die achter hem valt. Anne, die naar het raam loopt. Henry, die naar zijn voeten staart. Dus wanneer Riche binnenkomt, trillend van de geheimen op zijn tong, is hij geneigd om hem te pletten als een vlieg; maar dan hervat hij zichzelf en wrijft zich in plaats daarvan in zijn handen: de vrolijkste man van Londen. 'En, mijnheer Penning, de boeken ingenomen?

Hoe maakte hij het?'

'Hij trok het scherm voor het raam. Ik vroeg waarom, en hij zei: De spullen worden weggehaald, dus ik sluit de tent.'

Hij vindt het moeilijk te verdragen, de gedachte dat More in het donker zit.

'Kijk, mijnheer.' Riche heeft een opgevouwen vel papier. 'We hebben wat gepraat. Ik heb er een verslag van gemaakt.'

'Neem het met me door.' Hij gaat zitten. 'Ik ben More. Jij bent Riche.'

Riche staart hem aan. 'Zal ik de luiken dichtdoen? Is het beter om het in het donker op te voeren?'

'Ik kon niet weggaan,' zegt Riche weifelend, 'zonder nog een keer te proberen...'

'Absoluut. Jij moet ook vooruit in het leven. Maar waarom zou hij tegen jou wel praten, als hij niet eens tegen mij praat?'

'Omdat hij mij niet ziet staan. Hij denkt dat ik er niet toe doe.'

'De advocaat-generaal maar liefst,' zegt hij spottend.

'We legden elkaar hypothetische kwesties voor.'

'Wat, net als in Lincoln's Inn na het eten?'

'Om eerlijk te zijn, mijnheer, ik had medelijden met hem. Hij smacht naar een gesprek, en u weet dat hij maar doorratelt. Ik zei tegen hem: Stel dat het parlement een wet goedkeurt die bepaalt dat ik, Richard Riche, koning zou worden. Zou u me dan als koning accepteren? En hij lachte.'

'Nou ja, geef toe, erg waarschijnlijk is het niet.'

'Dus ik drong aan. Hij zei: Ja, majesteitelijke Richard, ik zou je accepteren, want het parlement kan dat doen, en alles in aanmerking genomen wat het parlement al heeft gedaan, hoef ik niet verbaasd te zijn als ik op een dag wakker word onder de regering van koning Cromwell; als een kleermaker koning van Jeruzalem kan worden, neem ik aan dat een joch uit de smidse koning van Engeland kan worden.'

Riche zwijgt even: heeft hij hem beledigd? Hij kijkt hem stralend aan. 'Wanneer ik koning Cromwell ben, word jij een hertog. Maar goed, de clou, Penning ... of is die er niet?'

'More zei: Jij hebt mij een zaak voorgelegd; ik zal jou een hogere voorleggen. Stel dat het parlement een wet goedkeurt die bepaalt dat God God niet zou moeten zijn? Ik zei: Dat zou geen zin hebben, want die macht heeft het parlement niet. Hij zei: *Aye,* nou jongeman, jij ziet er tenminste de absurditeit van in. En toen zweeg hij en hij keek me aan alsof hij wilde zeggen: Laten we het eens over de echte wereld hebben. Ik zei tegen hem: Nu leg ik u een middelgrote zaak voor. U weet dat mijnheer de koning door het parlement tot hoofd van de Kerk is benoemd. Waarom accepteert u die wet niet net zoals u de wet accepteert die mij tot monarch maakt? En hij zei, alsof hij een kind de les las: Die twee zaken zijn niet hetzelfde. De ene valt onder de temporele jurisdictie, en dus binnen het mandaat van het parlement. De andere valt onder de spirituele jurisdictie, en het parlement heeft er geen macht over, omdat het spirituele rechtsgebied niet in dit koninkrijk ligt.'

Hij staart Riche aan. 'Hij hangt wegens paperij.'

'Ja, mijnheer.'

'We weten dat hij er zo over denkt. Hij heeft het alleen nooit gezegd.'

'Hij zei dat een hogere macht over dit rijk en alle andere rijken regeerde, en als het parlement inbreuk zou maken op de wet van God..."

'De wet van de paus, bedoelt hij, want voor hem zijn ze een en hetzelfde; dat kan hij toch moeilijk ontkennen, hè? Waarom onderzoekt hij anders de godganse tijd zijn geweten, als het niet is om na te gaan of het wel in overeenstemming is met de Kerk van Rome? Dat is zijn troost, dat is zijn gids. Mij lijkt, als hij de bevoegdheden van het parlement vierkant verwerpt, dat hij de titel van de koning verwerpt. Wat neerkomt op hoogverraad. Maar toch,' hij haalt zijn schouders op, 'hoever komen we ermee? Kunnen we kwaadwilligheid aantonen? Hij zal waarschijnlijk zeggen dat jullie maar wat praatten om de tijd door te komen. Dat jullie elkaar zaken voorlegden en dat alles wat er in die context werd gezegd, niet tegen iemand kan worden gebruikt.'

'Dat maakt geen indruk op een jury. Die gaat ervan uit dat hij meende wat hij zei. Hij wist tenslotte donders goed dat het geen studentendebat was, mijnheer.'

'Zeker waar. Die heb je niet in de Tower.'

Riche steekt hem zijn aantekeningen toe. 'Ik heb het zo getrouw mogelijk vanuit mijn herinnering opgeschreven.'

'Je hebt geen getuige?'

'Ze liepen af en aan, waren bezig boeken in te pakken in kratten, hij had veel boeken. U kunt me geen nalatigheid verwijten, mijnheer, want hoe had ik in de eerste plaats moeten weten dat hij met me zou praten?'

'Ik verwijt je niets.' Hij zucht. 'Sterker nog, Penning, je bent het licht mijner ogen. Doe je je verklaring gestand voor de rechtbank?'

Hij knikt aarzelend. 'Zeg van wel, Richard. Of zeg van niet. Klare taal. Heb de goedheid om het nu te zeggen, als je denkt dat je de moed misschien niet opbrengt. Als we nog een proces verliezen, kunnen we onze broodwinning wel vergeten. En dan is al ons werk voor niets geweest.'

'Ziet u, hij kon de verleiding niet weerstaan, de kans om mij op mijn nummer te zetten,' zegt Riche. 'Hij zal het nooit laten rusten, wat ik als jongen heb uitgespookt. Hij gebruikt mij als onderwerp voor zijn preek. Nou, laat hem zijn volgende preek maar op het blok houden.'

De avond voordat Fisher zal sterven, zoekt hij More op. Hij neemt meerdere wachters mee, maar laat hen in de hal achter en gaat alleen naar binnen. 'Ik ben eraan gewend geraakt dat het scherm dicht is,'

zegt More bijna vrolijk. 'Je vindt het toch niet erg om in de schemer te zitten?'

'Je hoeft niet bang te zijn voor de zon. Die is er niet.'

'Wolsey pochte altijd dat hij het weer kon veranderen.' Hij grinnikt.

'Het is aardig van je dat je me komt opzoeken, Thomas, nu we niets meer te bespreken hebben. Of hebben we dat wel?'

'De wachters komen bisschop Fisher morgenochtend vroeg halen. Ik ben bang dat ze je wakker zullen maken.'

'Ik zou een armzalige christen zijn als ik geen wake voor hem kon houden.' Zijn glimlach is weggesijpeld. 'Ik hoor dat de koning hem genade heeft verleend voor wat de manier van sterven betreft.'

'Gezien zijn gevorderde leeftijd, zijn zwakke gestel.'

'Ik doe mijn best, hoor,' zegt More sarcastisch, 'maar iedereen verschrompelt in zijn eigen tempo.'

'Luister.' Hij reikt over het tafelblad, pakt zijn hand, knijpt erin, harder dan hij had bedoeld. Mijn smidsgreep, denkt hij, en hij ziet More vertrekken, voelt zijn vingers, de huid droog als papier over de botten.

'Luister. Wanneer je voor de rechter verschijnt, smeek je de koning meteen om genade.'

'Wat heb ik daaraan?' zegt More verwonderd.

'Het is geen wrede man. Dat weet je.'

'Weet ik dat? Vroeger was hij dat niet, nee. Hij had een goede inborst. Maar toen liet hij zich in met ander gezelschap.'

'Hij is altijd gevoelig voor een genadebede. Ik zeg niet dat hij je zal laten leven, nu je de eed niet hebt afgelegd. Maar misschien verleent hij jou dezelfde genade als Fisher.'

'Wat er met het lichaam gebeurt, is niet zo belangrijk. Ik heb in zekere zin een gezegend leven gehad. God is goed voor me geweest; Hij heeft me niet op de proef gesteld. Nu Hij dat wel doet, mag ik Hem niet in de steek laten. Ik heb over mijn hart gewaakt en was niet altijd ingenomen met wat ik erin zag. Als het dan op het laatste moment in handen komt van de beul, het zij zo. Het komt snel genoeg in handen van God.'

'Vind je me sentimenteel als ik zeg dat ik je niet afgeslacht wil zien worden?' Geen antwoord. 'Ben je niet bang voor de pijn?'

'O, jawel. Ik ben er verschrikkelijk bang voor, ik ben niet zo kloek en stoer als jij, ik stel het me keer op keer voor, ik kan niet anders. Maar de pijn duurt niet lang, en God scheldt me de herinnering nadien kwijt.'

'Ik ben blij dat ik niet ben zoals jij.'

'Ongetwijfeld. Dan had je ook hier gezeten.'

'Ik bedoel, met mijn gedachten verankerd in het hiernamaals. Het dringt tot me door dat jij geen enkele manier ziet om het hier en nu te verbeteren.'

'En jij wel?'

Het klinkt bijna luchthartig. Een handvol hagel smakt tegen het raam. Het doet hen allebei opschrikken; hij staat op, rusteloos. Hij zou liever weten wat er buiten gebeurt, de

zomer in al zijn trieste stormachtige verwoesting zien, dan wegkruipen achter een scherm en je afvragen wat de schade is. 'Ooit had ik er alle hoop op,' zegt hij.

'De wereld corrumpeert me, denk ik. Of misschien is het alleen het weer. Het sloopt me en maakt dat ik net als jij ga denken, dat je naar binnen zou moeten keren en krimpen, steeds verder krimpen tot een klein lichtje, en dat je je eenzame eigen ziel zou moeten bewaren als een vlammetje onder glas. Alle leed en eerloosheid die ik om me heen zie, alle onwetendheid, alle gedachteloze wreedheid, alle armoede en gebrek aan uitzicht, en o, die regen ... die regen die op Engeland valt en het graan doet rotten, die dooft het licht in je ogen en de verlichting van de geest evengoed, want wie kan er nu logisch denken als Oxford één reusachtige modderpoel is en Cambridge stroomafwaarts wordt weggespoeld, en wie handhaaft de wet als de rechters moeten zwemmen voor hun leven? Vorige week braken er rellen uit in York. Hoe kan het ook anders, als het graan zo schaars is en dubbel zo duur als vorig jaar? Ik zal er bij de vrederechters op aan moeten dringen dat ze voorbeelden stellen, neem ik aan, anders loopt het hele noorden te hoop met hooivorken en messen, en dan slachten ze elkaar alleen maar af. Ik geloof echt dat ik een beter mens zou zijn als het weer beter was. Ik zou een beter mens zijn als ik in een gemenebest woonde waar de zon scheen en de burgers rijk en vrij waren. Als dat nou eens het geval was, meester More, dan zou jij niet half zo naarstig voor me hoeven bidden als je nu doet.'

'Wat weet je het toch goed te zeggen.' Woorden, woorden, niets dan woorden. 'En natuurlijk doe ik dat, voor jou bidden. Ik bid met mijn hele hart dat je inziet dat je misleid wordt. Wanneer we elkaar in de hemel tegenkomen, en ik hoop dat dat gebeurt, zijn al onze meningsverschillen vergeten. Maar voorlopig kunnen we ze niet wegdenken. Jouw taak is om mij te doden. De mijne is om in leven te blijven. Dat is mijn rol en mijn plicht. Het enige wat ik heb is mijn standpunt, en dat standpunt is Thomas More. Als je het wilt hebben, zul je het af moeten pakken. Je kunt niet redelijkerwijs van me verwachten dat ik het vrijwillig afsta.'

'Je zult pen en papier nodig hebben om je verdediging uit te schrijven. Ik zal zorgen dat je het krijgt.'

'Je geeft het nooit op, hè? Nee, meester hofsecretaris, mijn verdediging zit hier,' hij tikt tegen zijn voorhoofd, 'waar ze veilig is voor jou.'

Wat doet de ruimte vreemd aan, zo leeg zonder Mores boeken; hij stroomt vol met schaduwen. 'Martin, een kaars,' roept hij.

'Ben je er morgen bij? Voor de bisschop?'

Hij knikt. Al zal hij het moment van Fishers verscheiden zelf niet zien. Het protocol schrijft voor dat de toeschouwers hun

knie buigen en hun hoed afnemen als eerbetoon aan de overgang van de ziel. Martin komt binnen met een kaarsdrager. 'Kan ik u verder nog van dienst zijn?' Ze zwijgen terwijl hij de kaars aansteekt. Wanneer hij weg is, duurt de stilte voort: de gevangene zit ineengedoken naar de vlam te kijken. Hoe weet hij of More aan een stilte is begonnen of zich juist opmaakt om iets te zeggen? Er is stilte die voorafgaat aan spreken en er is stilte die de plaats inneemt van spreken. Die hoef je niet te doorbreken met een volledige zin, je kunt haar doorbreken met een aarzeling: stel... wat nou als ... als het mogelijk zou zijn ... Hij zegt: 'Ik zou je met rust hebben gelaten, weet je. Om je jaren vol te maken. Om berouw te hebben van je wreedheden. Als ik koning was.'

Het licht sterft weg. Het is alsof de gevangene zich uit het vertrek heeft teruggetrokken, met achterlating van iets wat ternauwernood een vorm kan worden genoemd op de plek waar hij zou moeten zijn. Een tochtvlaag trekt aan de kaarsvlam. Het kale tafelblad tussen hen in, ontdaan van Mores gedreven schrijfsels, heeft het aanzicht van een altaar; en waar dient een altaar anders voor dan voor een offer?

Eindelijk verbreekt More zijn stilte: 'Als nu, aan het einde, na mijn proces, als de koning geen genade, als de strafmaat in zijn volledigheid ... Thomas, hoe wordt het gedaan? Je zou denken dat iemand zou sterven als zijn buik wordt opengehouwen, dat er sprake is van hevig bloedverlies, maar dat schijnt niet zo te zijn... Hebben ze een of ander speciaal werktuig waarmee ze zijn ruggenmerg doorsnijden terwijl hij nog leeft?'

'Het spijt me dat je denkt dat ik ter zake kundig ben.'

Maar had hij Norfolk niet verteld, of zo goed als verteld, dat hij iemand het hart had uitgerukt?

Hij zegt: 'Het is het geheim van de beul. Het wordt geheimgehouden om ons ontzag in te boezemen.'

'Laat me met één slag aan mijn einde komen. Dat is het enige waar ik om vraag.' Zwaaiend op zijn kruk raakt hij van de ene hartslag op de andere in de greep van een toeval; hij schreeuwt het uit, schokt van top tot teen. Zijn hand slaat zwakjes op het lege tafelblad, en wanneer hij hem achterlaat - 'Martin, ga naar binnen, geef hem wat wijn' schreeuwt hij nog steeds, schokkend, beukend op het tafelblad. De volgende keer dat hij hem ziet, zal in Westminster Hall zijn. Op de dag van het proces treden rivieren buiten hun oevers; de Theems zelf stijgt, borrelend als een hellestroom, en spoelt zijn rotzooi over de kaden. Het is nu Engeland tegen Rome, zegt hij. De levenden tegen de doden. Norfolk is voorzitter. Hij zegt hem wat er zal gebeuren. De eerste punten van de aanklacht worden verworpen: die betreffen een ver-scheidenheid aan uitspraken die bij een verscheidenheid aan gelegenheden zijn gedaan over de wet en de eed en Mores trouweloze

samenzwering met Fisher; er zijn brieven over en weer gegaan, maar het schijnt dat die brieven nu vernietigd zijn. 'Dan, bij het vierde punt van de aanklacht, horen we de getuigenis van de advocaat-generaal. En dit, Uwe Genade, zal More afleiden, omdat hij Riche niet kan zien zonder te schuimbekken over zijn plichtsverzuim toen hij nog een jonge knul was ...' De hertog trekt een wenkbrauw op. 'Drank. Vechten. Vrouwen. Gokken.'

Norfolk wrijft zich over zijn borstelige kin. 'Ik heb opgemerkt dat het altijd de knullen zijn die er zo braaf uitzien, die vechten. Om zichzelf te bewijzen, weet je. Terwijl wij, stelletje verdoemde ouwe ijzervreters met onze vierkante kop, wij hoeven helemaal niets te bewijzen.'

'Precies,' zegt hij. 'Wij zijn de vreedzaamheid zelve. Mijnheer, let nu alstublieft goed op. We willen niet nog een vergissing zoals met Dacre. We zouden het niet overleven. De eerste punten worden dus afgewezen. Maar bij het vierde wordt de jury wakker. En ik heb u een geschikte jury bezorgd.'

More komt tegenover zijn gelijken te staan: Londenaren, de kooplui van de livreigilden. Het zijn doorgewinterde mannen, die alle vooroordelen van de stad met zich meedragen. Zoals alle Londenaren hebben ze meer dan genoeg gezien van de hebzucht en arrogantie van de Kerk, en ze nemen het je niet in dank af als je zegt dat ze niet capabel zijn om de Schrift in hun eigen taal te lezen. Het zijn mannen die More kennen, en hem al twintig jaar kennen. Ze weten dat hij Lucy Petyt tot weduwe heeft gemaakt. Ze weten dat hij Humphrey Monmouths zaak heeft geruïneerd omdat Tyndale in zijn huis te gast is geweest. Ze weten dat hij spionnen in hun huishoudens heeft geplaatst, te midden van de leerjongens die ze als hun eigen kinderen behandelen, onder de bedienden wier plaats zo vertrouwd en intiem is dat ze hun meester 's avonds zijn slaapgebeden horen opzeggen. Bij één naam aarzelt Audley: 'John Parnell? Dat zou verkeerd kunnen worden opgevat. Je weet dat hij achter More aan zit sinds die uitspraak tegen hem deed in een civiele zaak..."

'Ik ken die zaak. More heeft hem verprutst, had zich niet ingelezen, te druk bezig met een billet-doux naar Erasmus te schrijven of met arme christenzielen in zijn blok in Chelsea vast te zetten. Wat wil je nou, Audley? Moet ik naar Wales afreizen voor een jury, of naar Cumberland, of naar een plek waar ze een hogere dunk hebben van More? Ik moet me behelpen met Londenaren, en tenzij ik pasgebore-nen de juryeed afneem, valt hun geheugen niet te wissen.'

Audley schudt zijn hoofd. 'Ik weet het niet, Cromwell.'

'O, hij weet wat hij doet,' zegt de hertog. 'Toen Wolsey neerging, zei ik al: Hou hem in de gaten, dat is een scherpe kerel. Je moet vroeg opstaan, wil je hem te slim afzijn.'

Terwijl hij op de vooravond van het proces het dossier

doorneemt op Austin Friars, piept er een hoofd om de deur: een klein, mager Londens hoofd met een gladgeschoren schedel en een nog ongetekend, jong gezicht. 'Dick Purser. Kom binnen.'

Dick Purser kijkt om zich heen. Hij verzorgt de grauwende bandoggen die het huis 's nachts bewaken en is nog nooit in deze kamer geweest. 'Kom, ga zitten. Niet bang zijn.' Hij schenkt hem wat wijn in, in een fragiel Venetiaans glas dat nog van de kardinaal is geweest. 'Proef eens. Wiltshire heeft hem gestuurd, en ik weet niet wat ik ervan moet denken.'

Dick neemt het glas aan en wiebelt er gevaarlijk mee. De vloeistof is zo bleek als stro of als zomerlicht. Hij neemt een flinke slok. 'Mijnheer, mag ik in uw gevolg mee naar het proces?'

'Het doet nog steeds pijn, hè?' Dick Purser was de jongen die door More ten overstaan van het huishouden op Chelsea werd afgeranseld met een zweep, omdat hij had gezegd dat de hostie een stukje brood was. Hij was indertijd nog een kind, en nu niet veel meer; toen hij voor het eerst naar Austin Friars kwam, huilde hij in zijn slaap, zeiden ze. 'Regel een livrei,' zegt hij. 'En vergeet morgenochtend niet om je gezicht en je handen te wassen. Ik wil niet datje me te schande maakt.'

Het woord 'schande' mist zijn uitwerking op de jongen niet. 'De pijn deed me niet zoveel,' zegt hij. 'We hebben allemaal wel erger te verduren gehad van onze vader, behalve van u, mijnheer.'

'Dat is waar,' zegt hij. 'Mijn vader sloeg op me in alsof ik een plaat ijzer was.'

'Maar hij zette me in mijn blootje. Terwijl de vrouwen stonden te kijken. Mevrouw Alice. De meisjes. Ik dacht dat een van hen misschien wel voor me op zou komen, maar toen ze me met mijn broek omlaag zagen, walgden ze alleen maar van me. Het maakte hen aan het lachen. Terwijl die vent me met de zweep gaf, stonden zij te lachen.'

In verhalen zijn het altijd jonge meisjes, onschuldige meisjes, die de hand van de man met de roede of de bijl tegenhouden. Maar het lijkt erop dat we in een heel ander verhaal verzeild zijn geraakt: het magere achterste van een kind onder het kippenvel van de kou, zijn onbehaarde kleine ballen, zijn schuchtere lid ineengekrompen tot een knopje, terwijl de dames van het huishouden giechelen en de knechten joelen, en zijn huid openbarst in smalle, bloedende striemen.

'Het is voorbij en vergeten. Niet huilen.' Hij komt achter zijn bureau vandaan. Dick Purser laat zijn kale hoofd tegen zijn schouder vallen en huilt, van schaamte, van opluchting, van triomf omdat hij zijn kwelgeest algauw overleefd zal hebben. More heeft John Purser de dood in gejaagd, hem getreiterd en afgemat omdat hij Duitse boeken in zijn bezit had; hij houdt de jongen in zijn armen, voelt het bonken van zijn hart, de

verstijfde pezen en verkrampte spieren, en maakt troostende geluiden, net als hij tegen zijn kinderen deed toen die klein waren, of zoals hij doet tegen een spaniël die ze op de staart hebben getrapt. Troost wordt vaak overgebracht, merkt hij, tegen de prijs van een paar vlooien.

'Ik volg u tot in de dood,' verklaart de jongen. Zijn armen, de vuisten gebald, klemmen zich om zijn meester: knokkels kneden zijn ruggengraat. Hij snuft. 'Ik denk dat ik er best goed uitzie in livrei. Hoe laat vertrekken we?'

Vroeg. Hij en zijn staf zijn als eersten op Westminster Hall, op hun hoede voor een kink in de kabel op het laatste moment. Het hof vergaart zich om hem heen, en wanneer More wordt binnengeleid is de zaal zichtbaar geschokt door zijn uiterlijk. De Tower heeft nooit iemand goedgedaan, dat is bekend, maar hij alarmeert hen met zijn uitgeteerde lichaam en zijn onverzorgde witte baard, waarmee hij er twintig jaar ouder uitziet dan hij is. Audley fluistert: 'Hij ziet eruit alsof hij slecht behandeld is.'

'En dan zegt hij dat ik alles uit de kast trek.'

'Nou, mijn geweten is zuiver,' zegt de kanselier hooghartig. 'We hebben alle consideratie met hem gebruikt.'

John Parnell geeft hem een knikje. Richard Riche, zowel rechtbankmedewerker als getuige, schenkt hem een glimlach. Audley verzoekt om een stoel voor de gevangene; More gaat op het randje ervan zitten: gespannen, strijdlustig.

Hij kijkt om zich heen om zeker te weten dat er iemand aantekeningen voor hem maakt. Woorden, woorden, niets dan woorden.

Hij denkt: ik kende jou nog, Thomas More, maar je was mij glad vergeten. Je zag me niet eens aankomen.

III - Naar Wolf Hall

Juli 1535

.

Op de avond van Mores dood klaart het weer op, en hij maakt een wandeling in de tuin met Rafe en Richard. De zon laat zichzelf zien, een zilveren waas tussen wolkenflarden. De verpletterde kruidenbedden zijn geurloos, en een veranderlijke wind rukt aan hun kleren, bestookt hen het ene moment van achteren om ze het volgende in het gezicht te slaan.

Net of je op zee bent, zegt Rafe. Ze lopen aan weerszijden van hem, en dichtbij, alsof er gevaar te duchten valt van walvissen, piraten en zeemeerminnen.

Het proces is nu vijf dagen geleden. Maar hoewel zich sindsdien van alles heeft voorgedaan, blijven de gebeurtenissen hun onwillekeurig door het hoofd spelen. Ze wisselen de beelden uit die hun zijn bijgebleven: de advocaat-

generaal, die een laatste aantekening op de tenlastelegging krabbelde; More, die gniffelde toen een klerk een uitglijder maakte in zijn Latijn; de kille, effen gezichten van de Boleyns, vader en zoon, op de rechterszetels. More had niet één keer zijn stem verheven; hij zat op de stoel die Audley hem had verschaft vol aandacht, hoofd een tikje naar links, aan zijn mouw te plukken. Dus toen More naar Riche uithaalde, was diens verrassing te zien geweest; hij had een stap terug gedaan en zich tegen een tafel staande gehouden. 'Ik ken je nog van vroeger, Riche, waarom zou ik jou deelgenoot maken van mijn gedachten?' More overeind, zijn stem druipend van verachting. 'Ik ken je al sinds je nog een jongen was, een leugenaar en een gokker, van twijfelachtige roep, zelfs onder je eigen volk..."

'Bij Sint Julius!' had rechter Fitzjames uitgeroepen - zijn vaste vloek - en binnensmonds had hij tegen hem, Cromwell, gezegd: 'Wint hij hiermee?'

Het had de jury niet aangestaan: je weet nooit wat een jury zal bevallen. Ze vatten Mores plotselinge opwinding op als een uiting van schok en schuld bij de confrontatie met zijn eigen woorden. Zeker, ze kenden Riche' reputatie allemaal. Maar zijn drinken, dobbelen en vechten over het geheel genomen niet natuurlijker voor een jongeman dan vasten, rozenkransen en zelfkastijding? Norfolk had Mores tirade op droge toon onderbroken: 'Laat het karakter van de man buiten beschouwing. Wat zegt u op de onderhavige kwestie? Hebt u die woorden gesproken?'

Had meester More toen één troef te veel uitgespeeld? Hij had zich vermand en het steeds van zijn schouder glijdende tuniek weer opgehesen. Met de tuniek op haar plaats zweeg hij even, bracht zichzelf tot kalmte, hield zijn ene vuist in de andere. 'Ik heb niet gezegd wat Riche beweert. En als ik het wel heb gezegd, dan had ik geen kwaadwilligheid in de zin, derhalve ga ik vrijuit onder het statuut.'

Hij had een honende uitdrukking op het gezicht van Parnell zien verschijnen. Niets zo stug als een Londense burger die denkt dat iemand hem een oor wil aannaaien. Audley of eender welke advocaat had de jury op het juiste spoor kunnen zetten: zo pleiten wij juristen nu eenmaal. Maar ze willen geen juristenpleit, ze willen de waarheid: heb je het gezegd of niet? George Boleyn leunt naar voren: Kan de gevangene zijn versie van het gesprek geven?

More draait zich om, glimlachend, alsof hij wil zeggen: Daar hebt u een goed punt, jongeheer George. 'Ik heb er geen aantekeningen van gemaakt. Ik had niets om mee te schrijven, ziet u. Ze hadden alles al meegenomen. U zult nog wel weten, mylord Rochford, dat dat precies de reden was waarom Riche me bezocht, om alle middelen van verslaglegging bij me weg te halen.'

Weer had hij een stilte ingelast en hij had naar de jury gekeken alsof hij applaus verwachtte; ze hadden teruggekeken met gezichten van steen.

Was dat het keerpunt geweest? Misschien zouden ze op More zijn afgegaan, omdat hij nu eenmaal kanselier was geweest en Penning, zoals iedereen weet, zo'n nietsnut. Je weet nooit wat een jury zich in het hoofd haalt, al was hij natuurlijk, toen hij hen had opgeroepen, vol overtuiging geweest. Vanmorgen had hij nog met hen gesproken: Ik weet niet wat hij ter verdediging aanvoert, maar ik verwacht niet dat we tegen de middag al klaar zijn. Ik hoop dat jullie allemaal stevig hebben ontbeten? Wanneer jullie in beraad gaan, moeten jullie er natuurlijk de tijd voor nemen, maar als jullie langer dan twintig minuten wegblijven, kom ik poolshoogte nemen en eventuele vragen omtrent de wet beantwoorden.

Ze hadden niet meer dan een kwartier nodig gehad.

Nu, op deze avond in de tuin, op 6 juli, de feestdag van Sint Godelief (een onschuldige jonge vrouw uit Gistel die door haar verdorven echtgenoot werd verdronken in een vijver), kijkt hij op naar de hemel; er hangt verandering in de lucht, een klamme drift die aan herfst doet denken. Het tussenspel van zwakke zonneschijn is over. Wolken jagen voorbij, groeperen zich in torens en tinnen; ze komen bij Essex het land in, stapelen zich op boven de stad, worden door de wind over de uitgestrekte, zompige velden gedreven, over het drassige weideland en de gezwollen rivieren, over de druppende wouden van het westen en het land weer uit, over zee naar Ierland. Richard vist zijn hoed op uit een lavendelbed en slaat er zacht vloekend de druppels af. Een regenvlaag slaat hun in het gezicht. 'Tijd om naar binnen te gaan. Ik moet nog brieven schrijven.'

'Vanavond werkt u niet door tot in de kleine uurtjes.'

'Nee, opa Rafe. Na mijn brood en melk zeg ik mijn weesgegroet en ga direct naar bed. Mag ik mijn hond meenemen?'

'Zeer zeker niet! En u weer de halve nacht boven mijn hoofd aan het donderjagen hebben?'

Het is waar dat hij de afgelopen nacht niet veel heeft geslapen. Aan de verkeerde kant van middernacht was het bij hem opgekomen dat More zelf ongetwijfeld wél sliep, niet wetend dat het zijn laatste nacht op aarde zou zijn. Het is niet gebruikelijk om de veroordeelde eerder dan op de ochtend zelf voor te bereiden; dus als ik een wake voor hem hou, had hij gedacht, hou ik die in mijn eentje.

Ze haasten zich naar binnen; achter hen slaat de wind de deur dicht. Rafe pakt hem bij de arm. Hij zegt: Dat zwijgen van More, dat is nooit echt zwijgen geweest, hè? Zijn verraad sprak er luid en duidelijk uit; het was bekvechten, voor zover bekvechten hem hielp, een en al ontwijking en muggenzifterij,

gladde dubbelzinnigheden. Het was angst voor klare taal, of de aanname dat klare taal zichzelf verdraait: Mores woordenboek tegenover het onze. Je kunt een stilte vol woorden bewaren. Een luit bewaart de tonen die hij heeft voortgebracht in zijn klankkast. De viool een consonant in zijn snaren. Een verschrompeld blaadje kan zijn geur behouden, een gebed kan op zijn grondvesten schudden van de vervloekingen; een leeg huis kan, als de bewoners zijn uitgegaan, nog altijd vol geesten zijn.

Iemand - waarschijnlijk niet Christophe - heeft een glanzende, zilveren pot korenbloemen op zijn bureau gezet. Het schemerige blauw onder aan de gekrulde blaadjes doet hem denken aan het licht van die ochtend; een voor juli late dageraad, een sombere lucht. Tegen vijven zal de burggraaf van de Tower naar More zijn gegaan. Beneden kan hij een trits boodschappers op de binnenplaats horen aankomen. Er is veel te doen, veel op te ruimen in het kielzog van de dode; tenslotte, denkt hij, deed ik dat als kind ook, achter Mortons jongeheren aan opruimen, en dit is de laatste keer dat ik het hoef te doen; hij haalt zich weer voor de geest hoe hij vroeger bij het ochtendgloren het grondsop uit de pullen gemberbier in een leren zak klotste en de kaarseindjes aaneenkneedde zodat ze in de kaarsenmakerij konden worden omgesmolten. Hij hoort stemmen in de hal: laat maar. Hij keert terug naar zijn brieven. De abt van Rewley verzoekt om een post voor zijn vriend. De burgemeester van York schrijft over visweren en fuiken; de Humber ligt er prachtig bij, leest hij, evenals de Ouse. Een brief van lord Lisle in Calais met een of ander warrig verhaal vol zelfrechtvaardiging: hij zei, toen zei ik natuurlijk, waarop hij dus zei.

Thomas More staat voor hem, wezenlijker in de dood dan tijdens zijn leven. Misschien is hij voortaan altijd hier, zo scherp van geest en zo onbuigzaam, zoals hij in zijn laatste uur voor het gerecht verscheen. Audley was zo gelukkig met de schuldigverklaring dat hij overging tot vonnissen zonder de gevangene te vragen of die nog iets te zeggen had; Fitzjames moest zich naar hem toe buigen en zijn arm aantikken, en More zelf kwam van zijn stoel overeind om hem te stoppen. Hij had veel te zeggen, en zijn stem was levendig, zijn toon bijtend, en zijn ogen en gebaren nauwelijks die van een veroordeeld man, een man die voor de wet al dood was.

Maar hij had niets nieuws te zeggen gehad, in elk geval niet voor hem. Ik volg mijn geweten, had More gezegd, jullie moeten dat van jullie volgen. Mijn geweten stelt me gerust - en ik zal het nu rechtuit zeggen - dat jullie statuut ondeugdelijk is (waarop Norfolk een gebrul aanhief) en jullie gezag ongegrond (wederom gebrul van Norfolk: 'Nu toont u uw kwaadwilligheid onverbloemd'). Parnell had gelachen, en de jury had blikken gewisseld, elkaar toegeknikt; en terwijl

heel Westminster Hall gonsde, voerde More nog eens, boven het geroezemoes uit, zijn verraderlijke rekensom aan: Mijn geweten staat aan de kant van de meerderheid, waardoor ik weet dat het me niet op een dwaalspoor zet. 'Tegenover Henry's koninkrijk stel ik alle koninkrijken van de christenheid. Tegenover iedere bisschop van jullie stel ik honderd heiligen. Tegenover dat ene parlement van jullie stel ik alle synoden van de Kerk, die duizend jaar terugvoeren.'

Norfolk had gezegd: Neem hem mee. Het is afgelopen. Nu is het dinsdag, acht uur. De regen klettert tegen het raam. Hij verbreekt het zegel op een brief van de hertog van Richmond. De jongen klaagt dat hij in Yorkshire, waar hij zetelt, niet over een hertenpark beschikt, en dus zijn vrienden niet kan vermaken. O, arm klein hertogje toch, denkt hij, hoe kan ik je lijden verlichten? Gregory's douairière met de zwarte tanden, die ene met wie hij uiteindelijk zou trouwen, die heeft een hertenpark, dus misschien moest het prinsje maar scheiden van Norfolks dochter en in plaats daarvan haar als vrouw nemen? Hij slingert het epistel aan de kant, sterk in de verleiding om het op de vloer te archiveren; hij gaat verder. De keizer heeft Sardinië verlaten en is met zijn vloot op weg naar Sicilië. Een priester van St Mary Woolchurch noemt Cromwell een sektariër en zegt dat hij niet bang van hem is, de dwaas. Lord Morley stuurt hem een windhond. Er is bericht over vluchtelingen die massaal wegtrekken uit Munster en omgeving; sommige zijn onderweg naar Engeland. Audley had gezegd: 'Gevangene, het gerecht zal de koning vragen u genade te verlenen in de wijze waarop u ter dood gebracht wordt.'

Audley had naar hem toe geleund: Meester hofsecretaris, hebt u hem enige beloften gedaan? Dat in geen geval, maar de koning zal hem die gunst toch wel verlenen? Norfolk had gezegd: Cromwell, bespreek jij het met hem? Van jou neemt hij het, maar zo niet, dan kom ik zelf bij hem pleiten. Een wonder: Norfolk die om genade smeekt? Hij had opgekeken om More afgevoerd te zien worden, maar die was al verdwenen, en de lange hellebaardiers sloten hun rangen alweer achter hem; de sloep naar de Tower ligt klaar bij de trap. Het moet voelen alsof je naar huis gaat: het vertrouwde vertrek met het smalle raam, de tafel leeg, de kaarsdrager, het gesloten scherm.

De ruiten rammelen; hij schrikt op en besluit het luik dicht te doen. Hij is net opgestaan wanneer Rafe binnenkomt met een boek in zijn hand. 'Dit is zijn gebedenboek, More had het tot het laatst bij zich.'

Hij bekijkt het aandachtig. Gelukkig, geen bloedspatten. Hij houdt het bij de rug en laat de bladzijden waaieren. 'Dat heb ik al gedaan,' zegt Rafe.

More heeft er zijn naam in geschreven. Hier en daar is tekst

onderstreept: DENK NIET AAN DE ZONDEN VAN MIJN JEUGD. 'Wat jammer dat hij die van Richard Riche niet kon vergeten.'

'Zal ik het naar mevrouw Alice sturen?'

'Nee. Ze zou wel eens kunnen denken dat zij een van zijn zonden is.'

De vrouw heeft genoeg te verduren gehad. In zijn laatste brief had hij niet eens afscheid van haar genomen. Hij slaat het boek dicht. 'Stuur het naar Meg. Hij had het waarschijnlijk toch voor haar bedoeld.'

Het hele huis deint om hem heen: wind onder de boeiborden, wind in de schoorstenen, een kille trek onder alle deuren. Het is koud genoeg voor een haardvuur, zegt Rafe. Zal ik ervoor zorgen? Hij schudt zijn hoofd. 'Zeg Richard dat hij morgenochtend naar London Bridge gaat, naar de brugwachter. Mevrouw Roper zal hem om het hoofd van haar vader smeken, zodat ze het kan begraven. De man moet aannemen wat Meg biedt en zorgen dat haar niets in de weg wordt gelegd. En zijn mond houden.'

Ooit had hij in zijn jeugd in Italië meegewerkt aan een begrafenis. Geen klus waar je je vrijwillig voor aanbiedt; het wordt je gewoon opgelegd. Met een lap voor de mond hadden ze hun kameraden in ongewijde grond laten zakken, waren weggegaan met de stank van verrotting aan hun laarzen.

Wat is erger, denkt hij, dat je dochters dood zijn voordat jij gaat, of dat je hen jouw resten laat opruimen?

'Er is iets ...' Hij kijkt fronsend naar zijn papieren. 'Wat vergeet ik, Rafe?'

'Uw avondeten?'

'Later.'

'Lord Lisle?'

'Lord Lisle heb ik afgehandeld.' Net als de Humberrivier. En de lasterlijke priester van Mary Woolchurch; nou ja, hem heb ik niet afgehandeld maar bij de hangende zaken gelegd. Hij lacht. 'Weet je wat ik goed zou kunnen gebruiken? De geheugenmachine.'

Guido heeft Parijs verlaten, zeggen ze. Hij is de plaat gepoetst, terug naar Italië, het apparaat slechts half voltooid. Ze zeggen dat hij voor zijn vlucht al een paar weken niets had gezegd of gegeten. Degenen die hem gunstig gezind zijn, zeggen dat hij krankzinnig is geworden van puur ontzag voor de vermogens van zijn schepping: in de afgrond van het goddelijke gevallen. Degenen die hem kwaad toewensen, beweren dat er demonen uit alle hoeken en gaten van het apparaat gekropen kwamen, die hem zo de stuipen op het lijf joegen dat hij er in het holst van de nacht in zijn hemd vandoor is gegaan, zonder ook maar een homp brood en een stuk kaas voor onderweg, en dat hij al zijn boeken en zijn magiërrobes heeft achtergelaten. Het is niet onmogelijk dat

Guido ook aantekeningen in Frankrijk heeft achtergelaten. Tegen betaling zou je er misschien aan kunnen komen. Het is niet onmogelijk hem naar Italië te laten achtervolgen, maar wat zou het voor zin hebben? Waarschijnlijk, denkt hij, komen we nooit te weten wat zijn uitvinding precies was. Een drukpers die zijn eigen boeken kan schrijven? Een geest die over zichzelf nadenkt?

Als ik er niet over beschik, beschikt de koning van Frankrijk er in elk geval ook niet over.

Hij pakt zijn pen op, geeuwt, legt hem neer en pakt hem weer op. Ik word nog dood aan mijn bureau aangetroffen, denkt hij, net als Petrarca. De dichter heeft vele onverstuurde brieven geschreven: aan Cicero, die twaalfhonderd jaar voor zijn geboorte leefde; aan Homerus, die misschien niet eens heeft bestaan; maar ik, ik heb mijn handen vol aan lord Lisle, de visweren, de keizerlijke galjoenen die op de Middellandse Zee rondzwalken. Tussen twee pennenstreken in, schrijft Petrarca: 'En ik bedacht, tussen twee pennenstreken in, hoe snel de tijd gaat en dat ik me intussen haast, mezelf voortdrijf en regelrecht afsteven op de dood. We sterven voortdurend. Ik terwijl ik schrijf, jij terwijl je leest, en anderen terwijl ze luisteren of zich doof houden; we sterven allebei, allemaal.'

Hij pakt het volgende stapeltje brieven. Een man die Batcock heet wil een vergunning om honderd ton wede in te voeren. Harry Percy is weer ziek. De autoriteiten in Yorkshire hebben hun relschoppers opgepakt en verdeeld in twee categorieën: de ene zal terechtstaan wegens verstoring van de openbare orde en doodslag, de andere wegens moord en verkrachting. Verkrachting? Sinds wanneer komt er verkrachting kijken bij een broodoproer? Maar dat is waar ook, we hebben het hier over Yorkshire.

'Rafe, breng het reisplan van de koning even. Dat controleer ik nog, en dan ben ik hier klaar. Ik dacht dat we misschien wat muziek konden luisteren voor we naar bed gaan.'

Het hof trekt deze zomer naar het westen, zo ver als Bristol. De koning is klaar om te gaan, ondanks de regen. Ze vertrekken vanuit Windsor naar Reading, dan naar Missenden, Abingdon en dwars door Oxfordshire, en hopelijk fleuren ze op naarmate ze verder van Londen komen. Als de buitenlucht aan het werk gaat, keert de koningin met dikke buik terug, zegt hij tegen Rafe. Ik vraag me af hoe de koning het verdraagt, zegt Rafe, telkens weer die hoop. Het zou een mindere man slopen.

Als we de achttiende uit Londen vertrekken, kunnen we ze bij Sudely inhalen. Wat vind jij?'

'Beter een dag eerder op weg gaan. Denk om de toestand van de wegen.'

'We kunnen zeker nergens binnendoor, hè?' Hij zal alleen gebruikmaken van de bruggen, niet van de voorden, en tegen

zijn voorkeur in zal hij zich aan de grote wegen houden; fatsoenlijke kaarten zouden dienstig zijn. Zelfs in de tijd van de kardinaal had hij zich vaak afgevraagd: kunnen we dit project niet oppakken? Er zijn wel kaarten, als je ze zo wilt noemen: een land bezaaid met kastelen waarvan de tinnen mooi zijn geïnkt en waarop de jachtdomeinen en parken staan aangegeven met rijen bossige bomen, vol tekeningen van hertenbokken en nijdige evers. Het is geen wonder dat Gregory Northumberland voor Oost-Indië had aangezien, want de kaarten schieten tekort in elk praktisch opzicht; ze laten je bijvoorbeeld niet zien waar het noorden is. Het zou handig zijn om te weten waar de bruggen lagen en op welke afstand van elkaar. Het zou makkelijk zijn om te weten hoever je van de zee was. Maar het probleem is: kaarten hollen altijd achter de feiten aan. Engeland vernieuwt zichzelf constant, de kliffen slijten af, de zandbanken verplaatsen zich, bronnen borrelen op in dode grond. Ze hergroeperen zich terwijl we slapen, de landschappen waar we doorheen trekken, en zelfs de verhalen die ons volgen; de gezichten van de doden gaan over in andere gezichten, als een bergketen in de mist. Toen hij klein was, een jaar of zes, was zijn vaders leerjongen spijkers aan het maken van oud ijzer; gewoon simpele spijkers met platte kop, had hij gezegd, om deksels van doodskisten dicht te timmeren. De schachten gloeiden levendig oranje in het vuur. 'Waarom nagelen we de doden vast?'

Zonder aarzelen en terwijl hij elke kop met twee afgemeten slagen platsloeg, had de jongen gezegd: 'Zodat die ouwe griezels er niet uit springen en achter ons aan komen.'

Nu weet hij wel beter. Het zijn de levenden die omkijken en achter de doden aan jagen. De lange botten en de schedels worden uit hun graf gekiept en woorden worden hun als stenen in de rammelende mond gelegd; we bewerken hun geschriften, we herschrijven hun leven. Thomas More had het gerucht verspreid dat Little Bilney, in kluisters aan de staak, zijn geloof had verzaakt toen het vuur werd aangestoken. Bilneys leven nemen was hem niet genoeg geweest; hij moest ook zijn dood hebben.

Vandaag werd More naar het schavot gevoerd door Humphrey Monmouth, die zijn dienst draaide als sheriff van Londen. Monmouth is een te goed mens om zich te verheugen in deze ommekeer van het lot. Maar misschien kunnen wij er in zijn plaats blij om zijn?

More staat bij het blok, hij kan hem nu zien. Hij draagt een ruwe, grijze mantel, waarvan hij zich herinnert dat die eigendom is van de bediende John Wood. Hij praat met de scherprechter, vertelt hem kennelijk een of andere geestigheid en veegt de motregen van zijn gezicht en baard. Hij schudt zijn mantel uit; de zoom is kletsnat van de regen. Hij knielt voor het blok, zijn lippen bewegen in zijn laatste gebed.

Net als alle andere getuigen slaat hij zijn mantel om zich heen en knielt. Bij het misselijkmakende geluid van bijl op vlees kijkt hij even op. Het lichaam lijkt te zijn weggesprongen van de slag en zichzelf te hebben opgevouwen als een hoopje oude kleren, waarin, zoals hij weet, het hart nog steeds klopt. Hij slaat een kruis. Het verleden zet zich binnen in hem moeizaam in beweging, verandert van positie.

'Goed, de koning,' zegt hij. 'Van Gloucester gaat hij naar Thornbury. Dan naar Nicholas Poynz' huis bij Iron Acton ... weet Poynz wat hij zich op de hals haalt? Daarvandaan naar Bromham ..." Net dit jaar heeft een geleerde, een buitenlander, een kroniek van Brittannië geschreven waarin koning Arthur ontbreekt op grond van de aanname dat hij nooit heeft bestaan. Een prima positie, als hij die kan handhaven, maar Gregory zegt: Nee, hij heeft het mis. Want stel dat hij gelijk heeft, wat gebeurt er dan met Avalon? Wat gebeurt er dan met het zwaard in de steen?

Hij kijkt op. 'Rafe, ben je gelukkig?'

'Met Helen?' Rafe bloost. 'Ja, mijnheer. Er bestaat geen gelukkiger mens dan ik.'

'Ik wist dat je vader zou bijdraaien als hij haar eenmaal had ontmoet.'

'Dat is alleen maar dankzij u, mijnheer.'

Vanuit Bromham - we praten nu over begin september - naar Winchester. Dan Bishop's Waltham, Alton, en van Alton naar Farnham. Hij stippelt het uit, dwars door het land. Het doel is de koning begin oktober terug te hebben op Windsor. Op de bladzijde staat zijn schetsmatige kaart, Engeland in een motregen van inkt, met zijn verkort weergegeven dagorde in een kolom ernaast. 'Het lijkt erop dat ik een dag of vier, vijf niets omhanden heb. Ach ja. Wie zegt dat ik nooit vakantie krijg?'

Voor BROMHAM zet hij een sterretje in de kantlijn en hij trekt een lange pijl over de bladzijde. 'En hier ... voordat we naar Winchester gaan, hebben we tijd over, en ik denk, Rafe, dat we de Seymours maar eens gaan opzoeken.'

Hij schrijft het op.

Begin september. Vijf dagen. Wolf Hall.

Nawoord van de schrijfster

In grote delen van middeleeuws Europa begon het nieuwe jaar officieel op 25 maart, met Maria-Boodschap, de dag waarop een engel aan Maria zou hebben verkondigd dat ze zwanger was van Jezus. Al in 1522 werd in Venetië 1 januari aangenomen als de start van het nieuwe jaar, en andere Europese landen volgden met tussenpozen, zij het Engeland pas in 1752. In dit boek begint het jaar, zoals in de meeste

verhalen, op 1 januari, een datum die gevierd werd als een van de twaalf dagen van Kerstmis en de dag waarop geschenken werden uitgewisseld.

De herenknecht George Cavendish heeft zich na de dood van Wolsey teruggetrokken op het platteland en is in 1554, toen Mary op de troon kwam, begonnen een boek te schrijven: *Thomas Wolsey, gewezen kardinaal: zijn leven en dood.* Het heeft in vele uitgaven het daglicht gezien, en online treft men er een aan in de originele spelling. Hoewel niet altijd accuraat, is het toch een heel ontroerend en leesbaar verslag uit de eerste hand van Wolseys carrière en de rol die Thomas Cromwell erin heeft gespeeld. De invloed ervan op Shakespeare is duidelijk. Cavendish heeft er vier jaar over gedaan om zijn boek te voltooien en stierf net toen Elizabeth koningin werd.

Dankwoord

Mijn grote dank gaat uit naar Delyth Neil voor het Welsh, Leslie Wilson voor het Duits en een Norfolkse dame voor het Vlaams. Naar Guada Abale omdat ze me een lied heeft geleend. Naar Judith Flanders omdat ze me heeft geholpen toen ik de British Library niet kon bereiken. Naar dr. Christopher Haigh voor het fantastische diner in Wolseys zaal te Christ Church. Naar Jan Rogers voor de gezamenlijke bedevaart naar Canterbury en het bezoek aan de Cranmer Arms in Aslockton. Naar Gerald McEwen omdat hij me heeft rondgereden en mijn gepreoccupeerdheid heeft verduurd. Naar mijn agent Bul Hamilton en mijn uitgevers voor hun steun en aanmoediging. Maar bovenal naar dr. Mary Robertsen; zij had beroepshalve te doen met de feiten van Cromwells leven, maar tijdens het ontstaan van dit boek heeft ze me steeds aangemoedigd, me van haar deskundigheid gebruik laten maken, mijn wilde speculaties voor lief genomen en zelfs het beeld dat ik naar voren heb gebracht, herkend. Dit boek is aan haar opgedragen, met dank en liefde.